നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

ഖുദ്ദകനികായേ

ഇതിവുത്തക-അട്ഠകഥാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ

മഹാകാരുണികം **നാഥം,** ഞേയ്യസാഗരപാരഗും;
വന്ദേ നിപുണഗമ്ഭീര-വിചിത്രനയദേസനം.

വിജ്ജാചരണസമ്പന്നാ, യേന നിയ്യന്തി ലോകതോ;
വന്ദേ തമുത്തമം **ധമ്മം,** സമ്മാസമ്ബുദ്ധപൂജിതം.

സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ, ഠിതോ മഗ്ഗഫലേസു യോ;
വന്ദേ **അരിയസങ്ഘം** തം, പുഞ്ഞക്ഖേത്തം അനുത്തരം.

വന്ദനാജനിതം പുഞ്ഞം, ഇതി യം രതനത്തയേ;
ഹതന്തരായോ സബ്ബത്ഥ, ഹുത്വാഹം തസ്സ തേജസാ.

ഏകകാദിപ്പഭേദേന , ദേസിതാനി മഹേസിനാ;
ലോഭാദീനം പഹാനാനി, ദീപനാനി വിസേസതോ.

സുത്താനി ഏകതോ കത്വാ, ഇതിവുത്തപദക്ഖരം;
ധമ്മസങ്ഗാഹകാ ഥേരാ, സങ്ഗായിംസു മഹേസയോ.

ഇതിവുത്തകമിച്ചേവ, നാമേന വസിനോ പുരേ;
യം ഖുദ്ദകനികായസ്മിം, ഗമ്ഭീരത്ഥപദക്കമം.

തസ്സ ഗമ്ഭീരഞാണേഹി, ഓഗാഹേതബ്ബഭാവതോ;
കിഞ്ചാപി ദുക്കരാ കാതും, അത്ഥസംവണ്ണനാ മയാ.

സഹസംവണ്ണനം യസ്മാ, ധരതേ സത്ഥു സാസനം;
പുബ്ബാചരിയസീഹാനം, തിട്ഠതേവ വിനിച്ഛയോ.

തസ്മാ തം അവലമ്ബിത്വാ, ഓഗാഹേത്വാന പഞ്ചപി;
നികായേ ഉപനിസ്സായ, പോരാണട്ഠകഥാനയം.

നിസ്സിതം വാചനാമഗ്ഗം, സുവിസുദ്ധം അനാകുലം;
മഹാവിഹാരവാസീനം, നിപുണത്ഥവിനിച്ഛയം.

പുനപ്പുനാഗതം അത്ഥം, വജ്ജയിത്വാന സാധുകം;
യഥാബലം കരിസ്സാമി, **ഇതിവുത്തകവണ്ണനം**.

ഇതി ആകങ്ഖമാനസ്സ, സദ്ധമ്മസ്സ ചിരട്ഠിതിം;
വിഭജന്തസ്സ തസ്സത്ഥം, നിസാമയഥ സാധവോതി.

തത്ഥ **ഇതിവുത്തകം** നാമ ഏകകനിപാതോ, ദുകനിപാതോ, തികനിപാതോ, ചതുക്കനിപാതോതി ചതുനിപാതസങ്ഗഹം. തമ്പി വിനയപിടകം, സുത്തന്തപിടകം, അഭിധമ്മപിടകന്തി തീസു പിടകേസു സുത്തന്തപിടകപരിയാപന്നം; ദീഘനികായോ മജ്ഝിമനികായോ, സംയുത്തനികായോ, അങ്ഗുത്തരനികായോ, ഖുദ്ദകനികായോതി പഞ്ചസു നികായേസു ഖുദ്ദകനികായപരിയാപന്നം; സുത്തം, ഗേയ്യം, വേയ്യാകരണം, ഗാഥാ, ഉദാനം, ഇതിവുത്തകം, ജാതകം, അബ്ഭുതധമ്മം, വേദല്ലന്തി നവസു സാസനങ്ഗേസു ഇതിവുത്തകങ്ഗഭൂതം.

“ദ്വാസീതി ബുദ്ധതോ ഗണ്ഹിം, ദ്വേസഹസ്സാനി ഭിക്ഖുതോ;
ചതുരാസീതി സഹസ്സാനി, യേ മേ ധമ്മാ പവത്തിനോ”തി. (ഥേരഗാ॰ ൧൦൨൭) -

ഏവം ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന പടിഞ്ഞാതേസു ചതുരാസീതിയാ ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സേസു കതിപയധമ്മക്ഖന്ധസങ്ഗഹം. സുത്തതോ ഏകകനിപാതേ താവ സത്തവീസതി സുത്താനി, ദുകനിപാതേ ദ്വാവീസതി, തികനിപാതേ പഞ്ഞാസ, ചതുക്കനിപാതേ തേരസാതി

ദ്വാദസാധികസുത്തസതസങ്ഗഹം. തസ്സ നിപാതേസു ഏകകനിപാതോ ആദി, വഗ്ഗേസു പാടിഭോഗവഗ്ഗോ, സുത്തേസു ലോഭസുത്തം. തസ്സാപി "വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ"തിആദികം ആയസ്മതാ ആനന്ദേന പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ വുത്തം നിദാനമാദി. സാ പനായം പഠമമഹാസങ്ഗീതി വിനയപിടകേ തന്തിമാരുള്ഹാ ഏവ. യോ പനേത്ഥ നിദാനകോസല്ലത്ഥം വത്തബ്ബോ കഥാമഗ്ഗോ , സോപി സുമങ്ഗലവിലാസിനിയാ **ദീഘനികായ-അട്ഠകഥായ** വിത്ഥാരതോ വുത്തോയേവാതി തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

നിദാനവണ്ണനാ

യം പനേതം വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാതിആദികം നിദാനം. ഏകധമ്മം, ഭിക്ഖവേ, പജഹഥാതിആദികം സുത്തം. തത്ഥ **വുത്തം ഭഗവതാതി**ആദീനി നാമപദാനി. **ഇതീ**തി നിപാതപദം. **പജഹഥാ**തി ഏത്ഥ പ-ഇതി ഉപസഗ്ഗപദം, ജഹഥാ-തി ആഖ്യാതപദം. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ പദവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

അത്ഥതോ പന **വുത്തസദ്ദോ** താവ സഉപസഗ്ഗോ അനുപസഗ്ഗോ ച വപനേ വാപസമകരണേ കേസോഹാരണേ ജീവിതവുത്തിയം പവുത്തഭാവേ പാവചനഭാവേന പവത്തിതേ അജ്ഝേസനേ കഥനേതി ഏവമാദീസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ -

"ഗാവോ തസ്സ പജായന്തി, ഖേത്തേ വുത്തം വിരൂഹതി;
വുത്താനം ഫലമസ്നാതി, യോ മിത്താനം ന ദുബ്ഭതീ"തി. -

ആദീസു (ജാ॰ ൨.൨൨.൧൯) വപനേ ആഗതോ. "നോ ച ഖോ പടിവുത്ത"ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൮൯) അട്ഠദന്തകാദീഹി വാപസമകരണേ. "കാപടികോ മാണവോ ദഹരോ വുത്തസിരോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൪൨൬) കേസോഹാരണേ. "പന്നലോമോ പരദത്തവുത്തോ മിഗഭൂതേന ചേതസാ വിഹരതീ"തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൩൩൨) ജീവിതവുത്തിയം. "സേയ്യഥാപി നാമ പണ്ഡുപലാസോ ബന്ധനാ പവുത്തോ അഭബ്ബോ ഹരിതത്ഥായാ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൪൨; പാചി॰ ൬൬൬; മഹാവ॰ ൧൨൯) ബന്ധനതോ പവുത്തഭാവേ. "യേസമിദം ഏതരഹി, ബ്രാഹ്മണാ, പോരാണം മന്തപദം ഗീതം പവുത്തം സമിഹിത"ന്തിആദീസു പാവചനഭാവേന പവത്തിതേ. ലോകേ പന - "വുത്തോ ഗണോ വുത്തോ പാരായനോ"തിആദീസു അജ്ഝേനേ. "വുത്തം ഖോ പനേതം ഭഗവതാ ധമ്മദായാദാ മേ, ഭിക്ഖവേ, ഭവഥ, മാ ആമിസദായാദാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൦) കഥനേ. ഇധാപി കഥനേ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്മാ **വുത്തം** കഥിതം ഭാസിതന്തി അത്ഥോ.

ദുതിയോ പന **വുത്ത**സദ്ദോ വചനേ ഛിന്നഭാവേ ച വേദിതബ്ബോ. **ഹി**-ഇതി ജാതു വിബ്യത്തന്തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ നിപാതോ. സോ ഇദാനി വുച്ചമാനസുത്തസ്സ ഭഗവതോ വിബ്യത്തം ഭാസിതഭാവം ജോതേതി. വാചകസദ്ദസന്നിധാനേ ഹി പയുത്താ നിപാതാ. തേഹി വത്തബ്ബമത്ഥം ജോതേന്തി. **ഏത**ന്തി അയം ഏതസദ്ദോ -

"യോ ച ബുദ്ധഞ്ച ധമ്മഞ്ച, സങ്ഘഞ്ച സരണം ഗതോ;
ചത്താരി അരിയസച്ചാനി, സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതി.

"ദുക്ഖം ദുക്ഖസമുപ്പാദം, ദുക്ഖസ്സ ച അതിക്കമം;
അരിയഞ്ചട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം, ദുക്ഖൂപസമഗാമിനം.

"ഏതം ഖോ സരണം ഖേമം, ഏതം സരണമുത്തമം;
ഏതം സരണമാഗമ്മ, സബ്ബദുക്ഖാ പമുച്ചതീ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൯൦-൧൯൨) -

ആദീസു യഥാവുത്തേ ആസന്നപച്ചക്ഖേ ആഗതോ. "അപ്പമത്തകം ഖോ പനേതം, ഭിക്ഖവേ, ഓരമത്തകം സീലമത്തകം, യേന പുഥുജ്ജനോ തഥാഗതസ്സ വണ്ണം വദമാനോ വദേയ്യാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൭) പന വക്ഖമാനേ ആസന്നപച്ചക്ഖേ. ഇധാപി വക്ഖമാനേയേവ ദട്ഠബ്ബോ. സങ്ഗായനവസേന വക്ഖമാനഞ്ഹി സുത്തം ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന ബുദ്ധിയം ഠപേത്വാ തദാ "ഏത"ന്തി വുത്തം.

ഭഗവതാതി ഏത്ഥ ഭഗവാതി ഗരുവചനം. ഗരും ഹി ലോകേ ഭഗവാതി വദന്തി. തഥാഗതോ ച സബ്ബഗുണവിസിട്ഠതായ സത്താനം ഗരു, തസ്മാ ഭഗവാതി വേദിതബ്ബോ. പോരാണേഹിപി വുത്തം -

"ഭഗവാതി വചനം സേട്ഠം, ഭഗവാതി വചനമുത്തമം;
ഗരു ഗാരവയുത്തോ സോ, ഭഗവാ തേന വുച്ചതീ"തി.

സേട്ഠവാചകഞ്ഹി വചനം സേട്ഠഗുണസഹചരണതോ സേട്ഠന്തി വുത്തം. അഥ വാ വുച്ചതീതി വചനം, അത്ഥോ. തസ്മാ **ഭഗവാതി വചനം സേട്ഠ**ന്തി ഭഗവാതി ഇമിനാ വചനേന വചനീയോ യോ അത്ഥോ, സോ സേട്ഠോതി അത്ഥോ. **ഭഗവാതി വചനമുത്തമ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

ഗാരവയുത്തോതി ഗരുഭാവയുത്തോ ഗരുഗുണയോഗതോ, ഗരുകരണം വാ സാതിസയം അരഹതീതി ഗാരവയുത്തോ, ഗാരവാരഹോതി അത്ഥോ. ഏവം ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമഗരുഗാരവാധിവചനമേതം യദിദം ഭഗവാതി. അപിച -

"ഭഗീ ഭജീ ഭാഗീ വിഭത്തവാ ഇതി,
അകാസി ഭഗ്ഗന്തി ഗരൂതി ഭാഗ്യവാ;
ബഹൂഹി ഞായേഹി സുഭാവിതത്തനോ,
ഭവന്തഗോ സോ ഭഗവാതി വുച്ചതീ"തി. -

നിദ്ദേസേ ആഗതനയേന -

"ഭാഗ്യവാ ഭഗ്ഗവാ യുത്തോ, ഭഗേഹി ച വിഭത്തവാ;
ഭത്തവാ വന്തഗമനോ, ഭവേസു ഭഗവാ തതോ"തി.

ഇമിസ്സാ ഗാഥായ ച വസേന ഭഗവാതി പദസ്സ അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. സോ പനായം അത്ഥോ സബ്ബാകാരേന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** ബുദ്ധാനുസ്സതിനിദ്ദേസേ വുത്തോതി. തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

അപരോ നയോ - ഭാഗവാതി ഭഗവാ, ഭതവാതി ഭഗവാ, ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ, ഭഗേ വനീതി ഭഗവാ, ഭത്തവാതി ഭഗവാ, ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ, ഭാഗേ വമീതി ഭഗവാ.

"ഭാഗവാ ഭതവാ ഭാഗേ, ഭഗേ ച വനി ഭത്തവാ;
ഭഗേ വമി തഥാ ഭാഗേ, വമീതി ഭഗവാ ജിനോ".

തത്ഥ കഥം **ഭാഗവാതി ഭഗവാ?** യേ തേ സീലാദയോ ധമ്മക്ഖന്ധാ ഗുണകോട്ഠാസാ, തേ അനഞ്ഞസാധാരണാ നിരതിസയാ തഥാഗതസ്സ അത്ഥി ഉപലബ്ഭന്തി. തഥാ ഹിസ്സ സീലം, സമാധി, പഞ്ഞാ, വിമുത്തി, വിമുത്തിഞാണദസ്സനം, ഹിരീ, ഓത്തപ്പം, സദ്ധാ, വീരിയം, സതി, സമ്പജഞ്ഞം, സീലവിസുദ്ധി, ചിത്തവിസുദ്ധി, ദിട്ഠിവിസുദ്ധി, സമഥോ, വിപസ്സനാ, തീണി കുസലമൂലാനി, തീണി സുചരിതാനി, തയോ സമ്മാവിതക്കാ, തിസ്സോ അനവജ്ജസഞ്ഞാ, തിസ്സോ ധാതുയോ, ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ, ചത്താരി അരിയഫലാനി , ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ, ചതുയോനിപരിച്ഛേദകഞാണാനി, ചത്താരോ അരിയവംസാ, ചത്താരി വേസാരജ്ജഞാണാനി, പഞ്ച പധാനിയങ്ഗാനി, പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധി, പഞ്ചഞാണികോ സമ്മാസമാധി, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, പഞ്ച ബലാനി, പഞ്ച നിസ്സാരണീയാ ധാതുയോ, പഞ്ച വിമുത്തായതനഞാണാനി, പഞ്ച വിമുത്തിപരിപാചനീയാ സഞ്ഞാ, ഛ അനുസ്സതിട്ഠാനാനി, ഛ ഗാരവാ, ഛ നിസ്സാരണീയാ ധാതുയോ, ഛ സതതവിഹാരാ, ഛ അനുത്തരിയാനി, ഛ നിബ്ബേധഭാഗിയാ സഞ്ഞാ, ഛ അഭിഞ്ഞാ, ഛ അസാധാരണഞാണാനി, സത്ത അപരിഹാനിയാ ധമ്മാ, സത്ത അരിയധനാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, സത്ത സപ്പുരിസധമ്മാ, സത്ത നിജ്ജരവത്ഥൂനി, സത്ത സഞ്ഞാ, സത്ത ദക്ഖിണേയ്യപുഗ്ഗലദേസനാ, സത്ത ഖീണാസവബലദേസനാ, അട്ഠ പഞ്ഞാപടിലാഭഹേതുദേസനാ, അട്ഠസമ്മത്താനി, അട്ഠ ലോകധമ്മാതിക്കമോ, അട്ഠ ആരമ്ഭവത്ഥൂനി, അട്ഠ അക്ഖണദേസനാ, അട്ഠ മഹാപുരിസവിതക്കാ, അട്ഠ അഭിഭായതനദേസനാ, അട്ഠ വിമോക്ഖാ, നവ യോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ, നവ പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗാനി, നവ സത്താവാസദേസനാ, നവ ആഘാതപ്പടിവിനയാ, നവ സഞ്ഞാ, നവ നാനത്താ, നവ അനുപുബ്ബവിഹാരാ, ദസ നാഥകരണാ ധമ്മാ, ദസ കസിണായതനാനി, ദസ കുസലകമ്മപഥാ, ദസ സമ്മത്താനി, ദസ അരിയവാസാ, ദസ അസേക്ഖാ ധമ്മാ, ദസ തഥാഗതബലാനി, ഏകാദസ മേത്താനിസംസാ, ദ്വാദസ ധമ്മചക്കാകാരാ, തേരസ ധുതഗുണാ, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി, പഞ്ചദസ വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ, സോളസവിധാ ആനാപാനസ്സതി, സോളസ അപരന്തപനീയാ ധമ്മാ, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ, ഏകൂനവീസതി പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി, ചതുചത്താലീസ ഞാണവത്ഥൂനി, പഞ്ഞാസ ഉദയബ്ബയഞാണാനി, പരോപണ്ണാസ കുസലധമ്മാ, സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനി, ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തിസഞ്ചാരിമഹാവജിരഞാണം, അനന്തനയസമന്തപട്ഠാനപവിചയപച്ചവേക്ഖണദേസനാഞാണാനി, തഥാ അനന്താസു ലോകധാതൂസു അനന്താനം സത്താനം ആസയാദിവിഭാവനഞാണാനി ചാതി, ഏവമാദയോ അനന്താ അപരിമാണഭേദാ അനഞ്ഞസാധാരണാ നിരതിസയാ ഗുണഭാഗാ ഗുണകോട്ഠാസാ വിജ്ജന്തി ഉപലബ്ഭന്തി. തസ്മാ യഥാവുത്തവിഭാഗാ ഗുണഭാഗാ അസ്സ അത്ഥീതി ഭാഗവാതി വത്തബ്ബേ. ആകാരസ്സ രസ്സത്തം കത്വാ "ഭഗവാ"തി വുത്തോ. ഏവം താവ ഭാഗവാതി ഭഗവാ.

"യസ്മാ സീലാദയോ സബ്ബേ, ഗുണഭാഗാ അസേസതോ;
വിജ്ജന്തി സുഗതേ തസ്മാ, ഭഗവാതി പവുച്ചതി".

കഥം **ഭതവാതി ഭഗവാ?** യേ തേ സബ്ബലോകഹിതായ ഉസ്സുക്കമാപന്നേഹി മനുസ്സത്താദികേ അട്ഠ ധമ്മേ സമോധാനേത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ കതമഹാഭിനീഹാരേഹി മഹാബോധിസത്തേഹി പരിപൂരേതബ്ബാ ദാനപാരമീ, സീലനേക്ഖമ്മപഞ്ഞാവീരിയഖന്തിസച്ചഅധിട്ഠാനമേത്താഉപേക്ഖാപാരമീതി ദസ പാരമിയോ, ദസ

ഉപപാരമിയോ, ദസ പരമത്ഥപാരമിയോതി സമതിംസ പാരമിയോ, ദാനാദീനി ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി, ചത്താരി അധിട്ഠാനാനി, അത്തപരിച്ചാഗോ, നയനധനരജ്ജപുത്തദാരപരിച്ചാഗോതി പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗാ, പുബ്ബയോഗോ, പുബ്ബചരിയാ, ധമ്മക്ഖാനം, ലോകത്ഥചരിയാ, ഞാതത്ഥചരിയാ, ബുദ്ധത്ഥചരിയാതി ഏവമാദയോ സങ്ഖേപതോ വാ പുഞ്ഞസമ്ഭാരഞാണസമ്ഭാരാ ബുദ്ധകരധമ്മാ, തേ മഹാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ കപ്പാനം സതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി യഥാ ഹാനഭാഗിയാ, സംകിലേസഭാഗിയാ , ഠിതിഭാഗിയാ, വാ ന ഹോന്തി; അഥ ഖോ ഉത്തരുത്തരി വിസേസഭാഗിയാവ ഹോന്തി; ഏവം സക്കച്ചം നിരന്തരം അനവസേസതോ ഭതാ സമ്ഭതാ അസ്സ അത്ഥീതി ഭതവാതി ഭഗവാ; നിരുത്തിനയേന തകാരസ്സ ഗകാരം കത്വാ. അഥ വാ ഭതവാതി തേയേവ യഥാവുത്തേ ബുദ്ധകരധമ്മേ വുത്തനയേന ഭരി സമ്ഭരി പരിപൂരേസീതി അത്ഥോ. ഏവമ്പി ഭതവാതി ഭഗവാ.

"യസ്മാ സമ്ബോധിയാ സബ്ബേ, ദാനപാരമിആദികേ;
സമ്ഭാരേ ഭതവാ നാഥോ, തസ്മാപി ഭഗവാ മതോ".

കഥം **ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ?** യേ തേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ ദേവസികം വളഞ്ജനകസമാപത്തിഭാഗാ, തേ അനവസേസതോ ലോകഹിതത്ഥം അത്തനോ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥഞ്ച നിച്ചകപ്പം വനി ഭജി സേവി ബഹുലമകാസീതി ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ. അഥ വാ അഭിഞ്ഞേയ്യേസു ധമ്മേസു കുസലാദീസു ഖന്ധാദീസു ച യേ തേ പരിഞ്ഞേയ്യാദിവസേന സങ്ഖേപതോ വാ ചതുബ്ബിധാ അഭിസമയഭാഗാ, വിത്ഥാരതോ പന "ചക്ഖു പരിഞ്ഞേയ്യം ...പേ॰... ജരാമരണം പരിഞ്ഞേയ്യ"ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧) അനേകേ പരിഞ്ഞേയ്യഭാഗാ, "ചക്ഖുസ്സ സമുദയോ പഹാതബ്ബോ...പേ॰... ജരാമരണസ്സ സമുദയോ പഹാതബ്ബോ"തിആദിനാ പഹാതബ്ബഭാഗാ, "ചക്ഖുസ്സ നിരോധോ സച്ഛികാതബ്ബോ...പേ॰... ജരാമരണസ്സ നിരോധോ സച്ഛികാതബ്ബോ"തിആദിനാ സച്ഛികാതബ്ബഭാഗാ, "ചക്ഖുനിരോധഗാമിനീപടിപദാ ഭാവേതബ്ബാ...പേ॰... ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ ഭാവേതബ്ബാ"തിആദിനാ ച അനേകഭേദാ ഭാവേതബ്ബഭാഗാ ച ധമ്മാ, തേ സബ്ബേ വനി ഭജി യഥാരഹം ഗോചരഭാവനാസേവനാനം വസേന സേവി. ഏവമ്പി ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ. അഥ വാ യേ ഇമേ സീലാദയോ ധമ്മക്ഖന്ധാ സാവകേഹി സാധാരണാ ഗുണകോട്ഠാസാ ഗുണഭാഗാ, കിന്തി നു ഖോ തേ വേനേയ്യസന്താനേസു പതിട്ഠപേയ്യന്തി മഹാകരുണായ വനി അഭിപത്ഥയി. സാ ചസ്സ അഭിപത്ഥനാ യഥാധിപ്പേതഫലാവഹാ അഹോസി. ഏവമ്പി ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ.

"യസ്മാ ഞേയ്യസമാപത്തി-ഗുണഭാഗേ തഥാഗതോ;
ഭജി പത്ഥയി സത്താനം, ഹിതായ ഭഗവാ തതോ".

കഥം **ഭഗേ വനീതി ഭഗവാ?** സമാസതോ താവ കതപുഞ്ഞേഹി പയോഗസമ്പന്നേഹി യഥാവിഭവം ഭജീയന്തീതി ഭഗാ, ലോകിയലോകുത്തരാ സമ്പത്തിയോ. തത്ഥ ലോകിയേ താവ തഥാഗതോ സമ്ബോധിതോ പുബ്ബേ ബോധിസത്തഭൂതോ പരമുക്കംസഗതേ വനി ഭജി സേവി, യത്ഥ പതിട്ഠായ നിരവസേസതോ ബുദ്ധകരധമ്മേ സമന്നാനേന്തോ ബുദ്ധധമ്മേ പരിപാചേസി. ബുദ്ധഭൂതോ പന തേ നിരവജ്ജസുഖൂപസംഹിതേ അനഞ്ഞസാധാരണേ ലോകുത്തരേപി വനി ഭജി സേവി. വിത്ഥാരതോ പന പദേസരജ്ജഇസ്സരിയചക്കവത്തിസമ്പത്തിദേവരജ്ജസമ്പത്തിആദിവസേന ഝാനവിമോക്ഖസമാധിസമാപത്തിഞാണദസ്സനമഗ്ഗഭാവനാഫല- സച്ഛികിരിയാദിഉത്തരിമനുസ്സധമ്മവസേന ച അനേകവിഹിതേ അനഞ്ഞസാധാരണേ ഭഗേ വനി ഭജി സേവി. ഏവം ഭഗേ വനീതി ഭഗവാ.

"യാ താ സമ്പത്തിയോ ലോകേ, യാ ച ലോകുത്തരാ പുഥൂ;
സബ്ബാ താ ഭജി സമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാപി ഭഗവാ മതോ".

കഥം **ഭത്തവാതി ഭഗവാ?** ഭത്താ ദള്ഹഭത്തികാ അസ്സ ബഹൂ അത്ഥീതി ഭഗവാ. തഥാഗതോ ഹി മഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദിഅപരിമിതനിരുപമപ്പഭാവഗുണവിസേസസമങ്ഗിഭാവതോ സബ്ബസത്തുത്തമോ, സബ്ബാനത്ഥപരിഹാരപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തൂപകാരിതായ ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണഅസീതിഅനുബ്യഞ്ജനബ്യാമപ്പഭാദി-അനഞ്ഞസാധാരണഗുണവിസേസപടിമണ്ഡിതരൂപകായതായ, യഥാഭുച്ചഗുണാധിഗതേന "ഇതിപി സോ ഭഗവാ"തിആദിനയപ്പവത്തേന ലോകത്തയബ്യാപിനാ സുവിപുലേന സുവിസുദ്ധേന ച ഥുതിഘോസേന സമന്നാഗതത്താ ഉക്കംസപാരമിപ്പത്താസു അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിതാദീസു സുപ്പതിട്ഠിതഭാവതോ ദസബലചതുവേസാരജ്ജാദിനിരതിസയഗുണവിസേസസമങ്ഗിഭാവതോ ച രൂപപ്പമാണോ രൂപപ്പസന്നോ, ഘോസപ്പമാണോ ഘോസപ്പസന്നോ, ലൂഖപ്പമാണോ ലൂഖപ്പസന്നോ, ധമ്മപ്പമാണോ ധമ്മപ്പസന്നോതി ഏവം ചതുപ്പമാണികേ ലോകസന്നിവാസേ സബ്ബഥാപി പസാദാവഹഭാവേന സമന്തപാസാദികത്താ അപരിമാണാനം സത്താനം സദേവമനുസ്സാനം ആദരബഹുമാനഗാരവായതനതായ പരമപേമസമ്ഭത്തിട്ഠാനം. യേ ച തസ്സ ഓവാദേ പതിട്ഠിതാ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതാ ഹോന്തി, കേനചി അസംഹാരിയാ തേസം സമ്ഭത്തി സമണേന വാ ബ്രാഹ്മണേന വാ ദേവേന വാ മാരേന വാ

ബ്രഹ്മുനാ വാ. തഥാ ഹി തേ അത്തനോ ജീവിതപരിച്ചാഗേപി തത്ഥ പസാദം ന പരിച്ചജന്തി, തസ്സ വാ ആണം ദള്ഹഭത്തിഭാവതോ. തേനേവാഹ -

"യോ വേ കതഞ്ഞൂ കതവേദി ധീരോ;
കല്യാണമിത്തോ ദള്ഹഭത്തി ച ഹോതീ"തി. (ജാം ൨.൧൭.൭൮);

"സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദോ ഠിതധമ്മോ വേലം നാതിവത്തതി; ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, യം മയാ സാവകാനം സിക്ഖാപദം പഞ്ഞത്തം, തം മമ സാവകാ ജീവിതഹേതുപി നാതിക്കമന്തീ"തി (അം നിം ൮.൨൦; ഉദാം ൪൫; ചൂളവം ൩൮൪) ച.

ഏവം ഭത്തവാതി ഭഗവാ നിരുത്തിനയേന ഏകസ്സ തകാരസ്സ ലോപം കത്വാ ഇതരസ്സ ഗകാരം കത്വാ.

"ഗുണാതിസയയുത്തസ്സ, യസ്മാ ലോകഹിതേസിനോ;
സമ്ഭത്താ ബഹവോ സത്ഥു, ഭഗവാ തേന വുച്ചതീ"തി.

കഥം **ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ?** യസ്മാ തഥാഗതോ ബോധിസത്തഭൂതോപി പുരിമാസു ജാതീസു പാരമിയോ പൂരേന്തോ ഭഗസങ്ഖാതം സിരിം ഇസ്സരിയം യസഞ്ച വമി ഉഗ്ഗിരി ഖേളപിണ്ഡം വിയ അനപേക്ഖോ ഛഡ്ഡയി. തഥാ ഹിസ്സ സോമനസ്സകുമാരകാലേ, ഹത്ഥിപാലകുമാരകാലേ, അയോഘരപണ്ഡിതകാലേ, മൂഗപക്ഖപണ്ഡിതകാലേ, ചൂളസുതസോമകാലേതി ഏവമാദീസു നേക്ഖമ്മപാരമിപൂരണവസേന ദേവരജ്ജസദിസായ രജ്ജസിരിയാ പരിച്ചത്തത്തഭാവാനം പരിമാണം നത്ഥി. ചരിമത്തഭാവേപി ഹത്ഥഗതം ചക്കവത്തിസിരിം ദേവലോകാധിപച്ചസദിസം ചതുദ്ദീപിസ്സരിയം ചക്കവത്തിസമ്പത്തിസന്നിസ്സയം സത്തരതനസമുജ്ജലം യസഞ്ച തിണായപി അമഞ്ഞമാനോ നിരപേക്ഖോ പഹായ അഭിനിക്ഖമിത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ. തസ്മാ ഇമേ സിരിആദികേ ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ. അഥ വാ ഭാനി നാമ നക്ഖത്താനി, തേഹി സമം ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി ഭഗാ , സിനേരുയുഗന്ധരഉത്തരകുരുഹിമവന്താദിഭാജനലോകവിസേസസന്നിസ്സയാ സോഭാ കപ്പട്ഠിതിയഭാവതോ. തേപി ഭഗവാ വമി തംനിവാസിസത്താവാസസമതിക്കമനതോതപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന പജഹീതി. ഏവമ്പി ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ.

"ചക്കവത്തിസിരിം യസ്മാ, യസം ഇസ്സരിയം സുഖം;
പഹാസി ലോകചിത്തഞ്ച, സുഗതോ ഭഗവാ തതോ".

കഥം **ഭാഗേ വമീതി ഭഗവാ?** ഭാഗാ നാമ കോട്ഠാസാ. തേ ഖന്ധായതനധാതാദിവസേന, തത്ഥാപി രൂപവേദനാദിവസേന, അതീതാദിവസേന ച അനേകവിധാ. തേ ച ഭഗവാ സബ്ബം പപഞ്ചം, സബ്ബം യോഗം, സബ്ബം ഗന്ഥം, സബ്ബം സംയോജനം, സമുച്ഛിന്ദിത്വാ അമതധാതും സമധിഗച്ഛന്തോ വമി ഉഗ്ഗിരി അനപേക്ഖോ ഛഡ്ഡയി, ന പച്ചാഗമി. തഥാ ഹേസ സബ്ബത്ഥകമേവ പഥവിം, ആപം, തേജം, വായം, ചക്ഖും, സോതം, ഘാനം, ജിവ്ഹം, കായം, മനം, രൂപേ, സദ്ദേ, ഗന്ധേ, രസേ, ഫോട്ഠബ്ബേ, ധമ്മേ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ... മനോവിഞ്ഞാണം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സം ...പേ... മനോസമ്ഫസ്സം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം വേദനം...പേ... മനോസമ്ഫസ്സജം വേദനം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം സഞ്ഞം...പേ... മനോസമ്ഫസ്സജം സഞ്ഞം; ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം ചേതനം...പേ... മനോസമ്ഫസ്സജം ചേതനം; രൂപതണ്ഹം ...പേ... ധമ്മതണ്ഹം; രൂപവിതക്കം...പേ... ധമ്മവിതക്കം; രൂപവിചാരം...പേ... ധമ്മവിചാരന്തിആദിനാ അനുപദധമ്മവിഭാഗവസേനപി സബ്ബേവ ധമ്മകോട്ഠാസേ അനവസേസതോ വമി ഉഗ്ഗിരി അനപേക്ഖപരിച്ചാഗേന ഛഡ്ഡയി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"യം തം, ആനന്ദ, ചത്തം വന്തം മുത്തം പഹീനം പടിനിസ്സട്ഠം, തം തഥാഗതോ പുന പച്ചാഗമിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തി. (ദീം നിം ൨.൧൮൩) -

ഏവമ്പി ഭാഗേ വമീതി ഭഗവാ. അഥ വാ ഭാഗേ വമീതി സബ്ബേപി കുസലാകുസലേ സാവജ്ജാനവജ്ജേ ഹീനപ്പണീതേ കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗേ ധമ്മേ അരിയമഗ്ഗഞാണമുഖേന വമി ഉഗ്ഗിരി അനപേക്ഖോ പരിച്ചജി പജഹി, പരേസഞ്ച തഥത്തായ ധമ്മം ദേസേസി. വുത്തമ്പി ചേതം -

"ധമ്മാപി വോ, ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബാ പഗേവ അധമ്മാ, കുല്ലൂപമം, വോ ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി, നിത്ഥരണത്ഥായ നോ ഗഹണത്ഥായാ"തിആദി. (മം നിം ൧.൨൪൦) -

ഏവമ്പി ഭാഗേ വമീതി ഭഗവാ.

"ഖന്ധായതനധാതാദി-ധമ്മഭേദാ മഹേസിനാ;
കണ്ഹസുക്കാ യതോ വന്താ, തതോപി ഭഗവാ മതോ".

തേന വുത്തം -

> “ഭാഗവാ ഭതവാ ഭാഗേ, ഭഗേ ച വനി ഭത്തവാ;
> ഭഗേ വമി തഥാ ഭാഗേ, വമീതി ഭഗവാ ജിനോ”തി.

തേന ഭഗവതാ. **അരഹതാ**തി കിലേസേഹി ആരകത്താ, അനവസേസാനം വാ കിലേസാരീനം ഹതത്താ, സംസാരചക്കസ്സ വാ അരാനം ഹതത്താ, പച്ചയാദീനം അരഹത്താ, പാപകരണേ രഹാഭാവാതി ഇമേഹി കാരണേഹി അരഹതാ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച **ഭഗവതാ**തി ഇമിനാസ്സ ഭാഗ്യവന്തതാദീപനേന കപ്പാനം അനേകേസു അസങ്ഖ്യേയ്യേസു ഉപചിതപുഞ്ഞസമ്ഭാരഭാവതോ സതപുഞ്ഞലക്ഖണധരസ്സ ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണഅസീതിഅനുബ്യഞ്ജന- ബ്യാമപ്പഭാകേതുമാലാദിപടിമണ്ഡിതാ അനഞ്ഞസാധാരണാ രൂപകായസമ്പത്തിദീപിതാ ഹോതി. **അരഹതാ**തി ഇമിനാസ്സ അനവസേസകിലേസപ്പഹാനദീപനേന ആസവക്ഖയപദട്ഠാനസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാധിഗമപരിദീപനതോ ദസബലചതുവേസാരജ്ജഛഅസാധാരണഞാണഅട്ഠാരസാവേണികബുദ്ധധമ്മാദി- അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യധമ്മകായസമ്പത്തി ദീപിതാ ഹോതി. തദുഭയേനപി ലോകിയസരിക്ഖകാനം ബഹുമതഭാവോ, ഗഹട്ഠപബ്ബജിതേഹി അഭിഗമനീയതാ, തഥാ അഭിഗതാനഞ്ച തേസം കായികചേതസികദുക്ഖാപനയനേ പടിബലഭാവോ, ആമിസദാനധമ്മദാനേഹി ഉപകാരിതാ, ലോകിയലോകുത്തരേഹി ഗുണേഹി സംയോജനസമത്ഥതാ ച പകാസിതാ ഹോതി.

തഥാ **ഭഗവതാ**തി ഇമിനാ ചരണധമ്മേസു മുദ്ധഭൂതദിബ്ബവിഹാരാദിവിഹാരവിസേസസമായോഗപരിദീപനേന ചരണസമ്പദാ ദീപിതാ ഹോതി. **അരഹതാ**തി ഇമിനാ സബ്ബവിജ്ജാസു സിഖാപ്പത്തആസവക്ഖയഞാണാധിഗമപരിദീപനേന വിജ്ജാസമ്പദാ ദീപിതാ ഹോതി. പുരിമേന വാ അന്തരായികനിയ്യാനികധമ്മാനം അവിപരീതവിഭത്തഭാവദീപനേന പച്ഛിമവേസാരജ്ജദ്വയസമായോഗോ, പച്ഛിമേന സവാസനനിരവസേസകിലേസപ്പഹാനദീപനേന പുരിമവേസാരജ്ജദ്വയസമായോഗോ വിഭാവിതോ ഹോതി.

തഥാ പുരിമേന തഥാഗതസ്സ പടിഞ്ഞാസച്ചവചീസച്ചഞാണസച്ചപരിദീപനേന, കാമഗുണലോകിയാധിപച്ചയസലാഭസക്കാരാദിപരിച്ചാഗപരിദീപനേന, അനവസേസകിലേസാഭിസങ്ഖാരപരിച്ചാഗപരിദീപനേന, ച സച്ചാധിട്ഠാനചാഗാധിട്ഠാനപാരിപൂരി പകാസിതാ ഹോതി; ദുതിയേന സബ്ബസങ്ഖാരൂപസമസമധിഗമപരിദീപനേന, സമ്മാസമ്ബോധിപരിദീപനേന ച, ഉപസമാധിട്ഠാനപഞ്ഞാധിട്ഠാനപാരിപൂരി പകാസിതാ ഹോതി. തഥാ ഹി ഭഗവതോ ബോധിസത്തഭൂതസ്സ ലോകുത്തരഗുണേ കതാഭിനീഹാരസ്സ മഹാകരുണായോഗേന യഥാപടിഞ്ഞം സബ്ബപാരമിതാനുട്ഠാനേന സച്ചാധിട്ഠാനം, പാരമിതാപടിപക്ഖപരിച്ചാഗേന ചാഗാധിട്ഠാനം, പാരമിതാഗുണേഹി ചിത്തവൂപസമേന ഉപസമാധിട്ഠാനം, പാരമിതാഹി ഏവ പരഹിതൂപായകോസല്ലതോ പഞ്ഞാധിട്ഠാനം പാരിപൂരിഗതം.

തഥാ ‘യാചകജനം അവിസംവാദേത്വാ ദസ്സാമീ’തി പടിജാനനേന പടിഞ്ഞം അവിസംവാദേത്വാ ദാനേന ച സച്ചാധിട്ഠാനം, ദേയ്യപരിച്ചാഗതോ ചാഗാധിട്ഠാനം, ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകദാനദേയ്യപരിക്ഖയേസു ലോഭദോസമോഹഭയവൂപസമേന ഉപസമാധിട്ഠാനം, യഥാരഹം യഥാകാലം യഥാവിധി ച ദാനേന പഞ്ഞുത്തരതായ ച പഞ്ഞാധിട്ഠാനം പാരിപൂരിഗതം. ഇമിനാ നയേന സേസപാരമീസുപി ചതുരാധിട്ഠാനപാരിപൂരി വേദിതബ്ബാ. സബ്ബാ ഹി പാരമിയോ സച്ചപ്പഭാവിതാ ചാഗാഭിബ്യഞ്ജിതാ ഉപസമാനുബ്രൂഹിതാ പഞ്ഞാപരിസുദ്ധാതി ഏവം ചതുരാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ തഥാഗതസ്സ സച്ചാധിട്ഠാനം സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സീലവിസുദ്ധി, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ആജീവവിസുദ്ധി, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ചിത്തവിസുദ്ധി, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധി. തഥാ സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേനസ്സ സംവാസേന സീലം വേദിതബ്ബം, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സംവോഹാരേന സോചേയ്യം വേദിതബ്ബം, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ആപദാസു ഥാമോ വേദിതബ്ബോ, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സാകച്ഛായ പഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ.

തഥാ സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അദുട്ഠോ അധിവാസേതി, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അലുദ്ധോ പടിസേവതി, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അഭീതോ പരിവജ്ജേതി, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അമൂള്ഹോ വിനോദേതി. തഥാ സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ചസ്സ നേക്ഖമ്മസുഖപ്പത്തി, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന പവിവേകസുഖപ്പത്തി, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ഉപസമസുഖപ്പത്തി, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സമ്ബോധിസുഖപ്പത്തി ദീപിതാ ഹോതി. സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന വാ വിവേകജപീതിസുഖപ്പത്തി, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സമാധിജപീതിസുഖപ്പത്തി, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അപീതിജകായസുഖപ്പത്തി, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സതിപാരിസുദ്ധിജഉപേക്ഖാസുഖപ്പത്തി. തഥാ സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന

പരിവാരസമ്പത്തിലക്ഖണപച്ചയസുഖസമായോഗോ പരിദീപിതോ ഹോതി അവിസംവാദനതോ, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സന്തുട്ഠിലക്ഖണസഭാവസുഖസമായോഗോ അലോഭഭാവതോ, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന കതപുഞ്ഞതാലക്ഖണഹേതുസുഖസമായോഗോ കിലേസേഹി അനഭിഭൂതഭാവതോ, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന വിമുത്തിസമ്പത്തിലക്ഖണദുക്ഖൂപസമസുഖസമായോഗോ പരിദീപിതോ ഹോതി, ഞാണസമ്പത്തിയാ നിബ്ബാനാധിഗമനതോ.

തഥാ സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അരിയസ്സ സീലക്ഖന്ധസ്സ അനുബോധപ്പടിവേധസിദ്ധി, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അരിയസ്സ സമാധിക്ഖന്ധസ്സ, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അരിയസ്സ പഞ്ഞാക്ഖന്ധസ്സ, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അരിയസ്സ വിമുത്തിക്ഖന്ധസ്സ അനുബോധപ്പടിവേധസിദ്ധി ദീപിതാ ഹോതി. സച്ചാധിട്ഠാനപരിപൂരണേന ച തപസിദ്ധി, ചാഗാധിട്ഠാനപരിപൂരണേന സബ്ബനിസ്സഗ്ഗസിദ്ധി, ഉപസമാധിട്ഠാനപരിപൂരണേന ഇന്ദ്രിയസംവരസിദ്ധി, പഞ്ഞാധിട്ഠാനപരിപൂരണേന ബുദ്ധിസിദ്ധി, തേന ച നിബ്ബാനസിദ്ധി. തഥാ സച്ചാധിട്ഠാനപരിപൂരണേന ചതുഅരിയസച്ചാഭിസമയപ്പടിലാഭോ, ചാഗാധിട്ഠാനപരിപൂരണേന ചതുഅരിയവംസപ്പടിലാഭോ, ം.ഉപസമാധിട്ഠാനപരിപൂരണേന ചതുഅരിയവിഹാരപ്പടിലാഭോ, പഞ്ഞാധിട്ഠാനപരിപൂരണേന ചതുഅരിയവോഹാരപ്പടിലാഭോ ദീപിതോ ഹോതി.

അപരോ നയോ - **ഭഗവതാ**തി ഏതേന സത്താനം ലോകിയലോകുത്തരസമ്പത്തിഅഭികങ്ഖാദീപനേന തഥാഗതസ്സ മഹാകരുണാ പകാസിതാ ഹോതി. **അരഹതാ**തി ഏതേന പഹാനസമ്പത്തിദീപനേന പഹാനപഞ്ഞാ പകാസിതാ ഹോതി. തത്ഥ പഞ്ഞായസ്സ ധമ്മരജ്ജപത്തി, കരുണായ ധമ്മസംവിഭാഗോ; പഞ്ഞായ സംസാരദുക്ഖനിബ്ബിദാ, കരുണായ സംസാരദുക്ഖസഹനം; പഞ്ഞായ പരദുക്ഖപരിജാനനം, കരുണായ പരദുക്ഖപ്പടികാരാരമ്ഭോ. പഞ്ഞായ പരിനിബ്ബാനാഭിമുഖഭാവോ , കരുണായ തദധിഗമോ; പഞ്ഞായ സയം തരണം, കരുണായ പരേസം താരണം; പഞ്ഞായ ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി, കരുണായ ബുദ്ധകിച്ചസിദ്ധി. കരുണായ വാ ബോധിസത്തഭൂമിയം സംസാരാഭിമുഖഭാവോ, പഞ്ഞായ തത്ഥ അനഭിരതി. തഥാ കരുണായ പരേസം അവിഹിംസനം, പഞ്ഞായ സയം പരേഹി അഭായനം; കരുണായ പരം രക്ഖന്തോ അത്താനം രക്ഖതി, പഞ്ഞായ അത്താനം രക്ഖന്തോ പരം രക്ഖതി. തഥാ കരുണായ അപരന്തപോ, പഞ്ഞായ അനത്തന്തപോ. തേന അത്തഹിതായ പടിപന്നാദീസു ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവോ സിദ്ധോ ഹോതി .

തഥാ കരുണായ ലോകനാഥതാ, പഞ്ഞായ അത്തനാഥതാ; കരുണായ ചസ്സ നിന്നതാഭാവോ, പഞ്ഞായ ഉന്നതാഭാവോ. തഥാ കരുണായ സബ്ബസത്തേസു ജനിതാനുഗ്ഗഹോ, പഞ്ഞാനുഗതത്താ ന ച ന സബ്ബത്ഥ വിരത്തചിത്തോ; പഞ്ഞായ സബ്ബധമ്മേസു വിരത്തചിത്തോ, കരുണാനുഗതത്താ ന ച ന സബ്ബസത്താനുഗ്ഗഹായ പവത്തോ. യഥാ ഹി കരുണാ തഥാഗതസ്സ സിനേഹസോകവിരഹിതാ, ഏവം പഞ്ഞാ അഹംകാരമമംകാരവിനിമുത്താതി അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസോധിതാ പരമവിസുദ്ധാതി ദട്ഠബ്ബാ. തത്ഥ പഞ്ഞാവേത്തം ബലാനി, കരുണാവേത്തം വേസാരജ്ജാനി. തേസു ബലസമായോഗേന പരേഹി ന അഭിഭുയ്യതി, വേസാരജ്ജസമായോഗേന പരേ അഭിഭവതി. ബലേഹി സത്ഥുസമ്പദാസിദ്ധി, വേസാരജ്ജേഹി സാസനസമ്പദാസിദ്ധി. തഥാ ബലേഹി ബുദ്ധരതനസിദ്ധി, വേസാരജ്ജേഹി ധമ്മരതനസിദ്ധീതി അയമേത്ഥ "ഭഗവതാ അരഹതാ"തി പദദ്വയസ്സ അത്ഥയോജനായ മുഖമത്തദസ്സനം.

കസ്മാ പനേത്ഥ "വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ"തി വത്വാ പുന "വുത്ത"ന്തി വുത്തം? അനുസ്സവപടിക്ഖേപേന നിയമദസ്സനത്ഥം. യഥാ ഹി കേനചി പരതോ സുത്വാ വുത്തം യദിപി ച ജാനന്തേന വുത്തം, ന തേനേവ വുത്തം പരേനപി വുത്തത്താ. ന ച തം തേന വുത്തമേവ, അപിച ഖോ സുതമ്പി, ന ഏവമിധ. ഭഗവതാ ഹി പരതോ അസുത്വാ സയമ്ഭുഞാണേന അത്തനാ അധിഗതമേവ വുത്തന്തി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം ദ്വിക്ഖത്തും "വുത്ത"ന്തി വുത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - "വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ" തഞ്ച ഖോ ഭഗവതാവ വുത്തം, ന അഞ്ഞേന, വുത്തമേവ ച, ന സുതന്തി. അധികവചനഞ്ഹി അഞ്ഞമത്ഥം ബോധേതീതി ന പുനരുത്തിദോസോ. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി.

തഥാ പുബ്ബരചനാഭാവദസ്സനത്ഥം ദ്വിക്ഖത്തും "വുത്ത"ന്തി വുത്തം. ഭഗവാ ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധതായ ഠാനുപ്പത്തികപ്പടിഭാനേന സമ്പത്തപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം ധമ്മം ദേസേതി, ന തസ്സ കാരണാ ദാനാദീനം വിയ പുബ്ബരചനാകിച്ചം അത്ഥി. തേനേതം ദസ്സേതി - "വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ, തഞ്ച ഖോ ന പുബ്ബരചനാവസേന തക്കപരിയാഹതം വീമംസാനുചരിതം, അപിച ഖോ വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം ഠാനസോ വുത്തമേവാ"തി.

അപ്പടിവത്തിയവചനഭാവദസ്സനത്ഥം വാ ദ്വിക്ഖത്തും "വുത്ത"ന്തി വുത്തം. യഞ്ഹി ഭഗവതാ വുത്തം, വുത്തമേവ തം, ന കേനചി പടിക്ഖിപിതും സക്കാ അക്ഖരസമ്പത്തിയാ അത്ഥസമ്പത്തിയാ ച. വുത്തം ഹേതം -

“ഏതം ഭഗവതാ ബാരാണസിയം ഇസിപതനേ മിഗദായേ അനുത്തരം ധമ്മചക്കം പവത്തിതം അപ്പടിവത്തിയം കേനചി സമണേന വാ ബ്രാഹ്മണേന വാ”തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൭).

അപരമ്പി വുത്തം -

“ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ആഗച്ഛേയ്യ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ‘ന യിദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, യം സമണേന ഗോതമേന പഞ്ഞത്തം, അഹമിദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം ഠപേത്വാ അഞ്ഞം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം പഞ്ഞാപേസ്സാമീ’തി, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ”തിആദി. -

തസ്മാ അപ്പടിവത്തിയവചനഭാവദസ്സനത്ഥമ്പി ദ്വിക്ഖത്തും “വുത്ത”ന്തി വുത്തം.

അഥ വാ സോതൂനം അത്ഥനിപ്ഫാദകഭാവദസ്സനത്ഥം ദ്വിക്ഖത്തും “വുത്ത”ന്തി വുത്തം. യഞ്ഹി പരേസം ആസയാദിം അജാനന്തേന അസബ്ബഞ്ഞുനാ അദേസേ അകാലേ വാ വുത്തം, തം സച്ചമ്പി സമാനം സോതൂനം അത്ഥനിപ്ഫാദനേ അസമത്ഥതായ അവുത്തം നാമ സിയാ, പഗേവ അസച്ചം. ഭഗവതാ പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവതോ സമ്മദേവ പരേസം ആസയാദിം ദേസകാലം അത്ഥസിദ്ധിഞ്ച ജാനന്തേന വുത്തം ഏകന്തേന സോതൂനം യഥാധിപ്പേതത്ഥനിപ്ഫാദനതോ വുത്തമേവ, നത്ഥി തസ്സ അവുത്തതാപരിയായോ. തസ്മാ സോതൂനം അത്ഥനിപ്ഫാദകഭാവദസ്സനത്ഥമ്പി ദ്വിക്ഖത്തും “വുത്ത”ന്തി വുത്തം. അപിച യഥാ ന തം സുതം നാമ, യം ന വിഞ്ഞാതത്ഥം യഞ്ച ന തഥത്തായ പടിപന്നം, ഏവം ന തം വുത്തം നാമ, യം ന സമ്മാ പടിഗ്ഗഹിതം. ഭഗവതോ പന വചനം ചതസ്സോപി പരിസാ സമ്മദേവ പടിഗ്ഗഹേത്വാ തഥത്തായ പടിപജ്ജന്തി. തസ്മാ സമ്മദേവ പടിഗ്ഗഹിതഭാവദസ്സനത്ഥമ്പി ദ്വിക്ഖത്തും “വുത്ത”ന്തി വുത്തം.

അഥ വാ അരിയേഹി അവിരുദ്ധവചനഭാവദസ്സനത്ഥം ദ്വിക്ഖത്തും “വുത്ത”ന്തി വുത്തം. യഥാ ഹി ഭഗവാ കുസലാകുസലസാവജ്ജാനവജ്ജഭേദേ ധമ്മേ പവത്തിനിവത്തിയോ സമ്മുതിപരമത്ഥേ ച അവിസംവാദേന്തോ വദതി, ഏവം ധമ്മസേനാപതിപ്പഭുതയോ അരിയാപി ഭഗവതി ധരമാനേ പരിനിബ്ബുതേ ച തസ്സേവ ദേസനം അനുഗന്ത്വാ വദന്തി, ന തത്ഥ നാനാവാദതാ. തസ്മാ **വുത്തമരഹതാ** തതോ പരഭാഗേ അരഹതാ അരിയസങ്ഘേനാപീതി ഏവം അരിയേഹി അവിരുദ്ധവചനഭാവദസ്സനത്ഥമ്പി ഏവം വുത്തം.

അഥ വാ പുരിമേഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേഹി വുത്തനയഭാവദസ്സനത്ഥം ദ്വിക്ഖത്തും “വുത്ത”ന്തി വുത്തം. സതിപി ഹി ജാതിഗോത്തായുപ്പമാണാദിവിസേസേ ദസബലാദിഗുണേഹി വിയ ധമ്മദേസനായ ബുദ്ധാനം വിസേസോ നത്ഥി, അഞ്ഞമഞ്ഞം അത്തനാ ച തേ പുബ്ബേനാപരം അവിരുദ്ധമേവ വദന്തി. തസ്മാ **വുത്തഞ്ഹേതം** യഥാ ബുദ്ധേഹി അത്തനാ ച പുബ്ബേ, ഇദാനിപി അമ്ഹാകം ഭഗവതാ തഥേവ വുത്തം അരഹതാതി ഏവം പുരിമബുദ്ധേഹി അത്തനാ ച സുത്തന്തരേസു വുത്തനയഭാവദസ്സനത്ഥമ്പി ദ്വിക്ഖത്തും “വുത്ത”ന്തി വുത്തം. തേന ബുദ്ധാനം ദേസനായ സബ്ബത്ഥ അവിരോധോ ദീപിതോ ഹോതി.

അഥ വാ “വുത്ത”ന്തി യദേതം ദുതിയം പദം, തം അരഹന്തവുത്തഭാവവചനം ദട്ഠബ്ബം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ അരഹതാപി വുത്തം - “ഏകധമ്മം, ഭിക്ഖവേ”തിആദികം ഇദാനി വുച്ചമാനം വചനന്തി. അഥ വാ “വുത്ത”ന്തി യദേതം ദുതിയം പദം, തം ന വചനത്ഥം, അഥ ഖോ വപനത്ഥം ദട്ഠബ്ബം. തേനേതം ദസ്സേതി - “വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ, തഞ്ച ഖോ ന വുത്തമത്തം, ന കഥിതമത്തം; അഥ ഖോ വേനേയ്യാനം കുസലമൂലം വപിത”ന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ യദേതം വുത്തന്തി ദുതിയം പദം, തം വത്തനത്ഥം. അയം ഹിസ്സ അത്ഥോ - വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ അരഹതാ, തഞ്ച ഖോ ന വുത്തമത്തം, അപിച തദത്ഥജാതം വുത്തം ചരിതന്തി. തേന “യഥാ വാദീ ഭഗവാ തഥാ കാരീ”തി ദസ്സേതി. അഥ വാ വുത്തം ഭഗവതാ, വുത്തവചനം അരഹതാ വത്തും യുത്തേനാതി അത്ഥോ.

അഥ വാ “വുത്ത”ന്തി സങ്ഖേപകഥാഉദ്ദിസനം സന്ധായാഹ, പുന “വുത്ത”ന്തി വിത്ഥാരകഥാനിദസ്സനം. ഭഗവാ ഹി സങ്ഖേപതോ വിത്ഥാരതോ ച ധമ്മം ദേസേതി. അഥ വാ ഭഗവതോ ദുരുത്തവചനാഭാവദസ്സനത്ഥം “വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ”തി വത്വാ പുന “വുത്ത”ന്തി വുത്തം. സബ്ബദാ ഞാണാനുഗതവചീകമ്മതായ ഹി ഭഗവതോ സവാസനപഹീനസബ്ബദോസസ്സ അക്ഖലിതബ്യപ്പഥസ്സ കദാചിപി ദുരുത്തം നാമ നത്ഥി. യഥാ കേചി ലോകേ സതിസമ്മോസേന വാ ദവാ വാ രവാ വാ കിഞ്ചി വത്വാ അഥ പടിലദ്ധസഞ്ഞോ പുബ്ബേ വുത്തം അവുത്തം വാ കരോന്തി പടിസങ്ഖരോന്തി വാ, ന ഏവം ഭഗവാ. ഭഗവാ പന നിച്ചകാലം സമാഹിതോ. അസമ്മോസധമ്മോ അസമ്മോഹധമ്മോ ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസമുപബ്യൂള്ഹായ പടിഭാനപടിസമ്ഭിദായ ഉപനീതമത്ഥം അപരിമിതകാലം സമ്ഭതപുഞ്ഞസമ്ഭാരസമുദാഗതേഹി അനഞ്ഞസാധാരണേഹി വിസദവിസുദ്ധേഹി കരണവിസേസേഹി സോതായതനരസായനഭൂതം സുണന്താനം അമതവസ്സം വസ്സന്തോ വിയ സോതബ്ബസാരം സവനാനുത്തരിയം ചതുസച്ചം പകാസേന്തോ കരവീകരുതമഞ്ജുനാ സരേന സഭാവനിരുത്തിയാ വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വചനം വദതി, നത്ഥി തത്ഥ വാലഗ്ഗമത്തമ്പി

അവക്ഖലിതം, കുതോ പന ദുരുത്താവകാസോ. തസ്മാ "യം ഭഗവതാ വുത്തം, തം വുത്തമേവ, ന അവുത്തം ദുരുത്തം വാ കദാചി ഹോതീ"തി ദസ്സനത്ഥം - "വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ"തി വത്വാ പുന - "വുത്തമരഹതാ"തി വുത്തന്തി ന ഏത്ഥ പുനരുത്തിദോസോതി. ഏവമേത്ഥ പുനരുത്തസദ്ദസ്സ സാത്ഥകതാ വേദിതബ്ബാ.

ഇതി മേ സുതന്തി ഏത്ഥ **ഇതീ**തി അയം ഇതിസദ്ദോ ഹേതുപരിസമാപനാദിപദത്ഥവിപരിയായപകാരനിദസ്സനാവധാരണാദിഅനേകത്ഥപ്പഭേദോ. തഥാ ഹേസ - "രുപ്പതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ രൂപന്തി വുച്ചതീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) ഹേതുഅത്ഥേ ദിസ്സതി. "തസ്മാതിഹ മേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മദായാദാ ഭവഥ, മാ ആമിസദായാദാ. അത്ഥി മേ തുമ്ഹേസു അനുകമ്പാ - കിന്തി മേ സാവകാ ധമ്മദായാദാ ഭവേയ്യും, നോ ആമിസദായാദാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) പരിസമാപനേ. "ഇതി വാ ഇതി ഏവരൂപാ വിസൂകദസ്സനാ പടിവിരതോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൩) ആദിഅത്ഥേ. "മാഗണ്ഡിയോതി വാ തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ സങ്ഖാ സമഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വോഹാരോ നാമം നാമകമ്മം നാമധേയ്യം നിരുത്തി ബ്യഞ്ജനം അഭിലാപോ"തിആദീസു (മഹാനി॰ ൭൩) പദത്ഥവിപരിയായേ. "ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സപ്പടിഭയോ ബാലോ, അപ്പടിഭയോ പണ്ഡിതോ; സഉപദ്ദവോ ബാലോ, അനുപദ്ദവോ പണ്ഡിതോ; സഉപസഗ്ഗോ ബാലോ , അനുപസഗ്ഗോ പണ്ഡിതോ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൧) പകാരേ. "സബ്ബമത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയമേകോ അന്തോ, സബ്ബം നത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയം ദുതിയോ അന്തോ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫) നിദസ്സനേ . "അത്ഥി ഇദപ്പച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇതി പുട്ഠേന സതാ, ആനന്ദ, അത്ഥീതിസ്സ വചനീയം. കിംപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇതി ചേ വദേയ്യ, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇച്ചസ്സ വചനീയ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൬) അവധാരണേ, സന്നിട്ഠാനേതി അത്ഥോ. സ്വായമിധ പകാരനിദസ്സനാവധാരണേസു ദട്ഠബ്ബോ.

തത്ഥ പകാരത്ഥേന ഇതിസദ്ദേന ഏതമത്ഥം ദീപേതി - നാനാനയനിപുണമനേകജ്ഝാസയസമുട്ഠാനം അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നം വിവിധപാടിഹാരിയം ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധഗമ്ഭീരം സബ്ബസത്താനം സകസകഭാസാനുരൂപതോ സോതപഥമാഗച്ഛന്തം തസ്സ ഭഗവതോ വചനം സബ്ബപ്പകാരേന കോ സമത്ഥോ വിഞ്ഞാതും, സബ്ബഥാമേന പന സോതുകാമതം ജനേത്വാപി ഇതി മേ സുതം, മയാപി ഏകേന പകാരേന സുതന്തി.

ഏത്ഥ ച ഏകത്തനാനത്തഅബ്യാപാരഏവംധമ്മതാസങ്ഖാതാ നന്ദിയാവത്തതിപുക്ഖലസീഹവിക്കീളിതദിസാലോചനഅങ്കുസസങ്ഖാതാ ച വിസയാദിഭേദേന നാനാവിധാ നയാ നാനാനയാ. നയാ വാ പാളിഗതിയോ, താ ച പഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തിആദിവസേന സംകിലേസഭാഗിയാദിലോകിയാദിതദുഭയവോമിസ്സതാദിവസേന, കുസലാദിവസേന, ഖന്ധാദിവസേന, സങ്ഗഹാദിവസേന, സമയവിമുത്താദിവസേന, ഠപനാദിവസേന, കുസലമൂലാദിവസേന, തികപട്ഠാനാദിവസേന ച നാനപ്പകാരാതി നാനാനയാ. തേഹി നിപുണം സണ്ഹം സുഖുമന്തി **നാനാനയനിപുണം**.

ആസയോവ അജ്ഝാസയോ, സോ ച സസ്സതാദിഭേദേന അപ്പരജക്ഖതാദിഭേദേന ച അനേകവിധോ. അത്തജ്ഝാസയാദികോ ഏവ വാ അനേകോ അജ്ഝാസയോ അനേകജ്ഝാസയോ. സോ സമുട്ഠാനം ഉപ്പത്തിഹേതു ഏതസ്സാതി **അനേകജ്ഝാസയസമുട്ഠാനം**.

കുസലാദിഅത്ഥസമ്പത്തിയാ തബ്ബിഭാവനബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ സങ്കാസനപകാസനവിവരണവിഭജനഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതത്താ **അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നം**.

ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഭേദേന തേസു ച ഏകേകസ്സ വിസയാദിഭേദേന വിവിധം ബഹുവിധം വാ പാടിഹാരിയം ഏതസ്സാതി **വിവിധപാടിഹാരിയം**. തത്ഥ പടിപക്ഖഹരണതോ രാഗാദികിലേസാപനയനതോ പടിഹാരിയന്തി അത്ഥേ സതി ഭഗവതോ പടിപക്ഖാ രാഗാദയോ ന സന്തി യേ ഹരിതബ്ബാ, പുഥുജ്ജനാനമ്പി വിഗതൂപക്കിലേസേ അട്ഠംഗുണസമന്നാഗതേ ചിത്തേ ഹതപടിപക്ഖേ ഇദ്ധിവിധം പവത്തതി. തസ്മാ തത്ഥ പവത്തവോഹാരേന ച ന സക്കാ ഇധ പാടിഹാരിയന്തി വത്തും. യസ്മാആ പന മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യഗതാ ച കിലേസാ പടിപക്ഖാ, തസ്മാ തേസം ഹരണതോ പാടിഹാരിയം. അഥ വാ ഭഗവതോ സാസനസ്സ ച പടിപക്ഖാ തിത്ഥിയാ, തേസം ഹരണതോ പാടിഹാരിയം. തേ ഹി ദിട്ഠിഹരണവസേന ദിട്ഠിപ്പകാസനേ അസമത്ഥഭാവേന ച ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഹി ഹരിതാ അപനീതാ ഹോന്തി. പടീതി വാ പച്ഛാതി അത്ഥോ. തസ്മാ സമാഹിതേ ചിത്തേ വിഗതൂപക്കിലേസേ കതകിച്ചേന പച്ഛാ ഹരിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി പടിഹാരിയം. അത്തനോ വാ ഉപക്കിലേസേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനമഗ്ഗേഹി ഹരിതേസു പച്ഛാ ഹരണം പടിഹാരിയം. ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിയോ ച വിഗതൂപക്കിലേസേന കതകിച്ചേന സത്തഹിതത്ഥം പുന പവത്തേതബ്ബാ, ഹരിതേസു ച അത്തനോ ഉപക്കിലേസേസു പരസന്താനേ ഉപക്കിലേസഹരണാനി ഹോന്തീതി പടിഹാരിയാനി ഭവന്തി. പടിഹാരിയമേവ പാടിഹാരിയം, പടിഹാരിയേ വാ ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിസമുദായേ ഭവം ഏകേകം

പാടിഹാരിയന്തി വുച്ചതി. പടിഹാരിയം വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം മഗ്ഗോ ച പടിപക്ഖഹരണതോ, തത്ഥ ജാതം, തസ്മിം വാ നിമിത്തഭൂതേ, തതോ വാ ആഗതന്തി പാടിഹാരിയം.

യസ്മാ പന തന്തിഅത്ഥദേസനാതബ്ബോഹാരാഭിസമയസങ്ഖാതാ ഹേതുഹേതുഫലതദുഭയപഞ്ഞത്തിപടിവേധസങ്ഖാതാ വാ ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധാ ഗമ്ഭീരാ, അനുപചിതസമ്ഭാരേഹി സസാദീഹി വിയ മഹാസമുദ്ദോ ദുക്ഖോഗാള്ഹാ അലബ്ഭനേയ്യപ്പതിട്ഠാ ച. തസ്മാ തേഹി ചതൂഹി ഗമ്ഭീരഭാവേഹി യുത്തന്തി **ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധഗമ്ഭീരം**.

ഏകോ ഏവ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാഘോസോ ഏകസ്മിം ഖണേ പവത്തമാനോ നാനാഭാസാനം സത്താനം അത്തനോ അത്തനോ ഭാസാവസേന അപുബ്ബം അചരിമം ഗഹണൂപഗോ ഹുത്വാ അത്ഥാധിഗമായ ഹോതി. അചിന്തേയ്യോ ഹി ബുദ്ധാനം ബുദ്ധാനുഭാവോതി സബ്ബസത്താനം സകസകഭാസാനുരൂപതോ സോതപഥമാഗച്ഛതീതി വേദിതബ്ബം.

നിദസ്സനത്ഥേന - ''നാഹം സയമ്ഭൂ, ന മയാ ഇദം സച്ഛികത''ന്തി അത്താനം പരിമോചേന്തോ - ''ഇതി മേ സുതം, മയാപി ഏവം സുത''ന്തി ഇദാനി വത്തബ്ബം സകലം സുത്തം നിദസ്സേതി.

അവധാരണത്ഥേന - ''ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ബഹുസ്സുതാനം യദിദം ആനന്ദോ, ഗതിമന്താനം, സതിമന്താനം, ധിതിമന്താനം, ഉപട്ഠാകാനം യദിദം ആനന്ദോ''തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൧൯-൨൨൩) ഏവം ഭഗവതാ, ''ആയസ്മാ ആനന്ദോ അത്ഥകുസലോ ധമ്മകുസലോ ബ്യഞ്ജനകുസലോ നിരുത്തികുസലോ പുബ്ബാപരകുസലോ''തി (അം॰ നി॰ ൫.൧൬൯) ഏവം ധമ്മസേനാപതിനാ ച പസത്ഥഭാവാനുരൂപം അത്തനോ ധാരണബലം ദസ്സേന്തോ സത്താനം സോതുകമ്യതം ജനേതി - ''ഇതി മേ സുതം, തഞ്ച ഖോ അത്ഥതോ വാ ബ്യഞ്ജനതോ വാ അനൂനമനധികം, ഏവമേവ, ന അഞ്ഞഥാ, ദട്ഠബ്ബ''ന്തി. **അഞ്ഞഥാ**തി ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതാകാരതോ അഞ്ഞഥാ, ന പന ഭഗവതാ ദേസിതാകാരതോ. അചിന്തേയ്യാനുഭാവാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാ, സാ ന സബ്ബാകാരേന സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. സുതാകാരാവിരുജ്ഝനമേവ ഹി ധാരണബലം. ന ഹേത്ഥ അത്ഥന്തരതാപരിഹാരോ ദ്വിന്നമ്പി അത്ഥാനം ഏകവിസയത്താ. ഇതരഥാ ഹി ഥേരോ ഭഗവതോ ദേസനായ സബ്ബഥാ പടിഗ്ഗഹണേ സമത്ഥോ അസമത്ഥോതി വാ ആപജ്ജേയ്യാതി.

മേ-സദ്ദോ തീസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹിസ്സ - ''ഗാഥാഭിഗീതം മേ അഭോജനേയ്യ''ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൯൪; സു॰ നി॰ ൮൧) മയാതി അത്ഥോ. ''സാധു മേ, ഭന്തേ, ഭഗവാ സംഖിത്തേന ധമ്മം ദേസേതൂ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൮൮; ൫.൩൮൨; അം॰ നി॰ ൪.൨൫൭) മയ്ഹന്തി അത്ഥോ. ''ധമ്മദായാദാ മേ, ഭിക്ഖവേ, ഭവഥാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) മമാതി അത്ഥോ. ഇധ പന ''മയാ സുത''ന്തി ച ''മമ സുത''ന്തി ച അത്ഥദ്വയേ യുജ്ജതി.

ഏത്ഥ ച യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താതി ഏവം വത്തബ്ബേ നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതേ സകസന്താനേ വത്തനതോ തിവിധോപി **മേ**-സദ്ദോ യദിപി ഏകസ്മിംയേവ അത്ഥേ ദിസ്സതി, കരണസമ്പദാനാദിവിസേസസങ്ഖാതോ പനസ്സ വിജ്ജതേവായം അത്ഥഭേദോതി ആഹ - ''മേ-സദ്ദോ തീസു അത്ഥേസു ദിസ്സതീ''തി.

സുതന്തി അയം **സുത**-സദ്ദോ സഉപസഗ്ഗോ അനുപസഗ്ഗോ ച ഗമനവിസ്സുതകിലിന്നൂപചിതാനുയോഗസോതവിഞ്ഞേയ്യസോതദ്വാരാനുസാരവിഞ്ഞാതാദിഅനേകത്ഥപ്പഭേദോ. കിഞ്ചാപി ഹി കിരിയാവിസേസകോ ഉപസഗ്ഗോ, ജോതകഭാവതോ പന സതിപി തസ്മിം സുത-സദ്ദോ ഏവ തം തം അത്ഥം വദതീതി അനുപസഗ്ഗസ്സ സുതസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ സഉപസഗ്ഗോപി ഉദാഹരീയതി.

തത്ഥ ''സേനായ പസുതോ''തിആദീസു ഗച്ഛന്തോതി അത്ഥോ. ''സുതധമ്മസ്സ പസ്സതോ''തിആദീസു (ഉദാ॰ ൧൧) വിസ്സുതധമ്മസ്സാതി അത്ഥോ. ''അവസ്സുതാ അവസ്സുതസ്സാ''തിആദീസു (പാചി॰ ൬൫൭) കിലിന്നാ കിലിന്നസ്സാതി അത്ഥോ. ''തുമ്ഹേഹി പുഞ്ഞം പസുതം അനപ്പക''ന്തിആദീസു (ഖു॰ പാ॰ ൭.൧൨) ഉപചിതന്തി അത്ഥോ. ''യേ ഝാനപ്പസുതാ ധീരാ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൮൧) ഝാനാനുയുത്താതി അത്ഥോ. ''ദിട്ഠം സുതം മുത''ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧) സോതവിഞ്ഞേയ്യന്തി അത്ഥോ. ''സുതധരോ സുതസന്നിചയോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൩൯) സോതദ്വാരാനുസാരവിഞ്ഞാതധരോതി അത്ഥോ. ഇധ പനസ്സ ''സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരിത''ന്തി വാ ''ഉപധാരണ''ന്തി വാ അത്ഥോ. മേ-സദ്ദസ്സ ഹി മയാതി അത്ഥേ സതി ''ഇതി മേ സുതം, മയാ സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരിത''ന്തി അത്ഥോ. മമാതി അത്ഥേ സതി ''ഇതി മമ സുതം സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരണ''ന്തി അത്ഥോ.

ഏവമേതേസു തീസു പദേസു യസ്മാ സുതസദ്ദസന്നിധാനേ പയുത്തേന **ഇതി**സദ്ദേന സവനകിരിയാജോതകേന ഭവിതബ്ബം. തസ്മാ **ഇതീ**തി സോതവിഞ്ഞാണാദിവിഞ്ഞാണകിച്ചനിദസ്സനം. **മേ**തി വുത്തവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിപുഗ്ഗലനിദസ്സനം. സബ്ബാനിപി വാക്യാനി ഏവകാരത്ഥസഹിതാനിയേവ അവധാരണഫലത്താ. തേന **സുത**ന്തി അസ്സവനഭാവപ്പടിക്ഖേപതോ അനൂനാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സനം. യഥാ ഹി സുതം സുതമേവാതി വത്തബ്ബതം അരഹതി, തം സമ്മാ സുതം അനൂനഗ്ഗഹണം

അവിപരീതഗ്ഗഹണഞ്ച ഹോതീതി. അഥ വാ സദ്ദന്തരത്ഥാപോഹനവസേന സദ്ദോ അത്ഥം വദതീതി, യസ്മാ സുതന്തി ഏതസ്സ അസുതം ന ഹോതീതി അയമത്ഥോ, തസ്മാ സുതന്തി അസ്സവനഭാവപ്പടിക്ഖേപതോ അനൂനാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇതി മേ സുതം, ന ദിട്ഠം, ന സയമ്ഭുഞാണേന സച്ഛികതം, ന അഞ്ഞഥാ വാ ഉപലദ്ധം, അപിച സുതംവ, തഞ്ച ഖോ സമ്മദേവാതി. അവധാരണത്ഥേ വാ ഇതിസദ്ദേ അയമത്ഥയോജനാതി തദപേക്ഖസ്സ സുത-സദ്ദസ്സ നിയമത്ഥോ സമ്ഭവതീതി അസ്സവനഭാവപ്പടിക്ഖേപോ, അനൂനാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സനതാ ച വേദിതബ്ബാ. ഏവം സവനഹേതുസവനവിസേസവസേന പദത്തയസ്സ അത്ഥയോജനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബം.

തഥാ **ഇതീ**തി സോതദ്വാരാനുസാരേന പവത്തായ വിഞ്ഞാണവീഥിയാ നാനത്ഥബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണതോ നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തിഭാവപ്പകാസനം ആകാരത്ഥോ ഇതിസദ്ദോതി കത്വാ. **മേ**തി അത്തപ്പകാസനം. **സുത**ന്തി ധമ്മപ്പകാസനം യഥാവുത്തായ വിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരിയത്തിധമ്മാരമ്മണത്താ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപോ - നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തായ വിഞ്ഞാണവീഥിയാ കാരണഭൂതായ മയാ ന അഞ്ഞം കതം, ഇദം പന കതം, അയം ധമ്മോ സുതോതി.

തഥാ **ഇതീ**തി നിദസ്സിതബ്ബപ്പകാസനം നിദസ്സനത്ഥോ ഇതി-സദ്ദോതി കത്വാ നിദസ്സേതബ്ബസ്സ നിദസ്സിതബ്ബത്താഭാവാഭാവതോ. തസ്മാ ഇതിസദ്ദേന സകലമ്പി സുതം പച്ചാമട്ഠന്തി വേദിതബ്ബം. **മേ**തി പുഗ്ഗലപ്പകാസനം. **സുത**ന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചപ്പകാസനം. സുത-സദ്ദേന ഹി ലബ്ഭമാനാ സവനകിരിയാ സവനവിഞ്ഞാണപ്പബന്ധപ്പടിബദ്ധാ, തത്ഥ ച പുഗ്ഗലവോഹാരോ. ന ഹി പുഗ്ഗലവോഹാരരഹിതേ ധമ്മപ്പബന്ധേ സവനകിരിയാ ലബ്ഭതി. തസ്സായം സങ്ഖേപത്ഥോ - യം സുത്തം നിദ്ദിസിസ്സാമി, തം മയാ ഇതി സുതന്തി.

തഥാ **ഇതീ**തി യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സ നാനാരമ്മണപ്പവത്തിയാ നാനത്ഥബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണം ഹോതി, തസ്സ നാനാകാരനിദ്ദേസോ ആകാരത്ഥോ ഇതിസദ്ദോതി കത്വാ. **ഇതീ**തി ഹി അയം ആകാരപഞ്ഞത്തി ധമ്മാനം തം തം പവത്തിആകാരം ഉപാദായ പഞ്ഞാപേതബ്ബസഭാവത്താ. **മേ**തി കത്തുനിദ്ദേസോ. **സുത**ന്തി വിസയനിദ്ദേസോ. സോതബ്ബോ ഹി ധമ്മോ സവനകിരിയാകത്തുപുഗ്ഗലസ്സ സവനകിരിയാവസേന പവത്തിട്ഠാനം ഹോതി. ഏത്താവതാ നാനപ്പകാരപ്പവത്തേന ചിത്തസന്താനേന തംസമങ്ഗിനോ കത്തു വിസയേ ഗഹണസന്നിട്ഠാനം ദസ്സിതം ഹോതി.

അഥ വാ **ഇതീ**തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ. സുതാനഞ്ഹി ധമ്മാനം ഗഹിതാകാരസ്സ നിദസ്സനസ്സ അവധാരണസ്സ വാ പകാസനഭാവേന ഇതിസദ്ദേന തദാകാരാദിധാരണസ്സ പുഗ്ഗലവോഹാരൂപാദാനധമ്മബ്യാപാരഭാവതോ പുഗ്ഗലകിച്ചം നാമ നിദ്ദിട്ഠം ഹോതീതി. **സുത**ന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ. പുഗ്ഗലവാദിനോപി ഹി സവനകിരിയാ വിഞ്ഞാണനിരപേക്ഖാ ന ഹോതീതി. **മേ**തി ഉഭയകിച്ചയുത്തപുഗ്ഗലനിദ്ദേസോ . **മേ**തി ഹി സദ്ദപ്പവത്തി ഏകന്തേനേവ സത്തവിസേസവിസയാ, വിഞ്ഞാണകിച്ചഞ്ച തത്ഥേവ സമോദഹിതബ്ബന്തി. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപോ - മയാ സവനകിച്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിനാ പുഗ്ഗലേന വിഞ്ഞാണവസേന ലദ്ധസ്സവനകിച്ചവോഹാരേന സുതന്തി.

തഥാ **ഇതീ**തി ച **മേ**തി ച സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. സബ്ബസ്സ ഹി സദ്ദാധിഗമനീയസ്സ അത്ഥസ്സ പഞ്ഞത്തിമുഖേനേവ പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ സബ്ബപഞ്ഞത്തീനഞ്ച വിജ്ജമാനാദീസു ഛസ്വേവ പഞ്ഞത്തീസു അവരോധോ, തസ്മാ യോ മായാമരീചിആദയോ വിയ അഭൂതത്ഥോ, അനുസ്സവാദീഹി ഗഹേതബ്ബോ വിയ അനുത്തമത്ഥോ ച ന ഹോതി. സോ രൂപസദ്ദാദികോ രുപ്പനാനുഭവനാദികോ ച പരമത്ഥസഭാവോ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന വിജ്ജതി. യോ പന ഇതീതി ച മേതി ച വുച്ചമാനോ ആകാരാദിഅപരമത്ഥസഭാവോ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന അനുപലബ്ഭമാനോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി നാമ, കിമേത്ഥ തം പരമത്ഥതോ അത്ഥി, യം ഇതീതി വാ മേതി വാ നിദ്ദേസം ലഭേഥ. **സുത**ന്തി വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. യഞ്ഹി തം സോതേന ഉപലദ്ധം, തം പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനന്തി.

തഥാ **ഇതീ**തി സോതപഥമാഗതേ ധമ്മേ ഉപാദായ തേസം ഉപധാരിതാകാരാദീനം പച്ചാമസനവസേന. **മേ**തി സസന്തതിപരിയാപന്നേ ഖന്ധേ കരണാദിവിസേസവിസിട്ഠേ ഉപാദായ വത്തബ്ബതോ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി. **സുത**ന്തി ദിട്ഠാദീനി ഉപനിധായ വത്തബ്ബതോ ഉപനിധാപഞ്ഞത്തി. ദിട്ഠാദിസഭാവരഹിതേ സദ്ദായതനേ പവത്തമാനോപി സുതവോഹാരോ ദുതിയം, തതിയന്തി ആദികോ വിയ പഠമാദിം നിസ്സായ "യം ന ദിട്ഠമുതവിഞ്ഞാതനിരപേക്ഖം, തം സുത"ന്തി വിഞ്ഞേയ്യത്താ ദിട്ഠാദീനി ഉപനിധായ വത്തബ്ബോ ഹോതി. അസുതം ന ഹോതീതി ഹി സുതന്തി പകാസിതോയമത്ഥോതി.

ഏത്ഥ ച **ഇതീ**തി വചനേന അസമ്മോഹം ദീപേതി. പടിവിദ്ധാ ഹി അത്ഥസ്സ പകാരവിസേസാ ഇതീതി ഇധ ആയസ്മതാ ആനന്ദേന പച്ചാമട്ഠാ, തേനസ്സ അസമ്മോഹോ ദീപിതോ. ന ഹി സമ്മൂള്ഹോ നാനപ്പകാരപ്പടിവേധസമത്ഥോ ഹോതി, ലോഭപ്പഹാനാദിവസേന നാനപ്പകാരാ ദുപ്പടിവിദ്ധാ ച സുത്തത്ഥാ നിദ്ദിസീയന്തി . **സുത**ന്തി വചനേന അസമ്മോസം ദീപേതി സുതാകാരസ്സ യാഥാവതോ

ദസ്സിയമാനത്താ യസ്സ ഹി സുതം സമ്മുട്ഠം ഹോതി, ന സോ കാലന്തരേ മയാ സുതന്തി പടിജാനാതി. ഇച്ചസ്സ അസമ്മോഹേന സമ്മോഹാഭാവേന പഞ്ഞായ ഏവ വാ സവനകാലസമ്ഭൂതായ തദുത്തരികാലപഞ്ഞാസിദ്ധി, തഥാ അസമ്മോസേന സതിസിദ്ധി. തത്ഥ പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമായ സതിയാ ബ്യഞ്ജനാവധാരണസമത്ഥതാ. ബ്യഞ്ജനാനഞ്ഹി പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ ആകാരോ നാതിഗമ്ഭീരോ, യഥാസുതധാരണമേവ തത്ഥ കരണീയന്തി സതിയാ ബ്യാപാരോ അധികോ, പഞ്ഞാ തത്ഥ ഗുണീഭൂതാ ഹോതി പഞ്ഞായ പുബ്ബങ്ഗമാതി കത്വാ. സതിപുബ്ബങ്ഗമായ പഞ്ഞായ അത്ഥപ്പടിവേധസമത്ഥതാ. അത്ഥസ്സ ഹി പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ ആകാരോ ഗമ്ഭീരോതി പഞ്ഞായ ബ്യാപാരോ അധികോ, സതി തത്ഥ ഗുണീഭൂതാ ഹോതി സതിയാ പുബ്ബങ്ഗമാതി കത്വാ. തദുഭയസമത്ഥതായോഗേന അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നസ്സ ധമ്മകോസസ്സ അനുപാലനസമത്ഥതായ ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികത്തസിദ്ധി.

അപരോ നയോ - **ഇതീ**തി വചനേന യോനിസോമനസികാരം ദീപേതി. തേന വുച്ചമാനാനം ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥാനം ഉപരി വക്ഖമാനാനം നാനപ്പകാരപ്പടിവേധജോതകാനം അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയത്താ. ന ഹി അയോനിസോ മനസികരോതോ നാനപ്പകാരപ്പടിവേധോ സമ്ഭവതി. **സുത**ന്തി വചനേന അവിക്ഖേപം ദീപേതി, നിദാനപുച്ഛാവസേന പകരണപ്പത്തസ്സ വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ സവനം ന സമാധാനമന്തരേന സമ്ഭവതി വിക്ഖിത്തചിത്തസ്സ സവനാഭാവതോ. തഥാ ഹി വിക്ഖിത്തചിത്തോ പുഗ്ഗലോ സബ്ബസമ്പത്തിയാ വുച്ചമാനോപി "ന മയാ സുതം, പുന ഭണഥാ"തി വദതി. യോനിസോമനസികാരേന ചേത്ഥ അത്തസമ്മാപണിധിം പുബ്ബേകതപുഞ്ഞതഞ്ച സാധേതി, സമ്മാ അപ്പണിഹിതത്തസ്സ പുബ്ബേ അകതപുഞ്ഞസ്സ വാ തദഭാവതോ. അവിക്ഖേപേന സദ്ധമ്മസ്സവനം സപ്പുരിസൂപനിസ്സയഞ്ച സാധേതി, അസ്സുതവതോ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയരഹിതസ്സ ച തദഭാവതോ. ന ഹി വിക്ഖിത്തചിത്തോ സദ്ധമ്മം സോതും സക്കോതി, ന ച സപ്പുരിസേ അനുപസ്സയമാനസ്സ സവനം അത്ഥി.

അപരോ നയോ - "യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സ നാനാകാരപ്പവത്തിയാ നാനത്ഥബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണം ഹോതി, തസ്സ നാനാകാരനിദ്ദേസോ"തി വുത്തം. യസ്മാ ച സോ ഭഗവതോ വചനസ്സ അത്ഥബ്യഞ്ജനപ്പഭേദപരിച്ഛേദവസേന സകലസാസനസമ്പതിഓഗാഹനേന നിരവസേസപരഹിതപാരിപൂരികാരണഭൂതോ ഏവംഭദ്ദകോ ആകാരോ ന സമ്മാ അപ്പണിഹിതത്തനോ പുബ്ബേ അകതപുഞ്ഞസ്സ വാ ഹോതി, തസ്മാ **ഇതീ**തി ഇമിനാ ഭദ്ദകേന ആകാരേന പച്ഛിമചക്കദ്വയസമ്പത്തിമത്തനോ ദീപേതി, **സുത**ന്തി സവനയോഗേന പുരിമചക്കദ്വയസമ്പത്തിം. ന ഹി അപ്പതിരൂപേ ദേസേ വസതോ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയരഹിതസ്സ വാ സവനം അത്ഥി. ഇച്ചസ്സ പച്ഛിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ ആസയസുദ്ധി സിദ്ധാ ഹോതി, സമ്മാ പണിഹിതത്തോ പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞോ വിസുദ്ധാസയോ ഹോതി, തദവിസുദ്ധിഹേതൂനം കിലേസാനം ദൂരീഭാവതോ. തഥാ ഹി വുത്തം - "സമ്മാ പണിഹിതം ചിത്തം, സേയ്യസോ നം തതോ കരേ"തി (ധം॰ പ॰ ൪൩) "കതപുഞ്ഞോസി ത്വം, ആനന്ദ, പധാനമനുയുഞ്ജ, ഖിപ്പം ഹോഹിസി അനാസവോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൦൭) ച. പുരിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ പയോഗസുദ്ധി. പതിരൂപദേസവാസേന ഹി സപ്പുരിസൂപനിസ്സയേന ച സാധൂനം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനേനപി വിസുദ്ധപ്പയോഗോ ഹോതി. തായ ച ആസയസുദ്ധിയാ അധിഗമബ്യത്തിസിദ്ധി, പുബ്ബേ ഏവ തണ്ഹാദിട്ഠിസംകിലേസാനം വിസോധിതത്താ പയോഗസുദ്ധിയാ ആഗമബ്യത്തിസിദ്ധി. സുപരിസുദ്ധകായവചീപയോഗോ ഹി വിപ്പടിസാരാഭാവതോ അവിക്ഖിത്തചിത്തോ പരിയത്തിയം വിസാരദോ ഹോതി. ഇതി പയോഗാസയസുദ്ധസ്സ ആഗമാധിഗമസമ്പന്നസ്സ വചനം അരുണുഗ്ഗമനം വിയ സൂരിയസ്സ ഉദയതോ, യോനിസോമനസികാരോ വിയ ച കുസലധമ്മസ്സ, അരഹതി ഭഗവതോ വചനസ്സ പുബ്ബങ്ഗമം ഭവിതുന്തി ഠാനേ നിദാനം ഠപേന്തോ **ഇതി മേ സുത**ന്തിആദിമാഹ.

അപരോ നയോ - **ഇതീ**തി ഇമിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന നാനപ്പകാരപ്പടിവേധദീപകേന അത്തനോ അത്ഥപടിഭാനപടിസമ്ഭിദാസമ്പത്തിസബ്ഭാവം ദീപേതി. **സുത**ന്തി ഇമിനാ ഇതിസദ്ദസന്നിധാനതോ വക്ഖമാനാപേക്ഖായ വാ സോതബ്ബഭേദപ്പടിവേധദീപകേന ധമ്മനിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാസമ്പത്തിസബ്ഭാവം ദീപേതി. **ഇതീ**തി ച ഇദം വുത്തനയേനേവ യോനിസോമനസികാരദീപകം വചനം ഭാസമാനോ "ഏതേ മയാ ധമ്മാ മനസാനുപേക്ഖിതാ ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധാ"തി ദീപേതി. പരിയത്തിധമ്മാ ഹി "ഇധ സീലം കഥിതം, ഇധ സമാധി, ഇധ പഞ്ഞാ, ഏത്തകാ ഏത്ഥ അനുസന്ധിയോ"തിആദിനാ നയേന മനസാ അനുപേക്ഖിതാ അനുസ്സവാകാരപരിവിതക്കസഹിതായ ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിഭൂതായ ഞാതപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതായ വാ ദിട്ഠിയാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തരൂപാരൂപധമ്മേ "ഇതി രൂപം, ഏത്തകം രൂപ"ന്തിആദിനാ നയേന സുട്ഠു വവത്ഥപേത്വാ പടിവിദ്ധാ അത്തനോ പരേസഞ്ച ഹിതസുഖാവഹാ ഹോന്തീതി. **സുത്ത**ന്തി ഇദം സവനയോഗപരിദീപകവചനം ഭാസമാനോ "ബഹൂ മയാ ധമ്മാ സുതാ ധാതാ വചസാ പരിചിതാ"തി ദീപേതി. സോതാവധാനപ്പടിബദ്ധാ ഹി പരിയത്തിധമ്മസ്സ സവനധാരണപരിചയാ. തദുഭയേനപി ധമ്മസ്സ സ്വാക്ഖാതഭാവേന അത്ഥബ്യഞ്ജനപാരിപൂരിം ദീപേന്തോ സവനേ ആദരം ജനേതി. അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണഞ്ഹി ധമ്മം ആദരേന അസ്സുണന്തോ മഹതാ ഹിതാ പരിബാഹിരോ ഹോതീതി ആദരം ജനേത്വാ സക്കച്ചം ധമ്മോ സോതബ്ബോ.

ഇതി മേ സുതന്തി ഇമിനാ പന സകലേന വചനേന ആയസ്മാ ആനന്ദോ തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം അത്തനോ അദഹന്തോ അസപ്പുരിസഭൂമിം അതിക്കമതി, സാവകത്തം പടിജാനന്തോ സപ്പുരിസഭൂമിം ഓക്കമതി. തഥാ അസദ്ധമ്മാ ചിത്തം വുട്ഠാപേതി, സദ്ധമ്മേ ചിത്തം പതിട്ഠാപേതി. "കേവലം സുതമേവേതം മയാ, തസ്സേവ പന ഭഗവതോ വചന"ന്തി ദീപേന്തോ അത്താനം പരിമോചേതി, സത്ഥാരം അപദിസതി, ജിനവചനം അപ്പേതി, ധമ്മനേത്തിം പതിട്ഠാപേതി.

അപിച **ഇതി മേ സുത**ന്തി അത്തനാ ഉപ്പാദിതഭാവം അപ്പടിജാനന്തോ പുരിമസ്സവനം വിവരന്തോ സമ്മുഖാ പടിഗ്ഗഹിതമിദം മയാ തസ്സ ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജവിസാരദസ്സ ദസബലധരസ്സ ആസഭട്ഠാനട്ഠായിനോ സീഹനാദനാദിനോ സബ്ബസത്തുത്തമസ്സ ധമ്മിസ്സരസ്സ ധമ്മരാജസ്സ ധമ്മാധിപതിനോ ധമ്മദീപസ്സ ധമ്മസരണസ്സ സദ്ധമ്മവരചക്കവത്തിനോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ. ന എത്ഥ അത്ഥേ വാ ധമ്മേ വാ പദേ വാ ബ്യഞ്ജനേ വാ കങ്ഖാ വാ വിമതി വാ കാതബ്ബാതി സബ്ബദേവമനുസ്സാനം ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ അസ്സദ്ധിയം വിനാസേതി, സദ്ധാസമ്പദം ഉപ്പാദേതി. തേനേതം വുച്ചതി -

"വിനാസയതി അസ്സദ്ധം, സദ്ധം വഡ്ഢേതി സാസനേ;
ഇതി മേ സുതമിച്ചേവം, വദം ഗോതമസാവകോ"തി.

എത്ഥാഹ - "കസ്മാ പനേത്ഥ യഥാ അഞ്ഞേസു സുത്തേസു 'ഏവം മേ സുതം, ഏകം സമയം ഭഗവാ'തിആദിനാ കാലദേസേ അപദിസിത്വാവ നിദാനം ഭാസിതം, ഏവം ന ഭാസിത"ന്തി? അപരേ താവ ആഹു - ന പന ഥേരേന ഭാസിതത്താ. ഇദഞ്ഹി നിദാനം ന ആയസ്മതാ ആനന്ദേന പഠമം ഭാസിതം ഖുജ്ജുത്തരായ പന ഭഗവതാ ഉപാസികാസു ബഹുസ്സുതഭാവേന എതദഗ്ഗേ ഠപിതായ സേക്ഖപ്പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തായ അരിയസാവികായ സാമാവതിപ്പമുഖാനം പഞ്ചന്നം ഇത്ഥിസതാനം പഠമം ഭാസിതം.

തത്രായം അനുപുബ്ബീകഥാ - ഇതോ കിര കപ്പസതസഹസ്സമത്ഥകേ പദുമുത്തരോ നാമ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ലോകേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പവത്തിതവരധമ്മചക്കോ ഹംസവതിയം വിഹരതി. അഥേകദിവസം ഹംസവതിയം ഏകാ കുലധീതാ സത്ഥു ധമ്മദേസനം സോതും ഗച്ഛന്തീഹി ഉപാസികാഹി സദ്ധിം ആരാമം ഗതാ. സത്ഥാരം ഏകം ഉപാസികം ബഹുസ്സുതാനം ഏതദഗ്ഗേ ഠപേന്തം ദിസ്വാ അധികാരം കത്വാ തം ഠാനന്തരം പത്ഥേസി. സത്ഥാപി നം ബ്യാകാസി "അനാഗതേ ഗോതമസ്സ നാമ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സാവികാനം ഉപാസികാനം ബഹുസ്സുതാനം അഗ്ഗാ ഭവിസ്സതീ"തി. തസ്സാ യാവജീവം കുസലം കത്വാ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തിത്വാ പുന മനുസ്സേസൂതി ഏവം ദേവമനുസ്സേസു സംസരന്തിയാ കപ്പസതസഹസ്സം അതിക്കന്തം. അഥ ഇമസ്മിം ഭദ്ദകപ്പേ അമ്ഹാകം ഭഗവതോ കാലേ സാ ദേവലോകതോ ചവിത്വാ ഘോസകസേട്ഠിസ്സ ഗേഹേ ദാസിയാ കുച്ഛിസ്മിം പടിസന്ധിം ഗണ്ഹി, **ഉത്തരാ**തിസ്സാ നാമം അകംസു. സാ ജാതകാലേ ഖുജ്ജാ അഹോസീതി **ഖുജ്ജുത്തരാ**ത്വേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. സാ അപരഭാഗേ ഘോസകസേട്ഠിനാ രഞ്ഞോ ഉതേനസ്സ സാമാവതിയാ ദിന്നകാലേ തസ്സാ പരിചാരികഭാവേന ദിന്നാ രഞ്ഞോ ഉതേനസ്സ അന്തേപുരേ വസതി.

തേന ച സമയേന കോസമ്ബിയം ഘോസകസേട്ഠികുക്കുടസേട്ഠിപാവാരികസേട്ഠിനോ ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ തയോ വിഹാരേ കാരേത്വാ ജനപദചാരികം ചരന്തേ തഥാഗതേ കോസമ്ബിനഗരം സമ്പത്തേ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ വിഹാരേ നിയ്യാദേത്വാ മഹാദാനാനി പവത്തേസും, മാസമത്തം അതിക്കമി. അഥ നേസം ഏതദഹോസി - "ബുദ്ധാ നാമ സബ്ബലോകാനുകമ്പകാ, അഞ്ഞേസമ്പി ഓകാസം ദസ്സാമാ"തി കോസമ്ബിനഗരവാസിനോപി ജനസ്സ ഓകാസം അകംസു. തതോ പട്ഠായ നാഗരാ വീഥിസഭാഗേന ഗണസഭാഗേന മഹാദാനം ദേന്തി. അഥേകദിവസം സത്ഥാ ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ മാലാകാരജേട്ഠകസ്സ ഗേഹേ നിസീദി. തസ്മിം ഖണേ ഖുജ്ജുത്തരാ സാമാവതിയാ പുപ്ഫാനി ഗഹേതും അട്ഠ കഹാപണേ ആദായ തം ഗേഹം അഗമാസി. മാലാകാരജേട്ഠകോ തം ദിസ്വാ "അമ്മ ഉത്തരേ, അജ്ജ തുയ്ഹം പുപ്ഫാനി ദാതും ഖണോ നത്ഥി, അഹം ബുദ്ധപ്പമുഖം ഭിക്ഖുസങ്ഘം പരിവിസാമി, ത്വമ്പി പരിവേസനായ സഹായികാ ഹോഹി, ഏവം ഇതോ പരേസം വേയ്യാവച്ചകരണതോ മുച്ചിസ്സസീ"തി ആഹ. തതോ ഖുജ്ജുത്തരാ ബുദ്ധാനം ഭത്തഗ്ഗേ വേയ്യാവച്ചം അകാസി. സാ സത്ഥാരാ ഉപനിസിന്നകഥാവസേന കഥിതം സബ്ബമേവ ധമ്മം ഉഗ്ഗണ്ഹി, അനുമോദനം പന സുത്വാ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠാസി.

സാ അഞ്ഞേസു ദിവസേസു ചത്താരോവ കഹാപണേ ദത്വാ പുപ്ഫാനി ഗഹേത്വാ ഗച്ഛതി, തസ്മിം പന ദിവസേ ദിട്ഠസച്ചഭാവേന പരസന്തകേ ചിത്തം അനുപ്പാദേത്വാ അട്ഠപി കഹാപണേ ദത്വാ പച്ഛിം പൂരേത്വാ പുപ്ഫാനി ഗഹേത്വാ സാമാവതിയാ സന്തികം അഗമാസി. അഥ നം സാ പുച്ഛി "അമ്മ ഉത്തരേ, ത്വം അഞ്ഞേസു ദിവസേസു ന ബഹൂനി പുപ്ഫാനി ആഹരസി, അജ്ജ പന ബഹുകാനി, കിം നോ രാജാ ഉത്തരിതരം പസന്നോ"തി? സാ മുസാ വത്തും അഭബ്ബതായ അതീതേ അത്തനാ കതം അനിഗൂഹിത്വാ സബ്ബം കഥേസി. അഥ "കസ്മാ അജ്ജ ബഹൂനി ആഹരസീ"തി ച വുത്താ "അജ്ജാഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ധമ്മം സുത്വാ അമതം സച്ഛാകാസിം, തസ്മാ തുമ്ഹേ ന വഞ്ചേമീ"തി ആഹ. തം സുത്വാ "അരേ ദുട്ഠദാസി, ഏത്തകം കാലം തയാ ഗഹിതേ കഹാപണേ ദേഹീ"തി അതജ്ജേത്വാ പുബ്ബഹേതുനാ ചോദിയമാനാ "അമ്മ, തയാ പീതം അമതം, അമ്ഹേപി പായേഹീ"തി വത്വാ "തേന

ഹി മം ന്ഹാപേഹീ”തി വുത്തേ സോളസഹി ഗന്ധോദകഘടേഹി ന്ഹാപേത്വാ ദ്വേ മട്ഠസാടകേ ദാപേസി. സാ ഏകം നിവാസേത്വാ ഏകം പാരുപിത്വാ ആസനം പഞ്ഞാപേത്വാ ആസനേ നിസീദിത്വാ വിചിത്രബീജനിം ആദായ നീചാസനേസു നിസിന്നാനി പഞ്ച മാതുഗാമസതാനി ആമന്തേത്വാ സേഖപ്പടിസമ്ഭിദാസു ഠത്വാ സത്ഥാരാ ദേസിതനിയാമേനേവ താസം ധമ്മം ദേസേസി. ദേസനാവസാനേ താ സബ്ബാ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹിംസു. താ സബ്ബാപി ഖുജ്ജുത്തരം വന്ദിത്വാ “അമ്മ, അജ്ജ പട്ഠായ ത്വം കിലിട്ഠകമ്മം മാ കരി, അമ്ഹാകം മാതുട്ഠാനേ ആചരിയട്ഠാനേ ച പതിട്ഠാഹീ”തി ഗരുട്ഠാനേ ഠപയിംസു.

കസ്മാ പനേസാ ദാസീ ഹുത്വാ നിബ്ബത്താതി? സാ കിര കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധകാലേ ബാരാണസിയം സേട്ഠിധീതാ ഹുത്വാ നിബ്ബത്താ. ഏകായ ഖീണാസവത്ഥേരിയാ ഉപട്ഠാകകുലം ഗതായ “ഏതം മേ അയ്യേ, പസാധനപേളികം ദേഥാ”തി വേയ്യാവച്ചം കാരേസി. ഥേരീപി “അദേന്തിയാ മയി ആഘാതം ഉപ്പാദേത്വാ നിരയേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, ദേന്തിയാ പരേസം ദാസീ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തിസ്സതി, നിരയസന്താപതോ ദാസിഭാവോ സേയ്യോ”തി അനുദ്ദയം പടിച്ച തസ്സാ വചനം അകാസി. സാ തേന കമ്മേന പഞ്ച ജാതിസതാനി പരേസം ദാസീയേവ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തി.

കസ്മാ പന ഖുജ്ജാ അഹോസി? അനുപ്പന്നേ കിര ബുദ്ധേ അയം ബാരാണസിരഞ്ഞോ ഗേഹേ വസന്തീ ഏകം രാജകുലൂപകം പച്ചേകബുദ്ധം ഥോകം ഖുജ്ജധാതുകം ദിസ്വാ അത്തനാ സഹവാസീനം മാതുഗാമാനം പുരതോ പരിഹാസം കരോന്തീ യഥാവജ്ജം കേളിവസേന ഖുജ്ജാകാരം ദസ്സേസി, തസ്മാ ഖുജ്ജാ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തി.

കിം പന കത്വാ പഞ്ഞവന്തീ ജാതാതി? അനുപ്പന്നേ കിര ബുദ്ധേ അയം ബാരാണസിരഞ്ഞോ ഗേഹേ വസന്തീ അട്ഠ പച്ചേകബുദ്ധേ രാജഗേഹതോ ഉണ്ഹപായാസസ്സ പൂരിതേ പത്തേ പരിവത്തിത്വാ പരിവത്തിത്വാ ഗണ്ഹന്തേ ദിസ്വാ അത്തനോ സന്തകാനി അട്ഠ ദന്തവലയാനി “ഇധ ഠപേത്വാ ഗണ്ഹഥാ”തി അദാസി. തേ തഥാ കത്വാ ഓലോകേസും. “തുമ്ഹാകഞ്ഞേവ താനി പരിച്ചത്താനി, ഗഹേത്വാ ഗച്ഛഥാ”തി ആഹ. തേ നന്ദമൂലകപബ്ഭാരം അഗമംസു. അജ്ജാപി താനി വലയാനി അരോഗാനേവ. സാ തസ്സ നിസ്സന്ദേന പഞ്ഞവന്തീ ജാതാ.

അഥ നം സാമാവതിപ്പമുഖാനി പഞ്ച ഇത്ഥിസതാനി “അമ്മ, ത്വം ദിവസേ ദിവസേ സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ ഭഗവതാ ദേസിതം ധമ്മം സുത്വാ അമ്ഹാകം ദേസേഹീ”തി വദിംസു. സാ തഥാ കരോന്തീ അപരഭാഗേ തിപിടകധരാ ജാതാ. തസ്മാ നം സത്ഥാ - “ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവികാനം ബഹുസ്സുതാനം ഉപാസികാനം യദിദം ഖുജ്ജുത്തരാ”തി ഏതദഗ്ഗേ ഠപേസി. ഇതി ഉപാസികാസു ബഹുസ്സുതഭാവേന സത്ഥാരാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതാ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്താ ഖുജ്ജുത്തരാ അരിയസാവികാ സത്ഥരി കോസമ്ബിയം വിഹരന്തേ കാലേന കാലം സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ ധമ്മം സുത്വാ അന്തേപുരം ഗന്ത്വാ സാമാവതിപ്പമുഖാനം പഞ്ചന്നം ഇത്ഥിസതാനം അരിയസാവികാനം സത്ഥാരാ ദേസിതനിയാമേന യഥാസുതം ധമ്മം കഥേന്തീ അത്താനം പരിമോചേത്വാ സത്ഥു സന്തികേ സുതഭാവം പകാസേന്തീ **“വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ വുത്തമരഹതാതി മേ സുത”**ന്തി നിദാനം ആരോപേസി.

യസ്മാ പന തസ്മിംയേവ നഗരേ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുത്വാ തദഹേവ തായ താസം ഭാസിതം, തസ്മാ “ഏകം സമയം ഭഗവാ കോസമ്ബിയം വിഹരതീ”തി കാലദേസം അപദിസിതും പയോജനസമ്ഭവോവ നത്ഥി സുപാകടഭാവതോ. ഭിക്ഖുനിയോ ചസ്സാ സന്തികേ ഇമാനി സുത്താനി ഗണ്ഹിംസു. ഏവം പരമ്പരായ ഭിക്ഖൂസുപി തായ ആരോപിതം നിദാനം പാകടം അഹോസി. അഥ ആയസ്മാ ആനന്ദോ തഥാഗതസ്സ പരിനിബ്ബാനതോ അപരഭാഗേ സത്തപണ്ണിഗുഹായം അജാതസത്തുനാ കാരാപിതേ സദ്ധമ്മമണ്ഡപേ മഹാകസ്സപപ്പമുഖസ്സ വസീഗണസ്സ മജ്ഝേ നിസീദിത്വാ ധമ്മം സങ്ഗായന്തോ ഇമേസം സുത്താനം നിദാനസ്സ ദ്വേള്ഹകം പരിഹരന്തോ തായ ആരോപിതനിയാമേനേവ നിദാനം ആരോപേസീതി.

കേചി പനേത്ഥ ബഹുപ്പകാരേ പപഞ്ചേന്തി. കിം തേഹി? അപിച നാനാനയേഹി സങ്ഗീതികാരാ ധമ്മവിനയം സങ്ഗായിംസു. അനുബുദ്ധാ ഹി ധമ്മസങ്ഗാഹകമഹാഥേരാ, തേ സമ്മദേവ ധമ്മവിനയസ്സ സങ്ഗായനാകാരം ജാനന്താ കത്ഥചി “ഏവം മേ സുത”ന്തിആദിനാ, കത്ഥചി “തേന സമയേനാ”തിആദിനാ, കത്ഥചി ഗാഥാബന്ധവസേന നിദാനം ഠപേന്താ, കത്ഥചി സബ്ബേന സബ്ബം നിദാനം അട്ഠപേന്താ വഗ്ഗസങ്ഗഹാദിവസേന ധമ്മവിനയം സങ്ഗായിംസു. തത്ഥ ഇധ **വുത്തഞ്ഹേത**ന്തിആദിനാ നിദാനം ഠപേത്വാ സങ്ഗായിംസു, കിഞ്ചി സുത്തഗേയ്യാദിവസേന നവങ്ഗമിദം ബുദ്ധവചനം. യഥാ ചേതം, ഏവം സബ്ബേസമ്പി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം. വുത്തഞ്ഹേതം “അപ്പകഞ്ച നേസം അഹോസി സുത്തം ഗേയ്യ”ന്തിആദി. തത്ഥ ഇതിവുത്തകങ്ഗസ്സ അഞ്ഞം കിഞ്ചി ന പഞ്ഞായതി തബ്ഭാവനിമിത്തം ഠപേത്വാ “വുത്തഞ്ഹേതം…പേ॰… മേ സുത”ന്തി ഇദം വചനം. തേനാഹു അട്ഠകഥാചരിയാ “വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാതി ആദിനയപ്പവത്താ ദ്വാദസുത്തരസതസുത്തന്താ ഇതിവുത്തക”ന്തി. തസ്മാ സത്ഥു അധിപ്പായം ജാനന്തേഹി ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി അരിയസാവികായ വാ ഇമേസം സുത്താനം ഇതിവുത്തകങ്ഗഭാവഞാപനത്ഥം ഇമിനാവ നയേന നിദാനം ഠപിതന്തി വേദിതബ്ബം.

കിമത്ഥം പന ധമ്മവിനയസങ്ഗഹേ കയിരമാനേ നിദാനവചനം? നനു ഭഗവതാ ഭാസിതവചനസ്സേവ സങ്ഗഹോ കാതബ്ബോതി? വുച്ചതേ - **ദേസനായ ഠിതിഅസമ്മോസസദ്ധേയ്യഭാവസമ്പാദനത്ഥം**. കാലദേസദേസകപരിസാപദേസേഹി ഉപനിബന്ധിത്വാ ഠപിതാ ഹി ദേസനാ ചിരട്ഠിതികാ ഹോതി അസമ്മോസധമ്മാ സദ്ധേയ്യാ ച ദേസകാലകത്തുഹേതുനിമിത്തേഹി ഉപനിബദ്ധോ വിയ വോഹാരവിനിച്ഛയോ. തേനേവ ച ആയസ്മതാ മഹാകസ്സപേന ബ്രഹ്മജാലമൂലപരിയായസുത്താദീനം ദേസാദിപുച്ഛാസു കതാസു താസം വിസ്സജ്ജനം കരോന്തേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന ''ഏവം മേ സുത''ന്തിആദിനാ നിദാനം ഭാസിതം. ഇധ പന ദേസകാലസ്സ അഗ്ഗഹണേ കാരണം വുത്തമേവ.

അപിച **സത്ഥു സമ്പത്തിപ്പകാസനത്ഥം** നിദാനവചനം. തഥാഗതസ്സ ഹി ഭഗവതോ പുബ്ബരചനാനുമാനാഗമതക്കാഭാവതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. ന ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പുബ്ബരചനാദീഹി അത്ഥോ അത്ഥി സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണാചാരതായ ഏകപ്പമാണത്താ ച ഞേയ്യധമ്മേസു. തഥാ ആചരിയമുട്ഠിധമ്മമച്ഛരിയസാസനസാവകാനുരാഗാഭാവതോ ഖീണാസവഭാവസിദ്ധി. ന ഹി സബ്ബസോ ഖീണാസവസ്സ തേ സമ്ഭവന്തീതി സുവിസുദ്ധസ്സ പരാനുഗ്ഗഹപവത്തി. ഏവം ദേസകസംകിലേസഭൂതാനം ദിട്ഠിസീലസമ്പദാദൂസകാനം അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അച്ചന്താഭാവസംസൂചകേഹി ഞാണസമ്പദാപഹാനസമ്പദാഭിബ്യഞ്ജകേഹി ച സമ്ബുദ്ധവിസുദ്ധഭാവേഹി പുരിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധി, തതോ ച അന്തരായികനിയ്യാനികധമ്മേസു അസമ്മോഹഭാവസിദ്ധിതോ പച്ഛിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധീതി ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജസമന്നാഗമോ അത്തഹിതപരഹിതപടിപത്തി ച നിദാനവചനേന പകാസിതാ ഹോതി, തത്ഥ തത്ഥ സമ്പത്തപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം ഠാനുപ്പത്തികപ്പടിഭാനേന ധമ്മദേസനാദീപനതോ. ഇധ പന അനവസേസതോ കാമദോസപ്പഹാനം വിധായ ദേസനാദീപനതോ ചാതി യോജേതബ്ബം. തേന വുത്തം ''സത്ഥു സമ്പത്തിപ്പകാസനത്ഥം നിദാനവചന''ന്തി. ഏത്ഥ ച ''ഭഗവതാ അരഹതാ''തി ഇമേഹി പദേഹി യഥാവുത്തഅത്ഥവിഭാവനതാ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതാ ഏവ.

തഥാ **സാസനസമ്പത്തിപ്പകാസനത്ഥം** നിദാനവചനം. ഞാണകരുണാപരിഗ്ഗഹിതസബ്ബകിരിയസ്സ ഹി ഭഗവതോ നത്ഥി നിരത്ഥകാ പടിപത്തി അത്തഹിതാ വാ. തസ്മാ പരേസംയേവത്ഥായ പവത്തസബ്ബകിരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സകലമ്പി കായവചീമനോകമ്മം യഥാപവത്തം വുച്ചമാനം ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം സത്താനം അനുസാസനത്ഥേന സാസനം, ന കബ്ബരചനാ. തയിദം സത്ഥു ചരിതം കാലദേസദേസകപരിസാപദേസേഹി തത്ഥ തത്ഥ നിദാനവചനേഹി യഥാരഹം പകാസിയതി. ഇധ പന ദേസകപരിസാപദേസേഹീതി യോജേതബ്ബം. തേന വുത്തം ''സാസനസമ്പത്തിപ്പകാസനത്ഥം നിദാനവചന''ന്തി.

അപിച **സത്ഥുനോ പമാണഭാവപ്പകാസനേന സാസനസ്സ പമാണഭാവദസ്സനത്ഥം** നിദാനവചനം. തഞ്ചസ്സ പമാണഭാവദസ്സനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന ''ഭഗവതാ അരഹതാ''തി ഇമേഹി പദേഹി വിഭാവിതന്തി വേദിതബ്ബം. ഇദമേത്ഥ നിദാനവചനപ്പയോജനസ്സ മുഖമത്തനിദസ്സനന്തി.

നിദാനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ഏകകനിപാതോ

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. ലോഭസുത്തവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി **ഏകധമ്മം, ഭിക്ഖവേ, പജഹഥാ**തിആദിനാ നയേന ഭഗവതാ നിക്ഖിത്തസ്സ സുത്തസ്സ വണ്ണനായ ഓകാസോ അനുപ്പത്തോ. സാ പനേസാ അത്ഥവണ്ണനാ യസ്മാ സുത്തനിക്ഖേപം വിചാരേത്വാ വുച്ചമാനാ പാകടാ ഹോതി, തസ്മാ സുത്തനിക്ഖേപം താവ വിചാരേസ്സാമ. ചത്താരോ ഹി സുത്തനിക്ഖേപാ - അത്തജ്ഝാസയോ, പരജ്ഝാസയോ, പുച്ഛാവസികോ, അട്ഠുപ്പത്തികോതി. യഥാ ഹി അനേകസതഅനേകസഹസ്സഭേദാനിപി സുത്തന്താനി സംകിലേസഭാഗിയാദിപട്ഠാനനയേന സോളസവിധതം നാതിവത്തന്തി, ഏവം അത്തജ്ഝാസയാദിസുത്തനിക്ഖേപവസേന ചതുബ്ബിധതം നാതിവത്തന്തീതി. തത്ഥ യഥാ അത്തജ്ഝാസയസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ച പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികേഹി സദ്ധിം സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി അത്തജ്ഝാസയോ ച പരജ്ഝാസയോ ച, അത്തജ്ഝാസയോ ച പുച്ഛാവസികോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പരജ്ഝാസയോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പുച്ഛാവസികോ ചാതി അജ്ഝാസയപുച്ഛാനുസന്ധിസമ്ഭവതോ; ഏവം യദിപി അട്ഠുപ്പത്തിയാ അത്തജ്ഝാസയേനപി സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി, അത്തജ്ഝാസയാദീഹി പന പുരതോ ഠിതേഹി അട്ഠുപ്പത്തിയാ സംസഗ്ഗോ നത്ഥീതി നിരവസേസോ പട്ഠാനനയോ ന സമ്ഭവതി. തദന്തോഗധത്താ വാ സമ്ഭവന്താനം സേസനിക്ഖേപാനം മൂലനിക്ഖേപവസേന ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ വുത്താതി വേദിതബ്ബം.

തത്രായം വചനത്ഥോ - നിക്ഖിപീയതീതി നിക്ഖേപോ, സുത്തം ഏവ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ**. അഥ വാ നിക്ഖിപനം നിക്ഖേപോ, സുത്തസ്സ നിക്ഖേപോ സുത്തനിക്ഖേപോ, സുത്തദേസനാതി അത്ഥോ. അത്തനോ അജ്ഝാസയോ അത്തജ്ഝാസയോ, സോ അസ്സ അത്ഥി കാരണഭൂതോതി **അത്തജ്ഝാസയോ,** അത്തനോ അജ്ഝാസയോ ഏതസ്സാതി വാ അത്തജ്ഝാസയോ. **പരജ്ഝാസയേ**പി ഏസേവ നയോ. പുച്ഛായ വസോതി പുച്ഛാവസോ. സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **പുച്ഛാവസികോ**. സുത്തദേസനായ വത്ഥുഭൂതസ്സ അത്ഥസ്സ ഉപ്പത്തി അത്ഥുപ്പത്തി , അത്ഥുപ്പത്തി ഏവ അട്ഠുപ്പത്തി ഥ-കാരസ്സ ഠ-കാരം കത്വാ, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അട്ഠുപ്പത്തികോ** . അഥ വാ നിക്ഖിപീയതി സുത്തം ഏതേനാതി നിക്ഖേപോ, അത്തജ്ഝാസയാദി ഏവ. ഏതസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ അത്തനോ അജ്ഝാസയോ അത്തജ്ഝാസയോ. പരേസം അജ്ഝാസയോ പരജ്ഝാസയോ. പുച്ഛീയതീതി പുച്ഛാ, പുച്ഛിതബ്ബോ അത്ഥോ, പുച്ഛാവസേന പവത്തം ധമ്മപ്പടിഗ്ഗാഹകാനം വചനം പുച്ഛാവസം, തദേവ നിക്ഖേപസദ്ദാപേക്ഖായ പുച്ഛാവസികോതി പുല്ലിങ്ഗവസേന വുത്തം. തഥാ അട്ഠുപ്പത്തി ഏവ അട്ഠുപ്പത്തികോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അപിച പരേസം ഇന്ദ്രിയപരിപാകാദികാരണനിരപേക്ഖത്താ അത്തജ്ഝാസയസ്സ വിസും സുത്തനിക്ഖേപഭാവോ യുത്തോ, കേവലം അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ ധമ്മതന്തിംപനത്ഥം പവത്തിതദേസനത്താ. പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം പന പരേസം അജ്ഝാസയപുച്ഛാനം

ദേസനാപവത്തിഹേതുഭൂതാനം ഉപ്പത്തിയം പവത്തിതാനം കഥം അട്ഠുപ്പത്തിയം അനവരോധോ, പുച്ഛാവസികട്ഠുപ്പത്തികാനം വാ പരജ്ഝാസയാനുരോധേന പവത്തിതാനം കഥം പരജ്ഝാസയേ അനവരോധോതി? ന ചോദേതബ്ബമേതം. പരേസഞ്ഹി അഭിനീഹാരപരിപുച്ഛാദിവിനിമുത്തസ്സേവ സുത്തദേസനാകാരണുപ്പാദസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിഭാവേന ഗഹിതത്താ പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം വിസും ഗഹണം. തഥാ ഹി ബ്രഹ്മജാലധമ്മദായാദസുത്താദീനം (ദീ॰ നി॰ ൧.൧ ആദയോ) വണ്ണാവണ്ണആമിസുപ്പാദാദിദേസനാനിമിത്തം അട്ഠുപ്പത്തി വുച്ചതി. പരേസം പുച്ഛം വിനാ അജ്ഝാസയമേവ നിമിത്തം കത്വാ ദേസിതോ പരജ്ഝാസയോ, പുച്ഛാവസേന ദേസിതോ പുച്ഛാവസികോതി പാകടോയമത്ഥോതി.

യാനി ഭഗവാ പരേഹി അനജ്ഝിട്ഠോ കേവലം അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ കഥേതി, സേയ്യഥിദം - ആകങ്ഖേയ്യസുത്തം, തുവട്ടകസുത്തന്തിഏവമാദീനി (സു॰ നി॰ ൻ൨൧ ആദയോ; മ॰ നി॰ ൧.൬ൻ ആദയോ), തേസം അത്തജ്ഝാസയോ നിക്ഖേപോ.

യാനി പന "പരിപക്കാ ഖോ രാഹുലസ്സ വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ, യംനൂനാഹം രാഹുലം ഉത്തരിം ആസവാനം ഖയേ വിനേയ്യ"ന്തി ഏവം പരേസം അജ്ഝാസയം ഖന്തിം അഭിനീഹാരം ബുജ്ഝനഭാവഞ്ച ഓലോകേത്വാ പരജ്ഝാസയവസേന കഥിതാനി, സേയ്യഥിദം - രാഹുലോവാദസുത്തം, ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തന്തിഏവമാദീനി (മ॰ നി॰ ൨.൧൦൭ ആദയോ; ൩.ർ൧൬ ആദയോ; സം॰ നി॰ ൩.ൺ; മഹാവ॰ ൧ൻ-൨൦), തേസം പരജ്ഝാസയോ നിക്ഖേപോ.

ഭഗവന്തം പന ഉപസങ്കമിത്വാ ദേവാ മനുസ്സാ ചതസ്സോ പരിസാ ചത്താരോ വണ്ണാ ച തഥാ തഥാ പഞ്ഹം പുച്ഛന്തി "ബോജ്ഝങ്ഗാ ബോജ്ഝങ്ഗാതി, ഭന്തേ, വുച്ചന്തി, നീവരണാ നീവരണാതി വുച്ചന്തീ"തിആദിനാ , ഏവം പുട്ഠേന ഭഗവതാ യാനി കഥിതാനി ബോജ്ഝങ്ഗസംയുത്താദീനി (സം॰ നി॰ ൫.൧൮൬) തേസം പുച്ഛാവസികോ നിക്ഖേപോ.

യാനി പന താനി ഉപ്പന്നം കാരണം പടിച്ച കഥിതാനി, സേയ്യഥിദം - ധമ്മദായാദം, പുത്തമംസൂപമം, ദാരുക്ഖന്ധൂപമന്തിഏവമാദീനി (മ॰ നി॰ ൧.൨ൻ; സം॰ നി॰ ൨.൬൩), തേസം അട്ഠുപ്പത്തികോ നിക്ഖേപോ.

ഏവമിമേസു ചതൂസു സുത്തനിക്ഖേപേസു ഇമസ്സ സുത്തസ്സ പരജ്ഝാസയോ നിക്ഖേപോ. പരജ്ഝാസയവസേന ഹേതം നിക്ഖിത്തം. കേസം അജ്ഝാസയേന? ലോഭേ ആദീനവദസ്സീനം പുഗ്ഗലാനം. കേചി പന "അത്തജ്ഝാസയോ"തി വദന്തി.

തത്ഥ **ഏകധമ്മം, ഭിക്ഖവേ**തിആദീസു **ഏക**സദ്ദോ അത്ഥേവ അഞ്ഞത്ഥേ "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച, ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൭). അത്ഥി സേട്ഠേ "ചേതസോ ഏകോദിഭാവ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൮; പാരാ॰ ൧൧). അത്ഥി അസഹായേ "ഏകോ വൂപകട്ഠോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.ർ൦൫). അത്ഥി സങ്ഖായം "ഏകോവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഖണോ ച സമയോ ച

ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ''തിആദീസു (അം° നി° വ്വ.വൻ). ഇധാപി സങ്ഖായമേവ ദട്ഠബ്ബോ.

ധമ്മ-സദ്ദോ പരിയത്തിസച്ചസമാധിപഞ്ഞാപകതിപുഞ്ഞാപത്തിസുഞ്ഞതാഞേയ്യസഭാവാദീസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹിസ്സ ''ഇധ ഭിക്ഖു ധമ്മം പരിയാപുണാതീ''തിആദീസു (അം° നി° ൫.൭൩) പരിയത്തി അത്ഥോ. ''ദിട്ഠധമ്മോ''തിആദീസു (ദീ° നി° ൧.വൻ൯) സച്ചാനി. ''ഏവംധമ്മാ തേ ഭഗവന്തോ അഹേസു''ന്തിആദീസു (ദീ° നി° ൨.൧൩; ൩.൧൪൨) സമാധി. ''സച്ചം ധമ്മോ ധിതി ചാഗോ, സവേ പേച്ച ന സോചതീ''തിആദീസു (ജാ° ൧.൧.൫൭) പഞ്ഞാ. ''ജാതിധമ്മാനം, ഭിക്ഖവേ, സത്താനം ഏവം ഇച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദീസു (ദീ° നി° ൨.൩൯൭) പകതി. ''ധമ്മോ ഹവേ രക്ഖതി ധമ്മചാരി''ന്തിആദീസു (ജാ° ൧.൧൦.൧൦൨) പുഞ്ഞം. ''തിണ്ണം ധമ്മാനം അഞ്ഞതരേന വദേയ്യ പാരാജികേന വാ സങ്ഘാദിസേസേന വാ പാചിത്തിയേന വാ''തിആദീസു (പാരാ° ൪൪൪) ആപത്തി. ''തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ധമ്മാ ഹോന്തീ''തിആദീസു (ധ° സ° ൧൨൧) സുഞ്ഞതാ. ''സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തീ''തിആദീസു (മഹാനി° ൧൫൬; ചൂളനി° മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫) ഞേയ്യോ. ''കുസലാ ധമ്മാ അകുസലാ ധമ്മാ''തിആദീസു (ധ° സ° തികമാതികാ ൧) സഭാവോ അത്ഥോ . ഇധാപി സഭാവോ. തസ്മാ **ഏകധമ്മ**ന്തി ഏകം സംകിലേസസഭാവന്തി അധിപ്പായോ. ഏകോ ച സോ ധമ്മോ ചാതി ഏകധമ്മോ, തം ഏകധമ്മം.

ഭിക്ഖവേതി ഭിക്ഖൂ ആലപതി. കിമത്ഥം പന ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേന്തോ ഭിക്ഖൂ ആലപതി, ന ധമ്മമേവ ദേസേതീതി? സതിജനനത്ഥം. ഭിക്ഖൂ ഹി അഞ്ഞം ചിന്തേന്താപി ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്താപി കമ്മട്ഠാനം മനസി കരോന്താപി നിസിന്നാ ഹോന്തി. തേ പഠമം അനാലപിത്വാ ധമ്മേ ദേസിയമാനേ ''അയം ദേസനാ കിംനിദാനാ, കിംപച്ചയാ''തി സല്ലക്ഖേതും ന സക്കോന്തി. ആലപിതേ പന സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ സല്ലക്ഖേതും സക്കോന്തി, തസ്മാ സതിജനനത്ഥം ''ഭിക്ഖവേ''തി ആലപതി. തേന ച തേസം ഭിക്ഖനസീലതാദിഗുണയോഗസിദ്ധേന വചനേന ഹീനാധികജനസേവിതം വുത്തിം പകാസേന്തോ ഉദ്ധതദീനഭാവനിഗ്ഗഹം കരോതി. ''ഭിക്ഖവേ''തി ഇമിനാ കരുണാവിപ്ഫാരസോമ്മഹദയനയനനിപാതപുബ്ബങ്ഗമേന വചനേന തേ അത്തനോ മുഖാഭിമുഖേ കരോന്തോ തേന ച കഥേതുകമ്യതാദീപകേന വചനേന നേസം സോതുകമ്യതം ജനേതി. തേനേവ ച സമ്ബോധനത്ഥേന സാധുകം സവനമനസികാരേപി നിയോജേതി. സാധുകം സവനമനസികാരായത്താ ഹി സാസനസമ്പത്തി.

അഞ്ഞേസുപി ദേവമനുസ്സേസു പരിസപരിയാപന്നേസു വിജ്ജമാനേസു കസ്മാ ഭിക്ഖൂ ഏവ ആമന്തേസീതി? ജേട്ഠസേട്ഠാസന്നസദാസന്നിഹിതഭാവതോ. സബ്ബപരിസസാധാരണാ ഹി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ, പരിസായ ച ജേട്ഠാ ഭിക്ഖൂ പഠമുപ്പന്നത്താ, സേട്ഠാ അനഗാരിയഭാവം ആദിം കത്വാ സത്ഥു ചരിയാനുവിധായകത്താ സകലസാസനപടിഗ്ഗാഹകത്താ ച, ആസന്നാ തത്ഥ നിസിന്നേസു സമീപവുത്തിയാ, സദാസന്നിഹിതാ സത്ഥുസന്തികാവചരത്താ. അപിച തേ

ധമ്മദേസനായ ഭാജനം യഥാനുസിട്ഠം പടിപത്തിസബ്ഭാവതോ, വിസേസതോ ച ഏകച്ചേ ഭിക്ഖൂ സന്ധായ അയം ദേസനാതി തേ ഏവ ആലപി.

പജഹഥാതി ഏത്ഥ **പഹാനം** നാമ തദങ്ഗപ്പഹാനം, വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം, സമുച്ഛേദപ്പഹാനം, പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം, നിസ്സരണപ്പഹാനന്തി പഞ്ചവിധം. തത്ഥ യം ദീപാലോകേനേവ തമസ്സ പടിപക്ഖഭാവതോ അലോഭാദീഹി ലോഭാദികസ്സ, നാമരൂപപരിച്ഛേദാദിവിപസ്സനാഞാണേഹി തസ്സ തസ്സ അനത്ഥസ്സ പഹാനം. സേയ്യഥിദം - പരിച്ചാഗേന ലോഭാദിമലസ്സ, സീലേന പാണാതിപാതാദിദുസ്സീല്യസ്സ, സദ്ധാദീഹി അസ്സദ്ധിയാദികസ്സ, നാമരൂപവവത്ഥാനേന സക്കായദിട്ഠിയാ, പച്ചയപരിഗ്ഗഹേന അഹേതുവിസമഹേതുദിട്ഠീനം, തസ്സേവ അപരഭാഗേന കങ്ഖാവിതരണേന കഥംകഥീഭാവസ്സ, കലാപസമ്മസനേന ''അഹം മമാ''തി ഗാഹസ്സ, മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനേന അമഗ്ഗേ മഗ്ഗസഞ്ഞായ, ഉദയദസ്സനേന ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ, വയദസ്സനേന സസ്സതദിട്ഠിയാ, ഭയദസ്സനേന സഭയേസു അഭയസഞ്ഞായ, ആദീനവദസ്സനേന അസ്സാദസഞ്ഞായ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനേന അഭിരതിസഞ്ഞായ, മുച്ചിതുകമ്യതാഞാണേന അമുച്ചിതുകമ്യതായ ഉപേക്ഖാഞാണേന അനുപേക്ഖായ, അനുലോമേന ധമ്മട്ഠിതിയാ, നിബ്ബാനേന പടിലോമഭാവസ്സ, ഗോത്രഭുനാ സങ്ഖാരനിമിത്തഗ്ഗാഹസ്സ പഹാനം, ഏതം **തദങ്ഗപ്പഹാനം** നാമ.

യം പന ഉപചാരപ്പനാഭേദേന സമാധിനാ പവത്തിഭാവനിവാരണതോ ഘടപ്പഹാരേനേവ ഉദകപിട്ഠേ സേവാലസ്സ തേസം തേസം നീവരണാദിധമ്മാനം പഹാനം, ഏതം **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം** നാമ. യം ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ഭാവിതത്താ തംതംമഗ്ഗവതോ അത്തനോ സന്താനേ ''ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായാ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൨൭൭; വിഭ॰ ൬൨൮) നയേന വുത്തസ്സ സമുദയപക്ഖിയസ്സ കിലേസഗണസ്സ അച്ചന്തം അപ്പവത്തിഭാവേന സമുച്ഛിന്ദനം, ഇദം **സമുച്ഛേദപ്പഹാനം** നാമ. യം പന ഫലക്ഖണേ പടിപ്പസ്സദ്ധത്തം കിലേസാനം, ഏതം **പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം** നാമ. യം പന സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സടത്താ പഹീനസബ്ബസങ്ഖതം നിബ്ബാനം, ഏതം **നിസ്സരണപ്പഹാനം** നാമ. ഏവം പഞ്ചവിധേ പഹാനേ അനാഗാമികഭാവകരസ്സ പഹാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ ഇധ സമുച്ഛേദപ്പഹാനന്തി വേദിതബ്ബം. തസ്മാ **പജഹഥാ**തി പരിച്ചജഥ, സമുച്ഛിന്ദഥാതി അത്ഥോ.

അഹന്തി ഭഗവാ അത്താനം നിദ്ദിസതി. **വോ**തി അയം **വോ**സദ്ദോ പച്ചത്തഉപയോഗകരണസാമിവചനപദപൂരണസമ്പദാനേസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹി ''കച്ചി, പന വോ അനുരുദ്ധാ, സമഗ്ഗാ സമ്മോദമാനാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൨൬) പച്ചത്തേ ആഗതോ. ''ഗച്ഛഥ, ഭിക്ഖവേ, പണാമേമി വോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൧൫൭) ഉപയോഗേ. ''ന വോ മമ സന്തികേ വത്ഥബ്ബ''ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൧൫൭) കരണേ. ''സബ്ബേസം വോ, സാരിപുത്ത, സുഭാസിത''ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൪൫) സാമിവചനേ. ''യേ ഹി വോ അരിയാ പരിസുദ്ധകായകമ്മന്താ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൫) പദപൂരണേ. ''വനപത്ഥപരിയായം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൯൦) സമ്പദാനേ. ഇധാപി സമ്പദാനേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ.

പാടിഭോഗോതി പടിഭൂ. സോ ഹി ധാരണകം പടിച്ച ധനികസ്സ, ധനികം പടിച്ച ധാരണകസ്സ പടിനിധിഭൂതോ ധനികസന്തകസ്സ തതോ

ഹരണാദിസങ്ഖാതേന ഭുഞ്ജനേന ഭോഗോതി പടിഭോഗോ, പടിഭോഗോ ഏവ പാടിഭോഗോ. **അനാഗാമിതായാ**തി അനാഗാമിഭാവത്ഥായ. പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഹി കാമഭവസ്സ അനാഗമനതോ അനാഗാമീ. യോ യസ്സ ധമ്മസ്സ അധിഗമേന അനാഗാമീതി വുച്ചതി, സഫലോ സോ തതിയമഗ്ഗോ അനാഗാമിതാ നാമ. ഇതി ഭഗവാ വേനേയ്യദമനകുസലോ വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുകൂലം തതിയമഗ്ഗാധിഗമം ലഹുനാ ഉപായേന ഏകധമ്മപൂരണതാമത്തേന ഥിരം കത്വാ ദസ്സേസി യഥാ തം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ. ഭിന്നഭൂമികാപി ഹി പടിഘസംയോജനാദയോ തതിയമഗ്ഗവജ്ഝാ കിലേസാ കാമരാഗപ്പഹാനം നാതിവത്തന്തീതി.

കസ്മാ പനേത്ഥ ഭഗവാ അത്താനം പാടിഭോഗഭാവേ ഠപേസി? തേസം ഭിക്ഖൂനം അനാഗാമിമഗ്ഗാധിഗമായ ഉസ്സാഹജനനത്ഥം. പസ്സതി ഹി ഭഗവാ ''മയാ 'ഏകധമ്മം, ഭിക്ഖവേ, പജഹഥ, അഹം വോ പാടിഭോഗോ അനാഗാമിതായാ'തി വുത്തേ ഇമേ ഭിക്ഖൂ അദ്ധാ തം ഏകധമ്മം പഹായ സക്കാ തതിയഭൂമിം സമധിഗന്തും, യതോ ധമ്മസ്സാമി പഠമമാഹ 'അഹം പാടിഭോഗോ'തി ഉസ്സാഹജാതാ തദത്ഥായ പടിപജ്ജിതബ്ബം മഞ്ഞിസ്സന്തീ''തി. തസ്മാ ഉസ്സാഹജനനത്ഥം അനാഗാമിതായ തേസം ഭിക്ഖൂനം അത്താനം പാടിഭോഗഭാവേ ഠപേസി.

കതമം ഏകധമ്മന്തി ഏത്ഥ **കതമ**ന്തി പുച്ഛാവചനം. പുച്ഛാ ച നാമേസാ പഞ്ചവിധാ - അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ, ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ, വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ, അനുമതിപുച്ഛാ , കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി. തത്ഥ പകതിയാ ലക്ഖണം അഞ്ഞാതം ഹോതി അദിട്ഠം അതുലിതം അതീരിതം അവിഭൂതം അവിഭാവിതം, തസ്സ ഞാണായ ദസ്സനായ തുലനായ തീരണായ വിഭൂതത്ഥായ വിഭാവനത്ഥായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി, അയം **അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ**. പകതിയാ ലക്ഖണം ഞാതം ഹോതി ദിട്ഠം തുലിതം തീരിതം വിഭൂതം വിഭാവിതം. സോ അഞ്ഞേഹി പണ്ഡിതേഹി സദ്ധിം സംസന്ദനത്ഥായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി, അയം **ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ**. പകതിയാ സംസയപക്ഖന്ദോ ഹോതി വിമതിപക്ഖന്ദോ ദ്വേള്ഹകജാതോ - ''ഏവം നു ഖോ, ന നു ഖോ, കിം നു ഖോ, കഥം നു ഖോ''തി, സോ വിമതിച്ഛേദനത്ഥായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി, അയം **വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ**. ഭഗവാ ഹി അനുമതിഗ്ഗഹണത്ഥം പഞ്ഹം പുച്ഛതി - ''തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, രൂപം നിച്ചം വാ അനിച്ചം വാ''തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൭൯; മഹാവ॰ ൨൧), അയം **അനുമതിപുച്ഛാ**. ഭഗവാ ഭിക്ഖൂനം കഥേതുകമ്യതായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി - ''ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, ആഹാരാ ഭൂതാനം വാ സത്താനം ഠിതിയാ സമ്ഭവേസീനം വാ അനുഗ്ഗഹായ. കതമേ ചത്താരോ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൧) അയം **കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ**.

തത്ഥ പുരിമാ തിസ്സോ പുച്ഛാ ബുദ്ധാനം നത്ഥി. കസ്മാ? തീസു ഹി അദ്ധാസു കിഞ്ചി സങ്ഖതം അദ്ധാവിമുത്തം വാ അസങ്ഖതം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം അദിട്ഠം അതുലിതം അതീരിതം അവിഭൂതം അവിഭാവിതം നാമ നത്ഥി. തേന നേസം അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ നത്ഥി. യം പന തേഹി അത്തനോ ഞാണേന പടിവിദ്ധം, തസ്സ അഞ്ഞേന സമണേന വാ ബ്രാഹ്മണേന വാ ദേവേന വാ മാരേന വാ ബ്രഹ്മുനാ വാ സദ്ധിം സംസന്ദനകിച്ചം നത്ഥി, തേന നേസം ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാപി നത്ഥി. യസ്മാ പന ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ

അകഥംകഥീ തിണ്ണവിചികിച്ഛോ സബ്ബധമ്മേസു വിഗതസംസയാ, തേന നേസം വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാപി നത്ഥി. ഇതരാ പന ദ്വേ പുച്ഛാ അത്ഥി, താസു അയം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനി തായ പുച്ഛായ പുട്ഠമത്ഥം സരൂപതോ ദസ്സേന്തോ **"ലോഭം, ഭിക്ഖവേ, ഏകധമ്മ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ ലുബ്ഭന്തി തേന, സയം വാ ലുബ്ഭതി, ലുബ്ഭനമത്തമേവ വാ തന്തി **ലോഭോ**. സ്വായം ആരമ്മണഗ്ഗഹണലക്ഖണോ മക്കടാലേപോ വിയ, അഭിസങ്ഗരസോ തത്തകപാലേ പക്ഖിത്തമംസപേസി വിയ, അപരിച്ചാഗപച്ചുപട്ഠാനോ തേലഞ്ജനരാഗോ വിയ, സംയോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദദസ്സനപദട്ഠാനോ, തണ്ഹാനദിഭാവേന വഡ്ഢമാനോ യത്ഥ സമുപ്പന്നോ, സീഘസോതാ നദീ വിയ മഹാസമുദ്ദം അപായമേവ തം സത്തം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛതീതി ദട്ഠബ്ബോ. കിഞ്ചാപി അയം ലോഭസദ്ദോ സബ്ബലോഭസാമഞ്ഞവചനോ, ഇധ പന കാമരാഗവചനോതി വേദിതബ്ബോ. സോ ഹി അനാഗാമിമഗ്ഗവജ്ഝോ.

പുന **ഭിക്ഖവേ**തി ആലപനം ധമ്മസ്സ പടിഗ്ഗാഹകഭാവേന അഭിമുഖീഭൂതാനം തത്ഥ ആദരജനനത്ഥം. **പജഹഥാ**തി ഇമിനാ പഹാനാഭിസമയോ വിഹിതോ, സോ ച പരിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയേഹി സദ്ധിം ഏവ പവത്തതി, ന വിസുന്തി ചതുസച്ചാധിട്ഠാനാനി ചത്താരിപി സമ്മാദിട്ഠിയാ കിച്ചാനി വിഹിതാനേവ ഹോന്തി. യഥാ ച ''ലോഭം പജഹഥാ''തി വുത്തേ പഹാനേകട്ഠഭാവതോ ദോസാദീനമ്പി പഹാനം അത്ഥതോ വുത്തമേവ ഹോതി, ഏവം സമുദയസച്ചവിസയേ സമ്മാദിട്ഠികിച്ചേ പഹാനാഭിസമയേ വുത്തേ തസ്സാ സഹകാരീകാരണഭൂതാനം സമ്മാസങ്കപ്പാദീനം സേസമഗ്ഗങ്ഗാനമ്പി സമുദയസച്ചവിസയകിച്ചം അത്ഥതോ വുത്തമേവ ഹോതീതി പരിപുണ്ണോ അരിയമഗ്ഗബ്യാപാരോ ഇധ കഥിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ഇമിനാ നയേന സതിപട്ഠാനാദീനമ്പി ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം ബ്യാപാരസ്സ ഇധ വുത്തഭാവോ യഥാരഹം വിത്ഥാരേതബ്ബോ.

അപിചേത്ഥ **ലോഭം പജഹഥാ**തി ഏതേന പഹാനപരിഞ്ഞാ വുത്താ. സാ ച തീരണപരിഞ്ഞാധിട്ഠാനാ, തീരണപരിഞ്ഞാ ച ഞാതപരിഞ്ഞാധിട്ഠാനാതി അവിനാഭാവേന തിസ്സോപി പരിഞ്ഞാ ബോധിതാ ഹോന്തി. ഏവമേത്ഥ സഹ ഫലേന ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം പരിപുണ്ണം കത്വാ പകാസിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ **ലോഭം പജഹഥാ**തി സഹ ഫലേന ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി ദേസിതാ. സാ ച പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിസന്നിസ്സയാ...പേ... ചിത്തവിസുദ്ധിസീലവിസുദ്ധിസന്നിസ്സയാ ചാതി നാനന്തരികഭാവേന സഹ ഫലേന സബ്ബാപി സത്ത വിസുദ്ധിയോ വിഭാവിതാതി വേദിതബ്ബം.

ഏവമേതായ വിസുദ്ധിക്കമഭാവനായ പരിഞ്ഞാത്തയസമ്പാദനേന ലോഭം പജഹിതുകാമേന -

''അനത്ഥജനനോ ലോഭോ, ലോഭോ ചിത്തപ്പകോപനോ;
ഭയമന്തരതോ ജാതം, തം ജനോ നാവബുജ്ഝതി.

''ലുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതി, ലുദ്ധോ ധമ്മം ന പസ്സതി;
അന്ധതമം തദാ ഹോതി, യം ലോഭോ സഹതേ നരം''. (ഇതിവു॰ ൮൮);

രത്തോ ഖോ, ആവുസോ, രാഗേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ പാണമ്പി ഹനതി, അദിന്നമ്പി ആദിയതി, സന്ധിമ്പി ഛിന്ദതി, നില്ലോപമ്പി ഹരതി, ഏകാഗാരികമ്പി കരോതി, പരിപന്ഥേപി തിട്ഠതി, പരദാരമ്പി ഗച്ഛതി, മുസാപി ഭണതി. തദപി തേസം ഭവതം സമണബ്രാഹ്മണാനം അജാനതം അപസ്സതം അവേദയതം തണ്ഹാനുഗതാനം പരിതസ്സിതം വിപ്ഫന്ദിതമേവ (അം നി॰ ൩.൫൫).

"തണ്ഹാദുതിയോ പുരിസോ, ദീഘമദ്ധാന സംസരം;
ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവം, സംസാരം നാതിവത്തതി". (ഇതിവു॰ ൧൫, ൧൦൫);

"നത്ഥി രാഗസമോ അഗ്ഗി, നത്ഥി ദോസസമോ കലി". (ധ॰ പ॰ ൨൦൨, ൨൫൧);

"കാമരാഗേന ഡയ്ഹാമി, ചിത്തം മേ പരിഡയ്ഹതി". (സം॰ നി॰ ൧.൨൧൨);

"യേ രാഗരത്താനുപതന്തി സോതം, സയംകതം മക്കടകോവ ജാല"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൪൭) ച -

ഏവമാദിസുത്തപദാനുസാരേന നാനാനയേഹി ലോഭസ്സ ആദീനവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ തസ്സ പഹാനായ പടിപജ്ജിതബ്ബം.

അപിച ഛ ധമ്മാ കാമരാഗസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തി, അസുഭനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ, അസുഭഭാവനാനുയോഗോ, ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി. ദസവിധഞ്ഹി അസുഭനിമിത്തം ഉഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സാപി കാമരാഗോ പഹീയതി, കായഗതാസതിഭാവനാവസേന സവിഞ്ഞാണകേ ഉദ്ധുമാതകാദിവസേന അവിഞ്ഞാണകേ അസുഭേ അസുഭഭാവനാനുയോഗമനുയുത്തസ്സാപി, മനച്ഛട്ഠേസു ഇന്ദ്രിയേസു സംവരണവസേന സതികവാടേന പിഹിതദ്വാരസ്സാപി , ചതുന്നം പഞ്ചന്നം വാ ആലോപാനം ഓകാസേ സതി ഉദകം പിവിത്വാ യാപനസീലതായ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുനോപി. തേനേവാഹ -

"ചത്താരോ പഞ്ച ആലോപേ, അഭുത്വാ ഉദകം പിവേ;
അലം ഫാസുവിഹാരായ, പഹിതത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ"തി. (ഥേരഗാ॰ ൯൮൩);

അസുഭകമ്മട്ഠാനഭാവനാരതേ കല്യാണമിത്തേ സേവന്തസ്സാപി, ഠാനനിസജ്ജാദീസു ദസഅസുഭനിസ്സിതസപ്പായകഥായപി പഹീയതി. തേനേവാഹ -

"അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അസുഭനിമിത്തം, തത്ഥ യോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ, അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നസ്സ വാ കാമച്ഛന്ദസ്സ അനുപ്പാദായ ഉപ്പന്നസ്സ വാ കാമച്ഛന്ദസ്സ പഹാനായാ"തി.

ഏവം പുബ്ബഭാഗേ കാമരാഗസങ്ഖാതസ്സ ലോഭസ്സ പഹാനായ പടിപന്നോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ തതിയമഗ്ഗേന തം അനവസേസതോ സമുച്ഛിന്ദതി.

തേന വുത്തം "ലോഭം, ഭിക്ഖവേ, ഏകധമ്മം പജഹഥ, അഹം വോ പാടിഭോഗോ അനാഗാമിതായാ"തി.

ഏത്ഥാഹ "കോ പനേത്ഥ ലോഭോ പഹീയതി, കിം അതീതോ, അഥ അനാഗതോ, ഉദാഹു പച്ചുപ്പന്നോ"തി? കിഞ്ചേത്ഥ - ന താവ അതീതോ ലോഭോ പഹീയേയ്യ, ന അനാഗതോ വാ തേസം അഭാവതോ. ന ഹി നിരുദ്ധം അനുപ്പന്നം വാ അത്ഥീതി വുച്ചതി, വായാമോ ച അഫലോ ആപജ്ജതി. അഥ പച്ചുപ്പന്നോ, ഏവമ്പി അഫലോ വായാമോ തസ്സ സരസഭങ്ഗത്താ, സംകിലിട്ഠാ ച മഗ്ഗഭാവനാ ആപജ്ജതി, ചിത്തവിപ്പയുത്തോ വാ ലോഭോ സിയാ, ന ചായം നയോ ഇച്ഛിതോതി. വുച്ചതേ - ന വുത്തനയേന അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നോ ലോഭോ പഹീയതി. സേയ്യഥാപി ഇധ തരുണരുക്ഖോ അസഞ്ജാതഫലോ, തം പുരിസോ കുഠാരിയാ മൂലേ ഛിന്ദേയ്യ, തസ്സ രുക്ഖസ്സ ഛേദേ അസതി യാനി ഫലാനി നിബ്ബത്തേയ്യും, താനി രുക്ഖസ്സ ഛിന്നത്താ അജാതാനി ഏവ ന ജായേയ്യും, ഏവമേവ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേ അസതി ഉപ്പജ്ജനാരഹോ ലോഭോ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന പച്ചയഘാതസ്സ കതത്താ ന ഉപ്പജ്ജതി. അയഞ്ഹി അട്ഠകഥാസു "ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നോ"തി വുച്ചതി. വിപസ്സനായ ഹി ആരമ്മണഭൂതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ തസ്സ ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനതായ ഭൂമി നാമ. സാ ഭൂമി തേന ലദ്ധാതി കത്വാ ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നോ. ആരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതുപ്പന്നോ അവിക്ഖമ്ഭിതുപ്പന്നോ അസമൂഹതുപ്പന്നോതി ച അയമേവ വുച്ചതി.

തത്ഥാതി തസ്മിം സുത്തേ. **ഏതന്തി** ഏതം അത്ഥജാതം. ഇദാനി ഗാഥാബന്ധവസേന വുച്ചമാനം. **ഇതി വുച്ചതീ**തി കേന പന വുച്ചതി? ഭഗവതാ വ. അഞ്ഞേസു ഹി താദിസേസു ഠാനേസു സങ്ഗീതികാരേഹി ഉപനിബന്ധഗാഥാ ഹോന്തി, ഇധ പന ഭഗവതാ വ ഗാഥാരുചികാനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയവസേന വുത്തമേവത്ഥം സങ്ഗഹേത്വാ ഗാഥാ ഭാസിതാ.

തത്ഥ **യേന ലോഭേന ലുദ്ധാസേ, സത്താ ഗച്ഛന്തി ദുഗ്ഗതി**ന്തി യേന ആരമ്മണഗ്ഗഹണലക്ഖണേന തതോ ഏവ അഭിസങ്ഗരസേന ലോഭേന ലുദ്ധാ അജ്ഝത്തികബാഹിരേസു ആയതനേസു ഗിദ്ധാ ഗധിതാ. **സേ**തി ഹി നിപാതമത്തം. അക്ഖരചിന്തകാ പന ഈദിസേസു ഠാനേസു സേ-കാരാഗമം ഇച്ഛന്തി. തഥാ ലുദ്ധത്താ ഏവ കായസുചരിതാദീസു കിഞ്ചി സുചരിതം അകത്വാ കായദുച്ചരിതാദീനി ച ഉപചിനിത്വാ രൂപാദീസു സത്തവിസത്തതായ സത്താതി ലദ്ധനാമാ പാണിനോ ദുക്ഖസ്സ നിബ്ബത്തിട്ഠാനതായ ദുഗ്ഗതീതി സങ്ഖം ഗതം നിരയം തിരച്ഛാനയോനിം പേത്തിവിസയഞ്ച പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഗച്ഛന്തി ഉപപജ്ജന്തി.

തം ലോഭം സമ്മദഞ്ഞായ, പജഹന്തി വിപസ്സിനോതി തം യഥാവുത്തം ലോഭം സഭാവതോ സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ അസ്സാദതോ ആദീനവതോ നിസ്സരണതോതി ഇമേഹി ആകാരേഹി സമ്മാ അവിപരീതം ഹേതുനാ ഞായേന അഞ്ഞായ ഞാതതീരണപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതായ പഞ്ഞായ ജാനിത്വാ രൂപാദികേ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ അനിച്ചാദീഹി വിവിധേഹി ആകാരേഹി പസ്സനതോ വിപസ്സിനോ അവസിട്ഠകിലേസേ വിപസ്സനാപഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന പജഹന്തി, ന പുന അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പജ്ജിതും ദേന്തി. **പഹായ ന പുനായന്തി, ഇമം ലോകം കുദാചന**ന്തി ഏവം സഹജേകട്ഠപഹാനേകട്ഠേഹി അവസിട്ഠകിലേസേഹി സദ്ധിം തം ലോഭം അനാഗാമിമഗ്ഗേന പജഹിത്വാ പുന പച്ഛാ ഇമം കാമധാതുസങ്ഖാതം ലോകം

പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന കദാചിപി ന ആഗച്ഛന്തി ഓരമ്ഭാഗിയാനം സംയോജനാനം സുപ്പഹീനത്താ. ഇതി ഭഗവാ അനാഗാമിഫലേന ദേസനം നിട്ഠാപേസി.

അയമ്പി അത്ഥോതി നിദാനാവസാനതോ പഭുതി യാവ ഗാഥാപരിയോസാനാ ഇമിനാ സുത്തേന പകാസിതോ അത്ഥോ. **അപി**-സദ്ദോ ഇദാനി വക്ഖമാനസുത്തത്ഥസമ്പിണ്ഡനോ. സേസം വുത്തനയമേവ. ഇമസ്മിം സുത്തേ സമുദയസച്ചം സരൂപേനേവ ആഗതം, പഹാനാപദേസേന മഗ്ഗസച്ചം. ഇതരം സച്ചദ്വയഞ്ച തദുഭയഹേതുതായ നിദ്ധാരേതബ്ബം. ഗാഥായ പന ദുക്ഖസമുദയമഗ്ഗസച്ചാനി യഥാരുതവസേനേവ ഞായന്തി, ഇതരം നിദ്ധാരേതബ്ബം. ഏസേവ നയോ ഇതോ പരേസുപി സുത്തേസു.

പരമത്ഥദീപനിയാ ഖുദ്ദകനികായ-അട്ഠകഥായ

ഇതിവുത്തകവണ്ണനായ പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദോസസുത്തവണ്ണനാ

൨. വുത്തഞ്ഹേതം ...പേ॰... ദോസന്തി ദുതിയസുത്തം. തത്രായം അപുബ്ബപദവണ്ണനാ. യഥാ ഏത്ഥ, ഏവം ഇതോ പരേസുപി സബ്ബത്ഥ അപുബ്ബപദവണ്ണനംയേവ കരിസ്സാമ. യസ്മാ ഇദം സുത്തം ദോസബഹുലാനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയം ഓലോകേത്വാ ദോസവൂപസമനത്ഥം ദേസിതം, തസ്മാ **''ദോസം, ഭിക്ഖവേ, ഏകധമ്മം പജഹഥാ''**തി ആഗതം. തത്ഥ **ദോസ**ന്തി ''അനത്ഥം മേ അചരീതി ആഘാതോ ജായതീ''തിആദിനാ (വിഭ॰ ൯൬൦) നയേന സുത്തേ വുത്താനം നവന്നം, ''അത്ഥം മേ നാചരീ''തിആദീനഞ്ച തപ്പടിപക്ഖതോ സിദ്ധാനം നവന്നമേവാതി അട്ഠാരസന്നം ഖാണുകണ്ടകാദിനാ അട്ഠാനേന സദ്ധിം ഏകൂനവീസതിയാ അഞ്ഞതരാഘാതവത്ഥുസമ്ഭവം ആഘാതം. സോ ഹി ദുസ്സന്തി തേന, സയം വാ ദുസ്സതി, ദുസ്സനമത്തമേവ വാ തന്തി ദോസോതി വുച്ചതി. സോ ചണ്ഡിക്കലക്ഖണോ പഹടാസീവിസോ വിയ, വിസപ്പനരസോ വിസനിപാതോ വിയ, അത്തനോ നിസ്സയദഹനരസോ വാ ദാവഗ്ഗി വിയ, ദുസ്സനപച്ചുപട്ഠാനോ ലദ്ധോകാസോ വിയ സപത്തോ, യഥാവുത്തആഘാതവത്ഥുപദട്ഠാനോ വിസസംസട്ഠപൂതിമുത്തം വിയ ദട്ഠബ്ബോ. **പജഹഥാ**തി സമുച്ഛിന്ദഥ. തത്ഥ യേ ഇമേ -

> ''പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, ആഘാതപടിവിനയാ, യത്ഥ ഭിക്ഖുനോ ഉപ്പന്നോ ആഘാതോ സബ്ബസോ പടിവിനേതബ്ബോ. കതമേ പഞ്ച? യസ്മിം, ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലേ ആഘാതോ ജായേഥ, മേത്താ തസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഭാവേതബ്ബാ...പേ॰... കരുണാ...പേ॰... ഉപേക്ഖാ, അസതിഅമനസികാരോ തസ്മിം പുഗ്ഗലേ ആപജ്ജിതബ്ബോ, ഏവം തസ്മിം പുഗ്ഗലേ ആഘാതോ പടിവിനേതബ്ബോ. യസ്മിം, ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലേ ആഘാതോ ജായേഥ, കമ്മസ്സകതാ തസ്മിം പുഗ്ഗലേ അധിട്ഠാതബ്ബാ 'കമ്മസ്സകോ അയമായസ്മാ കമ്മദായാദോ...പേ॰... ഭവിസ്സതീ''തി (അ॰ നി॰ ൫.൧൬൧) -

ഏവം പഞ്ച ആഘാതപ്പടിവിനയാ വുത്തായേവ.

“പഞ്ചിമേ, ആവുസോ, ആഘാതപടിവിനയാ, യത്ഥ ഭിക്ഖുനോ ഉപ്പന്നോ ആഘാതോ സബ്ബസോ പടിവിനേതബ്ബോ. കതമേ പഞ്ച? ഇധാവുസോ, ഏകച്ചോ പുഗ്ഗലോ അപരിസുദ്ധകായസമാചാരോ ഹോതി പരിസുദ്ധവചീസമാചാരോ; ഏവരൂപേപി, ആവുസോ, പുഗ്ഗലേ ആഘാതോ പടിവിനേതബ്ബോ”തി (അം നി ൫.൧൬൨) -

ഏവമാദിനാപി നയേന പഞ്ച ആഘാതപടിവിനയാ വുത്താ, തേസു യേന കേനചി ആഘാതപടിവിനയവിധിനാ പച്ചവേക്ഖിത്വാ. അപിച യോ -

“ഉഭതോദണ്ഡകേന ചേപി, ഭിക്ഖവേ, കകചേന ചോരാ ഓചരകാ അങ്ഗമങ്ഗാനി ഓകന്തേയ്യും, തത്രാപി യോ മനോ പദൂസേയ്യ, ന മേ സോ തേന സാസനകരോ”തി (മ നി ൧.൨൩൨) സത്ഥു ഓവാദോ.

“തസ്സേവ തേന പാപിയോ, യോ കുദ്ധം പടികുജ്ഝതി;
കുദ്ധം അപ്പടികുജ്ഝന്തോ, സങ്ഗാമം ജേതി ദുജ്ജയം.

“ഉഭിന്നമത്ഥം ചരതി, അത്തനോ ച പരസ്സ ച;
പരം സങ്കുപിതം ഞത്വാ, യോ സതോ ഉപസമ്മതി. (സം നി ൧.൧൮൮);

“സത്തിമേ , ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സപത്തകന്താ സപത്തകരണാ കോധനം ആഗച്ഛന്തി ഇത്ഥിം വാ പുരിസം വാ. കതമേ സത്ത? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, സപത്തോ സപത്തസ്സ ഏവം ഇച്ഛതി, ‘അഹോ വതായം ദുബ്ബണ്ണോ അസ്സാ’തി. തം കിസ്സ ഹേതു? ന, ഭിക്ഖവേ, സപത്തോ സപത്തസ്സ വണ്ണവതായ നന്ദതി. കോധനോയം, ഭിക്ഖവേ, പുരിസപുഗ്ഗലോ കോധാഭിഭൂതോ കോധപരേതോ കിഞ്ചാപി സോ ഹോതി സുന്ഹാതോ സുവിലിത്തോ കപ്പിതകേസമസ്സു ഓദാതവത്ഥവസനോ, അഥ ഖോ സോ ദുബ്ബണ്ണോവ ഹോതി കോധാഭിഭൂതോ. അയം, ഭിക്ഖവേ, പഠമോ ധമ്മോ സപത്തകന്തോ സപത്തകരണോ കോധനം ആഗച്ഛതി ഇത്ഥിം വാ പുരിസം വാ.

“പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, സപത്തോ സപത്തസ്സ ഏവം ഇച്ഛതി ‘അഹോ വതായം ദുക്ഖം സയേയ്യാ’തി...പേ... ന പചുരത്ഥോ അസ്സാതി...പേ... ന ഭോഗവാ അസ്സാതി...പേ... ന യസവാ അസ്സാതി...പേ... ന മിത്തവാ അസ്സാതി...പേ... കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം നിരയം ഉപപജ്ജേയ്യാതി. തം കിസ്സ ഹേതു? ന, ഭിക്ഖവേ, സപത്തോ സപത്തസ്സ സുഗതിഗമനേ നന്ദതി. കോധനോയം, ഭിക്ഖവേ, പുരിസപുഗ്ഗലോ കോധാഭിഭൂതോ കോധപരേതോ കായേന ദുച്ചരിതം ചരതി, വാചായ ദുച്ചരിതം ചരതി, മനസാ ദുച്ചരിതം ചരതി. സോ കായേന ദുച്ചരിതം ചരിത്വാ വാചായ ദുച്ചരിതം ചരിത്വാ മനസാ ദുച്ചരിതം ചരിത്വാ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ...പേ... നിരയം ഉപപജ്ജതി കോധാഭിഭൂതോ”തി (അം നി ൭.൬൪).

“കുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതി, കുദ്ധോ ധമ്മം ന പസ്സതി...പേ.... (അം നി ൭.൬൪);

‘‘കോധം ജഹേ വിപ്പജഹേയ്യ മാനം, സംയോജനം സബ്ബമതിക്കമേയ്യ. (ധ◌ം പ◌ം ൨൨൧);

‘‘അനത്ഥജനനോ കോധോ, കോധോ ചിത്തപ്പകോപനോ...പേ◌.... (അ◌ം നി◌ം ൭.൬൪);

‘‘കോധം ഛേത്വാ സുഖം സേതി, കോധം ഛേത്വാ ന സോചതി;
കോധസ്സ വിസമൂലസ്സ, മധുരഗ്ഗസ്സ ബ്രാഹ്മണാ’’തി. (സം◌ം നി◌ം ൧.൧൮൭);

‘‘ഏകാപരാധം ഖമ ഭൂരിപഞ്ഞ,
ന പണ്ഡിതാ കോധബലാ ഭവന്തീ’’തി. -

ഏവമാദിനാ നയേന ദോസേ ആദീനവേ വുത്തപ്പടിപക്ഖതോ ദോസപ്പഹാനേ ആനിസംസേ ച പച്ചവേക്ഖിത്വാ പുബ്ബഭാഗേ ദോസം തദങ്ഗപ്പഹാനാദിവസേന പജഹിത്വാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ തതിയമഗ്ഗേന സബ്ബസോ ദോസം സമുച്ഛിന്ദഥ, പജഹഥാതി തേസം ഭിക്ഖൂനം തത്ഥ നിയോജനം. തേന വുത്തം ‘‘ദോസം, ഭിക്ഖവേ, ഏകധമ്മം പജഹഥാ’’തി. **ദുട്ഠാസേതി** ആഘാതേന ദൂസിതചിത്തതായ പദുട്ഠാ. സേസമേത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പഠമസുത്തവണ്ണനായം വുത്തനയമേവ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. മോഹസുത്തവണ്ണനാ

൩. തതിയേ **മോഹ**ന്തി അഞ്ഞാണം. തഞ്ഹി ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണം, ദുക്ഖസമുദയേ അഞ്ഞാണം, ദുക്ഖനിരോധേ അഞ്ഞാണം, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ അഞ്ഞാണന്തിആദിനാ നയേന വിഭാഗേന അനേകപ്പഭേദമ്പി മുയ്ഹന്തി. തേന സയം വാ മുയ്ഹതി മുയ്ഹനമത്തമേവ വാ തന്തി മോഹോതി വുച്ചതി. സോ ചിത്തസ്സ അന്ധഭാവലക്ഖണോ, അഞ്ഞാണലക്ഖണോ വാ, അസമ്പടിവേധരസോ, ആരമ്മണസഭാവച്ഛാദനരസോ വാ, അസമ്മാപ്പടിപത്തിപച്ചുപട്ഠാനോ, അന്ധകാരപച്ചുപട്ഠാനോ വാ, അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനോ, സബ്ബാകുസലാനം മൂലന്തി ദട്ഠബ്ബോ. ഇധാപി **പജഹഥാ**തി പദസ്സ -

‘‘മൂള്ഹോ അത്ഥം ന ജാനാതി, മൂള്ഹോ ധമ്മം ന പസ്സതി;
അന്ധതമം തദാ ഹോതി, യം മോഹോ സഹതേ നരം’’. (ഇതിവു◌ം ൮൮);

‘‘അനത്ഥജനനോ മോഹോ...പേ◌.... (ഇതിവു◌ം ൮൮);

‘‘അവിജ്ജാ, ഭിക്ഖവേ, പുബ്ബങ്ഗമാ അകുസലാനം ധമ്മാനം സമാപത്തിയാ’’ (ഇതിവു◌ം ൪൦);

‘‘മോഹസമ്ബന്ധനോ ലോകോ, ഭബ്ബരൂപോവ ദിസ്സതി’’; (ഉദാ◌ം ൭൦);

‘‘മോഹോ നിദാനം കമ്മാനം സമുദയായ’’ (അ◌ം നി◌ം ൩.൩൪);

“മൂള്ഹോ ഖോ, ബ്രാഹ്മണ, മോഹേന അഭിഭൂതോ
പരിയാദിന്നചിത്തോ ദിട്ഠധമ്മികമ്പി ഭയം വേരം പസവതി,
സമ്പരായികമ്പി ഭയം വേരം പസവതീ”തി ച -

ആദിനാ നയേന “യോ കോചി ധമ്മോ കാമച്ഛന്ദാദിസംകിലേസധമ്മേഹി നിബ്ബത്തേതബ്ബോ, അത്ഥതോ സബ്ബോ സോ മോഹഹേതുകോ”തി ച മോഹേ ആദീനവം തപ്പടിപക്ഖതോ മോഹപ്പഹാനേ ആനിസംസഞ്ച പച്ചവേക്ഖിത്വാ കാമച്ഛന്ദാദിപ്പഹാനക്കമേനേവ പുബ്ബഭാഗേ തദങ്ഗാദിവസേന മോഹം പജഹന്താ തതിയമഗ്ഗേന യഥാവുത്തലോഭദോസേകട്ഠം മോഹം സമുച്ഛേദവസേന പജഹഥാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അനാഗാമിമഗ്ഗവജ്ഝോ ഏവ ഹി മോഹോ ഇധാധിപ്പേതോതി. **മൂള്ഹാസേ**തി കുസലാകുസലസാവജ്ജാനവജ്ജാദിഭേദേ അത്തനോ ഹിതാഹിതേ സമ്മൂള്ഹാ. സേസം വുത്തനയമേവ.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. കോധസുത്തവണ്ണനാ

൪. ചതുത്ഥേ **കോധ**ന്തി ദോസം. ദോസോ ഏവ ഹി കോധപരിയായേന ബുജ്ഝനകാനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയവസേന ഏവം വുത്തോ. തസ്മാ ദുതിയസുത്തേ വുത്തനയേനേവേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അപിച കുജ്ഝനലക്ഖണോ കോധോ, ആഘാതകരണരസോ, ചിത്തസ്സ ബ്യാപത്തിഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ, ചേതസോ പൂതിഭാവോതി ദട്ഠബ്ബോതി അയമ്പി വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. മക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൫. പഞ്ചമേ **മക്ഖ**ന്തി പരഗുണമക്ഖനം. യദിപി ഹി സോ ഗൂഥം ഗഹേത്വാ പരം പഹരന്തോ വിയ അത്തനോ കരം പഠമതരം മക്ഖതിയേവ, തഥാപി പരേസം ഗുണമക്ഖനാധിപ്പായേന പവത്തേതബ്ബത്താ “പരഗുണമക്ഖനോ”തി വുച്ചതി. തഥാ ഹി സോ ഉദകപുഞ്ഛനമിവ ന്ഹാതസ്സ സരീരഗതം ഉദകം പരേസം ഗുണേ മക്ഖേതി പുഞ്ഛതി വിനാസേതി , പരേഹി വാ കതാനം മഹന്താനമ്പി കാരാനം ഖേപനതോ ധംസനതോ മക്ഖോതി വുച്ചതി. സോ പരഗുണമക്ഖനലക്ഖണോ, തേസം വിനാസനരസോ, തദവച്ഛാദനപച്ചുപട്ഠാനോ. അത്ഥതോ പന പരേസം ഗുണമക്ഖനാകാരേന പവത്തോ ദോമനസ്സസഹഗതചിത്തുപ്പാദോതി ദട്ഠബ്ബം. **പജഹഥാ**തി തത്ഥ വുത്തപ്പഭേദം ദോസം, ദോസേ ച വുത്തനയം ആദീനവം, പഹാനേ ചസ്സ ആനിസംസം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പുബ്ബഭാഗേ തദങ്ഗാദിവസേന പജഹന്താ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ തതിയമഗ്ഗേന അനവസേസം സമുച്ഛിന്ദഥാതി അത്ഥോ. **മക്ഖാസേ**തി മക്ഖിതാ മക്ഖിതപരഗുണാ, പരേസം ഗുണാനം മക്ഖിതാരോ, തതോ ഏവ അത്തനോപി ധംസിതഗുണാതി അത്ഥോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. മാനസുത്തവണ്ണനാ

ന്ത. ഛട്ഠേ **മാനന്തി** ജാതിആദിവത്ഥുകം ചേതസോ ഉന്നമനം. സോ ഹി "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനാ നയേന മഞ്ഞന്തി തേന, സയം വാ മഞ്ഞതി, മാനനം സമ്പഗ്ഗഹോതി വാ മാനോതി വുച്ചതി. സ്വായം സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനോ, സദിസോഹമസ്മീതി മാനോ, ഹീനോഹമസ്മീതി മാനോതി ഏവം തിവിധോ. പുന സേയ്യസ്സ സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനോ, സേയ്യസ്സ സദിസോ, സേയ്യസ്സ ഹീനോ; സദിസസ്സ സേയ്യോ, സദിസസ്സ സദിസോ, സദിസസ്സ ഹീനോ; ഹീനസ്സ സേയ്യോ, ഹീനസ്സ സദിസോ, ഹീനസ്സ ഹീനോഹമസ്മീതി മാനോതി ഏവം നവവിധോപി ഉന്നതിലക്ഖണോ, അഹംകാരരസോ, സമ്പഗ്ഗഹരസോ വാ, ഉദ്ധുമാതഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ, കേതുകമ്യതാപച്ചുപട്ഠാനോ വാ, ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തലോഭപദട്ഠാനോ ഉമ്മാദോ വിയാതി ദട്ഠബ്ബോ. **പജഹഥാ**തി തസ്സ സബ്ബസ്സപി അത്തുക്കംസനപരവമ്ഭനനിമിത്തതാ, ഗരുട്ഠാനിയേസു അഭിവാദനപച്ചുപട്ഠാനഅഞ്ജലികമ്മസാമീചികമ്മാദീനം അകരണേ കാരണതാ, ജാതിമദപുരിസമദാദിഭാവേന പമാദാപത്തിഹേതുഭാവോതി ഏവമാദിഭേദം ആദീനവം തപ്പടിപക്ഖതോ നിരതിമാനതായ ആനിസംസഞ്ച പച്ചവേക്ഖിത്വാ രാജസഭം അനുപ്പത്തോ ചണ്ഡാലോ വിയ സബ്രഹ്മചാരീസു നീചചിത്തതം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ പുബ്ബഭാഗേ തദങ്ഗാദിവസേന തം പജഹന്താ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അനാഗാമിമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്ദഥാതി അത്ഥോ. അനാഗാമിമഗ്ഗവജ്ഝോ ഏവ ഹി മാനോ ഇധാധിപ്പേതോ. **മത്താസേ**തി ജാതിമദപുരിസമദാദിവസേന മാനേന പമാദാപത്തിഹേതുഭൂതേന മത്താ അത്താനം പഗ്ഗഹേത്വാ ചരന്താ. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഇമേസു പന പടിപാടിയാ ഛസു സുത്തേസു ഗാഥാസു വാ അനാഗാമിഫലം പാപേത്വാ ദേസനാ നിട്ഠാപിതാ. തത്ഥ യേ ഇമേ അവിഹാ അതപ്പാ സുദസ്സാ സുദസ്സീ അകനിട്ഠാതി ഉപപത്തിഭവവസേന പഞ്ച അനാഗാമിനോ, തേസു അവിഹേസു ഉപപന്നാ അവിഹാ നാമ. തേ അന്തരാപരിനിബ്ബായീ, ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ, അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ, സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ, ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീതി പഞ്ചവിധാ, തഥാ അതപ്പാ, സുദസ്സാ, സുദസ്സിനോ. അകനിട്ഠേസു പന ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ പരിഹായതി. തത്ഥ യോ അവിഹാദീസു ഉപ്പജ്ജിത്വാ ആയുവേമജ്ഝം അനതിക്കമിത്വാ അരഹത്തപ്പത്തിയാ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായതി, അയം **അന്തരാപരിനിബ്ബായീ** നാമ. യോ പന അവിഹാദീസു ആദിതോ പഞ്ചകപ്പസതാദിഭേദം ആയുവേമജ്ഝം അതിക്കമിത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം **ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ** നാമ. യോ അസങ്ഖാരേന അധിമത്തപ്പയോഗം അകത്വാ അപ്പദുക്ഖേന അകസിരേന പരിനിബ്ബായതി, അയം **അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ** നാമ. യോ പന സസങ്ഖാരേന അധിമത്തപ്പയോഗം കത്വാ ദുക്ഖേന കിച്ഛേന കസിരേന പരിനിബ്ബായതി, അയം **സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ** നാമ. ഇതരോ പന അവിഹാദീസു ഉദ്ധംവാഹിതഭാവേന ഉദ്ധമസ്സ തണ്ഹാസോതം, വട്ടസോതം, മഗ്ഗസോതമേവ വാതി ഉദ്ധംസോതോ. അവിഹാദീസു ഉപ്പജ്ജിത്വാ അരഹത്തം പത്തും അസക്കോന്തോ തത്ഥ തത്ഥ യാവതായുകം ഠത്വാ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന അകനിട്ഠം ഗച്ഛതീതി അകനിട്ഠഗാമീ.

ഏത്ഥ ച ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ, ഉദ്ധംസോതോ ന അകനിട്ഠഗാമീ, ന ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ, ന ഉദ്ധംസോതോ ന അകനിട്ഠഗാമീതി ചതുക്കം വേദിതബ്ബം. കഥം? യോ അവിഹതോ പട്ഠായ ചത്താരോ

ദേവലോകേ സോധേത്വാ അകനിട്ഠം ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ നാമ. യോ പന ഹേട്ഠാ തയോ ദേവലോകേ സോധേത്വാ സുദസ്സീദേവലോകേ ഠത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം ഉദ്ധംസോതോ ന അകനിട്ഠഗാമീ നാമ. യോ ഇതോ അകനിട്ഠമേവ ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായതി , അയം ന ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ നാമ. യോ പന ഹേട്ഠാ ചതൂസു ദേവലോകേസു തത്ഥ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായതി, അയം ന ഉദ്ധംസോതോ, ന അകനിട്ഠഗാമീ നാമാതി.

തത്ഥ അവിഹേസു ഉപ്പജ്ജിത്വാ കപ്പസതതോ ഉദ്ധം പരിനിബ്ബായികോ, ദ്വിന്നം കപ്പസതാനം മത്ഥകേ പരിനിബ്ബായികോ, പഞ്ചകപ്പസതേ അസമ്പത്തേ പരിനിബ്ബായികോതി തയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായിനോ. വുത്തഞ്ഹേതം ''ഉപപന്നം വാ സമനന്തരാ അപ്പത്തം വാ വേമജ്ഝ''ന്തി (പു॰ പ॰ ൩൬). വാ-സദ്ദേന ഹി പത്തമത്തോപി സങ്ഗഹിതോതി. ഏവം തയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായിനോ, ഏകോ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ ഏകോ ഉദ്ധംസോതോ. തേസു അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോ പഞ്ച, സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോ പഞ്ചാതി ദസ ഹോന്തി. തഥാ അതപ്പാസുദസ്സാസുദസ്സീസൂതി ചത്താരോ ദസകാ ചത്താരീസം അകനിട്ഠേ പന ഉദ്ധംസോതസ്സ അഭാവതോ തയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായിനോ, ഏകോ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീതി അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോ ചത്താരോ, സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോ ചത്താരോതി അട്ഠ, ഏവമേതേ അട്ഠചത്താരീസം അനാഗാമിനോ. തേ സബ്ബേപി ഇമേസു സുത്തേസു അവിസേസവചനേന ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സബ്ബപരിഞ്ഞാസുത്തവണ്ണനാ

൭. സത്തമേ **സബ്ബ**ന്തി അനവസേസം. അനവസേസവാചകോ ഹി അയം സബ്ബ-സദ്ദോ. സോ യേന യേന സമ്ബന്ധം ഗച്ഛതി, തസ്സ തസ്സ അനവസേസതം ദീപേതി; യഥാ ''സബ്ബം രൂപം, സബ്ബാ വേദനാ, സബ്ബസക്കായപരിയാപന്നേസു ധമ്മേസൂ''തി. സോ പനായം സബ്ബ-സദ്ദോ സപ്പദേസനിപ്പദേസവിസയതായ ദുവിധോ. തഥാ ഹേസ സബ്ബസബ്ബം, പദേസസബ്ബം, ആയതനസബ്ബം, സക്കായസബ്ബന്തി ചതൂസു വിസയേസു ദിട്ഠപ്പയോഗോ. തത്ഥ ''സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തീ''തിആദീസു (ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫) സബ്ബസബ്ബസ്മിം ആഗതോ. ''സബ്ബേസം വോ, സാരിപുത്താ, സുഭാസിതം പരിയായേനാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൪൫) പദേസസബ്ബസ്മിം. ''സബ്ബം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി, ചക്ഖുഞ്ചേവ രൂപഞ്ച...പേ॰.... മനഞ്ചേവ ധമ്മേ ചാ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൩-൨൪) ഏത്ഥ ആയതനസബ്ബസ്മിം. ''സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧) സക്കായസബ്ബസ്മിം. തത്ഥ സബ്ബസബ്ബസ്മിം ആഗതോ നിപ്പദേസവിസയോ, ഇതരേസു തീസുപി ആഗതോ സപ്പദേസവിസയോ . ഇധ പന സക്കായസബ്ബസ്മിം വേദിതബ്ബോ. വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ തേഭൂമകധമ്മാ ഹി ഇധ ''സബ്ബ''ന്തി അനവസേസതോ ഗഹിതാ.

അനഭിജാനന്തി ''ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ, ഇമേ അകുസലാ, ഇമേ സാവജ്ജാ, ഇമേ അനവജ്ജാ''തിആദിനാ ''ഇമേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ, ഇമാനി ദ്വാദസായതനാനി, ഇമാ അട്ഠാരസ ധാതുയോ, ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, അയം

ദുക്ഖസമുദയോ അരിയസച്ച''ന്തി ച ആദിനാ സബ്ബേ അഭിഞ്ഞേയ്യേ ധമ്മേ അവിപരീതസഭാവതോ അനഭിജാനന്തോ അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന ന ജാനന്തോ. **അപരിജാന**ന്തി ന പരിജാനന്തോ. യോ ഹി സബ്ബം തേഭൂമകധമ്മജാതം പരിജാനാതി, സോ തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിജാനാതി - ഞാതപരിഞ്ഞായ, തീരണപരിഞ്ഞായ, പഹാനപരിഞ്ഞായ. തത്ഥ കതമാ ഞാതപരിഞ്ഞാ? സബ്ബം തേഭൂമകം നാമരൂപം - ''ഇദം രൂപം, ഏത്തകം രൂപം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ. ഇദം നാമം, ഏത്തകം നാമം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ''തി ഭൂതപ്പസാദാദിപ്പഭേദം രൂപം, ഫസ്സാദിപ്പഭേദം നാമഞ്ച, ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനതോ വവത്ഥപേതി. തസ്സ അവിജ്ജാദികഞ്ച പച്ചയം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. അയം ഞാതപരിഞ്ഞാ. കതമാ തീരണപരിഞ്ഞാ? ഏവം ഞാതം കത്വാ തം സബ്ബം തീരേതി അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ രോഗതോതി ദ്വാചത്താലീസായ ആകാരേഹി. അയം തീരണപരിഞ്ഞാ. കതമാ പഹാനപരിഞ്ഞാ? ഏവം തീരയിത്വാ അഗ്ഗമഗ്ഗേന സബ്ബസ്മിം ഛന്ദരാഗം പജഹതി. അയം പഹാനപരിഞ്ഞാ.

ദിട്ഠിവിസുദ്ധികങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിയോപി ഞാതപരിഞ്ഞാ. മഗ്ഗാമഗ്ഗപടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയോ കലാപസമ്മസനാദിഅനുലോമപരിയോസാനാ വാ പഞ്ഞാ തീരണപരിഞ്ഞാ. അരിയമഗ്ഗേന പജഹനം പഹാനപരിഞ്ഞാ. യോ സബ്ബം പരിജാനാതി, സോ ഇമാഹി തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിജാനാതി. ഇധ പന വിരാഗപ്പഹാനാനം പടിക്ഖേപവസേന വിസും ഗഹിതത്താ ഞാതപരിഞ്ഞായ തീരണപരിഞ്ഞായ ച വസേന പരിജാനനാ വേദിതബ്ബാ. യോ പനേവം ന പരിജാനാതി, തം സന്ധായ വുത്തം ''അപരിജാന''ന്തി.

തത്ഥ ചിത്തം അവിരാജയന്തി തസ്മിം അഭിഞ്ഞേയ്യവിസേസേ പരിഞ്ഞേയ്യേ അത്തനോ ചിത്തസന്താനം ന വിരാജയം, ന വിരജ്ജന്തോ; യഥാ തത്ഥ രാഗോ ന ഹോതി, ഏവം വിരാഗാനുപസ്സനം ന ഉപ്പാദേന്തോതി അത്ഥോ. **അപ്പജഹ**ന്തി വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ തത്ഥ പഹാതബ്ബയുത്തകം കിലേസവട്ടം അനവസേസതോ ന പജഹന്തോ. യഥാ ചേതം, ഏവം അഭിജാനനാദയോപി മിസ്സകമഗ്ഗവസേന വേദിതബ്ബാ. പുബ്ബഭാഗേ ഹി നാനാചിത്തവസേന ഞാതതീരണപഹാനപരിഞ്ഞാഹി കമേന അഭിജാനനാദീനി സമ്പാദേത്വാ മഗ്ഗകാലേ ഏകക്ഖണേനേവ കിച്ചവസേന തം സബ്ബം നിപ്ഫാദേന്തം ഏകമേവ ഞാണം പവത്തതീതി. **അഭബ്ബോ ദുക്ഖക്ഖയായാ**തി നിബ്ബാനായ സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ ഖേപനായ ന ഭബ്ബോ, നാലം ന സമത്ഥോതി അത്ഥോ.

സബ്ബഞ്ച ഖോതി ഏത്ഥ ച-സദ്ദോ ബ്യതിരേകേ, **ഖോ**-സദ്ദോ അവധാരണേ. തദുഭയേന അഭിജാനനാദിതോ ലദ്ധബ്ബം വിസേസം ദുക്ഖക്ഖയസ്സ ച ഏകന്തകാരണം ദീപേതി. അഭിജാനനാദീസു യം വത്തബ്ബം, തം വുത്തമേവ. തത്ഥ പന പടിക്ഖേപവസേന വുത്തം, ഇധ വിധാനവസേന വേദിതബ്ബം. അയമേവ വിസേസോ. അപിച **അഭിജാന**ന്തി ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതം സക്കായസബ്ബം സരൂപതോ പച്ചയതോ ച ഞാണസ്സ അഭിമുഖീകരണവസേന അഭിജാനന്തോ ഹുത്വാ അഭാവാകാരാദിപരിഗ്ഗഹേന തം അനിച്ചാദിലക്ഖണേഹി പരിച്ഛിജ്ജമാനവസേന പരിജാനന്തോ. **വിരാജയ**ന്തി സമ്മദേവസ്സ അനിച്ചതാദിഅവബോധേന ഉപ്പന്നഭയാദീനവനിബ്ബിദാദിഞാണാനുഭാവേന അത്തനോ ചിത്തം വിരത്തം

കരോന്തോ തത്ഥ അണുമത്തമ്പി രാഗം അനുപ്പാദേന്തോ. **പജഹന്തി** വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ സമുദയപക്ഖിയം കിലേസവട്ടം പജഹന്തോ സമുച്ഛിന്ദന്തോ. **ഭബ്ബോ ദുക്ഖക്ഖയായാ**തി ഏവം കിലേസമലപ്പഹാനേനേവ സബ്ബസ്സ കമ്മവട്ടസ്സ പരിക്ഖീണത്താ അനവസേസവിപാകവട്ടഖേപനായ സകലസംസാരവട്ടദുക്ഖപരിക്ഖയഭൂതായ വാ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ ഭബ്ബോ ഏകന്തേനേതം പാപുണിതുന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യോ സബ്ബം സബ്ബതോ ഞത്വാതി യോ യുത്തയോഗോ ആരദ്ധവിപസ്സകോ സബ്ബം തേഭൂമകധമ്മജാതം സബ്ബതോ സബ്ബഭാഗേന കുസലാദിക്ഖന്ധാദിവിഭാഗതോ ദുക്ഖാദിപീളനാദിവിഭാഗതോ ച. അഥ വാ **സബ്ബതോ**തി സബ്ബസ്മാ കക്ഖളഫുസനാദിലക്ഖണാദിതോ അനിച്ചാദിതോ ചാതി സബ്ബാകാരതോ ജാനിത്വാ വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമേന മഗ്ഗഞാണേന പടിവിജ്ഝിത്വാ, വിപസ്സനാഞാണേനേവ വാ ജാനനഹേതു. **സബ്ബത്ഥേസു ന രജ്ജതീ**തി സബ്ബേസു അതീതാദിവസേന അനേകഭേദഭിന്നേസു സക്കായധമ്മേസു ന രജ്ജതി, അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന രാഗം ന ജനേതി. ഇമിനാസ്സ തണ്ഹാഗാഹസ്സ അഭാവം ദസ്സേന്തോ തം നിമിത്തത്താ ദിട്ഠിമാനഗ്ഗാഹാനം ''ഏതം മമ ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ''തി ഇമസ്സ മിച്ഛാഗാഹത്തയസ്സപി അഭാവം ദസ്സേതി. **സ വേ**തി ഏത്ഥ **സ**-ഇതി നിപാതമത്തം. **വേ**-തി ബ്യത്തം, ഏകംസേനാതി വാ ഏതസ്മിം അത്ഥേ നിപാതോ. **സബ്ബപരിഞ്ഞാ**തി സബ്ബപരിജാനനതോ, യഥാവുത്തസ്സ സബ്ബസ്സ അഭിസമയവസേന പരിജാനനതോ. **സോ**തി യഥാവുത്തോ യോഗാവചരോ, അരിയോ ഏവ വാ. **സബ്ബദുക്ഖമുപച്ചഗാ**തി സബ്ബം വട്ടദുക്ഖം അച്ചഗാ അതിക്കമി, സമതിക്കമീതി അത്ഥോ.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. മാനപരിഞ്ഞാസുത്തവണ്ണനാ

൮. അട്ഠമേ അപുബ്ബം നത്ഥി, കേവലം മാനവസേന ദേസനാ പവത്താ. ഗാഥാസു പന **മാനുപേതാ അയം പജാ**തി കമ്മകിലേസേഹി പജായതീതി **പജാ**തി ലദ്ധനാമാ ഇമേ സത്താ മഞ്ഞനലക്ഖണേന മാനേന ഉപേതാ ഉപഗതാ. **മാനഗന്ഥാ ഭവേ രതാ**തി കിമികീടപടങ്ഗാദിഅത്തഭാവേപി മാനേന ഗന്ഥിതാ മാനസംയോജനേന സംയുത്താ. തതോ ഏവ ദീഘരത്തം പരിഭാവിതാഹംകാരവസേന ''ഏതം മമാ''തി സങ്ഖാരേസു അജ്ഝോസാനബഹുലത്താ തത്ഥ നിച്ചസുഖഅത്താദിവിപല്ലാസവസേന ച കാമാദിഭവേ രതാ. **മാനം അപരിജാനന്താ**തി മാനം തീഹി പരിഞ്ഞാഹി ന പരിജാനന്താ. അരഹത്തമഗ്ഗഞാണേന വാ അനതിക്കമന്താ, ''മാനം അപരിഞ്ഞായാ''തി കേചി പഠന്തി. **ആഗന്താരോ പുനബ്ഭവ**ന്തി പുന ആയാതിം ഉപപത്തിഭവം. പുനപ്പുനം ഭവനതോ വാ പുനബ്ഭവസങ്ഖാതം സംസാരം അപരാപരം പരിവത്തനവസേന ഗന്താരോ ഉപഗന്താരോ ഹോന്തി, ഭവതോ ന പരിമുച്ചന്തീതി അത്ഥോ. **യേ ച മാനം പഹന്ത്വാന, വിമുത്താ മാനസങ്ഖയേ**തി യേ പന അരഹത്തമഗ്ഗേന സബ്ബസോ മാനം പജഹിത്വാ മാനസ്സ അച്ചന്തസങ്ഖയഭൂതേ അരഹത്തഫലേ നിബ്ബാനേ വാ തദേകട്ഠസബ്ബകിലേസവിമുത്തിയാ വിമുത്താ സുട്ഠു മുത്താ. **തേ മാനഗന്ഥാഭിഭുനോ, സബ്ബദുക്ഖമുപച്ചഗു**ന്തി തേ പരിക്ഖീണഭവസംയോജനാ

അരഹന്തോ സബ്ബസോ മാനഗന്ഥം മാനസംയോജനം സമുച്ഛേദപ്പഹാനേന അഭിഭവിത്വാ ഠിതാ, അനവസേസം വട്ടദുക്ഖം അതിക്കമിസ്സതി അത്ഥോ. ഏവമേതസ്മിം സത്തമസുത്തേ ച അരഹത്തം കഥിതന്തി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. ലോഭദോസപരിഞ്ഞാസുത്തദ്വയവണ്ണനാ

൯-൧൦. നവമദസമേസു അപുബ്ബം നത്ഥി. ദേസനാവിലാസവസേന തഥാ ബുജ്ഝനകാനം വേനേയ്യാനം അജ്ഝാസയവസേന വാ തഥാ ദേസിതാനീതി ദട്ഠബ്ബം.

നവമദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧-൩. മോഹപരിഞ്ഞാദിസുത്തവണ്ണനാ

൧൧-൧൩. ദുതിയവഗ്ഗേപി പഠമാദീനി തീണി സുത്താനി വുത്തനയാനേവ, തഥാ ദേസനാകാരണമ്പി വുത്തമേവ.

൪. അവിജ്ജാനീവരണസുത്തവണ്ണനാ

൧൪. ചതുത്ഥേ - **"നാഹം, ഭിക്ഖവേ"**തിആദീസു ന-കാരോ പടിസേധത്ഥോ. **അഹ**ന്തി ഭഗവാ അത്താനം നിദ്ദിസതി. **അഞ്ഞ**ന്തി ഇദാനി വത്തബ്ബഅവിജ്ജാനീവരണതോ അഞ്ഞം. **ഏകനീവരണമ്പീ**തി ഏകനീവരണധമ്മമ്പി. **സമനുപസ്സാമീ**തി ദ്വേ സമനുപസ്സനാ - ദിട്ഠിസമനുപസ്സനാ ച ഞാണസമനുപസ്സനാ ച. തത്ഥ ''രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ''തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൪.൨൦൦; പടി॰ മ॰ ൧.൧൩൦) ആഗതാ അയം ദിട്ഠിസമനുപസ്സനാ നാമ. ''അനിച്ചതോ സമനുപസ്സതി, നോ നിച്ചതോ''തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൩.൩൫) പന ആഗതാ അയം ഞാണസമനുപസ്സനാ നാമ. ഇധാപി ഞാണസമനുപസ്സനാവ അധിപ്പേതാ. ''സമനുപസ്സാമീ''തി ച പദസ്സ ന-കാരേന സമ്ബന്ധോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ''അഹം, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസങ്ഖാതേന സമന്തചക്ഖുനാ സബ്ബധമ്മേ ഹത്ഥാമലകം വിയ ഓലോകേന്തോപി അഞ്ഞം ഏകനീവരണമ്പി ന സമനുപസ്സാമീ''തി.

യേന നീവരണേന നിവുതാ പജാ ദീഘരത്തം സന്ധാവന്തി സംസരന്തീതി യേന നീവരണകസഭാവത്താ നീവരണേന ധമ്മസഭാവം ജാനിതും പസ്സിതും പടിവിജ്ഝിതും അദത്വാ ഛാദേത്വാ പരിയോനന്ധിത്വാ ഠാനേന അന്ധകാരേന നിവുതാ സത്താ അനാദിമതസംസാരേ അപരിമാണേ കപ്പേ മഹന്തേസു ചേവ ഖുദ്ദകേസു ച ഭവാദീസു അപരാപരുപ്പത്തിവസേന സബ്ബതോ ധാവന്തി ചേവ സംസരന്തി, ച. ആരമ്മണന്തരസങ്കമനവസേന വാ സന്ധാവനം, ഭവന്തരസങ്കമനവസേന സംസരണം. കിലേസാനം ബലവഭാവേന വാ സന്ധാവനം, ദുബ്ബലഭാവേന സംസരണം. ഖണികമരണവസേന വാ ഏകജാതിയം സന്ധാവനം, വോഹാരമരണവസേന അനേകാസു ജാതീസു സംസരണം.

ചിത്തവസേന വാ സന്ധാവനം, ‘‘ചിത്തമസ്സ വിധാവതീ’’തി ഹി വുത്തം, കമ്മവസേന സംസരണം. ഏവം സന്ധാവനസംസരണാനം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

യഥയിദന്തി യഥാ ഇദം. യ-കാരോ പദസന്ധികരോ, സന്ധിവസേന രസ്സത്തം. **അവിജ്ജാനീവരണ**ന്തി ഏത്ഥ പൂരേതും അയുത്തട്ഠേന കായദുച്ചരിതാദി അവിന്ദിയം നാമ, അലദ്ധബ്ബന്തി അത്ഥോ. തം അവിന്ദിയം വിന്ദതീതി അവിജ്ജാ. വിപരീതതോ കായസുചരിതാദി വിന്ദിയം നാമ, തം വിന്ദിയം ന വിന്ദതീതി അവിജ്ജാ. ഖന്ധാനം രാസട്ഠം, ആയതനാനം ആയതനട്ഠം, ധാതൂനം സുഞ്ഞട്ഠം, ഇന്ദ്രിയാനം ആധിപതേയ്യട്ഠം, സച്ചാനം തഥട്ഠം ദുക്ഖാദീനം പീളനാദിവസേന വുത്തം ചതുബ്ബിധം അത്ഥം അവിദിതം കരോതീതിപി അവിജ്ജാ. അന്തവിരഹിതേ സംസാരേ സത്തേ ജവാപേതീതി വാ അവിജ്ജാ, പരമത്ഥതോ വാ അവിജ്ജമാനേസു ഇത്ഥിപുരിസാദീസു ജവതി പവത്തതി, വിജ്ജമാനേസു ഖന്ധാദീസു ന ജവതി, ന പവത്തതീതി അവിജ്ജാ. അപിച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം വത്ഥാരമ്മണാനം പടിച്ചസമുപ്പാദപടിച്ചസമുപ്പന്നാനഞ്ച ധമ്മാനം ഛാദനതോപി അവിജ്ജാ. അവിജ്ജാവ നീവരണന്തി അവിജ്ജാനീവരണം.

അവിജ്ജാനീവരണേന ഹി, ഭിക്ഖവേ, നിവുതാ പജാ ദീഘരത്തം സന്ധാവന്തി സംസരന്തീതി ഇദം പുരിമസ്സേവ ദള്ഹീകരണത്ഥം വുത്തം. പുരിമം വാ - ‘‘യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജാനീവരണ’’ന്തി ഏവം ഓപമ്മദസ്സനവസേന വുത്തം, ഇദം നീവരണാനുഭാവദസ്സനവസേന. കസ്മാ പനേത്ഥ അവിജ്ജാവ ഏവം വുത്താ, ന അഞ്ഞേ ധമ്മാതി? ആദീനവപടിച്ഛാദനേന കാമച്ഛന്ദാദീനം വിസേസപ്പച്ചയഭാവതോ. തഥാ ഹി തായ പടിച്ഛാദിതാദീനവേ വിസയേ കാമച്ഛന്ദാദയോ പവത്തന്തി.

നത്ഥഞ്ഞോതി ആദികാ ഗാഥാ വുത്തസ്സ അവുത്തസ്സ ച അത്ഥസ്സ സങ്ഗണ്ഹനവസേന ഭാസിതാ. തത്ഥ **നിവുതാ**തി നിവാരിതാ പലിഗുണ്ഠിതാ, പടിച്ഛാദിതാതി അത്ഥോ. **അഹോരത്ത**ന്തി ദിവാ ചേവ രത്തിഞ്ച, സബ്ബകാലന്തി വുത്തം ഹോതി. **യഥാ മോഹേന ആവുതാ**തി യേന പകാരേന അവിജ്ജാനീവരണസങ്ഖാതേന മോഹേന ആവുതാ പടിച്ഛാദിതാ സുവിഞ്ഞേയ്യമ്പി അജാനന്തിയോ പജാ സംസാരേ സംസരന്തി, തഥാരൂപോ അഞ്ഞോ ഏകധമ്മോപി ഏകനീവരണമ്പി നത്ഥീതി യോജേതബ്ബം. **യേ ച മോഹം പഹന്ത്വാന, തമോഖന്ധം പദാലയു**ന്തി യേ പന അരിയസാവകാ പുബ്ബഭാഗേ തദങ്ഗാദിപ്പഹാനവസേന, ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹി വാ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝം മോഹം പജഹിത്വാ അഗ്ഗമഗ്ഗേന വജിരൂപമഞാണേന മോഹസങ്ഖാതമേവ തമോരാസിം പദാലയിംസു, അനവസേസതോ സമുച്ഛിന്ദിംസു. **ന തേ പുന സംസരന്തീ**തി തേ അരഹന്തോ -

> ‘‘ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടി, ധാതുആയതനാന ച;
> അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ, സംസാരോതി പവുച്ചതീ’’തി. -

ഏവം വുത്തേ ഇമസ്മിം സംസാരേ ന സംസരന്തി ന പരിബ്ഭമന്തി. കിം കാരണാ? **ഹേതു തേസം ന വിജ്ജതി** , യസ്മാ സംസാരസ്സ ഹേതു മൂലകാരണം അവിജ്ജാ, സാ തേസം ന വിജ്ജതി, സബ്ബസോ നത്ഥി സമുച്ഛിന്നത്താതി.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഢതണ്ഹാസംയോജനസുത്തവണ്ണനാ

൧൫. പഞ്ചമേ യസ്സ വിജ്ജതി, തം പുഗ്ഗലം ദുക്ഖേഹി, കമ്മം വാ വിപാകേഹി, ഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസേ വാ ഭവന്തരാദീഹി സംയോജേതീതി **സംയോജനം**. തണ്ഹായനട്ഠേന **തണ്ഹാ,** തസതി സയം പരിതസതി, തസന്തി വാ എതായാതി തണ്ഹാ. **സഞ്ഞുത്താതി** ചക്ഖാദീസു അഭിനിവേസവത്ഥൂസു ബദ്ധാ. സേസം വുത്തനയമേവ. കാമഞ്ചേത്ഥ അവിജ്ജായപി സംയോജനഭാവോ തണ്ഹായ ച നീവരണഭാവോ അത്ഥിയേവ, തഥാപി അവിജ്ജായ പടിച്ഛാദിതാദീനവേഹി ഭവേഹി തണ്ഹാ സത്തേ സംയോജേതീതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം പുരിമസുത്തേ അവിജ്ജാ നീവരണഭാവേന, ഇധ ച തണ്ഹാ സംയോജനഭാവേനേവ വുത്താ. കിഞ്ച നീവരണസംയോജനപ്പധാനസ്സ ദസ്സനത്ഥം. യഥാ ഹി നീവരണഭാവേന അവിജ്ജാ സംകിലേസധമ്മാനം പധാനഭൂതാ പുബ്ബങ്ഗമാ ച, എവം സംയോജനഭാവേന നേസം തണ്ഹാതി തദധീനപ്പധാനഭാവം ദസ്സേതും സുത്തദ്വയേ എവമേതേ ധമ്മാ വുത്താ. അപിച വിസേസേന അവിജ്ജാ നിബ്ബാനസുഖം നിവാരേതീതി ''നീവരണ''ന്തി വുത്താ, തണ്ഹാ സംസാരദുക്ഖേന സത്തേ സംയോജേതീതി ''സംയോജന''ന്തി.

ദസ്സനഗമനന്തരായകരണതോ വാ വിജ്ജാചരണവിപക്ഖതോ ദ്വയം ദ്വിധാ വുത്തം. വിജ്ജായ ഹി ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതാ അവിജ്ജാ നിബ്ബാനദസ്സനസ്സ അവിപരീതദസ്സനസ്സ ച വിസേസതോ അന്തരായകരാ, ചരണധമ്മാനം ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതാ തണ്ഹാ ഗമനസ്സ സമ്മാപടിപത്തിയാ അന്തരായകരാതി; എവമയം അവിജ്ജായ നിവുതോ അന്ധീകതോ തണ്ഹായ സംവുതോ ബദ്ധോ അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ അന്ധോ വിയ ബദ്ധോ മഹാകന്താരം, സംസാരകന്താരം നാതിവത്തതി. അനത്ഥുപ്പത്തിഹേതുദ്വയദസ്സനത്ഥമ്പി ദ്വയം ദ്വിധാ വുത്തം. അവിജ്ജാഗതോ ഹി പുഗ്ഗലോ ബാലഭാവേന അത്ഥം പരിഹാപേതി, അനത്ഥഞ്ച അത്തനോ കരോതി, അകുസലോ വിയ ആതുരോ അസപ്പായകിരിയായ. ജാനന്തോപി ബാലോ ബാലഭാവേന അത്ഥം പരിഹാപേതി, അനത്ഥഞ്ച കരോതി ജാനന്തോ വിയ രോഗീ അസപ്പായസേവീ. മക്കടാലേപോപമസുത്തം ചേതസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകം.

പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ മൂലകാരണദസ്സനത്ഥമ്പേത്ഥ ദ്വയം ദ്വിധാ വുത്തം. വിസേസേന ഹി സമ്മോഹസ്സ ബലവഭാവതോ അവിജ്ജാഖേത്തം അതീതോ അദ്ധാ, പത്ഥനായ ബലവഭാവതോ തണ്ഹാഖേത്തം അനാഗതോ അദ്ധാ. തഥാ ഹി ബാലജനോ സമ്മോഹബഹുലോ അതീതമനുസോചതി, തസ്സ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി സബ്ബം നേതബ്ബം. പത്ഥനാബഹുലോ അനാഗതം പജപ്പതി, തസ്സ തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനന്തിആദി സബ്ബം നേതബ്ബം. തേനേവ താസം പുബ്ബന്താഹരണേന അപരന്തപടിസന്ധാനേന ചസ്സ യഥാക്കമം മൂലകാരണതാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബന്തി.

ഗാഥാസു **തണ്ഹാദുതിയോതി** തണ്ഹാസഹായോ. തണ്ഹാ ഹി നിരുദകകന്താരേ മരീചികായ ഉദകസഞ്ഞാ വിയ പിപാസാഭിഭൂതം അപ്പടികാരദുക്ഖാഭിഭൂതമ്പി സത്തം അസ്സാദസന്ദസ്സനവസേന സഹായകിച്ചം കരോന്തീ ഭവാദീസു അനിബ്ബിന്ദം കത്വാ പരിബ്ഭമാപേതി, തസ്മാ തണ്ഹാ

പുരിസസ്സ ‘‘ദുതിയാ’’തി വുത്താ. നനു ച അഞ്ഞേപി കിലേസാദയോ ഭവാഭിനിബ്ബത്തിയാ പച്ചയാ’വ? സച്ചമേതം, ന പന തഥാ വിസേസപ്പച്ചയോ യഥാ തണ്ഹാ. തഥാ ഹി സാ കുസലേഹി വിനാ അകുസലേഹി, കാമാവചരാദികുസലേഹി ച വിനാ രൂപാവചരാദികുസലേഹി ഭവനിബ്ബത്തിയാ വിസേസപ്പച്ചയോ, യതോ സമുദയസച്ചന്തി വുച്ചതീതി. **ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവന്**തി ഇത്ഥഭാവോ ച അഞ്ഞഥാഭാവോ ച ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവോ. സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവോ സംസാരോ, തം തത്ഥ ഇത്ഥഭാവോ മനുസ്സത്തം, അഞ്ഞഥാഭാവോ തതോ അവസിട്ഠസത്താവാസാ. ഇത്ഥഭാവോ വാ തേസം തേസം സത്താനം പച്ചുപ്പന്നോ അത്തഭാവോ, അഞ്ഞഥാഭാവോ അനാഗതത്തഭാവോ. ഏവരൂപോ വാ അഞ്ഞോപി അത്തഭാവോ ഇത്ഥഭാവോ, ന ഏവരൂപോ അഞ്ഞഥാഭാവോ. തം ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവം സംസാരം ഖന്ധധാതുആയതനപടിപാടിം നാതിവത്തതി, ന അതിക്കമതി.

ഏതമാദീനവം ഞത്വാ, തണ്ഹം ദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവന്തി ഏതം സകലവട്ടദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവം സമുദയം തണ്ഹം ആദീനവം ആദീനവതോ ഞത്വാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ഏതമാദീനവം ഞത്വാ**തി ഏതം യഥാവുത്തം സംസാരനാതിവത്തനം ആദീനവം ദോസം ഞത്വാ. **തണ്ഹം ദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവന്**തി തണ്ഹഞ്ച വുത്തനയേന വട്ടദുക്ഖസ്സ പധാനകാരണന്തി ഞത്വാ. **വീതതണ്ഹോ അനാദാനോ, സതോ ഭിക്ഖു, പരിബ്ബജേ**തി ഏവം തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിജാനന്തോ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാ തണ്ഹം വിഗമേന്തോ അഗ്ഗമഗ്ഗേന സബ്ബസോ വീതതണ്ഹോ വിഗതതണ്ഹോ, തതോ ഏവ ചതൂസു ഉപാദാനേസു കസ്സചിപി അഭാവേന ആയതിം പടിസന്ധിസങ്ഖാതസ്സ വാ ആദാനസ്സ അഭാവേന അനാദാനോ, സതിവേപുല്ലപ്പത്തിയാ സബ്ബത്ഥ സതോകാരിതായ സതോ ഭിന്നകിലേസോ ഭിക്ഖു പരിബ്ബജേ ചരേയ്യ, ഖന്ധപരിനിബ്ബാനേന വാ സങ്ഖാരപ്പവത്തിതോ അപഗച്ഛേയ്യാതി അത്ഥോ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പഠമസേഖസുത്തവണ്ണനാ

൧൬. ഛട്ഠേ **സേഖസ്സാ**തി ഏത്ഥ കേനട്ഠേന സേഖോ? സേക്ഖധമ്മപടിലാഭതോ സേഖോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

‘‘കിത്താവതാ നു ഖോ, ഭന്തേ, സേഖോ ഹോതീതി? ഇധ, ഭിക്ഖു, സേഖായ സമ്മാദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ ഹോതി…പേ… സേഖേന സമ്മാസമാധിനാ സമന്നാഗതോ ഹോതി. ഏത്താവതാ ഖോ, ഭിക്ഖു, സേഖോ ഹോതീ’’തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൩).

അപിച സിക്ഖതീതി സേഖോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

‘‘സിക്ഖതീതി ഖോ, ഭിക്ഖു, തസ്മാ സേഖോതി വുച്ചതി. കിഞ്ച സിക്ഖതി? അധിസീലമ്പി സിക്ഖതി, അധിചിത്തമ്പി സിക്ഖതി, അധിപഞ്ഞമ്പി സിക്ഖതി. സിക്ഖതീതി ഖോ, ഭിക്ഖു, തസ്മാ സേഖോതി വുച്ചതീ’’തി (അ॰ നി॰ ൩.൮൬).

യോപി കല്യാണപുഥുജ്ജനോ അനുലോമപ്പടിപദായ പരിപൂരകാരീ സീലസമ്പന്നോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ ജാഗരിയാനുയോഗമനുയുത്തോ പുബ്ബരത്താപരരത്തം ബോധിപക്ഖിയാനം ധമ്മാനം ഭാവനാനുയോഗമനുയുത്തോ വിഹരതി - ''അജ്ജ വാ സ്വേ വാ അഞ്ഞതരം സാമഞ്ഞഫലം അധിഗമിസ്സാമീ''തി, സോപി വുച്ചതി സിക്ഖതീതി സേഖോതി. ഇമസ്മിം അത്ഥേ ന പടിവിജ്ഝന്തോവ സേഖോ അധിപ്പേതോ, അഥ ഖോ കല്യാണപുഥുജ്ജനോപി. അപ്പത്തം മാനസം ഏതേനാതി **അപ്പത്തമാനസോ**. **മാനസ**ന്തി ''അന്തലിക്ഖചരോ പാസോ, യ്വായം ചരതി മാനസോ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൧; മഹാവ॰ ൩൩) ഏത്ഥ രാഗോ മാനസന്തി വുത്തോ. ''ചിത്തം മനോ മാനസ''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൬൩, ൬൫) ഏത്ഥ ചിത്തം. ''അപ്പത്തമാനസോ സേഖോ, കാലം കയിരാ ജനേ സുതാ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൯) ഏത്ഥ അരഹത്തം. ഇധാപി അരഹത്തമേവ അധിപ്പേതം. തേന അപ്പത്തഅരഹത്തസ്സാതി വുത്തം ഹോതി.

അനുത്തരന്തി സേട്ഠം, അസദിസന്തി അത്ഥോ. ചതൂഹി യോഗേഹി ഖേമം അനുപദ്ദുതന്തി **യോഗക്ഖേമം,** അരഹത്തമേവ അധിപ്പേതം. **പത്ഥയമാനസ്സാ**തി ദ്വേ പത്ഥനാ തണ്ഹാപത്ഥനാ, കുസലച്ഛന്ദപത്ഥനാ ച. ''പത്ഥയമാനസ്സ ഹി ജപ്പിതാനി, പവേധിതം വാപി പകപ്പിതേസൂ''തി (സു॰ നി॰ ൯൦൮; മഹാനി॰ ൧൩൭) ഏത്ഥ തണ്ഹാപത്ഥനാ.

> ''ഛിന്നം പാപിമതോ സോതം, വിദ്ധസ്തം വിനളീകതം;
> പാമോജ്ജബഹുലാ ഹോഥ, ഖേമം പത്ഥേഥ ഭിക്ഖവോ''തി. (മ॰ നി॰ ൧.൩൫൨);

ഏത്ഥ കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദപത്ഥനാ, അയമേവ ഇധാധിപ്പേതാ. തേന പത്ഥയമാനസ്സാതി തം യോഗക്ഖേമം ഗന്തുകാമസ്സ തന്നിന്നസ്സ തപ്പോണസ്സ തപ്പബ്ഭാരസ്സാതി അത്ഥോ. **വിഹരതോ**തി ഏകം ഇരിയാപഥദുക്ഖം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ അപരിപതന്തം അത്തഭാവം ഹരതോ. അഥ വാ ''സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാതി അധിമുച്ചന്തോ സദ്ധായ വിഹരതീ''തിആദിനാ നിദ്ദേസനയേന ചേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അജ്ഝത്തിക**ന്തി നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതേ അജ്ഝത്തേ ഭവം അജ്ഝത്തികം. **അങ്ഗ**ന്തി കാരണം. **ഇതി കരിത്വാ**തി ഏവം കത്വാ. **ന അഞ്ഞം ഏകങ്ഗമ്പി സമനുപസ്സാമീ**തി ഏത്ഥ അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, അജ്ഝത്തം അത്തനോ സന്താനേ സമുട്ഠിതം കാരണന്തി കത്വാ അഞ്ഞം ഏകകാരണമ്പി ന സമനുപസ്സാമി യം ഏവം ബഹൂപകാരം, **യഥയിദം യോനിസോ മനസികാരോ**തി ഉപായമനസികാരോ, പഥമനസികാരോ, അനിച്ചാദീസു അനിച്ചാദിനയേനേവ മനസികാരോ, അനിച്ചാനുലോമികേന വാ ചിത്തസ്സ ആവട്ടനാ അന്വാവട്ടനാ ആഭോഗോ സമന്നാഹാരോ മനസികാരോ. അയം യോനിസോ മനസികാരോ.

ഇദാനി യോനിസോ മനസികാരസ്സ ആനുഭാവം ദസ്സേതും **''യോനിസോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു മനസി കരോന്തോ അകുസലം പജഹതി, കുസലം ഭാവേതീ''**തി വുത്തം. തത്ഥ **യോനിസോ മനസി കരോന്തോ**തി ''ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, അയം ദുക്ഖസമുദയോ അരിയസച്ചം, അയം ദുക്ഖനിരോധോ അരിയസച്ചം, അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ച''ന്തി ചതൂസു അരിയസച്ചേസു യോനിസോ മനസികാരം പവത്തേന്തോ.

തത്രായം അത്ഥവിഭാവനാ - യദിപി ഇദം സുത്തം അവിസേസേന സേക്ഖപുഗ്ഗലവസേന ആഗതം, ചതുമഗ്ഗസാധാരണവസേന പന സങ്ഖേപേനേവ കമ്മട്ഠാനം കഥയിസ്സാമ. യോ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനികോ യോഗാവചരോ “തണ്ഹാവജ്ജാ തേഭൂമകാ ഖന്ധാ ദുക്ഖം, തണ്ഹാ സമുദയോ, ഉഭിന്നം അപ്പവത്തി നിരോധോ, നിരോധസമ്പാപകോ മഗ്ഗോ”തി ഏവം പുബ്ബേ ഏവ ആചരിയസന്തികേ ഉഗ്ഗഹിതചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനോ. സോ അപരേന സമയേന വിപസ്സനാമഗ്ഗം സമാരുള്ഹോ സമാനോ തേഭൂമകേ ഖന്ധേ “ഇദം ദുക്ഖ”ന്തി യോനിസോ മനസി കരോതി, ഉപായേന പഥേന സമന്നാഹരതി ചേവ വിപസ്സതി ച. വിപസ്സനാ ഹി ഇധ മനസികാരസീസേന വുത്താ. യാ പനായം തസ്സ ദുക്ഖസ്സ സമുട്ഠാപികാ പുരിമഭവികാ തണ്ഹാ, അയം ദുക്ഖസമുദയോതി യോനിസോ മനസി കരോതി. യസ്മാ പന ഇദം ദുക്ഖം, അയഞ്ച സമുദയോ ഇദം ഠാനം പത്വാ നിരുജ്ഝന്തി ന പവത്തന്തി, തസ്മാ യദിദം നിബ്ബാനം നാമ , അയം ദുക്ഖനിരോധോതി യോനിസോ മനസി കരോതി. നിരോധസമ്പാപകം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം, “അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ”തി യോനിസോ മനസി കരോതി, ഉപായേന പഥേന സമന്നാഹരതി ചേവ വിപസ്സതി ച.

തത്രായം ഉപായോ - അഭിനിവേസോ നാമ ഖന്ധേ ഹോതി, ന വിവട്ടേ, തസ്മാ അയമത്ഥോ - “ഇമസ്മിം കായേ പഥവീധാതു, ആപോധാതൂ”തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൮) നയേന ചത്താരി മഹാഭൂതാനി തദനുസാരേന ഉപാദാരൂപാനി ച പരിഗ്ഗഹേത്വാ “അയം രൂപക്ഖന്ധോ”തി വവത്ഥപേതി. തം വവത്ഥാപയതോ ഉപ്പന്നേ തദാരമ്മണേ ചിത്തചേതസികധമ്മേ “ഇമേ ചത്താരോ അരൂപക്ഖന്ധാ”തി വവത്ഥപേതി. തതോ “ഇമേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദുക്ഖ”ന്തി വവത്ഥപേതി. തേ പന സങ്ഖേപതോ നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാതി ദ്വേ ഭാഗാ ഹോന്തി. ഇദഞ്ച നാമരൂപം സഹേതു സപ്പച്ചയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ അയം അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാദികോ ഹേതു, അയം ആഹാരാദികോ പച്ചയോതി ഹേതുപ്പച്ചയേ വവത്ഥപേതി. സോ തേസം പച്ചയാനഞ്ച പച്ചയുപ്പന്നാനഞ്ച യാഥാവസരസലക്ഖണം വവത്ഥപേത്വാ “ഇമേ ധമ്മാ അഹുത്വാ ഭവന്തി, ഹുത്വാ നിരുജ്ഝന്തി, തസ്മാ അനിച്ചാ”തി അനിച്ചലക്ഖണം ആരോപേതി, “ഉദയബ്ബയപടിപീളിതത്താ ദുക്ഖാ”തി ദുക്ഖലക്ഖണം ആരോപേതി, “അവസവത്തനതോ അനത്താ”തി അനത്തലക്ഖണം ആരോപേതി.

ഏവം തിലക്ഖണാനി ആരോപേത്വാ വിപസ്സന്തോ ഉദയബ്ബയഞാണുപ്പത്തിയാ ഉപ്പന്നേ ഓഭാസാദികേ വിപസ്സനുപക്കിലേസേ ‘അമഗ്ഗോ’തി ഉദയബ്ബയഞാണമേവ “അരിയമഗ്ഗസ്സ ഉപായഭൂതോ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോ”തി മഗ്ഗാമഗ്ഗം വവത്ഥപേത്വാ പുന ഉദയബ്ബയഞാണം പടിപാടിയാ ഭങ്ഗഞാണാദീനി ച ഉപ്പാദേന്തോ സോതാപത്തിമഗ്ഗാദയോ പാപുണാതി. തസ്മിം ഖണേ ചത്താരി സച്ചാനി ഏകപ്പടിവേധേനേവ പടിവിജ്ഝതി, ഏകാഭിസമയേന അഭിസമേതി. തത്ഥ ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝന്തോ, സമുദയം പഹാനപ്പടിവേധേന പടിവിജ്ഝന്തോ സബ്ബം അകുസലം പജഹതി, നിരോധം സച്ഛികിരിയാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝന്തോ മഗ്ഗം ഭാവനാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝന്തോ സബ്ബം കുസലം ഭാവേതി. അരിയമഗ്ഗോ ഹി നിപ്പരിയായതോ കുച്ഛിതസലനാദിഅത്ഥേന കുസലോ, തസ്മിഞ്ച ഭാവിതേ സബ്ബേപി കുസലാ അനവജ്ജബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തീതി. ഏവം

യോനിസോ മനസി കരോന്തോ അകുസലം പജഹതി, കുസലം ഭാവേതി. തഥാ ഹി വുത്തം - "ഇദം ദുക്ഖന്തി യോനിസോ മനസി കരോതി, അയം ദുക്ഖസമുദയോതി യോനിസോ മനസി കരോതീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮). അപരമ്പി വുത്തം "യോനിസോ മനസികാരസമ്പന്നസ്സേതം, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ പാടികങ്ഖം - അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഭാവേസ്സതി, അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ബഹുലീകരിസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൫).

യോനിസോ മനസികാരോതി ഗാഥായ അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - സിക്ഖതി, സിക്ഖാപദാനി തസ്സ അത്ഥി, സിക്ഖനസീലോതി വാ **സേഖോ**. സംസാരേ ഭയം ഇക്ഖതീതി **ഭിക്ഖു**. തസ്സ സേഖസ്സ ഭിക്ഖുനോ **ഉത്തമത്ഥസ്സ** അരഹത്തസ്സ **പത്തിയാ** അധിഗമായ യഥാ യോനിസോ മനസികാരോ, ഏവം **ബഹുകാരോ** ബഹൂപകാരോ അഞ്ഞോ കോചി ധമ്മോ നത്ഥി. കസ്മാ? യസ്മാ യോനിസോ ഉപായേന മനസികാരം പുരക്ഖത്വാ **പദഹം** ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനവസേന പദഹന്തോ, **ഖയം ദുക്ഖസ്സ പാപുണേ** സംകിലേസവട്ടദുക്ഖസ്സ പരിക്ഖയം പരിയോസാനം നിബ്ബാനം പാപുണേ അധിഗച്ഛേയ്യ, തസ്മാ യോനിസോ മനസികാരോ ബഹുകാരോതി.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദുതിയസേഖസുത്തവണ്ണനാ

൧൭. സത്തമേ **ബാഹിരന്തി** അജ്ഝത്തസന്താനതോ ബഹി ഭവം. **കല്യാണമിത്തതാ**തി യസ്സ സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ അഘസ്സ ഘാതാ , ഹിതസ്സ വിധാതാ സബ്ബാകാരേന ഉപകാരകോ മിത്തോ ഹോതി, സോ പുഗ്ഗലോ കല്യാണമിത്തോ, തസ്സ ഭാവോ കല്യാണമിത്തതാ. തത്രായം കല്യാണമിത്തോ പകതിയാ സദ്ധാസമ്പന്നോ ഹോതി സീലസമ്പന്നോ സുതസമ്പന്നോ ചാഗസമ്പന്നോ വീരിയസമ്പന്നോ സതിസമ്പന്നോ സമാധിസമ്പന്നോ പഞ്ഞാസമ്പന്നോ. തത്ഥ സദ്ധാസമ്പത്തിയാ സദ്ദഹതി തഥാഗതസ്സ ബോധിം, തേന സമ്മാസമ്ബോധിഹേതുഭൂതം സത്തേസു ഹിതസുഖേസിതം ന പരിച്ചജതി, സീലസമ്പത്തിയാ സബ്രഹ്മചാരീനം പിയോ ഹോതി ഗരു ച ഭാവനീയോ ചോദകോ പാപഗരഹീ വത്താ വചനക്ഖമോ, സുതസമ്പത്തിയാ ഖന്ധായതനസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദികാനം ഗമ്ഭീരാനം കഥാനം കത്താ ഹോതി, ചാഗസമ്പത്തിയാ അപ്പിച്ഛോ ഹോതി സന്തുട്ഠോ പവിവിത്തോ അസംസട്ഠോ, വീരിയസമ്പത്തിയാ അത്തനോ പരേസഞ്ച ഹിതപ്പടിപത്തിയം ആരദ്ധവീരിയോ ഹോതി, സതിസമ്പത്തിയാ ഉപട്ഠിതസ്സതി ഹോതി പരമേന സതിനേപക്കേന സമന്നാഗതോ ചിരകതമ്പി ചിരഭാസിതമ്പി സരിതാ അനുസ്സരിതാ, സമാധിസമ്പത്തിയാ അവിക്ഖിത്തോ ഹോതി സമാഹിതോ ഏകഗ്ഗചിത്തോ, പഞ്ഞാസമ്പത്തിയാ അവിപരീതം പജാനാതി. സോ സതിയാ കുസലാകുസലാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസന്തോ പഞ്ഞായ സത്താനം ഹിതസുഖം യഥാഭൂതം ജാനിത്വാ സമാധിനാ തത്ഥ അബ്യഗ്ഗചിത്തോ ഹുത്വാ വീരിയേന സത്തേ അഹിതതോ നിസേധേത്വാ ഏകന്തഹിതേ നിയോജേതി. തേനേവാഹ -

> "പിയോ ഗരു ഭാവനീയോ, വത്താ ച വചനക്ഖമോ;
> ഗമ്ഭീരഞ്ച കഥം കത്താ, നോ ചാട്ഠാനേ നിയോജകോ"തി. (നേത്തി॰ ൧൧൩);

കല്യാണമിത്തോ , ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു അകുസലം പജഹതി, കുസലം ഭാവേതീതി കല്യാണമിത്തോ പുഗ്ഗലോ കല്യാണമിത്തം നിസ്സായ കമ്മസ്സകതാഞാണം ഉപ്പാദേതി, ഉപ്പന്നം സദ്ധം ഫാതിം കരോതി, സദ്ധാജാതോ ഉപസങ്കമതി ഉപസങ്കമിത്വാ ധമ്മം സുണാതി. തം ധമ്മം സുത്വാ തഥാഗതേ സദ്ധം പടിലഭതി, തേന സദ്ധാപടിലാഭേന ഘരാവാസം പഹായ പബ്ബജ്ജം അനുതിട്ഠതി, ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം സമ്പാദേതി, യഥാബലം ധുതധമ്മേ സമാദായ വത്തതി, ദസകഥാവത്ഥുലാഭീ ഹോതി, ആരദ്ധവീരിയോ വിഹരതി ഉപട്ഠിതസ്സതി സമ്പജാനോ പുബ്ബരത്താപരരത്തം ബോധിപക്ഖിയാനം ധമ്മാനം ഭാവനാനുയോഗമനുയുത്തോ, നചിരസ്സേവ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന സബ്ബം അകുസലം സമുച്ഛിന്ദതി, സബ്ബഞ്ച കുസലം ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗമേന്തോ വഡ്ഢേതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "കല്യാണമിത്തസ്സേതം, മേഘിയ, ഭിക്ഖുനോ പാടികങ്ഖം കല്യാണസഹായസ്സ കല്യാണസമ്പവങ്കസ്സ 'യം സീലവാ ഭവിസ്സതി, പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ വിഹരിസ്സതി ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ, അണുമത്തേസു വജ്ജേസു, ഭയദസ്സാവീ സമാദായ സിക്ഖിസ്സതി, സിക്ഖാപദേസു'.

> "കല്യാണമിത്തസ്സേതം...പേ०... കല്യാണസമ്പവങ്കസ്സ 'യം യായം കഥാ അഭിസല്ലേഖികാ ചേതോവിവരണസപ്പായാ ഏകന്തനിബ്ബിദായ...പേ०... നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. സേയ്യഥിദം - അപ്പിച്ഛകഥാ, സന്തുട്ഠികഥാ, പവിവേകകഥാ, അസംസഗ്ഗകഥാ, വീരിയാരമ്ഭകഥാ, സീലകഥാ, സമാധികഥാ...പേ०... വിമുത്തിഞാണദസ്സനകഥാ. ഏവരൂപായ കഥായ നികാമലാഭീ ഭവിസ്സതി അകിച്ഛലാഭീ അകസിരലാഭീ'.

> "കല്യാണമിത്തസ്സേതം ...പേ०... കല്യാണസമ്പവങ്കസ്സ 'യം ആരദ്ധവീരിയോ വിഹരിസ്സതി അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായ കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപസമ്പദായ ഥാമവാ ദള്ഹപരക്കമോ അനിക്ഖിത്തധുരോ കുസലേസു ധമ്മേസു'.

> "കല്യാണമിത്തസ്സേതം...പേ०... കല്യാണസമ്പവങ്കസ്സ 'യം പഞ്ഞവാ ഭവിസ്സതി, ഉദയത്ഥഗാമിനിയാ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതോ അരിയായ നിബ്ബേധികായ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയഗാമിനിയാ'"തി (ഉദാ० ൩൧).

ഏവം സകലവട്ടദുക്ഖപരിമുച്ചനനിമിത്തം കല്യാണമിത്തതാതി വേദിതബ്ബം. തേനേവാഹ -

> "മമഞ്ഹി , ആനന്ദ, കല്യാണമിത്തം ആഗമ്മ ജാതിധമ്മാ സത്താ ജാതിയാ പരിമുച്ചന്തി, ജരാധമ്മാ സത്താ ജരായ പരിമുച്ചന്തീ"തിആദി (സം० നി० ൧.൧൨൯).

തേന വുത്തം - "കല്യാണമിത്തോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു അകുസലം പജഹതി, കുസലം ഭാവേതീ"തി.

ഗാഥായ **സപ്പതിസ്സോ**തി പതിസ്സവസങ്ഖാതേന സഹ പതിസ്സേനാതി സപ്പതിസ്സോ, കല്യാണമിത്തസ്സ ഓവാദം സിരസാ സമ്പടിച്ഛകോ സുബ്ബചോതി

അത്ഥോ. അഥ വാ ഹിതസുഖേ പതിട്ഠാപനേന പതി ഇസേതീതി പതിസ്സോ, ഓവാദദായകോ. ഗരുആദരയോഗേന തേന പതിസ്സേന സഹ വത്തതീതി സപ്പതിസ്സോ, ഗരൂസു ഗരുചിത്തീകാരബഹുലോ. **സഗാരവോ**തി ഛബ്ബിധേനപി ഗാരവേന യുത്തോ. **കരം മിത്താനം വചന**ന്തി കല്യാണമിത്താനം ഓവാദം കരോന്തോ യഥോവാദം പടിപജ്ജന്തോ. **സമ്പജാനോ**തി സത്തട്ഠാനിയേന സമ്പജഞ്ഞേന സമന്നാഗതോ. **പതിസ്സതോ**തി കമ്മട്ഠാനം ഫാതിം , ഗമേതും സമത്ഥായ സതിയാ പതിസ്സതോ സതോകാരീ. **അനുപുബ്ബേനാ**തി സീലാദിവിസുദ്ധിപടിപാടിയാ, തഥാ ച വിപസ്സനാപടിപാടിയാ ചേവ മഗ്ഗപടിപാടിയാ ച. **സബ്ബസംയോജനക്ഖയ**ന്തി കാമരാഗസംയോജനാദീനം സബ്ബേസം സംയോജനാനം ഖേപനതോ സബ്ബസംയോജനക്ഖയസങ്ഖാതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ പരിയോസാനഭൂതം അരഹത്തം, തസ്സ ആരമ്മണഭൂതം നിബ്ബാനമേവ വാ. **പാപുണേ** അധിഗച്ഛേയ്യാതി അത്ഥോ. ഇതി ഇമേസു ദ്വീസു സുത്തേസു അരിയമഗ്ഗാധിഗമസ്സ സത്ഥാരാ പധാനങ്ഗം നാമ ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സങ്ഘഭേദസുത്തവണ്ണനാ

൧൮. അട്ഠമേ **ഏകധമ്മോ**തി കതരോയം സുത്തനിക്ഖേപോ? അട്ഠുപ്പത്തികോ. തത്രായം സങ്ഖേപകഥാ - ദേവദത്തോ ഹി അജാതസത്തും ദുഗ്ഗഹണം ഗാഹാപേത്വാ തസ്സ പിതരം രാജാനം ബിമ്ബിസാരം തേന മാരാപേത്വാപി അഭിമാരേ പയോജേത്വാപി സിലാപവിജ്ഝനേന ലോഹിതുപ്പാദകമ്മം കത്വാപി ന താവതാ പാകടോ ജാതോ, നാളാഗിരിം വിസ്സജ്ജേത്വാ പന പാകടോ ജാതോ. അഥ മഹാജനോ ''ഏവരൂപമ്പി നാമ പാപം ഗഹേത്വാ രാജാ വിചരതീ''തി കോലാഹലം അകാസി, മഹാഘോസോ അഹോസി. തം സുത്വാ രാജാ അത്തനാ ദീയമാനാനി പഞ്ച ഥാലിപാകസതാനി പച്ഛിന്ദാപേസി, ഉപട്ഠാനമ്പിസ്സ നാഗമാസി. നാഗരാപി കുലം ഉപഗതസ്സ കടച്ഛുഭത്തമ്പിസ്സ നാദംസു. സോ പരിഹീനലാഭസക്കാരോ കോഹഞ്ഞേന ജീവിതുകാമോ സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ പഞ്ച വത്ഥൂനി യാചിത്വാ ''അലം, ദേവദത്ത, യോ ഇച്ഛതി, സോ ആരഞ്ഞികോ ഹോതൂ''തിആദിനാ (പാരാ॰ ൪൦൯; ചൂളവ॰ ൩൪൩) ഭഗവതാ പടിക്ഖിത്തോ തേഹി പഞ്ചഹി വത്ഥൂഹി ബാലം ലൂഖപ്പസന്നം ജനം സഞ്ഞാപേന്തോ പഞ്ചസതേ വജ്ജിപുത്തകേ സലാകം ഗാഹാപേത്വാ സങ്ഘം ഭിന്ദിത്വാവ തേ ആദായ ഗയാസീസം അഗമാസി. അഥ ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ സത്ഥു ആണായ തത്ഥ ഗന്ത്വാ ധമ്മം ദേസേത്വാ തേ അരിയഫലേ പതിട്ഠാപേത്വാ ആനയിംസു. യേ പനസ്സ സങ്ഘഭേദായ പരക്കമന്തസ്സ ലദ്ധിം രോചേത്വാ തഥേവ പഗ്ഗയ്ഹ ഠിതാ സങ്ഘേ ഭിജ്ജന്തേ ഭിന്നേ ച സമനുഞ്ഞാ അഹേസും, തേസം തം ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ അഹോസി .

ദേവദത്തോപി ന ചിരസ്സേവ രോഗാഭിഭൂതോ ബാള്ഹഗിലാനോ മരണകാലേ ''സത്ഥാരം വന്ദിസ്സാമീ''തി മഞ്ചകസിവികായ നീയമാനോ ജേതവനപോക്ഖരണിതീരേ ഠപിതോ പഥവിയാ വിവരേ ദിന്നേ പതിത്വാ അവീചിമ്ഹി നിബ്ബത്തി, യോജനസതികോ ചസ്സ അത്തഭാവോ അഹോസി കപ്പട്ഠിയോ താലക്ഖന്ധപരിമാണേഹി അയസൂലേഹി വിനിവിദ്ധോ. ദേവദത്തപക്ഖികാനി ച പഞ്ചമത്താനി കുലസതാനി തസ്സ ലദ്ധിയം ഠിതാനി

സഹ ബന്ധവേഹി നിരയേ നിബ്ബത്താനി. ഏകദിവസം ഭിക്ഖൂ ധമ്മസഭായം കഥം സമുട്ഠാപേസും "ആവുസോ, ദേവദത്തേന സങ്ഘം ഭിന്ദന്തേന ഭാരിയം കമ്മം കത"ന്തി. അഥ സത്ഥാ ധമ്മസഭം ഉപഗന്ത്വാ "കായ നുത്ഥ, ഭിക്ഖവേ, ഏതരഹി കഥായ സന്നിസിന്നാ"തി പുച്ഛിത്വാ "ഇമായ നാമാ"തി വുത്തേ സങ്ഘഭേദേ ആദീനവം ദസ്സേന്തോ ഇമം സുത്തം അഭാസി. കേചി പന ഭണന്തി "ദേവദത്തസ്സ തപ്പക്ഖികാനഞ്ച തഥാ നിരയേ നിബ്ബത്തഭാവം ദിസ്വാ സങ്ഘഭേദേ ആദീനവം ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ ഇമം സുത്തം ദേസേസീ"തി.

തത്ഥ **ഏകധമ്മോ**തി ഏകോ അകുസലോ മഹാസാവജ്ജധമ്മോ. **ലോകേ**തി സത്തലോകേ. **ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഏത്ഥ ഭേദസംവത്തനികേസു ഭണ്ഡനാദീസു സങ്ഘേ ഉപ്പന്നേസുപി "ധമ്മോ അധമ്മോ"തിആദീസു അട്ഠാരസഭേദകരവത്ഥൂസു യസ്സ കസ്സചി ദീപനവസേന വോഹരന്തേസുപി തത്ഥ രുചിജനനത്ഥം അനുസ്സാവേന്തേസുപി അനുസ്സാവേത്വാ സലാകായ ഗാഹിതായപി സങ്ഘഭേദോ ഉപ്പജ്ജമാനോ നാമ ഹോതി, സലാകായ പന ഗാഹിതായ ചത്താരോ വാ അതിരേകാ വാ യദാ ആവേണികം ഉദ്ദേസം വാ സങ്ഘകമ്മം വാ കരോന്തി, തദാ സങ്ഘഭേദോ ഉപ്പജ്ജതി നാമ. കതേ പന തസ്മിം സങ്ഘഭേദോ ഉപ്പന്നോ നാമ? കമ്മം, ഉദ്ദേസോ, വോഹാരോ, അനുസ്സാവനാ, സലാകഗ്ഗാഹോതി ഇമേസു ഹി പഞ്ചസു സങ്ഘസ്സ ഭേദകാരണേസു കമ്മം വാ ഉദ്ദേസോ വാ പമാണം, വോഹാരാനുസ്സാവനസലാകഗ്ഗാഹാ പന പുബ്ബഭാഗാതി.

ബഹുജനാഹിതായാതിആദീസു ം.മഹാജനസ്സ ഝാനമഗ്ഗാദിസമ്പത്തിനിവാരണേന അഹിതായ, സഗ്ഗസമ്പത്തിനിവാരണേന അസുഖായ, അപായൂപപത്തിഹേതുഭാവേന അനത്ഥായ. അകുസലധമ്മവസേന വാ അഹിതായ, ഹിതമത്തസ്സപി അഭാവാ സുഗതിയമ്പി നിബ്ബത്തനകകായികചേതസികദുക്ഖായ ഉപ്പജ്ജതീതി സമ്ബന്ധോ . **ദേവമനുസ്സാനന്തി** ഇദം "ബഹുനോ ജനസ്സാ"തി വുത്തേസു ഉക്കട്ഠപുഗ്ഗലനിദ്ദേസോ. അപരോ നയോ - **ബഹുജനാഹിതായാ**തി ബഹുജനസ്സ മഹതോ സത്തകായസ്സ അഹിതത്ഥായ, ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികഅനത്ഥായാതി അത്ഥോ. **അസുഖായാ**തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികഅസുഖത്ഥായ, ദുവിധദുക്ഖത്ഥായാതി അത്ഥോ. **അനത്ഥായാ**തി പരമത്ഥപടിക്ഖേപായ. നിബ്ബാനഞ്ഹി പരമത്ഥോ, തതോ ഉത്തരിം അത്ഥോ നത്ഥി. **അഹിതായാ**തി മഗ്ഗപടിക്ഖേപായ. നിബ്ബാനസമ്പാപകമഗ്ഗതോ ഹി ഉത്തരിം ഹിതം നാമ നത്ഥി. **ദുക്ഖായാ**തി അരിയസുഖവിരാധനേന വട്ടദുക്ഖതായ. യേ ഹി അരിയസുഖതോ വിരദ്ധാ തം അധിഗന്തും അഭബ്ബാ, തേ വട്ടദുക്ഖേ പരിബ്ഭമന്തി, അരിയസുഖതോ ച ഉത്തരിം സുഖം നാമ നത്ഥി. വുത്തഞ്ഹേതം "അയം സമാധി പച്ചുപ്പന്നസുഖോ ചേവ ആയതിഞ്ച സുഖവിപാകോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫; അ॰ നി॰ ൫.൨൭).

ഇദാനി "സങ്ഘഭേദോ"തി സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ തസ്സ അഹിതാദീനം ഏകന്തഹേതുഭാവം പകാസേതും **"സങ്ഘേ ഖോ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭിന്നേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭിന്നേ**തി നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം യഥാ "അധനാനം ധനേ അനനുപ്പദീയമാനേ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൯൧), ഭേദഹേതൂതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞമഞ്ഞം ഭണ്ഡനാനീ**തി ചതുന്നം പരിസാനം തപ്പക്ഖികാനഞ്ച "ഏസോ ധമ്മോ, നേസോ

ധമ്മോ''തി അഞ്ഞമഞ്ഞം വിവദനാനി. ഭണ്ഡനഞ്ഹി കലഹസ്സ പുബ്ബഭാഗോ. **പരിഭാസാ**തി ''ഇദഞ്ചിദഞ്ച വോ അനത്ഥം കരിസ്സാമാ''തി ഭയുപ്പാദനവസേന തജ്ജനാ. **പരിക്ഖേപാ**തി ജാതിആദിവസേന പരിതോ ഖേപാ, ദസഹി അക്കോസവത്ഥൂഹി ഖുംസനവമ്ഭനാ. **പരിച്ചജനാ**തി ഉക്ഖേപനിയകമ്മകരണാദിവസേന നിസ്സാരണാ. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം സങ്ഘഭേദേ, തന്നിമിത്തേ വാ ഭണ്ഡനാദികേ. **അപ്പസന്നാ**തി രതനത്തയഗുണാനം അനഭിഞ്ഞാ. **ന പസീദന്തീ**തി ''ധമ്മചാരിനോ സമചാരിനോ''തിആദിനാ യ്വായം ഭിക്ഖൂസു പസാദനാകാരോ, തഥാ ന പസീദന്തി, തേസം വാ സോതബ്ബം സദ്ധാതബ്ബം ന മഞ്ഞന്തി. തഥാ ച ധമ്മേ സത്ഥരി ച അപ്പസന്നാവ ഹോന്തി. **ഏകച്ചാനം അഞ്ഞഥത്ത**ന്തി പുഥുജ്ജനാനം അവിരുള്ഹസദ്ധാനം പസാദഞ്ഞഥത്തം.

ഗാഥായം **ആപായികോ**തിആദീസു അപായേ നിബ്ബത്തനാരഹതായ ആപായികോ. തത്ഥപി അവീചിസങ്ഖാതേ മഹാനിരയേ ഉപ്പജ്ജതീതി **നേരയികോ**. ഏകം അന്തരകപ്പം പരിപുണ്ണമേവ കത്വാ തത്ഥ തിട്ഠതീതി **കപ്പട്ഠോ**. സങ്ഘഭേദസങ്ഖാതേ വഗ്ഗേ രതോതി **വഗ്ഗരതോ**. അധമ്മിയതായ **അധമ്മോ**. ഭേദകരവത്ഥൂഹി സങ്ഘഭേദസങ്ഖാതേ ഏവ ച അധമ്മേ ഠിതോതി **അധമ്മട്ഠോ. യോഗക്ഖേമാ പധംസതീ**തി യോഗക്ഖേമതോ ഹിതതോ പധംസതി പരിഹായതി, ചതൂഹി വാ യോഗേഹി അനുപദ്ദുതത്താ യോഗക്ഖേമം നാമ അരഹത്തം നിബ്ബാനഞ്ച, തതോ പനസ്സ ധംസനേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞതോ സംഹതട്ഠേന **സങ്ഘം,** തതോ ഏവ ഏകകമ്മാദിവിധാനയോഗേന **സമഗ്ഗം** സഹിതം. **ഭേത്വാനാ**തി പുബ്ബേ വുത്തലക്ഖണേന സങ്ഘഭേദേന ഭിന്ദിത്വാ. **കപ്പ**ന്തി ആയുകപ്പം. സോ പനേത്ഥ അന്തരകപ്പോവ. **നിരയമ്ഹീ**തി അവീചിമഹാനിരയമ്ഹി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സങ്ഘസാമഗ്ഗീസുത്തവണ്ണനാ

൯. നവമേ **ഏകധമ്മോ**തി ഏകോ കുസലധമ്മോ അനവജ്ജധമ്മോ. ''അയം ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ''തിആദിനാ സചേ സങ്ഘേ വിവാദോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തത്ഥ ധമ്മകാമേന വിഞ്ഞുനാ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖിതബ്ബം ''ഠാനം ഖോ, പനേതം വിജ്ജതി, യദിദം വിവാദോ വഡ്ഢമാനോ സങ്ഘരാജിയാ വാ സങ്ഘഭേദായ വാ സംവത്തേയ്യാ''തി. സചേ തം അധികരണം അത്തനാ പഗ്ഗഹേത്വാ ഠിതോ, അഗ്ഗിം അക്കന്തേന വിയ സഹസാ തതോ ഓരമിതബ്ബം. അഥ പരേഹി തം പഗ്ഗഹിതം സയഞ്ചേതം സക്കോതി വൂപസമേതും, ഉസ്സാഹജാതോ ഹുത്വാ ദൂരമ്പി ഗന്ത്വാ തഥാ പടിപജ്ജിതബ്ബം, യഥാ തം വൂപസമ്മതി. സചേ പന സയം ന സക്കോതി, സോ ച വിവാദോ ഉപരൂപരി വഡ്ഢതേവ, ന വൂപസമ്മതി. യേ തത്ഥ പതിരൂപാ സിക്ഖാകാമാ സബ്രഹ്മചാരിനോ, തേ ഉസ്സാഹേത്വാ യേന ധമ്മേന യേന വിനയേന യേന സത്ഥുസാസനേന തം അധികരണം യഥാ വൂപസമ്മതി, തഥാ വൂപസമേതബ്ബം. ഏവം വൂപസമേന്തസ്സ യോ സങ്ഘസാമഗ്ഗികരോ കുസലോ ധമ്മോ, അയമേത്ഥ ഏകധമ്മോതി അധിപ്പേതോ. സോ ഹി ഉഭതോപക്ഖിയാനം ദ്വേള്ഹകജാതാനം ഭിക്ഖൂനം, തേസം അനുവത്തനവസേന ഠിതാനം ഭിക്ഖുനീനം ഉപാസകാനം ഉപാസികാനം തേസം ആരക്ഖദേവതാനം യാവദേവ ബ്രഹ്മാനമ്പി ഉപ്പജ്ജനാരഹം അഹിതം ദുക്ഖാവഹം സംകിലേസധമ്മം അപനേത്വാ മഹതോ പുഞ്ഞരാസിസ്സ കുസലാഭിസന്ദസ്സ ഹേതുഭാവതോ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ഹിതസുഖാവഹോ

ഹോതി. തേന വുത്തം **"ഏകധമ്മോ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി ബഹുജനഹിതായാ"**തിആദി. തസ്സത്ഥോ അനന്തരസുത്തേ വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബോ. **സങ്ഘസാമഗ്ഗീ**തി സങ്ഘസ്സ സമഗ്ഗഭാവോ ഭേദാഭാവോ ഏകകമ്മതാ ഏകുദ്ദേസതാ ച.

ഗാഥായം **സുഖാ സങ്ഘസ്സ സാമഗ്ഗീ**തി സുഖസ്സ പച്ചയഭാവതോ സാമഗ്ഗീ സുഖാതി വുത്താ. യഥാ ''സുഖോ ബുദ്ധാനമുപ്പാദോ''തി (ധ॰ പ॰ ൧൯൪). **സമഗ്ഗാനഞ്ചനുഗ്ഗഹോ**തി സമഗ്ഗാനം സാമഗ്ഗിഅനുമോദനേന അനുഗ്ഗണ്ഹനം സാമഗ്ഗിഅനുരൂപം, യഥാ തേ സാമഗ്ഗിം ന വിജഹന്തി, തഥാ ഗഹണം ഠപനം അനുബലപ്പദാനന്തി അത്ഥോ. **സങ്ഘം സമഗ്ഗം കത്വാനാ**തി ഭിന്നം സങ്ഘം രാജിപത്തം വാ സമഗ്ഗം സഹിതം കത്വാ. **കപ്പ**ന്തി ആയുകപ്പമേവ. **സഗ്ഗമ്ഹി മോദതീ**തി കാമാവചരദേവലോകേ അഞ്ഞേ ദേവേ ദസഹി ഠാനേഹി അഭിഭവിത്വാ ദിബ്ബസുഖം അനുഭവന്തോ ഇച്ഛിതനിപ്ഫത്തിയാവ മോദതി പമോദതി ലലതി കീളതീതി.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പദുട്ഠചിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൦. ദസമസ്സ കാ ഉപ്പത്തി? അട്ഠുപ്പത്തിയേവ. ഏകദിവസം കിര ഭിക്ഖൂ ധമ്മസഭായം സന്നിസിന്നാ കഥം സമുട്ഠാപേസും - ''ആവുസോ, ഇധേകച്ചോ ബഹും പുഞ്ഞകമ്മം കരോതി, ഏകച്ചോ ബഹും പാപകമ്മം, ഏകച്ചോ ഉഭയവോമിസ്സകം കരോതി. തത്ഥ വോമിസ്സകാരിനോ കീദിസോ അഭിസമ്പരായോ''തി? അഥ സത്ഥാ ധമ്മസഭം ഉപഗന്ത്വാ പഞ്ഞത്തവരബുദ്ധാസനേ നിസിന്നോ തം കഥം സുത്വാ ''ഭിക്ഖവേ, മരണാസന്നകാലേ സംകിലിട്ഠചിത്തസ്സ ദുഗ്ഗതി പാടികങ്ഖാ''തി ദസ്സേന്തോ ഇമായ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ഇദം സുത്തം ദേസേസി.

തത്ഥ **ഇധാ**തി ദേസാപദേസേ നിപാതോ. സ്വായം കത്ഥചി പദേസം ഉപാദായ വുച്ചതി ''ഇധേവ തിട്ഠമാനസ്സ, ദേവഭൂതസ്സ മേ സതോ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൬൯). കത്ഥചി സാസനം ഉപാദായ ''ഇധേവ, ഭിക്ഖവേ, സമണോ ഇധ ദുതിയോ സമണോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൯; അ॰ നി॰ ൪.൨൪൧). കത്ഥചി പദപൂരണമത്തേ ''ഇധാഹം, ഭിക്ഖവേ, ഭുത്താവീ അസ്സം പവാരിതോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൦). കത്ഥചി ലോകം ഉപാദായ വുച്ചതി ''ഇധ തഥാഗതോ ലോകേ ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൬൧). ഇധാപി ലോകേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. **ഏകച്ച**ന്തി ഏകം, അഞ്ഞതരന്തി അത്ഥോ. **പുഗ്ഗല**ന്തി സത്തം. സോ ഹി യഥാപച്ചയം കുസലാകുസലാനം തബ്ബിപാകാനഞ്ച പൂരണതോ മരണവസേന ഗലനതോ ച പുഗ്ഗലോതി വുച്ചതി. **പദുട്ഠചിത്ത**ന്തി പദോസേന ആഘാതേന ദുട്ഠചിത്തം. അഥ വാ **പദുട്ഠചിത്ത**ന്തി ദോസേന രാഗാദിനാ പദൂസിതചിത്തം. ഏത്ഥ ച **ഏകച്ച**ന്തി ഇദം പദുട്ഠചിത്തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വിസേസനം. യസ്സ ഹി പടിസന്ധിദായകകമ്മം ഓകാസമകാസി, സോ തഥാ വുത്തോ. യസ്സ ച അകുസലപ്പവത്തിതോ ചിത്തം നിവത്തേത്വാ കുസലവസേന ഓതാരേതും ന സക്കാ, ഏവം ആസന്നമരണോ. **ഏവ**ന്തി ഇദാനി വത്തബ്ബാകാരം ദസ്സേതി. **ചേതസാ**തി അത്തനോ ചിത്തേന ചേതോപരിയഞാണേന. **ചേതോ**തി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ചിത്തം. **പരിച്ചാ**തി

പരിച്ഛിന്ദിത്വാ **പജാനാമി** . നനു ച യഥാകമ്മുപഗഞാണസ്സായം വിസയോതി? സച്ചമേതം, തദാ പവത്തമാനഅകുസലചിത്തവസേന പനേതം വുത്തം.

ഇമമ്ഹി ചായം സമയേതി ഇമസ്മിം കാലേ, ഇമായം വാ പച്ചയസാമഗ്ഗിയം, അയം പുഗ്ഗലോ ജവനവീഥിയാ അപരഭാഗേ കാലം കരേയ്യ ചേതി അത്ഥോ. ന ഹി ജവനക്ഖണേ കാലംകിരിയാ അത്ഥി. **യഥാഭതം നിക്ഖിത്തോ ഏവം നിരയേ**തി യഥാ ആഭതം കിഞ്ചി ആഹരിത്വാ ഠപിതം, ഏവം അത്തനോ കമ്മുനാ നിക്ഖിത്തോ നിരയേ ഠപിതോ ഏവാതി അത്ഥോ. **കായസ്സ ഭേദാ**തി ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപരിച്ചാഗാ. **പരം മരണാ**തി തദനന്തരം അഭിനിബ്ബത്തക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേ. അഥ വാ **കായസ്സ ഭേദാ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപച്ഛേദാ. **പരം മരണാ**തി ചുതിതോ ഉദ്ധം.

അപായന്തിആദി സബ്ബം നിരയസ്സേവ വേവചനം. നിരയോ ഹി അയസങ്ഖാതാ സുഖാ അപേതോതി **അപായോ;** സഗ്ഗമോക്ഖഹേതുഭൂതാ വാ പുഞ്ഞസമ്മതാ അയാ അപേതോതിപി അപായോ. ദുക്ഖസ്സ ഗതി പടിസരണന്തി **ദുഗ്ഗതി;** ദോസബഹുലത്താ വാ ദുട്ഠേന കമ്മുനാ നിബ്ബത്താ ഗതീതിപി ദുഗ്ഗതി. വിവസാ നിപതന്തി ഏത്ഥ ദുക്കടകമ്മകാരിനോ, വിനസ്സന്താ വാ ഏത്ഥ നിപതന്തി സമ്ഭിജ്ജമാനങ്ഗപച്ചങ്ഗാതി **വിനിപാതോ**. നത്ഥി ഏത്ഥ അസ്സാദസഞ്ഞിതോ അയോതി നിരസ്സാദട്ഠേന **നിരയോ**. അഥ വാ അപായഗ്ഗഹണേന തിരച്ഛാനയോനി വുച്ചതി. തിരച്ഛാനയോനി ഹി അപായോ സുഗതിതോ അപേതത്താ, ന ദുഗ്ഗതി മഹേസക്ഖാനം നാഗരാജാദീനം സമ്ഭവതോ. ദുഗ്ഗതിഗ്ഗഹണേന പേത്തിവിസയോ. സോ ഹി അപായോ ചേവ ദുഗ്ഗതി ച സുഗതിതോ അപേതത്താ ദുക്ഖസ്സ ച ഗതിഭൂതത്താ, ന വിനിപാതോ അസുരസദിസം അവിനിപാതത്താ. വിനിപാതഗ്ഗഹണേന അസുരകായോ. സോ ഹി യഥാവുത്തേന അത്ഥേന അപായോ ചേവ ദുഗ്ഗതി ച, സബ്ബസമ്പത്തിസമുസ്സയേഹി വിനിപതിതത്താ വിനിപാതോതി ച വുച്ചതി. നിരയഗ്ഗഹണേന അവീചിആദിഅനേകപ്പകാരോ നിരയോവ വുച്ചതി. ഇധ പന സബ്ബപദേഹിപി നിരയോവ വുത്തോ. **ഉപപജ്ജന്തീ**തി പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തി.

ഗാഥാസു പഠമഗാഥാ സങ്ഗീതികാലേ ധമ്മസങ്ഗാഹകത്ഥേരേഹി ഠപിതാ. **ഞത്വാനാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാ. ഞാണപുബ്ബകഞ്ഹി ബ്യാകരണം. ഹേതുഅത്ഥോ വാ ത്വാ-സദ്ദോ യഥാ "സീഹം ദിസ്വാ ഭയം ഹോതീ"തി, ജാനനഹേതൂതി അത്ഥോ . **ബുദ്ധോ, ഭിക്ഖൂനം സന്തികേ**തി ബുദ്ധോ ഭഗവാ അത്തനോ സന്തികേ ഭിക്ഖൂനം ഏതം പരതോ ദ്വീഹി ഗാഥാഹി വുച്ചമാനം അത്ഥം ബ്യാകാസി. സേസം വുത്തനയമേവ.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയവഗ്ഗോ

൧. പസന്നചിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൧. തതിയവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **പസന്നചിത്ത**ന്തി രതനത്തയസദ്ധായ കമ്മഫലസദ്ധായ ച പസന്നമാനസം. **സുഗതി**ന്തി സുന്ദരം ഗതിം, സുഖസ്സ വാ

ഗതിന്തി സുഗതിം. **സഗ്ഗ**ന്തി രൂപാദിസമ്പത്തീഹി സുട്ഠു അഗ്ഗന്തി **സഗ്ഗം. ലോക**ന്തി ലോകിയന്തി ഏത്ഥ പുഞ്ഞപാപഫലാനി, ലുജ്ജനട്ഠേനേവ വാ ലോകം. ഏത്ഥ ച സുഗതിഗ്ഗഹണേന മനുസ്സഗതിപി സങ്ഗയ്ഹതി, സഗ്ഗഗ്ഗഹണേന ദേവഗതി ഏവ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. മേത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൨. ദുതിയേ **മാ, ഭിക്ഖവേ, പുഞ്ഞാന**ന്തി ഏത്ഥ **മാ**തി പടിസേധേ നിപാതോ. **പുഞ്ഞ**സദ്ദോ ''കുസലാനം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാനം സമാദാനഹേതു ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩) പുഞ്ഞഫലേ ആഗതോ. ''അവിജ്ജാഗതോയം, ഭിക്ഖവേ, പുരിസപുഗ്ഗലോ പുഞ്ഞഞ്ചേ സങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖരോതീ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൫൧) കാമരൂപാവചരസുചരിതേ. ''പുഞ്ഞൂപഗം ഭവതി വിഞ്ഞാണ''ന്തിആദീസു സുഗതിവിസേസഭൂതേ ഉപപത്തിഭവേ. ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി - ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു, സീലമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു, ഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂ''തിആദീസു (ഇതിവു॰ ൬൦; അ॰ നി॰ ൮.൩൬) കുസലചേതനായം. ഇധ പന തേഭൂമകകുസലധമ്മേ വേദിതബ്ബോ. **ഭായിത്ഥാ**തി ഏത്ഥ ദുവിധം ഭയം ഞാണഭയം, സാരജ്ജഭയന്തി. തത്ഥ ''യേപി തേ, ഭിക്ഖവേ, ദേവാ ദീഘായുകാ വണ്ണവന്തോ സുഖബഹുലാ ഉച്ചേസു വിമാനേസു ചിരട്ഠിതികാ , തേപി തഥാഗതസ്സ ധമ്മദേസനം സുത്വാ യേഭുയ്യേന ഭയം സംവേഗം സന്താസം ആപജ്ജന്തീ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൩൩) ആഗതം ഞാണഭയം. ''അഹുദേവ ഭയം, അഹു ഛമ്ഭിതത്തം, അഹു ലോമഹംസോ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൧൮) ആഗതം സാരജ്ജഭയം. ഇധാപി സാരജ്ജഭയമേവ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, ദീഘരത്തം കായവചീസംയമോ വത്തപടിവത്തപൂരണം ഏകാസനം, ഏകസേയ്യം, ഇന്ദ്രിയദമോ, ധുതധമ്മേഹി ചിത്തസ്സ നിഗ്ഗഹോ, സതിസമ്പജഞ്ഞം, കമ്മട്ഠാനാനുയോഗവസേന വീരിയാരമ്ഭോതി ഏവമാദീനി യാനി ഭിക്ഖുനാ, നിരന്തരം പവത്തേതബ്ബാനി പുഞ്ഞാനി, തേഹി മാ ഭായിത്ഥ, മാ ഭയം സന്താസം ആപജ്ജിത്ഥ, ഏകച്ചസ്സ ദിട്ഠധമ്മസുഖസ്സ ഉപരോധഭയേന സമ്പരായികനിബ്ബാനസുഖദായകേഹി പുഞ്ഞേഹി മാ ഭായിത്ഥാതി. നിസ്സക്കേ ഹി ഇദം സാമിവചനം.

ഇദാനി തതോ അഭായിതബ്ബഭാവേ കാരണം ദസ്സേന്തോ **''സുഖസ്സേത''**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുഖ**സദ്ദോ ''സുഖോ ബുദ്ധാനം ഉപ്പാദോ, സുഖാ വിരാഗതാ ലോകേ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൯൪) സുഖമൂലേ ആഗതോ. ''യസ്മാ ച ഖോ, മഹാലി, രൂപം സുഖം സുഖാനുപതിതം സുഖാവക്കന്ത''ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൬൦) സുഖാരമ്മണേ. ''യാവഞ്ചിദം, ഭിക്ഖവേ, ന സുകരം അക്ഖാനേന പാപുണിതും യാവ സുഖാ സഗ്ഗാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൫) സുഖപച്ചയട്ഠാനേ. ''സുഖോ പുഞ്ഞസ്സ ഉച്ചയോ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൧൮) സുഖഹേതുമ്ഹി. ''ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരാ ഏതേ ധമ്മാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൮൨) അബ്യാപജ്ജേ. ''നിബ്ബാനം പരമം സുഖ''ന്തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൨൦൪; മ॰ നി॰ ൨.൨൧൫) നിബ്ബാനേ. ''സുഖസ്സ ച പഹാനാ''തിആദീസു (ചൂളനി॰ ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൫൫)

സുഖവേദനായം. ''അദുക്ഖമസുഖം സന്തം, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിത''ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൩; ഇതിവു॰ ൫൩) ഉപേക്ഖാവേദനായം. ''ദ്വേപി മയാ, ആനന്ദ, വേദനാ വുത്താ പരിയായേന സുഖാ വേദനാ, ദുക്ഖാ വേദനാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൮൭) ഇട്ഠസുഖേ. ''സുഖോ വിപാകോ പുഞ്ഞാന''ന്തിആദീസു (പേടകോ॰ ൨൩) സുഖവിപാകേ. ഇധാപി ഇട്ഠവിപാകേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. **ഇട്ഠസ്സാ**തിആദീസു ഏസിതബ്ബതോ അനിട്ഠപടിക്ഖേപതോ ച ഇട്ഠസ്സ, കമനീയതോ മനസ്മിഞ്ച കമനതോ പവിസനതോ **കന്തസ്സ,** പിയായിതബ്ബതോ സന്തപ്പനതോ ച **പിയസ്സ,** മാനനീയതോ മനസ്സ പവഡ്ഢനതോ ച **മനാപസ്സാ**തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **യദിദം പുഞ്ഞാനീ**തി ''പുഞ്ഞാനീ''തി യദിദം വചനം, ഏതം സുഖസ്സ ഇട്ഠസ്സ വിപാകസ്സ അധിവചനം നാമം, സുഖമേവ തം യദിദം പുഞ്ഞന്തി ഫലേന കാരണസ്സ അഭേദൂപചാരം വദതി. തേന കതൂപചിതാനം പുഞ്ഞാനം അവസ്സംഭാവിഫലം സുത്വാ അപ്പമത്തേന സക്കച്ചം പുഞ്ഞാനി കാതബ്ബാനീതി പുഞ്ഞകിരിയായം നിയോജേതി, ആദരഞ്ച നേസം തത്ഥ ഉപ്പാദേതി.

ഇദാനി അത്തനാ സുനേത്തകാലേ കതേന പുഞ്ഞകമ്മേന ദീഘരത്തം പച്ചനുഭൂതം ഭവന്തരപടിച്ഛന്നം ഉളാരതമം പുഞ്ഞവിപാകം ഉദാഹരിത്വാ തമത്ഥം പാകടം കരോന്തോ **''അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹ''**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അഭിജാനാമീ**തി അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന ജാനാമി, പച്ചക്ഖതോ ബുജ്ഝാമി. **ദീഘരത്ത**ന്തി ചിരകാലം. **പുഞ്ഞാന**ന്തി ദാനാദികുസലധമ്മാനം. **സത്ത വസ്സാനീ**തി സത്ത സംവച്ഛരാനി . **മേത്തചിത്ത**ന്തി മിജ്ജതീതി മേത്താ, സിനിയ്ഹതീതി അത്ഥോ. മിത്തേ ഭവാ, മിത്തസ്സ വാ ഏസാ പവത്തീതിപി മേത്താ. ലക്ഖണാദിതോ പന ഹിതാകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ, ഹിതൂപസംഹാരരസാ, ആഘാതവിനയപച്ചുപട്ഠാനാ, സത്താനം മനാപഭാവദസ്സനപദട്ഠാനാ. ബ്യാപാദൂപസമോ ഏതിസ്സാ സമ്പത്തി, സിനേഹാസമ്ഭവോ വിപത്തി. സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി മേത്തചിത്തം. **ഭാവേത്വാ**തി മേത്താസഹഗതം ചിത്തം, ചിത്തസീസേന സമാധി വുത്തോതി മേത്താസമാധിം മേത്താബ്രഹ്മവിഹാരം ഉപ്പാദേത്വാ ചേവ വഡ്ഢേത്വാ ച. **സത്ത സംവട്ടവിവട്ടകപ്പേ**തി സത്ത മഹാകപ്പേ. സംവട്ട-വിവട്ടഗ്ഗഹണേനേവ ഹി സംവട്ടട്ഠായി-വിവട്ടട്ഠായിനോപി ഗഹിതാ. **ഇമം ലോക**ന്തി കാമലോകം. **സംവട്ടമാനേ സുദ**ന്തി സംവട്ടമാനേ. **സുദ**ന്തി നിപാതമത്തം വിനസ്സമാനേതി അത്ഥോ. ''സംവത്തമാനേ സുദ''ന്തി ച പഠന്തി. **കപ്പേ**തി കാലേ. കപ്പസീസേന ഹി കാലോ വുത്തോ. കാലേ ഖീയമാനേ കപ്പോപി ഖീയതേവ. യഥാഹ -

''കാലോ ഘസതി ഭൂതാനി, സബ്ബാനേവ സഹത്തനാ''തി. (ജാ॰ ൧.൨.൧൯൦);

''ആഭസ്സരൂപഗോ ഹോമീ''തി വുത്തത്താ തേജോസംവട്ടവസേനേത്ഥ കപ്പവുട്ഠാനം വേദിതബ്ബം. **ആഭസ്സരൂപഗോ**തി തത്ഥ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകം ഉപഗച്ഛാമീതി ആഭസ്സരൂപഗോ ഹോമി. **വിവട്ടമാനേ**തി സണ്ഠഹമാനേ, ജായമാനേതി അത്ഥോ. **സുഞ്ഞം ബ്രഹ്മവിമാനം ഉപപജ്ജാമീ**തി കസ്സചി സത്തസ്സ തത്ഥ നിബ്ബത്തസ്സ അഭാവതോ സുഞ്ഞം, യം പഠമജ്ഝാനഭൂമിസങ്ഖാതം ബ്രഹ്മവിമാനം ആദിതോ നിബ്ബത്തം, തം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഉപപജ്ജാമി ഉപേമി. **ബ്രഹ്മാ**തി കാമാവചരസത്തേഹി സേട്ഠട്ഠേന തഥാ തഥാ ബ്രൂഹിതഗുണതായ ബ്രഹ്മവിഹാരതോ നിബ്ബത്തട്ഠേന ച ബ്രഹ്മാ. ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജബ്രഹ്മപുരോഹിതേഹി മഹന്തോ ബ്രഹ്മാതി

മഹാബ്രഹ്മാ. തതോ ഏവ തേ അഭിഭവിത്വാ ഠിതത്താ **അഭിഭൂ**. തേഹി കേനചി ഗുണേന ന അഭിഭൂതോതി **അനഭിഭൂതോ**. **അഞ്ഞദത്ഥൂ**തി ഏകംസവചനേ നിപാതോ. **ദസോ**തി ദസ്സനസീലോ, സോ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം ദസ്സനസമത്ഥോ, അഭിഞ്ഞാണേന പസ്സിതബ്ബം പസ്സാമീതി അത്ഥോ. സേസബ്രഹ്മാനം ഇദ്ധിപാദഭാവനാബലേന അത്തനോ ചിത്തഞ്ച മമ വസേ വത്തേമീതി **വസവത്തീ** ഹോമീതി യോജേതബ്ബം. തദാ കിര ബോധിസത്തോ അട്ഠസമാപത്തിലാഭീപി സമാനോ തഥാ സത്തഹിതം അത്തനോ പാരമിപരിപൂരണഞ്ച ഓലോകേന്തോ താസു ഏവ ദ്വീസു ഝാനഭൂമീസു നികന്തിം ഉപ്പാദേത്വാ മേത്താബ്രഹ്മവിഹാരവസേന അപരാപരം സംസരി. തേന വുത്തം **"സത്തവസ്സാനി...പേ॰... വസവത്തീ"**തി.

ഏവം ഭഗവാ രൂപാവചരപുഞ്ഞസ്സ വിപാകമഹന്തതം പകാസേത്വാ ഇദാനി കാമാവചരപുഞ്ഞസ്സാപി തം ദസ്സേന്തോ **"ഛത്തിംസക്ഖത്തു"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സക്കോ അഹോസി**ന്തി ഛത്തിംസ വാരേ അഞ്ഞത്ഥ അനുപപജ്ജിത്വാ നിരന്തരം സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ താവതിംസദേവരാജാ അഹോസി. **രാജാ അഹോസി**ന്തിആദീസു ചതൂഹി അച്ഛരിയധമ്മേഹി ചതൂഹി ച സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി ലോകം രഞ്ജേതീതി **രാജാ**. ചക്കരതനം വത്തേതി, ചതൂഹി സമ്പത്തിചക്കേഹി വത്തതി, തേഹി ച പരം വത്തേതി, പരഹിതായ ച ഇരിയാപഥചക്കാനം വത്തോ ഏതസ്മിം അത്ഥീതി **ചക്കവത്തീ. രാജാ**തി ചേത്ഥ സാമഞ്ഞം, **ചക്കവത്തീ**തി വിസേസം. ധമ്മേന ചരതീതി **ധമ്മികോ**. ഞായേന സമേന വത്തതീതി അത്ഥോ. ധമ്മേനേവ രജ്ജം ലഭിത്വാ രാജാ ജാതോതി **ധമ്മരാജാ**. പരഹിതധമ്മചരണേന വാ **ധമ്മികോ**, അത്തഹിതധമ്മചരണേന **ധമ്മരാജാ**, ചതുരന്തായ ഇസ്സരോതി **ചാതുരന്തോ,** ചതുസമുദ്ദന്തായ ചതുബ്ബിധദീപവിഭൂസിതായ ച പഥവിയാ ഇസ്സരോതി അത്ഥോ. അജ്ഝത്തം കോപാദിപച്ചത്ഥികേ, ബഹിദ്ധാ ച സബ്ബരാജാനോ അദണ്ഡേന അസത്ഥേന വിജേസീതി **വിജിതാവീ**. ജനപദേ ഥാവരഭാവം ധുവഭാവം പത്തോ, ന സക്കാ കേനചി തതോ ചാലേതും ജനപദോ വാ തമ്ഹി ഥാവരിയപ്പത്തോ അനുയുത്തോ സകമ്മനിരതോ അചലോ അസമ്പവേധീതി **ജനപദത്ഥാവരിയപ്പത്തോ**.

ചക്കരതനം, ഹത്ഥിരതനം, അസ്സരതനം, മണിരതനം, ഇത്ഥിരതനം, ഗഹപതിരതനം, പരിണായകരതനന്തി ഇമേഹി സത്തഹി രതനേഹി സമുപേതോതി **സത്തരതനസമന്നാഗതോ**. തേസു ഹി രാജാ ചക്കവത്തി ചക്കരതനേന അജിതം ജിനാതി, ഹത്ഥിഅസ്സരതനേഹി വിജിതേ സുഖേനേവ അനുവിചരതി, പരിണായകരതനേന വിജിതമനുരക്ഖതി, സേസേഹി ഉപഭോഗസുഖമനുഭവതി. പഠമേന ചസ്സ ഉസ്സാഹസത്തിയോഗോ , പച്ഛിമേന മന്തസത്തിയോഗോ, ഹത്ഥിഅസ്സഗഹപതിരതനേഹി പഭൂസത്തിയോഗോ സുപരിപുണ്ണോ ഹോതി, ഇത്ഥിമണിരതനേഹി തിവിധസത്തിയോഗഫലം. സോ ഇത്ഥിമണിരതനേഹി പരിഭോഗസുഖമനുഭവതി, സേസേഹി ഉപഭോഗസുഖം. വിസേസതോ ചസ്സ പുരിമാനി തീണി അദോസകുസലമൂലജനിതകമ്മാനുഭാവേന സമ്പജ്ജന്തി, മജ്ഝിമാനി അലോഭകുസലമൂലജനിതകമ്മാനുഭാവേന, പച്ഛിമമേകം അമോഹകുസലമൂലജനിതകമ്മാനുഭാവേനാതി വേദിതബ്ബം **പദേസരജ്ജസ്സാ**തി ഖുദ്ദകരജ്ജസ്സ.

ഏതദഹോസീതി അത്തനോ സമ്പത്തിയോ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ പച്ഛിമേ ചക്കവത്തികാലേ ഏതം "കിസ്സ നു ഖോ മേ ഇദം കമ്മസ്സ ഫല"ന്തിആദികം അഹോസി. സബ്ബത്ഥകമേവ തസ്മിം തസ്മിമ്പി ഭവേ ഏതദഹോസിയേവ. തത്ഥായം ചക്കവത്തികാലവസേന യോജനാ. **ഏവംമഹിദ്ധികോ**തി മണിരതനഹത്ഥിരതനാദിപ്പമുഖായ കോസവാഹനസമ്പത്തിയാ ജനപദത്ഥാവരിയപ്പത്തിയാ ച ഏവംമഹിദ്ധികോ. **ഏവംമഹാനുഭാവോ**തി ചക്കരതനാദിസമന്നാഗമേന കസ്സചിപി പീളം അകരോന്തോവ സബ്ബരാജൂഹി സിരസാ സമ്പടിച്ഛിതസാസനവേഹാസഗമനാദീഹി ഏവം മഹാനുഭാവോ. **ദാനസ്സാ**തി അന്നാദിദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗസ്സ. **ദമസ്സാ**തി ചക്ഖാദിഇന്ദ്രിയദമനസ്സ ചേവ സമാധാനവസേന രാഗാദികിലേസദമനസ്സ ച. **സംയമസ്സാ**തി കായവചീസംയമസ്സ. തത്ഥ യം സമാധാനവസേന കിലേസദമനം, തം ഭാവനാമയം പുഞ്ഞം , തഞ്ച ഖോ മേത്താബ്രഹ്മവിഹാരഭൂതം ഇധാധിപ്പേതം. തസ്മിഞ്ച ഉപചാരപ്പനാഭേദേന ദുവിധേ യം അപ്പനാപ്പത്തം, തേനസ്സ യഥാവുത്താസു ദ്വീസു ഝാനഭൂമീസു ഉപപത്തി അഹോസി. ഇതരേന തിവിധേനാപി യഥാരഹം പത്തചക്കവത്തിആദിഭാവോതി വേദിതബ്ബം.

ഇതി ഭഗവാ അത്താനം കായസക്ഖിം കത്വാ പുഞ്ഞാനം വിപാകമഹന്തതം പകാസേത്വാ ഇദാനി തമേവത്ഥം ഗാഥാബന്ധേന ദസ്സേന്തോ **"പുഞ്ഞമേവാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പുഞ്ഞമേവ സോ സിക്ഖേയ്യാ**തി യോ അത്ഥകാമോ കുലപുത്തോ, സോ പുഞ്ഞഫലനിബ്ബത്തനതോ, അത്തനോ സന്താനം പുനനതോ ച "പുഞ്ഞ"ന്തി ലദ്ധനാമം തിവിധം കുസലമേവ സിക്ഖേയ്യ നിവേസേയ്യ ഉപചിനേയ്യ പസവേയ്യാതി അത്ഥോ. **ആയതഗ്ഗ**ന്തി വിപുലഫലതായ ഉളാരഫലതായ ആയതഗ്ഗം, പിയമനാപഫലതായ വാ ആയതിം ഉത്തമന്തി ആയതഗ്ഗം, ആയേന വാ യോനിസോമനസികാരാദിപ്പച്ചയേന ഉളാരതമേന അഗ്ഗന്തി ആയതഗ്ഗം . തകാരോ പദസന്ധികരോ. അഥ വാ ആയേന പുഞ്ഞഫലേന അഗ്ഗം പധാനന്തി ആയതഗ്ഗം. തതോ ഏവ **സുഖുദ്രയം** സുഖവിപാകന്തി അത്ഥോ.

കതമം പന തം പുഞ്ഞം, കഥഞ്ച നം സിക്ഖേയ്യാതി ആഹ **"ദാനഞ്ച സമചരിയഞ്ച, മേത്തചിത്തഞ്ച ഭാവയേ"**തി. തത്ഥ **സമചരിയ**ന്തി കായവിസമാദീനി വജ്ജേത്വാ കായസമാദിചരിതം , സുവിസുദ്ധം സീലന്തി അത്ഥോ. **ഭാവയേ**തി അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദേയ്യ വഡ്ഢേയ്യ. **ഏതേ ധമ്മേ**തി ഏതേ ദാനാദികേ സുചരിതധമ്മേ. **സുഖസമുദ്ദയേ**തി സുഖാനിസംസേ, ആനിസംസഫലമ്പി നേസം സുഖമേവാതി ദസ്സേതി. **അബ്യാപജ്ജം സുഖം ലോക**ന്തി കാമച്ഛന്ദാദിബ്യാപാദവിരഹിതത്താ അബ്യാപജ്ജം നിദ്ദുക്ഖം, പരപീളാഭാവേ പന വത്തബ്ബം നത്ഥി. ഝാനസമാപത്തിവസേന സുഖബഹുലത്താ സുഖം, ഏകന്തസുഖഞ്ച ബ്രഹ്മലോകം ഝാനപുഞ്ഞാനം, ഇതരപുഞ്ഞാനം പന തദഞ്ഞം സമ്പത്തിഭവസങ്ഖാതം സുഖം ലോകം **പണ്ഡിതോ** സപ്പഞ്ഞോ **ഉപപജ്ജതി** ഉപേതി. ഇതി ഇമസ്മിം സുത്തേ ഗാഥാസു ച വട്ടസമ്പത്തി ഏവ കഥിതാ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഉഭയത്ഥസുത്തവണ്ണനാ

൫൩. തതിയേ **ഭാവിതോ**തി ഉപ്പാദിതോ ച വഡ്ഢിതോ ച. **ബഹുലീകതോ**തി പുനപ്പുനം കതോ. **അത്ഥോ**തി ഹിതം. തഞ്ഹി അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ അത്ഥോതി വുച്ചതി. **സമധിഗയ്ഹ തിട്ഠതീ**തി സമ്മാ പരിഗ്ഗഹേത്വാ അവിജഹിത്വാ വത്തതി. **ദിട്ഠധമ്മിക**ന്തി ദിട്ഠധമ്മോ വുച്ചതി പച്ചക്ഖഭൂതോ അത്തഭാവോ, ദിട്ഠധമ്മേ ഭവം ദിട്ഠധമ്മികം, ഇധലോകപരിയാപന്നന്തി അത്ഥോ. **സമ്പരായിക**ന്തി ധമ്മവസേന സമ്പരേതബ്ബതോ സമ്പരായോ, പരലോകോ, സമ്പരായേ ഭവം സമ്പരായികം, പരലോകപരിയാപന്നന്തി വുത്തം ഹോതി.

കോ പനേസ ദിട്ഠധമ്മികോ നാമ അത്ഥോ, കോ വാ സമ്പരായികോതി? സങ്ഖേപേന താവ യം ഇധലോകസുഖം, യഞ്ചേതരഹി ഇധലോകസുഖാവഹം, അയം ദിട്ഠധമ്മികോ അത്ഥോ. സേയ്യഥിദം - ഗഹട്ഠാനം താവ ഇധ യം കിഞ്ചി വിത്തൂപകരണം, അനാകുലകമ്മന്തതാ, ആരോഗ്യസംവിധാനം, വത്ഥുവിസദകിരിയായോഗവിഹിതാനി സിപ്പായതനവിജ്ജാട്ഠാനാനി സങ്ഗഹിതപരിജനതാതി ഏവമാദി. പബ്ബജിതാനം പന യേ ഇമേ ജീവിതപരിക്ഖാരാ ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപ്പച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാ. തേസം അകിച്ഛലാഭോ, തത്ഥ ച സങ്ഖായ പടിസേവനാ , സങ്ഖായ പരിവജ്ജനാ, വത്ഥുവിസദകിരിയാ, അപ്പിച്ഛതാ, സന്തുട്ഠി, പവിവേകോ, അസംസഗ്ഗോതി ഏവമാദി. പതിരൂപദേസവാസസപ്പുരിസൂപനിസ്സയസദ്ധമ്മസ്സവനയോനിസോമനസികാരാദയോ പന ഉഭയേസം സാധാരണാ ഉഭയാനുരൂപാ ചാതി വേദിതബ്ബാ.

അപ്പമാദോതി ഏത്ഥ അപ്പമാദോ പമാദപ്പടിപക്ഖതോ വേദിതബ്ബോ. കോ പനേസ പമാദോ നാമ? പമജ്ജനാകാരോ. വുത്തം ഹേതം -

> ''തത്ഥ കതമോ പമാദോ? കായദുച്ചരിതേ വാ വചീദുച്ചരിതേ വാ മനോദുച്ചരിതേ വാ പഞ്ചസു വാ കാമഗുണേസു ചിത്തസ്സ വോസ്സഗ്ഗോ വോസ്സഗ്ഗാനുപ്പാദനം കുസലാനം വാ ധമ്മാനം ഭാവനായ അസക്കച്ചകിരിയതാ അസാതച്ചകിരിയതാ അനട്ഠിതകിരിയതാ ഓലീനവുത്തിതാ നിക്ഖിത്തഛന്ദതാ നിക്ഖിത്തധുരതാ അനാസേവനാ അഭാവനാ അബഹുലീകമ്മം അനധിട്ഠാനം അനനുയോഗോപമാദോ. യോ ഏവരൂപോ പമാദോ പമജ്ജനാ പമജ്ജിതത്തം. അയം വുച്ചതി പമാദോ''തി (വിഭ॰ ൮൪൬).

തസ്മാ വുത്തപ്പടിപക്ഖതോ അപ്പമാദോ വേദിതബ്ബോ. അത്ഥതോ ഹി സോ സതിയാ അവിപ്പവാസോ, നിച്ചം ഉപട്ഠിതസ്സതിയാ ഏതം നാമം. അപരേ പന ''സതിസമ്പജഞ്ഞയോഗേന പവത്താ ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ അപ്പമാദോ''തി വദന്തി.

''ഭാവിതോ ബഹൂലീകതോ''തി വുത്തം, കഥം പനായം അപ്പമാദോ ഭാവേതബ്ബോതി? ന അപ്പമാദഭാവനാ നാമ വിസും ഏകഭാവനാ അത്ഥി. യാ ഹി കാചി പുഞ്ഞകിരിയാ കുസലകിരിയാ, സബ്ബാ സാ അപ്പമാദഭാവനാത്വേവ വേദിതബ്ബാ. വിസേസതോ പന വിവട്ടൂപനിസ്സയം സരണഗമനം കായികവാചസികസംവരഞ്ച ഉപാദായ സബ്ബാ സീലഭാവനാ, സബ്ബാ സമാധിഭാവനാ, സബ്ബാ പഞ്ഞാഭാവനാ, സബ്ബാ കുസലഭാവനാ,

അനവജ്ജഭാവനാ, അപ്പമാദഭാവനാതി വേദിതബ്ബാ. ''അപ്പമാദോ''തി ഹി ഇദം മഹന്തം അത്ഥം ദീപേതി, മഹന്തം അത്ഥം പരിഗ്ഗഹേത്വാ തിട്ഠതി. സകലമ്പി തേപിടകം ബുദ്ധവചനം ആഹരിത്വാ അപ്പമാദപദസ്സ അത്ഥം കത്വാ കഥേന്തോ ധമ്മകഥികോ ''അതിത്ഥേന പക്ഖന്ദോ''തി ന വത്തബ്ബോ. കസ്മാ? അപ്പമാദപദസ്സ മഹന്തഭാവതോ. തഥാ ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ കുസിനാരായം യമകസാലാനമന്തരേ പരിനിബ്ബാനസമയേ നിപന്നോ അഭിസമ്ബോധിതോ പട്ഠായ പഞ്ചചത്താലീസായ വസ്സേസു അത്തനാ ഭാസിതം ധമ്മം ഏകേന പദേന സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേന്തോ - ''അപ്പമാദേന സമ്പാദേഥാ''തി ഭിക്ഖൂനം ഓവാദമദാസി. തഥാ ച വുത്തം -

> ''സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ , യാനി കാനിചി ജങ്ഗലാനം പാണാനം പദജാതാനി, സബ്ബാനി താനി ഹത്ഥിപദേ സമോധാനം ഗച്ഛന്തി, ഹത്ഥിപദം തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതി യദിദം മഹന്തട്ഠേന; ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ, സബ്ബേതേ അപ്പമാദമൂലകാ അപ്പമാദസമോസരണാ, അപ്പമാദോ തേസം ധമ്മാനം അഗ്ഗമക്ഖായതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൦).

ഗാഥാസു **അപ്പമാദം പസംസന്തീ**തി ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയാസു അപ്പമാദം അപ്പമജ്ജനം പണ്ഡിതാ സപ്പഞ്ഞാ ബുദ്ധാദയോ പസംസന്തി, വണ്ണേന്തി ഥോമേന്തി. കസ്മാ? യസ്മാ **അപ്പമത്തോ ഉഭോ അത്ഥേ അധിഗണ്ഹാതി പണ്ഡിതോ**. കേ പന തേ ഉഭോ അത്ഥാതി ആഹ - ''ദിട്ഠേ ധമ്മേ ച യോ അത്ഥോ, യോ ചത്ഥോ സമ്പരായികോ''തി, ഏവമേത്ഥ പദയോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഇധാപി **ദിട്ഠേ ധമ്മേ ച യോ അത്ഥോ**തി ഗഹട്ഠസ്സ താവ ''അനവജ്ജാനി കമ്മാനി, അനാകുലാ ച കമ്മന്താ''തിആദിനാ നയേന വുത്തോ കസിഗോരക്ഖാദിവിധിനാ ലദ്ധബ്ബോ അത്ഥോ, പബ്ബജിതസ്സ പന അവിപ്പടിസാരാദിഅത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **യോ ചത്ഥോ സമ്പരായികോ**തി പന ഉഭയേസമ്പി ധമ്മചരിയാവ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. **അത്ഥാഭിസമയാ**തി ദുവിധസ്സപി അത്ഥസ്സ ഹിതസ്സ പടിലാഭാ, ലദ്ധബ്ബേന സമിതി സങ്ഗതി സമോധാനന്തി സമയോ, ലാഭോ. സമയോ ഏവ **അഭിസമയോ,** അഭിമുഖഭാവേന വാ സമയോ അഭിസമയോതി ഏവമേത്ഥ അഭിസമയോ വേദിതബ്ബോ. ധിതിസമ്പന്നത്താ **ധീരോ**. തതിയേന ചേത്ഥ അത്ഥ-സദ്ദേന പരമത്ഥസ്സ നിബ്ബാനസ്സാപി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ഇതി ഇമസ്മിം സുത്തേ വട്ടസമ്പത്തി ഏവ കഥിതാ. ഗാഥായം പന വിവട്ടസ്സപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി വുത്തം -

> ''അപ്പമാദോ അമതപദം, പമാദോ മച്ചുനോ പദം;
> അപ്പമത്താ ന മീയന്തി, യേ പമത്താ യഥാ മതാ.
>
> ''ഏവം വിസേസതോ ഞത്വാ, അപ്പമാദമ്ഹി പണ്ഡിതാ;
> അപ്പമാദേ പമോദന്തി, അരിയാനം ഗോചരേ രതാ.
>
> ''തേ ഝായിനോ സാതതികാ, നിച്ചം ദള്ഹപരക്കമാ;
> ഫുസന്തി ധീരാ നിബ്ബാനം, യോഗക്ഖേമം അനുത്തര''ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൨൧-൨൩);

തസ്മാ "അത്ഥാഭിസമയാ"തി ഏത്ഥ ലോകുത്തരത്ഥവസേനപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അട്ഠിപുഞ്ജസുത്തവണ്ണനാ

൨൪. ചതുത്ഥേ **ഏകപുഗ്ഗലസ്സാ**തി ഏത്ഥ **പുഗ്ഗലോ**തി അയം വോഹാരകഥാ. ബുദ്ധസ്സ ഹി ഭഗവതോ ദുവിധാ ദേസനാ സമ്മുതിദേസനാ ച പരമത്ഥദേസനാ ചാതി. തത്ഥ "പുഗ്ഗലോ, സത്തോ, ഇത്ഥീ, പുരിസോ, ഖത്തിയോ, ബ്രാഹ്മണോ, ദേവോ, മാരോ"തി ഏവരൂപാ **സമ്മുതിദേസനാ**. "അനിച്ചം, ദുക്ഖം, അനത്താ, ഖന്ധാ, ധാതു, ആയതനാ, സതിപട്ഠാനാ"തി ഏവരൂപാ **പരമത്ഥദേസനാ**. തത്ഥ ഭഗവാ യേ സമ്മുതിവസേന ദേസനം സുത്വാ വിസേസമധിഗന്തും സമത്ഥാ, തേസം സമ്മുതിദേസനം ദേസേതി. യേ പന പരമത്ഥവസേന ദേസനം സുത്വാ വിസേസമധിഗന്തും സമത്ഥാ, തേസം പരമത്ഥദേസനം ദേസേതി.

തത്ഥായം ഉപമാ - യഥാ ഹി ദേസഭാസാകുസലോ തിണ്ണം വേദാനം അത്ഥസംവണ്ണനകോ ആചരിയോ യേ ദമിളഭാസായ വുത്തേ അത്ഥം ജാനന്തി, തേസം ദമിളഭാസായ ആചിക്ഖതി. യേ അന്ധകഭാസാദീസു അഞ്ഞതരായ, തേസം തായ തായ ഭാസായ. ഏവം തേ മാണവകാ ഛേകം ബ്യത്തം ആചരിയമാഗമ്മ ഖിപ്പമേവ സിപ്പം ഉഗ്ഗണ്ഹന്തി. തത്ഥ ആചരിയോ വിയ ബുദ്ധോ ഭഗവാ, തയോ വേദാ വിയ കഥേതബ്ബഭാവേ ഠിതാനി തീണി പിടകാനി, ദേസഭാസാകോസല്ലമിവ സമ്മുതിപരമത്ഥകോസല്ലം, നാനാദേസഭാസാ മാണവകാ വിയ സമ്മുതിപരമത്ഥവസേന പടിവിജ്ഝനസമത്ഥാ വേനേയ്യാ, ആചരിയസ്സ ദമിളഭാസാദിആചിക്ഖനം വിയ ഭഗവതോ സമ്മുതിപരമത്ഥവസേന ദേസനാ വേദിതബ്ബാ. ആഹ ചേത്ഥ -

"ദുവേ സച്ചാനി അക്ഖാസി, സമ്ബുദ്ധോ വദതം വരോ;
സമ്മുതിം പരമത്ഥഞ്ച, തതിയം നൂപലബ്ഭതി.

"സങ്കേതവചനം സച്ചം, ലോകസമ്മുതികാരണാ;
പരമത്ഥവചനം സച്ചം, ധമ്മാനം ഭൂതകാരണാ.

"തസ്മാ വോഹാരകുസലസ്സ, ലോകനാഥസ്സ സത്ഥുനോ;
സമ്മുതിം വോഹരന്തസ്സ, മുസാവാദോ ന ജായതീ"തി.

അപിച അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി - ഹിരോത്തപ്പദീപനത്ഥം, കമ്മസ്സകതാദീപനത്ഥം, പച്ചത്തപുരിസകാരദീപനത്ഥം, , ആനന്തരിയദീപനത്ഥം, ബ്രഹ്മവിഹാരദീപനത്ഥം, പുബ്ബേനിവാസദീപനത്ഥം, ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിദീപനത്ഥം, ലോകസമ്മുതിയാ അപ്പഹാനത്ഥം, ചാതി. "ഖന്ധധാതുആയതനാനി ഹിരിയന്തി ഓത്തപ്പന്തീ"തി ഹി വുത്തേ മഹാജനോ ന ജാനാതി, സമ്മോഹം ആപജ്ജതി, പടിസത്തു വാ ഹോതി - "കിമിദം ഖന്ധധാതുആയതനാനി ഹിരിയന്തി ഓത്തപ്പന്തി നാമാ"തി? "ഇത്ഥീ ഹിരിയതി ഓത്തപ്പതി, പുരിസോ, ഖത്തിയോ, ബ്രാഹ്മണോ, ദേവോ, മാരോ"തി പന വുത്തേ ജാനാതി, ന സമ്മോഹം ആപജ്ജതി, ന പടിസത്തു വാ ഹോതി. തസ്മാ ഭഗവാ **ഹിരോത്തപ്പദീപനത്ഥം** പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി.

“ഖന്ധാ കമ്മസ്സകാ, ധാതുയോ ആയതനാനീ”തി വുത്തേപി ഏസേവ നയോ. തസ്മാ **കമ്മസ്സകതാദീപനത്ഥമ്പി** പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി.

“വേളുവനാദയോ മഹാവിഹാരാ ഖന്ധേഹി കാരാപിതാ, ധാതൂഹി ആയതനേഹീ”തി വുത്തേപി ഏസേവ നയോ. തഥാ “ഖന്ധാ മാതരം ജീവിതാ വോരോപേന്തി, പിതരം, അരഹന്തം, രുഹിരുപ്പാദകമ്മം, സങ്ഘഭേദകമ്മം കരോന്തി, ധാതുയോ ആയതനാനീ”തി വുത്തേപി ഏസേവ നയോ. “ഖന്ധാ മേത്തായന്തി, ധാതുയോ ആയതനാനീ”തി വുത്തേപി ഏസേവ നയോ. “ഖന്ധാ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്തി, ധാതുയോ ആയതനാനീ”തി വുത്തേപി ഏസേവ നയോ. തസ്മാ ഭഗവാ **പച്ചത്തപുരിസകാരദീപനത്ഥം ആനന്തരിയദീപനത്ഥം ബ്രഹ്മവിഹാരദീപനത്ഥം പുബ്ബേനിവാസദീപനത്ഥഞ്ച** പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി.

“ഖന്ധാ ദാനം പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി, ധാതുയോ ആയതനാനീ”തി വുത്തേപി മഹാജനോ ന ജാനാതി, സമ്മോഹം ആപജ്ജതി, പടിസത്തു വാ ഹോതി “കിമിദം ഖന്ധാ ധാതുയോ ആയതനാനി പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി നാമാ”തി? “പുഗ്ഗലാ പടിഗ്ഗണ്ഹന്തീ”തി പന വുത്തേ ജാനാതി, ന സമ്മോഹം ആപജ്ജതി, ന പടിസത്തു വാ ഹോതി. തസ്മാ ഭഗവാ **ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിദീപനത്ഥം** പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി.

ലോകസമ്മുതിഞ്ച ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ ന പജഹന്തി, ലോകസമഞ്ഞായ ലോകനിരുത്തിയാ ലോകാഭിലാപേ ഠിതായേവ ധമ്മം ദേസേന്തി. തസ്മാ ഭഗവാ **ലോകസമ്മുതിയാ അപ്പഹാനത്ഥമ്പി** പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി. സോ ഇധാപി ലോകവോഹാരവസേന ദേസേതബ്ബമത്ഥം ദസ്സേന്തോ “ഏകപുഗ്ഗലസ്സാ”തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ഏകപുഗ്ഗലസ്സാ**തി ഏകസത്തസ്സ. **കപ്പ**ന്തി മഹാകപ്പം. യദിപി അച്ചന്തസംയോഗേ ഇദം ഉപയോഗവചനം, യത്ഥ പന സത്താനം സന്ധാവനം സംസരണം സമ്ഭവതി, തസ്സ വസേന ഗഹേതബ്ബം. **അട്ഠികങ്കലോ**തി അട്ഠിഭാഗോ. “അട്ഠിഖലോ”തിപി പഠന്തി, അട്ഠിസഞ്ചയോതി അത്ഥോ. **അട്ഠിപുഞ്ജോ**തി അട്ഠിസമൂഹോ. **അട്ഠിരാസീ**തി തസ്സേവ വേവചനം. കേചി പന “കടിപ്പമാണതോ ഹേട്ഠാ സമൂഹോ കങ്കലോ നാമ, തതോ ഉപരി യാവ താലപ്പമാണം പുഞ്ജോ, തതോ ഉപരി രാസീ”തി വദന്തി. തം തേസം മതിമത്തം. സബ്ബമേതം സമൂഹസ്സേവ പരിയായവചനം വേപുല്ലസ്സേവ ഉപമാഭാവേന ആഹടത്താ.

സചേ സംഹാരകോ അസ്സാതി അവിപ്പകിരണവസേന സംഹരിത്വാ ഠപേതാ കോചി യദി സിയാതി പരികപ്പനവസേന വദതി. **സമ്ഭതഞ്ച ന വിനസ്സേയ്യാ**തി തഥാ കേനചി സമ്ഭതഞ്ച തം അട്ഠികങ്കലം അന്തരധാനാഭാവേന പൂതിഭൂതം ചുണ്ണവിചുണ്ണഞ്ച അഹുത്വാ സചേ ന വിനസ്സേയ്യാതി പരികപ്പനവസേനേവ വദതി. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, ഏകസ്സ സത്തസ്സ കമ്മകിലേസേഹി അപരാപരുപ്പത്തിവസേന ഏകം മഹാകപ്പം സന്ധാവന്തസ്സ സംസരന്തസ്സ ഏവം മഹാഅട്ഠിസഞ്ചയോ ഭവേയ്യ, ആരോഹപരിണാഹേഹി യത്തകോയം വേപുല്ലപബ്ബതോ. സചേ പനസ്സ കോചി സംഹരിത്വാ ഠപേതാ ഭവേയ്യ, സമ്ഭതഞ്ച തം സചേ അവിനസ്സന്തം തിട്ഠേയ്യാതി. അയഞ്ച നയോ നിബ്ബുതപ്പദീപേ വിയ ഭിജ്ജനസഭാവേ കളേവരനിക്ഖേപരഹിതേ ഓപപാതികത്തഭാവേ സബ്ബേന സബ്ബം അനട്ഠികേ ച ഖുദ്ദകത്തഭാവേ

വജ്ജേത്വാ വുത്തോ. കേചി പന "പരികപ്പനവസേന ഇമസ്സ നയസ്സ ആഹടത്താ തേസമ്പി യദി സിയാ അട്ഠികങ്കലോ, തേനാപി സഹേവ അയം അട്ഠിപുഞ്ജപരിമാണോ വുത്തോ"തി വദന്തി. അപരേ പന "നയിദമേവം ലബ്ഭമാനസ്സേവ അട്ഠിപുഞ്ജസ്സ വസേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഇമസ്സ പരിമാണസ്സ വുത്തതാ. തസ്മാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ"തി.

ഗാഥാസു **മഹേസിനാ**തി മഹന്തേ സീലക്ഖന്ധാദയോ ഏസതി ഗവേസതീതി മഹേസീ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ. "ഇതി വുത്തം മഹേസിനാ"തി ച ഭഗവാ "ദസബലസമന്നാഗതോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ"തിആദീസു വിയ അത്താനം അഞ്ഞം വിയ കത്വാ ദസ്സേതി. **വേപുല്ലോ**തി രാജഗഹം പരിവാരേത്വാ ഠിതേസു പഞ്ചസു പബ്ബതേസു വിപുലഭാവതോ വേപുല്ലോതി ലദ്ധനാമോ. തതോ ഏവ **മഹാ,** ഠിതദിസാഭാഗവസേന **ഉത്തരോ ഗിജ്ഝകൂടസ്സ. ഗിരിബ്ബജേ**തി ഗിരിബ്ബജപുരനാമകസ്സ രാജഗഹസ്സ സമീപേ.

ഏത്താവതാ ഭഗവാ "ഏത്തകേനാപി കാലേന അനുപച്ഛിന്നഭവമൂലസ്സ അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ അയമീദിസീ കടസിവഡ്ഢനാ"തി വട്ടേ ആദീനവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യേസം അരിയസച്ചാനം അനനുബോധാ അപ്പടിവേധാ അന്ധപുഥുജ്ജനസ്സ ഏവം കടസിവഡ്ഢനാ, താനി അരിയസച്ചാനി ദിട്ഠവതോ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ അയം നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"യതോ ച അരിയസച്ചാനീ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **യതോ**തി യദാ. **അരിയസച്ചാനീ**തി അരണീയതോ അരിയാനി, അവിതഥഭാവേന സച്ചാനി ചാതി അരിയസച്ചാനി, അരിയഭാവകരാനി വാ സച്ചാനി അരിയസച്ചാനി, അരിയേഹി വാ ബുദ്ധാദീഹി പടിവിജ്ഝിതബ്ബാനി സച്ചാനി അരിയസച്ചാനി. അഥ വാ അരിയസ്സ സച്ചാനി അരിയസച്ചാനി. സദേവകേന ഹി ലോകേന സരണന്തി അരണീയതോ അരിയോ ഭഗവാ, തേന സയമ്ഭുഞാണേന ദിട്ഠത്താ തസ്സ സച്ചാനീതി അരിയസച്ചാനി. **സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതീ**തി സമ്മാ ഹേതുനാ ഞായേന വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയവസേന പസ്സതി. **ദുക്ഖ**ന്തിആദി അരിയസച്ചാനം സരൂപദസ്സനം. തത്ഥ അനേകൂപദ്ദവാധിട്ഠാനതായ കുച്ഛിതഭാവതോ ബാലജനപരികപ്പിതധുവസുഭസുഖത്തവിരഹേന തുച്ഛഭാവതോ ച **ദുക്ഖം**. ദുക്ഖം സമുപ്പജ്ജതി ഏതേനാതി **ദുക്ഖസമുപ്പാദോ,** ദുക്ഖസമുദയോ. ദുക്ഖം അതിക്കമതി ഏതേന ആരമ്മണപ്പച്ചയഭൂതേന, ഏത്ഥ വാതി **ദുക്ഖസ്സ അതിക്കമോ,** നിബ്ബാനം. ആരകത്താ കിലേസേഹി അരണീയതോ ച **അരിയോ**. സമ്മാദിട്ഠിആദീനം അട്ഠന്നം അങ്ഗാനം വസേന **അട്ഠങ്ഗികോ**. മാരേന്തോ കിലേസേ ഗച്ഛതി, നിബ്ബാനത്ഥികേഹി മഗ്ഗീയതി, സയം വാ നിബ്ബാനം മഗ്ഗതീതി **മഗ്ഗോ**. തതോ ഏവ ദുക്ഖസ്സ ഉപസമം നിരോധം ഗച്ഛതീതി **ദുക്ഖൂപസമഗാമീ**. യതോ സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ.

സ സത്തക്ഖത്തും പരമം, സന്ധാവിത്വാന പുഗ്ഗലോതി സോ ഏവം ചതുസച്ചദസ്സാവീ അരിയപുഗ്ഗലോ സോതാപന്നോ സബ്ബമുദിന്ദ്രിയോ സമാനോ സത്തവാരപരമംയേവ ഭവാദീസു അപരാപരുപ്പത്തിവസേന സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ. ഏകബീജീ, കോലംകോലോ, സത്തക്ഖത്തുപരമോതി ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖമജ്ഝിമമുദുഭാവേന തയോ ഹി സോതാപന്നാ. തേസു സബ്ബമുദിന്ദ്രിയസ്സ വസേനിദം വുത്തം "സ സത്തക്ഖത്തും പരമം, സന്ധാവിത്വാനാ"തി .

ദുക്ഖസ്സന്തകരോ ഹോതീതി വട്ടദുക്ഖസ്സ അന്തകരോ പരിയോസാനകരോ ഹോതി. കഥം? **സബ്ബസംയോജനക്ഖയാ** അനുപുബ്ബേന അഗ്ഗമഗ്ഗം അധിഗന്ത്വാ നിരവസേസാനം സംയോജനാനം ഖേപനാതി അരഹത്തഫലേനേവ ദേസനായ കൂടം ഗണ്ഹി.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. മുസാവാദസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. പഞ്ചമേ **ഏകധമ്മം അതീതസ്സാ**തി കാ ഉപ്പത്തി? ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച മഹാലാഭസക്കാരോ ഉപ്പജ്ജി, തിത്ഥിയാനം പരിഹായി. തേ ഹതലാഭസക്കാരാ നിപ്പഭാ നിത്തേജാ ഇസ്സാപകതാ ചിഞ്ചമാണവികം നാമ പരിബ്ബാജികം ഉയ്യോജേസും - ''ഏഹി, ത്വം ഭഗിനി, സമണം ഗോതമം അഭൂതേന അബ്ഭാചിക്ഖസ്സൂ''തി. സാ ഭഗവന്തം ചതുപരിസമജ്ഝേ ധമ്മം ദേസേന്തം ഉപഗന്ത്വാ അഭൂതേന അബ്ഭാചിക്ഖിത്വാ സക്കേനസ്സാ അഭൂതഭാവേ പകാസിതേ മഹാജനേന ''ധീ കാളകണ്ണീ''തി വിഹാരതോ നിക്കഡ്ഢാപിതാ പഥവിയാ വിവരേ ദിന്നേ അവീചിജാലാനം ഇന്ധനം ഹുത്വാവ അവീചിനിരയേ നിബ്ബത്തി, ഭിയ്യോസോമത്തായ തിത്ഥിയാനം ലാഭസക്കാരോ പരിഹായി. ഭിക്ഖൂ ധമ്മസഭായം കഥം സമുട്ഠാപേസും ''ആവുസോ, ചിഞ്ചമാണവികാ ഏവം ഉളാരഗുണം അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യം സമ്മാസമ്ബുദ്ധം അഭൂതേന അക്കോസിത്വാ മഹാവിനാസം പത്താ''തി. സത്ഥാ ആഗന്ത്വാ ''കായ നുത്ഥ, ഭിക്ഖവേ, ഏതരഹി കഥായ സന്നിസിന്നാ''തി പുച്ഛിത്വാ ''ഇമായ നാമാ''തി വുത്തേ ''ന, ഭിക്ഖവേ, ഇദാനേവ, പുബ്ബേപി സാ മം അഭൂതേന അക്കോസിത്വാ മഹാവിനാസം പത്തായേവാ''തി മഹാപദുമജാതകമ്പി വിത്ഥാരേത്വാ ഉപരി ധമ്മം ദേസേന്തോ ഇമിസ്സാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ''ഏകധമ്മം അതീതസ്സാ''തി ഇദം സുത്തം ദേസേസി.

തത്ഥ **ഏകധമ്മ**ന്തി ഏകം വചീസച്ചസങ്ഖാതം ധമ്മം. **അതീതസ്സാ**തി യാ സാ അട്ഠ അനരിയവോഹാരേ വജ്ജേത്വാ അട്ഠസു അരിയവോഹാരേസു പതിട്ഠാപനത്ഥം ''സച്ചം , ഭണേ, നാലിക''ന്തി അരിയേഹി ഠപിതാ മരിയാദാ, തം അതിക്കമിത്വാ ഠിതസ്സ. പുരിസോ ഏവ പുഗ്ഗലോതി **പുരിസപുഗ്ഗലോ,** തസ്സ. **അകരണീയ**ന്തി കാതും അസക്കുണേയ്യം. സമ്പജാനമുസാവാദീ ഹി പുഗ്ഗലോ കിഞ്ചി പാപകമ്മം കത്വാ ''ഇദം നാമ തയാ കത''ന്തി വുത്തേ ''ന മയാ കത''ന്തി മുസാവാദേനേവ പരിഹരിസ്സതി. ഏവഞ്ച പടിപജ്ജന്തോ കിഞ്ചി പാപകമ്മം കരോതിയേവ, ന തത്ഥ ലജ്ജതി സച്ചമരിയാദായ സമതിക്കന്തത്താ. തേന വുത്തം ''കതമം ഏകധമ്മം, യദിദം, ഭിക്ഖവേ, സമ്പജാനമുസാവാദോ''തി.

ഗാഥായം **മുസാവാദിസ്സാ**തി മുസാ അഭൂതം അതച്ഛം പരേസം വിഞ്ഞാപനവസേന വദനസീലസ്സ. യസ്സ ദസസു വചനേസു ഏകമ്പി സച്ചം നത്ഥി, ഏവരൂപേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **ജന്തുനോ**തി സത്തസ്സ. സത്തോ ഹി ജായനട്ഠേന ''ജന്തൂ''തി വുച്ചതി. **വിതിണ്ണപരലോകസ്സാ**തി വിസ്സട്ഠപരലോകസ്സ. ഈദിസോ ഹി മനുസ്സസമ്പത്തി ദേവലോകസമ്പത്തി അവസാനേ നിബ്ബാനസമ്പത്തീതി ഇമാ തിസ്സോപി സമ്പത്തിയോ ന പസ്സതി. **നത്ഥി പാപ**ന്തി തസ്സ താദിസസ്സ ഇദം നാമ പാപം ന കത്തബ്ബന്തി നത്ഥീതി.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൩. ഛട്ഠേ **ഏവഞ്ചേ**തി ഏത്ഥ **ഏവ**ന്തി ഉപമാകാരേ നിപാതോ, **ചേ**തി പരികപ്പനേ. **സത്താ**തി രൂപാദീസു സത്താ വിസത്താ. **ജാനേയ്യു**ന്തി ബുജ്ഝേയ്യും. **ദാനസംവിഭാഗസ്സാ**തി യായ ഹി ചേതനായ അന്നാദിദേയ്യധമ്മം സംഹരിത്വാ അനുകമ്പാപൂജാസു അഞ്ഞതരവസേന പരേസം ദീയതി, തം ദാനം. യായ പന അത്തനാ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബഭാവേന ഗഹിതവത്ഥുസ്സ ഏകദേസോ സംവിഭജിത്വാ ദീയതി, അയം സംവിഭാഗോ. **വിപാക**ന്തി ഫലം. **യഥാഹം ജാനാമീ**തി യഥാ അഹം ജാനാമി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തിരച്ഛാനഗതസ്സപി ദാനം ദത്വാ അത്തഭാവസതേ പവത്തസുഖവിപച്ചനവസേന സതഗുണാ ദക്ഖിണാ ഹോതീതി ഏവമാദിനാ, ഭിക്ഖവേ, യേന പകാരേന അഹം ദാനസ്സ സംവിഭാഗസ്സ ച വിപാകം കമ്മവിപാകം ഞാണബലേന പച്ചക്ഖതോ ജാനാമി, ഏവം ഇമേ സത്താ യദി ജാനേയ്യുന്തി. **ന അദത്വാ ഭുഞ്ജേയ്യു**ന്തി യം ഭുഞ്ജിതബ്ബയുത്തകം അത്തനോ അത്ഥി, തതോ പരേസം ന അദത്വാ മച്ഛരിയചിത്തേന ച തണ്ഹാലോഭവസേന ച ഭുഞ്ജേയ്യും, ദത്വാവ ഭുഞ്ജേയ്യും. **ന ച നേസം മച്ഛേരമലം ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠേയ്യാ**തി അത്തനോ സമ്പത്തീനം പരേഹി സാധാരണഭാവാസഹനലക്ഖണം ചിത്തസ്സ പഭസ്സരഭാവദൂസകാനം ഉപക്കിലേസഭൂതാനം കണ്ഹധമ്മാനം അഞ്ഞതരം മച്ഛേരമലം. അഥ വാ യഥാവുത്തമച്ഛേരഞ്ചേവ അഞ്ഞമ്പി ദാനന്തരായകരം ഇസ്സാലോഭദോസാദിമലഞ്ച നേസം സത്താനം ചിത്തം യഥാ ദാനചേതനാ ന പവത്തതി, ന വാ സുപരിസുദ്ധാ ഹോതി, ഏവം പരിയാദായ പരിതോ ഗഹേത്വാ അഭിഭവിത്വാ ന തിട്ഠേയ്യ. കോ ഹി സമ്മദേവ ദാനഫലം ജാനന്തോ അത്തനോ ചിത്തേ മച്ഛേരമലസ്സ ഓകാസം ദദേയ്യ.

യോപി നേസം അസ്സ ചരിമോ ആലോപോതി നേസം സത്താനം യോ സബ്ബപച്ഛിമകോ ആലോപോ സിയാ. **ചരിമം കബള**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇമേ സത്താ പകതിയാ യത്തകേഹി ആലോപേഹി സയം യാപേയ്യും, തേസു ഏകമേവ ആലോപം അത്തനോ അത്ഥായ ഠപേത്വാ തദഞ്ഞേ സബ്ബേ ആലോപേ ആഗതാഗതാനം അത്ഥികാനം ദത്വാ യോ ഠപിതോ ആലോപോ അസ്സ, സോ ഇധ ചരിമോ ആലോപോ നാമ. **തതോപി ന അസംവിഭജിത്വാ ഭുഞ്ജേയ്യും, സചേ നേസം പടിഗ്ഗാഹകാ അസ്സൂ**തി നേസം സത്താനം പടിഗ്ഗാഹകാ യദി സിയും, തതോപി യഥാവുത്തചരിമാലോപതോപി സംവിഭജിത്വാവ ഏകദേസം ദത്വാവ ഭുഞ്ജേയ്യും, യഥാഹം ദാനസംവിഭാഗസ്സ വിപാകം പച്ചക്ഖതോ ജാനാമി, ഏവം യദി ജാനേയ്യുന്തി. **യസ്മാ ച ഖോ**തിആദിനാ കമ്മഫലസ്സ അപ്പച്ചക്ഖഭാവതോ ഏവമേതേ സത്താ ദാനസംവിഭാഗേസു ന പവത്തന്തീതി യഥാധിപ്പേതമത്ഥം കാരണേന സമ്പടിപാദേതി. ഏതേനേവ തേസം തദഞ്ഞപുഞ്ഞേസു ച അപ്പടിപത്തിയാ അപുഞ്ഞേസു ച പടിപത്തിയാ കാരണം ദസ്സിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഗാഥാസു **യഥാവുത്തം മഹേസിനാ**തി മഹേസിനാ ഭഗവതാ ''തിരച്ഛാനഗതേ ദാനം ദത്വാ സതഗുണാ ദക്ഖിണാ പാടികങ്ഖിതബ്ബാ' തിആദിനാ, ഇധേവ വാ ''ഏവം ചേ സത്താ ജാനേയ്യു''ന്തിആദിനാ യഥാവുത്തം, ഞാണചാരേന തം യഥാവുത്തം ചിത്തം ഞാതന്തി അത്ഥോ. **വിപാകം സംവിഭാഗസ്സാ**തി സംവിഭാഗസ്സപി വിപാകം, കോ പന വാദോ ദാനസ്സ. **യഥാ ഹോതി മഹപ്ഫല**ന്തി യഥാ സോ വിപാകോ മഹന്തം ഫലം ഹോതി, ഏവം ഇമേ സത്താ യദി ജാനേയ്യുന്തി സമ്ബന്ധോ. **വിനേയ്യ മച്ഛേരമല**ന്തി മച്ഛരിയമലം

അപനേത്വാ കമ്മഫലസദ്ധായ രതനത്തയസദ്ധായ ച വിസേസതോ പസന്നേന ചിത്തേന യേസു കിലേസേഹി ആരകത്താ അരിയേസു സീലാദിഗുണസമ്പന്നേസു ദിന്നം അപ്പകമ്പി ദാനം മഹപ്ഫലം ഹോതി, തേസു യുത്തകാലേന **ദജ്ജും** ദദേയ്യും.

മഹപ്ഫലഭാവകരണതോ ദക്ഖിണം അരഹന്തീതി ദക്ഖിണേയ്യാ, സമ്മാപടിപന്നാ, തേസു **ദക്ഖിണേയ്യേസു. ദക്ഖിണം** പരലോകം സദ്ദഹിത്വാ ദാതബ്ബം ദേയ്യധമ്മം യഥാ തം ദാനം ഹോതി മഹാദാനം, ഏവം ദത്വാ. അഥ വാ ബഹുനോ അന്നം ദത്വാ, കഥം പന അന്നം ദാതബ്ബന്തി ആഹ ''ദക്ഖിണേയ്യേസു ദക്ഖിണ''ന്തി. **ഇതോ മനുസ്സത്താ** മനുസ്സത്തഭാവതോ **ചുതാ** പടിസന്ധിവസേന **സഗ്ഗം ഗച്ഛന്തി ദായകാ. കാമകാമിനോ**തി കാമേതബ്ബാനം ഉളാരാനം ദേവഭോഗാനം പടിലദ്ധരൂപവിഭവേന കമ്മുനാ ഉപഗമനേ സാധുകാരിതായ കാമകാമിനോ സബ്ബകാമസമങ്ഗിനോ. **മോദന്തി** യഥാരുചി പരിചാരേന്തീതി അത്ഥോ.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. മേത്താഭാവനാസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. സത്തമേ **യാനി കാനിചീ**തി അനവസേസപരിയാദാനം. **ഓപധികാനി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനീ**തി

തേസം നിയമനം. തത്ഥ ഉപധി വുച്ചന്തി ഖന്ധാ, ഉപധിസ്സ കരണം സീലം ഏതേസം, ഉപധിപ്പയോജനാനി വാ **ഓപധികാനി**. സമ്പത്തിഭവേ അത്തഭാവജനകാനി പടിസന്ധിപവത്തിവിപാകദായകാനി. **പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനീ**തി പുഞ്ഞകിരിയാ ച താ തേസം തേസം ഫലാനിസംസാനം വത്ഥൂനി ചാതി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി. താനി പന സങ്ഖേപതോ ദാനമയം, സീലമയം, ഭാവനാമയന്തി തിവിധാനി ഹോന്തി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ തികനിപാതവണ്ണനായം ആവി ഭവിസ്സതി. **മേത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ**തി മേത്താഭാവനാവസേന പടിലദ്ധതികചതുക്കജ്ഝാനസമാപത്തിയാ. ''മേത്താ''തി ഹി വുത്തേ ഉപചാരോപി ലബ്ഭതി അപ്പനാപി, ''ചേതോവിമുത്തീ''തി പന വുത്തേ അപ്പനാത്ഥാനമേവ ലബ്ഭതി. തഞ്ഹി നീവരണാദിപച്ചനീകധമ്മതോ ചിത്തസ്സ സുട്ഠു വിമുത്തിഭാവേന ചേതോവിമുത്തീതി വുച്ചതി. **കലം നാഗ്ഘന്തി സോളസി**ന്തി മേത്താബ്രഹ്മവിഹാരസ്സ സോളസഭാഗം ഓപധികാനി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി ന അഗ്ഘന്തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - മേത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ യോ വിപാകോ, തം സോളസ കോട്ഠാസേ കത്വാ തതോ ഏകം പുന സോളസ കോട്ഠാസേ കത്വാ തത്ഥ യോ ഏകകോട്ഠാസോ, ന തം അഞ്ഞാനി ഓപധികാനി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി അഗ്ഘന്തീതി. **അധിഗ്ഗഹേത്വാ**തി അഭിഭവിത്വാ. **ഭാസതേ**തി ഉപക്കിലേസവിസുദ്ധിയാ ദിപ്പതി. **തപതേ**തി തതോ ഏവ അനവസേസേ പടിപക്ഖധമ്മേ സന്തപതി. **വിരോചതീ**തി ഉഭയസമ്പത്തിയാ വിരോചതി. മേത്താ ഹി ചേതോവിമുത്തി ചന്ദാലോകസങ്ഖാതാ വിഗതൂപക്കിലേസാ ജുണ്ഹാ വിയ ദിപ്പതി, ആതപോ വിയ അന്ധകാരം പച്ചനീകധമ്മേ വിധമന്തീ തപതി, ഓസധിതാരകാ വിയ വിജ്ജോതമാനാ വിരോചതി ച.

സേയ്യഥാപീതി ഓപമ്മദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ. **താരകരൂപാന**ന്തി ജോതീനം. **ചന്ദിയാ**തി ചന്ദസ്സ അയന്തി ചന്ദീ, തസ്സാ ചന്ദിയാ, പഭായ ജുണ്ഹായാതി അത്ഥോ. **വസ്സാന**ന്തി വസ്സാനം ബഹുവസേന ലദ്ധവോഹാരസ്സ ഉതുനോ. **പച്ഛിമേ മാസേ**തി കത്തികമാസേ. **സരദസമയേ**തി സരദകാലേ. അസ്സയുജകത്തികമാസാ ഹി ലോകേ "സരദഉതൂ"തി വുച്ചന്തി. **വിദ്ധേ**തി ഉബ്ബിദ്ധേ, മേഘവിഗമേന ദൂരീഭൂതേതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"വിഗതവലാഹകേ"**തി. **ദേവേ**തി ആകാസേ. **നഭം അബ്ഭുസ്സക്കമാനോ**തി ഉദയട്ഠാനതോ ആകാസം ഉല്ലങ്ഘന്തോ. **തമഗത**ന്തി തമം. **അഭിവിഹച്ചാ**തി അഭിഹന്ത്വാ വിധമിത്വാ. **ഓസധിതാരകാ**തി ഉസ്സന്നാ പഭാ ഏതായ ധീയതി, ഓസധീനം വാ അനുബലപ്പദായികത്താ ഓസധീതി ലദ്ധനാമാ താരകാ.

ഏത്ഥാഹ - കസ്മാ പന ഭഗവതാ സമാനേപി ഓപധികഭാവേ മേത്താ ഇതരേഹി ഓപധികപുഞ്ഞേഹി വിസേസേത്വാ വുത്താതി? വുച്ചതേ - സേട്ഠട്ഠേന നിദ്ദോസഭാവേന ച സത്തേസു സുപ്പടിപത്തിഭാവതോ. സേട്ഠാ ഹി ഏതേ വിഹാരാ, സബ്ബസത്തേസു സമ്മാപടിപത്തിഭൂതാനി യദിദം മേത്താഝാനാനി. യഥാ ച ബ്രഹ്മാനോ നിദ്ദോസചിത്താ വിഹരന്തി, ഏവം ഏതേഹി സമന്നാഗതാ യോഗിനോ ബ്രഹ്മസമാവ ഹുത്വാ വിഹരന്തി. തഥാ ഹിമേ "ബ്രഹ്മവിഹാരാ"തി വുച്ചന്തി. ഇതി സേട്ഠട്ഠേന നിദ്ദോസഭാവേന ച സത്തേസു സുപ്പടിപത്തിഭാവതോ മേത്താവ ഇതരേഹി ഓപധികപുഞ്ഞേഹി വിസേസേത്വാ വുത്താ.

ഏവമ്പി കസ്മാ മേത്താവ ഏവം വിസേസേത്വാ വുത്താ? ഇതരേസം ബ്രഹ്മവിഹാരാനം അധിട്ഠാനഭാവതോ ദാനാദീനം സബ്ബേസം കല്യാണധമ്മാനം പരിപൂരികത്താ ച. അയഞ്ഹി സത്തേസു ഹിതാകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ മേത്താ, ഹിതൂപസംഹാരസാ, ആഘാതവിനയപച്ചുപട്ഠാനാ. യദി അനോധിസോ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ, അഥ സുഖേനേവ കരുണാദിഭാവനാ സമ്പജ്ജന്തീതി മേത്താ ഇതരേസം ബ്രഹ്മവിഹാരാനം അധിട്ഠാനം. തഥാ ഹി സത്തേസു ഹിതജ്ഝാസയതായ സതി നേസം ദുക്ഖാസഹനതാ, സമ്പത്തിവിസേസാനം ചിരട്ഠിതികാമതാ, പക്ഖപാതാഭാവേന സബ്ബത്ഥ സമപ്പവത്തചിത്തതാ ച സുഖേനേവ ഇജ്ഝന്തി. ഏവഞ്ച സകലലോകഹിതസുഖവിധാനാധിമുത്താ മഹാബോധിസത്താ "ഇമസ്സ ദാതബ്ബം, ഇമസ്സ ന ദാതബ്ബ"ന്തി ഉത്തമവിചയവസേന വിഭാഗം അകത്വാ സബ്ബസത്താനം നിരവസേസസുഖനിദാനം ദാനം ദേന്തി, ഹിതസുഖത്ഥമേവ നേസം സീലം സമാദിയന്തി, സീലപരിപൂരണത്ഥം നേക്ഖമ്മം ഭജന്തി, തേസം ഹിതസുഖേസു അസമ്മോഹത്ഥായ പഞ്ഞം പരിയോദപേന്തി, ഹിതസുഖാഭിവഡ്ഢനത്ഥമേവ ദള്ഹം വീരിയമാരഭന്തി, ഉത്തമവീരിയവസേന വീരഭാവം പത്താപി സത്താനം നാനപ്പകാരം ഹിതജ്ഝാസയേനേവ അപരാധം ഖമന്തി, "ഇദം വോ ദസ്സാമ, കരിസ്സാമാ"തിആദിനാ കതം പടിഞ്ഞാതം ന വിസംവാദേന്തി, തേസം ഹിതസുഖായേവ അചലാധിട്ഠാനാ ഹോന്തി. തേസു അചലായ മേത്തായ പുബ്ബകാരിനോ ഹിതജ്ഝാസയേനേവ നേസം വിപ്പകാരേ ഉദാസീനാ ഹോന്തി, പുബ്ബകാരിതായപി ന പച്ചുപകാരമാസിസന്തീതി. ഏവം തേ പാരമിയോ പൂരേത്വാ യാവ ദസബലചതു-വേസാരജ്ജ-ഛഅസാധാരണഞാണ-അട്ഠാരസാവേണികബുദ്ധധമ്മപ്പഭേദേ സബ്ബേപി കല്യാണധമ്മേ പരിപൂരേന്തി. ഏവം ദാനാദീനം സബ്ബേസം കല്യാണധമ്മാനം പാരിപൂരികാ മേത്താതി ച ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം സാ ഇതരേഹി വിസേസേത്വാ വുത്താ.

അപിച മേത്തായ ഇതരേഹി ഓപധികപുഞ്ഞേഹി മഹാനുഭാവതാ വേലാമസുത്തേന ദീപേതബ്ബാ. തഥ ഹി യഥാ നാമ മഹതാ വേലാമസ്സ ദാനതോ ഏകസ്സ സോതാപന്നസ്സ ദാനം മഹപ്ഫലതരം വുത്തം, ഏവം സോതാപന്നസതതോ ഏകസ്സ സകദാഗാമിസ്സ ദാനം...പേ॰... പച്ചേകബുദ്ധസതതോ ഭഗവതോ, തതോപി ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ ദാനം, തതോപി ചാതുദ്ദിസസ്സ സങ്ഘസ്സ വിഹാരദാനം, തതോപി സരണഗമനം, തതോപി സീലസമാദാനം, തതോപി ഗദ്ദൂഹനമത്തം കാലം മേത്താഭാവനാ മഹപ്ഫലതരാ വുത്താ. യഥാഹ -

"യം ഗഹപതി വേലാമോ ബ്രാഹ്മണോ ദാനം അദാസി മഹാദാനം. യോ ചേകം ദിട്ഠിസമ്പന്നം ഭോജേയ്യ, ഇദം തതോ മഹപ്ഫലതരം. യോ ച സതം ദിട്ഠിസമ്പന്നം ഭോജേയ്യ...പേ॰... സുരാമേരയമജ്ജപ്പമാദട്ഠാനാ വേരമണിം. യോ ച അന്തമസോ ഗദ്ദൂഹനമത്തമ്പി മേത്തചിത്തം ഭാവേയ്യ, ഇദം തതോ മഹപ്ഫലതര"ന്തി (അ॰ നി॰ ൻ.൨൦).

മഹഗ്ഗതപുഞ്ഞഭാവേന പനസ്സാ പരിത്തപുഞ്ഞതോ സാതിസയതായ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. വുത്തഞ്ഹേതം "യം പമാണകതം കമ്മം, ന തം തത്രാവസിസ്സതി, ന തം തത്രാവതിട്ഠതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൬; സം॰ നി॰ ൪.൩൬൭). കാമാവചരകമ്മഞ്ഹി പമാണകതം നാമ, മഹഗ്ഗതകമ്മം പന പമാണം അതിക്കമിത്വാ ഓധിസകാനോധിസകഫരണവസേന വഡ്ഢിത്വാ കതത്താ അപ്പമാണകതം നാമ. കാമാവചരകമ്മം തസ്സ മഹഗ്ഗതകമ്മസ്സ അന്തരാ ലഗ്ഗിതും വാ തം കമ്മം അഭിഭവിത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം ഗഹേത്വാ ഠാതും വാ ന സക്കോതി, അഥ ഖോ മഹഗ്ഗതകമ്മമേവ തം പരിത്തകമ്മം മഹോഘോ വിയ പരിത്തം ഉദകം അഭിഭവിത്വാ അത്തനോ ഓകാസം ഗഹേത്വാ തിട്ഠതി, തസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ സയമേവ ബ്രഹ്മസഹബ്യതം ഉപനേതീതി അയഞ്ഹി തസ്സ അത്ഥോതി.

ഗാഥാസു **യോ**തി യോ കോചി ഗഹട്ഠോ വാ പബ്ബജിതോ വാ. **മേത്ത**ന്തി മേത്താഝാനം. **അപ്പമാണ**ന്തി ഭാവനാവസേന ആരമ്മണവസേന ച അപ്പമാണം. അസുഭഭാവനാദയോ വിയ ഹി ആരമ്മണേ ഏകദേസഗ്ഗഹണം അകത്വാ അനവസേസഫരണവസേന അനോധിസോഫരണവസേന ച അപ്പമാണാരമ്മണതായ പഗുണഭാവനാവസേന അപ്പമാണം. **തനൂ സംയോജനാ ഹോന്തീ**തി മേത്താഝാനം പാദകം കത്വാ സമ്മസിത്വാ ഹേട്ഠിമേ അരിയമഗ്ഗേ അധിഗച്ഛന്തസ്സ സുഖേനേവ പടിഘസംയോജനാദയോ പഹീയമാനാ തനൂ ഹോന്തി. തേനാഹ "പസ്സതോ ഉപധിക്ഖയ"ന്തി. "ഉപധിക്ഖയോ"തി ഹി നിബ്ബാനം വുച്ചതി. തഞ്ചസ്സ സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന മഗ്ഗഞാണേന പസ്സതി. അഥ വാ **തനൂ സംയോജനാ ഹോന്തീ**തി മേത്താഝാനപദട്ഠാനായ വിപസ്സനായ അനുക്കമേന ഉപധിക്ഖയസങ്ഖാതം അരഹത്തം പത്വാ തം പസ്സതോ പഗേവ ദസപി സംയോജനാ തനൂ ഹോന്തി, പഹീയന്തീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **തനൂ സംയോജനാ ഹോന്തീ**തി പടിഘോ ചേവ പടിഘസമ്പയുത്തസംയോജനാ ച തനുകാ ഹോന്തി. **പസ്സതോ ഉപധിക്ഖയ**ന്തി തേസംയേവ കിലേസൂപധീനം ഖയസങ്ഖാതം മേത്തം അധിഗമവസേന പസ്സന്ത സ്സാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഏവം കിലേസപ്പഹാനം നിബ്ബാനാധിഗമഞ്ച മേത്താഭാവനായ സിഖാപ്പത്തമാനിസംസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഞ്ഞേ ആനിസംസേ ദസ്സേതും

“ഏകമ്പി ചേ”തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അദുട്ഠചിത്തോ**തി മേത്താബലേന സുട്ഠു വിക്ഖമ്ഭിതബ്യാപാദതായ ബ്യാപാദേന അദൂസിതചിത്തോ. **മേത്തായതീ**തി ഹിതഫരണവസേന മേത്തം കരോതി. **കുസലോ**തി അതിസയേന കുസലവാ മഹാപുഞ്ഞോ, പടിഘാദിഅനത്ഥവിഗമേന വോ. ഖേമീ **തേനാ**തി തേന മേത്തായിതേന. **സബ്ബേ ച പാണേ**തി ചസദ്ദോ ബ്യതിരേകേ. **മനസാനുകമ്പ**ന്തി ചിത്തേന അനുകമ്പന്തോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഏകസത്തവിസയാപി താവ മേത്താ മഹാകുസലരാസി, സബ്ബേ പന പാണേ അത്തനോ പിയപുത്തം വിയ ഹിതഫരണേന മനസാ അനുകമ്പന്തോ പഹൂതം ബഹും അനപ്പകം അപരിയന്തം ചതുസട്ഠിമഹാകപ്പേപി അത്തനോ വിപാകപ്പബന്ധം പവത്തേതും സമത്ഥം ഉളാരപുഞ്ഞം അരിയോ പരിസുദ്ധചിത്തോ പുഗ്ഗലോ പകരോതി നിപ്ഫാദേതി.

സത്തസണ്ഡന്തി സത്തസങ്ഖാതേന സണ്ഡേന സമന്നാഗതം ഭരിതം, സത്തേഹി അവിരളം ആകിണ്ണമനുസ്സന്തി അത്ഥോ. **വിജിത്വാ**തി അദണ്ഡേന അസത്ഥേന ധമ്മേനേവ വിജിനിത്വാ. **രാജിസയോ**തി ഇസിസദിസാ ധമ്മികരാജാനോ. **യജമാനാ**തി ദാനാനി ദദമാനാ. **അനുപരിയഗാ**തി വിചരിംസു.

അസ്സമേധന്തിആദീസു പോരാണകരാജകാലേ കിര സസ്സമേധം, പുരിസമേധം, സമ്മാപാസം, വാചാപേയ്യന്തി ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി അഹേസും, യേഹി രാജാനോ ലോകം സങ്ഗണ്ഹിംസു. തത്ഥ നിപ്ഫന്നസസ്സതോ ദസമഭാഗഗ്ഗഹണം **സസ്സമേധം** നാമ, സസ്സസമ്പാദനേ, മേധാവിതാതി അത്ഥോ. മഹായോധാനം ഛമാസികം ഭത്തവേതനാനുപ്പദാനം **പുരിസമേധം** നാമ, പുരിസസങ്ഗണ്ഹനേ മേധാവിതാതി അത്ഥോ. ദലിദ്ദമനുസ്സാനം പോത്ഥകേ ലേഖം ഗഹേത്വാ തീണി വസ്സാനി വിനാ വഡ്ഢിയാ സഹസ്സദ്വിസഹസ്സമത്തധനാനുപ്പദാനം **സമ്മാപാസം** നാമ. തഞ്ഹി സമ്മാ മനുസ്സേ പാസേതി ഹദയേ ബന്ധിത്വാ വിയ ഠപേതി, തസ്മാ ‘‘സമ്മാപാസ’’ന്തി വുച്ചതി. ‘‘താത മാതുലാ’’തിആദിനാ പന സണ്ഹവാചായ സങ്ഗഹണം **വാചാപേയ്യം** നാമ, പേയ്യവജ്ജം പിയവാചതാതി അത്ഥോ. ഏവം ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി സങ്ഗഹിതം രട്ഠം ഇദ്ധഞ്ചേവ ഹോതി ഫീതഞ്ച പഹൂതഅന്നപാനം ഖേമം നിരബ്ബുദം. മനുസ്സാ മുദാ മോദമാനാ ഉരേ പുത്തേ നച്ചേന്താ അപാരുതഘരാ വിഹരന്തി . ഇദം ഘരദ്വാരേസു അഗ്ഗളാനം അഭാവതോ **“നിരഗ്ഗള”**ന്തി വുച്ചതി. അയം പോരാണികാ പവേണി, അയം പോരാണികാ പകതി.

അപരഭാഗേ പന ഓക്കാകരാജകാലേ ബ്രാഹ്മണാ ഇമാനി ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി ഇമഞ്ച രട്ഠസമ്പത്തിം പരിവത്തേന്താ ഉദ്ധമ്മൂലം കത്വാ അസ്സമേധം പുരിസമേധന്തിആദികേ പഞ്ച യഞ്ഞേ നാമ അകംസു. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ ബ്രാഹ്മണധമ്മിയസുത്തേ -

‘‘തേസം ആസി വിപല്ലാസോ, ദിസ്വാന അണുതോ അണും...പേ....

‘‘തേ തത്ഥ മന്തേ ഗന്ഥേത്വാ, ഓക്കാകം തദുപാഗമു’’ന്തി. (സു॰ നി॰ ൩൦൫-൩൦൬);

തത്ഥ അസ്സമേത്ഥ മേധന്തി ബാധേന്തീതി **അസ്സമേധോ**. ദ്വീഹി പരിയഞ്ഞേഹി യജിതബ്ബസ്സ ഏകവീസതിയൂപസ്സ ഏകസ്മിം പച്ഛിമദിവസേ ഏവ സത്തനവുതിപഞ്ചപസുസതഘാതഭീസനസ്സ ഠപേത്വാ ഭൂമിഞ്ച പുരിസേ ച

അവസേസസബ്ബവിഭവദക്ഖിണസ്സ യഞ്ഞസ്സേതം അധിവചനം. പുരിസമേത്ഥ മേധന്തി ബാധേന്തീതി **പുരിസമേധോ**. ചതൂഹി പരിയഞ്ഞേഹി യജിതബ്ബസ്സ സദ്ധിംഭൂമിയാ അസ്സമേധേ വുത്തവിഭവദക്ഖിണസ്സ യഞ്ഞസ്സേതം അധിവചനം. സമ്മമേത്ഥ പാസന്തി ഖിപന്തീതി **സമ്മാപാസോ**. യുഗച്ഛിഗ്ഗളേ പവേസനദണ്ഡകസങ്ഖാതം സമ്മം ഖിപിത്വാ തസ്സ പതിതോകാസേ വേദിം കത്വാ സംഹാരിമേഹി യൂപാദീഹി സരസ്സതിനദിയാ നിമുഗ്ഗോകാസതോ പഭുതി പടിലോമം ഗച്ഛന്തേന യജിതബ്ബസ്സ സത്രയാഗസ്സേതം അധിവചനം വാജമേത്ഥ പിവന്തീതി **വാജപേയ്യോ**. ഏകേന പരിയഞ്ഞേന സത്തരസഹി പസൂഹി യജിതബ്ബസ്സ ബേളുവയൂപസ്സ സത്തരസകദക്ഖിണസ്സ യഞ്ഞസ്സേതം അധിവചനം. നത്ഥി ഏത്ഥ അഗ്ഗളോതി **നിരഗ്ഗളോ**. നവഹി പരിയഞ്ഞേഹി യജിതബ്ബസ്സ സദ്ധിം ഭൂമിയാ പുരിസേഹി ച അസ്സമേധേ വുത്തവിഭവദക്ഖിണസ്സ സബ്ബമേധപരിയായനാമസ്സ അസ്സമേധവികപ്പസ്സേതം അധിവചനം.

ചന്ദപ്പഭാതി ചന്ദപ്പഭായ. **താരഗണാവ സബ്ബേ**തി യഥാ സബ്ബേപി താരാഗണാ ചന്ദിമസോഭായ സോളസിമ്പി കലം നാഗ്ഘന്തി, ഏവം തേ അസ്സമേധാദയോ യഞ്ഞാ മേത്തചിത്തസ്സ വുത്തലക്ഖണേന സുഭാവിതസ്സ സോളസിമ്പി കലം നാനുഭവന്തി, ന പാപുണന്തി, നാഗ്ഘന്തീതി അത്ഥോ.

ഇദാനി അപരേപി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികേ മേത്താഭാവനായ ആനിസംസേ ദസ്സേതും **"യോ ന ഹന്തീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യോ**തി മേത്താബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനാനുയുത്തോ പുഗ്ഗലോ. **ന ഹന്തീ**തി തേനേവ മേത്താഭാവനാനുഭാവേന ദൂരവിക്ഖമ്ഭിതബ്യാപാദതായ ന കഞ്ചി സത്തം ഹിംസതി, ലേഡ്ഡുദണ്ഡാദീഹി ന വിബാധതി വാ. **ന ഘാതേതീ**തി പരം സമാദപേത്വാ ന സത്തേ ഹനാപേതി ന വിബാധാപേതി ച. **ന ജിനാതീ**തി സാരമ്ഭവിഗ്ഗാഹികകഥാദിവസേന ന കഞ്ചി ജിനാതി സാരമ്ഭസ്സേവ അഭാവതോ, ജാനികരണവസേന വാ അഡ്ഡകരണാദിനാ ന കഞ്ചി ജിനാതി. **ന ജാപയേ**തി പരേപി പയോജേത്വാ പരേസം ധനജാനിം ന കാരാപേയ്യ. **മേത്തംസോ**തി മേത്താമയചിത്തകോട്ഠാസോ, മേത്തായ വാ അംസോ അവിജഹനട്ഠേന അവയവഭൂതോതി മേത്തംസോ. **സബ്ബഭൂതേസൂ**തി സബ്ബസത്തേസു. തതോ ഏവ **വേരം തസ്സ ന കേനചീ**തി അകുസലവേരം തസ്സ കേനചിപി കാരണേന നത്ഥി, പുഗ്ഗലവേരസങ്ഖാതോ വിരോധോ കേനചി പുരിസേന സദ്ധിം തസ്സ മേത്താവിഹാരിസ്സ നത്ഥീതി.

ഏവമേതസ്മിം ഏകകനിപാതേ പടിപാടിയാ തേരസസു സുത്തേസു സിക്ഖാസുത്തദ്വയേ ചാതി പന്നരസസു സുത്തേസു വിവട്ടം കഥിതം, നീവരണസുത്തം സംയോജനസുത്തം അപ്പമാദസുത്തം അട്ഠിസഞ്ചയസുത്തന്തി ഏതേസു ചതൂസു സുത്തേസു വട്ടവിവട്ടം കഥിതം. ഇതരേസു പന വട്ടമേവ കഥിതന്തി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പരമത്ഥദീപനിയാ

ഖുദ്ദകനികായ-അട്ഠകഥായ

ഇതിവുത്തകസ്സ ഏകകനിപാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുകനിപാതോ

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. ദുക്ഖവിഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. ദുകനിപാതസ്സ പഠമേ **ദ്വീഹീ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. **ധമ്മേഹീ**തി പരിച്ഛിന്നധമ്മനിദസ്സനം. **ദ്വീഹി ധമ്മേഹീ**തി ദ്വീഹി അകുസലധമ്മേഹി. **സമന്നാഗതോ**തി യുത്തോ. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ. **ദുക്ഖം വിഹരതീ**തി ചതൂസുപി ഇരിയാപഥേസു കിലേസദുക്ഖേന ചേവ കായികചേതസികദുക്ഖേന ച ദുക്ഖം വിഹരതി. **സവിഘാത**ന്തി ചിത്തൂപഘാതേന ചേവ കായൂപഘാതേന ച സവിഘാതം. **സഉപായാസ**ന്തി കിലേസൂപായാസേന ചേവ സരീരഖേദേന ച ബലവആയാസവസേന സഉപായാസം. **സപരിളാഹ**ന്തി കിലേസപരിളാഹേന ചേവ കായപരിളാഹേന ച സപരിളാഹം. **കായസ്സ ഭേദാ**തി ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപരിച്ചാഗാ. **പരം മരണാ**തി തദനന്തരം അഭിനിബ്ബത്തക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേ. അഥ വാ **കായസ്സ ഭേദാ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദാ. **പരം മരണാ**തി ചുതിതോ ഉദ്ധം. **ദുഗ്ഗതി പാടികങ്ഖാ**തി ദുഗ്ഗതിസങ്ഖാതാനം ചതുന്നം അപായാനം അഞ്ഞതരാ ഗതി ഇച്ഛിതബ്ബാ, അവസ്സംഭാവിനീതി അത്ഥോ.

അഗുത്തദ്വാരോതി അപിഹിതദ്വാരോ. കത്ഥ പന അഗുത്തദ്വാരോതി ആഹ **"ഇന്ദ്രിയേസൂ"**തി. തേന മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം അസംവരമാഹ. പടിഗ്ഗഹണപരിഭോഗവസേന ഭോജനേ മത്തം ന ജാനാതീതി **ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞൂ**. "ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതായ ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞുതായാ"തിപി പഠന്തി.

കഥം ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതാ, കഥം വാ ഗുത്തദ്വാരതാതി? കിഞ്ചാപി ഹി ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരോ വാ അസംവരോ വാ നത്ഥി. ന ഹി ചക്ഖുപസാദം നിസ്സായ സതി വാ മുട്ഠസ്സച്ചം വാ ഉപ്പജ്ജതി. അപിച യദാ രൂപാരമ്മണം ചക്ഖുസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, തദാ ഭവങ്ഗേ ദ്വിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധേ കിരിയാമനോധാതു ആവജ്ജനകിച്ചം സാധയമാനാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝതി, തതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ദസ്സനകിച്ചം, തതോ വിപാകമനോധാതു സമ്പടിച്ഛനകിച്ചം, തതോ വിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു സന്തീരണകിച്ചം, തതോ കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു വോട്ഠബ്ബനകിച്ചം സാധയമാനാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝതി, തദനന്തരം ജവനം ജവതി. തഥാപി നേവ ഭവങ്ഗസമയേ, ന ആവജ്ജനാദീനം അഞ്ഞതരസമയേ സംവരോ വാ അസംവരോ വാ അത്ഥി, ജവനക്ഖണേ പന സചേ ദുസ്സീല്യം വാ മുട്ഠസ്സച്ചം വാ അഞ്ഞാണം വാ അക്ഖന്തി വാ കോസജ്ജം വാ ഉപ്പജ്ജതി, അസംവരോ ഹോതി. ഏവം ഹോന്തോപി സോ "ചക്ഖുദ്വാരേ അസംവരോ"തി വുച്ചതി. കസ്മാ? യസ്മാ തസ്മിം സതി ദ്വാരമ്പി അഗുത്തം ഹോതി ഭവങ്ഗമ്പി ആവജ്ജനാദീനി വീഥിചിത്താനിപി. യഥാ കിം? യഥാ നഗരേ ചതൂസു ദ്വാരേസു അസംവുതേസു കിഞ്ചാപി അന്തോഘരദ്വാരകോട്ഠകഗബ്ഭാദയോ സുസംവുതാ തഥാപി അന്തോനഗരേ സബ്ബം ഭണ്ഡം അരക്ഖിതം അഗോപിതമേവ ഹോതി. നഗരദ്വാരേഹി പവിസിത്വാ ചോരാ യദിച്ഛന്തി, തം ഹരേയ്യും. ഏവമേവ ജവനേ ദുസ്സീല്യാദീസു ഉപ്പന്നേസു തസ്മിം അസംവരേ സതിദ്വാരമ്പി അഗുത്തം ഹോതി, ഭവങ്ഗമ്പി ആവജ്ജനാദീനി വീഥിചിത്താനിപി. തസ്മിം പന അസതി ജവനേ സീലാദീസു ഉപ്പന്നേസു ദ്വാരമ്പി ഗുത്തം ഹോതി ഭവങ്ഗമ്പി ആവജ്ജനാദീനി വീഥിചിത്താനിപി. യഥാ കിം? യഥാ നഗരദ്വാരേസു സംവുതേസു കിഞ്ചാപി അന്തോഘരദ്വാരാദയോ അസംവുതാ, തഥാപി അന്തോനഗരേ സബ്ബം ഭണ്ഡം സുരക്ഖിതം സുഗോപിതമേവ ഹോതി. നഗരദ്വാരേസു ഹി പിഹിതേസു ചോരാനം പവേസോ നത്ഥി. ഏവമേവ ജവനേ സീലാദീസു

ഉപ്പന്നേസു ദ്വാരമ്പി ഗുത്തം ഹോതി, ഭവങ്ഗമ്പി, ആവജ്ജനാദീനി വീഥിചിത്താനിപി. തസ്മാ ജവനക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനോപി "ചക്ഖുദ്വാരേ സംവരോ"തി വുച്ചതി. സേസദ്വാരേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതാ, ഗുത്തദ്വാരതാ ച വേദിതബ്ബാ.

കഥം പന ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞൂ, കഥം വാ മത്തഞ്ഞൂതി ? യോ ഹി പുഗ്ഗലോ മഹിച്ഛോ ഹുത്വാ പടിഗ്ഗഹണേ മത്തം ന ജാനാതി. മഹിച്ഛപുഗ്ഗലോ ഹി യഥാ നാമ കച്ഛപുടവാണിജോ പിളന്ധനഭണ്ഡകം ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ ഉച്ഛങ്ഗേപി പക്ഖിപിതബ്ബയുത്തകം പക്ഖിപിത്വാ മഹാജനസ്സ പസ്സന്തസ്സേവ "അസുകം ഗണ്ഹഥ, അസുകം ഗണ്ഹഥാ"തി മുഖേന ഉഗ്ഘോസേതി, ഏവമേവ അപ്പമത്തകമ്പി അത്തനോ സീലം വാ ഗന്ഥം വാ ധുതങ്ഗഗുണം വാ അന്തമസോ അരഞ്ഞവാസമത്തകമ്പി മഹാജനസ്സ ജാനന്തസ്സേവ സമ്ഭാവേതി, സമ്ഭാവേത്വാ ച പന സകടേഹിപി ഉപനീതേ പച്ചയേ "അല"ന്തി അവത്വാ പടിഗ്ഗണ്ഹാതി. തയോ ഹി പൂരേതും ന സക്കാ അഗ്ഗി ഉപാദാനേന, സമുദ്ദോ ഉദകേന, മഹിച്ഛോ പച്ചയേഹീതി -

> "അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ സമുദ്ദോ ച, മഹിച്ഛോ ചാപി പുഗ്ഗലോ;
> ബഹുകേ പച്ചയേ ദിന്നേ, തയോപേതേ ന പൂരയേതി".

മഹിച്ഛപുഗ്ഗലോ ഹി വിജാതമാതുയാപി മനം ഗണ്ഹിതും ന സക്കോതി. ഏവരൂപോ ഹി അനുപ്പന്നം ലാഭം ന ഉപ്പാദേതി, ഉപ്പന്നലാഭതോ ച പരിഹായതി. ഏവം താവ പടിഗ്ഗഹണേ അമത്തഞ്ഞൂ ഹോതി. യോ പന ധമ്മേന സമേന ലദ്ധമ്പി ആഹാരം ഗധിതോ മുച്ഛിതോ അജ്ഝോപന്നോ അനാദീനവദസ്സാവീ അനിസ്സരണപഞ്ഞോ ആഹരഹത്ഥകഅലംസാടകതത്ഥവട്ടകകാകമാസകഭുത്തവമിതകബ്രാഹ്മണാനം അഞ്ഞതരോ വിയ അയോനിസോ അനുപായേന യാവദത്ഥം ഉദരാവദേഹകം പരിഭുഞ്ജിത്വാ സേയ്യസുഖം പസ്സസുഖം മിദ്ധസുഖം അനുയുത്തോ വിഹരതി. അയം പരിഭോഗേ അമത്തഞ്ഞൂ നാമ.

യോ പന "യദിപി ദേയ്യധമ്മോ ബഹു ഹോതി, ദായകോ അപ്പം ദാതുകാമോ, ദായകസ്സ വസേന അപ്പം ഗണ്ഹാതി. ദേയ്യധമ്മോ അപ്പോ, ദായകോ ബഹും ദാതുകാമോ, ദേയ്യധമ്മസ്സ വസേന അപ്പം ഗണ്ഹാതി. ദേയ്യധമ്മോ ബഹു, ദായകോപി ബഹും ദാതുകാമോ, അത്തനോ ഥാമം ഞത്വാ പമാണയുത്തമേവ ഗണ്ഹാതീ"തി ഏവം വുത്തസ്സ പടിഗ്ഗഹണേ പമാണജാനനസ്സ ചേവ, "പടിസങ്ഖാ യോനിസോ ആഹാരം ആഹാരേതി, നേവ ദവായ, ന മദായാ"തിആദിനാ (ധം സം ൧൩൫൫) "ലദ്ധഞ്ച പിണ്ഡപാതം അഗധിതോ അമുച്ഛിതോ അനജ്ഝോപന്നോ ആദീനവദസ്സാവീ നിസ്സരണപഞ്ഞോ പരിഭുഞ്ജതീ"തി ച ആദിനാ നയേന വുത്തസ്സ പച്ചവേക്ഖിത്വാ പടിസങ്ഖാനപഞ്ഞായ ജാനിത്വാ ആഹാരപരിഭുഞ്ജനസങ്ഖാതസ്സ പരിഭോഗേ പമാണജാനനസ്സ ച വസേന ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ ഹോതി, അയം ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ നാമ. ഏവം ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞുതാ മത്തഞ്ഞുതാ ച ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

ഗാഥാസു പന **ചക്ഖു**ന്തിആദീസു ചക്ഖതീതി ചക്ഖു, രൂപം അസ്സാദേതി, സമവിസമം ആചിക്ഖന്തം വിയ ഹോതീതി വാ അത്ഥോ. സുണാതീതി **സോതം**. ഘായതീതി **ഘാനം**. ജീവിതനിമിത്തം ആഹാരരസോ ജീവിതം, തം അവ്ഹായതീതി **ജിവ്ഹാ**. കുച്ഛിതാനം ആയോതി **കായോ**. മനതേ വിജാനാതീതി **മനോ**. പോരാണാ പനാഹു മുനാതീതി **മനോ,** നാളിയാ മിനമാനോ വിയ മഹാതുലായ ധാരയമാനോ വിയ ച ആരമ്മണം വിജാനാതീതി അത്ഥോ. ഏവം താവേത്ഥ പദത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഭാവത്ഥതോ പന ദുവിധം ചക്ഖു - മംസചക്ഖു ച പഞ്ഞാചക്ഖു ച. തേസു ബുദ്ധചക്ഖു, സമന്തചക്ഖു, ഞാണചക്ഖു, ദിബ്ബചക്ഖു, ധമ്മചക്ഖൂതി പഞ്ചവിധം **പഞ്ഞാചക്ഖു**. തത്ഥ ‘‘അദ്ദസം ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേന്തോ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩) ഇദം ബുദ്ധചക്ഖു നാമ. ‘‘സമന്തചക്ഖു വുച്ചതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണ’’ന്തി (ചൂളവ॰ ധോതകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൩൨) ഇദം സമന്തചക്ഖു നാമ. ‘‘ചക്ഖും ഉദപാദീ’’തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൫) ഇദം ഞാണചക്ഖു നാമ. ‘‘അദ്ദസം ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേനാ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൪) ഇദം ദിബ്ബചക്ഖു നാമ. ‘‘വിരജം വീതമലം ധമ്മചക്ഖും ഉദപാദീ’’തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൯൫; മഹാവ॰ ൧൬) ഇദം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗത്തയസങ്ഖാതം ധമ്മചക്ഖു നാമ.

മംസചക്ഖുപി ദുവിധം - സസമ്ഭാരചക്ഖു, പസാദചക്ഖൂതി. തത്ഥ യ്വായം അക്ഖികൂപകേ പതിട്ഠിതോ ഹേട്ഠാ അക്ഖികൂപകട്ഠികേന, ഉപരി ഭമുകട്ഠികേന , ഉഭതോ അക്ഖികൂടേഹി, അന്തോ മത്ഥലുങ്ഗേന, ബഹിദ്ധാ അക്ഖിലോമേഹി പരിച്ഛിന്നോ മംസപിണ്ഡോ, സങ്ഖേപതോ ചതസ്സോ ധാതുയോ - വണ്ണോ, ഗന്ധോ, രസോ, ഓജാസമ്ഭവോ സണ്ഠാനം ജീവിതം ഭാവോ കായപസാദോ ചക്ഖുപസാദോതി ചുദ്ദസ സമ്ഭാരാ. വിത്ഥാരതോ ചതസ്സോ ധാതുയോ തംനിസ്സിതാ വണ്ണഗന്ധരസഓജാസണ്ഠാനസമ്ഭവാതി ഇമാനി ദസ ചതുസമുട്ഠാനികത്താ ചത്താലീസം ഹോന്തി, ജീവിതം ഭാവോ കായപസാദോ ചക്ഖുപസാദോതി ചത്താരി ഏകന്തകമ്മസമുട്ഠാനേവാതി ഇമേസം ചതുചത്താലീസായ രൂപാനം വസേന ചതുചത്താലീസ സമ്ഭാരാ. യം ലോകേ ‘‘സേതം വട്ടം പുഥുലം വിസടം വിപുലം ചക്ഖൂ’’തി സഞ്ജാനന്തോ ന ചക്ഖും സഞ്ജാനാതി, വത്ഥും ചക്ഖുതോ സഞ്ജാനാതി, യോ മംസപിണ്ഡോ അക്ഖികൂപകേ പതിട്ഠിതോ ന്ഹാരുസുത്തകേന മത്ഥലുങ്ഗേന ആബദ്ധോ, യത്ഥ സേതമ്പി അത്ഥി കണ്ഹമ്പി ലോഹിതകമ്പി പഥവീപി ആപോപി തേജോപി വായോപി. യം സേമ്ഹുസ്സദത്താ സേതം, പിത്തുസ്സദത്താ കണ്ഹം, രുഹിരുസ്സദത്താ ലോഹിതകം, പഥവുസ്സദത്താ പത്ഥദ്ധം, ആപുസ്സദത്താ പഗ്ഘരതി, തേജുസ്സദത്താ പരിഡയ്ഹതി, വായുസ്സദത്താ സമ്ഭമതി, ഇദം സസമ്ഭാരചക്ഖു നാമ. യോ പന ഏത്ഥ സിതോ ഏത്ഥ പടിബദ്ധോ ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ, ഇദം പസാദചക്ഖു നാമ. ഇദഞ്ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവേന പവത്തതി.

സോതാദീസുപി സോതം ദിബ്ബസോതം, മംസസോതന്തി ദുവിധം. ഏത്ഥ ‘‘ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ വിസുദ്ധായ അതിക്കന്തമാനുസികായ ഉഭോ സദ്ദേ സുണാതീ’’തി ഇദം ദിബ്ബസോതം നാമ. മംസസോതം പന സസമ്ഭാരസോതം പസാദസോതന്തി ദുവിധന്തിആദി സബ്ബം ചക്ഖുമ്ഹി വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം, തഥാ ഘാനജിവ്ഹാ. കായോ പന ചോപനകായോ, കരജകായോ, സമൂഹകായോ, പസാദകായോതിആദിനാ ബഹുവിധോ. തത്ഥ -

‘‘കായേന സംവുതാ ധീരാ, അഥോ വാചായ സംവുതാ’’തി. (ധ॰ പ॰ ൨൩൪) -

അയം ചോപനകായോ നാമ. ‘‘ഇമമ്ഹാ കായാ അഞ്ഞം കായം അഭിനിമ്മിനാതീ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൬; പടി॰ മ॰ ൩.൧൪) അയം കരജകായോ നാമ. സമൂഹകായോ പന വിഞ്ഞാണാദിസമൂഹവസേന അനേകവിധോ ആഗതോ. തഥാ ഹി ‘‘ഛ ഇമേ, ആവുസോ, വിഞ്ഞാണകായാ’’തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൧) വിഞ്ഞാണസമൂഹോ വുത്തോ. ‘‘ഛ ഫസ്സകായാ’’തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൩; മ॰ നി॰ ൧.൯൮) ഫസ്സാദിസമൂഹോ . തഥാ ‘‘കായപസ്സദ്ധി കായലഹുതാ’’തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൧൪) വേദനാക്ഖന്ധാദയോ. ‘‘ഇധേകച്ചോ പഥവികായം അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി, ആപോകായം തേജോകായം വായോകായം കേസകായം ലോമകായ’’ന്തിആദീസു

(പടി॰ മ॰ ന.ന൫) പഥവാദിസമൂഹോ. ''കായേന ഫോട്ഠബ്ബം ഫുസിത്വാ''തി (അ॰ നി॰ ന.൶ന) അയം പസാദകായോ. ഇധാപി പസാദകായോ വേദിതബ്ബോ. സോ ഹി കായവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവേന പവത്തതി. മനോതി പന കിഞ്ചാപി സബ്ബം വിഞ്ഞാണം വുച്ചതി, തഥാപി ദ്വാരഭാവസ്സ ഇധാധിപ്പേതത്താ ദ്വാരഭൂതം സാവജ്ജനം ഭവങ്ഗം വേദിതബ്ബം.

ഏതാനി യസ്സ ദ്വാരാനി അഗുത്താനി ച ഭിക്ഖുനോതി യസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഏതാനി മനച്ഛട്ഠാനി ദ്വാരാനി സതിവോസ്സഗ്ഗേന പമാദം ആപന്നത്താ സതികവാടേന അപിഹിതാനി. **ഭോജനമ്ഹി…പേ॰… അധിഗച്ഛതീ**തി സോ ഭിക്ഖു വുത്തനയേന ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞൂ ഇന്ദ്രിയേസു ച സംവരരഹിതോ ദിട്ഠധമ്മികഞ്ച രോഗാദിവസേന, സമ്പരായികഞ്ച ദുഗ്ഗതിപരിയാപന്നം കായദുക്ഖം രാഗാദികിലേസസന്താപവസേന, ഇച്ഛാവിഘാതവസേന ച ചേതോദുക്ഖന്തി സബ്ബഥാപി ദുക്ഖമേവ അധിഗച്ഛതി പാപുണാതി. യസ്മാ ചേതദേവം, തസ്മാ ദുവിധേനപി ദുക്ഖഗ്ഗിനാ ഇധലോകേ ച പരലോകേ ച ഡയ്ഹമാനേന കായേന ഡയ്ഹമാനേന ചേതസാ ദിവാ വാ യദി വാ രത്തിം നിച്ചകാലമേവ താദിസോ പുഗ്ഗലോ ദുക്ഖമേവ വിഹരതി, ന തസ്സ സുഖവിഹാരസ്സ സമ്ഭവോ, വട്ടദുക്ഖാനതിക്കമേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുഖവിഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. ദുതിയേ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തപനീയസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. തതിയേ **തപനീയാ**തി ഇധ ചേവ സമ്പരായേ ച തപന്തി വിബാധേന്തി വിഹേഠേന്തീതി തപനീയാ. തപനം വാ ദുക്ഖം ദിട്ഠേ ചേവ ധമ്മേ അഭിസമ്പരായേ ച തസ്സ ഉപ്പാദനേന ചേവ അനുബലപ്പദാനേന ച ഹിതാതി തപനീയാ. അഥ വാ തപന്തി തേനാതി തപനം, പച്ഛാനുതാപോ, വിപ്പടിസാരോതി അത്ഥോ, തസ്സ ഹേതുഭാവതോ ഹിതാതി തപനീയാ. **അകതകല്യാണോ**തി അകതം കല്യാണം ഭദ്ദകം പുഞ്ഞം ഏതേനാതി അകതകല്യാണോ. സേസപദദ്വയം തസ്സേവ വേവചനം. പുഞ്ഞഞ്ഹി പവത്തിഹിതതായ ആയതിംസുഖതായ ച ഭദ്ദകട്ഠേന **കല്യാണ**ന്തി ച കുച്ഛിതസലനാദിഅത്ഥേന **കുസല**ന്തി ച ദുക്ഖഭീരൂനം സംസാരഭീരൂനഞ്ച രക്ഖനട്ഠേന **ഭീരുത്താണ**ന്തി ച വുച്ചതി. **കതപാപോ**തി കതം ഉപചിതം പാപം ഏതേനാതി കതപാപോ. സേസപദദ്വയം തസ്സേവ വേവചനം. അകുസലകമ്മഞ്ഹി ലാമകട്ഠേന **പാപ**ന്തി ച അത്തനോ പവത്തിക്ഖണേ വിപാകക്ഖണേ ച ഘോരസഭാവതായ **ലുദ്ദ**ന്തി ച കിലേസേഹി ദൂസിതഭാവേന **കിബ്ബിസ**ന്തി ച വുച്ചതി. ഇതി ഭഗവാ ''ദ്വേ ധമ്മാ തപനീയാ''തി ധമ്മാധിട്ഠാനേന ഉദ്ദിസിത്വാ അകതം കുസലം ധമ്മം കതഞ്ച അകുസലം ധമ്മം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന നിദ്ദിസി. ഇദാനി തേസം തപനീയഭാവം ദസ്സേന്തോ **''സോ അകതം മേ കല്യാണന്തിപി തപ്പതി, കതം മേ പാപന്തിപി തപ്പതീ**''തി ആഹ. ചിത്തസന്താസേന തപ്പതി അനുതപ്പതി അനുസോചതീതി അത്ഥോ.

ഗാഥാസു ദുട്ഠു ചരിതം, കിലേസപൂതികത്താ വാ ദുട്ഠം ചരിതന്തി **ദുച്ചരിതം**. കായേന ദുച്ചരിതം, കായതോ വാ പവത്തം ദുച്ചരിതം **കായദുച്ചരിതം**. ഏവം **വചീമനോദുച്ചരിതാനി**പി ദട്ഠബ്ബാനി. ഇമാനി ച കായദുച്ചരിതാദീനി കമ്മപഥപ്പത്താനി അധിപ്പേതാനീതി യം ന കമ്മപഥപ്പത്തം അകുസലജാതം, തം

സന്ധായാഹ **“യഞ്ചഞ്ഞം ദോസസഞ്ഹിത”**ന്തി. തസ്സത്ഥോ - യമ്പി ച അഞ്ഞം കമ്മപഥഭാവം അപ്പത്തത്താ നിപ്പരിയായേന കായകമ്മാദിസങ്ഖം ന ലഭതി, രാഗാദികിലേസസംസട്ഠത്താ ദോസസഹിതം അകുസലം തമ്പി കത്വാതി അത്ഥോ. **നിരയ**ന്തി നിരതിഅത്ഥേന നിരസ്സാദട്ഠേന വാ നിരയന്തി ലദ്ധനാമം സബ്ബമ്പി ദുഗ്ഗതിം, അയസങ്ഖാതസുഖപ്പടിക്ഖേപേന വാ സബ്ബത്ഥ സുഗതിദുഗ്ഗതീസു നിരയദുക്ഖം. **സോ** താദിസോ പുഗ്ഗലോ ഉപഗച്ഛതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച കായദുച്ചരിതസ്സ തപനീയഭാവേ നന്ദോ യക്ഖോ നന്ദോ മാണവകോ നന്ദോ ഗോഘാതകോ ദ്വേ ഭാതികാതി ഏതേസം വത്ഥൂനി കഥേതബ്ബാനി. തേ കിര ഗാവിം വധിത്വാ മംസം ദ്വേ കോട്ഠാസേ അകംസു. തതോ കനിട്ഠോ ജേട്ഠം ആഹ - “മയ്ഹം ദാരകാ ബഹൂ, ഇമാനി മേ അന്താനി ദേഹീ”തി. അഥ നം ജേട്ഠോ - “സബ്ബം മംസം ദ്വേധാ വിഭത്തം, പുന കിമഗ്ഗഹേസീ”തി പഹരിത്വാ ജീവിതക്ഖയം പാപേസി. നിവത്തിത്വാ ച നം ഓലോകേന്തോ മതം ദിസ്വാ “ഭാരിയം വത മയാ കതം, സ്വാഹം അകാരണേനേവ നം മാരേസി”ന്തി ചിത്തം ഉപ്പാദേസി. അഥസ്സ ബലവവിപ്പടിസാരോ ഉപ്പജ്ജി. സോ ഠിതട്ഠാനേപി നിസിന്നട്ഠാനേപി തദേവ കമ്മം ആവജ്ജേതി, ചിത്തസ്സാദം ന ലഭതി, അസിതപീതഖായിതമ്പിസ്സ സരീരേ ഓജം ന ഫരതി, അട്ഠിചമ്മമത്തമേവ അഹോസി. അഥ നം ഏകോ ഥേരോ പുച്ഛി “ഉപാസക, ത്വം അതിവിയ കിസോ അട്ഠിചമ്മമത്തോ ജാതോ, കീദിസോ തേ രോഗോ, ഉദാഹു അത്ഥി കിഞ്ചി തപനീയം കമ്മം കത”ന്തി? സോ “ആമ, ഭന്തേ”തി സബ്ബം ആരോചേസി. അഥസ്സ സോ “ഭാരിയം തേ, ഉപാസക, കമ്മം കതം, അനപരാധട്ഠാനേ അപരദ്ധ”ന്തി ആഹ. സോ തേനേവ കമ്മുനാ കാലം കത്വാ നിരയേ നിബ്ബത്തി. വചീദുച്ചരിതസ്സ പന സുപ്പബുദ്ധസക്കകോകാലികചിഞ്ചമാണവികാദീനം വത്ഥൂനി കഥേതബ്ബാനി, മനോദുച്ചരിതസ്സ ഉക്കലജയഭഞ്ഞാദീനം.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അതപനീയസുത്തവണ്ണനാ

൩൪. ചതുത്ഥേ തതിയേ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഠമസീലസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. പഞ്ചമേ **പാപകേന ച സീലേനാ**തി പാപകം നാമ സീലം സീലഭേദകരോ അസംവരോതി വദന്തി. തത്ഥ യദി അസംവരോ അസീലമേവ തംദുസ്സീല്യഭാവതോ, കഥം സീലന്തി വുച്ചതി? തത്ഥായം അധിപ്പായോ സിയാ - യഥാ നാമ ലോകേ അദിട്ഠം “ദിട്ഠ”ന്തി വുച്ചതി, അസീലവാ “സീലവാ”തി, ഏവമിധാപി അസീലമ്പി അസംവരോപി “സീല”ന്തി വോഹരീയതി. അഥ വാ “കതമേ ച, ഥപതി, അകുസലാ സീലാ? അകുസലം കായകമ്മം, അകുസലം വചീകമ്മം, പാപകോ ആജീവോ”തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൬൪) വചനതോ അകുസലധമ്മേസുപി അത്ഥേവ സീലസമഞ്ഞാ, തസ്മാ പരിചയവസേന സഭാവസിദ്ധി വിയ പകതിഭൂതോ സബ്ബോ സമാചാരോ “സീല”ന്തി വുച്ചതി. തത്ഥ യം അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന അകുസലം ലാമകം, തം സന്ധായാഹ “പാപകേന ച സീലേനാ”തി. **പാപികായ ച ദിട്ഠിയാ**തി സബ്ബാപി മിച്ഛാദിട്ഠിയോ പാപികാവ. വിസേസതോ പന അഹേതുകദിട്ഠി, അകിരിയദിട്ഠി, നത്ഥികദിട്ഠീതി ഇമാ തിവിധാ ദിട്ഠിയോ പാപികതരാ. തത്ഥ പാപകേന സീലേന സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ പയോഗവിപന്നോ ഹോതി, പാപികായ ദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ ആസയവിപന്നോ ഹോതി, ഏവം പയോഗാസയവിപന്നോ പുഗ്ഗലോ നിരയൂപഗോ ഹോതിയേവ. തേന വുത്തം “ഇമേഹി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വീഹി ധമ്മേഹി

സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ യഥാഭതം നിക്ഖിത്തോ, ഏവം നിരയേ''തി. ഏത്ഥ ച ''ദ്വീഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ''തി ഇദം ലക്ഖണവചനം ദട്ഠബ്ബം, ന തന്തിനിദ്ദേസോ. യഥാ തം ലോകേ ''യദിമേ ബ്യാധിതാ സിയും, ഇമേസം ഇദം ഭേസജ്ജം ദാതബ്ബ''ന്തി. അഞ്ഞേസുപി ഈദിസേസു ഠാനേസു ഏസേവ നയോ. **ദുപ്പഞ്ഞോ**തി നിപ്പഞ്ഞോ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ദുതിയസീലസുത്തവണ്ണനാ

൬൬. ഛട്ഠേ **ഭദ്ദകേന ച സീലേനാ**തി കായസുചരിതാദിചതുപാരിസുദ്ധിസീലേന. തഞ്ഹി അഖണ്ഡാദിസീലഭാവേന സയഞ്ച കല്യാണം, സമഥവിപസ്സനാദികല്യാണഗുണാവഹം ചാതി ''ഭദ്ദക''ന്തി വുച്ചതി. **ഭദ്ദികായ ച ദിട്ഠിയാ**തി കമ്മസ്സകതാഞാണേന ചേവ കമ്മപഥസമ്മാദിട്ഠിയാ ച. തത്ഥ ഭദ്ദകേന സീലേന പയോഗസമ്പന്നോ ഹോതി, ഭദ്ദികായ ദിട്ഠിയാ ആസയസമ്പന്നോ. ഇതി പയോഗാസയസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ സഗ്ഗൂപഗോ ഹോതി. തേന വുത്തം - ''ഇമേഹി, ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വീഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ യഥാഭതം നിക്ഖിത്തോ, ഏവം സഗ്ഗേ''തി. **സപ്പഞ്ഞോ**തി പഞ്ഞവാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ആതാപീസുത്തവണ്ണനാ

൬൭. സത്തമേ **അനാതാപീ**തി കിലേസാനം ആതാപനട്ഠേന ആതാപോ, വീരിയം, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ആതാപീ, ന ആതാപീ അനാതാപീ, സമ്മപ്പധാനവിരഹിതോ കുസീതോതി വുത്തം ഹോതി. ഓത്താപോ വുച്ചതി പാപുത്രാസോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഓത്താപീ, ന ഓത്താപീ **അനോത്താപീ,** ഓത്താപരഹിതോ. അഥ വാ ആതാപപ്പടിപക്ഖോ അനാതാപോ, കോസജ്ജം സോ അസ്സ അത്ഥീതി അനാതാപീ. യം ''ന ഓത്തപതി ഓത്തപ്പിതബ്ബേന, ന ഓത്തപതി പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം സമാപത്തിയാ''തി ഏവം വുത്തം, തം അനോത്തപ്പം അനോത്താപോ. സോ അസ്സ അത്ഥീതി അനോത്താപീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അഭബ്ബോതി അനരഹോ. **സമ്ബോധായാ**തി അരിയമഗ്ഗത്ഥായ. **നിബ്ബാനായാ**തി കിലേസാനം അച്ചന്തവൂപസമായ അമതമഹാനിബ്ബാനായ. **അനുത്തരസ്സ യോഗക്ഖേമസ്സാ**തി അരഹത്തഫലസ്സ. തഞ്ഹി ഉത്തരിതരസ്സ അഭാവതോ അനുത്തരം, ചതൂഹി യോഗേഹി അനുപദ്ദുതത്താ ഖേമം നിബ്ഭയന്തി യോഗക്ഖേമന്തി ച വുച്ചതി. **അധിഗമായാ**തി പത്തിയാ. **ആതാപീ**തി വീരിയവാ. സോ ഹി ''ആരദ്ധവീരിയോ വിഹരതി അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായ, കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപസമ്പദായ, ഥാമവാ ദള്ഹപരക്കമോ അനിക്ഖിത്തധുരോ കുസലേസു ധമ്മേസൂ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൫) ഏവം വുത്തേന വീരിയാരമ്ഭേന സമന്നാഗതോ കിലേസാനം അച്ചന്തമേവ ആതാപനസീലോതി ആതാപീ. **ഓത്താപീ**തി ''യം ഓത്തപതി ഓത്തപ്പിതബ്ബേന, ഓത്തപതി പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം സമാപത്തിയാ''തി (ധ॰ സ॰ ൩൧) ഏവം വുത്തേന ഓത്തപ്പേന സമന്നാഗതത്താ ഓത്തപനസീലോതി ഓത്തപ്പീ. അയഞ്ഹി ഓത്താപീതി വുത്തോ. തദവിനാഭാവതോ ഹിരിയാ ച സമന്നാഗതോ ഏവ ഹോതീതി ഹിരോത്തപ്പസമ്പന്നോ അണുമത്തേപി വജ്ജേ ഭയദസ്സാവീ സീലേസു പരിപൂരകാരീ ഹോതി. ഇച്ചസ്സ സീലസമ്പദാ ദസ്സിതാ. ആതാപീതി ഇമിനാ നയേനസ്സ കിലേസപരിതാപിതാദീപനേന സമഥവിപസ്സനാഭാവനാനുയുത്തതാ ദസ്സിതാ. യഥാവുത്തഞ്ച വീരിയം സദ്ധാസതിസമാധിപഞ്ഞാഹി വിനാ ന ഹോതീതി വിമുത്തിപരിപാചകാനി

സദ്ധാപഞ്ചമാനി ഇന്ദ്രിയാനി അത്ഥതോ വുത്താനേവ ഹോന്തി. തേസു ച സിദ്ധേസു അനിച്ചേ അനിച്ചസഞ്ഞാ, അനിച്ചേ ദുക്ഖസഞ്ഞാ, ദുക്ഖേ അനത്തസഞ്ഞാ, പഹാനസഞ്ഞാ, വിരാഗസഞ്ഞാ, നിരോധസഞ്ഞാതി ഛ നിബ്ബേധഭാഗിയാ സഞ്ഞാ സിദ്ധാ ഏവാതി. ഏവം ഇമേഹി ദ്വീഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതസ്സ ലോകിയാനം സീലസമാധിപഞ്ഞാനം സിജ്ഝനതോ മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാധിഗമസ്സ ഭബ്ബതം ദസ്സേന്തോ **"ആതാപീ ച ഖോ...പേ॰... അധിഗമായാ"**തി ആഹ.

ഗാഥാസു **കുസീതോ**തി മിച്ഛാവിതക്കബഹുലതായ കാമബ്യാപാദവിഹിംസാവിതക്കസങ്ഖാതേഹി കുച്ഛിതേഹി പാപധമ്മേഹി സിതോ സമ്ബന്ധോ യുത്തോതി കുസീതോ. കുച്ഛിതം വാ സീദതി സമ്മാപടിപത്തിതോ അവസീദതീതി കുസീതോ, ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ. **ഹീനവീരിയോ**തി നിബ്ബീരിയോ, ചതൂസുപി ഇരിയാപഥേസു വീരിയകരണരഹിതോ. അനുസ്സാഹസംഹനനസഭാവസ്സ ചിത്താലസിയസ്സ ഥിനസ്സ, അസത്തിവിഘാതസഭാവസ്സ കായാലസിയസ്സ മിദ്ധസ്സ ച അഭിണ്ഹപ്പവത്തിയാ **ഥിനമിദ്ധബഹുലോ**. പാപജിഗുച്ഛനലക്ഖണായ ഹിരിയാ അഭാവേന തപ്പടിപക്ഖേന അഹിരികേന സമന്നാഗതത്താ ച **അഹിരികോ**. ഹിരോത്തപ്പവീരിയാനം അഭാവേനേവ സമ്മാപടിപത്തിയം നത്ഥി ഏതസ്സ ആദരോതി **അനാദരോ**. ഉഭയഥാപി തഥാ ധമ്മപുഗ്ഗലേന ദുവിധകിരിയാകരണേന അനാദരോ. **ഫുട്ഠു**ന്തി ഫുസിതും. **സമ്ബോധിമുത്തമ**ന്തി സമ്ബോധിസങ്ഖാതം ഉത്തമം അരഹത്തം അധിഗന്തും അഭബ്ബോതി അത്ഥോ.

സതിമാതി ചിരകതചിരഭാസിതാനം അനുസ്സരണേ സമത്ഥസ്സ സതിനേപക്കസ്സ ഭാവേന ചതുസതിപട്ഠാനയോഗേന സതിമാ. **നിപകോ**തി സത്തട്ഠാനിയസമ്പജഞ്ഞസങ്ഖാതേന ചേവ കമ്മട്ഠാനപരിഹരണപഞ്ഞാസങ്ഖാതേന ച നേപക്കേന സമന്നാഗതത്താ നിപകോ. **ഝായീ**തി ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനേന ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനേന ചാതി ദ്വീഹിപി ഝാനേഹി ഝായീ. **അപ്പമത്തോ**തി "ദിവസം ചങ്കമേന നിസജ്ജായ ആവരണിയേഹി ധമ്മേഹി ചിത്തം പരിസോധേതീ"തിആദിനാ നയേന കമ്മട്ഠാനഭാവനായ അപ്പമത്തോ. **സംയോജനം ജാതിജരായ ഛേത്വാ**തി ജാതിയാ ചേവ ജരായ ച സത്തേ സംയോജേതീതി സംയോജനന്തി ലദ്ധനാമം കാമരാഗാദികം ദസവിധമ്പി കിലേസജാതം അനുസയസമുഗ്ഘാതവസേന മൂലതോ ഛിന്ദിത്വാ. അഥ വാ **സംയോജനം ജാതിജരായ ഛേത്വാ**തി ജാതിജരായ സംയോജനം ഛിന്ദിത്വാ. യസ്സ ഹി സംയോജനാനി അച്ഛിന്നാനി, തസ്സ ജാതിജരായ അച്ഛേദോ അസമുഗ്ഘാതോവ. യസ്സ പന താനി ഛിന്നാനി, തസ്സ ജാതിജരാപി ഛിന്നാവ കാരണസ്സ സമുഗ്ഘാതിതത്താ. തസ്മാ സംയോജനം ഛിന്ദന്തോ ഏവ ജാതിജരാപി ഛിന്ദതി. തേന വുത്തം "സംയോജനം ജാതിജരായ ഛേത്വാ"തി. **ഇധേവ സമ്ബോധിമനുത്തരം ഫുസേ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ അഗ്ഗമഗ്ഗം അരഹത്തം വാ ഫുസേ പാപുണേയ്യ.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പഠമനകുഹനസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. അട്ഠമേ **നയിദ**ന്തി ഏത്ഥ **ന**ഇതി പടിസേധേ നിപാതോ, തസ്സ "വുസ്സതീ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ, **യ**കാരോ പദസന്ധികരോ. **ഇദം**-സദ്ദോ "ഏകമിദാഹം, ഭിക്ഖവേ, സമയം ഉക്കട്ഠായം വിഹരാമി സുഭഗവനേ സാലരാജമൂലേ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൧) നിപാതമത്തം. "ഇദം ഖോ തം, ഭിക്ഖവേ, അപ്പമത്തകം ഓരമത്തകം സീലമത്തക"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൭) യഥാവുത്തേ ആസന്നപച്ചക്ഖേ ആഗതോ.

"ഇദഞ്ഹി തം ജേതവനം, ഇസിസങ്ഘനിസേവിതം;

ആവുത്ഥം ധമ്മരാജേന, പീതിസഞ്ജനനം മമാ’’തി. -

ആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൪൮) വക്ഖമാനേ ആസന്നപച്ചക്ഖേ. ഇധാപി വക്ഖമാനേയേവ ആസന്നപച്ചക്ഖേ ദട്ഠബ്ബോ.

ബ്രഹ്മചരിയ-സദ്ദോ -

‘‘കിം തേ വതം കിം പന ബ്രഹ്മചരിയം,
കിസ്സ സുചിണ്ണസ്സ അയം വിപാകോ;
ഇദ്ധീ ജുതീ ബലവീരിയൂപപത്തി,
ഇദഞ്ച തേ നാഗ മഹാവിമാനം.

‘‘അഹഞ്ച ഭരിയാ ച മനുസ്സലോകേ,
സദ്ധാ ഉഭോ ദാനപതീ അഹുമ്ഹാ;
ഓപാനഭൂതം മേ ഘരം തദാസി,
സന്തപ്പിതാ സമണബ്രാഹ്മണാ ച.

‘‘തം മേ വതം തം പന ബ്രഹ്മചരിയം,
തസ്സ സുചിണ്ണസ്സ അയം വിപാകോ;
ഇദ്ധീ ജുതീ ബലവീരിയൂപപത്തി,
ഇദഞ്ച മേ ധീര മഹാവിമാന’’ന്തി. (ജാ॰ ൨.൨൨.൧൫൯൨-൧൫൯൪, ൧൫൯൬) -

ഇമസ്മിം പുണ്ണകജാതകേ ദാനേ ആഗതോ.

‘‘കേന പാണി കാമദദോ, കേന പാണി മധുസ്സവോ;
കേന തേ ബ്രഹ്മചരിയേന, പുഞ്ഞം പാണിമ്ഹി ഇജ്ഝതി.

‘‘തേന പാണി കാമദദോ, തേന പാണി മധുസ്സവോ;
തേന മേ ബ്രഹ്മചരിയേന, പുഞ്ഞം പാണിമ്ഹി ഇജ്ഝതീ’’തി. (പേ॰ വ॰ ൨൭൫, ൨൭൭) -

ഇമസ്മിം അങ്കുരപേതവത്ഥുസ്മിം വേയ്യാവച്ചേ. ‘‘ഇദം ഖോ തം, ഭിക്ഖവേ, തിത്തിരിയം നാമ ബ്രഹ്മചരിയം അഹോസീ’’തി (ചൂളവ॰ ൩൧൧) ഇമസ്മിം തിത്തിരജാതകേ പഞ്ചസിക്ഖാപദസീലേ. ‘‘തം ഖോ പന, പഞ്ചസിഖ, ബ്രഹ്മചരിയം നേവ നിബ്ബിദായ ന വിരാഗായ…പേ॰… യാവദേവ ബ്രഹ്മലോകൂപപത്തിയാ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൨൯) ഇമസ്മിം മഹാഗോവിന്ദസുത്തേ ബ്രഹ്മവിഹാരേ. ‘‘പരേ അബ്രഹ്മചാരീ ഭവിസ്സന്തി, മയമേത്ഥ ബ്രഹ്മചാരിനോ ഭവിസ്സാമാ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൮൩) സല്ലേഖസുത്തേ മേഥുനവിരതിയം.

‘‘മയഞ്ച ഭരിയാ നാതിക്കമാമ,
അമ്ഹേ ച ഭരിയാ നാതിക്കമന്തി;
അഞ്ഞത്ര താഹി ബ്രഹ്മചരിയം ചരാമ,
തസ്മാ ഹി അമ്ഹം ദഹരാ ന മീയരേ’’തി. (ജാ॰ ൧.൧൦.൯൭) -

മഹാധമ്മപാലജാതകേ സദാരസന്തോസേ. ‘‘അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം, സാരിപുത്ത, ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം ബ്രഹ്മചരിയം ചരിതാ - തപസ്സീ സുദം ഹോമീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൫) ലോമഹംസസുത്തേ വീരിയേ.

‘‘ഹീനേന ബ്രഹ്മചരിയേന, ഖത്തിയേ ഉപപജ്ജതി;
മജ്ഝിമേന ച ദേവത്തം, ഉത്തമേന വിസുജ്ഝതീ’’തി. (ജാ॰ ൧.൮.൭൫) -

നിമിജാതകേ അത്തദമനവസേന കതേ അട്ഠങ്ഗികഉപോസഥേ. “ഇദം ഖോ പന, പഞ്ചസിഖ, ബ്രഹ്മചരിയം ഏകന്തനിബ്ബിദായ വിരാഗായ…പേ॰… അയമേവ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൨൯) മഹാഗോവിന്ദസുത്തേയേവ അരിയമഗ്ഗേ. “തയിദം ബ്രഹ്മചരിയം ഇദ്ധഞ്ചേവ ഫീതഞ്ച വിത്ഥാരികം ബാഹുജഞ്ഞം പുഥുഭൂതം യാവ ദേവമനുസ്സേഹി സുപ്പകാസിത”ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൭൪) പാസാദികസുത്തേ സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹേ സകലസ്മിം സാസനേ. ഇധാപി അരിയമഗ്ഗേ സാസനേ ച വത്തതി.

വുസ്സതീതി വസീയതി, ചരീയതീതി അത്ഥോ. **ജനകുഹനത്ഥ**ന്തി “അഹോ അയ്യോ സീലവാ വത്തസമ്പന്നോ അപ്പിച്ഛോ സന്തുട്ഠോ മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ”തിആദിനാ ജനസ്സ സത്തലോകസ്സ വിമ്ഹാപനത്ഥം. **ജനലപനത്ഥ**ന്തി “ഏവരൂപസ്സ നാമ അയ്യസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലം ഭവിസ്സതീ”തി പസന്നചിത്തേഹി “കേനത്ഥോ, കിം ആഹരീയതൂ”തി മനുസ്സേഹി വദാപനത്ഥം. **ലാഭസക്കാരസിലോകാനിസംസത്ഥ**ന്തി യ്വായം “ആകങ്ഖേയ്യ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ‘ലാഭീ അസ്സം ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപ്പച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാന’ന്തി, സീലേ-സ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൬൫) സീലാനിസംസഭാവേന വുത്തോ ചതുപച്ചയലാഭോ, യോ ച ചതുന്നം പച്ചയാനം സക്കച്ചദാനസങ്ഖാതോ ആദരബഹുമാനഗരുകരണസങ്ഖാതോ ച സക്കാരോ, യോ ച “സീലസമ്പന്നോ ബഹുസ്സുതോ സുതധരോ ആരദ്ധവീരിയോ”തിആദിനാ നയേന ഉഗ്ഗതഥുതിഘോസസങ്ഖാതോ സിലോകോ ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്താനം ദിട്ഠധമ്മികോ ആനിസംസോ, തദത്ഥം. **ഇതി മം ജനോ ജാനാതൂ**തി “ഏവം ബ്രഹ്മചരിയവാസേ സതി ‘അയം സീലവാ കല്യാണധമ്മോ’തിആദിനാ മം ജനോ ജാനാതു സമ്ഭാവേതൂ”തി അത്തനോ സന്തഗുണവസേന സമ്ഭാവനത്ഥമ്പി ന ഇദം ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ.

കേചി പന **“ജനകുഹനത്ഥ**ന്തി പാപിച്ഛസ്സ ഇച്ഛാപകതസ്സ സതോ സാമന്തജപ്പനഇരിയാപഥനിസ്സിതപച്ചയപടിസേവനസങ്ഖാതേന തിവിധേന കുഹനവത്ഥുനാ കുഹനഭാവേന ജനസ്സ വിമ്ഹാപനത്ഥം. **ജനലപനത്ഥ**ന്തി പാപിച്ഛസ്സേവ സതോ പച്ചയത്ഥം പരികഥോഭാസാദിവസേന ലപനഭാവേന ഉപലാപനഭാവേന വാ ജനസ്സ ലപനത്ഥം. **ലാഭസക്കാരസിലോകാനിസംസത്ഥ**ന്തി പാപിച്ഛസ്സേവ സതോ ലാഭാദിഗരുതായ ലാഭസക്കാരസിലോകസങ്ഖാതസ്സ ആനിസംസഉദയസ്സ നിപ്ഫാദനത്ഥം. **ഇതി മം ജനോ ജാനാതൂ**തി പാപിച്ഛസ്സേവ സതോ അസന്തഗുണസമ്ഭാവനാധിപ്പായേന ‘ഇതി ഏവം മം ജനോ ജാനാതൂ’തി ന ഇദം ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീ”തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥം വദന്തി. പുരിമോയേവ പന അത്ഥോ സാരതരോ.

അഥ ഖോതി ഏത്ഥ **അഥാ**തി അഞ്ഞദത്ഥേ നിപാതോ, **ഖോ**തി അവധാരണേ. തേന കുഹനാദിതോ അഞ്ഞദത്ഥായേവ പന ഇദം, ഭിക്ഖവേ, ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീതി ദസ്സേതി. ഇദാനി തം പയോജനം ദസ്സേന്തോ **“സംവരത്ഥഞ്ചേവ പഹാനത്ഥഞ്ചാ”**തി ആഹ. തത്ഥ പഞ്ചവിധോ സംവരോ - പാതിമോക്ഖസംവരോ, സതിസംവരോ, ഞാണസംവരോ, ഖന്തിസംവരോ, വീരിയസംവരോതി.

തത്ഥ “ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ”തി (വിഭ॰ ൫൧൧) ഹി ആദിനാ നയേന ആഗതോ അയം **പാതിമോക്ഖസംവരോ** നാമ, യോ സീലസംവരോതി ച പവുച്ചതി. “രക്ഖതി ചക്ഖുന്ദ്രിയം, ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരം ആപജ്ജതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൧൩; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൫; സം॰ നി॰ ൪.൨൩൯; അ॰ നി॰ ൩.൧൬) ആഗതോ അയം **സതിസംവരോ**.

“യാനി സോതാനി ലോകസ്മിം (അജിതാതി ഭഗവാ),

സതി തേസം നിവാരണം;
സോതാനം സംവരം ബ്രൂമി,
പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേ”തി. (സും നിം ൧൦൪൧) -

ആഗതോ അയം **ഞാണസംവരോ**. “ഖമോ ഹോതി സീതസ്സ ഉണ്ഹസ്സാ”തിആദിനാ (മം നിം ൧.൨൪; അം നിം ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) നയേന ആഗതോ അയം **ഖന്തിസംവരോ**. “ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ”തിആദിനാ (മം നിം ൧.൨൬; അം നിം ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) നയേന ആഗതോ അയം **വീരിയസംവരോ**. അത്ഥതോ പന പാണാതിപാതാദീനം പജഹനവസേന, വത്തപടിവത്താനം കരണവസേന ച പവത്താ ചേതനാ വിരതിയോ ച. സങ്ഖേപതോ സബ്ബോ കായവചീസംയമോ, വിത്ഥാരതോ സത്തന്നം ആപത്തിക്ഖന്ധാനം അവീതിക്കമോ സീലസംവരോ. സതി ഏവ സതിസംവരോ, സതിപ്പധാനാ വാ കുസലാ ഖന്ധാ. ഞാണമേവ ഞാണസംവരോ. അധിവാസനവസേന അദോസോ, അദോസപ്പധാനാ വാ തഥാ പവത്താ കുസലാ ഖന്ധാ ഖന്തിസംവരോ, പഞ്ഞാതി ഏകേ. കാമവിതക്കാദീനം അനധിവാസനവസേന പവത്തം വീരിയമേവ വീരിയസംവരോ. തേസു പഠമോ കായദുച്ചരിതാദിദുസ്സീല്യസ്സ സംവരണതോ സംവരോ, ദുതിയോ മുട്ഠസ്സച്ചസ്സ, തതിയോ അഞ്ഞാണസ്സ, ചതുത്ഥോ അക്ഖന്തിയാ, പഞ്ചമോ കോസജ്ജസ്സ സംവരണതോ പിദഹനതോ സംവരോതി വേദിതബ്ബോ. ഏവമേതസ്സ സംവരസ്സ അത്ഥായ സംവരത്ഥം, സംവരനിപ്ഫാദനത്ഥന്തി അത്ഥോ.

പഹാനമ്പി പഞ്ചവിധം - തദങ്ഗപ്പഹാനം, വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം, സമുച്ഛേദപ്പഹാനം, പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം, നിസ്സരണപ്പഹാനന്തി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ ഏകകനിപാതേ പഠമസുത്തവണ്ണനായം വുത്തമേവ. തസ്സ പന പഞ്ചവിധസ്സപി തഥാ തഥാ രാഗാദികിലേസാനം പടിനിസ്സജ്ജനട്ഠേന സമതിക്കമനട്ഠേന വാ പഹാനസ്സ അത്ഥായ പഹാനത്ഥം, പഹാനസാധനത്ഥന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ സംവരേന കിലേസാനം ചിത്തസന്താനേ പവേസനനിവാരണം പഹാനേന പവേസനനിവാരണഞ്ചേവ സമുഗ്ഘാതോ ചാതി വദന്തി. ഉഭയേനാപി പന യഥാരഹം ഉഭയം സമ്പജ്ജതീതി ദട്ഠബ്ബം. സീലാദിധമ്മാ ഏവ ഹി സംവരണതോ സംവരോ, പജഹനതോ പഹാനന്തി.

ഗാഥാസു **അനീതിഹ**ന്തി ഈതിയോ വുച്ചന്തി ഉപദ്ദവാ - ദിട്ഠധമ്മികാ ച സമ്പരായികാ ച. ഈതിയോ ഹനതി വിനാസേതി പജഹതീതി ഈതിഹം, അനു ഈതിഹന്തി **അനീതിഹം,** സാസനബ്രഹ്മചരിയം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയഞ്ച. അഥ വാ ഈതീഹി അനത്ഥേഹി സദ്ധിം ഹനന്തി ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി ഈതിഹാ, തണ്ഹാദിഉപക്കിലേസാ. നത്ഥി ഏത്ഥ ഈതിഹാതി **അനീതിഹം**. ഈതിഹാ വാ യഥാവുത്തേനട്ഠേന തിത്ഥിയസമയാ, തപ്പടിപക്ഖതോ ഇദം അനീതിഹം. “അനിതിഹ”ന്തിപി പാഠോ. തസ്സത്ഥോ - “ഇതിഹായ”ന്തി ധമ്മേസു അനേകംസഗ്ഗാഹഭാവതോ വിചികിച്ഛാ ഇതിഹം നാമ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധപ്പവേദിതത്താ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജന്താനം നിക്കങ്ഖഭാവസാധനതോ നത്ഥി ഏത്ഥ ഇതിഹന്തി **അനിതിഹം,** അപരപ്പച്ചയന്തി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം “പച്ചത്തം വേദിതബ്ബോ വിഞ്ഞൂഹീ”തി “അതക്കാവചരോ”തി ച. ഗാഥാസുഖത്ഥം പന “അനീതിഹ”ന്തി ദീഘം കത്വാ പഠന്തി.

നിബ്ബാനസങ്ഖാതം ഓഗധം പതിട്ഠം പാരം ഗച്ഛതീതി **നിബ്ബാനോഗധഗാമീ,** വിമുത്തിരസത്താ ഏകന്തേനേവ നിബ്ബാനസമ്പാപകോതി അത്ഥോ. തം നിബ്ബാനോഗധഗാമിനം ബ്രഹ്മചരിയം. **സോതി** യോ സോ സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ സബ്ബകിലേസേ ഭിന്ദിത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, സോ ഭഗവാ **അദേസയി** ദേസേസി. നിബ്ബാനോഗധോതി വാ അരിയമഗ്ഗോ വുച്ചതി. തേന വിനാ നിബ്ബാനോഗാഹനസ്സ അസമ്ഭവതോ തസ്സ ച നിബ്ബാനം അനാലമ്ബിത്വാ

അപ്പവത്തനതോ, തഞ്ച തം ഏകന്തം ഗച്ഛതീതി നിബ്ബാനോഗധഗാമീ. അഥ വാ **നിബ്ബാനോഗധഗാമിന**ന്തി നിബ്ബാനസ്സ അന്തോഗാമിനം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം , നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരിത്വാ തസ്സ അന്തോ ഏവ വത്തതി പവത്തതീതി. **മഹന്തേഹീ**തി മഹാആതുമേഹി ഉളാരജ്ഝാസയേഹി. മഹന്തം നിബ്ബാനം, മഹന്തേ വാ സീലക്ഖന്ധാദികേ ഏസന്തി ഗവേസന്തീതി മഹേസിനോ ബുദ്ധാദയോ അരിയാ. തേഹി **അനുയാതോ** പടിപന്നോ. **യഥാ ബുദ്ധേന ദേസിത**ന്തി യഥാ അഭിഞ്ഞേയ്യാദിധമ്മേ അഭിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവേനേവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന മയാ ദേസിതം, ഏവം യേ ഏതം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം തദത്ഥം സാസനബ്രഹ്മചരിയഞ്ച പടിപജ്ജന്തി. തേ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികത്ഥേഹി യഥാരഹം അനുസാസന്തസ്സ സത്ഥു മയ്ഹം സാസനകാരിനോ ഓവാദപ്പടികരാ സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ അന്തം പരിയന്തം അപ്പവത്തിം കരിസ്സന്തി, ദുക്ഖസ്സ വാ അന്തം നിബ്ബാനം സച്ഛികരിസ്സന്തീതി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ദുതിയനകുഹനസുത്തവണ്ണനാ

൩൬. നവമേ **അഭിഞ്ഞത്ഥ**ന്തി കുസലാദിവിഭാഗേന ഖന്ധാദിവിഭാഗേന ച സബ്ബധമ്മേ അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന അവിപരീതതോ ജാനനത്ഥം. **പരിഞ്ഞത്ഥ**ന്തി തേഭൂമകധമ്മേ ''ഇദം ദുക്ഖ''ന്തിആദിനാ പരിജാനനത്ഥം സമതിക്കമനത്ഥഞ്ച. തത്ഥ അഭിഞ്ഞേയ്യഅഭിജാനനാ ചതുസച്ചവിസയാ. പരിഞ്ഞേയ്യപരിജാനനാ പന യദിപി ദുക്ഖസച്ചവിസയാ, പഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയേഹി പന വിനാ ന പവത്തതീതി പഹാനാദയോപി ഇധ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം. സേസം അനന്തരസുത്തേ വുത്തത്ഥമേവ.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സോമനസ്സസുത്തവണ്ണനാ

൩൭. ദസമേ **സുഖസോമനസ്സബഹുലോ**തി ഏത്ഥ **സുഖ**ന്തി കായികം സുഖം, **സോമനസ്സ**ന്തി ചേതസികം. തസ്മാ യസ്സ കായികം ചേതസികഞ്ച സുഖം അഭിണ്ഹം പവത്തതി, സോ സുഖസോമനസ്സബഹുലോതി വുത്തോ. **യോനീ**തി ''ചതസ്സോ ഖോ ഇമാ, സാരിപുത്ത, യോനിയോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൨) ഖന്ധകോട്ഠാസോ യോനീതി ആഗതോ. ''യോനി ഹേസാ, ഭൂമിജ, ഫലസ്സ അധിഗമായാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൨൬) കാരണം.

> ''ന ചാഹം ബ്രാഹ്മണം ബ്രൂമി, യോനിജം മത്തിസമ്ഭവ''ന്തി ച. (മ॰ നി॰ ൨.൪൫൭; ധ॰ പ॰ ൩൯൬; സു॰ നി॰ ൬൨൫);

''തമേനം കമ്മജാ വാതാ നിബ്ബത്തിത്വാ ഉദ്ധംപാദം അധോസിരം സമ്പരിവത്തേത്വാ മാതു യോനിമുഖേ സമ്പടിപാദേന്തീ''തി ച ആദീസു പസ്സാവമഗ്ഗോ. ഇധ പന കാരണം അധിപ്പേതം. **അസ്സാ**തി അനേന. **ആരദ്ധാ**തി പട്ഠപിതാ പഗ്ഗഹിതാ പരിപുണ്ണാ സമ്പാദിതാ വാ.

ആസവാനം ഖയായാതി ഏത്ഥ ആസവന്തീതി ആസവാ, ചക്ഖുതോപി...പേ॰... മനതോപി സവന്തി പവത്തന്തീതി വുത്തം ഹോതി. ധമ്മതോ യാവ ഗോത്രഭൂ, ഓകാസതോ യാവ ഭവഗ്ഗാ സവന്തീതി വാ ആസവാ. ഏതേ ധമ്മേ ഏതഞ്ച ഓകാസം അന്തോ കരിത്വാ പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. അന്തോകരണത്ഥോ ഹി അയം ആകാരോ. ചിരപാരിവാസിയട്ഠേന മദിരാദയോ ആസവാ വിയാതിപി ആസവാ. ലോകേ ഹി ചിരപാരിവാസികാ മദിരാദയോ ആസവാതി വുച്ചന്തി. യദി ച

ചിരപാരിവാസിയട്ഠേന ആസവാ, ഏതേ ഏവ ഭവിതും അരഹന്തി. വുത്തം ഹേതം - “പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജായ, ഇതോ പുബ്ബേ അവിജ്ജാ നാഹോസീ”തിആദി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൧). ആയതം സംസാരദുക്ഖം സവന്തി പസവന്തീതിപി ആസവാ. പുരിമാനി ചേത്ഥ നിബ്ബചനാനി യത്ഥ കിലേസാ ആസവാതി ആഗതാ, തത്ഥ യുജ്ജന്തി; പച്ഛിമം കമ്മേപി. ന കേവലഞ്ച കമ്മകിലേസാ ഏവ ആസവാ, അപിച ഖോ നാനപ്പകാരാ ഉപദ്ദവാപി. അഭിധമ്മേ ഹി “ചത്താരോ ആസവാ - കാമാസവോ, ഭവാസവോ, ദിട്ഠാസവോ, അവിജ്ജാസവോ”തി (ധ॰ സ॰ ൧൧൦൨) കാമരാഗാദയോ കിലേസാ ആസവാതി ആഗതാ. സുത്തേപി “നാഹം, ചുന്ദ, ദിട്ഠധമ്മികാനംയേവ ആസവാനം സംവരായ ധമ്മം ദേസേമീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൨) ഏത്ഥ വിവാദമൂലഭൂതാ കിലേസാ ആസവാതി ആഗതാ.

“യേന ദേവൂപപത്യസ്സ, ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ;
യക്ഖത്തം യേന ഗച്ഛേയ്യ, മനുസ്സത്തഞ്ച അബ്ബജേ;
തേ മയ്ഹം, ആസവാ ഖീണാ, വിദ്ധസ്താ വിനളീകതാ”തി. (അം॰ നി॰ ൪.൩൬) -

ഏത്ഥ തേഭൂമകം കമ്മം അവസേസാ ച അകുസലാ ധമ്മാ. “ദിട്ഠധമ്മികാനം ആസവാനം സംവരായ സമ്പരായികാനം ആസവാനം പടിഘാതായാ”തി (പാരാ॰ ൩൯) ഏത്ഥ പരൂപഘാതവിപ്പടിസാരവധബന്ധാദയോ ചേവ അപായദുക്ഖഭൂതാ നാനപ്പകാരാ ഉപദ്ദവാ ച.

തേ പനേതേ ആസവാ വിനയേ “ദിട്ഠധമ്മികാനം ആസവാനം സംവരായ, സമ്പരായികാനം ആസവാനം പടിഘാതായാ”തി ദ്വേധാ ആഗതാ. സളായതനേ “തയോമേ, ആവുസോ, ആസവാ - കാമാസവോ, ഭവാസവോ, അവിജ്ജാസവോ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൨൧) തിധാ ആഗതാ. തഥാ അഞ്ഞേസു സുത്തന്തേസു. അഭിധമ്മേ തേയേവ ദിട്ഠാസവേന സദ്ധിം ചതുധാ ആഗതാ. നിബ്ബേധികപരിയായേ പന “അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ആസവാ നിരയഗമനീയാ, അത്ഥി ആസവാ തിരച്ഛാനയോനിഗമനീയാ, അത്ഥി ആസവാ പേത്തിവിസയഗമനീയാ, അത്ഥി ആസവാ മനുസ്സലോകഗമനീയാ, അത്ഥി ആസവാ ദേവലോകഗമനീയാ”തി (അം॰ നി॰ ൬.൬൩) പഞ്ചധാ ആഗതാ. കമ്മമേവ ചേത്ഥ ആസവാതി അധിപ്പേതം. ഛക്കനിപാതേ “അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ആസവാ സംവരാ പഹാതബ്ബാ”തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൬.൫൮) നയേന ഛധാ ആഗതാ. സബ്ബാസവപരിയായേ തേയേവ ദസ്സനപഹാതബ്ബേഹി ധമ്മേഹി സദ്ധിം സത്തധാ ആഗതാ. ഇധ പന അഭിധമ്മപരിയായേന ചത്താരോ ആസവാ അധിപ്പേതാതി വേദിതബ്ബാ.

ഖയായാതി ഏത്ഥ പന “യോ ആസവാനം ഖയോ വയോ ഭേദോ പരിഭേദോ അനിച്ചതാ അന്തരധാന”ന്തി ആസവാനം സരസഭേദോ ആസവാനം ഖയോതി വുത്തോ. “ജാനതോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, പസ്സതോ ആസവാനം ഖയം വദാമീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫) ഏത്ഥ ആസവാനം ഖീണാകാരോ നത്ഥിഭാവോ അച്ചന്തം അസമുപ്പാദോ ആസവക്ഖയോതി വുത്തോ.

“സേഖസ്സ സിക്ഖമാനസ്സ, ഉജുമഗ്ഗാനുസാരിനോ;
ഖയസ്മിം പഠമം ഞാണം, തതോ അഞ്ഞാ അനന്തരാ”തി. (ഇതിവു॰ ൬൨) -

ഏത്ഥ അരിയമഗ്ഗോ ആസവക്ഖയോതി വുത്തോ. “ആസവാനം ഖയാ സമണോ ഹോതീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൩൮) ഏത്ഥ ഫലം.

“പരവജ്ജാനുപസ്സിസ്സ, നിച്ചം ഉജ്ഝാനസഞ്ഞിനോ;
ആസവാ തസ്സ വഡ്ഢന്തി, ആരാ സോ ആസവക്ഖയാ”തി. (ധ॰ പ॰ ൨൫൩) -

ഏത്ഥ നിബ്ബാനം. ഇധ പന ഫലം സന്ധായ "ആസവാനം ഖയായാ"തി വുത്തം, അരഹത്തഫലത്ഥായാതി അത്ഥോ.

സംവേജനീയേസു ഠാനേസൂതി സംവേഗജനകേസു ജാതിആദീസു സംവേഗവത്ഥൂസു. ജാതി, ജരാ, ബ്യാധി, മരണം, അപായദുക്ഖം, അതീതേ വട്ടമൂലകം ദുക്ഖം, അനാഗതേ വട്ടമൂലകം ദുക്ഖം , പച്ചുപ്പന്നേ ആഹാരപരിയേട്ഠിമൂലകം ദുക്ഖന്തി ഇമാനി ഹി സംവേഗവത്ഥൂനി സംവേജനീയട്ഠാനാനി നാമ. അപിച "ആദിത്തോ ലോകസന്നിവാസോ ഉയ്യുത്തോ പയാതോ കുമ്മഗ്ഗപ്പടിപന്നോ, ഉപനീയതി ലോകോ അദ്ധുവോ, അതാണോ ലോകോ അനഭിസ്സരോ, അസ്സകോ ലോകോ, സബ്ബം പഹായ ഗമനീയം, ഊനോ ലോകോ അതിത്തോ തണ്ഹാദാസോ"തിഏവമാദീനി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൭) ചേത്ഥ സംവേജനീയട്ഠാനാനീതി വേദിതബ്ബാനി. **സംവേജനേനാ**തി ജാതിആദിസംവേഗവത്ഥൂനി പടിച്ച ഉപ്പന്നഭയസങ്ഖാതേന സംവേജനേന. അത്ഥതോ പന സഹോത്തപ്പഞാണം സംവേഗോ നാമ.

സംവിഗ്ഗസ്സാതി ഗബ്ഭോക്കന്തികാദിവസേന അനേകവിധേഹി ജാതിആദിദുക്ഖേഹി സംവേഗജാതസ്സ. "സംവേജിത്വാ"തി ച പഠന്തി. **യോനിസോ പധാനേനാ**തി ഉപായപധാനേന, സമ്മാവായാമേനാതി അത്ഥോ. സോ ഹി യഥാ അകുസലാ ധമ്മാ പഹീയന്തി, കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി, ഏവം പദഹനതോ ഉത്തമഭാവസാധനതോ ച "പധാന"ന്തി വുച്ചതി. തത്ഥ സംവേഗേന ഭവാദീസു കിഞ്ചി താണം ലേണം പടിസരണം അപസ്സന്തോ തത്ഥ അനോലീയന്തോ അലഗ്ഗമാനസോ തപ്പടിപക്ഖേന ച വിനിവത്തിതവിസഞ്ഞിതോ അഞ്ഞത്ഥ നിബ്ബാനനിന്നോ ഹോതി നിബ്ബാനപോണോ നിബ്ബാനപബ്ഭാരോ. സോ കല്യാണമിത്തസന്നിസ്സയേന യോനിസോമനസികാരബഹുലോ വിസുദ്ധാസയപ്പയോഗോ സമഥവിപസ്സനാസു യുത്തപ്പയുത്തോ സബ്ബസ്മിമ്പി സങ്ഖാരഗതേ നിബ്ബിന്ദതി വിരജ്ജതി, വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേതി. തത്ഥ യദിദം യോനിസോമനസികാരബഹുലോ വിസുദ്ധാസയപ്പയോഗോ സമഥവിപസ്സനാസു യുത്തപ്പയുത്തോ, തേനസ്സ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ സുഖസോമനസ്സബഹുലതാ വേദിതബ്ബാ. യം പനായം സമഥേ പതിട്ഠിതോ വിപസ്സനായ യുത്തപ്പയുത്തോ സബ്ബസ്മിമ്പി സങ്ഖാരഗതേ നിബ്ബിന്ദതി വിരജ്ജതി, വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേതി, തേനസ്സ യോനി ആരദ്ധാ ആസവാനം ഖയായാതി വേദിതബ്ബം.

ഗാഥാസു **സംവിജ്ജേഥേവാ**തി സംവിജ്ജേയ്യ ഏവ സംവേഗം കരേയ്യ ഏവ. "സംവിജ്ജിത്വാനാ"തി ച പഠന്തി. വുത്തനയേന സംവിഗ്ഗോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **പണ്ഡിതോ**തി സപ്പഞ്ഞോ, തിഹേതുകപടിസന്ധീതി വുത്തം ഹോതി. **പഞ്ഞായ സമവേക്ഖിയാ**തി സംവേഗവത്ഥൂനി സംവിജ്ജനവസേന പഞ്ഞായ സമ്മാ അവേക്ഖിയ. അഥ വാ പഞ്ഞായ സമ്മാ അവേക്ഖിത്വാതി. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി പരമത്ഥദീപനിയാ ഇതിവുത്തക-അട്ഠകഥായ

ദുകനിപാതേ പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. വിതക്കസുത്തവണ്ണനാ

൩൮. ദുതിയവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **തഥാഗതം, ഭിക്ഖവേ**തി ഏത്ഥ **തഥാഗത**-സദ്ദോ താവ സത്തവോഹാരസമ്മാസമ്ബുദ്ധാദീസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "ഹോതി തഥാഗതോ പരം

മരണാ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭) സത്തവോഹാരേ.

> ''തഥാഗതം ദേവമനുസ്സപൂജിതം,
> ബുദ്ധം നമസ്സാമ സുവത്ഥി ഹോതൂ''തി. (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧൬) -

ആദീസു സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ.

> ''തഥാഗതം ദേവമനുസ്സപൂജിതം,
> ധമ്മം നമസ്സാമ സുവത്ഥി ഹോതൂ''തി. (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧൭) -

ആദീസു ധമ്മേ.

> ''തഥാഗതം ദേവമനുസ്സപൂജിതം,
> സങ്ഘം നമസ്സാമ സുവത്ഥി ഹോതൂ''തി. (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧൮) -

ആദീസു സങ്ഘേ. ഇധ പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ. തസ്മാ തഥാഗതന്തി ഏത്ഥ അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോതി വുച്ചതി. കതമേഹി അട്ഠഹി? തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ, തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ, തഥവാദിതായ തഥാഗതോ, തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ, അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോതി.

കഥം ഭഗവാ **തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ?** യഥാ യേന അഭിനീഹാരേന ദാനപാരമിം പൂരേത്വാ സീലനേക്ഖമ്മപഞ്ഞാവീരിയഖന്തിസച്ചഅധിട്ഠാനമേത്താഉപേക്ഖാപാരമിം പൂരേത്വാ ഇമാ ദസ പാരമിയോ, ദസ ഉപപാരമിയോ, ദസ പരമത്ഥപാരമിയോതി സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ അങ്ഗപരിച്ചാഗം, അത്തപരിച്ചാഗം, ധനപരിച്ചാഗം, ദാരപരിച്ചാഗം, രജ്ജപരിച്ചാഗന്തി ഇമാനി പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗാനി പരിച്ചജിത്വാ യഥാ വിപസ്സിആദയോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ആഗതാ , തഥാ അമ്ഹാകം ഭഗവാപി ആഗതോതി തഥാഗതോ. യഥാഹ -

> ''യഥേവ ലോകമ്ഹി വിപസ്സിആദയോ,
> സബ്ബഞ്ഞുഭാവം മുനയോ ഇധാഗതാ;
> തഥാ അയം സക്യമുനീപി ആഗതോ,
> തഥാഗതോ വുച്ചതി തേന ചക്ഖുമാ''തി. -

ഏവം തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ?** യഥാ സമ്പതിജാതാവ വിപസ്സിആദയോ സമേഹി പാദേഹി പഥവിയം പതിട്ഠായ ഉത്തരാഭിമുഖാ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗതാ, തഥാ അമ്ഹാകം ഭഗവാപി ഗതോതി തഥാഗതോ. യഥാഹു -

> ''മുഹുത്തജാതോവ ഗവംപതീ യഥാ,
> സമേഹി പാദേഹി ഫുസീ വസുന്ധരം;
> സോ വിക്കമീ സത്ത പദാനി ഗോതമോ,
> സേതഞ്ച ഛത്തം അനുധാരയും മരൂ.
>
> ''ഗന്ത്വാന സോ സത്ത പദാനി ഗോതമോ,
> ദിസാ വിലോകേസി സമാ സമന്തതോ;
> അട്ഠങ്ഗുപേതം ഗിരമബ്ഭുദീരയി,
> സീഹോ യഥാ പബ്ബതമുദ്ധനിട്ഠിതോ''തി. -

ഏവം തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ?** സബ്ബേസം രൂപാരൂപധമ്മാനം സലക്ഖണം, സാമഞ്ഞലക്ഖണം, തഥം, അവിതഥം, ഞാണഗതിയാ ആഗതോ, അവിരജ്ഝിത്വാ പത്തോ, അനുബുദ്ധോതി തഥാഗതോ. യഥാഹ -

> ''സബ്ബേസം പന ധമ്മാനം, സകസാമഞ്ഞലക്ഖണം;
> തഥമേവാഗതോ യസ്മാ, തസ്മാ നാഥോ തഥാഗതോ''തി. -

ഏവം തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ?** തഥധമ്മാ നാമ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. യഥാഹ ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. കതമാനി ചത്താരി? ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചന്തി , ഭിക്ഖവേ, തഥമേതം അവിതഥമേതം അനഞ്ഞഥമേത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦) വിത്ഥാരോ. താനി ച ഭഗവാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാപി തഥാനം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ തഥാഗതോ. അഭിസമ്ബുദ്ധത്ഥോ ഹി എത്ഥ ഗത-സദ്ദോ. ഏവം തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ?** യം സദേവകേ ലോകേ…പേ॰… സദേവമനുസ്സായ പജായ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തം രൂപാരമ്മണം നാമ അത്ഥി, തം ഭഗവാ സബ്ബാകാരതോ ജാനാതി പസ്സതി. ഏവം ജാനതാ പസ്സതാ ചാനേന തം ഇട്ഠാദിവസേന വാ ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതേസു ലബ്ഭമാനപദവസേന വാ ''കതമം തം രൂപം രൂപായതനം, യം രൂപം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ വണ്ണനിഭാ സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം നീലം പീതക''ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൧൬) നയേന അനേകേഹി നാമേഹി തേരസഹി വാരേഹി ദ്വേപഞ്ഞാസായ നയേഹി വിഭജ്ജമാനം തഥമേവ ഹോതി, വിതഥം നത്ഥി. ഏസ നയോ സോതദ്വാരാദീസു ആപാഥമാഗച്ഛന്തേസു സദ്ദാദീസു. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''യം, ഭിക്ഖവേ, സദേവകസ്സ ലോകസ്സ…പേ॰… സദേവമനുസ്സായ ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാതം പത്തം പരിയേസിതം അനുവിചരിതം മനസാ, തമഹം ജാനാമി…പേ॰… തമഹം അബ്ഭഞ്ഞാസിം, തം തഥാഗതസ്സ വിദിതം, തം തഥാഗതോ ന ഉപട്ഠാസീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൪).

ഏവം തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ. എത്ഥ തഥദസ്സിഅത്ഥേ തഥാഗതോതി പദസ്സ സമ്ഭവോ വേദിതബ്ബോ.

കഥം **തഥവാദിതായ തഥാഗതോ?** യം രത്തിം ഭഗവാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, യഞ്ച രത്തിം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായി, എത്ഥന്തരേ പഞ്ചചത്താലീസവസ്സപരിമാണകാലേ യം ഭഗവതാ ഭാസിതം സുത്തഗേയ്യാദി, സബ്ബം തം പരിസുദ്ധം പരിപുണ്ണം രാഗമദാദിനിമ്മദനം ഏകസദിസം തഥം അവിതഥം. തേനാഹ -

> ''യഞ്ച, ചുന്ദ, രത്തിം തഥാഗതോ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝതി, യഞ്ച രത്തിം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായതി, യം എതസ്മിം അന്തരേ ഭാസതി ലപതി നിദ്ദിസതി, സബ്ബം തം തഥേവ ഹോതി, നോ അഞ്ഞഥാ. തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൮; അ॰ നി॰ ൪.൨൩).

ഗദഅത്ഥോ ഹി ഏത്ഥ ഗതസദ്ദോ. ഏവം തഥവാദിതായ തഥാഗതോ. അപിച ആഗദനം ആഗദോ, വചനന്തി അത്ഥോ. തഥോ അവിപരീതോ ആഗദോ അസ്സാതി ദകാരസ്സ തകാരം കത്വാ തഥാഗതോതി, ഏവമേത്ഥ പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

കഥം **തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ?** ഭഗവതോ ഹി വാചായ കായോ അനുലോമേതി, കായസ്സപി വാചാ. തസ്മാ യഥാവാദീ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ ച ഹോതി. ഏവംഭൂതസ്സ ചസ്സ യഥാ വാചാ, കായോപി തഥാ ഗതോ പവത്തോ. യഥാ ച കായോ, വാചാപി തഥാ ഗതാതി തഥാഗതോ. തേനാഹ "യഥാവാദീ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ. ഇതി യഥാവാദീ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ. തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ"തി. ഏവം തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ.

കഥം **അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ?** യസ്മാ ഭഗവാ ഉപരി ഭവഗ്ഗം ഹേട്ഠാ അവീചിം പരിയന്തം കരിത്വാ തിരിയം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു സബ്ബസത്തേ അഭിഭവതി സീലേനപി സമാധിനാപി പഞ്ഞായപി വിമുത്തിയാപി വിമുത്തിഞാണദസ്സനേനപി, ന തസ്സ തുലാ വാ പമാണം വാ അത്ഥി, അഥ ഖോ അതുലോ അപ്പമേയ്യോ അനുത്തരോ ദേവാനം അതിദേവോ സക്കാനം അതിസക്കോ ബ്രഹ്മാനം അതിബ്രഹ്മാ സബ്ബസത്തുത്തമോ, തസ്മാ തഥാഗതോ. തേനാഹ -

> "സദേവകേ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ...പേ.... മനുസ്സായ തഥാഗതോ അഭിഭൂ അനഭിഭൂതോ അഞ്ഞദത്ഥു ദസോ വസവത്തീ, തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൮; അ॰ നി॰ ൪.൨൩).

തത്രായം പദസിദ്ധി - അഗദോ വിയ അഗദോ, ദേസനാവിലാസോ ചേവ പുഞ്ഞുസ്സയോ ച. തേന ഹേസ മഹാനുഭാവോ ഭിസക്കോ വിയ ദിബ്ബാഗദേന സപ്പേ, സബ്ബപരപ്പവാദിനോ സദേവകഞ്ച ലോകം അഭിഭവതി. ഇതി സബ്ബലോകാഭിഭവനേ തഥോ അവിപരീതോ യഥാവുത്തോ അഗദോ ഏതസ്സാതി ദകാരസ്സ തകാരം കത്വാ തഥാഗതോതി വേദിതബ്ബോ. ഏവം അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ.

അപിച തഥായ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥം ഗതോതി തഥാഗതോ. തത്ഥ സകലലോകം തീരണപരിഞ്ഞായ തഥായ ഗതോ അവഗതോതി തഥാഗതോ, ലോകസമുദയം പഹാനപരിഞ്ഞായ തഥായ ഗതോ അതീതോതി തഥാഗതോ, ലോകനിരോധം സച്ഛികിരിയായ തഥായ ഗതോ അധിഗതോതി തഥാഗതോ. ലോകനിരോധഗാമിനിം പടിപദം തഥം ഗതോ പടിപന്നോതി തഥാഗതോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> "ലോകോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ. ലോകസ്മാ തഥാഗതോ വിസംയുത്തോ. ലോകസമുദയോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ, ലോകസമുദയോ തഥാഗതസ്സ പഹീനോ. ലോകനിരോധോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ, ലോകനിരോധോ തഥാഗതസ്സ സച്ഛികതോ. ലോകനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധാ, ലോകനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ തഥാഗതസ്സ ഭാവിതാ. യം, ഭിക്ഖവേ, സദേവകസ്സ...പേ.... സബ്ബം തം തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധം. തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൩).

അപരേഹിപി അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ. തഥായ ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥായ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാവിധോതി തഥാഗതോ, തഥാപവത്തികോതി തഥാഗതോ, തഥേഹി ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതഭാവേന തഥാഗതോതി.

കഥം **തഥായ ആഗതോതി തഥാഗതോ?** യാ സാ ഭഗവതാ സുമേധഭൂതേന ദീപങ്കരദസബലസ്സ പാദമൂലേ -

"മനുസ്സത്തം ലിങ്ഗസമ്പത്തി, ഹേതു സത്ഥാരദസ്സനം;
പബ്ബജ്ജാ ഗുണസമ്പത്തി, അധികാരോ ച ഛന്ദതാ;
അട്ഠധമ്മസമോധാനാ, അഭിനീഹാരോ സമിജ്ഝതീ"തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൫൯) -

ഏവം വുത്തം അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം അഭിനീഹാരം സമ്പാദേന്തേന "അഹം സദേവകം ലോകം തിണ്ണോ താരേസ്സാമി, മുത്തോ മോചേസ്സാമി, ദന്തോ ദമേസ്സാമി, അസ്സത്ഥോ അസ്സാസേസ്സാമി, പരിനിബ്ബുതോ പരിനിബ്ബാപേസ്സാമി , സുദ്ധോ സോധേസ്സാമി , ബുദ്ധോ ബോധേസ്സാമീ"തി മഹാപടിഞ്ഞാ പവത്തിതാ. വുത്തം ഹേതം -

"കിം മേ ഏകേന തിണ്ണേന, പുരിസേന ഥാമദസ്സിനാ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, സന്താരേസ്സം സദേവകം.

"ഇമിനാ മേ അധികാരേന, കതേന പുരിസുത്തമേ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, താരേമി ജനതം ബഹും.

"സംസാരസോതം ഛിന്ദിത്വാ, വിദ്ധംസേത്വാ തയോ ഭവേ;
ധമ്മനാവം സമാരുയ്ഹ, സന്താരേസ്സം സദേവകം.

"കിം മേ അഞ്ഞാതവേസേന, ധമ്മം സച്ഛികതേനിധ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, ബുദ്ധോ ഹേസ്സം സദേവകേ"തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൫൫-൫൮);

തം പനേതം മഹാപടിഞ്ഞം സകലസ്സപി ബുദ്ധകരധമ്മസമുദായസ്സ പവിചയപച്ചവേക്ഖണസമാദാനാനം കാരണഭൂതം അവിസംവാദേന്തോ ലോകനാഥോ യസ്മാ മഹാകപ്പാനം സതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സക്കച്ചം നിരന്തരം നിരവസേസതോ ദാനപാരമിആദയോ സമതിംസപാരമിയോ പൂരേത്വാ, അങ്ഗപരിച്ചാഗാദയോ പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ പരിച്ചജിത്വാ, സച്ചാധിട്ഠാനാദീനി ചത്താരി അധിട്ഠാനാനി പരിബ്രൂഹേത്വാ, പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരേ സമ്ഭരിത്വാ പുബ്ബയോഗപുബ്ബചരിയധമ്മക്ഖാനഞാതത്ഥചരിയാദയോ ഉക്കംസാപേത്വാ, ബുദ്ധിചരിയം പരമകോടിം പാപേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝി; തസ്മാ തസ്സേവ സാ മഹാപടിഞ്ഞാ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ, ന തസ്സ വാലഗ്ഗമത്തമ്പി വിതഥം അത്ഥി. തഥാ ഹി ദീപങ്കരോ ദസബലോ കോണ്ഡഞ്ഞോ, മങ്ഗലോ...പേ॰... കസ്സപോ ഭഗവാതി ഇമേ ചതുവീസതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ പടിപാടിയാ ഉപ്പന്നാ "ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ"തി നം ബ്യാകരിംസു. ഏവം ചതുവീസതിയാ ബുദ്ധാനം സന്തികേ ലദ്ധബ്യാകരണോ യേ തേ കതാഭിനീഹാരേഹി ബോധിസത്തേഹി ലദ്ധബ്ബാ ആനിസംസാ, തേ ലഭിത്വാവ ആഗതോതി തായ യഥാവുത്തായ മഹാപടിഞ്ഞായ തഥായ അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവം ആഗതോ അധിഗതോതി തഥാഗതോ. ഏവം തഥായ ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥായ ഗതോതി തഥാഗതോ?** യായം മഹാകരുണാ ലോകനാഥസ്സ, യായ മഹാദുക്ഖസമ്ബാധപ്പടിപന്നം സത്തനികായം ദിസ്വാ "തസ്സ നത്ഥഞ്ഞോ കോചി പടിസരണം, അഹമേവ നം ഇതോ സംസാരദുക്ഖതോ മുത്തോ മോചേസ്സാമീ"തി സമുസ്സാഹിതമാനസോ മഹാഭിനീഹാരം അകാസി. കത്വാ ച യഥാപണിധാനം സകലലോകഹിതസമ്പാദനായ ഉസ്സുക്കമാപന്നോ അത്തനോ കായജീവിതനിരപേക്ഖോ പരേസം സോതപഥഗമനമത്തേനപി ചിത്തുത്രാസസമുപ്പാദികാ അതിദുക്കരാ

ദുക്കരചരിയാ സമാചരന്തോ യഥാ മഹാബോധിസത്താനം പടിപത്തി ഹാനഭാഗിയാ സംകിലേസഭാഗിയാ ഠിതിഭാഗിയാ വാ ന ഹോതി, അഥ ഖോ ഉത്തരി വിസേസഭാഗിയാവ ഹോതി, തഥാ പടിപജ്ജമാനോ അനുപുബ്ബേന നിരവസേസേ ബോധിസമ്ഭാരേ സമാനേത്വാ അഭിസമ്ബോധിം പാപുണി. തതോ പരഞ്ച തായേവ മഹാകരുണായ സഞ്ചോദിതമാനസോ പവിവേകരതിം പരമഞ്ച സന്തം വിമോക്ഖസുഖം പഹായ ബാലജനബഹുലേ ലോകേ തേഹി സമുപ്പാദിതം സമ്മാനാവമാനവിപ്പകാരം അഗണേത്വാ വേനേയ്യജനവിനയനേന നിരവസേസം ബുദ്ധകിച്ചം നിട്ഠപേസി. തത്ര യോ ഭഗവതോ സത്തേസു മഹാകരുണായ സമോക്കമനാകാരോ, സോ പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. യഥാ ബുദ്ധഭൂതസ്സ ലോകനാഥസ്സ സത്തേസു മഹാകരുണാ, ഏവം ബോധിസത്തഭൂതസ്സപി മഹാഭിനീഹാരകാലാദീസൂതി സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ ച ഏകസദിസതായ തഥാവ സാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ. തസ്മാ തീസുപി അവത്ഥാസു സബ്ബസത്തേസു സമാനരസായ തഥായ മഹാകരുണായ സകലലോകഹിതായ ഗതോ പടിപന്നോതി തഥാഗതോ. ഏവം തഥായ ഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ?** തഥാനി നാമ ചത്താരി അരിയമഗ്ഗഞാണാനി. താനി ഹി "ഇദം ദുക്ഖം, അയം ദുക്ഖസമുദയോ, അയം ദുക്ഖനിരോധോ, അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ"തി ഏവം സബ്ബഞേയ്യസങ്ഗാഹകാനം പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതുഭൂതാനം ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം, ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ സങ്ഖതട്ഠോ സന്താപട്ഠോ വിപരിണാമട്ഠോ, സമുദയസ്സ ആയൂഹനട്ഠോ നിദാനട്ഠോ സംയോഗട്ഠോ പലിബോധട്ഠോ, നിരോധസ്സ നിസ്സരണട്ഠോ വിവേകട്ഠോ അസങ്ഖതട്ഠോ അമതട്ഠോ, മഗ്ഗസ്സ നിയ്യാനട്ഠോ ഹേതുട്ഠോ ദസ്സനട്ഠോ അധിപതേയ്യട്ഠോതിആദീനം തബ്ബിഭാഗാനഞ്ച യഥാഭൂതസഭാവാവബോധവിബന്ധകസ്സ സംകിലേസപക്ഖസ്സ സമുച്ഛിന്ദനേന പടിലദ്ധായ തഥ അസമ്മോഹാഭിസമയസങ്ഖാതായ അവിപരീതാകാരപ്പവത്തിയാ ധമ്മാനം സഭാവസരസലക്ഖണസ്സ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി, താനി ഭഗവാ അനഞ്ഞനേയ്യോ സയമേവ ആഗതോ അധിഗതോ, തസ്മാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

യഥാ ച മഗ്ഗഞാണാനി, ഏവം ഭഗവതോ തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണാനി ചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണാനി ചതുവേസാരജ്ജഞാണാനി പഞ്ചഗതിപരിച്ഛേദഞാണാനി ഛഅസാധാരണഞാണാനി സത്തബോജ്ഝങ്ഗവിഭാവനഞാണാനി അട്ഠമഗ്ഗങ്ഗവിഭാവനഞാണാനി നവാനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തിഞാണാനി ദസബലഞാണാനി ച വിഭാവേതബ്ബാനി.

തത്രായം വിഭാവനാ - യഞ്ഹി കിഞ്ചി അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ഹീനാദിഭേദഭിന്നാനം ഹീനാദിഭേദഭിന്നാസു അതീതാസു ഖന്ധായതനധാതൂസു സഭാവകിച്ചാദി അവത്ഥാവിസേസാദി ഖന്ധപടിബദ്ധനാമഗോത്താദി ച ജാനിതബ്ബം. അനിന്ദ്രിയബദ്ധേസു ച അതിസുഖുമതിരോഹിതവിദൂരദേസേസു രൂപധമ്മേസു യോ തംതംപച്ചയവിസേസേഹി സദ്ധിം പച്ചയുപ്പന്നാനം വണ്ണസണ്ഠാനഗന്ധരസഫസ്സാദിവിസേസോ, തത്ഥ സബ്ബത്ഥേവ ഹത്ഥതലേ ഠപിതആമലകോ വിയ പച്ചക്ഖതോ അസങ്ഗമപ്പടിഹതം ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തതി, തഥാ അനാഗതാസു പച്ചുപ്പന്നാസു ചാതി ഇമാനി തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണാനി നാമ. യഥാഹ -

> "അതീതംസേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണം, അനാഗതംസേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണം, പച്ചുപ്പന്നംസേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ന.൫).

താനി പനേതാനി തത്ഥ തത്ഥ ധമ്മാനം സഭാവസരസലക്ഖണസ്സ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി, താനി ഭഗവാ സയമ്ഭുഞാണേന അധിഗഞ്ഛി. ഏവം തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ, പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാതി ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ. തത്ഥ അത്ഥപഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. ധമ്മപഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. നിരുത്തിപഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം നിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ. പടിഭാനപഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം പടിഭാനേ പഭേദഗതം ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"അത്ഥേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ധമ്മേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ, ഞാണേസു ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൧൮).

ഏത്ഥ ച ഹേതുഅനുസാരേന അരണീയതോ അധിഗന്തബ്ബതോ ച സങ്ഖേപതോ ഹേതുഫലം അത്ഥോ നാമ. പഭേദതോ പന യംകിഞ്ചി പച്ചയുപ്പന്നം, നിബ്ബാനം, ഭാസിതത്ഥോ, വിപാകോ, കിരിയാതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ അത്ഥോ. തം അത്ഥം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. ധമ്മോതി സങ്ഖേപതോ പച്ചയോ. സോ ഹി യസ്മാ തം തം അത്ഥം വിദഹതി പവത്തേതി ചേവ പാപേതി ച, തസ്മാ ധമ്മോതി വുച്ചതി. പഭേദതോ പന യോ കോചി ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതു, അരിയമഗ്ഗോ, ഭാസിതം, കുസലം, അകുസലന്തി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ധമ്മോ, തം ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. വുത്തമ്പി ചേതം -

"ദുക്ഖേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൧൯).

അഥ വാ ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, ഹേതുഫലേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. യേ ധമ്മാ ജാതാ ഭൂതാ സഞ്ജാതാ നിബ്ബത്താ അഭിനിബ്ബത്താ പാതുഭൂതാ, ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. യമ്ഹാ ധമ്മാ തേ ധമ്മാ ജാതാ ഭൂതാ സഞ്ജാതാ നിബ്ബത്താ അഭിനിബ്ബത്താ പാതുഭൂതാ, തേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. ജരാമരണേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ജരാമരണസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. ജരാമരണനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ജരാമരണനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. ജാതിയാ, ഭവേ, ഉപാദാനേ, തണ്ഹായ, വേദനായ, ഫസ്സേ, സളായതനേ, നാമരൂപേ, വിഞ്ഞാണേ, സങ്ഖാരേസു ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, സങ്ഖാരസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. സങ്ഖാരനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ , സങ്ഖാരനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ.

"ഇധ ഭിക്ഖു ധമ്മം ജാനാതി - സുത്തം, ഗേയ്യം...പേ॰... വേദല്ലം. അയം വുച്ചതി ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. സോ തസ്സ തസ്സേവ ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ജാനാതി - 'അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ, അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ'തി, അയം വുച്ചതി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ (വിഭ॰ ൭൨൪).

> “കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം രൂപാരമ്മണം വാ... പേ॰... ധമ്മാരമ്മണം വാ യം യം വാ പനാരബ്ഭ, തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതി. ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ. ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ”തിആദി വിത്ഥാരോ (വിഭ॰ ൭൨൯).

തസ്മിം അത്ഥേ ച ധമ്മേ ച സഭാവനിരുത്തി അബ്യഭിചാരവോഹാരോ അഭിലാപോ, തസ്മിം സഭാവനിരുത്താഭിലാപേ മാഗധികായ സബ്ബസത്താനം മൂലഭാസായ “അയം സഭാവനിരുത്തി, അയം ന സഭാവനിരുത്തീ”തി പഭേദഗതം ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ. യഥാവുത്തേസു തേസു ഞാണേസു ഗോചരകിച്ചാദിവസേന വിത്ഥാരതോ പവത്തം സബ്ബമ്പി ഞാണമാരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം ഞാണേ പഭേദഗതം ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ. ഇതി ഇമാനി ചത്താരി പടിസമ്ഭിദാഞാണാനി സയമേവ ഭഗവതാ അധിഗതാനി അത്ഥധമ്മാദികേ തസ്മിം തസ്മിം അത്തനോ വിസയേ അവിസംവാദനവസേന അവിപരീതാകാരപ്പവത്തിയാ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ യം കിഞ്ചി ഞേയ്യം നാമ, സബ്ബം തം ഭഗവതാ സബ്ബാകാരേന ഞാതം ദിട്ഠം അധിഗതം അഭിസമ്ബുദ്ധം. തഥാ ഹിസ്സ അഭിഞ്ഞേയ്യാ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞേയ്യതോ ബുദ്ധാ, പരിഞ്ഞേയ്യാ ധമ്മാ പരിഞ്ഞേയ്യതോ ബുദ്ധാ, പഹാതബ്ബാ ധമ്മാ പഹാതബ്ബതോ ബുദ്ധാ, സച്ഛികാതബ്ബാ ധമ്മാ സച്ഛികാതബ്ബതോ ബുദ്ധാ, ഭാവേതബ്ബാ ധമ്മാ ഭാവേതബ്ബതോ ബുദ്ധാ, യതോ നം കോചി സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ദേവോ വാ മാരോ വാ ബ്രഹ്മാ വാ “ഇമേ നാമ തേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാ”തി സഹ ധമ്മേന അനുയുഞ്ജിതും സമത്ഥോ നത്ഥി.

യം കിഞ്ചി പഹാതബ്ബം നാമ, സബ്ബം തം ഭഗവതാ അനവസേസതോ ബോധിമൂലേയേവ പഹീനം അനുപ്പത്തിധമ്മം, ന തസ്സ പഹാനായ ഉത്തരി കരണീയം അത്ഥി . തഥാ ഹിസ്സ ലോഭദോസമോഹവിപരീതമനസികാരഅഹിരികാനോത്തപ്പഥിനമിദ്ധ-കോധൂപനാഹമക്ഖപലാസഇസ്സാമച്ഛരിയ-മായാസാഠേയ്യഥമ്ഭസാരമ്ഭമാനാതിമാനമദപമാദതിവിധാകുസലമൂലദുച്ചരിത-വിസമസഞ്ഞാമലവിതക്കപപഞ്ചഏസനാതണ്ഹാചതുബ്ബിധവിപരിയേസആസവ-ഗന്ഥഓഘയോഗാഗതിതണ്ഹുപാദാനപഞ്ചാഭിനന്ദനനീവരണ-ചേതോഖിലചേതസോവിനിബന്ധഛവിവാദമൂലസത്താനുസയ-അട്ഠമിച്ഛത്തനവആഘാതവത്ഥുതണ്ഹാമൂലകദസഅകുസല-കമ്മപഥഏകവീസതിഅനേസനദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതഅട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതാദിപ്പഭേദം ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം സഹ വാസനായ പഹീനം സമുച്ഛിന്നം സമൂഹതം, യതോ നം കോചി സമണോ വാ...പേ॰... ബ്രഹ്മാ വാ “ഇമേ നാമ തേ കിലേസാ അപ്പഹീനാ”തി സഹ ധമ്മേന അനുയുഞ്ജിതും സമത്ഥോ നത്ഥി.

യേ ചിമേ ഭഗവതാ കമ്മവിപാകകിലേസൂപവാദആണാവീതിക്കമപ്പഭേദാ അന്തരായികാ ധമ്മാ വുത്താ, അലമേവ തേ ഏകന്തേന അന്തരായായ, യതോ നം കോചി സമണോ വാ...പേ॰... ബ്രഹ്മാ വാ “നാലം തേ പടിസേവതോ അന്തരായായാ”തി സഹ ധമ്മേന അനുയുഞ്ജിതും സമത്ഥോ നത്ഥി.

യോ ച ഭഗവതാ നിരവസേസവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണായ സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഗഹോ സത്തകോട്ഠാസികോ സത്തതിംസപ്പഭേദോ അരിയമഗ്ഗപുബ്ബങ്ഗമോ അനുത്തരോ നിയ്യാനധമ്മോ ദേസിതോ, സോ ഏകന്തേനേവ

നിയ്യാതി പടിപന്നസ്സ വട്ടദുക്ഖതോ, യതോ നം കോചി സമണോ വാ...പേ॰... ബ്രഹ്മാ വാ ‘‘നിയ്യാനധമ്മോ തയാ ദേസിതോ ന നിയ്യാതീ’’തി സഹ ധമ്മേന അനുയുഞ്ജിതും സമത്ഥോ നത്ഥി. വുത്തഞ്ഹേതം - ‘‘സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തേ പടിജാനതോ ഇമേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൦) വിത്ഥാരോ. ഏവമേതാനി അത്തനോ ഞാണപ്പഹാനദേസനാവിസേസാനം അവിതഥഭാവാവബോധനതോ അവിപരീതാകാരപ്പവത്താനി ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജഞാണാനി തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ നിരയഗതി, തിരച്ഛാനഗതി, പേതഗതി, മനുസ്സഗതി, ദേവഗതീതി പഞ്ച ഗതിയോ. താസു സഞ്ജീവാദയോ അട്ഠ മഹാനിരയാ , കുക്കുളാദയോ സോളസ ഉസ്സദനിരയാ, ലോകന്തരികനിരയോ ചാതി സബ്ബേപിമേ ഏകന്തദുക്ഖതായ നിരസ്സാദട്ഠേന നിരയാ ച, സകകമ്മുനാ ഗന്തബ്ബതോ ഗതി ചാതി **നിരയഗതി** . തിബ്ബന്ധകാരസീതനരകാപി ഏതേസ്വേവ അന്തോഗധാ കിമികീടപടങ്ഗസരീസപപക്ഖിസോണസിങ്ഗാലാദയോ തിരിയം അഞ്ചിതഭാവേന തിരച്ഛാനാ നാമ. തേ ഏവ ഗതീതി **തിരച്ഛാനഗതി**. ഖുപ്പിപാസിതപരദത്തൂപജീവിനിജ്ഝാമതണ്ഹികാദയോ ദുക്ഖബഹുലതായ പകട്ഠസുഖതോ ഇതാ വിഗതാതി പേതാ, തേ ഏവ ഗതീതി **പേതഗതി**. കാലകഞ്ചികാദിഅസുരാപി ഏതേസ്വേവ അന്തോഗധാ. പരിത്തദീപവാസീഹി സദ്ധിം ജമ്ബുദീപാദിചതുമഹാദീപവാസിനോ മനസോ ഉസ്സന്നതായ മനുസ്സാ, തേ ഏവ ഗതീതി **മനുസ്സഗതി**. ചാതുമഹാരാജികതോ പട്ഠായ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനൂപഗാതി ഇമേ ഛബ്ബീസതി ദേവനികായാ ദിബ്ബന്തി അത്തനോ ഇദ്ധാനുഭാവേന കീളന്തി ജോതേന്തി ചാതി ദേവാ, തേ ഏവ ഗതീതി **ദേവഗതി**.

താ പനേതാ ഗതിയോ യസ്മാ തംതംകമ്മനിബ്ബത്തോ ഉപപത്തിഭവവിസേസോ, തസ്മാ അത്ഥതോ വിപാകക്ഖന്ധാ കടത്താ ച രൂപം. തത്ഥ ‘‘അയം നാമ ഗതി നാമ ഇമിനാ കമ്മുനാ ജായതി, തസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയവിസേസേഹി ഏവം വിഭാഗഭിന്നത്താ വിസും ഏതേ സത്തനികായാ ഏവം വിഭാഗഭിന്നാ’’തി യഥാസകംഹേതുഫലവിഭാഗപരിച്ഛിന്ദനവസേന ഠാനസോ ഹേതുസോ ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> ‘‘പഞ്ച ഖോ ഇമാ, സാരിപുത്ത, ഗതിയോ. കതമാ പഞ്ച? നിരയോ, തിരച്ഛാനയോനി, പേത്തിവിസയോ, മനുസ്സാ, ദേവാ. നിരയഞ്ചാഹം, സാരിപുത്ത, പജാനാമി, നിരയഗാമിഞ്ച മഗ്ഗം, നിരയഗാമിനിഞ്ച പടിപദം; യഥാ പടിപന്നോ ച കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം നിരയം ഉപപജ്ജതി, തഞ്ച പജാനാമീ’’തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൩).

താനി പനേതാനി ഭഗവതോ ഞാണാനി തസ്മിം തസ്മിം വിസയേ അവിപരീതാകാരപ്പവത്തിയാ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ യം സത്താനം സദ്ധാദിയോഗവികലഭാവാവബോധേന അപ്പരജക്ഖമഹാരജക്ഖതാദിവിസേസവിഭാവനം പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി പവത്തം ഭഗവതോ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണം. വുത്തഞ്ഹേതം - ‘‘സദ്ധോ പുഗ്ഗലോ അപ്പരജക്ഖോ, അസ്സദ്ധോ പുഗ്ഗലോ മഹാരജക്ഖോ’’തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൧) വിത്ഥാരോ.

യഞ്ച ‘‘അയം പുഗ്ഗലോ അപ്പരജക്ഖോ, അയം സസ്സതദിട്ഠികോ, അയം ഉച്ഛേദദിട്ഠികോ, അയം അനുലോമികായം ഖന്തിയം ഠിതോ, അയം യഥാഭൂതഞാണേ

റിതോ, അയം കാമാസയോ, ന നേക്ഖമ്മാദിആസയോ, അയം നേക്ഖമ്മാസയോ, ന കാമാദിആസയോ"തിആദിനാ "ഇമസ്സ കാമരാഗോ അതിവിയ ഥാമഗതോ, ന പടിഘാദികോ, ഇമസ്സ പടിഘോ അതിവിയ ഥാമഗതോ, ന കാമരാഗാദികോ"തിആദിനാ "ഇമസ്സ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ അധികോ, ന അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ന ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ, ഇമസ്സ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ അധികോ, ന പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ന ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ, ഇമസ്സ ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ അധികോ, ന പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ന അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ. ഇമസ്സ കായസുചരിതം അധികം, ഇമസ്സ വചീസുചരിതം, ഇമസ്സ മനോസുചരിതം. അയം ഹീനാധിമുത്തികോ, അയം പണീതാധിമുത്തികോ, അയം കമ്മാവരണേന സമന്നാഗതോ, അയം കിലേസാവരണേന സമന്നാഗതോ, അയം വിപാകാവരണേന സമന്നാഗതോ, അയം ന കമ്മാവരണേന സമന്നാഗതോ, ന കിലേസാവരണേന, ന വിപാകാവരണേന സമന്നാഗതോ"തിആദിനാ ച സത്താനം ആസയാദീനം യഥാഭൂതം വിഭാവനാകാരപ്പവത്തം ഭഗവതോ ആസയാനുസയഞാണം. യം സന്ധായ വുത്തം -

> "ഇധ തഥാഗതോ സത്താനം ആസയം ജാനാതി, അനുസയം ജാനാതി, ചരിതം ജാനാതി, അധിമുത്തിം ജാനാതി, ഭബ്ബാഭബ്ബേ സത്തേ ജാനാതീ"തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൩).

യഞ്ച ഉപരിമഹേട്ഠിമപുരത്ഥിമപച്ഛിമകായേഹി ദക്ഖിണവാമഅക്ഖികണ്ണസോതനാസികാസോതഅംസകൂടപസ്സഹത്ഥപാദേഹി അങ്ഗുലങ്ഗുലന്തരേഹി ലോമലോമകൂപേഹി ച അഗ്ഗിക്ഖന്ധൂദകധാരാപവത്തനം അനഞ്ഞസാധാരണം വിവിധവികുബ്ബനിദ്ധിനിമ്മാപനകം ഭഗവതോ യമകപാടിഹാരിയഞാണം. യം സന്ധായ വുത്തം -

> "ഇധ തഥാഗതോ യമകപാടിഹാരിയം കരോതി അസാധാരണം സാവകേഹി. ഉപരിമകായതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ഹേട്ഠിമകായതോ ഉദകധാരാ പവത്തതി. ഹേട്ഠിമകായതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ഉപരിമകായതോ ഉദകധാരാ പവത്തതീ"തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൬).

യഞ്ച രാഗാദീഹി ജാതിആദീഹി ച അനേകേഹി ദുക്ഖധമ്മേഹി ഉപദ്ദുതം സത്തനികായം തതോ നീഹരിതുകാമതാവസേന നാനാനയേഹി പവത്തസ്സ ഭഗവതോ മഹാകരുണോക്കമനസ്സ പച്ചയഭൂതം മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണം. യഥാഹ -

> "കതമം തഥാഗതസ്സ മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണം? ബഹുകേഹി ആകാരേഹി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതി, ആദിത്തോ ലോകസന്നിവാസോതി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതീ"തി. -

ആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൭) ഏകൂനനവുതിയാ ആകാരേഹി വിഭജനം കതം.

യം പന യാവതാ ധമ്മധാതു, യത്തകം ഞാതബ്ബം സങ്ഖതാസങ്ഖതാദി, തസ്സ സബ്ബസ്സ പരോപദേസേന വിനാ സബ്ബാകാരതോ പടിജാനനസമത്ഥം ആകങ്ഖാമത്തപ്പടിബദ്ധവുത്തി അനഞ്ഞസാധാരണം ഭഗവതോ ഞാണം സബ്ബഥാ അനവസേസസങ്ഖതാസങ്ഖതസമ്മുതിസച്ചാവബോധതോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥാവരണാഭാവതോവ നിസ്സങ്ഗപ്പവത്തിം ഉപാദായ അനാവരണഞാണന്തി ച വുച്ചതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി.

ഏവമേതാനി ഭഗവതോ ഛ അസാധാരണഞാണാനി അവിപരീതാകാരപ്പവത്തിയാ യഥാസകംവിസയസ്സ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ "സത്തിമേ, ഭിക്ഖവേ, ബോജ്ഝങ്ഗാ - സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ"തി (പടി॰ മ॰ ൨.൧൭; സം॰ നി॰ ൫.൧൮൫) ഏവം സരൂപതോ യായം ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാ ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖത്തകിലമഥാനുയോഗഉച്ഛേദസസ്സതാഭിനിവേസാദീനം അനേകേസം ഉപദ്ദവാനം പടിപക്ഖഭൂതാ സതിആദിഭേദാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ, യായ അരിയസാവകോ ബുജ്ഝതി, കിലേസനിദ്ദായ ഉട്ഠഹതി, ചത്താരി വാ സച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി, നിബ്ബാനമേവ വാ സച്ഛികരോതി, സാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ "ബോധീ"തി വുച്ചതി, തസ്സാ ബോധിയാ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാ. അരിയസാവകോ വാ യഥാവുത്തായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ "ബോധീ"തി വുച്ചതി. തസ്സ ബോധിസ്സ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാതി ഏവം **സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ** , ഉപട്ഠാനലക്ഖണോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പവിചയലക്ഖണോ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പഗ്ഗഹലക്ഖണോ വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ഫരണലക്ഖണോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ഉപസമലക്ഖണോ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, അവിക്ഖേപലക്ഖണോ സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ പടിസങ്ഖാനലക്ഖണോ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി ഏവം **വിസേസലക്ഖണതോ**.

"തത്ഥ കതമോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ? ഇധ ഭിക്ഖു സതിമാ ഹോതി പരമേന സതിനേപക്കേന സമന്നാഗതോ, ചിരകതമ്പി ചിരഭാസിതമ്പി സരിതാ ഹോതി അനുസ്സരിതാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൬൭) സത്തന്നം ബോജ്ഝങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരവസേന **ഏകക്ഖണേ പവത്തിദസ്സനതോ**. "തത്ഥ കതമോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ? അത്ഥി അജ്ഝത്തം ധമ്മേസു സതി, അത്ഥി ബഹിദ്ധാ ധമ്മേസു സതീ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൬൮) തേസം **വിസയവിഭാവനാപവത്തിദസ്സനതോ**. "തത്ഥ കതമോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതി വിവേകനിസ്സിതം, വിരാഗനിസ്സിതം, നിരോധനിസ്സിതം, വോസഗ്ഗപരിണാമി"ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൭൧) **ഭാവനാവിധിദസ്സനതോ**. "തത്ഥ കതമേ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ? ഇധ ഭിക്ഖു യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതി...പേ॰... തസ്മിം സമയേ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ ഹോന്തി, സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ...പേ॰... ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ. തത്ഥ കതമോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ? യാ സതി അനുസ്സതീ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൭൮) **ഛനവുതിയാ നയസഹസ്സവിഭാഗേഹീ**തി ഏവം നാനാകാരതോ പവത്താനി ഭഗവതോ ബോജ്ഝങ്ഗവിഭാവനഞാണാനി തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ "തത്ഥ കതമം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ചം? അയമേവ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ, സേയ്യഥിദം - സമ്മാദിട്ഠി...പേ॰... സമ്മാസമാധീ"തി (വിഭ॰ ൨൦൫) ഏവം **സരൂപതോ**. സബ്ബകിലേസേഹി ആരകത്താ അരിയഭാവകരത്താ അരിയഫലപടിലാഭകരത്താ ച അരിയോ. അരിയാനം അട്ഠവിധത്താ നിബ്ബാനാധിഗമായ ഏകന്തകാരണത്താ ച അട്ഠങ്ഗികോ. കിലേസേ മാരേന്തോ ഗച്ഛതി, അത്ഥികേഹി മഗ്ഗീയതി, സയം വാ നിബ്ബാനം മഗ്ഗയതീതി മഗ്ഗോതി ഏവം **സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ**. "സമ്മാദസ്സനലക്ഖണാ സമ്മാദിട്ഠി, സമ്മാഅഭിനിരോപനലക്ഖണോ സമ്മാസങ്കപ്പോ , സമ്മാപരിഗ്ഗഹണലക്ഖണാ

സമ്മാവാചാ , സമ്മാസമുട്ഠാപനലക്ഖണോ സമ്മാകമ്മന്തോ, സമ്മാവോദാനലക്ഖണോ സമ്മോആജീവോ, സമ്മാപഗ്ഗഹലക്ഖണോ സമ്മാവായാമോ, സമ്മാഉപട്ഠാനലക്ഖണാ സമ്മാസതി , സമ്മാഅവിക്ഖേപലക്ഖണോ സമ്മാസമാധീ"തി ഏവം **വിസേസലക്ഖണതോ**. സമ്മാദിട്ഠി താവ അഞ്ഞേഹിപി അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസേഹി സദ്ധിം മിച്ഛാദിട്ഠിം പജഹതി, നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോതി, തപ്പടിച്ഛാദകമോഹവിധമനേന അസമ്മോഹതോ സമ്പയുത്തധമ്മേ ച പസ്സതി, തഥാ സമ്മാസങ്കപ്പാദയോപി മിച്ഛാസങ്കപ്പാദീനി പജഹന്തി, നിരോധഞ്ച ആരമ്മണം കരോന്തി, സഹജാതധമ്മാനം സമ്മാഅഭിനിരോപനപരിഗ്ഗഹണസമുട്ഠാപനവോദാനപഗ്ഗഹഉപട്ഠാനസമാദഹനാനി ച കരോന്തീതി ഏവം **കിച്ചവിഭാഗതോ**. സമ്മാദിട്ഠി പുബ്ബഭാഗേ നാനക്ഖണാ വിസും ദുക്ഖാദിആരമ്മണാ ഹുത്വാ മഗ്ഗകാലേ ഏകക്ഖണാ നിബ്ബാനമേവ ആരമ്മണം കത്വാ കിച്ചതോ "ദുക്ഖേ ഞാണ"ന്തിആദീനി ചത്താരി നാമാനി ലഭതി. സമ്മാസങ്കപ്പാദയോപി പുബ്ബഭാഗേ നാനക്ഖണാ നാനാരമ്മണാ, മഗ്ഗകാലേ ഏകക്ഖണാ ഏകാരമ്മണാ, തേസു സമ്മാസങ്കപ്പോ കിച്ചതോ "നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പോ"തിആദീനി തീണി നാമാനി ലഭതി. സമ്മാവാചാദയോ തയോ പുബ്ബഭാഗേ "മുസാവാദാ വേരമണീ"തിആദിവിഭാഗാ വിരതിയോപി ചേതനായോപി ഹുത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ വിരതിയോവ, സമ്മാവായാമസതിയോ കിച്ചതോ സമ്മപ്പധാനസതിപട്ഠാനവസേന ചത്താരി നാമാനി ലഭന്തി. സമ്മാസമാധി പന മഗ്ഗക്ഖണേപി പഠമജ്ഝാനാദിവസേന നാനാ ഏവാതി ഏവം പുബ്ബഭാഗാപരഭാഗേസു **പവത്തിവിഭാഗതോ**. "ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സമ്മാദിട്ഠിം ഭാവേതി വിവേകനിസ്സിത"ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ർവ്വൻ) **ഭാവനാവിധിതോ**. "തത്ഥ കതമോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ? ഇധ, ഭിക്ഖു, യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതി...പേ॰... ദുക്ഖപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞം, തസ്മിം സമയേ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതി - സമ്മാദിട്ഠി സമ്മാസങ്കപ്പോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ർൻൻ) **ചതുരാസീതിയാ നയസഹസ്സവിഭാഗേഹീ**തി ഏവം അനേകാകാരതോ പവത്താനി ഭഗവതോ അരിയമഗ്ഗവിഭാവനഞാണാനി അത്ഥസ്സ അവിസംവാദനതോ സബ്ബാനിപി തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ പഠമജ്ഝാനസമാപത്തിയാ ച നിരോധസമാപത്തീതി ഏതാസു അനുപടിപാടിയാ വിഹരിതബ്ബട്ഠേ സമാപജ്ജിതബ്ബട്ഠേ ച അനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തീസു സമ്പാദനപച്ചവേക്ഖണാദിവസേന യഥാരഹം സമ്പയോഗവസേന ച പവത്താനി ഭഗവതോ ഞാണാനി തദത്ഥസിദ്ധിയാ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ. തഥാ "ഇദം ഇമസ്സ ഠാനം , ഇദം അട്ഠാന"ന്തി അവിപരീതം തസ്സ തസ്സ ഫലസ്സ കാരണാകാരണജാനനം, തേസം തേസം സത്താനം അതീതാദിഭേദഭിന്നസ്സ കമ്മസമാദാനസ്സ അനവസേസതോ യഥാഭൂതം വിപാകന്തരജാനനം, ആയൂഹനക്ഖണേയേവ തസ്സ തസ്സ സത്തസ്സ "അയം നിരയഗാമിനീ പടിപദാ...പേ॰... അയം നിബ്ബാനഗാമിനീ പടിപദാ"തി യാഥാവതോ സാസവാനാസവകമ്മവിഭാഗജാനനം, ഖന്ധായതനാനം ഉപാദിന്നാനുപാദിന്നാദിഅനേകസഭാവം നാനാസഭാവഞ്ച തസ്സ ലോകസ്സ "ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താ ഇമസ്മിം ധമ്മപ്പബന്ധേ അയം വിസേസോ ജായതീ"തിആദിനാ നയേന യഥാഭൂതം ധാതുനാനത്തജാനനം, സദ്ധാദിഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖമുദുതാജാനനം സംകിലേസാദീഹി സദ്ധിം ഝാനവിമോക്ഖാദിജാനനം, സത്താനം അപരിമാണാസു ജാതീസു തപ്പടിബദ്ധേന സദ്ധിം അനവസേസതോ പുബ്ബേനിവുത്ഥക്ഖന്ധസന്തതിജാനനം ഹീനാദിവിഭാഗേഹി സദ്ധിം ചുതിപടിസന്ധിജാനനം, "ഇദം ദുക്ഖ"ന്തിആദിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ ചതുസച്ചജാനനന്തി ഇമാനി ഭഗവതോ ദസബലഞാണാനി അവിരജ്ഝിത്വാ യഥാസകംവിസയാവഗാഹനതോ യഥാധിപ്പേതത്ഥസാധനതോ ച യഥാഭൂതവുത്തിയാ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. വുത്തഞ്ഹേതം -

“ഇധ തഥാഗതോ ഠാനഞ്ച ഠാനതോ അട്ഠാനഞ്ച അട്ഠാനതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ”തിആദി (വിഭ॰ ൮൦൯; അ॰ നി॰ ൧൦.൨൧).

ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

യഥാ ചേതേസമ്പി ഞാണാനം വസേന, ഏവം യഥാവുത്താനം സതിപട്ഠാനസമ്മപ്പധാനാദിവിഭാവനഞാണാദിഅനന്താപരിമേയ്യഭേദാനം അനഞ്ഞസാധാരണാനം പഞ്ഞാവിസേസാനം വസേന ഭഗവാ തഥാനി ഞാണാനി ആഗതോ അധിഗതോതി തഥാഗതോ, ഏവമ്പി തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ?** യാ താ ഭഗവതോ അഭിജാതിഅഭിസമ്ബോധിധമ്മവിനയപഞ്ഞാപനഅനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുയോ, താ തഥാ. കിം വുത്തം ഹോതി? യദത്ഥം താ ലോകനാഥേന അഭിപത്ഥിതാ പവത്തിതാ ച, തദത്ഥസ്സ ഏകന്തസിദ്ധിയാ അവിസംവാദനതോ അവിപരീതത്ഥവുത്തിയാ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ. തഥാ ഹി അയം ഭഗവാ ബോധിസത്തഭൂതോ സമതിംസപാരമിപരിപൂരണാദികം വുത്തപ്പകാരം സബ്ബബുദ്ധത്തഹേതും സമ്പാദേത്വാ തുസിതപുരേ ഠിതോ ബുദ്ധകോലാഹലം സുത്വാ ദസസഹസ്സചക്കവാളദേവതാഹി ഏകതോ സന്നിപതിതാഹി ഉപസങ്കമിത്വാ -

“കാലോ ഖോ തേ മഹാവീര, ഉപ്പജ്ജ മാതുകുച്ഛിയം;
സദേവകം താരയന്തോ, ബുജ്ഝസ്സു അമതം പദ”ന്തി. (ബു॰ വം॰ ൧.൬൭) -

ആയാചിതോ ഉപ്പന്നപുബ്ബനിമിത്തോ പഞ്ച മഹാവിലോകനാനി വിലോകേത്വാ “ഇദാനി അഹം മനുസ്സയോനിയം ഉപ്പജ്ജിത്വാ അഭിസമ്ബുജ്ഝിസ്സാമീ”തി ആസാള്ഹിപുണ്ണമായം സക്യരാജകുലേ മഹാമായായ ദേവിയാ കുച്ഛിയം പടിസന്ധിം ഗഹേത്വാ ദസ മാസേ ദേവമനുസ്സേഹി മഹതാ പരിഹാരേന പരിഹരിയമാനോ വിസാഖപുണ്ണമായം പച്ചൂസസമയേ അഭിജാതിം പാപുണി.

അഭിജാതിക്ഖണേ പനസ്സ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണക്ഖണേ വിയ **ദ്വത്തിംസ പുബ്ബനിമിത്താനി** പാതുരഹേസും, അയം ദസസഹസ്സിലോകധാതു സംകമ്പി സമ്പകമ്പി സമ്പവേധി, ദസസു ചക്കവാളസഹസ്സേസു അപരിമാണോ ഓഭാസോ ഫരി, തസ്സ, തം സിരിം ദട്ഠുകാമാ വിയ അന്ധാ ചക്ഖൂനി പടിലഭിംസു, ബധിരാ സദ്ദം സുണിംസു, മൂഗാ സമാലപിംസു, ഖുജ്ജാ ഉജുഗത്താ അഹേസും, പങ്ഗുലാ പദസാ ഗമനം പടിലഭിംസു, ബന്ധനഗതാ സബ്ബസത്താ അന്ദുബന്ധനാദീഹി മുച്ചിംസു, സബ്ബനരകേസു അഗ്ഗി നിബ്ബായി, പേത്തിവിസയേ ഖുപ്പിപാസാ വൂപസമി, തിരച്ഛാനാനം ഭയം നാഹോസി, സബ്ബസത്താനം രോഗോ വൂപസമി, സബ്ബസത്താ പിയംവദാ അഹേസും, മധുരേനാകാരേന അസ്സാ ഹസിംസു, വാരണാ ഗജ്ജിംസു, സബ്ബതൂരിയാനി സകസകനിന്നാദം മുഞ്ചിംസു, അഘട്ടിതാനി ഏവ മനുസ്സാനം ഹത്ഥൂപഗാദീനി ആഭരണാനി മധുരേനാകാരേന സദ്ദം മുഞ്ചിംസു, സബ്ബദിസാ വിപ്പസന്നാ അഹേസും, സത്താനം സുഖം ഉപ്പാദയമാനോ മുദുസീതലവാതോ വായി, അകാലമേഘോ വസ്സി, പഥവിതോപി ഉദകം ഉബ്ഭിജ്ജിത്വാ വിസ്സന്ദി, പക്ഖിനോ ആകാസഗമനം വിജഹിംസു, നദിയോ അസന്ദമാനാ അട്ഠംസു, മഹാസമുദ്ദേ മധുരം ഉദകം അഹോസി, ഉപക്കിലേസവിനിമുത്തേ സൂരിയേ ദിപ്പമാനേ ഏവ ആകാസഗതാ സബ്ബാ ജോതിയോ ജോതിംസു, ഠപേത്വാ അരൂപാവചരേ ദേവേ അവസേസാ സബ്ബേ ദേവാ സബ്ബേ ച നേരയികാ ദിസ്സമാനരൂപാ അഹേസും, തരുകുട്ടകവാടസേലാദയോ അനാവരണഭൂതാ അഹേസും, സത്താനം ചുതൂപപാതാ നാഹേസും, സബ്ബം അനിട്ഠഗന്ധം അഭിഭവിത്വാ ദിബ്ബഗന്ധോ പവായി, സബ്ബേ ഫലൂപഗാ രുക്ഖാ ഫലധരാ സമ്പജ്ജിംസു, മഹാസമുദ്ദോ സബ്ബത്ഥകമേവ പഞ്ചവണ്ണേഹി പദുമേഹി സഞ്ഛന്നതലോ അഹോസി, ഥലജജലജാദീനി സബ്ബപുപ്ഫാനി പുപ്ഫിംസു,

രുക്ഖാനം ഖന്ധേസു ഖന്ധപദുമാനി, സാഖാസു സാഖാപദുമാനി, ലതാസു ലതാപദുമാനി, പുപ്ഫിംസു, മഹീതലസിലാതലാനി ഭിന്ദിത്വാ ഉപരൂപരി സത്ത സത്ത ഹുത്വാ ദണ്ഡപദുമാനി നാമ നിക്ഖമിംസു, ആകാസേ ഓലമ്ബകപദുമാനി നിബ്ബത്തിംസു, സമന്തതോ പുപ്ഫവസ്സം വസ്സി ആകാസേ ദിബ്ബതൂരിയാനി വജ്ജിംസു, സകലദസസഹസ്സിലോകധാതു വട്ടേത്വാ വിസ്സട്ഠമാലാഗുളം വിയ, ഉപ്പീളേത്വാ പവത്തമാലാകലാപോ വിയ, അലങ്കതപടിയത്തം മാലാസനം വിയ ച ഏകമാലാമാലിനീ വിപ്ഫുരന്തവാളബീജനീ പുപ്ഫധൂപഗന്ധപരിവാസിതാ പരമസോഭഗ്ഗപ്പത്താ അഹോസി, താനി ച പുബ്ബനിമിത്താനി ഉപരി അധിഗതാനം അനേകേസം വിസേസാധിഗമാനം നിമിത്തഭൂതാനി ഏവ അഹേസും. ഏവം അനേകച്ഛരിയപാതുഭാവാ അയം അഭിജാതി യദത്ഥം തേന അഭിപത്ഥിതാ, തസ്സാ അഭിസമ്ബോധിയാ ഏകന്തസിദ്ധിയാ തഥാവ അഹോസി അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ.

തഥാ യേ ബുദ്ധവേനേയ്യാ ബോധനേയ്യബന്ധവാ, തേ സബ്ബേപി അനവസേസതോ സയമേവ ഭഗവതാ വിനീതാ. യേ ച സാവകവേനേയ്യാ ധമ്മവേനേയ്യാ ച, തേപി സാവകാദീഹി വിനീതാ വിനയം ഗച്ഛന്തി ഗമിസ്സന്തി ചാതി യദത്ഥം ഭഗവതാ അഭിസമ്ബോധി അഭിപത്ഥിതാ, തദത്ഥസ്സ ഏകന്തസിദ്ധിയാ അഭിസമ്ബോധി തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ.

അപിച യസ്സ യസ്സ ഞേയ്യധമ്മസ്സ യോ യോ സഭാവോ ബുജ്ഝിതബ്ബോ, സോ സോ ഹത്ഥതലേ ഠപിതആമലകം വിയ ആവജ്ജനമത്തപടിബദ്ധേന അത്തനോ ഞാണേന അവിപരീതം അനവസേസതോ ഭഗവതാ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി ഏവമ്പി അഭിസമ്ബോധി തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ.

തഥാ തേസം തേസം ധമ്മാനം തഥാ തഥാ ദേസേതബ്ബപ്പകാരം, തേസം തേസഞ്ച സത്താനം ആസയാനുസയചരിയാധിമുത്തിം സമ്മദേവ ഓലോകേത്വാ ധമ്മതം അവിജഹന്തേനേവ പഞ്ഞത്തിനയം വോഹാരമത്തം അനതിധാവന്തേനേവ ച ധമ്മതം വിഭാവേന്തേന യഥാപരാധം യഥാജ്ഝാസയം യഥാധമ്മഞ്ച അനുസാസന്തേന ഭഗവതാ വേനേയ്യാ വിനീതാ അരിയഭൂമിം സമ്പാപിതാതി ധമ്മവിനയപഞ്ഞാപനാപിസ്സ തദത്ഥസിദ്ധിയാ യഥാഭൂതവുത്തിയാ ച തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ.

തഥാ യാ സാ ഭഗവതാ അനുപ്പത്താ പഥവിയാദിഫസ്സവേദനാദിരൂപാരൂപസഭാവനിമുത്താ ലുജ്ജനപലുജ്ജനഭാവാഭാവതോ ലോകസഭാവാതീതാ തമസാ വിസംസട്ഠത്താ കേനചി അനോഭാസനീയാ ലോകസഭാവാഭാവതോ ഏവ ഗതിആദിഭാവരഹിതാ അപ്പതിട്ഠാ അനാരമ്മണാ അമതമഹാനിബ്ബാനധാതു ഖന്ധസങ്ഖാതാനം ഉപാദീനം ലേസമത്തസ്സാപി അഭാവതോ “അനുപാദിസേസാ”തിപി വുച്ചതി. യം സന്ധായ വുത്തം -

> “അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, തദായതനം, യത്ഥ നേവ പഥവീ ന ആപോ ന തേജോ ന വായോ ന ആകാസാനഞ്ചായതനം ന വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം ന ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം നായം ലോകോ ന പരോ ലോകോ ന ച ഉഭോ ചന്ദിമസൂരിയാ. തമഹം, ഭിക്ഖവേ, നേവ ആഗതിം വദാമി ന ഗതിം ന ഠിതിം ന ചുതിം ന ഉപപത്തിം; അപ്പതിട്ഠം അപ്പവത്തം അനാരമ്മണമേവേതം ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാ”തി (ഉദാ॰ ൭൧).

സാ സബ്ബേസമ്പി ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അത്ഥങ്ഗമോ സബ്ബസങ്ഖാരാനം സമഥോ, സബ്ബൂപധീനം പടിനിസ്സഗ്ഗോ, സബ്ബദുക്ഖാനം വൂപസമോ, സബ്ബാലയാനം സമുഗ്ഘാതോ, സബ്ബവട്ടാനം ഉപച്ഛേദോ, അച്ചന്തസന്തിലക്ഖണാതി യഥാവുത്തസഭാവസ്സ കദാചിപി അവിസംവാദനതോ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ .

ഏവമേതാ അഭിജാതിആദികാ തഥാ ഗതോ ഉപഗതോ അധിഗതോ പടിപന്നോ പത്തോതി തഥാഗതോ. ഏവം ഭഗവാ തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാവിധോതി തഥാഗതോ?** യഥാവിധാ പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാവിധോ. കിം വുത്തം ഹോതി? യഥാവിധാ തേ ഭഗവന്തോ മഗ്ഗസീലേന, ഫലസീലേന, സബ്ബേനപി ലോകിയലോകുത്തരസീലേന, മഗ്ഗസമാധിനാ, ഫലസമാധിനാ, സബ്ബേനപി ലോകിയലോകുത്തരസമാധിനാ, മഗ്ഗപഞ്ഞായ, ഫലപഞ്ഞായ, സബ്ബായപി ലോകിയലോകുത്തരപഞ്ഞായ, ദേവസികം വളഞ്ജിതബ്ബേഹി ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തിവിഹാരേഹി, തദങ്ഗവിമുത്തിയാ വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിയാ സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിയാ നിസ്സരണവിമുത്തിയാതി സങ്ഖേപതോ, വിത്ഥാരതോ പന അനന്താപരിമാണഭേദേഹി അചിന്തേയ്യാനുഭാവേഹി സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണേഹി, അയമ്പി അമ്ഹാകം ഭഗവാ തഥാവിധോ. സബ്ബേസഞ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം ആയുവേമത്തം, സരീരപ്പമാണവേമത്തം, കുലവേമത്തം, ദുക്കരചരിയാവേമത്തം, രസ്മിവേമത്തന്തി ഇമേഹി പഞ്ചഹി വേമത്തേഹി സിയാ വേമത്തം, ന പന സീലവിസുദ്ധിആദീസു വിസുദ്ധീസു സമഥവിപസ്സനാപടിപത്തിയം അത്തനാ പടിവിദ്ധഗുണേസു ച കിഞ്ചി നാനാകരണം അത്ഥി, അഥ ഖോ മജ്ഝേ ഭിന്നസുവണ്ണം വിയ അഞ്ഞംമഞ്ഞം നിബ്ബിസേസാ തേ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ. തസ്മാ യഥാവിധാ പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാവിധോ. ഏവം തഥാവിധോതി തഥാഗതോ. വിധത്ഥോ ചേത്ഥ ഗതസദ്ദോ. തഥാ ഹി ലോകിയാ വിധയുത്തഗതസദ്ദേ പകാരത്ഥേ വദന്തി.

കഥം **തഥാപവത്തികോതി തഥാഗതോ?** അനഞ്ഞസാധാരണേന ഇദ്ധാനുഭാവേന സമന്നാഗതത്താ അത്ഥപടിസമ്ഭിദാദീനം ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തിയാ അനാവരണഞാണപടിലാഭേന ച ഭഗവതോ കായപ്പവത്തിയാദീനം കത്ഥചി പടിഘാതാഭാവതോ യഥാരുചി തഥാ ഗതം ഗതി ഗമനം കായവചീചിത്തപ്പവത്തി ഏതസ്സാതി തഥാഗതോ. ഏവം തഥാപവത്തികോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥേഹി അഗതോതി തഥാഗതോ?** ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണേ തപ്പടിപക്ഖപ്പവത്തിസങ്ഖാതം നത്ഥി ഏതസ്സ ഗതന്തി അഗതോ. സോ പനസ്സ അഗതഭാവോ മച്ഛേരദാനപാരമിആദീസു അവിപരീതം ആദീനവാനിസംസപച്ചവേക്ഖണാദിനയപ്പവത്തേഹി ഞാണേഹീതി തഥേഹി ഞാണേഹി അഗതോതി തഥാഗതോ.

അഥ വാ കിലേസാഭിസങ്ഖാരപ്പവത്തിസങ്ഖാതം ഖന്ധപ്പവത്തിസങ്ഖാതമേവ വാ പഞ്ചസുപി ഗതീസു ഗതം ഗമനം ഏതസ്സ നത്ഥീതി അഗതോ. സഉപാദിസേസഅനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിയാ സ്വായമസ്സ അഗതഭാവോ തഥേഹി അരിയമഗ്ഗഞാണേഹീതി ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥേഹി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാഗതഭാവേന തഥാഗതോ?** തഥാഗതഭാവേനാതി ച തഥാഗതസ്സ സബ്ഭാവേന, അത്ഥിതായാതി അത്ഥോ. കോ പനേസ തഥാഗതോ, യസ്സ അത്ഥിതായ ഭഗവാ തഥാഗതോതി വുച്ചതീതി? സദ്ധമ്മോ. സദ്ധമ്മോ ഹി അരിയമഗ്ഗോ താവ യഥാ യുഗനദ്ധസമഥവിപസ്സനാബലേന അനവസേസകിലേസപക്ഖം സമൂഹനന്തേന സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന ഗന്തബ്ബം, തഥാ ഗതോ. ഫലധമ്മോ യഥാ അത്തനോ മഗ്ഗാനുരൂപം പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനവസേന ഗന്തബ്ബം, തഥാ ഗതോ പവത്തോ. നിബ്ബാനധമ്മോ പന യഥാ ഗതോ പഞ്ഞായ പടിവിദ്ധോ സകലവട്ടദുക്ഖവൂപസമായ സമ്പജ്ജതി, ബുദ്ധാദീഹി തഥാ ഗതോ സച്ഛികതോതി തഥാഗതോ. പരിയത്തിധമ്മോപി യഥാ പുരിമബുദ്ധേഹി സുത്തഗേയ്യാദിവസേന പവത്തിആദിപ്പകാസനവസേന ച വേനേയ്യാനം ആസയാദിഅനുരൂപം പവത്തിതോ, അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവതാ തഥാ ഗതോ

ഗദിതോ പവത്തിതോതി വാ തഥാഗതോ. യഥാ ഭഗവതാ ദേസിതോ, തഥാ ഭഗവതോ സാവകേഹി ഗതോ അവഗതോതി തഥാഗതോ. ഏവം സബ്ബോപി സദ്ധമ്മോ തഥാഗതോ. തേനാഹ സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ "തഥാഗതം ദേവമനുസ്സപൂജിതം, ധമ്മം നമസ്സാമ സുവത്ഥി ഹോതൂ"തി (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧൭; സു॰ നി॰ ൨൪൦). സ്വാസ്സ അത്ഥീതി ഭഗവാ തഥാഗതോ.

യഥാ ച ധമ്മോ, ഏവം അരിയസങ്ഘോപി, യഥാ അത്തഹിതായ പരഹിതായ ച പടിപന്നേഹി സുവിസുദ്ധം പുബ്ബഭാഗസമഥവിപസ്സനാപടിപദം പുരക്ഖത്വാ തേന തേന മഗ്ഗേന ഗന്തബ്ബം, തം തം തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ. യഥാ വാ ഭഗവതാ സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിനയോ ദേസിതോ, തഥാ ച ബുദ്ധത്താ തഥാ ഗദനതോ ച തഥാഗതോ. തേനാഹ സക്കോ ദേവരാജാ - "തഥാഗതം ദേവമനുസ്സപൂജിതം, സങ്ഘം നമസ്സാമ സുവത്ഥി ഹോതൂ"തി (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧൮; സു॰ നി॰ ൨൪൧), സ്വാസ്സ സാവകഭൂതോ അത്ഥീതി ഭഗവാ തഥാഗതോ. ഏവം തഥാഗതഭാവേന തഥാഗതോ.

ഇദമ്പി തഥാഗതസ്സ തഥാഗതഭാവദീപനേ മുഖമത്തകമേവ, സബ്ബാകാരേന പന തഥാഗതോവ തഥാഗതസ്സ തഥാഗതഭാവം വണ്ണേയ്യ. ഇദഞ്ഹി തഥാഗതപദം മഹത്ഥം, മഹാഗതികം, മഹാവിസയം, തസ്സ അപ്പമാദപദസ്സ വിയ തേപിടകമ്പി ബുദ്ധവചനം യുത്തിതോ അത്ഥഭാവേന ആഹരന്തോ "അതിത്ഥേന ധമ്മകഥികോ പക്ഖന്ദോ"തി ന വത്തബ്ബോതി.

തത്ഥേതം വുച്ചതി -

"യഥേവ ലോകേ പുരിമാ മഹേസിനോ,
സബ്ബഞ്ഞുഭാവം മുനയോ ഇധാഗതാ;
തഥാ അയം സക്യമുനീപി ആഗതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി തേന ചക്ഖുമാ.

"പഹായ കാമാദിമലേ അസേസതോ,
സമാധിഞാണേഹി യഥാ ഗതാ ജിനാ;
പുരാതനാ സക്യമുനീ ജുതിന്ധരോ,
തഥാ ഗതോ തേന തഥാഗതോ മതോ.

"തഥഞ്ച ധാതായതനാദിലക്ഖണം,
സഭാവസാമഞ്ഞവിഭാഗഭേദതോ;
സയമ്ഭുഞാണേന ജിനോയമാഗതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി സക്യപുങ്ഗവോ.

"തഥാനി സച്ചാനി സമന്തചക്ഖുനാ,
തഥാ ഇദപ്പച്ചയതാ ച സബ്ബസോ;
അനഞ്ഞനേയ്യാ നയതോ വിഭാവിതാ,
തഥാ ഗതോ തേന ജിനോ തഥാഗതോ.

"അനേകഭേദാസുപി ലോകധാതുസു,
ജിനസ്സ രൂപായതനാദിഗോചരേ;
വിചിത്തഭേദേ തഥമേവ ദസ്സനം,
തഥാഗതോ തേന സമന്തലോചനോ.

"യതോ ച ധമ്മം തഥമേവ ഭാസതി,
കരോതി വാചായനുരൂപമത്തനോ;
ഗുണേഹി ലോകം അഭിഭുയ്യിരീയതി,

തഥാഗതോ തേനപി ലോകനായകോ.

“തഥാ പരിഞ്ഞായ തഥായ സബ്ബസോ,
അവേദി ലോകം പഭവം അതിക്കമി;
ഗതോ ച പച്ചക്ഖകിരിയായ നിബ്ബുതിം,
അരിയമഗ്ഗഞ്ച ഗതോ തഥാഗതോ.

“തഥാ പടിഞ്ഞായ തഥായ സബ്ബസോ,
ഹിതായ ലോകസ്സ യതോയമാഗതോ;
തഥായ നാഥോ കരുണായ സബ്ബദാ,
ഗതോ ച തേനാപി ജിനോ തഥാഗതോ.

“തഥാനി ഞാണാനി യതോയമാഗതോ,
യഥാസഭാവം വിസയാവബോധതോ;
തഥാഭിജാതിപ്പഭുതീ തഥാഗതോ,
തദത്ഥസമ്പാദനതോ തഥാഗതോ.

“യഥാവിധാ തേ പുരിമാ മഹേസിനോ,
തഥാവിധോയമ്പി തഥാ യഥാരുചി;
പവത്തവാചാ തനുചിത്തഭാവതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി അഗ്ഗപുഗ്ഗലോ.

“സമ്ബോധിസമ്ഭാരവിപക്ഖതോ പുരേ,
ഗതം ന സംസാരഗതമ്പി തസ്സ വാ;
ന ചത്ഥി നാഥസ്സ ഭവന്തദസ്സിനോ,
തഥേഹി തസ്മാ അഗതോ തഥാഗതോ.

“തഥാഗതോ ധമ്മവരോ മഹേസിനാ,
യഥാ പഹാതബ്ബമലം പഹീയതി;
തഥാഗതോ അരിയഗണോ വിനായകോ,
തഥാഗതോ തേന സമങ്ഗിഭാവതോ”തി.

അരഹന്തം സമ്മാസമ്ബുദ്ധന്തി എത്ഥ **അരഹാ**തി പദസ്സ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. സമ്മാ സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധം**. യംകിഞ്ചി ഞേയ്യം നാമ, തസ്സ സബ്ബസ്സപി സബ്ബാകാരതോ അവിപരീതതോ സയമേവ അഭിസമ്ബുദ്ധത്താതി വുത്തം ഹോതി. ഇമിനാസ്സ പരോപദേസരഹിതസ്സ സബ്ബാകാരേന സബ്ബധമ്മാവബോധനസമത്ഥസ്സ ആകങ്ഖാപടിബദ്ധവുത്തിനോ അനാവരണഞാണസങ്ഖാതസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ അധിഗമോ ദസ്സിതോ.

നനു ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ അഞ്ഞം അനാവരണം, അഞ്ഞഥാ ഛ അസാധാരണാനി ഞാണാനി ബുദ്ധഞാണാനീതി വചനം വിരുജ്ഝേയ്യാതി? ന വിരുജ്ഝതി, വിസയപ്പവത്തിഭേദവസേന അഞ്ഞേഹി അസാധാരണഭാവദസ്സനത്ഥം ഏകസ്സേവ ഞാണസ്സ ദ്വിധാ വുത്തത്താ. ഏകമേവ ഹി തം ഞാണം അനവസേസസങ്ഖതാസങ്ഖതസമ്മുതിധമ്മവിസയതായ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥ ച ആവരണാഭാവതോ നിസ്സങ്ഗചാരമുപാദായ അനാവരണഞാണന്തി വുത്തം. യഥാഹ പടിസമ്ഭിദായം -

“സബ്ബം സങ്ഖതാസങ്ഖതം അനവസേസം ജാനാതീതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. തത്ഥ ആവരണം നത്ഥീതി അനാവരണഞാണ”ന്തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൯).

തസ്മാ നത്ഥി നേസം അത്ഥതോ ഭേദോ, ഏകന്തേനേവേതം ഏവമിച്ഛിതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണാനം സാധാരണതാ അസബ്ബധമ്മാരമ്മണതാ ച ആപജ്ജേയ്യ. ന ഹി ഭഗവതോ ഞാണസ്സ അണുമത്തമ്പി ആവരണം അത്ഥി, അനാവരണഞാണസ്സ ച അസബ്ബധമ്മാരമ്മണഭാവേ യത്ഥ തം ന പവത്തതി തത്ഥാവരണസബ്ഭാവതോ അനാവരണഭാവോയേവ ന സിയാ. അഥ വാ പന ഹോതു അഞ്ഞമേവ അനാവരണം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ, ഇധ പന സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതവുത്തിതായ അനാവരണഞാണന്തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ അധിപ്പേതം, തസ്സേവാധിഗമേന ഭഗവാ സബ്ബഞ്ഞൂ സബ്ബവിദൂ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതി വുച്ചതി, ന സകിംയേവ സബ്ബധമ്മാവബോധതോ. തഥാ ച വുത്തം പടിസമ്ഭിദായം -

> ''വിമോക്ഖന്തികമേതം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം ബോധിയാ മൂലേ സഹ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ പടിലാഭാ സച്ഛികാ പഞ്ഞത്തി യദിദം ബുദ്ധോ''തി.

സബ്ബധമ്മാവബോധനസമത്ഥഞാണസമധിഗമേന ഹി ഭഗവതോ സന്താനേ അനവസേസധമ്മേ പടിവിജ്ഝിതും സമത്ഥതാ അഹോസീതി.

ഏത്ഥാഹ - കിം പനിദം ഞാണം പവത്തമാനം സകിംയേവ സബ്ബസ്മിം വിസയേ പവത്തതി, ഉദാഹു കമേനാതി? കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ സകിംയേവ സബ്ബസ്മിം വിസയേ പവത്തതി, അതീതാനാഗതപ്പച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാദിഭേദഭിന്നാനം സങ്ഖതധമ്മാനം അസങ്ഖതസമ്മുതിധമ്മാനഞ്ച ഏകജ്ഝം ഉപട്ഠാനേ ദൂരതോ ചിത്തപടം പേക്ഖന്തസ്സ വിയ വിസയവിഭാഗേനാവബോധോ ന സിയാ, തഥാ ച സതി ''സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ''തി വിപസ്സന്താനം അനത്താകാരേന വിയ സബ്ബധമ്മാ അനിരൂപിതരൂപേന ഭഗവതോ ഞാണസ്സ വിസയാ ഹോന്തീതി ആപജ്ജതി. യേപി ''സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മാനം ഠിതലക്ഖണവിസയം വികപ്പരഹിതം സബ്ബകാലം ബുദ്ധാനം ഞാണം പവത്തതി, തേന തേ സബ്ബവിദൂതി വുച്ചന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ -

> ''ചരം സമാഹിതോ നാഗോ, തിട്ഠന്തോപി സമാഹിതോ''തി. -

''ഇദമ്പി വചനം സുവുത്തം ഹോതീ''തി വദന്തി, തേസമ്പി വുത്തദോസാനാതിവത്തി, ഠിതലക്ഖണാരമ്മണതായ ച അതീതാനാഗതസമ്മുതിധമ്മാനം തദഭാവതോ, ഏകദേസവിസയമേവ ഭഗവതോ ഞാണം സിയാ. തസ്മാ സകിംയേവ ഞാണം പവത്തതീതി ന യുജ്ജതി.

അഥ കമേന സബ്ബസ്മിം വിസയേ ഞാണം പവത്തതീതി? ഏവമ്പി ന യുജ്ജതി. ന ഹി ജാതിഭൂമിസഭാവാദിവസേന ദിസാദേസകാലാദിവസേന ച അനേകഭേദഭിന്നേ ഞേയ്യേ കമേന ഗയ്ഹമാനേ തസ്സ അനവസേസപടിവേധോ സമ്ഭവതി അപരിയന്തഭാവതോ ഞേയ്യസ്സ. യേ പന ''അത്ഥസ്സ അവിസംവാദനതോ ഞേയ്യസ്സ ഏകദേസം പച്ചക്ഖം കത്വാ സേസേപി ഏവന്തി അധിമുച്ചിത്വാ വവത്ഥാപനേന സബ്ബഞ്ഞൂ ഭഗവാ, തഞ്ച ഞാണം ന അനുമാനികം സംസയാഭാവതോ. സംസയാനുബദ്ധഞ്ഹി ലോകേ അനുമാനഞാണ''ന്തി വദന്തി, തേസമ്പി ന യുത്തം. സബ്ബസ്സ ഹി അപച്ചക്ഖഭാവേ അത്ഥസ്സ അവിസംവാദനേന ഞേയ്യസ്സ ഏകദേസം പച്ചക്ഖം കത്വാ സേസേപി ഏവന്തി അധിമുച്ചിത്വാ വവത്ഥാപനസ്സ അസമ്ഭവതോ. യഞ്ഹി തം സേസം, തം അപച്ചക്ഖന്തി. അഥ തമ്പി പച്ചക്ഖം, തസ്സ സേസഭാവോ പന ന സിയാതി സബ്ബമേതം അകാരണം. കസ്മാ? അവിസയവിചാരഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''ബുദ്ധവിസയോ, ഭിക്ഖവേ, അചിന്തേയ്യോ, ന ചിന്തേതബ്ബോ; യോ ചിന്തേയ്യ, ഉമ്മാദസ്സ വിഘാതസ്സ ഭാഗീ അസ്സാ''തി (അം॰ നി॰ ൪.൭൭).

ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം - യംകിഞ്ചി ഭഗവതാ ഞാതും ഇച്ഛിതം സകലമേകദേസോ വാ, തത്ഥ അപ്പടിഹതവുത്തിതായ പച്ചക്ഖതോ ഞാണം പവത്തതി, നിച്ചസമാധാനഞ്ച വിക്ഖേപാഭാവതോ, ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ സകലസ്സ അവിസയഭാവതോ തസ്സ ആകങ്ഖാപടിബദ്ധവുത്തിതാ ന സിയാ, ഏകന്തേനേവ സാ ഇച്ഛിതബ്ബാ "സബ്ബേ ധമ്മാ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ആവജ്ജനപടിബദ്ധാ, ആകങ്ഖാപടിബദ്ധാ, മനസികാരപടിബദ്ധാ, ചിത്തുപ്പാദപടിബദ്ധാ"തി (മഹാനി॰ ൱൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫) വചനതോ. അതീതാനാഗതവിസയമ്പി ഭഗവതോ ഞാണം അനുമാനാഗമനതക്കഗ്ഗഹണവിരഹിതത്താ പച്ചക്ഖമേവ.

നനു ച ഏതസ്മിമ്പി പക്ഖേ യദാ സകലം ഞാതും ഇച്ഛിതം, തദാ സകിമേവ സകലവിസയതായ അനിരൂപിതരൂപേന ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തേയ്യാതി വുത്തദോസാനാതിവത്തിയേവാതി? ന, തസ്സ വിസോധിതത്താ. വിസോധിതോ ഹി സോ ബുദ്ധവിസയോ അചിന്തേയ്യോതി. അഞ്ഞഥാ പചുരജനഞാണസമവുത്തിതായ ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം ഞാണസ്സ അചിന്തേയ്യതാ ന സിയാ, തസ്മാ സകലധമ്മാരമ്മണമ്പി തം ഏകധമ്മാരമ്മണം വിയ സുവവത്ഥാപിതേയേവ തേ ധമ്മേ കത്വാ പവത്തതീതി ഇദമേത്ഥ അചിന്തേയ്യം. യാവതകം ഞേയ്യം, താവതകം ഞാണം, യാവതകം ഞാണം, താവതകം ഞേയ്യം, ഞേയ്യപരിയന്തികം ഞാണം, ഞാണപരിയന്തികം ഞേയ്യന്തി ഏവമേകജ്ഝം വിസും വിസും സകിം കമേന ച ഇച്ഛാനുരൂപം സമ്മാ സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ. തം സമ്മാസമ്ബുദ്ധം.

ദ്വേ വിതക്കാതി ദ്വേ സമ്മാ വിതക്കാ. തത്ഥ വിതക്കേന്തി ഏതേന, സയം വാ വിതക്കേതി, വിതക്കനമത്തമേവ വാതി വിതക്കോ. സ്വായം ആരമ്മണാഭിനിരോപനലക്ഖണോ, ആഹനനപരിയാഹനനരസോ, ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ ആനയനപച്ചുപട്ഠാനോ. വിസയഭേദേന പന തം ദ്വിധാ കത്വാ വുത്തം "ദ്വേ വിതക്കാ"തി. **സമുദാചരന്തീ**തി സമം സമ്മാ ച ഉദ്ധമുദ്ധം മരിയാദായ ചരന്തി. മരിയാദത്ഥോ ഹി അയമാകാരോ, തേന ച യോഗേന "തഥാഗതം അരഹന്തം സമ്മാസമ്ബുദ്ധ"ന്തി ഇദം സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തഥാഗതസ്സ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ അത്തനോ വിസയേ സമം സമ്മാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞം മരിയാദം അനതിക്കമന്താ ഉദ്ധമുദ്ധം ബഹുലം അഭിണ്ഹം ചരന്തി പവത്തന്തീതി.

കോ പന നേസം വിസയോ, കാ വാ മരിയാദാ, കഥഞ്ച തം അനതിക്കമിത്വാ തേ ഉദ്ധമുദ്ധം ബഹുലം അഭിണ്ഹം നിച്ചം പവത്തന്തീതി? വുച്ചതേ - ഖേമവിതക്കോ, പവിവേകവിതക്കോതി ഇമേ ദ്വേ വിതക്കായേവ. തേസു **ഖേമവിതക്കോ** താവ ഭഗവതോ വിസേസേന കരുണാസമ്പയുത്തോ, മേത്താമുദിതാസമ്പയുത്തോപി ലബ്ഭതേവ, തസ്മാ സോ മഹാകരുണാസമാപത്തിയാ മേത്താദിസമാപത്തിയാ ച പുബ്ബങ്ഗമോ സമ്പയുത്തോ ച വേദിതബ്ബോ. **പവിവേകവിതക്കോ** പന ഫലസമാപത്തിയാ പുബ്ബങ്ഗമോ സമ്പയുത്തോ ച, ദിബ്ബവിഹാരാദിവസേനാപി ലബ്ഭതേവ. ഇതി നേസം വിതക്കോ വിസയോ, തസ്മാ ഏകസ്മിം സന്താനേ ബഹുലം പവത്തമാനാനമ്പി കാലേന കാലം സവിസയസ്മിംയേവ ചരണതോ നത്ഥി മരിയാദാ, ന സങ്കരേന വുത്തി.

തത്ഥ ഖേമവിതക്കോ ഭഗവതോ കരുണോക്കമനാദിനാ വിഭാവേതബ്ബോ, പവിവേകവിതക്കോ സമാപത്തീഹി. തത്രായം വിഭാവനാ - "അയം ലോകോ സന്താപജാതോ ദുക്ഖപരേതോ"തിആദിനാ രാഗഗ്ഗിആദീഹി ലോകസന്നിവാസസ്സ ആദിത്തതാദിആകാരദസ്സനേഹി മഹാകരുണാസമാപത്തിയാ പുബ്ബഭാഗേ , സമാപത്തിയമ്പി പഠമജ്ഝാനവസേന വത്തബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൭-൧൧൮) -

“ബഹൂഹി ആകാരേഹി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതി, ആദിത്തോ ലോകസന്നിവാസോതി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതി. ഉയ്യുത്തോ, പയാതോ, കുമ്മഗ്ഗപടിപന്നോ, ഉപനീയതി ലോകോ അദ്ധുവോ, അതാണോ ലോകോ അനഭിസ്സരോ, അസ്സകോ ലോകോ, സബ്ബം പഹായ ഗമനീയം, ഊനോ ലോകോ അതിത്തോ തണ്ഹാദാസോ.

“അതായനോ ലോകസന്നിവാസോ, അലേണോ, അസരണോ, അസരണീഭൂതോ, ഉദ്ധതോ ലോകോ അവൂപസന്തോ, സസല്ലോ ലോകസന്നിവാസോ വിദ്ധോ പുഥുസല്ലേഹി, അവിജ്ജന്ധകാരാവരണോ കിലേസപഞ്ജരപരിക്ഖിത്തോ, അവിജ്ജാഗതോ ലോകസന്നിവാസോ അണ്ഡഭൂതോ പരിയോനദ്ധോ തന്താകുലകജാതോ കുലാഗുണ്ഠികജാതോ മുഞ്ജപബ്ബജഭൂതോ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം സംസാരം നാതിവത്തതീതി പസ്സന്താനം, അവിജ്ജാവിസദോസസംലിത്തോ കിലേസകലലീഭൂതോ, രാഗദോസമോഹജടാജടിതോ.

“തണ്ഹാസങ്ഘാടപടിമുക്കോ, തണ്ഹാജാലേന ഓത്ഥടോ, തണ്ഹാസോതേന വുയ്ഹതി, തണ്ഹാസംയോജനേന സംയുത്തോ, തണ്ഹാനുസയേന അനുസടോ, തണ്ഹാസന്താപേന സന്തപ്പതി, തണ്ഹാപരിളാഹേന പരിഡയ്ഹതി.

“ദിട്ഠിസങ്ഘാടപടിമുക്കോ, ദിട്ഠിജാലേന ഓത്ഥടോ, ദിട്ഠിസോതേന വുയ്ഹതി, ദിട്ഠിസംയോജനേന സംയുത്തോ, ദിട്ഠാനുസയേന അനുസടോ, ദിട്ഠിസന്താപേന സന്തപ്പതി, ദിട്ഠിപരിളാഹേന പരിഡയ്ഹതി.

“ജാതിയാ അനുഗതോ, ജരായ അനുസടോ, ബ്യാധിനാ അഭിഭൂതോ, മരണേന അബ്ഭാഹതോ, ദുക്ഖേ പതിട്ഠിതോ.

“തണ്ഹായ ഓഡ്ഡിതോ, ജരാപാകാരപരിക്ഖിത്തോ, മച്ചുപാസപരിക്ഖിത്തോ, മഹാബന്ധനബദ്ധോ, ലോകസന്നിവാസോ, രാഗബന്ധനേന, ദോസമോഹബന്ധനേന, മാനദിട്ഠികിലേസദുച്ചരിതബന്ധനേന ബദ്ധോ, മഹാസമ്ബാധപടിപന്നോ, മഹാപലിബോധേന പലിബുദ്ധോ, മഹാപപാതേ പതിതോ, മഹാകന്താരപടിപന്നോ, മഹാസംസാരപടിപന്നോ, മഹാവിദുഗ്ഗേ സമ്പരിവത്തതി, മഹാപലിപേ പലിപന്നോ.

“അബ്ഭാഹതോ ലോകസന്നിവാസോ, ആദിത്തോ ലോകസന്നിവാസോ രാഗഗ്ഗിനാ, ദോസഗ്ഗിനാ, മോഹഗ്ഗിനാ ജാതിയാ...പേ॰... ഉപായാസേഹി, ഉന്നീതകോ ലോകസന്നിവാസോ ഹഞ്ഞതി നിച്ചമതാണോ പത്തദണ്ഡോ തക്കരോ, വജ്ജബന്ധനബദ്ധോ ആഘാതനപച്ചുപട്ഠിതോ, അനാഥോ ലോകസന്നിവാസോ പരമകാരുഞ്ഞതം പത്തോ, ദുക്ഖാഭിതുന്നോ ചിരരത്തപീളിതോ, നിച്ചഗധിതോ നിച്ചപിപാസിതോ.

“അന്ധോ, അചക്ഖുകോ, ഹതനേത്തോ, അപരിണായകോ, വിപഥപക്ഖന്ദോ, അഞ്ജസാപരദ്ധോ, മഹോഘപക്ഖന്ദോ.

“ദ്വീഹി ദിട്ഠിഗതേഹി പരിയുട്ഠിതോ, തീഹി ദുച്ചരിതേഹി വിപ്പടിപന്നോ, ചതൂഹി യോഗേഹി യോജിതോ, ചതൂഹി ഗന്ഥേഹി ഗന്ഥിതോ, ചതൂഹി ഉപാദാനേഹി ഉപാദീയതി, പഞ്ചഗതിസമാരുള്ഹോ, പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി രജ്ജതി, പഞ്ചഹി നീവരണേഹി ഓത്ഥടോ, ഛഹി വിവാദമൂലേഹി വിവദതി, ഛഹി തണ്ഹാകായേഹി രജ്ജതി, ഛഹി ദിട്ഠിഗതേഹി പരിയുട്ഠിതോ,

സത്തഹി അനുസയേഹി അനുസടോ, സത്തഹി സംയോജനേഹി സംയുത്തോ, സത്തഹി മാനേഹി ഉന്നതോ, അട്ഠഹി ലോകധമ്മേഹി സമ്പരിവത്തതി, അട്ഠഹി മിച്ഛത്തേഹി നിയതോ, അട്ഠഹി പുരിസദോസേഹി ദുസ്സതി, നവഹി ആഘാതവത്ഥൂഹി ആഘാതിതോ, നവഹി മാനേഹി ഉന്നതോ, നവഹി തണ്ഹാമൂലകേഹി ധമ്മേഹി രജ്ജതി, ദസഹി കിലേസവത്ഥൂഹി കിലിസ്സതി, ദസഹി ആഘാതവത്ഥൂഹി ആഘാതിതോ, ദസഹി അകുസലകമ്മപഥേഹി സമന്നാഗതോ, ദസഹി സംയോജനേഹി സംയുത്തോ, ദസഹി മിച്ഛത്തേഹി നിയതോ, ദസവത്ഥുകായ ദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ, ദസവത്ഥുകായ അന്തഗ്ഗാഹികായ ദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ, അട്ഠസതതണ്ഹാപപഞ്ചേഹി പപഞ്ചിതോ, ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠിഗതേഹി പരിയുട്ഠിതോ ലോകസന്നിവാസോതി സമ്പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതി.

"അഹഞ്ചമ്ഹി തിണ്ണോ, ലോകോ ച അതിണ്ണോ. അഹഞ്ചമ്ഹി മുത്തോ, ലോകോ ച അമുത്തോ. അഹഞ്ചമ്ഹി ദന്തോ, ലോകോ ച അദന്തോ. അഹഞ്ചമ്ഹി സന്തോ, ലോകോ ച അസന്തോ. അഹഞ്ചമ്ഹി അസ്സത്ഥോ, ലോകോ ച അനസ്സത്ഥോ. അഹഞ്ചമ്ഹി പരിനിബ്ബുതോ, ലോകോ ച അപരിനിബ്ബുതോ. പഹോമി ഖ്വാഹം തിണ്ണോ താരേതും, മുത്തോ മോചേതും, ദന്തോ ദമേതും, സന്തോ സമേതും , അസ്സത്ഥോ അസ്സാസേതും, പരിനിബ്ബുതോ പരേ ച പരിനിബ്ബാപേതുന്തി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൭-൧൧൮).

ഇമിനാവ നയേന ഭഗവതോ സത്തേസു മേത്താഓക്കമനഞ്ച വിഭാവേതബ്ബം. കരുണാവിസയസ്സ ഹി ദുക്ഖസ്സ പടിപക്ഖഭൂതം സുഖം സത്തേസു ഉപസംഹരന്തീ മേത്താപി പവത്തതീതി ഇധ അബ്യാപാദഅവിഹിംസാവിതക്കാ ഖേമവിതക്കോ. പവിവേകവിതക്കോ പന നേക്ഖമ്മവിതക്കോയേവ, തസ്സ ദിബ്ബവിഹാരഅരിയവിഹാരേസു പുബ്ബഭാഗസ്സ പഠമജ്ഝാനസ്സ പച്ചവേക്ഖണായ ച വസേന പവത്തി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ യേ തേ ഭഗവതോ ദേവസികം വളഞ്ജനകവസേന ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ സമാപത്തിവിഹാരാ, യേസം പുരേചരണഭാവേന പവത്തം സമാധിചരിയാനുഗതം ഞാണചരിയാനുഗതം ഞാണം ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തിസഞ്ചാരിമഹാവജിരഞാണന്തി വുച്ചതി, തേസം വസേന ഭഗവതോ പവിവേകവിതക്കസ്സ ബഹുലം പവത്തി വേദിതബ്ബാ. അയഞ്ച അത്ഥോ മഹാസച്ചകസുത്തേനപി വേദിതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ ഭഗവതാ -

"സോ ഖോ അഹം, അഗ്ഗിവേസ്സന, തസ്മിംയേവ പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേമി, സന്നിസാദേമി, യേന സുദം നിച്ചകപ്പം വിഹരാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭).

ഇദഞ്ഹി ഭഗവാ "സമണോ ഗോതമോ അഭിരൂപോ പാസാദികോ സുഫുസിതം ദന്താവരണം, ജിവ്ഹാ തനുകാ, മധുരം വചനം, തേന പരിസം രഞ്ജേന്തോ മഞ്ഞേ വിചരതി, ചിത്തേ പനസ്സ ഏകഗ്ഗതാ നത്ഥി, യോ ഏവം സഞ്ഞത്തിബഹുലോ ചരതീ"തി സച്ചകേന നിഗണ്ഠപുത്തേന വിതക്കിതേ അവസ്സം സഹോഢം ചോരം ഗണ്ഹന്തോ വിയ "ന അഗ്ഗിവേസ്സന തഥാഗതോ പരിസം രഞ്ജേന്തോ സഞ്ഞത്തിബഹുലോ വിചരതി, ചക്കവാളപരിയന്തായപി പരിസായ ധമ്മം ദേസേതി, അസല്ലീനോ അനുപലിത്തോ ഏകത്തം ഏകവിഹാരിസുഞ്ഞതാഫലസമാപത്തിഫലം അനുയുത്തോ"തി ദസ്സേതും ആഹരി.

ഭഗവാ ഹി യസ്മിം ഖണേ പരിസാ സാധുകാരം ദേതി, ധമ്മം വാ പച്ചവേക്ഖതി, തസ്മിം ഖണേ പുബ്ബഭാഗേന കാലം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഫലസമാപത്തിം

അസ്സാസവാരേ പസ്സാസവാരേ സമാപജ്ജതി, സാധുകാരസദ്ദനിഗ്ഘോസേ അവിച്ഛിന്നേയേവ ധമ്മപച്ചവേക്ഖണായ ച പരിയോസാനേ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ ഠിതട്ഠാനതോ പട്ഠായ ധമ്മം ദേസേതി. ബുദ്ധാനഞ്ഹി ഭവങ്ഗപരിവാസോ ലഹുകോ, അസ്സാസവാരേ പസ്സാസവാരേ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജന്തി. ഏവം യഥാവുത്തസമാപത്തീനം സപുബ്ബഭാഗാനം വസേന ഭഗവതോ ഖേമവിതക്കസ്സ പവിവേകവിതക്കസ്സ ച ബഹുലപ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ യസ്സ ബ്യാപാദവിഹിംസാവിതക്കാദിസംകിലേസപ്പഹാനസ്സ അബ്യാപാദവിതക്കസ്സ അവിഹിംസാവിതക്കസ്സ ച ആനുഭാവേന കുതോചിപി ഭയാഭാവതോ തംസമങ്ഗീ ഖേമപ്പത്തോ ച വിഹരതി, തതോ ച സബ്ബസ്സപി സബ്ബദാപി ഖേമമേവ ഹോതി അഭയമേവ. തസ്മാ ദുവിധോപി ഉഭയേസം ഖേമങ്കരോതി **ഖേമവിതക്കോ**. യസ്സ പന കാമവിതക്കാദിസംകിലേസപഹാനസ്സ നേക്ഖമ്മവിതക്കസ്സ ആനുഭാവേന കായവിവേകോ, ചിത്തവിവേകോ, ഉപധിവിവേകോതി തിവിധോ; തദങ്ഗവിവേകോ, വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോ, സമുച്ഛേദവിവേകോ, പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകോ, നിസ്സരണവിവേകോതി പഞ്ചവിധോ ച വിവേകോ പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി. സോ യഥാരഹം ആരമ്മണതോ സമ്പയോഗതോ ച പവിവേകസഹഗതോ വിതക്കോതി **പവിവേകവിതക്കോ**. ഏതേ ച ദ്വേ വിതക്കാ ഏവം വിഭത്തവിസയാപി സമാനാ ആദികമ്മികാനം അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരായ സമ്ഭവന്തി. യഥാ ഹി ഖേമവിതക്കസ്സ പവിവേകവിതക്കോ അനുപ്പന്നസ്സ ഉപ്പാദായ ഉപ്പന്നസ്സ ഭിയ്യോഭാവായ വേപുല്ലായ ഹോതി, ഏവം പവിവേകവിതക്കസ്സപി ഖേമവിതക്കോ. ന ഹി വൂപകട്ഠകായചിത്താനമന്തരേന മേത്താവിഹാരാദയോ സമ്ഭവന്തി ബ്യാപാദാദിപ്പഹാനേന ച വിനാ ചിത്തവിവേകാദീനം അസമ്ഭവോയേവാതി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ബഹൂപകാരാ ഏതേ ധമ്മാ ദട്ഠബ്ബാ. ഭഗവതോ പന സബ്ബസോ പഹീനസംകിലേസസ്സ ലോകഹിതത്ഥായ ഏവം ഖേമവിതക്കോ ച പവിവേകവിതക്കോ ച അസ്സാസവാരമത്തേപി ഹിതസുഖമാവഹന്തിയേവാതി. ഖേമോ ച വിതക്കോ പവിവേകോ ച വിതക്കോതി സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

ഏവം ഉദ്ദിട്ഠേ ദ്വേ വിതക്കേ നിദ്ദിസിതും **"അബ്യാപജ്ഝാരാമോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അബ്യാപജ്ഝനം കസ്സചി അദുക്ഖനം അബ്യാപജ്ഝോ, സോ ആരമിതബ്ബതോ ആരാമോ ഏതസ്സാതി അബ്യാപജ്ഝാരാമോ. അബ്യാപജ്ഝേ രതോ സേവനവസേന നിരതോതി **അബ്യാപജ്ഝരതോ. ഏസേവാതി** ഏസോ ഏവ. **ഇരിയായാ**തി കിരിയായ, കായവചീപയോഗേനാതി അത്ഥോ. **ന കഞ്ചി ബ്യാബാധേമീ**തി ഹീനാദീസു കഞ്ചിപി സത്തം തണ്ഹാതസാദിയോഗതോ തസം വാ തദഭാവതോ പഹീനസബ്ബകിലേസവിപ്ഫന്ദിതത്താ ഥാവരം വാ ന ബാധേമി ന ദുക്ഖാപേമി. കരുണജ്ഝാസയോ ഭഗവാ മഹാകരുണാസമാപത്തിബഹുലോ അത്തനോ പരമരുചിതകരുണജ്ഝാസയാനുരൂപമേവമാഹ. തേന അവിഹിംസാവിതക്കം അബ്യാപാദവിതക്കഞ്ച ദസ്സേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - 'അഹം ഇമായ ഇരിയായ ഇമായ പടിപത്തിയാ ഏവം സമ്മാ പടിപജ്ജന്തോ ഏവം സമാപത്തിവിഹാരേഹി വിഹരന്തോ ഏവം പുഞ്ഞത്ഥികേഹി കതാനി സക്കാരഗരുകാരമാനനവന്ദനപൂജനാനി അധിവാസേന്തോ സത്തേസു ന കഞ്ചി ബ്യാബാധേമി, അപിച ഖോ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥപ്പഭേദം ഹിതസുഖമേവ നേസം പരിബ്രൂഹേമീ'തി.

യം അകുസലം, തം പഹീനന്തി യം ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സഭേദം അഞ്ഞഞ്ച തംസമ്പയുത്തം അനന്തപ്പഭേദം അകുസലം, തം സബ്ബം ബോധിമൂലേയേവ മയ്ഹം പഹീനം സമൂഹതന്തി. ഇമിനാ പവിവേകേസു മുദ്ധഭൂതേന സദ്ധിം നിസ്സരണവിവേകേന സമുച്ഛേദപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകേ ദസ്സേതി. കേചി പനേത്ഥ തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനവിവേകേപി ഉദ്ധരന്തി . ആഗമനീയപടിപദായ ഹി സദ്ധിം ഭഗവതാ അത്തനോ കിലേസക്ഖയോ ഇധ വുത്തോതി.

ഇതി ഭഗവാ അപരിമിതകപ്പപരിചിത്തം അത്തനോ പവിവേകജ്ഝാസയം സദ്ധിം നിസ്സരണജ്ഝാസയേന ഇദാനി മത്ഥകം പാപേത്വാ ഠിതോ തമജ്ഝാസയം ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ അത്തനോ കിലേസപ്പഹാനപച്ചവേക്ഖണമുഖേന വിഭാവേതി. യദത്ഥം പനേത്ഥ സത്ഥാ ഇമേ ദ്വേ വിതക്കേ ഉദ്ധരി, ഇദാനി തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"തസ്മാതിഹ, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. ഭഗവാ ഹി ഇമസ്സ വിതക്കദ്വയസ്സ അത്തനോ ബഹുലസമുദാചാരദസ്സനമുഖേനേവ തത്ഥ ഭിക്ഖൂ നിവേസേതും ഇമം ദേസനം ആരഭി.

തത്ഥ **തസ്മാ**തി യസ്മാ അബ്യാപജ്ഝപവിവേകാഭിരതസ്സ മേ ഖേമപവിവേകവിതക്കായേവ ബഹുലം പവത്തന്തി, തസ്മാ. **തിഹാ**തി നിപാതമത്തം. **അബ്യാപജ്ഝാരാമാ വിഹരഥാ**തി സബ്ബസത്തേസു മേത്താവിഹാരേന കരുണാവിഹാരേ ന ച അഭിരമന്താ വിഹരഥ. തേന ബ്യാപാദസ്സ തദേകട്ഠകിലേസാനഞ്ച ദൂരീകരണമാഹ. **തേസം വോ**തി എത്ഥ **വോ**തി നിപാതമത്തം. **പവിവേകാരാമാ വിഹരഥാ**തി കായാദിവിവേകഞ്ചേവ തദങ്ഗാദിവിവേകഞ്ചാതി സബ്ബവിവേകേ ആരമിതബ്ബട്ഠാനം കത്വാ വിഹരഥ. **ഇമായ മയ**ന്തിആദി യഥാ നേസം ഖേമവിതക്കസ്സ പവത്തനാകാരദസ്സനം, എവം **കിം അകുസല**ന്തിആദി പവിവേകവിതക്കസ്സ പവത്തനാകാരദസ്സനം. തത്ഥ യഥാ അനവജ്ജധമ്മേ പരിപൂരേതുകാമേന കിംകുസലഗവേസിനാ ഹുത്വാ കുസലധമ്മപരിയേസനാ കാതബ്ബാവ, സാവജ്ജധമ്മേ പജഹിതുകാമേനാപി അകുസലപരിയേസനാ കാതബ്ബാതി ആഹ **"കിം അകുസല"**ന്തിആദി. അഭിഞ്ഞാപുബ്ബികാ ഹി പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാ. തത്ഥ **കിം അകുസല**ന്തി അകുസലം നാമ കിം, സഭാവതോ കിമസ്സ ലക്ഖണം, കാനി വാ രസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനീതി അകുസലസ്സ സഭാവകിച്ചാദിതോ പച്ചവേക്ഖണവിധിം ദസ്സേതി. ആദികമ്മികവസേന ചേസ വിതക്കോ ആഗതോ, **കിം അപ്പഹീനം കിം പജഹാമാ**തി ഇദം പദദ്വയം സേക്ഖവസേന. തസ്മാ **കിം അപ്പഹീന**ന്തി കാമരാഗസംയോജനാദീസു അകുസലേസു കിം അകുസലം അമ്ഹാകം മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നം? **കിം പജഹാമാ**തി കിം അകുസലം സമുഗ്ഘാതേമ? അഥ വാ **കിം പജഹാമാ**തി വീതിക്കമപരിയുട്ഠാനാനുസയേസു കിം വിഭാഗം അകുസലം ഇദാനി മയം പജഹാമാതി അത്ഥോ. കേചി പന ''കിം അപ്പഹീന''ന്തി പഠന്തി. തേസം ദിട്ഠിസംയോജനാദിവസേന അനേകഭേദേസു അകുസലേസു കിം കതമം അകുസലം, കേന കതമേന പകാരേന, കതമേന വാ മഗ്ഗേന അമ്ഹാകം അപ്പഹീനന്തി വുത്തം ഹോതി. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഗാഥാസു **ബുദ്ധ**ന്തി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം അവിപരീതം സയമ്ഭുഞാണേന ബുദ്ധത്താ പടിവിദ്ധത്താ ബുദ്ധം സച്ചവിനിമുത്തസ്സ ഞേയ്യസ്സ അഭാവതോ. തഥാ ഹി വുത്തം -

> ''അഭിഞ്ഞേയ്യം അഭിഞ്ഞാതം, ഭാവേതബ്ബഞ്ച ഭാവിതം;
> പഹാതബ്ബം പഹീനം മേ, തസ്മാ ബുദ്ധോസ്മി ബ്രാഹ്മണാ''തി. (സു॰ നി॰ ൫൫൬; മ॰ നി॰ ൨.൩൯൯);

ഠപേത്വാ മഹാബോധിസത്തം അഞ്ഞേഹി സഹിതും വഹിതും അസക്കുണേയ്യത്താ അസയ്ഹസ്സ സകലസ്സ ബോധിസമ്ഭാരസ്സ മഹാകരുണാധികാരസ്സ ച സഹനതോ വഹനതോ, തഥാ അഞ്ഞേഹി സഹിതും അഭിഭവിതും ദുക്കരത്താ അസയ്ഹാനം പഞ്ചന്നം മാരാനം സഹനതോ അഭിഭവനതോ, ആസയാനുസയചരിയാധിമുത്തിആദിവിഭാഗാവബോധേന യഥാരഹം വേനേയ്യാനം ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി അനുസാസനസങ്ഖാതസ്സ അഞ്ഞേഹി അസയ്ഹസ്സ ബുദ്ധകിച്ചസ്സ സഹനതോ വഹനതോ, തത്ഥ വാ സാധുകാരിഭാവതോ

അസയ്ഹസാഹിനം. സമുദാചരന്തി നന്തി എത്ഥ നന്തി നിപാതമത്തം, നം തഥാഗതന്തി വാ അത്ഥോ.

സകപരസന്താനേസു തമസങ്ഖാതം മോഹന്ധകാരം നുദി ഖിപീതി **തമോനുദോ**. പാരം നിബ്ബാനം ഗതോതി **പാരഗതോ**. അഥ വാ "മുത്തോ മോചേയ്യ"ന്തിആദിനാ നയേന പവത്തിതസ്സ മഹാഭിനീഹാരസ്സ സകലസ്സ വാ സംസാരദുക്ഖസ്സ സബ്ബഞ്ഞുഗുണാനം പാരം പരിയന്തം ഗതോതി **പാരഗതോ,** തം തമോനുദം പാരഗതം. തതോ എവ **പത്തിപത്തം** ബുദ്ധം, സീലാദിം ദസബലഞാണാദിഞ്ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധേഹി പത്തബ്ബം സബ്ബം പത്തന്തി അത്ഥോ. **വസിമ**ന്തി ഝാനാദീസു ആകങ്ഖാപടിബദ്ധോ പരമോ ആവജ്ജനാദിവസിഭാവോ, അരിയിദ്ധിസങ്ഖാതോ അനഞ്ഞസാധാരണോ ചിത്തവസിഭാവോ ച അസ്സ അത്ഥീതി **വസിമാ,** തം വസിമം, വസിനന്തി അത്ഥോ. സബ്ബേസം കാമാസവാദീനം അഭാവേന **അനാസവം**. കായവിസമാദികസ്സ വിസമസ്സ വന്തത്താ വാ വിസസങ്ഖാതം സബ്ബം കിലേസമലം തരിത്വാ വാ വിസം സകലവട്ടദുക്ഖം സയം തരിത്വാ താരണതോ **വിസന്തരോ** തം വിസന്തരം. തണ്ഹക്ഖയേ അരഹത്തഫലേ നിബ്ബാനേ വാ **വിമുത്തം,** ഉഭയമ്ഹി ഗമനതോ മോനസങ്ഖാതേന ഞാണേന കായമോനേയ്യാദീഹി വാ സാതിസയം സമന്നാഗതത്താ **മുനിം. മുനീ**തി ഹി അഗാരിയമുനി, അനഗാരിയമുനി, സേക്ഖമുനി, അസേക്ഖമുനി, പച്ചേകമുനി, മുനിമുനീതി അനേകവിധാ മുനയോ. തത്ഥ ഗിഹീ ആഗതഫലോ വിഞ്ഞാതസാസനോ അഗാരിയമുനി, തഥാരൂപോ പബ്ബജിതോ അനഗാരിയമുനി, സത്ത സേക്ഖാ സേക്ഖമുനി, ഖീണാസവോ അസേക്ഖമുനി, പച്ചേകബുദ്ധോ പച്ചേകമുനി, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ മുനിമുനീതി. അയമേവ ഇധാധിപ്പേതോ. ആയതിം പുനബ്ഭവാഭാവതോ അന്തിമം, പച്ഛിമം ദേഹം കായം ധാരേതീതി **അന്തിമദേഹധാരീ**, തം അന്തിമദേഹധാരിം. കിലേസമാരാദീനം സമ്മദേവ പരിച്ചത്തത്താ **മാരഞ്ജഹം**. തതോ എവ ജരാഹേതുസമുച്ഛേദതോ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിവസേന പാകടജരാദിസബ്ബജരായ **പാരഗും**. ജരാസീസേന ചേത്ഥ ജാതിമരണസോകാദീനം പാരഗമനം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തം എവംഭൂതം തഥാഗതം ദുവേ വിതക്കാ സമുദാചരന്തീതി ബ്രൂമീതി സമ്ബന്ധോ.

ഇതി ഭഗവാ പഠമഗാഥായ വിതക്കദ്വയം ഉദ്ദിസിത്വാ തതോ ദുതിയഗാഥായ പവിവേകവിതക്കം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഖേമവിതക്കം ദസ്സേതും **"സേലേ യഥാ"**തി തതിയഗാഥമാഹ. തത്ഥ **സേലേ യഥാ പബ്ബതമുദ്ധനിട്ഠിതോ**തി സേലേ സിലാമയേ ഏകഗ്ഘനപബ്ബതമുദ്ധനി യഥാ ഠിതോ. ന ഹി തത്ഥ ഠിതസ്സ ഉദ്ധം ഗീവുക്ഖിപനപസാരണാദികിച്ചം അത്ഥി. **തഥൂപമ**ന്തി തപ്പടിഭാഗം സേലപബ്ബതൂപമം. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ സേലപബ്ബതമുദ്ധനി ഠിതോ ചക്ഖുമാ പുരിസോ സമന്തതോ ജനതം പസ്സേയ്യ, എവമേവ സുമേധോ, സുന്ദരപഞ്ഞോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന സമന്തചക്ഖു ഭഗവാ ധമ്മമയം പഞ്ഞാമയം പാസാദമാരുയ്ഹ സയം അപേതസോകോ സോകാവതിണ്ണം ജാതിജരാഭിഭൂതഞ്ച ജനതം സത്തകായം അവേക്ഖതി ഉപധാരയതി ഉപപരിക്ഖതി. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ - യഥാ ഹി പബ്ബതപാദേ സമന്താ മഹന്തം ഖേത്തം കത്വാ തത്ഥ കേദാരപാളീസു കുടിയോ കത്വാ രത്തിം അഗ്ഗിം ജാലേയ്യ, ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതഞ്ച അന്ധകാരം ഭവേയ്യ, അഥസ്സ പബ്ബതസ്സ മത്ഥകേ ഠത്വാ ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ ഭൂമിപ്പദേസം ഓലോകയതോ നേവ ഖേത്തം, ന കേദാരപാളിയോ, ന കുടിയോ, ന തത്ഥ സയിതമനുസ്സാ പഞ്ഞായേയ്യും, കുടീസു പന അഗ്ഗിജാലമത്തമേവ പഞ്ഞായേയ്യ, എവം ധമ്മമയം പാസാദമാരുയ്ഹ സത്തകായം ഓലോകയതോ തഥാഗതസ്സ യേ തേ അകതകല്യാണാ സത്താ, തേ എകവിഹാരേ ദക്ഖിണപസ്സേ നിസിന്നാപി ബുദ്ധഞാണസ്സ ആപാഥം നാഗച്ഛന്തി, രത്തിം ഖിത്തസരാ വിയ ഹോന്തി. യേ പന കതകല്യാണാ വേനേയ്യപുഗ്ഗലാ, തേ എവസ്സ ദൂരേപി ഠിതാ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി, സോ അഗ്ഗി വിയ ഹിമവന്തപബ്ബതോ വിയ ച വുത്തമ്പി ചേതം -

“ദൂരേ സന്തോ പകാസേന്തി, ഹിമവന്തോവ പബ്ബതോ;
അസന്തേത്ഥ ന ദിസ്സന്തി, രത്തിം ഖിത്താ യഥാ സരാ”തി. (ധം പ ൩൦൪; നേത്തി ൧൧);

ഏവമേതസ്മിം സുത്തേ ഗാഥാസു ച ഭഗവാ അത്താനം പരം വിയ കത്വാ ദസ്സേസി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദേസനാസുത്തവണ്ണനാ

൩൯. ദുതിയേ **പരിയായേനാ**തി ഏത്ഥ **പരിയായ**-സദ്ദോ “മധുപിണ്ഡികപരിയായോത്വേവ നം ധാരേഹീ”തിആദീസു (മ നി ൧.൨൦൫) ദേസനായം ആഗതോ. “അത്ഥി ഖ്വേസ , ബ്രാഹ്മണ, പരിയായോ, യേന മം പരിയായേന സമ്മാ വദമാനോ വദേയ്യ - അകിരിയവാദോ സമണോ ഗോതമോ”തിആദീസു (പാരാ ൪; അ നി ൮.൧൧) കാരണേ. “കസ്സ നു ഖോ, ആനന്ദ, അജ്ജ പരിയായോ ഭിക്ഖുനിയോ ഓവദിതു”ന്തിആദീസു (മ നി ൩.൩൯൮) വാരേ. ഇധ പന വാരേപി കാരണേപി വട്ടതി, തസ്മാ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതസ്സ ദ്വേ ധമ്മദേസനാ യഥാരഹം കാരണേന ഭവന്തി, വാരേന വാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. ഭഗവാ ഹി വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം കദാചി “ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ, ഇമേ, ധമ്മാ അകുസലാ. ഇമേ ധമ്മാ സാവജ്ജാ, ഇമേ ധമ്മാ അനവജ്ജാ. ഇമേ സേവിതബ്ബാ, ഇമേ ന സേവിതബ്ബാ”തിആദിനാ കുസലാകുസലധമ്മേ വിഭജന്തോ കുസലധമ്മേഹി അകുസലധമ്മേ അസങ്കരതോ പഞ്ഞാപേന്തോ **“പാപം പാപകതോ പസ്സഥാ”**തി ധമ്മം ദേസേതി. കദാചി “പാണാതിപാതോ, ഭിക്ഖവേ, ആസേവിതോ ഭാവിതോ ബഹുലീകതോ നിരയസംവത്തനികോ തിരച്ഛാനയോനിസംവത്തനികോ പേത്തിവിസയസംവത്തനികോ, യോ സബ്ബലഹുകോ പാണാതിപാതോ, സോ അപ്പായുകസംവത്തനികോ”തിആദിനാ (അ നി ൮.൪൦) ആദീനവം പകാസേന്തോ പാപതോ നിബ്ബിദാദീഹി നിയോജേന്തോ **“നിബ്ബിന്ദഥ വിരജ്ജഥാ”**തി ധമ്മം ദേസേതി.

ഭവന്തീതി ഹോന്തി പവത്തന്തി. **പാപം പാപകതോ പസ്സഥാ**തി സബ്ബം പാപധമ്മം ദിട്ഠേവ ധമ്മേ ആയതിഞ്ച അഹിതദുക്ഖാവഹതോ ലാമകതോ പസ്സഥ. **തത്ഥ നിബ്ബിന്ദഥാ**തി തസ്മിം പാപധമ്മേ “അച്ചന്തഹീനഭാവതോ ലാമകട്ഠേന പാപം, അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന അകുസലം, പകതിപഭസ്സരസ്സ പസന്നസ്സ ച ചിത്തസ്സ പഭസ്സരാദിഭാവവിനാസനതോ സംകിലേസികം, പുനപ്പുനം ഭവദുക്ഖനിബ്ബത്തനതോ പോനോബ്ഭവികം, സഹേവ ദരഥേഹി പരിളാഹേഹി വത്തനതോ സദരഥം, ദുക്ഖസ്സേവ വിപച്ചനതോ ദുക്ഖവിപാകം, അപരിമാണമ്പി കാലം അനാഗതേ ജാതിജരാമരണനിബ്ബത്തനതോ ആയതിം ജാതിജരാമരണിയം, സബ്ബഹിതസുഖവിദ്ധംസനസമത്ഥ”ന്തിആദിനാ നയേന നാനാവിധേ ആദീനവേ, തസ്സ ച പഹാനേ ആനിസംസേ സമ്മപഞ്ഞായ പസ്സന്താ നിബ്ബിന്ദഥ നിബ്ബേദം ആപജ്ജഥ. നിബ്ബിന്ദന്താ ച വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന പാപതോ വിരജ്ജഥ ചേവ വിമുച്ചഥ ച. മഗ്ഗേന വാ സമുച്ഛേദവിരാഗവസേന വിരജ്ജഥ, തതോ ഫലേന പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിവസേന വിമുച്ചഥ. അഥ വാ **പാപ**ന്തി ലാമകതോ പാപം. കിം വുത്തം ഹോതി? യം അനിച്ചദുക്ഖാദിഭാവേന കുച്ഛിതം അരിയേഹി ജിഗുച്ഛനീയം വട്ടദുക്ഖം പാപേതീതി പാപം. കിം പന തം? തേഭൂമകധമ്മജാതം . യഥാവുത്തേന അത്ഥേന പാപകതോ ദിസ്വാ തത്ഥ അനിച്ചതോ, ദുക്ഖതോ, രോഗതോ, ഗണ്ഡതോ, സല്ലതോ, അഘതോ, ആബാധതോതിആദിനാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേന്താ നിബ്ബിന്ദഥ. **അയം ദുതിയാ**തി യാഥാവതോ അഹിതാനത്ഥവിഭാവനം പഠമം ഉപാദായ തതോ വിവേചനം അയം ദുതിയാ ധമ്മദേസനാ.

ഗാഥാസു **ബുദ്ധസ്സാ**തി സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധസ്സ. **സബ്ബഭൂതാനുകമ്പിനോ**തി സബ്ബേപി സത്തേ മഹാകരുണായ അനുകമ്പനസഭാവസ്സ. **പരിയായവചന**ന്തി പരിയായേന കഥനം ദേസനം. **പസ്സാ**തി പരിസം ആലപതി, പരിസജേട്ഠകം വാ സന്ധായ വുത്തം. കേചി പനാഹു "അത്താനമേവ സന്ധായ ഭഗവാ 'പസ്സാ'തി അവോചാ"തി. **തഥാ**തി തസ്മിം പാപകേ **വിരജ്ജഥ** രാഗം പജഹഥാതി അത്ഥോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. വിജ്ജാസുത്തവണ്ണനാ

൪൦. തതിയേ **പുബ്ബങ്ഗമാ**തി സഹജാതവസേന, ഉപനിസ്സയവസേന ചാതി ദ്വീഹി ആകാരേഹി പുബ്ബങ്ഗമാ പുരസ്സരാ പധാനകാരണം. ന ഹി അവിജ്ജായ വിനാ അകുസലുപ്പത്തി അത്ഥി. **സമാപത്തിയാ**തി സമാപജ്ജനായ സഭാവപടിലാഭായ, പവത്തിയാതി അത്ഥോ. തത്ഥ അകുസലപ്പവത്തിയാ ആദീനവപ്പടിച്ഛാദനേന അയോനിസോമനസികാരസ്സ പച്ചയഭാവേന അപ്പഹീനഭാവേന ച അകുസലധമ്മാനം ഉപനിസ്സയഭാവോ ദിസ്സതി.

ഏവം ബ്യാധിമരണാദിദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ സബ്ബാപി ഗതിയോ ഇധ **ദുഗ്ഗതിയോ**. അഥ വാ രാഗാദികിലേസേഹി ദൂസിതാ ഗതിയോ കായവചീചിത്താനം പവത്തിയോതി ദുഗ്ഗതിയോ, കായവചീമനോദുച്ചരിതാനി. **അസ്മിം ലോകേ**തി ഇധ ലോകേ മനുസ്സഗതിയം വാ. **പരമ്ഹി ചാ**തി തതോ അഞ്ഞാസു ഗതീസു. **അവിജ്ജാമൂലികാ സബ്ബാ**തി താ സബ്ബാപി ദുച്ചരിതസ്സ വിപത്തിയോ വുത്തനയേന അവിജ്ജാപുബ്ബങ്ഗമത്താ അവിജ്ജാമൂലികാ ഏവ. **ഇച്ഛാലോഭസമുസ്സയാ**തി അസമ്പത്തവിസയപരിയേസനലക്ഖണായ ഇച്ഛായ, സമ്പത്തവിസയലുബ്ഭനലക്ഖണേന ലോഭേന ച സമുസ്സിതാ ഉപചിതാതി ഇച്ഛാലോഭസമുസ്സയാ.

യതോതി യസ്മാ അവിജ്ജാഹേതു അവിജ്ജായ നിവുതോ ഹുത്വാ. **പാപിച്ഛോ**തി അവിജ്ജായ പടിച്ഛാദിതത്താ പാപിച്ഛതായ ആദീനവേ അപസ്സന്തോ അസന്തഗുണസമ്ഭാവനവസേന കോഹഞ്ഞാദീനി കരോന്തോ പാപിച്ഛോ, ലോഭേനേവ അത്രിച്ഛതാപി ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. **അനാദരോ**തി ലോകാധിപതിനോ ഓത്തപ്പസ്സ അഭാവേന സബ്രഹ്മചാരീസു ആദരരഹിതോ. **തതോ**തി തസ്മാ അവിജ്ജാപാപിച്ഛതാഅഹിരികാനോത്തപ്പഹേതു . **പസവതീ**തി കായദുച്ചരിതാദിഭേദം പാപം ഉപചിനതി. **അപായം തേന ഗച്ഛതീ**തി തേന തഥാ പസുതേന പാപേന നിരയാദിഭേദം അപായം ഗച്ഛതി ഉപപജ്ജതി.

തസ്മാതി യസ്മാ ഏതേ ഏവം സബ്ബദുച്ചരിതമൂലഭൂതാ സബ്ബദുഗ്ഗതിപരിക്കിലേസഹേതുഭൂതാ ച അവിജ്ജാദയോ, തസ്മാ ഇച്ഛഞ്ച, ലോഭഞ്ച, അവിജ്ജഞ്ച, ചസദ്ദേന അഹിരികാനോത്തപ്പഞ്ച **വിരാജയം** സമുച്ഛേദവസേന പജഹം. കഥം വിരാജേതീതി ആഹ? **വിജ്ജം ഉപ്പാദയ**ന്തി, വിപസ്സനാപടിപാടിയാ ച, മഗ്ഗപടിപാടിയാ ച, ഉസ്സക്കിത്വാ അരഹത്തമഗ്ഗവിജ്ജം അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദയന്തോ. **സബ്ബാ ദുഗ്ഗതിയോ**തി സബ്ബാപി ദുച്ചരിതസങ്ഖാതാ ദുഗ്ഗതിയോ, വട്ടദുക്ഖസ്സ വാ അധിട്ഠാനഭാവതോ ദുക്ഖാ, സബ്ബാ പഞ്ചപി ഗതിയോ **ജഹേ** പജഹേയ്യ സമതിക്കമേയ്യ. കിലേസവട്ടപ്പഹാനേനേവ ഹി കമ്മവട്ടം വിപാകവട്ടഞ്ച പഹീനം ഹോതീതി.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പഞ്ഞാപരിഹീനസുത്തവണ്ണനാ

൪൧. ചതുത്ഥേ **സുപരിഹീനാ**തി സുട്ഠു പരിഹീനാ. **യേ അരിയായ പഞ്ഞായ പരിഹീനാ**തി യേ സത്താ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയപടിവിജ്ഝനേന ചതുസച്ചപടിവിജ്ഝനേന ച കിലേസേഹി ആരകാ ഠിതത്താ അരിയായ പരിസുദ്ധായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ച മഗ്ഗപഞ്ഞായ ച പരിഹീനാ, തേ ലോകിയലോകുത്തരാഹി സമ്പത്തീഹി അതിവിയ പരിഹീനാ മഹാജാനികാ. കേ പന തേതി? യേ കമ്മാവരണേന സമന്നാഗതാ. തേ ഹി മിച്ഛത്തനിയതഭാവതോ ഏകന്തേന പരിഹീനാ അപരിപുണ്ണാ മഹാജാനികാ. തേനാഹ **"ദുഗ്ഗതി പാടികങ്ഖാ"**തി. വിപാകാവരണസമങ്ഗിനോപി പരിഹീനാ. അഥ വാ സുക്കപക്ഖേ അപരിഹീനാ നാമ തിവിധാവരണവിരഹിതാ സമ്മാദിട്ഠികാ കമ്മസ്സകതഞാണേന ച സമന്നാഗതാ. സേസം വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം.

ഗാഥാസു **പഞ്ഞായാ**തി നിസ്സക്കവചനം, വിപസ്സനാഞാണതോ മഗ്ഗഞാണതോ ച പരിഹാനേനാതി. സാമിവചനം വാ ഏതം, യഥാവുത്തഞാണസ്സ പരിഹാനേനാതി, ഉപ്പാദേതബ്ബസ്സ അനുപ്പാദനമേവ ചേത്ഥ പരിഹാനം. **നിവിട്ഠം നാമരൂപസ്മി**ന്തി നാമരൂപേ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകേ "ഏതം മമാ"തിആദിനാ തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന അഭിനിവിട്ഠം അജ്ഝോസിതം, തതോ ഏവ **ഇദം സച്ചന്തി മഞ്ഞതീ**തി "ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തി മഞ്ഞതി. "സദേവകേ ലോകേ"തി വിഭത്തി പരിണാമേതബ്ബാ.

ഏവം പഠമഗാഥായ സംകിലേസപക്ഖം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യസ്സാ അനുപ്പത്തിയാ നാമരൂപസ്മിം മഞ്ഞനാഭിനിവേസേഹി കിലേസവട്ടം വത്തതി, തസ്സാ ഉപ്പത്തിയാ വട്ടസ്സ ഉപച്ഛേദോതി പഞ്ഞായ ആനുഭാവം പകാസേന്തോ **"പഞ്ഞാ ഹി സേട്ഠാ ലോകസ്മി"**ന്തി ഗാഥമാഹ.

തത്ഥ **ലോകസ്മി**ന്തി സങ്ഖാരലോകസ്മിം. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വിയ സത്തേസു, സങ്ഖാരേസു പഞ്ഞാസദിസോ ധമ്മോ നത്ഥി. പഞ്ഞുത്തരാ ഹി കുസലാ ധമ്മാ, പഞ്ഞായ ച സിദ്ധായ സബ്ബേ അനവജ്ജധമ്മാ സിദ്ധാ ഏവ ഹോന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം "സമ്മാദിട്ഠിസ്സ സമ്മാസങ്കപ്പോ പഹോതീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ૩.൧൪൧; സം॰ നി॰ ൫.൧). യാ പനേത്ഥ പഞ്ഞാ അധിപ്പേതാ, സാ സേട്ഠാതി ഥോമിതാ. യഥാ ച സാ പവത്തതി, തം ദസ്സേതും **"യായം നിബ്ബേധഗാമിനീ"**തിആദി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - യാ അയം പഞ്ഞാ അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബം അപദാലിതപുബ്ബം ലോഭക്ഖന്ധാദിം നിബ്ബിജ്ഝന്തീ പദാലേന്തീ ഗച്ഛതി പവത്തതീതി നിബ്ബേധഗാമിനീ, യായ ച തസ്മിം തസ്മിം ഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസേസു സത്തനികായേസു ഖന്ധാനം പഠമാഭിനിബ്ബത്തിസങ്ഖാതായ ജാതിയാ തംനിമിത്തസ്സ ച കമ്മഭവസ്സ പരിക്ഖയം പരിയോസാനം നിബ്ബാനം അരഹത്തഞ്ച സമ്മാ അവിപരീതം ജാനാതി സച്ഛികരോതി, അയം സഹവിപസ്സനാ മഗ്ഗപഞ്ഞാ സേട്ഠാ ലോകസ്മിന്തി.

ഇദാനി യഥാവുത്തപഞ്ഞാനുഭാവസമ്പന്നേ ഖീണാസവേ അഭിത്ഥവന്തോ **"തേസം ദേവാ മനുസ്സാ ചാ"**തി ഓസാനഗാഥമാഹ. തസ്സത്ഥോ - തേസം ചതൂസു അരിയസച്ചേസു പരിഞ്ഞാദീനം സോളസന്നം കിച്ചാനം നിട്ഠിതത്താ ചതുസച്ചസമ്ബോധേന **സമ്ബുദ്ധാനം,** സതിവേപുല്ലപ്പത്തിയാ **സതിമതം,** വുത്തനയേന സമുഗ്ഘാതിതസമ്മോഹത്താ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തിയാ **ഹാസപഞ്ഞാനം,** പുബ്ബഭാഗേ വാ സീലാദിപാരിപൂരിതോ പട്ഠായ യാവ നിബ്ബാനസച്ഛികിരിയായ ഹാസവേദതുട്ഠിപാമോജ്ജബഹുലതായ **ഹാസപഞ്ഞാനം**, സബ്ബസോ പരിക്ഖീണഭവസംയോജനത്താ **അന്തിമസരീരധാരീനം** ഖീണാസവാനം ദേവാ മനുസ്സാ ച **പിഹയന്തി** പിയാ ഹോന്തി, തബ്ഭാവം അധിഗന്തും ഇച്ഛന്തി "അഹോ പഞ്ഞാനുഭാവോ, അഹോ വത മയമ്പി ഏദിസാ ഏവം നിത്തിണ്ണസബ്ബദുക്ഖാ ഭവേയ്യാമാ"തി.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സുക്കധമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൪൯. പഞ്ചമേ **സുക്കാ**തി ന വണ്ണസുക്കതായ സുക്കാ, സുക്കഭാവായ പന പരമവോദാനായ സംവത്തന്തീതി നിപ്ഫത്തിസുക്കതായ സുക്കാ. സരസേനപി സബ്ബേ കുസലാ ധമ്മാ സുക്കാ ഏവ കണ്ഹഭാവപടിപക്ഖതോ . തേസഞ്ഹി ഉപ്പത്തിയാ ചിത്തം പഭസ്സരം ഹോതി പരിസുദ്ധം. **ധമ്മാ**തി കുസലാ ധമ്മാ. **ലോകന്തി** സത്തലോകം. **പാലേന്തീ**തി ആധാരസന്ധാരണേന മരിയാദം ഠപേന്താ രക്ഖന്തി. **ഹിരീ ച ഓത്തപ്പഞ്ചാ**തി ഏത്ഥ ഹിരിയതി ഹിരിയിതബ്ബേന, ഹിരിയന്തി ഏതേനാതി വാ ഹിരീ. വുത്തമ്പി ചേതം ''യം ഹിരിയതി ഹിരിയിതബ്ബേന, ഹിരിയതി പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം സമാപത്തിയാ, അയം വുച്ചതി ഹിരീ''തി (ധ॰ സ॰ ൩൦). ഓത്തപ്പതി ഓത്തപ്പിതബ്ബേന, ഓത്തപ്പന്തി ഏതേനാതി വാ ഓത്തപ്പം. വുത്തമ്പിചേതം ''യം ഓത്തപ്പതി ഓത്തപ്പിതബ്ബേന, ഓത്തപ്പതി പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം സമാപത്തിയാ, ഇദം വുച്ചതി ഓത്തപ്പ''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൩൧).

തത്ഥ അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാ ഹിരീ, ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം. അത്താധിപതേയ്യാ ഹിരീ, ലോകാധിപതേയ്യം ഓത്തപ്പം. ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാ ഹിരീ, ഭയസഭാവസണ്ഠിതം ഓത്തപ്പം. സപ്പതിസ്സവലക്ഖണാ ഹിരീ, വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പം.

തത്ഥ അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനം ഹിരിം ചതൂഹി കാരണേഹി സമുട്ഠാപേതി - ജാതിം പച്ചവേക്ഖിത്വാ, വയം പച്ചവേക്ഖിത്വാ, സൂരഭാവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ, ബാഹുസച്ചം പച്ചവേക്ഖിത്വാ. കഥം? ''പാപകരണം നാമേതം ന ജാതിസമ്പന്നാനം കമ്മം, ഹീനജച്ചാനം കേവട്ടാദീനം കമ്മം, മാദിസസ്സ ജാതിസമ്പന്നസ്സ ഇദം കമ്മം കാതും ന യുത്ത''ന്തി ഏവം താവ ജാതിം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാണാതിപാതാദിപാപകമ്മം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. തഥാ ''പാപകരണം നാമേതം ദഹരേഹി കത്തബ്ബകമ്മം, മാദിസസ്സ വയേ ഠിതസ്സ ഇദം കമ്മം കാതും ന യുത്ത''ന്തി ഏവം വയം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാണാതിപാതാദിപാപകമ്മം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. തഥാ ''പാപകരണം നാമേതം ദുബ്ബലജാതികാനം കമ്മം, മാദിസസ്സ സൂരഭാവസമ്പന്നസ്സ ഇദം കമ്മം കാതും ന യുത്ത''ന്തി ഏവം സൂരഭാവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാണാതിപാതാദിപാപകമ്മം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. തഥാ ''പാപകരണം നാമേതം അന്ധബാലാനം കമ്മം, ന പണ്ഡിതാനം, മാദിസസ്സ പണ്ഡിതസ്സ ബഹുസ്സുതസ്സ ഇദം കമ്മം കാതും ന യുത്ത''ന്തി ഏവം ബാഹുസച്ചം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാണാതിപാതാദിപാപകമ്മം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. ഏവം അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനം ഹിരിം ചതൂഹി കാരണേഹി സമുട്ഠാപേതി. സമുട്ഠാപേത്വാ ച പന അത്തനോ ചിത്തേ ഹിരിം പവേസേത്വാ പാപകമ്മം ന കരോതി. ഏവം ഹിരീ അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാ നാമ ഹോതി.

കഥം ഓത്തപ്പം ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം നാമ? ''സചേ ത്വം പാപകമ്മം കരിസ്സസി, ചതൂസു പരിസാസു ഗരഹപ്പത്തോ ഭവിസ്സസി.

> ''ഗരഹിസ്സന്തി തം വിഞ്ഞൂ, അസുചിം നാഗരികോ യഥാ;
> വജ്ജിതോ സീലവന്തേഹി, കഥം ഭിക്ഖു കരിസ്സസീ''തി. -

പച്ചവേക്ഖന്തോ ഹി ബഹിദ്ധാസമുട്ഠിതേന ഓത്തപ്പേന പാപകമ്മം ന കരോതി. ഏവം ഓത്തപ്പം ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം നാമ ഹോതി.

കഥം ഹിരീ അത്താധിപതേയ്യാ നാമ? ഇധേകച്ചോ കുലപുത്തോ അത്താനം അധിപതിം ജേട്ഠകം കത്വാ “മാദിസസ്സ സദ്ധാപബ്ബജിതസ്സ ബഹുസ്സുതസ്സ ധുതവാദിസ്സ ന യുത്തം പാപകമ്മം കാതു”ന്തി പാപകമ്മം ന കരോതി. ഏവം ഹിരീ അത്താധിപതേയ്യാ നാമ ഹോതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> “സോ അത്താനംയേവ അധിപതിം കരിത്വാ അകുസലം പജഹതി, കുസലം ഭാവേതി, സാവജ്ജം പജഹതി, അനവജ്ജം ഭാവേതി, സുദ്ധമത്താനം പരിഹരതീ”തി (അം॰ നി॰ ൩.൪൦).

കഥം ഓത്തപ്പം ലോകാധിപതേയ്യം നാമ? ഇധേകച്ചോ കുലപുത്തോ ലോകം അധിപതിം ജേട്ഠകം കത്വാ പാപകമ്മം ന കരോതി. യഥാഹ -

> “മഹാ ഖോ പനായം ലോകസന്നിവാസോ. മഹന്തസ്മിം ഖോ പന ലോകസന്നിവാസേ സന്തി സമണബ്രാഹ്മണാ ഇദ്ധിമന്തോ ദിബ്ബചക്ഖുകാ പരചിത്തവിദുനോ , തേ ദൂരതോപി പസ്സന്തി, ആസന്നാപി ന ദിസ്സന്തി, ചേതസാപി ചിത്തം പജാനന്തി, തേപി മം ഏവം ജാനിസ്സന്തി ‘പസ്സഥ ഭോ ഇമം കുലപുത്തം, സദ്ധാ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതോ സമാനോ വോകിണ്ണോ വിഹരതി പാപകേഹി അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ’തി. സന്തി ദേവതാ ഇദ്ധിമന്തിനിയോ ദിബ്ബചക്ഖുകാ പരചിത്തവിദുനിയോ, താ ദൂരതോപി പസ്സന്തി, ആസന്നാപി ന ദിസ്സന്തി, ചേതസാപി ചിത്തം പജാനന്തി, താപി മം ഏവം ജാനിസ്സന്തി ‘പസ്സഥ ഭോ ഇമം, കുലപുത്തം, സദ്ധാ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതോ സമാനോ വോകിണ്ണോ വിഹരതി പാപകേഹി അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ’തി. സോ ലോകംയേവ അധിപതിം കത്വാ അകുസലം പജഹതീ”തി (അം॰ നി॰ ൩.൪൦).

ഏവം ലോകാധിപതേയ്യം ഓത്തപ്പം.

ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാതി ഏത്ഥ ലജ്ജാതി ലജ്ജനാകാരോ, തേന സഭാവേന സണ്ഠിതാ ഹിരീ. ഭയന്തി അപായഭയം, തേന സഭാവേന സണ്ഠിതം ഓത്തപ്പം. തദുഭയം പാപപരിവജ്ജനേ പാകടം ഹോതി. തത്ഥ യഥാ ദ്വീസു അയോഗുളേസു ഏകോ സീതലോ ഭവേയ്യ ഗൂഥമക്ഖിതോ, ഏകോ ഉണ്ഹോ ആദിത്തോ. തേസു യഥാ സീതലം ഗൂഥമക്ഖിതത്താ ജിഗുച്ഛന്തോ വിഞ്ഞുജാതികോ ന ഗണ്ഹാതി, ഇതരം ദാഹഭയേന, ഏവം പണ്ഡിതോ ലജ്ജായ ജിഗുച്ഛന്തോ പാപം ന കരോതി, ഓത്തപ്പേന അപായഭീതോ പാപം ന കരോതി. ഏവം ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാ ഹിരീ, ഭയസഭാവസണ്ഠിതം ഓത്തപ്പം.

കഥം സപ്പതിസ്സവലക്ഖണാ ഹിരീ, വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പം? ഏകച്ചോ ഹി ജാതിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, സത്ഥുമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, ദായജ്ജമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, സബ്രഹ്മചാരിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാതി ചതൂഹി കാരണേഹി തത്ഥ ഗാരവേന സപ്പതിസ്സവലക്ഖണം ഹിരിം സമുട്ഠാപേത്വാ പാപം ന കരോതി, ഏകച്ചോ അത്താനുവാദഭയം, പരാനുവാദഭയം, ദണ്ഡഭയം, ദുഗ്ഗതിഭയന്തി ചതൂഹി കാരണേഹി വജ്ജതോ ഭായന്തോ വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പം സമുട്ഠാപേത്വാ പാപം ന കരോതി. ഏത്ഥ ച അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാദിതാ ഹിരോത്തപ്പാനം തത്ഥ തത്ഥ പാകടഭാവേന വുത്താ, ന പന നേസം കദാചി അഞ്ഞമഞ്ഞവിപ്പയോഗോ. ന ഹി ലജ്ജനം നിബ്ഭയം, പാപഭയം വാ അലജ്ജനം അത്ഥീതി.

ഇമേ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വേ സുക്കാ ധമ്മാ ലോകം ന പാലേയ്യുന്തി ഭിക്ഖവേ, ഇമേ ദ്വേ അനവജ്ജധമ്മാ യദി ലോകം ന രക്ഖേയ്യും, ലോകപാലകാ യദി ന ഭവേയ്യും.

നയിധ പഞ്ഞായേഥ മാതാതി ഇധ ഇമസ്മിം ലോകേ ജനികാ മാതാ "അയം മേ മാതാ"തി ഗരുചിത്തീകാരവസേന ന പഞ്ഞായേഥ, "അയം മാതാ"തി ന ലബ്ഭേയ്യ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **മാതുച്ഛാ**തി മാതുഭഗിനീ. **മാതുലാനീ**തി മാതുലഭരിയാ. **ഗരൂന**ന്തി മഹാപിതുചൂളപിതുജേട്ഠഭാതുആദീനം ഗരുട്ഠാനിയാനം. **സമ്ഭേദ**ന്തി സങ്കരം, മരിയാദഭേദം വാ. **യഥാ അജേളകാ**തിആദീഹി ഉപമം ദസ്സേതി. ഏതേ ഹി സത്താ "അയം മേ മാതാ"തി വാ "മാതുച്ഛാ"തി വാ ഗരുചിത്തീകാരവസേന ന ജാനന്തി, യം വത്ഥും നിസ്സായ ഉപ്പന്നാ, തത്ഥപി വിപ്പടിപജ്ജന്തി. തസ്മാ ഉപമം ആഹരന്തോ അജേളകാദയോ ആഹരി. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ അജേളകാദയോ തിരച്ഛാനാ ഹിരോത്തപ്പരഹിതാ മാതാദിസഞ്ഞം അകത്വാ ഭിന്നമരിയാദാ സബ്ബത്ഥ സമ്ഭേദേന വത്തന്തി, ഏവമയം മനുസ്സലോകോ യദി ലോകപാലകധമ്മാ ന ഭവേയ്യും, സബ്ബത്ഥ സമ്ഭേദേന വത്തേയ്യ. യസ്മാ പനിമേ ലോകപാലകധമ്മാ ലോകം പാലേന്തി, തസ്മാ നത്ഥി സമ്ഭേദോതി.

ഗാഥാസു **യേസം ചേ ഹിരിഓത്തപ്പ**ന്തി **ചേ**തി നിപാതമത്തം. യേസം സത്താനം ഹിരീ ച ഓത്തപ്പഞ്ച സബ്ബദാവ സബ്ബകാലമേവ ന വിജ്ജതി ന ഉപലബ്ഭതി. **വോക്കന്താ സുക്കമൂലാ തേ**തി തേ സത്താ കുസലമൂലപച്ഛേദാവഹസ്സാപി കമ്മസ്സ കരണതോ കുസലകമ്മാനം പതിട്ഠാനഭൂതാനം ഹിരോത്തപ്പാനമേവ വാ അഭാവതോ കുസലതോ വോക്കമിത്വാ, അപസക്കിത്വാ, ഠിതത്താ വോക്കന്താ സുക്കമൂലാ, പുനപ്പുനം ജായനമീയനസഭാവത്താ ജാതിമരണഗാമിനോ സംസാരം നാതിവത്തന്തീതി അത്ഥോ.

യേസഞ്ച ഹിരിഓത്തപ്പന്തി യേസം പന പരിസുദ്ധമതീനം സത്താനം ഹിരീ ച ഓത്തപ്പഞ്ചാതി ഇമേ ധമ്മാ സദാ സബ്ബകാലം രത്തിന്ദിവം നവമജ്ഝിമഥേരകാലേസു സമ്മാ ഉപഗമ്മ ഠിതാ പാപാ ജിഗുച്ഛന്താ ഭായന്താ തദങ്ഗാദിവസേന പാപം പജഹന്താ. **വിരൂള്ഹബ്രഹ്മചരിയാ**തി സാസനബ്രഹ്മചരിയേ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയേ ച വിരൂള്ഹം ആപന്നാ, അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന സബ്ബസോ സന്തകിലേസതായ സന്തഗുണതായ വാ **സന്തോ,** പുനബ്ഭവസ്സ ഖേപിതത്താ **ഖീണപുനബ്ഭവാ** ഹോന്തീതി.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അജാതസുത്തവണ്ണനാ

൪൩. ഛട്ഠേ **അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ**തി കാ ഉപ്പത്തി? ഏകദിവസം കിര ഭഗവതാ അനേകപരിയായേന സംസാരേ ആദീനവം പകാസേത്വാ തദുപസമനാദിവസേന നിബ്ബാനപടിസംയുത്തായ ധമ്മദേസനായ കതായ ഭിക്ഖൂനം ഏതദഹോസി "അയം സംസാരോ ഭഗവതാ അവിജ്ജാദീഹി കാരണേഹി സഹേതുകോ വുത്തോ, നിബ്ബാനസ്സ പന തദുപസമസ്സ ന കിഞ്ചി കാരണം വുത്തം, തയിദം അഹേതുകം കഥം സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന ഉപലബ്ഭതീ"തി. അഥ ഭഗവാ തേസം ഭിക്ഖൂനം വിമതിവിധമനത്ഥഞ്ചേവ, "ഇധ സമണബ്രാഹ്മണാനം 'നിബ്ബാനം നിബ്ബാന'ന്തി വാചാവത്ഥുമത്തമേവ, നത്ഥി ഹി പരമത്ഥതോ നിബ്ബാനം നാമ അനുപലബ്ഭമാനസഭാവത്താ"തി ലോകായതികാദയോ വിയ വിപ്പടിപന്നാനം ബഹിദ്ധാ ച പുഥുദിട്ഠിഗതികാനം മിച്ഛാവാദഭഞ്ജനത്ഥഞ്ച, അമതമഹാനിബ്ബാനസ്സ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവദീപനത്ഥം തസ്സ ച നിസ്സരണഭാവാദിആനുഭാവവന്തതാദീപനത്ഥം പീതിവേഗേന ഉദാനവസേന ഇദം സുത്തം അഭാസി. തഥാ ഹി ഇദം സുത്തം ഉദാനേപി (ഉദാ॰ ൭൨-൭൪) സങ്ഗീതം.

തത്ഥ **അത്ഥീ**തി വിജ്ജതി പരമത്ഥതോ ഉപലബ്ഭതി. **അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത**ന്തി സബ്ബാനിപി പദാനി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനി. അഥ വാ വേദനാദയോ വിയ ഹേതുപച്ചയസമവായസങ്ഖാതായ കാരണസാമഗ്ഗിയാ ന ജാതം ന നിബ്ബത്തന്തി **അജാതം**. കാരണേന വിനാ സയമേവ ന ഭൂതം ന പാതുഭൂതം ന ഉപ്പന്നന്തി **അഭൂതം**. ഏവം അജാതത്താ അഭൂതത്താ ച യേന കേനചി കാരണേന ന കതന്തി **അകതം**. ജാതഭൂതകതസഭാവോ ച നാമരൂപാദീനം സങ്ഖതധമ്മാനം ഹോതി, ന അസങ്ഖതസഭാവസ്സ നിബ്ബാനസ്സാതി ദസ്സനത്ഥം **അസങ്ഖത**ന്തി വുത്തം. പടിലോമതോ വാ സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ പച്ചയേഹി കതന്തി സങ്ഖതം, തഥാ ന സങ്ഖതം, സങ്ഖതലക്ഖണരഹിതന്തി ച **അസങ്ഖത**ന്തി ഏവം അനേകേഹി കാരണേഹി നിബ്ബത്തിതഭാവേ പടിസിദ്ധേ "സിയാ നു ഖോ ഏകേനേവ കാരണേന കത"ന്തി ആസങ്കായം "ന കേനചി കത"ന്തി ദസ്സനത്ഥം **"അകത"**ന്തി വുത്തം. ഏവം അപ്പച്ചയമ്പി സമാനം "സയമേവ നു ഖോ ഇദം ഭൂതം പാതുഭൂത"ന്തി ആസങ്കായം തന്നിവത്തനത്ഥം **"അഭൂത"**ന്തി വുത്തം. അയഞ്ച ഏതസ്സ അസങ്ഖതാകതാഭൂതഭാവോ സബ്ബേന സബ്ബം അജാതിധമ്മത്താതി ദസ്സേതും **"അജാത"**ന്തി വുത്തന്തി. ഏവമേതേസം ചതുന്നമ്പി പദാനം സാത്ഥകഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

ഇതി ഭഗവാ "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത"ന്തി പരമത്ഥതോ നിബ്ബാനസ്സ അത്ഥിഭാവം വത്വാ തത്ഥ ഹേതും ദസ്സേന്തോ **"നോ ചേതം, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. തസ്സായം സങ്ഖേപോ - ഭിക്ഖവേ, യദി അജാതാദിസഭാവാ അസങ്ഖതാ ധാതു ന അഭവിസ്സ ന സിയാ, ഇധ ലോകേ ജാതാദിസഭാവസ്സ രൂപാദിക്ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതസ്സ സങ്ഖാരഗതസ്സ നിസ്സരണം അനവസേസവട്ടുപസമോ ന പഞ്ഞായേയ്യ ന ഉപലബ്ഭേയ്യ ന സമ്ഭവേയ്യ. നിബ്ബാനഞ്ഹി ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനാ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ അരിയമഗ്ഗധമ്മാ അനവസേസതോ കിലേസേ സമുച്ഛിന്ദന്തി, തേനേത്ഥ സബ്ബസ്സപി വട്ടദുക്ഖസ്സ അപ്പവത്തി അപഗമോ നിസ്സരണം പഞ്ഞായതി.

ഏവം ബ്യതിരേകവസേന നിബ്ബാനസ്സ അത്ഥിഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അന്വയവസേനപി തം ദസ്സേതും **"യസ്മാ ച ഖോ"**തിആദി വുത്തം, തം വുത്തത്ഥമേവ. ഏത്ഥ ച യസ്മാ "അപച്ചയാ ധമ്മാ, അസങ്ഖതാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൭, ൮). അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, തദായതനം, യത്ഥ നേവ പഥവീ (ഉദാ॰ ൭൧). ഇദമ്പി ഖോ ഠാനം ദുദ്ദസം യദിദം സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗോ (മഹാവ॰ ൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧). അസങ്ഖതഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി അസങ്ഖതഗാമിനിഞ്ച പടിപദ"ന്തിആദീഹി (സം॰ നി॰ ൪.൩൬൬) അനേകേഹി സുത്തപദേഹി "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാത"ന്തി ഇമിനാപി സുത്തേന നിബ്ബാനധാതുയാ പരമത്ഥതോ സബ്ഭാവോ സബ്ബലോകം അനുകമ്പമാനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ദേസിതോ, തസ്മാ ന പടിക്ഖിപിതബ്ബം. തത്ഥ അപ്പച്ചക്ഖകാരീനമ്പി വിഞ്ഞൂനം കങ്ഖാ വാ വിമതി വാ നത്ഥി ഏവ. യേ പന അബുദ്ധിപുഗ്ഗലാ, തേസം വിമതിവിനോദനത്ഥം അയമേത്ഥ അധിപ്പായനിദ്ധാരണമുഖേന യുത്തിവിചാരണാ - യഥാ പരിഞ്ഞേയ്യതായ സഉത്തരാനം കാമാനം രൂപാനഞ്ച പടിപക്ഖഭൂതം തബ്ബിധുരസഭാവം നിസ്സരണം പഞ്ഞായതി, ഏവം തംസഭാവാനം സബ്ബേസം സങ്ഖതധമ്മാനം പടിപക്ഖഭൂതേന തബ്ബിധുരസഭാവേന നിസ്സരണേന ഭവിതബ്ബം. യഞ്ചേതം നിസ്സരണം, സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. കിഞ്ച ഭിയ്യോ, സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണം വിപസ്സനാഞാണം അപി അനുലോമഞാണം കിലേസേ സമുച്ഛേദവസേന പജഹിതും ന സക്കോതി, തഥാ സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണം പഠമജ്ഝാനാദീസു ഞാണം വിക്ഖമ്ഭനവസേനേവ കിലേസേ പജഹതി, ന സമുച്ഛേദവസേന. ഇതി സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണസ്സ സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണസ്സ ച ഞാണസ്സ കിലേസാനം സമുച്ഛേദപ്പഹാനേ അസമത്ഥഭാവതോ തേസം സമുച്ഛേദപ്പഹാനകരസ്സ അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സ തദുഭയവിപരീതസഭാവേന ആരമ്മണേന

ഭവിതബ്ബം , സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. തഥാ ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത''ന്തി ഇദം നിബ്ബാനസ്സ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവജോതകവചനം അവിപരീതത്ഥം ഭഗവതാ ഭാസിതത്താ. യഞ്ഹി ഭഗവതാ ഭാസിതം, തം അവിപരീതത്ഥം പരമത്ഥന്തി യഥാ തം ''സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ, സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ, സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ''തി (ധം˚ പ˚ ൨൭൭-൨൭൯; ചൂളനി˚ ഹേമകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൫൭). തഥാ നിബ്ബാനസദ്ദോ കത്ഥചി വിസയേ യഥാഭൂതപരമത്ഥവിസയോ ഉപചാരവുത്തിസബ്ഭാവതോ സേയ്യഥാപി സീഹസദ്ദോ. അഥ വാ അത്ഥേവ പരമത്ഥതോ അസങ്ഖതാധാതു ഇതരതബ്ബിപരീതവിനിമുത്തസഭാവത്താ സേയ്യഥാപി പഥവീധാതു വേദനാതി. ഏവമാദീഹി നയേഹി യുത്തിതോപി അസങ്ഖതായ ധാതുയാ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

ഗാഥാസു **ജാത**ന്തി ജായനട്ഠേന ജാതം, ജാതിലക്ഖണപ്പത്തന്തി അത്ഥോ. **ഭൂത**ന്തി ഭവനട്ഠേന ഭൂതം, അഹുത്വാ സമ്ഭൂതന്തി അത്ഥോ. **സമുപ്പന്ന**ന്തി സഹിതഭാവേന ഉപ്പന്നം, സഹിതേഹി ധമ്മേഹി ച ഉപ്പന്നന്തി അത്ഥോ. **കത**ന്തി കാരണഭൂതേഹി പച്ചയേഹി നിബ്ബത്തിതം. **സങ്ഖത**ന്തി തേഹിയേവ സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ കതന്തി സങ്ഖതം, സബ്ബമേതം പച്ചയനിബ്ബത്തസ്സ അധിവചനം. നിച്ചസാരാദിവിരഹിതതോ **അദ്ധുവം**. ജരായ മരണേന ച ഏകന്തേനേവ സങ്ഘടിതം സംസട്ഠന്തി **ജരാമരണസങ്ഘാതം**. ''ജരാമരണസങ്ഘട്ട''ന്തിപി പഠന്തി, ജരായ മരണേന ച ഉപദ്ദുതം പീളിതന്തി അത്ഥോ. അക്ഖിരോഗാദീനം അനേകേസം രോഗാനം നീളം കുലാവകന്തി **രോഗനീളം**. സരസതോ ഉപക്കമതോ ച പഭങ്ഗുപരമസീലതായ **പഭങ്ഗുരം**.

ചതുബ്ബിധോ ആഹാരോ ച തണ്ഹാസങ്ഖാതാ നേത്തി ച പഭവോ സമുട്ഠാനം ഏതസ്സാതി **ആഹാരനേത്തിപ്പഭവം**. സബ്ബോപി വാ പച്ചയോ ആഹാരോ. ഇധ പന തണ്ഹായ നേത്തിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ തണ്ഹാവജ്ജാ വേദിതബ്ബാ. തസ്മാ ആഹാരോ ച നേത്തി ച പഭവോ ഏതസ്സാതി ആഹാരനേത്തിപ്പഭവം. ആഹാരോ ഏവ വാ നയനട്ഠേന പവത്തനട്ഠേന നേത്തീതി ഏവമ്പി ആഹാരനേത്തിപ്പഭവം. **നാലം തദഭിനന്ദിതു**ന്തി തം ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം ഏവം പച്ചയാധീനവുത്തികം, തതോ ഏവ അനിച്ചം, ദുക്ഖഞ്ച തണ്ഹാദിട്ഠീഹി അഭിനന്ദിതും അസ്സാദേതും ന യുത്തം.

തസ്സ നിസ്സരണന്തി ''ജാതം ഭൂത''ന്തിആദിനാ വുത്തസ്സ തസ്സ സക്കായസ്സ നിസ്സരണം നിക്കമോ അനുപസന്തസഭാവസ്സ രാഗാദികിലേസസ്സ സബ്ബസങ്ഖാരസ്സ ച അഭാവേന തദുപസമഭാവേന പസത്ഥഭാവേന ച **സന്തം,** തക്കഞാണസ്സ അഗോചരഭാവതോ **അതക്കാവചരം,** നിച്ചട്ഠേന **ധുവം,** തതോ ഏവ **അജാതം അസമുപ്പന്നം,** സോകഹേതൂനം അഭാവതോ **അസോകം,** വിഗതരാഗാദിരജത്താ **വിരജം,** സംസാരദുക്ഖട്ടിതേഹി പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ **പദം,** ജാതിആദിദുക്ഖധമ്മാനം നിരോധഹേതുതായ **നിരോധോ ദുക്ഖധമ്മാനം,** സബ്ബസങ്ഖാരാനം ഉപസമഹേതുതായ **സങ്ഖാരൂപസമോ,** തതോ ഏവ അച്ചന്തസുഖതായ **സുഖോ**തി സബ്ബപദേഹി അമതമഹാനിബ്ബാനമേവ ഥോമേതി. ഏവം ഭഗവാ പഠമഗാഥായ ബ്യതിരേകവസേന, ദുതിയഗാഥായ അന്വയവസേന ച നിബ്ബാനം വിഭാവേസി.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. നിബ്ബാനധാതുസുത്തവണ്ണനാ

൪൪. സത്തമേ **ദ്വേമാ**തി ദ്വേ ഇമാ. **വാനം** വുച്ചതി തണ്ഹാ, നിക്ഖന്തം വാനതോ, നത്ഥി വാ ഏത്ഥ വാനം, ഇമസ്മിം വാ അധിഗതേ വാനസ്സ അഭാവോതി

നിബ്ബാനം, തദേവ നിസ്സത്തനിജ്ജീവട്ഠേന സഭാവധാരണട്ഠേന ച ധാതൂതി **നിബ്ബാനധാതു**. യദിപി തസ്സാ പരമത്ഥതോ ഭേദോ നത്ഥി , പരിയായേന പന പഞ്ഞായതീതി തം പരിയായഭേദം സന്ധായ "ദ്വേമാ, ഭിക്ഖവേ, നിബ്ബാനധാതുയോ"തി വത്വാ യഥാധിപ്പേതപ്പഭേദം ദസ്സേതും **"സഉപാദിസേസാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ തണ്ഹാദീഹി ഫലഭാവേന ഉപാദീയതീതി ഉപാദി, ഖന്ധപഞ്ചകം. ഉപാദിയേവ സേസോതി ഉപാദിസേസോ, സഹ ഉപാദിസേസേനാതി **സഉപാദിസേസാ**, തദഭാവതോ **അനുപാദിസേസാ**.

അരഹന്തി ആരകകിലേസോ, ദൂരകിലേസോതി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> "കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു അരഹം ഹോതി, ആരകാസ്സ ഹോന്തി പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ, സംകിലേസികാ പോനോബ്ഭവികാ, സദരാ ദുക്ഖവിപാകാ, ആയതിം ജാതിജരാമരണിയാ. ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു അരഹം ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൩൪).

ഖീണാസവോതി കാമാസവാദയോ ചത്താരോപി ആസവാ അരഹതോ ഖീണാ സമുച്ഛിന്നാ പഹീനാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ അഭബ്ബുപ്പത്തികാ ഞാണഗ്ഗിനാ ദഡ്ഢാതി ഖീണാസവോ. **വുസിതവാ**തി ഗരുസംവാസേപി അരിയമഗ്ഗേപി ദസസു അരിയവാസേസുപി വസി പരിവസി പരിവുട്ഠോ വുട്ഠവാസോ ചിണ്ണചരണോതി വുസിതവാ. **കതകരണീയോ**തി പുഥുജ്ജനകല്യാണകം ഉപാദായ സത്ത സേഖാ ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി കരണീയം കരോന്തി നാമ, ഖീണാസവസ്സ സബ്ബകരണീയാനി കതാനി പരിയോസിതാനി, നത്ഥി ഉത്തരിം കരണീയം ദുക്ഖക്ഖയാധിഗമായാതി **കതകരണീയോ**. വുത്തമ്പി ചേതം -

> "തസ്സ സമ്മാ വിമുത്തസ്സ, സന്തചിത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ;
> കതസ്സ പടിചയോ നത്ഥി, കരണീയം ന വിജ്ജതീ"തി. (അം॰ നി॰ ൬.൫൫; മഹാവ॰ ൨൪൪);

ഓഹിതഭാരോതി തയോ ഭാരാ - ഖന്ധഭാരോ, കിലേസഭാരോ, അഭിസങ്ഖാരഭാരോതി. തസ്സിമേ തയോപി ഭാരാ ഓഹിതാ ഓരോപിതാ നിക്ഖിത്താ പാതിതാതി ഓഹിതഭാരോ. **അനുപ്പത്തസദത്ഥോ**തി അനുപ്പത്തോ സദത്ഥം, സകത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി, കകാരസ്സ ദകാരോ കതോ. അനുപ്പത്തോ സദത്ഥോ ഏതേനാതി അനുപ്പത്തസദത്ഥോ, സദത്ഥോതി ച അരഹത്തം വേദിതബ്ബം. തഞ്ഹി അത്തുപനിബന്ധട്ഠേന അത്തനോ അവിജഹനട്ഠേന അത്തനോ പരമത്ഥേന ച അത്തനോ അത്ഥത്താ സകത്ഥോ ഹോതി. **പരിക്ഖീണഭവസംയോജനോ**തി കാമരാഗസംയോജനം, പടിഘസംയോജനം, മാനദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസഭവരാഗഇസ്സാമച്ഛരിയഅവിജ്ജാസംയോജനന്തി ഇമാനി സത്തേ ഭവേസു. ഭവം വാ ഭവേന സംയോജേന്തി ഉപനിബന്ധന്തീതി ഭവസംയോജനാനി നാമ. താനി അരഹതോ പരിക്ഖീണാനി, പഹീനാനി, ഞാണഗ്ഗിനാ, ദഡ്ഢാനീതി പരിക്ഖീണഭവസംയോജനോ. **സമ്മദഞ്ഞാ വിമുത്തോ**തി ഏത്ഥ **സമ്മദഞ്ഞാ**തി സമ്മാ അഞ്ഞായ, ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഖന്ധാനം ഖന്ധട്ഠം, ആയതനാനം ആയതനട്ഠം, ധാതൂനം സുഞ്ഞട്ഠം, ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠം, സമുദയസ്സ പഭവട്ഠം, നിരോധസ്സ സന്തട്ഠം, മഗ്ഗസ്സ ദസ്സനട്ഠം "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ"തി ഏവമാദിഭേദം വാ സമ്മാ യഥാഭൂതം അഞ്ഞായ ജാനിത്വാ തീരയിത്വാ തുലയിത്വാ വിഭാവേത്വാ വിഭൂതം കത്വാ. **വിമുത്തോ**തി ദ്വേ വിമുത്തിയോ ചിത്തസ്സ ച വിമുത്തി നിബ്ബാനഞ്ച. അരഹാ ഹി സബ്ബകിലേസേഹി വിമുത്തത്താ ചിത്തവിമുത്തിയാപി വിമുത്തോ, നിബ്ബാനേപി വിമുത്തോതി. തേന വുത്തം "സമ്മദഞ്ഞാ വിമുത്തോ"തി.

തസ്സ തിട്ഠന്തേവ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനീതി തസ്സ അരഹതോ ചരിമഭവഹേതുഭൂതം കമ്മം യാവ ന ഖീയതി, താവ തിട്ഠന്തിയേവ ചക്ഖാദീനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി. **അവിഘാതത്താ**തി അനുപ്പാദനിരോധവസേന അനിരുദ്ധത്താ. **മനാപാമനാപന്തി** ഇട്ഠാനിട്ഠം രൂപാദിഗോചരം. **പച്ചനുഭോതീ**തി വിന്ദതി പടിലഭതി. **സുഖദുക്ഖം പടിസംവേദേതീ**തി വിപാകഭൂതം സുഖഞ്ച ദുക്ഖഞ്ച പടിസംവേദേതി തേഹി ദ്വാരേഹി പടിലഭതി.

ഏത്താവതാ ഉപാദിസേസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സഉപാദിസേസം നിബ്ബാനധാതും ദസ്സേതും **"തസ്സ യോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തസ്സാ**തി തസ്സ സഉപാദിസേസസ്സ സതോ അരഹതോ. **യോ രാഗക്ഖയോ**തി രാഗസ്സ ഖയോ ഖീണാകാരോ അഭാവോ അച്ചന്തമനുപ്പാദോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ഏത്താവതാ രാഗാദിക്ഖയോ സഉപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതൂതി ദസ്സിതം ഹോതി.

ഇധേവാതി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ. **സബ്ബവേദയിതാനീ**തി സുഖാദയോ സബ്ബാ അബ്യാകതവേദനാ, കുസലാകുസലവേദനാ പന പുബ്ബേയേവ പഹീനാതി. **അനഭിനന്ദിതാനീ**തി തണ്ഹാദീഹി ന അഭിനന്ദിതാനി. **സീതിഭവിസ്സന്തീ**തി അച്ചന്തവൂപസമേന സങ്ഖാരദരഥപടിപ്പസ്സദ്ധിയാ സീതലീ ഭവിസ്സന്തി, അപ്പടിസന്ധികനിരോധേന നിരുജ്ഝിസ്സന്തീതി അത്ഥോ. ന കേവലം വേദയിതാനിയേവ, സബ്ബേപി പന ഖീണാസവസന്താനേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ നിരുജ്ഝിസ്സന്തി, വേദയിതസീസേന ദേസനാ കതാ.

ഗാഥാസു **ചക്ഖുമതാ**തി ബുദ്ധചക്ഖു, ധമ്മചക്ഖു, ദിബ്ബചക്ഖു, പഞ്ഞാചക്ഖു, സമന്തചക്ഖൂതി പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി ചക്ഖുമതാ. **അനിസ്സിതേനാ**തി തണ്ഹാദിട്ഠിനിസ്സയവസേന കഞ്ചി ധമ്മം അനിസ്സിതേന, രാഗബന്ധനാദീഹി വാ അബന്ധേന. **താദിനാ**തി ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവസേന സബ്ബത്ഥ ഇട്ഠാദീസു ഏകസഭാവതാസങ്ഖാതേന താദിലക്ഖണേന താദിനാ. **ദിട്ഠധമ്മികാ**തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ ഭവാ വത്തമാനാ. **ഭവനേത്തിസങ്ഖയാ**തി ഭവനേത്തിയാ തണ്ഹായ പരിക്ഖയാ. **സമ്പരായികാ**തി സമ്പരായേ ഖന്ധഭേദതോ പരഭാഗേ ഭവാ. **യമ്ഹീ**തി യസ്മിം അനുപാദിസേസനിബ്ബാനേ. **ഭവാനീ**തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തം, ഉപപത്തിഭവാ സബ്ബസോ അനവസേസാ നിരുജ്ഝന്തി, ന പവത്തന്തി.

തേതി തേ ഏവം വിമുത്തചിത്താ. **ധമ്മസാരാധിഗമാ**തി വിമുത്തിസാരത്താ ഇമസ്സ ധമ്മവിനയസ്സ, ധമ്മേസു സാരഭൂതസ്സ അരഹത്തസ്സ അധിഗമനതോ. **ഖയേ**തി രാഗാദിക്ഖയഭൂതേ നിബ്ബാനേ **രതാ** അഭിരതാ. അഥ വാ നിച്ചഭാവതോ സേട്ഠഭാവതോ ച ധമ്മേസു സാരന്തി ധമ്മസാരം, നിബ്ബാനം. വുത്തഞ്ഹേതം "വിരാഗോ സേട്ഠോ ധമ്മാനം (ധ॰ പ॰ ൨൭൩), വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ"തി (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൪) ച. തസ്സ ധമ്മസാരസ്സ അധിഗമഹേതു ഖയേ സബ്ബസങ്ഖാരപരിക്ഖയേ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനേ രതാ. **പഹംസൂ**തി പജഹിംസു. **തേ**തി നിപാതമത്തം. സേസം വുത്തനയമേവ.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പടിസല്ലാനസുത്തവണ്ണനാ

൪൫. അട്ഠമേ **പടിസല്ലാനരാമാ**തി തേഹി തേഹി സത്തസങ്ഖാരേഹി പടിനിവത്തിത്വാ സല്ലാനം പടിസല്ലാനം, ഏകവിഹാരോ ഏകമന്തസേവിതാ, കായവിവേകോതി അത്ഥോ. തം പടിസല്ലാനം രമന്തി രോചന്തീതി പടിസല്ലാനരാമാ. "പടിസല്ലാനാരാമാ"തിപി പാഠോ. യഥാ വുത്തം പടിസല്ലാനം ആരമിതബ്ബതോ ആരാമോ ഏതേസന്തി പടിസല്ലാനാരാമാ. **വിഹരഥാ**തി ഏവംഭൂതാ ഹുത്വാ

വിഹരഥാതി അത്ഥോ. പടിസല്ലാനേ രതാ നിരതാ സമ്മുദിതാതി **പടിസല്ലാനരതാ**. ഏത്താവതാ ജാഗരിയാനുയോഗോ, തസ്സ നിമിത്തഭൂതാ വൂപകട്ഠകായതാ ച ദസ്സിതാ. ജാഗരിയാനുയോഗോ, സീലസംവരോ, ഇന്ദ്രിയേസു, ഗുത്തദ്വാരതാ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, സതിസമ്പജഞ്ഞന്തി ഇമേഹി ധമ്മേഹി വിനാ ന വത്തതീതി തേപി ഇധ അത്ഥതോ വുത്താ ഏവാതി വേദിതബ്ബാ.

അജ്ഝത്തം ചേതോസമഥമനുയുത്താതി അത്തനോ ചിത്തസമഥേ അനുയുത്താ. അജ്ഝത്തം അത്തനോതി ച ഏതം ഏകത്ഥം, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം. ഭുമ്മത്ഥേ ചേതം സമഥന്തി അനുസദ്ദയോഗേന ഉപയോഗവചനം. **അനിരാകതജ്ഝാനാ**തി ബഹി അനീഹതജ്ഝാനാ അവിനാസിതജ്ഝാനാ വാ. നീഹരണം വിനാസോ വാതി ഇദം നിരാകതം നാമ "ഥമ്ഭം നിരംകത്വാ നിവാതവുത്തീ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൩൨൮) വിയ. **വിപസ്സനായ സമന്നാഗതാ**തി സത്തവിധായ അനുപസ്സനായ യുത്താ. സത്തവിധാ അനുപസ്സനാ നാമ അനിച്ചാനുപസ്സനാ, ദുക്ഖാനുപസ്സനാ, അനത്താനുപസ്സനാ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ, വിരാഗാനുപസ്സനാ, നിരോധാനുപസ്സനാ, പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ ച, താ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വിത്ഥാരിതാവ.

ബ്രൂഹേതാരോ സുഞ്ഞാഗാരാനന്തി വഡ്ഢേതാരോ സുഞ്ഞാഗാരാനം. ഏത്ഥ ച "സുഞ്ഞാഗാരാന"ന്തി യംകിഞ്ചി വിവിത്തം ഭാവനാനുയോഗസ്സ അനുച്ഛവികട്ഠാനം. സമഥവിപസ്സനാവസേന കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ രത്തിന്ദിവം സുഞ്ഞാഗാരം പവിസിത്വാ ഭാവനാനുയോഗവസേന നിസീദമാനാ ഭിക്ഖൂ "ബ്രൂഹേതാരോ സുഞ്ഞാഗാരാന"ന്തി വേദിതബ്ബാ. ഏകഭൂമികാദിപാസാദേപി പന വാസം കുരുമാനാ ഝായിനോ സുഞ്ഞാഗാരാനം ബ്രൂഹേതാരോത്വേവ വേദിതബ്ബാ.

ഏത്ഥ ച യാ "പടിസല്ലാനരാമാ, ഭിക്ഖവേ, വിഹരഥ പടിസല്ലാനരതാ"തി വൂപകട്ഠകായതാ വിഹിതാ, സാ പരിസുദ്ധസീലസ്സ, ന അസീലസ്സ അവിസുദ്ധസീലസ്സ വാ തസ്സ രൂപാരമ്മണാദിതോ ചിത്തവിനിവത്തനസ്സേവ അഭാവതോതി അത്ഥതോ സീലവിസുദ്ധി ദസ്സിതാതി വുത്തോവായമത്ഥോ. "അജ്ഝത്തം ചേതോസമഥമനുയുത്താ അനിരാകതജ്ഝാനാ"തി പദദ്വയേന സമാധിഭാവനാ, "വിപസ്സനായ സമന്നാഗതാ"തി ഇമിനാ പഞ്ഞാഭാവനാ വിഹിതാതി ലോകിയാ തിസ്സോ സിക്ഖാ ദസ്സിതാ.

ഇദാനി താസു പതിട്ഠിതസ്സ അവസ്സംഭാവിഫലം ദസ്സേതും **"പടിസല്ലാനരാമാന"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ബ്രൂഹേതാന**ന്തി വഡ്ഢേതാനം. **ദ്വിന്നം ഫലാന**ന്തി തതിയചതുത്ഥഫലാനം. **പാടികങ്ഖ**ന്തി ഇച്ഛിതബ്ബം അവസ്സംഭാവീ. **അഞ്ഞാ**തി അരഹത്തം. തഞ്ഹി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗഞാണേഹി ഞാതമരിയാദം അനതിക്കമിത്വാ ജാനനതോ പരിപുണ്ണജാനനത്താ ഉപരി ജാനനകിച്ചാഭാവതോ ച "അഞ്ഞാ"തി വുച്ചതി. **സതി വാ ഉപാദിസേസേ**തി സതി വാ കിലേസൂപാദിസേസേ, പഹാതും അസക്കുണേയ്യേ സതി. ഞാണേ ഹി അപരിപക്കേ യേ തേന പരിപക്കേന പഹാതബ്ബകിലേസാ, തേ ന പഹീയന്തി. തം സന്ധായാഹ "സതി വാ ഉപാദിസേസേ"തി. സതി ച കിലേസേ ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരാ തിട്ഠന്തി ഏവ. ഇതി ഇമസ്മിം സുത്തേ അനാഗാമിഫലം അരഹത്തന്തി ദ്വേ ധമ്മാ ദസ്സിതാ. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ഇതോ പരേസു ദ്വീസു സുത്തേസു.

ഗാഥാസു **യേ സന്തചിത്താ**തി യേ യോഗാവചരാ തദങ്ഗവസേന വിക്ഖമ്ഭനവസേവ ച സമിതകിലേസതായ സന്തചിത്താ. നേപക്കം വുച്ചതി പഞ്ഞാ, തായ സമന്നാഗതത്താ **നിപകാ**. ഇമിനാ തേസം കമ്മട്ഠാനപരിഹരണഞാണം ദസ്സേതി. **സതിമന്തോ ച ഝായിനോ**തി ഠാനനിസജ്ജാദീസു കമ്മട്ഠാനാവിജഹനഹേതുഭൂതായ സതിയാ സതിമന്തോ, ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനലക്ഖണേന ഝാനേന ഝായിനോ. **സമ്മാ ധമ്മം വിപസ്സന്തി, കാമേസു അനപേക്ഖിനോ**തി പുബ്ബേയേവ "അട്ഠികങ്കലൂപമാ കാമാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪; പാചി॰ ൪൧൭) വത്ഥുകാമേസു കിലേസകാമേസു

ച ആദീനവപച്ചവേക്ഖണേന അനപേക്ഖിനോ അനത്ഥികാ തേ പഹായ അധിഗതം ഉപചാരസമാധിം അപ്പനാസമാധിം വാ പാദകം കത്വാ നാമരൂപം തസ്സ പച്ചയേ ച പരിഗ്ഗഹേത്വാ കലാപസമ്മസനാദിക്കമേന സമ്മാ അവിപരീതം പഞ്ചക്ഖന്ധധമ്മം അനിച്ചാദിതോ വിപസ്സന്തി.

അപ്പമാദരതാതി വുത്തപ്പകാരായ സമഥവിപസ്സനാഭാവനായ അപ്പമജ്ജനേ രതാ അഭിരതാ തത്ഥ അപ്പമാദേനേവ രത്തിന്ദിവം വീതിനാമേന്താ. **സന്താ**തി സമാനാ. ''സത്താ''തിപി പാഠോ, പുഗ്ഗലാതി അത്ഥോ. **പമാദേ ഭയദസ്സിനോ**തി നിരയൂപപത്തിആദികം പമാദേ ഭയം പസ്സന്താ. **അഭബ്ബാ പരിഹാനായാ**തി തേ ഏവരൂപാ സമഥവിപസ്സനാധമ്മേഹി മഗ്ഗഫലേഹി വാ പരിഹാനായ അഭബ്ബാ. സമഥവിപസ്സനാതോ ഹി സമ്പത്തതോ ന പരിഹായന്തി, ഇതരാനി ച അപ്പത്താനി പാപുണന്തി. **നിബ്ബാനസ്സേവ സന്തികേ**തി നിബ്ബാനസ്സ ച അനുപാദാപരിനിബ്ബാനസ്സ ച സന്തികേ ഏവ, ന ചിരസ്സേവ നം അധിഗമിസ്സന്തീതി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സിക്ഖാനിസംസസുത്തവണ്ണനാ

൪൭. നവമേ **സിക്ഖാനിസംസാ**തി ഏത്ഥ സിക്ഖിതബ്ബാതി സിക്ഖാ, സാ തിവിധാ അധിസീലസിക്ഖാ, അധിചിത്തസിക്ഖാ, അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാതി. തിവിധാപി ചേസാ സിക്ഖാ ആനിസംസാ ഏതേസം, ന ലാഭസക്കാരസിലോകാതി സിക്ഖാനിസംസാ. **വിഹരഥാ**തി സിക്ഖാനിസംസാ ഹുത്വാ വിഹരഥ, തീസു സിക്ഖാസു ആനിസംസദസ്സാവിനോ ഹുത്വാ താഹി സിക്ഖാഹി ലദ്ധബ്ബം ആനിസംസമേവ സമ്പസ്സന്താ വിഹരഥാതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞുത്തരാ**തി താസു സിക്ഖാസു യാ അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാസങ്ഖാതാ പഞ്ഞാ, സാ ഉത്തരാ പധാനാ വിസിട്ഠാ ഏതേസന്തി പഞ്ഞുത്തരാ. യേ ഹി സിക്ഖാനിസംസാ വിഹരന്തി, തേ പഞ്ഞുത്തരാ ഭവന്തീതി. **വിമുത്തിസാരാ**തി അരഹത്തഫലസങ്ഖാതാ വിമുത്തി സാരം ഏതേസന്തി വിമുത്തിസാരാ, യഥാവുത്തം വിമുത്തിംയേവ സാരതോ ഗഹേത്വാ ഠിതാതി അത്ഥോ. യേ ഹി സിക്ഖാനിസംസാ പഞ്ഞുത്തരാ ച, ന തേ ഭവവിസേസം പത്ഥേന്തി, അപിച ഖോ വിഭവം ആകങ്ഖന്താ വിമുത്തിംയേവ സാരതോ പച്ചേന്തി. **സതാധിപതേയ്യാ**തി ജേട്ഠകകരണട്ഠേന സതി അധിപതേയ്യം ഏതേസന്തി സതാധിപതേയ്യാ അധിപതി ഏവ അധിപതേയ്യന്തി കത്വാ, ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു സുപ്പതിട്ഠിതചിത്താ കായാനുപസ്സനാദിമുഖേന സമഥവിപസ്സനാഭാവനാനുയുത്താതി അത്ഥോ.

അഥ വാ **സിക്ഖാനിസംസാ**തി ഭിക്ഖവേ, ഏവരൂപേ ദുല്ലഭക്ഖണപടിലാഭേ തിവിധസിക്ഖാസിക്ഖനമേവ ആനിസംസം കത്വാ വിഹരഥ, ഏവം വിഹരന്താ ച **പഞ്ഞുത്തരാ** പഞ്ഞായ ഉത്തരാ ലോകുത്തരപഞ്ഞായ സമന്നാഗതാ ഹുത്വാ വിഹരഥ, ഏവംഭൂതാ ച **വിമുത്തിസാരാ** നിബ്ബാനസാരാ അനഞ്ഞസാരാ വിഹരഥ. തഥാഭാവസ്സ ചായം ഉപായോ, യം **സതാധിപതേയ്യാ** വിഹരഥ, സതിപട്ഠാനഭാവനായ യുത്തപ്പയുത്താ ഹോഥ, സബ്ബത്ഥ വാ സതാരക്ഖേന ചേതസാ വിഹരഥാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി ഭഗവാ തീസു സിക്ഖാസു ഭിക്ഖൂ നിയോജേന്തോ യഥാ താ സിക്ഖിതബ്ബാ, യേന ച പാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി, തം സങ്ഖേപേനേവ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനാനം ഫലവിസേസദസ്സനേന തസ്സാ പടിപത്തിയാ അമോഘഭാവം പകാസേന്തോ **''സിക്ഖാനിസംസാന''**ന്തിആദിമാഹ. തം വുത്തത്ഥമേവ.

ഗാഥാസു **പരിപുണ്ണസിക്ഖ**ന്തി അഗ്ഗഫലപ്പത്തിയാ പരിസുദ്ധസിക്ഖം, അസേക്ഖന്തി അത്ഥോ. **അപഹാനധമ്മ**ന്തി ഏത്ഥ പഹാനധമ്മോ വുച്ചന്തി കുപ്പാ

വിമുത്തിയോ. പഹാനധമ്മോതി ഹി ഹാനധമ്മോ കുപ്പധമ്മോ. ന പഹാനധമ്മോതി അപഹാനധമ്മോ, അകുപ്പധമ്മോ. ''അപ്പഹാനധമ്മോ''തിപി പാളി, സോ ഏവ അത്ഥോ. ഖയോ ഏവ അന്തോതി ഖയന്തോ, ജാതിയാ ഖയന്തോ ജാതിഖയന്തോ, നിബ്ബാനം. ഖയോ വാ മരണം, ജാതിഖയന്തോ നിബ്ബാനമേവ, തസ്സ ദിട്ഠത്താ **ജാതിഖയന്തദസ്സീ**.

തസ്മാതി യസ്മാ സിക്ഖാപാരിപൂരിയാ അയം ജരാപാരങ്ഗമനപരിയോസാനോ ആനിസംസോ, തസ്മാ. **സദാ**തി സബ്ബകാലം. **ഝാനരതാ**തി ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനേ, ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനേതി ദുവിധേപി ഝാനേ രതാ, തതോ ഏവ **സമാഹിതാ. മാരം സസേനം അഭിഭുയ്യാ**തി കിലേസസേനായ അനട്ഠസേനായ ച സസേനം അനവസിട്ഠം ചതുബ്ബിധമ്പി മാരം അഭിഭവിത്വാ. ദേവപുത്തമാരസ്സപി ഹി ഗുണമാരണേ സഹായഭാവൂപഗമനതോ കിലേസാ ''സേനാ''തി വുച്ചന്തി. തഥാ രോഗാദയോ അനട്ഠാ മച്ചുമാരസ്സ. യഥാഹ -

''കാമാ തേ പഠമാ സേനാ, ദുതിയാ അരതി വുച്ചതി;
തതിയാ ഖുപ്പിപാസാ തേ, ചതുത്ഥീ തണ്ഹാ പവുച്ചതി.

''പഞ്ചമീ ഥിനമിദ്ധം തേ, ഛട്ഠാ ഭീരൂ പവുച്ചതി;
സത്തമീ വിചികിച്ഛാ തേ, മക്ഖോ ഥമ്ഭോ ച അട്ഠമോ.

''ലാഭോ സിലോകോ സക്കാരോ, മിച്ഛാലദ്ധോ ച യോ യസോ;
യോ ചത്താനം സമുക്കംസേ, പരേ ച അവജാനതി.

''ഏസാ നമുചി തേ സേനാ, കണ്ഹസ്സാഭിപ്പഹാരിനീ;
ന നം അസൂരോ ജിനാതി, ജേത്വാ ച ലഭതേ സുഖ''ന്തി. (സു॰ നി॰ ൪൩൮-൪൪൧; മഹാനി॰ ൨൮);

യഥാ ചാഹ -

''അജ്ജേവ കിച്ചമാതപ്പം, കോ ജഞ്ഞാ മരണം സുവേ;
ന ഹി നോ സങ്ഗരം തേന, മഹാസേനേന മച്ചുനാ''തി. (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨; ജാ॰ ൨.൨൨.൧൨൧);

ഭവഥ ജാതിമരണസ്സ പാരഗാതി ജാതിയാ മരണസ്സ ച പാരഗാമിനോ നിബ്ബാനഗാമിനോ ഭവഥാതി.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ജാഗരിയസുത്തവണ്ണനാ

൪൭. ദസമേ **ജാഗരോ**തി ജാഗരകോ വിഗതനിദ്ദോ ജാഗരിയം അനുയുത്തോ, രത്തിന്ദിവം കമ്മട്ഠാനമനസികാരേ യുത്തപ്പയുത്തോതി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

''കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു പുബ്ബരത്താപരരത്തം ജാഗരിയാനുയോഗമനുയുത്തോ ഹോതി? ഇധ ഭിക്ഖു ദിവസം ചങ്കമേന നിസജ്ജായ ആവരണീയേഹി ധമ്മേഹി ചിത്തം പരിസോധേതി, രത്തിയാ പഠമം യാമം ചങ്കമേന നിസജ്ജായ ആവരണീയേഹി ധമ്മേഹി ചിത്തം പരിസോധേതി, രത്തിയാ മജ്ഝിമം യാമം ദക്ഖിണേന പസ്സേന സീഹസേയ്യം കപ്പേതി പാദേ പാദം അച്ചാധായ സതോ സമ്പജാനോ ഉട്ഠാനസഞ്ഞം മനസി കരിത്വാ, രത്തിയാ പച്ഛിമം യാമം പച്ചുട്ഠായ ചങ്കമേന നിസജ്ജായ

ആവരണീയേഹി ധമ്മേഹി ചിത്തം പരിസോധേതി. ഏവം ഭിക്ഖു പുബ്ബരത്താപരരത്തം ജാഗരിയാനുയോഗമനുയുത്തോ ഹോതീ''തി (വിഭം ൫൧൯).

ചസദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, തേന വക്ഖമാനേ സതാദിഭാവേ സമ്പിണ്ഡേതി. **അസ്സാ**തി സിയാ, ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. ''ജാഗരോ ച ഭിക്ഖു വിഹരേയ്യാ''തി ച പഠന്തി. സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ ച കമ്മട്ഠാനാവിജഹനവസേന സതിഅവിപ്പവാസേന **സതോ സമ്പജാനോ**തി സത്തട്ഠാനിയസ്സ ചതുബ്ബിധസ്സപി സമ്പജഞ്ഞസ്സ വസേന സമ്പജാനോ. **സമാഹിതോ**തി ഉപചാരസമാധിനാ അപ്പനാസമാധിനാ ച സമാഹിതോ ഏകഗ്ഗചിത്തോ. **പമുദിതോ**തി പടിപത്തിയാ ആനിസംസദസ്സനേന ഉത്തരുത്തരി വിസേസാധിഗമേന വീരിയാരമ്ഭസ്സ ച അമോഘഭാവദസ്സനേന പമുദിതോ പാമോജ്ജബഹുലോ. **വിപ്പസന്നോ**തി തതോ ഏവ പടിപത്തിഭൂതാസു തീസു സിക്ഖാസു പടിപത്തിദേസകേ ച സത്ഥരി സദ്ധാബഹുലതായ സുട്ഠു പസന്നോ. സബ്ബത്ഥ അസ്സാതി സമ്ബന്ധോ വിഹരേയ്യാതി വാ.

തത്ഥ കാലവിപസ്സീ ച കുസലേസു ധമ്മേസൂതി തസ്മിം കാലേ വിപസ്സകോ, തത്ഥ വാ കമ്മട്ഠാനാനുയോഗേ കാലവിപസ്സീ കാലാനുരൂപം വിപസ്സകോ. കിം വുത്തം ഹോതി? വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ കലാപസമ്മസനാദിവസേന സമ്മസന്തോ ആവാസാദികേ സത്ത അസപ്പായേ വജ്ജേത്വാ സപ്പായേ സേവന്തോ അന്തരാ വോസാനം അനാപജ്ജിത്വാ പഹിതത്തോ ചിത്തസ്സ സമാഹിതാകാരം സല്ലക്ഖേന്തോ സക്കച്ചം നിരന്തരം അനിച്ചാനുപസ്സനാദിം പവത്തേന്തോ യസ്മിം കാലേ വിപസ്സനാചിത്തം ലീനം ഹോതി, തസ്മിം ധമ്മവിചയവീരിയപീതിസങ്ഖാതേസു, യസ്മിം പന കാലേ ചിത്തം ഉദ്ധതം ഹോതി, തസ്മിം പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസങ്ഖാതേസു കുസലേസു അനവജ്ജേസു ബോജ്ഝങ്ഗധമ്മേസൂതി ഏവം തത്ഥ തസ്മിം തസ്മിം കാലേ, തസ്മിം വാ കമ്മട്ഠാനാനുയോഗേ കാലാനുരൂപം വിപസ്സകോ അസ്സാതി. സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ പന സബ്ബത്ഥേവ ഇച്ഛിതബ്ബോ . വുത്തഞ്ഹേതം ''സതിഞ്ച ഖ്വാഹം, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബത്ഥികം വദാമീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪; മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൩). ഏത്താവതാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ ജാഗരിയം ദസ്സേത്വാ യേഹി ധമ്മേഹി ജാഗരിയാനുയോഗോ സമ്പജ്ജതി, തേ പകാസേതി.

ഏവം ഭഗവാ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ ഭിക്ഖുനോ സങ്ഖേപേനേവ സദ്ധിം ഉപകാരകധമ്മേഹി സമ്മസനചാരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തഥാ പടിപജ്ജന്തസ്സ പടിപത്തിയാ അവഞ്ഝഭാവം ദസ്സേന്തോ **''ജാഗരസ്സ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ജാഗരിയാനുയോഗേ സതിസമ്പജഞ്ഞസമാദാനാനി സബ്ബത്ഥകാനി സമ്മോദപസാദാവഹാനി, തത്ഥ കാലവിപസ്സനാ നാമ വിപസ്സനായ ഗബ്ഭഗ്ഗഹണം പരിപാകഗതം. ഉപക്കിലേസവിമുത്തേ ഹി വീഥിപടിപന്നേ വിപസ്സനാഞാണേ തിക്ഖേ സൂരേ വഹന്തേ യോഗിനോ ഉള്ളാരം പാമോജ്ജം പസാദോ ച ഹോതി, തേഹി ച വിസേസാധിഗമസ്സ സന്തികേയേവ. വുത്തഞ്ഹേതം -

''യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനതം.

''പാമോജ്ജബഹുലോ ഭിക്ഖു, പസന്നോ ബുദ്ധസാസനേ;
അധിഗച്ഛേ പദം സന്തം, സങ്ഖാരൂപസമം സുഖ''ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪, ൩൮൧);

ഗാഥാസു **ജാഗരന്താ സുണാഥേത**ന്തി ഏതം മമ വചനം ഏകന്തേനേവ പമാദനിദ്ദായ അവിജ്ജാനിദ്ദായ പബോധനത്ഥം ജാഗരന്താ സതിസമ്പജഞ്ഞാദിധമ്മസമായോഗേന ജാഗരിയം അനുയുത്താ സുണാഥ. **യേ സുത്താ**

തേ പബുജ്ഝഥാതി യേ യഥാവുത്തനിദ്ദായ സുത്താ സുപനം ഉപഗതാ, തേ തുമ്ഹേ ജാഗരിയാനുയോഗവസേന ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗേ സങ്കഡ്ഢിത്വാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേന്താ അപ്പമാദപടിപത്തിയാ തതോ പബുജ്ഝഥ അഥ വാ **ജാഗരന്താ**തി ജാഗരനിമിത്താ. "സുണാഥേത"ന്തി എത്ഥ "എത"ന്തി വുത്തം, കിം തം വചനന്തി ആഹ "യേ സുത്താ തേ പബുജ്ഝഥാ"തിആദി. തത്ഥ **യേ സുത്താ**തി യേ കിലേസനിദ്ദായ സുത്താ, തേ തുമ്ഹേ അരിയമഗ്ഗപടിബോധേന പബുജ്ഝഥ. **സുത്താ ജാഗരിതം സേയ്യോ**തി ഇദം പബോധസ്സ കാരണവചനം. യസ്മാ യഥാവുത്തസുപതോ വുത്തപ്പകാരം ജാഗരിതം ജാഗരണം അത്ഥകാമസ്സ കുലപുത്തസ്സ സേയ്യോ പാസംസതരോ ഹിതസുഖാവഹോ, തസ്മാ പബുജ്ഝഥ. **നത്ഥി ജാഗരതോ ഭയ**ന്തി ഇദം തത്ഥ ആനിസംസദസ്സനം. യോ ഹി സദ്ധാദീഹി ജാഗരണധമ്മേഹി സമന്നാഗമേന ജാഗരോ ജഗ്ഗതി, പമാദനിദ്ദം ന ഉപഗച്ഛതി, തസ്സ അത്താനുവാദഭയം പരാനുവാദഭയം ദണ്ഡഭയം ദുഗ്ഗതിഭയം ജാതിആദിനിമിത്തം സബ്ബമ്പി വട്ടഭയം നത്ഥി.

കാലേനാതി ആവാസസപ്പായാദീനം ലദ്ധകാലേന. **സോ**തി നിപാതമത്തം. **സമ്മാ ധമ്മം പരിവീമംസമാനോ**തി വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതം തേഭൂമകധമ്മം സമ്മാ ഞായേന യഥാ നിബ്ബിന്ദനവിരജ്ജനാദയോ സമ്ഭവന്തി, എവം പരിതോ വീമംസന്തോ, സബ്ബാകാരേന വിപസ്സന്തോതി അത്ഥോ. **എകോദിഭൂതോ**തി എകോ സേട്ഠോ ഹുത്വാ ഉദേതീതി എകോദി, സമാധി. സോ എകോദി ഭൂതോ ജാതോ ഉപ്പന്നോ എതസ്സാതി എകോദിഭൂതോ. അഗ്ഗിആഹിതാദിസദ്ദാനം വിയ എത്ഥ ഭൂതസദ്ദസ്സ പരവചനം ദട്ഠബ്ബം. എകോദിം വാ ഭൂതോ പത്തോതി എകോദിഭൂതോ. എത്ഥ ച എകോദീതി മഗ്ഗസമാധി അധിപ്പേതോ, "സമാഹിതോ"തി എത്ഥ പന പാദകജ്ഝാനസമാധിനാ സദ്ധിം വിപസ്സനാസമാധി. അഥ വാ **കാലേനാ**തി മഗ്ഗപടിവേധകാലേന. **സമ്മാ ധമ്മം പരിവീമംസമാനോ**തി സമ്മദേവ ചതുസച്ചധമ്മം പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന വീമംസന്തോ, എകാഭിസമയേന അഭിസമേന്തോ. **എകോദിഭൂതോ**തി എകോ സേട്ഠോ അസഹായോ വാ ഹുത്വാ ഉദേതീതി എകോദി, ചതുകിച്ചസാധകോ സമ്മപ്പധാനോ. സോ എകോദി ഭൂതോ ജാതോതി സബ്ബം പുരിമസദിസമേവ. **വിഹനേ തമം സോ**തി സോ എവംഭൂതോ അരിയസാവകോ അരഹത്തമഗ്ഗേന അവിജ്ജാതമം അനവസേസതോ വിഹനേയ്യ സമുച്ഛിന്ദേയ്യ.

ഇതി ഭഗവാ പടിപത്തിയാ അമോഘഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തത്ഥ ദള്ഹം നിയോജേന്തോ **"തസ്മാ ഹവേ**"തി ഓസാനഗാഥമാഹ. തത്ഥ **തസ്മാ**തി യസ്മാ ജാഗരതോ സതിഅവിപ്പവാസാദിനാ സമഥവിപസ്സനാഭാവനാ പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി, അനുക്കമേന അരിയമഗ്ഗോ പാതുഭവതി, തതോ ചസ്സ സബ്ബം വട്ടഭയം നത്ഥി, തസ്മാ. **ഹവേ**തി എകംസേന ദള്ഹം വാ. **ഭജേഥാ**തി ഭജേയ്യ. എവം ജാഗരിയം ഭജന്തോ ച ആതാപിഭാവാദിഗുണയുത്തോ ഭിക്ഖു സംയോജനാനി ഭിന്ദിത്വാ അഗ്ഗഫലഞാണസങ്ഖാതം **അനുത്തരം** ഉത്തരരഹിതം **സമ്ബോധിം ഫുസേ** പാപുണേയ്യ. സേസം വുത്തനയമേവ.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ആപായികസുത്തവണ്ണനാ

൪൮. എകാദസമേ **ആപായികാ**തി അപായേ നിബ്ബത്തിസ്സന്തീതി ആപായികാ. തത്ഥാപി നിരയേ നിബ്ബത്തിസ്സന്തീതി **നേരയികാ. ഇദമപ്പഹായാ**തി ഇദം ഇദാനി വക്ഖമാനം ദുവിധം പാപസമാചാരം അപ്പജഹിത്വാ, തഥാപടിപത്തിതഥാപഗ്ഗഹണവസേന പവത്തം വാചം ചിത്തം ദിട്ഠിഞ്ച അപ്പടിനിസ്സജ്ജിത്വാതി അത്ഥോ. **അബ്രഹ്മചാരീ**തി ബ്രഹ്മസേട്ഠം ചരതീതി ബ്രഹ്മചാരീ, ബ്രഹ്മാ വാ സേട്ഠോ ആചാരോ എതസ്സ അത്ഥീതി ബ്രഹ്മചാരീ, ന ബ്രഹ്മചാരീതി അബ്രഹ്മചാരീ, ബ്രഹ്മചാരിപടിരൂപകോ ദുസ്സീലോതി അത്ഥോ.

ബ്രഹ്മചാരിപടിഞ്ഞോതി "ബ്രഹ്മചാരീ അഹ"ന്തി ഏവംപടിഞ്ഞോ. **പരിപുണ്ണ**ന്തി അഖണ്ഡാദിഭാവേന അവികലം. **പരിസുദ്ധ**ന്തി ഉപക്കിലേസാഭാവേന പരിസുദ്ധം. **അമൂലകേനാ**തി ദിട്ഠാദിമൂലവിരഹിതേന, ദിട്ഠം സുതം പരിസങ്കിതന്തി ഇമേഹി ചോദനാമൂലേഹി വജ്ജിതേന. **അബ്രഹ്മചരിയേന** അസേട്ഠചരിയേന. **അനുദ്ധംസേതീ**തി "പരിസുദ്ധോ അയ"ന്തി ജാനന്തോവ പാരാജികവത്ഥുനാ ധംസേതി പധംസേതി, ചോദേതി അക്കോസതി വാ.

ഗാഥാസു **അഭൂതവാദീ**തി പരസ്സ ദോസം അദിസ്വാവ അഭൂതേന തുച്ഛേന മുസാവാദം കത്വാ പരം അബ്ഭാചിക്ഖന്തോ. **കത്വാ**തി യോ വാ പന പാപകമ്മം കത്വാ "നാഹം ഏതം കരോമീ"തി ആഹ. **ഉഭോപി തേ പേച്ച സമാ ഭവന്തീ**തി തേ ഉഭോപി ജനാ ഇതോ പരലോകം ഗന്ത്വാ നിരയം ഉപഗമനതോ ഗതിയാ സമാനാ ഭവന്തി. തത്ഥ ഗതിയേവ നേസം പരിച്ഛിന്നാ, ന പന ആയു. ബഹുഞ്ഹി പാപം കത്വാ ചിരം നിരയേ പച്ചതി, പരിത്തം കത്വാ അപ്പമത്തകമേവ കാലം. യസ്മാ പന തേസം ഉഭിന്നമ്പി കമ്മം ലാമകമേവ. തേന വുത്തം **"നിഹീനകമ്മാ മനുജാ പരത്ഥാ"**തി. "പരത്ഥാ"തി പന പദസ്സ പുരതോ "പേച്ചാ"തി പദേന സമ്ബന്ധോ - പരത്ഥ പേച്ച ഇതോ ഗന്ത്വാ തേ നിഹീനകമ്മാ സമാ ഭവന്തീതി.

ഏവം ഭഗവാ അഭൂതബ്ഭക്ഖാനവസേന ഭൂതദോസപടിച്ഛാദനവസേന ച പവത്തസ്സ മുസാവാദസ്സ വിപാകം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തസ്മിം ഠാനേ നിസിന്നാനം ബഹൂനം പാപഭിക്ഖൂനം ദുച്ചരിതകമ്മസ്സ വിപാകദസ്സനേന സംവേജനത്ഥം ദ്വേ ഗാഥാ അഭാസി. തത്ഥ **കാസാവകണ്ഠാ**തി കസാവരസപീതത്താ കാസാവേന വത്ഥേന പലിവേഠിതകണ്ഠാ. **പാപധമ്മാ**തി ലാമകധമ്മാ. **അസഞ്ഞതാ**തി കായാദീഹി സഞ്ഞമരഹിതാ. **പാപാ**തി തഥാരൂപാ പാപപുഗ്ഗലാ, പാപേഹി കമ്മേഹി ഉപപജ്ജിത്വാ "തസ്സ കായോപി ആദിത്തോ സമ്പജ്ജലിതോ സജോതിഭൂതോ, സങ്ഘാടിപി ആദിത്താ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൨൧൮-൨൧൯; പാരാ॰ ൨൩൦) ലക്ഖണസംയുത്തേ വുത്തനയേന മഹാദുക്ഖം അനുഭവന്തിയേവ.

തതിയഗാഥായ അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - **യഞ്ചേ ഭുഞ്ജേയ്യ ദുസ്സീലോ** നിസ്സീലപുഗ്ഗലോ കായാദീഹി അസഞ്ഞതോ രട്ഠവാസീഹി സദ്ധായ ദിന്നം യം രട്ഠപിണ്ഡം "സമണോമ്ഹീ"തി പടിജാനന്തോ ഗഹേത്വാ ഭുഞ്ജേയ്യ, തതോ ആദിത്തോ അഗ്ഗിവണ്ണോ അയോഗുളോവ ഭുത്തോ സേയ്യോ സുന്ദരതരോ. കിംകാരണാ? തപ്പച്ചയാ ഹിസ്സ ഏകോവ അത്തഭാവോ ഝായേയ്യ, ദുസ്സീലോ പന ഹുത്വാ സദ്ധാദേയ്യം ഭുഞ്ജിത്വാ അനേകാനിപി ജാതിസതാനി നിരയേ ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി.

ഏകാദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ദിട്ഠിഗതസുത്തവണ്ണനാ

൪൯. ദ്വാദസമേ **ദ്വീഹി ദിട്ഠിഗതേഹീ**തി ഏത്ഥ ദിട്ഠിയോവ ദിട്ഠിഗതാനി "ഗൂഥഗതം മുത്തഗത"ന്തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൯.൧൧) വിയ. ഗഹിതാകാരസുഞ്ഞതായ വാ ദിട്ഠീനം ഗതമത്താനീതി ദിട്ഠിഗതാനി, തേഹി ദിട്ഠിഗതേഹി. **പരിയുട്ഠിതാ**തി അഭിഭൂതാ പലിബുദ്ധാ വാ. പലിബോധത്ഥോ വാപി ഹി പരിയുട്ഠാനസദ്ദോ "ചോരാ മഗ്ഗേ പരിയുട്ഠിംസൂ"തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൪൩൦) വിയ. **ദേവാ**തി ഉപപത്തിദേവാ. തേ ഹി ദിബ്ബന്തി ഉളാരതമേഹി കാമഗുണേഹി ഝാനാദീഹി ച കീളന്തി, ഇദ്ധാനുഭാവേന വാ യഥിച്ഛിതമത്ഥം ഗച്ഛന്തി അധിഗച്ഛന്തീതി ച ദേവാതി വുച്ചന്തി. മനസ്സ ഉസ്സന്നത്താ മനുസ്സാ, ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന ചേതം വുത്തം യഥാ "സത്ഥാ ദേവമനുസ്സാന"ന്തി. **ഓലീയന്തി ഏകേ**തി "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി ഭവേസു ഓലീയനാഭിനിവേസഭൂതേന സസ്സതഭാവേന ഏകച്ചേ ദേവാ മനുസ്സാ ച അവലീയന്തി അല്ലീയന്തി സങ്കോചം ആപജ്ജന്തി, ന തതോ നിസ്സരന്തി.

അതിധാവന്തീതി പരമത്ഥതോ ഭിന്നസഭാവാനമ്പി സഭാവധമ്മാനം യ്വായം ഹേതുഫലഭാവേന സമ്ബന്ധോ, തം അഗ്ഗഹേത്വാ നാനത്തനയസ്സപി ഗഹണേന തത്ഥ തത്ഥേവ ധാവന്തി, തസ്മാ "ഉച്ഛിജ്ജതി അത്താ ച ലോകോ ച, ന ഹോതി പരം മരണാ"തി ഉച്ഛേദേ വാ ഭവനിരോധപടിപത്തിയാ പടിക്ഖേപധമ്മതം അതിധാവന്തി അതിക്കമന്തി. **ചക്ഖുമന്തോ ച പസ്സന്തീ**തി ചസദ്ദോ ബ്യതിരേകേ. പുബ്ബയോഗസമ്പത്തിയാ ഞാണപരിപാകേന പഞ്ഞാചക്ഖുമന്തോ പന ദേവമനുസ്സാ തേനേവ പഞ്ഞാചക്ഖുനാ സസ്സതം ഉച്ഛേദഞ്ച അന്തദ്വയം അനുപഗമ്മ മജ്ഝിമപടിപത്തിദസ്സനേന പച്ചക്ഖം കരോന്തി. തേ ഹി "നാമരൂപമത്തമിദം പടിച്ചസമുപ്പന്നം, തസ്മാ ന സസ്സതം, നാപി ഉച്ഛിജ്ജതീ"തി അവിപരീതതോ പസ്സന്തി.

ഏവം ഓലീയനാദികേ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ഉദ്ദിസിതും **"കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഭവാ**തി കാമഭവോ, രൂപഭവോ, അരൂപഭവോ. അപരേപി തയോ ഭവാ സഞ്ഞീഭവോ, അസഞ്ഞീഭവോ, നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീഭവോ. അപരേപി തയോ ഭവാ ഏകവോകാരഭവോ, ചതുവോകാരഭവോ, പഞ്ചവോകാരഭവോതി. ഏതേഹി ഭവേഹി ആരമന്തി അഭിനന്ദന്തീതി **ഭവാരാമാ**. ഭവേസു രതാ അഭിരതാതി **ഭവരതാ**. ഭവേസു സുട്ഠു മുദിതാതി **ഭവസമ്മുദിതാ. ഭവനിരോധായാ**തി തേസം ഭവാനം അച്ചന്തനിരോധായ അനുപ്പാദനത്ഥായ. **ധമ്മേ ദേസിയമാനേ**തി തഥാഗതപ്പവേദിതേ നിയ്യാനികധമ്മേ വുച്ചമാനേ. **ന പക്ഖന്ദതീ**തി സസ്സതാഭിനിവിട്ഠത്താ സംഖിത്തധമ്മത്താ ന പവിസതി ന ഓഗാഹതി. **ന പസീദതീ**തി പസാദം നാപജ്ജതി ന തം സദ്ദഹതി. **ന സന്തിട്ഠതീ**തി തസ്സം ദേസനായം ന തിട്ഠതി നാധിമുച്ചതി. ഏവം സസ്സതതോ അഭിനിവിസനേന ഭവേസു ഓലീയന്തി.

അട്ടീയമാനാതി ഭവേ ജരാരോഗമരണാദീനി വധബന്ധനച്ഛേദനാദീനി ച ദിസ്വാ സംവിജ്ജനേന തേഹി സമങ്ഗിഭാവേന ഭവേന പീളിയമാനാ ദുക്ഖാപിയമാനാ. **ഹരായമാനാ**തി ലജ്ജമാനാ **ജിഗുച്ഛമാനാ**തി പടികൂലതോ ദഹന്താ. **വിഭവന്തി** ഉച്ഛേദം. **അഭിനന്ദന്തീ**തി തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനാഹി അജ്ഝോസായ നന്ദന്തി. **യതോ കിര ഭോ**തിആദി തേസം അഭിനന്ദനാകാരദസ്സനം. തത്ഥ **യതോ**തി യദാ. **ഭോ**തി ആലപനം. **അയം അത്താ**തി കാരകാദിഭാവേന അത്തനാ പരികപ്പിതം സന്ധായ വദതി. **ഉച്ഛിജ്ജതീ**തി ഉപച്ഛിജ്ജതി. **വിനസ്സതീ**തി ന ദിസ്സതി, വിനാസം അഭാവം ഗച്ഛതി. **ന ഹോതി പരം മരണാ**തി മരണേന ഉദ്ധം ന ഭവതി. **ഏതം സന്ത**ന്തി യദേതം അത്തനോ ഉച്ഛേദാദി, ഏതം സബ്ബഭവവൂപസമതോ സബ്ബസന്താപവൂപസമതോ ച **സന്തം,** സന്തത്താ ഏവ **പണീതം,** തച്ഛാവിപരീതഭാവതോ **യാഥാവം**. തത്ഥ "സന്തം പണീത"ന്തി ഇദം ദ്വയം തണ്ഹാഭിനന്ദനായ വദന്തി, "യാഥാവ"ന്തി ദിട്ഠാഭിനന്ദനായ. **ഏവ**ന്തി ഏവം യഥാവുത്തഉച്ഛേദാഭിനിവേസനേന.

ഭൂതന്തി ഖന്ധപഞ്ചകം. തഞ്ഹി പച്ചയസമ്ഭൂതത്താ പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനത്താ ച ഭൂതന്തി വുച്ചതി. തേനാഹ "ഭൂതമിദം, ഭിക്ഖവേ, സമനുപസ്സഥാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൧). **ഭൂതതോ** അവിപരീതസഭാവതോ സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ച പസ്സതി. ഇദഞ്ഹി ഖന്ധപഞ്ചകം നാമരൂപമത്തം. തത്ഥ "ഇമേ പഥവീആദയോ ധമ്മാ രൂപം, ഇമേ ഫസ്സാദയോ ധമ്മാ നാമം, ഇമാനി നേസം ലക്ഖണാദീനി, ഇമേ നേസം അവിജ്ജാദയോ പച്ചയാ"തി ഏവം സപച്ചയനാമരൂപദസ്സനവസേന ചേവ, "സബ്ബേപിമേ ധമ്മാ അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തി, ഹുത്വാ പടിവേന്തി, തസ്മാ അനിച്ചാ, അനിച്ചത്താ ദുക്ഖാ, ദുക്ഖത്താ അനത്താ"തി ഏവം അനിച്ചാനുപസ്സനാദിവസേന ച പസ്സതീതി അത്ഥോ. ഏത്താവതാ തരുണവിപസ്സനാപരിയോസാനാ വിപസ്സനാഭൂമി ദസ്സിതാ. **നിബ്ബിദായാ**തി ഭൂതസങ്ഖാതസ്സ തേഭൂമകധമ്മജാതസ്സ നിബ്ബിന്ദനത്ഥായ, ഏതേന ബലവവിപസ്സനം ദസ്സേതി. **വിരാഗായാ**തി വിരാഗത്ഥം വിരജ്ജനത്ഥം, ഇമിനാ മഗ്ഗം ദസ്സേതി. **നിരോധായാ**തി നിരുജ്ഝനത്ഥം, ഇമിനാപി മഗ്ഗമേവ ദസ്സേതി. **നിരോധായാ**തി വാ പടിപ്പസ്സദ്ധിനിരോധേന സദ്ധിം അനുപാദിസേസനിബ്ബാനം ദസ്സേതി.

ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചക്ഖുമന്തോ പസ്സന്തീതി ഏവം പഞ്ഞാചക്ഖുമന്തോ സപുബ്ബഭാഗേന മഗ്ഗപഞ്ഞാചക്ഖുനാ ചതുസച്ചധമ്മം പസ്സന്തി.

ഗാഥാസു **യേ ഭൂതം ഭൂതതോ ദിസ്വാ**തി യേ അരിയസാവകാ ഭൂതം ഖന്ധപഞ്ചകം ഭൂതതോ അവിപരീതസഭാവതോ വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ദിസ്വാ. ഏതേന പരിഞ്ഞാഭിസമയം ദസ്സേതി. **ഭൂതസ്സ ച അതിക്കമ**ന്തി ഭാവനാഭിസമയം. അരിയമഗ്ഗോ ഹി ഭൂതം അതിക്കമതി ഏതേനാതി "ഭൂതസ്സ അതിക്കമോ"തി വുത്തോ. **യഥാഭൂതേ**തി അവിപരീതസച്ചസഭാവേ നിബ്ബാനേ. **വിമുച്ചന്തി** അധിമുച്ചന്തി, ഏതേന സച്ഛികിരിയാഭിസമയം ദസ്സേതി. **ഭവതണ്ഹാപരിക്ഖയാ**തി ഭവതണ്ഹായ സബ്ബസോ ഖേപനാ സമുച്ഛിന്ദനതോ, ഏതേന സമുദയപ്പഹാനം ദസ്സേതി.

സവേ ഭൂതപരിഞ്ഞോ സോതി ഏത്ഥ പന സവേതി നിപാതമത്തം. സോ ഭൂതപരിഞ്ഞോ ഭൂതസ്സ അതിക്കമനൂപായേന മഗ്ഗേന ഭവതണ്ഹാപരിക്ഖയാ പരിഞ്ഞാതക്ഖന്ധോ തതോ ഏവ യഥാഭൂതേ നിബ്ബാനേ അധിമുത്തോ. **ഭവാഭവേ**തി ഖുദ്ദകേ ചേവ മഹന്തേ ച, ഉച്ഛേദാദിദസ്സനേ വാ **വീതതണ്ഹോ** ഭിന്നകിലേസോ. **ഭിക്ഖു ഭൂതസ്സ** ഉപാദാനക്ഖന്ധസങ്ഖാതസ്സ അത്തഭാവസ്സ **വിഭവാ,** ആയതിം അനുപ്പാദാ **പുനബ്ഭവം നാഗച്ഛതി,** അപഞ്ഞത്തികഭാവമേവ ഗച്ഛതീതി അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ ദേസനം നിട്ഠാപേസി.

ഇതി ഇമസ്മിം വഗ്ഗേ ഏകാദസമേ വട്ടം കഥിതം, തതിയചതുത്ഥപഞ്ചമേസു പരിയോസാനസുത്തേ ച വട്ടവിവട്ടം കഥിതം, സേസേസു വിവട്ടമേവാതി വേദിതബ്ബം.

ദ്വാദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പരമത്ഥദീപനിയാ ഖുദ്ദകനികായ-അട്ഠകഥായ

ഇതിവുത്തകസ്സ ദുകനിപാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തികനിപാതോ

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. മൂലസുത്തവണ്ണനാ

൭൦. തികനിപാതസ്സ പഠമേ **തീണീ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. **ഇമാനീ**തി അഭിമുഖീകരണം. **അകുസലമൂലാനീ**തി പരിച്ഛിന്നധമ്മനിദസ്സനം. തത്ഥ അകുസലാനി ച താനി മൂലാനി ചാതി അകുസലമൂലാനി. അഥ വാ അകുസലാനം ഹേതുപച്ചയപഭവജനകസമുട്ഠാപകനിബ്ബത്തകട്ഠേന മൂലാനി ചാതി അകുസലമൂലാനി, അകുസലധമ്മാനം കാരണാനീതി അത്ഥോ. കാരണഞ്ഹി യഥാ ഹിനോതി ഏതസ്മാ ഫലം പവത്തതീതി ഹേതു, പടിച്ച ഏതസ്മാ ഏതീതി പച്ചയോ, പഭവതി ഏതസ്മാതി പഭവോ, അത്തനോ ഫലം ജനേതീതി ജനകം, സമുട്ഠാപേതീതി സമുട്ഠാപകം, നിബ്ബത്തേതീതി നിബ്ബത്തകന്തി ച വുച്ചതി. ഏവം പതിട്ഠട്ഠേന മൂലന്തി, തസ്മാ **അകുസലമൂലാനീ**തി അകുസലാനം സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനാനി, കാരണാനീതി വുത്തം ഹോതി.

കേചി പന ''സാലിആദീനം സാലിബീജാദീനി വിയ മണിപ്പഭാദീനം മണിവണ്ണാദയോ വിയ ച അകുസലാനം അകുസലഭാവസാധകോ ലോഭാദീനം മൂലട്ഠോ''തി വദന്തി. ഏവം സന്തേ അകുസലചിത്തസമുട്ഠാനരൂപേസു തേസം ഹേതുപച്ചയഭാവോ ന സിയാ. ന ഹി താനി തേസം അകുസലഭാവം സാധേന്തി, ന ച പച്ചയാ ന ഹോന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧).

അഹേതുകസ്സ ച മോഹസ്സ അകുസലഭാവോ ന സിയാ അകുസലഭാവസാധകസ്സ മൂലന്തരസ്സ അഭാവതോ. അഥാപി സിയാ ലോഭാദീനം സഭാവസിദ്ധോ അകുസലാദിഭാവോ, തംസമ്പയുത്താനം പന ലോഭാദിപടിബദ്ധോതി. ഏവമ്പി യഥാ ലോഭാദീനം, ഏവം അലോഭാദീനമ്പി സഭാവസിദ്ധോ കുസലാദിഭാവോതി അലോഭാദയോ കുസലാ ഏവ സിയും, ന അബ്യാകതാ, ന ച ഹോന്തി. തസ്മാ യഥാ സമ്പയുത്തേസു, ഏവം മൂലേസുപി കുസലാദിഭാവോ പരിയേസിതബ്ബോ. യോനിസോമനസികാരാദികോ വിയ ഹി കുസലഭാവസ്സ, അയോനിസോമനസികാരാദികോ അകുസലഭാവസ്സ കാരണന്തി ഗഹേതബ്ബം. ഏവം അകുസലഭാവസാധനവസേന ലോഭാദീനം മൂലട്ഠം അഗ്ഗഹേത്വാ സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനവസേന ഗയ്ഹമാനേ ന കോചി ദോസോ. ലദ്ധഹേതുപച്ചയാ ഹി ധമ്മാ വിരൂള്ഹമൂലാ വിയ പാദപാ ഥിരാ ഹോന്തി സുപ്പതിട്ഠിതാ, ഹേതുരഹിതാ പന തിലബീജകാദിസേവാലാ വിയ ന സുപ്പതിട്ഠിതാതി ഹേതുആദിഅത്ഥേന അകുസലാനം ഉപകാരകത്താ മൂലാനീതി അകുസലമൂലാനി. യസ്മാ പന മൂലേന മുത്തോ അകുസലചിത്തുപ്പാദോ നത്ഥി, തസ്മാ തീഹി മൂലേഹി സബ്ബോ അകുസലരാസി പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

താനി അകുസലമൂലാനി സരൂപതോ ദസ്സേതും **''ലോഭോ അകുസലമൂല''**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ലോഭാദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ

വുത്തമേവ. തത്ഥ പന തതിയമഗ്ഗവജ്ഝാ ലോഭാദയോ ആഗതാ, ഇധ പന അനവസേസാതി അയമേവ വിസേസോ.

ഗാഥായം **പാപചേതസ**ന്തി അകുസലധമ്മസമായോഗതോ ലാമകചിത്തം. **ഹിംസന്തീ**തി അത്തനോ പവത്തിക്ഖണേ ആയതിം വിപാകക്ഖണേ ച വിബാധേന്തി. **അത്തസമ്ഭൂതാ**തി അത്തനി ജാതാ. **തചസാര**ന്തി ഗണ്ഠിതം, വേളുന്തി അത്ഥോ. **സമ്ഫല**ന്തി അത്തനോ ഫലം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഖദിരസീസപാദയോ വിയ അന്തോസാരോ അഹുത്വാ ബഹിസാരതായ തചസാരന്തി ലദ്ധനാമം വേളുആദിം യഥാ അത്തസമ്ഭൂതമേവ ഫലം ഹിംസതി വിനാസേതി, ഏവമേവ അന്തോ സീലാദിസാരരഹിതം ലാമകചിത്തം പുഗ്ഗലം അത്തസമ്ഭൂതായേവ ലോഭാദയോ വിനാസേന്തീതി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ധാതുസുത്തവണ്ണനാ

൫൧. ദുതിയേ **ധാതുയോ**തി അത്തനോ ഫലസ്സ സഭാവസ്സ ച ധാരണട്ഠേന ധാതുയോ. യഞ്ചേത്ഥ ഫലനിബ്ബത്തകം, തം അത്തനോ ഫലസ്സ സഭാവസ്സ ച, ഇതരം സഭാവസ്സേവ ധാരണട്ഠേന ധാതു. **രൂപധാതൂ**തി രൂപഭവോ. ധാതുയാ ആഗതട്ഠാനേ ഭവേന പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബം, ഭവസ്സ ആഗതട്ഠാനേ ധാതുയാ പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബന്തി ഇധ ഭവേന പരിച്ഛേദോ കഥിതോ. തസ്മാ -

> "കതമേ ധമ്മാ രൂപാവചരാ? ഹേട്ഠതോ ബ്രഹ്മലോകം പരിയന്തം കരിത്വാ ഉപരിതോ അകനിട്ഠേ ദേവേ അന്തോ കരിത്വാ ഏത്ഥാവചരാ ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ ഖന്ധധാതുആയതനാ, ഇമേ ധമ്മാ രൂപാവചരാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൮൯) -

ഏവം വുത്താ രൂപാവചരധമ്മാ രൂപധാതു. **അരൂപധാതൂ**തി അരൂപഭവോ. ഇധാപി ഭവേന പരിച്ഛേദോ കഥിതോതി -

> "കതമേ ധമ്മാ അരൂപാവചരാ? ഹേട്ഠതോ ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗേ ദേവേ അന്തോ കരിത്വാ, ഉപരിതോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനൂപഗേ ദേവേ അന്തോ കരിത്വാ, ഏത്ഥാവചരാ ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ ഖന്ധധാതുആയതനാ, ഇമേ ധമ്മാ അരൂപാവചരാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൯൧) -

ഏവം വുത്താ അരൂപാവചരധമ്മാ അരൂപധാതു. **നിരോധധാതൂ**തി നിബ്ബാനം വേദിതബ്ബം.

അപരോ നയോ - രൂപസഹിതാ, രൂപപടിബദ്ധാ, ധമ്മപ്പവത്തി **രൂപധാതു,** പഞ്ചവോകാരഭവോ, ഏകവോകാരഭവോ ച, തേന സകലോ കാമഭവോ രൂപഭവോ ച സങ്ഗഹിതോ. രൂപരഹിതാ ധമ്മപ്പവത്തി **അരൂപധാതു,** ചതുവോകാരഭവോ, തേന അരൂപഭവോ സങ്ഗഹിതോ. ഇതി ദ്വീഹി പദേഹി തയോ ഭവാ സബ്ബോ സംസാരപ്പവത്തി ദസ്സിതാ. തതിയപദേന പന അസങ്ഖതധാതുയേവ സങ്ഗഹിതാതി മഗ്ഗഫലാനി ഇധ തികവിനിമുത്തധമ്മാ നാമ ജാതാ. കേചി പന "രൂപധാതൂതി രൂപസഭാവാ ധമ്മാ, അരൂപധാതൂതി

അരൂപസഭാവാ ധമ്മാതി പദദ്വയേന അനവസേസതോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഗഹിതാ”തി. “രൂപതണ്ഹായ വിസയഭൂതാ ധമ്മാ രൂപധാതു, അരൂപതണ്ഹായ വിസയഭൂതാ അരൂപധാതൂ”തി ച വദന്തി, തം സബ്ബം ഇധ നാധിപ്പേതം. തസ്മാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഗാഥാസു **രൂപധാതും പരിഞ്ഞായാ**തി രൂപപടിബദ്ധധമ്മപവത്തിം ഞാതപരിഞ്ഞാദീഹി തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിജാനിത്വാ. **ആരുപ്പേസു അസണ്ഠിതാ**തി അരൂപാവചരധമ്മേസു ഭവരാഗവസേന ഭവദിട്ഠിവസേന ച ന പതിട്ഠിതാ അനല്ലീനാ. “അരൂപേസു അസണ്ഠിതാ”തി ച പഠന്തി, സോ ഏവ അത്ഥോ. ഏത്താവതാ തേഭൂമകധമ്മാനം പരിഞ്ഞാ വുത്താ. **നിരോധേ യേ വിമുച്ചന്തീ**തി യേ നിബ്ബാനേ ആരമ്മണഭൂതേ അഗ്ഗമഗ്ഗഫലവസേന സമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധീഹി അനവസേസകിലേസതോ വിമുച്ചന്തി. **തേ ജനാ മച്ചുഹായിനോ**തി തേ ഖീണാസവജനാ മരണം സമതീതാ.

ഏവം ധാതുത്തയസമതിക്കമേന അമതാധിഗമം ദസ്സേത്വാ “അയഞ്ച പടിപദാ മയാ ഗതമഗ്ഗോ ച തുമ്ഹാകം ദസ്സിതോ”തി തത്ഥ നേസം ഉസ്സാഹം ജനേന്തോ ദുതിയം ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **കായേനാ**തി നാമകായേന മഗ്ഗഫലേഹി. **ഫുസയിത്വാ**തി പത്വാ. **നിരൂപധി**ന്തി ഖന്ധാദിസബ്ബൂപധിരഹിതം. **ഉപധിപ്പടിനിസ്സഗ്ഗ**ന്തി തേസംയേവ ച ഉപധീനം പടിനിസ്സജ്ജനകാരണം. നിബ്ബാനസ്സ ഹി മഗ്ഗഞാണേന സച്ഛികിരിയായ സബ്ബേ ഉപധയോ പടിനിസ്സട്ഠാ ഹോന്തീതി തം തേസം പടിനിസ്സജ്ജനകാരണം. **സച്ഛികത്വാ**തി കാലേന കാലം ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനേന അത്തപച്ചക്ഖം കത്വാ **അനാസവോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ** തമേവ **അസോകം വിരജം** നിബ്ബാനപദം ദേസേതി. തസ്മാ തദധിഗമായ ഉസ്സുക്കം കാതബ്ബന്തി.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഠമവേദനാസുത്തവണ്ണനാ

൫൨. തതിയേ **വേദനാ**തി ആരമ്മണരസം വേദിയന്തി അനുഭവന്തീതി വേദനാ. താ വിഭാഗതോ ദസ്സേതും **“സുഖാ വേദനാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സുഖ**-സദ്ദോ അത്ഥുദ്ധാരവസേന ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. **ദുക്ഖ**-സദ്ദോ പന “ജാതിപി ദുക്ഖാ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൭; വിഭ॰ ൧൯൦) ദുക്ഖവത്ഥുസ്മിം ആഗതോ. “യസ്മാ ച ഖോ, മഹാലി, രൂപം ദുക്ഖം ദുക്ഖാനുപതിതം ദുക്ഖാവക്കന്ത”ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൬൦) ദുക്ഖാരമ്മണേ. “ദുക്ഖോ പാപസ്സ ഉച്ചയോ”തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൧൭) ദുക്ഖപച്ചയേ. “യാവഞ്ചിദം, ഭിക്ഖവേ, ന സുകരാ അക്ഖാനേന പാപുണിതും, യാവ ദുക്ഖാ നിരയാ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦) ദുക്ഖപച്ചയട്ഠാനേ. “സുഖസ്സ ച പഹാനാ ദുക്ഖസ്സ ച പഹാനാ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൨; ധ॰ സ॰ ൧൬൫) ദുക്ഖവേദനായം. ഇധാപി ദുക്ഖവേദനായമേവ.

വചനത്ഥതോ പന സുഖയതീതി **സുഖാ**. ദുക്ഖയതീതി **ദുക്ഖാ**. ന ദുക്ഖാ ന സുഖാതി **അദുക്ഖമസുഖാ,** മകാരോ പദസന്ധിവസേന വുത്തോ. താസു ഇട്ഠാനുഭവനലക്ഖണാ സുഖാ, അനിട്ഠാനുഭവനലക്ഖണാ ദുക്ഖാ, ഉഭയവിപരീതാനുഭവനലക്ഖണാ അദുക്ഖമസുഖാ. തസ്മാ

സുഖദുക്ഖവേദനാനം ഉപ്പത്തി പാകടാ, ന അദുക്ഖമസുഖായ. യദാ ഹി സുഖം ഉപ്പജ്ജതി, സകലസരീരം ഭേന്തം മദ്ദന്തം ഫരമാനം സതധോതസപ്പിം ഖാദാപേന്തം വിയ, സതപാകതേലം മക്ഖേന്തം വിയ, ഘടസഹസ്സേന പരിളാഹം നിബ്ബാപയമാനം വിയ ച "അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ"ന്തി വാചം നിച്ഛാരയമാനമേവ ഉപ്പജ്ജതി. യദാ ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, സകലസരീരം ഖോഭേന്തം മദ്ദന്തം ഫരമാനം തത്തഫാലം പവേസേന്തം വിയ വിലീനതമ്ബലോഹം ആസിഞ്ചന്തം വിയ ച "അഹോ ദുക്ഖം, അഹോ ദുക്ഖ"ന്തി വിപ്പലാപേന്തമേവ ഉപ്പജ്ജതി. ഇതി സുഖദുക്ഖവേദനാനം ഉപ്പത്തി പാകടാ.

അദുക്ഖമസുഖാ പന ദുബ്ബിജാനാ ദുദ്ദീപനാ അന്ധകാരാ അവിഭൂതാ. സാ സുഖദുക്ഖാനം അപഗമേ സാതാസാതപടിപക്ഖവസേന മജ്ഝത്താകാരഭൂതാ നയതോ ഗണ്ഹന്തസ്സേവ പാകടാ ഹോതി. യഥാ കിം? യഥാ പുബ്ബാപരം സപംസുകേ പദേസേ ഉപചരിതമഗ്ഗവസേന പിട്ഠിപാസാണേ മിഗേന ഗതമഗ്ഗോ, ഏവം ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണേസു സുഖദുക്ഖാനുഭവനേനപി മജ്ഝത്താരമ്മണാനുഭവനഭാവേന വിഞ്ഞായതി. മജ്ഝത്താരമ്മണഗ്ഗഹണം പിട്ഠിപാസാണഗമനം വിയ ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണഗ്ഗഹണാഭാവതോ . യഞ്ച തത്രാനുഭവനം, സാ അദുക്ഖമസുഖാതി.

ഏവമേത്ഥ സുഖദുക്ഖഅദുക്ഖമസുഖഭാവേന തിധാ വുത്താപി കത്ഥചി സുഖദുക്ഖഭാവേന ദ്വിധാ വുത്താ. യഥാഹ - "ദ്വേപി മയാ, ആനന്ദ, വേദനാ വുത്താ, പരിയായേന സുഖാ വേദനാ, ദുക്ഖാ വേദനാ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൮൯). കത്ഥചി തിസ്സോപി വിസും വിസും സുഖദുക്ഖഅദുക്ഖമസുഖഭാവേന "സുഖാ വേദനാ ഠിതിസുഖാ വിപരിണാമദുക്ഖാ, ദുക്ഖാ വേദനാ ഠിതിദുക്ഖാ വിപരിണാമസുഖാ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ ഞാണസുഖാ അഞ്ഞാണദുക്ഖാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫). കത്ഥചി സബ്ബാപി ദുക്ഖഭാവേന. വുത്തഞ്ഹേതം "യം കിഞ്ചി വേദയിതം, സബ്ബം തം ദുക്ഖസ്മിന്തി വദാമീ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൯).

തത്ഥ സിയാ - യദി തിസ്സോ വേദനാ യഥാ ഇധ വുത്താ, അഞ്ഞേസു ച ഏദിസേസു സുത്തേസു അഭിധമ്മേ ച ഏവം അവത്വാ കസ്മാ ഏവം വുത്തം "യം കിഞ്ചി വേദയിതം, സബ്ബം തം ദുക്ഖസ്മിന്തി വദാമീ"തി, "ദ്വേപി മയാ, ആനന്ദ, വേദനാ വുത്താ"തി ച? സന്ധായഭാസിതമേതം, തസ്മാ സാ പരിയായദേസനാ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> "സങ്ഖാരാനിച്ചതം, ആനന്ദ, മയാ സന്ധായ ഭാസിതം സങ്ഖാരവിപരിണാമതം, 'യം കിഞ്ചി വേദയിതം, സബ്ബം തം ദുക്ഖസ്മി'"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൯).

> "ദ്വേപി മയാ, ആനന്ദ, വേദനാ വുത്താ പരിയായേനാ"തി ച (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൯).

ഏത്ഥ ഹി സുഖാ അദുക്ഖമസുഖാതി ഇമാസം ദ്വിന്നം വേദനാനം നിപ്പരിയായേന ദുക്ഖഭാവോ നത്ഥി, വേനേയ്യജ്ഝാസയേന പന തത്ഥ നിച്ഛന്ദദസ്സനത്ഥം പരിയായേന ദുക്ഖഭാവോ വുത്തോതി സാ താദിസീ

പരിയായദേസനാ. അയം പന വേദനത്തയദേസനാ സഭാവകഥാതി കത്വാ നിപ്പരിയായദേസനാതി അയമേത്ഥ ആചരിയാനം സമാനകഥാ.

വിതണ്ഡവാദീ പനാഹ “ദുക്ഖതാദ്വയവചനതോ പരിയായദേസനാവ വേദനത്തയദേസനാ”തി. സോ “മാ ഹേവ”ന്തിസ്സ വചനീയോ, യസ്മാ ഭഗവതാ സബ്ബാസം വേദനാനം ദുക്ഖഭാവോ അധിപ്പായവസേന വുത്തോ “സങ്ഖാരാനിച്ചതം, ആനന്ദ, മയാ സന്ധായ ഭാസിതം സങ്ഖാരവിപരിണാമതം ‘യം കിഞ്ചി വേദയിതം, സബ്ബം തം ദുക്ഖസ്മി’”ന്തി. യദി പനേത്ഥ വേദനത്തയദേസനാ പരിയായദേസനാ സിയാ, “ഇദം മയാ സന്ധായ ഭാസിതം തിസ്സോ വേദനാ”തി വത്തബ്ബം സിയാ, ന പനേതം വുത്തം.

അപിചായമേവ വത്തബ്ബോ “കോ, പനാവുസോ, വേദനത്തയദേസനായ അധിപ്പായോ”തി? സചേ വദേയ്യ “മുദുകാ ദുക്ഖാ വേദനാ സുഖാ, അധിമത്താ ദുക്ഖാ, മജ്ഝിമാ അദുക്ഖമസുഖാതി വേനേയ്യജ്ഝാസയേന വുത്താ. താസു ഹി ന സത്താനം സുഖാദിവഡ്ഢീ”തി. സോ വത്തബ്ബോ - കോ പനാവുസോ ദുക്ഖവേദനായ സഭാവോ, യേന “സബ്ബാ വേദനാ ദുക്ഖാ”തി വുച്ചേയ്യും? യദി യായ ഉപ്പന്നായ സത്താ വിയോഗമേവ ഇച്ഛന്തി, സോ ദുക്ഖവേദനായ സഭാവോ. യായ ച പന ഉപ്പന്നായ സത്താ അവിയോഗമേവ ഇച്ഛന്തി, യായ ന ഉഭയം ഇച്ഛന്തി, സാ കഥം ദുക്ഖവേദനാ സിയാ? അഥ യാ അത്തനോ നിസ്സയസ്സ ഉപഘാതകാരീ, സാ ദുക്ഖാ. യാ അനുഗ്ഗഹകാരീ, സാ കഥം ദുക്ഖാ സിയാ. അഥ പന യദരിയാ ദുക്ഖതോ പസ്സന്തി, സോ ദുക്ഖവേദനായ സഭാവോ, സങ്ഖാരദുക്ഖതായ വേദനം അരിയാ ദുക്ഖതോ പസ്സന്തി, സാ ച അഭിണ്ഹസഭാവാതി കഥം താസം വേദനാനം മുദുമജ്ഝിമാധിമത്തദുക്ഖഭാവോ സിയാ? യദി ച സങ്ഖാരദുക്ഖതായ ഏവ വേദനാനം ദുക്ഖഭാവോ സിയാ, “തിസ്സോ ഇമാ, ഭിക്ഖവേ, ദുക്ഖതായോ ദുക്ഖദുക്ഖതാ, വിപരിണാമദുക്ഖതാ, സങ്ഖാരദുക്ഖതാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫) അയം ദുക്ഖതാനം വിഭാഗദേസനാ നിപ്പയോജനാ സിയാ. തഥാ ച സതി സുത്തമേവ പടിബാഹിതം സിയാ, പുരിമേസു ച തീസു രൂപാവചരജ്ഝാനേസു മുദുകാ ദുക്ഖാ വേദനാതി ആപജ്ജതി സുഖവേദനാവചനതോ. ചതുത്ഥജ്ഝാനേ അരൂപജ്ഝാനേസു ച മജ്ഝിമാ, അദുക്ഖമസുഖവേദനാവചനതോ. ഏവം സന്തേ പുരിമാ തിസ്സോ രൂപാവചരസമാപത്തിയോ ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തിയാ അരൂപസമാപത്തീഹി ച സന്തതരാതി ആപജ്ജതി. കഥം വാ സന്തതരപ്പണീതതരാസു സമാപത്തീസു ദുക്ഖവേദനായ അധികഭാവോ യുജ്ജതി? തസ്മാ വേദനത്തയദേസനായ പരിയായദേസനാഭാവോ ന യുത്തോതി.

യം പന വുത്തം “ദുക്ഖേ സുഖന്തി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ”തി (അ॰ നി॰ ൪.൪൯; പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൬), തം കഥന്തി? വിപരിണാമദുക്ഖതായ സങ്ഖാരദുക്ഖതായ ച യഥാഭൂതാനവബോധേന യാ ഏകന്തതോ സുഖസഞ്ഞാ, യാ ച ദുക്ഖനിമിത്തേ സുഖനിമിത്തസഞ്ഞാ, തം സന്ധായ വുത്തം. ഏവമ്പി “സുഖാ, ഭിക്ഖവേ, വേദനാ ദുക്ഖതോ ദട്ഠബ്ബാ”തി (ഇതിവു॰ ൫൩) ഇദം പന കഥന്തി? ഇദം പന വിപരിണാമദസ്സനേ സന്നിയോജനത്ഥം വുത്തം തസ്സ തത്ഥ വിരാഗുപ്പത്തിയാ ഉപായഭാവതോ സുഖവേദനായ ബഹുദുക്ഖാനുഗതഭാവതോ ച. തഥാ ഹി ദുക്ഖസ്സ ഹേതുഭാവതോ അനേകേഹി ദുക്ഖധമ്മേഹി അനുബദ്ധത്താ ച പണ്ഡിതാ സുഖമ്പി ദുക്ഖമിച്ചേവ പടിപന്നാ.

ഏവമ്പി നത്ഥേവ സുഖാ വേദനാ, സുഖഹേതൂനം നിയമാഭാവതോ. യേ ഹി സുഖവേദനായ ഹേതുസമ്മതാ ഘാസച്ഛാദനാദയോ, തേ ഏവ അധിമത്തം അകാലേ ച പടിസേവിയമാനാ ദുക്ഖവേദനായ ഹേതുഭാവമാപജ്ജന്തി. ന ച യേനേവ ഹേതുനാ സുഖം, തേനേവ ദുക്ഖന്തി യുത്തം വത്തും. തസ്മാ ന തേ സുഖഹേതൂ, ദുക്ഖന്തരാപഗമേ പന അവിഞ്ഞൂനം സുഖസഞ്ഞാ യഥാ ചിരതരം ഠാനാദിഇരിയാപഥസമങ്ഗീ ഹുത്വാ തദഞ്ഞഇരിയാപഥസമായോഗേ മഹന്തഞ്ച ഭാരം വഹതോ ഭാരനിക്ഖേപേ ചേവ വൂപസമേ ച, തസ്മാ നത്ഥേവ സുഖന്തി? തയിദം സമ്മദേവ സുഖഹേതും അപരിഞ്ഞായ തസ്സ നിയമാഭാവപരികപ്പനം. ആരമ്മണമത്തമേവ ഹി കേവലം സുഖഹേതും മനസികത്വാ ഏവം വുത്തം, അജ്ഝത്തികസരീരസ്സ അവത്ഥാവിസേസം സമുദിതം പന ഏകജ്ഝം തദുഭയം സുഖാദിഹേതൂതി വേദിതബ്ബം. യാദിസഞ്ച തദുഭയം സുഖവേദനായ ഹേതു, താദിസം ന കദാചിപി ദുക്ഖവേദനായ ഹേതു ഹോതീതി വവത്ഥിതാ ഏവ സുഖാദിഹേതു. യഥാ നാമ തേജോധാതു സാലിയവധാകസസ്സാദീനം യാദിസമവത്ഥന്തരം പത്വാ സാതമധുരഭാവഹേതു ഹോതി, ന താദിസമേവ പത്വാ കദാചിപി അസാതഅമധുരഭാവഹേതു ഹോതി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

ദുക്ഖാപഗമേവ കദാചി സുഖവേദനന്തരം ഉപലബ്ഭതി. തത്ഥ സുഖേയേവ സുഖസഞ്ഞാ, ന ദുക്ഖാപഗമമത്തേ യഥാ അദ്ധാനഗമനപരിസ്സമകിലന്തസ്സ സമ്ബാഹനേ ഇരിയാപഥപരിവത്തനേ ച, അഞ്ഞഥാ കാലന്തരേപി പരിസ്സമാപഗമേ താദിസീ സുഖസഞ്ഞാ സിയാ. ദുക്ഖാപഗമമത്തേ പന സുഖന്തി പരികപ്പനാ വേദനാവിസേസസ്സ അനുപലബ്ഭമാനത്താ. ഏകന്തേനേവ ചേതം ഏവം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, യതോ പണീതപ്പണീതാനിയേവ ആരമ്മണാനി മഹതാ ആയാസേന സത്താ അഭിപത്ഥയന്തി, ന ച നേസം യേന കേനചി യഥാലദ്ധമത്തേന പച്ചയേന പതികാരം കാതും സക്കാ തണ്ഹുപ്പാദേനാതി . വേദനാപച്ചയാ ഹി തണ്ഹാഉപാദി, തഥാഭാവേ ച സുഗന്ധമധുരസുഖസമ്ഫസ്സാദിവത്ഥൂനം ഇതരീതരഭാവേന സുഖവിസേസസഞ്ഞാ ജായമാനാ കതമസ്സ ദുക്ഖവിസേസസ്സ അപഗമനേ ഘാനജിവ്ഹാകായദ്വാരേസു, സോതദ്വാരേ ച ദിബ്ബസങ്ഗീതസദിസപഞ്ചങ്ഗികതൂരിയസദ്ദാവധാരണേ. തസ്മാ ന ദുക്ഖവേദനായമേവ ദുക്ഖന്തരാപഗമേ സുഖസഞ്ഞാ, നാപി കേവലേ ദുക്ഖാപഗമമത്തേതി ആഗമതോ യുത്തിതോപി വവത്ഥിതാ തിസ്സോ വേദനാതി ഭഗവതോ വേദനത്തയദേസനാ നീതത്ഥായേവ, ന നേയ്യത്ഥാതി സഞ്ഞാപേതബ്ബം. ഏവഞ്ചേതം ഉപേതി, ഇച്ചേതം കുസലം, നോ ചേ, കമ്മം കത്വാ ഉയ്യോജേതബ്ബോ "ഗച്ഛ യഥാസുഖ"ന്തി.

ഏവമേതാ അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖസഭാവവവത്ഥിതലക്ഖണാ ഏവ തിസ്സോ വേദനാ ഭഗവതാ ദേസിതാ. തഞ്ച ഖോ വിപസ്സനാകമ്മികാനം യോഗാവചരാനം വേദനാമുഖേന അരൂപകമ്മട്ഠാനദസ്സനത്ഥം. ദുവിധഞ്ഹി കമ്മട്ഠാനം രൂപകമ്മട്ഠാനം, അരൂപകമ്മട്ഠാനന്തി. തത്ഥ ഭഗവാ രൂപകമ്മട്ഠാനം കഥേന്തോ സങ്ഖേപമനസികാരവസേന വാ വിത്ഥാരമനസികാരവസേന വാ ചതുധാതുവവത്ഥാനാദിവസേന വാ കഥേതി. അരൂപകമ്മട്ഠാനം പന കഥേന്തോ ഫസ്സവസേന വാ വേദനാവസേന വാ ചിത്തവസേന വാ കഥേതി. ഏകച്ചസ്സ ഹി ആപാഥഗതേ ആരമ്മണേ ആവജ്ജതോ തത്ഥ ചിത്തചേതസികാനം പഠമാഭിനിപാതോ ഫസ്സോ തം ആരമ്മണം ഫുസന്തോ ഉപ്പജ്ജമാനോ പാകടോ ഹോതി, ഏകച്ചസ്സ തം ആരമ്മണം അനുഭവന്തീ ഉപ്പജ്ജമാനാ വേദനാ പാകടാ

ഹോതി, ഏകച്ചസ്സ തം ആരമ്മണം വിജാനന്തം ഉപ്പജ്ജമാനം വിഞ്ഞാണം പാകടം ഹോതി. ഇതി തേസം തേസം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയേന യഥാപാകടം ഫസ്സാദിമുഖേന തിധാ അരൂപകമ്മട്ഠാനം കഥേതി.

തത്ഥ യസ്സ ഫസ്സോ പാകടോ ഹോതി, സോപി "ന കേവലം ഫസ്സോവ ഉപ്പജ്ജതി, തേന സദ്ധിം തദേവ ആരമ്മണം അനുഭവമാനാ വേദനാപി ഉപ്പജ്ജതി, സഞ്ജാനമാനാ സഞ്ഞാപി, ചേതയമാനാ ചേതനാപി, വിജാനമാനം വിഞ്ഞാണമ്പി ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഫസ്സപഞ്ചമകേയേവ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. യസ്സ വേദനാ പാകടാ ഹോതി, സോപി "ന കേവലം വേദനാവ ഉപ്പജ്ജതി, തായ സദ്ധിം ഫുസമാനോ ഫസ്സോപി ഉപ്പജ്ജതി, സഞ്ജാനമാനാ സഞ്ഞാപി, ചേതയമാനാ ചേതനാപി , വിജാനമാനം വിഞ്ഞാണമ്പി ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഫസ്സപഞ്ചമകേയേവ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. യസ്സ വിഞ്ഞാണം പാകടം ഹോതി, സോപി "ന കേവലം വിഞ്ഞാണമേവ ഉപ്പജ്ജതി, തേന സദ്ധിം തദേവാരമ്മണം ഫുസമാനോ ഫസ്സോപി ഉപ്പജ്ജതി, അനുഭവമാനാ വേദനാപി, സഞ്ജാനമാനാ സഞ്ഞാപി, ചേതയമാനാ ചേതനാപി ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഫസ്സപഞ്ചമകേയേവ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി.

സോ "ഇമേ ഫസ്സപഞ്ചമകാ ധമ്മാ കിംനിസ്സിതാ"തി ഉപധാരേന്തോ "വത്ഥുനിസ്സിതാ"തി പജാനാതി. വത്ഥു നാമ കരജകായോ. യം സന്ധായ വുത്തം "ഇദഞ്ച പന മേ വിഞ്ഞാണം ഏത്ഥസിതം ഏത്ഥപടിബദ്ധ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൪; മ॰ നി॰ ൨.൨൫൨). സോ അത്ഥതോ ഭൂതാ ചേവ ഉപാദാരൂപാനി ച, ഏവമേത്ഥ വത്ഥു രൂപം, ഫസ്സപഞ്ചമകാ നാമന്തി നാമരൂപമത്തമേവ പസ്സതി. രൂപഞ്ചേത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ, നാമം ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാതി പഞ്ചക്ഖന്ധമത്തം ഹോതി. നാമരൂപവിനിമുത്താ ഹി പഞ്ചക്ഖന്ധാ, പഞ്ചക്ഖന്ധവിനിമുത്തം വാ നാമരൂപം നത്ഥി. സോ "ഇമേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ കിംഹേതുകാ"തി ഉപപരിക്ഖന്തോ "അവിജ്ജാദിഹേതുകാ"തി, തതോ "പച്ചയോ ചേവ പച്ചയുപ്പന്നഞ്ച ഇദം, അഞ്ഞോ സത്തോ വാ പുഗ്ഗലോ വാ നത്ഥി, സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജമത്തമേവാ"തി സപ്പച്ചയനാമരൂപവസേന തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ വിപസ്സനാപടിപാടിയാ "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസന്തോ വിചരതി. സോ "അജ്ജ അജ്ജാ"തി പടിവേധം ആകങ്ഖമാനോ തഥാരൂപേ സമയേ ഉതുസപ്പായം, പുഗ്ഗലസപ്പായം, ഭോജനസപ്പായം, ധമ്മസ്സവനസപ്പായം വാ ലഭിത്വാ ഏകപല്ലങ്കേന നിസിന്നോവ വിപസ്സനം മത്ഥകം പാപേത്വാ അരഹത്തേ പതിട്ഠാതി. ഏവം ഇമേസം തിണ്ണം ജനാനം യാവ അരഹത്താ കമ്മട്ഠാനം വേദിതബ്ബം. ഇധ പന ഭഗവാ വേദനാവസേന ബുജ്ഝനകാനം അജ്ഝാസയേന അരൂപകമ്മട്ഠാനം കഥേന്തോ വേദനാവസേന കഥേസി. തത്ഥ -

"ലക്ഖണഞ്ച അധിട്ഠാനം, ഉപ്പത്തി അനുസയോ തഥാ;
ഠാനം പവത്തികാലോ ച, ഇന്ദ്രിയഞ്ച ദ്വിധാദിതാ"തി. -

ഇദം പകിണ്ണകം വേദിതബ്ബം - തത്ഥ **ലക്ഖണം** ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **അധിട്ഠാന**ന്തി ഫസ്സോ. "ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തി ഹി വചനതോ ഫസ്സോ വേദനായ അധിട്ഠാനം. തഥാ ഹി സോ വേദനാധിട്ഠാനഭാവതോ നിച്ചമ്മഗാവീഉപമായ ഉപമിതോ. തത്ഥ സുഖവേദനീയോ ഫസ്സോ സുഖായ വേദനായ അധിട്ഠാനം, ദുക്ഖവേദനീയോ ഫസ്സോ ദുക്ഖായ വേദനായ, അദുക്ഖമസുഖവേദനീയോ ഫസ്സോ അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ അധിട്ഠാനം, ആസന്നകാരണന്തി അത്ഥോ. വേദനാ കസ്സ പദട്ഠാനം? "വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ"തി വചനതോ തണ്ഹായ പദട്ഠാനം അഭിപത്ഥനീയഭാവതോ. സുഖാ

വേദനാ താവ തണ്ഹായ പദട്ഠാനം ഹോതു, ഇതരാ പന കഥന്തി? വുച്ചതേ സുഖസമങ്ഗീപി താവ തംസദിസം തതോ വാ ഉത്തരിതരം സുഖം അഭിപത്ഥേതി, കിമങ്ഗ പന ദുക്ഖസമങ്ഗീഭൂതോ. അദുക്ഖമസുഖാ ച സന്തഭാവേന സുഖമിച്ചേവ വുച്ചതീതി തിസ്സോപി വേദനാ തണ്ഹായ പദട്ഠാനം.

ഉപ്പത്തീതി ഉപ്പത്തികാരണം. ഇട്ഠാരമ്മണഭൂതാ ഹി സത്തസങ്ഖാരാ സുഖവേദനായ ഉപ്പത്തികാരണം, തേ ഏവ അനിട്ഠാരമ്മണഭൂതാ ദുക്ഖവേദനായ, മജ്ഝത്താരമ്മണഭൂതാ അദുക്ഖമസുഖായ. വിപാകതോ തദാകാരഗ്ഗഹണതോ ചേത്ഥ ഇട്ഠാനിട്ഠതാ വേദിതബ്ബാ.

അനുസയോതി ഇമാസു തീസു വേദനാസു സുഖായ വേദനായ രാഗാനുസയോ അനുസേതി, ദുക്ഖായ വേദനായ പടിഘാനുസയോ, അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ അവിജ്ജാനുസയോ അനുസേതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''സുഖായ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, വേദനായ രാഗാനുസയോ അനുസേതീ''തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫).

ദിട്ഠിമാനാനുസയാ ചേത്ഥ രാഗപക്ഖിയാ കാതബ്ബാ. സുഖാഭിനന്ദനേന ഹി ദിട്ഠിഗതികാ ''സസ്സത''ന്തിആദിനാ സക്കായേ അഭിനിവിസന്തി, മാനജാതികാ ച മാനം ജപ്പേന്തി ''സേയ്യോഹമസ്മീ''തിആദിനാ. വിചികിച്ഛാനുസയോ പന അവിജ്ജാപക്ഖികോ കാതബ്ബോ. തഥാ ഹി വുത്തം പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ (വിഭ॰ ൨൪൪-൨൪൫) ''വേദനാപച്ചയാ വിചികിച്ഛാ''തി. അനുസയാനഞ്ച തത്ഥ തത്ഥ സന്താനേ അപ്പഹീനഭാവേന ഥാമഗമനം. തസ്മാ ''സുഖായ വേദനായ രാഗാനുസയോ അനുസേതീ''തി മഗ്ഗേന അപ്പഹീനത്താ അനുരൂപകാരണലാഭേ ഉപ്പജ്ജനാരഹോ രാഗോ, തത്ഥ സയിതോ വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

ഠാനന്തി കായോ ചിത്തഞ്ച വേദനായ ഠാനം. വുത്തഞ്ഹേതം - ''യം തസ്മിം സമയേ കായികം സുഖം കായസമ്ഫസ്സജം സാതം സുഖം വേദയിതം (ധ॰ സ॰ ൪൪൯). യം തസ്മിം സമയേ ചേതസികം സുഖം ചേതോസമ്ഫസ്സജം സാതം സുഖം വേദയിത''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൪൭൧) ച.

പവത്തികാലോതി പവത്തിക്ഖണോ, പവത്തനാകലനഞ്ച. പവത്തിക്ഖണേന ഹി സുഖദുക്ഖവേദനാനം സുഖദുക്ഖഭാവോ വവത്ഥിതോ. യഥാഹ -

> ''സുഖാ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, വേദനാ ഠിതിസുഖാ വിപരിണാമദുക്ഖാ, ദുക്ഖാ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, വേദനാ ഠിതിദുക്ഖാ വിപരിണാമസുഖാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫).

സുഖായ വേദനായ അത്ഥിഭാവോ സുഖം, നത്ഥിഭാവോ ദുക്ഖം. ദുക്ഖായ വേദനായ അത്ഥിഭാവോ ദുക്ഖം, നത്ഥിഭാവോ സുഖന്തി അത്ഥോ. അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ പവത്തനാകലനം പവത്തിയാ ആകലനം

അനാകലനഞ്ച ജാനനം അജാനനഞ്ച സുഖദുക്ഖഭാവവവത്ഥാനം. വുത്തമ്പി ചേതം -

> “അദുക്ഖമസുഖാ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, വേദനാ ഞാണസുഖാ അഞ്ഞാണദുക്ഖാ”തി.

ഇന്ദ്രിയന്തി ഏതാ ഹി സുഖാദയോ തിസ്സോ വേദനാ സുഖിന്ദ്രിയം, ദുക്ഖിന്ദ്രിയം, സോമനസ്സിന്ദ്രിയം, ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം, ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയന്തി അധിപതേയ്യട്ഠേന ഇന്ദ്രിയതോ പഞ്ചധാ വിഭത്താ. കായികഞ്ഹി സാതം സുഖിന്ദ്രിയന്തി വുത്തം, അസാതം ദുക്ഖിന്ദ്രിയന്തി. മാനസം പന സാതം സോമനസ്സിന്ദ്രിയന്തി വുത്തം, അസാതം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയന്തി. ദുവിധമ്പി നേവ സാതം നാസാതം ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയന്തി. കിം പനേത്ഥ കാരണം - യഥാ കായികചേതസികാ സുഖദുക്ഖവേദനാ “സുഖിന്ദ്രിയം സോമനസ്സിന്ദ്രിയം, ദുക്ഖിന്ദ്രിയം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയ”ന്തി വിഭജിത്വാ വുത്താ, ന ഏവം അദുക്ഖമസുഖാതി? ഭേദാഭാവതോ. യഥേവ ഹി അനുഗ്ഗഹസഭാവാ ബാധകസഭാവാ ച സുഖദുക്ഖവേദനാ അഞ്ഞഥാ കായസ്സ അനുഗ്ഗഹം ബാധകഞ്ച കരോന്തി, ചിത്തസ്സ ച അഞ്ഞഥാ, ന ഏവം അദുക്ഖമസുഖാ, തസ്മാ ഭേദാഭാവതോ വിഭജിത്വാ ന വുത്താ.

ദ്വിധാദിതാതി സബ്ബാപി ഹി വേദനാ വേദയിതട്ഠേന ഏകവിധാപി നിസ്സയഭേദേന ദുവിധാ - കായികാ ചേതസികാതി, സുഖാ, ദുക്ഖാ, അദുക്ഖമസുഖാതി തിവിധാ, ചതുയോനിവസേന ചതുബ്ബിധാ, ഇന്ദ്രിയവസേന, ഗതിവസേന ച പഞ്ചവിധാ, ദ്വാരവസേന ച ആരമ്മണവസേന ച ഛബ്ബിധാ, സത്തവിഞ്ഞാണധാതുയോഗേന സത്തവിധാ, അട്ഠലോകധമ്മപച്ചയതായ അട്ഠവിധാ, സുഖാദീനം പച്ചേകം അതീതാദിവിഭാഗേന നവവിധാ, താ ഏവ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദേന അട്ഠാരസവിധാ, തഥാ രൂപാദീസു ഛസു ആരമ്മണേസു ഏകേകസ്മിം സുഖാദിവസേന തിസ്സോ തിസ്സോ കത്വാ. രൂപാരമ്മണസ്മിഞ്ഹി സുഖാപി ഉപ്പജ്ജതി, ദുക്ഖാപി, അദുക്ഖമസുഖാപി, ഏവം ഇതരേസുപി. അഥ വാ അട്ഠാരസമനോപവിചാരവസേന അട്ഠാരസ. വുത്തഞ്ഹി -

> “ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ സോമനസ്സട്ഠാനിയം രൂപം ഉപവിചരതി, ദോമനസ്സട്ഠാനിയം, ഉപേക്ഖാട്ഠാനിയം രൂപം ഉപവിചരതി, സോതേന സദ്ദം…പേ॰… മനസാ ധമ്മം വിഞ്ഞായ സോമനസ്സട്ഠാനിയം ധമ്മം ഉപവിചരതി, ദോമനസ്സട്ഠാനിയം, ഉപേക്ഖാട്ഠാനിയം ധമ്മം ഉപവിചരതീ”തി (അം॰ നി॰ ൩.൬൨).

ഏവം അട്ഠാരസവിധാ ഹോന്തി. തഥാ ഛ ഗേഹസ്സിതാനി സോമനസ്സാനി, ഛ ഗേഹസ്സിതാനി ദോമനസ്സാനി, ഛ ഗേഹസ്സിതാ ഉപേക്ഖാ, തഥാ നേക്ഖമ്മസ്സിതാ സോമനസ്സാദയോതി ഏവം ഛത്തിംസവിധാ . അതീതേ ഛത്തിംസ, അനാഗതേ ഛത്തിംസ, പച്ചുപ്പന്നേ ഛത്തിംസാതി അട്ഠുത്തരസതമ്പി ഭവന്തി. ഏവമേത്ഥ ദ്വിധാദിതാ വേദിതബ്ബാതി.

പകിണ്ണകകഥാ നിട്ഠിതാ.

ഗാഥാസു **സമാഹിതോ**തി ഉപചാരപ്പനാഭേദേന സമാധിനാ സമാഹിതോ. തേന സമഥഭാവനാനുയോഗം ദസ്സേതി. **സമ്പജാനോ**തി സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞാദിനാ ചതുബ്ബിധേന സമ്പജഞ്ഞേന സമ്പജാനോ. തേന വിപസ്സനാനുയോഗം ദസ്സേതി. **സതോ**തി സതോകാരീ. തേന സമഥവിപസ്സനാനയേന ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി. തേന സമന്നാഗതത്തം ദസ്സേതി. **വേദനാ ച പജാനാതീ**തി ''ഇമാ വേദനാ, എത്തകാ വേദനാ''തി സഭാവതോ വിഭാഗതോ ''അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ''തി അനിച്ചാദിലക്ഖണതോ ച പുബ്ബഭാഗേ തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിജാനന്തോ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അരിയമഗ്ഗേന പരിഞ്ഞാപടിവേധേന പജാനാതി. **വേദനാനഞ്ച സമ്ഭവ**ന്തി സമുദയസച്ചം. **യത്ഥ ചേതാ നിരുജ്ഝന്തീ**തി എത്താവതാ വേദനാ യത്ഥ നിരുജ്ഝന്തി, തം നിരോധസച്ചം. **ഖയഗാമിന**ന്തി വേദനാനം ഖയഗാമിനം അരിയമഗ്ഗഞ്ച പജാനാതീതി സമ്ബന്ധോ. **വേദനാനം ഖയാ**തി എവം ചത്താരി സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തേന അരിയമഗ്ഗേന വേദനാനം അനുപ്പാദനിരോധാ. **നിച്ഛാതോ പരിനിബ്ബുതോ**തി നിത്തണ്ഹോ, പഹീനതണ്ഹോ, കിലേസപരിനിബ്ബാനേന, ഖന്ധപരിനിബ്ബാനേന ച പരിനിബ്ബുതോ ഹോതി.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ര്. ദുതിയവേദനാസുത്തവണ്ണനാ

൩൯. ചതുത്ഥേ **ദുക്ഖതോ ദട്ഠബ്ബാ**തി സുഖവേദനാ വിപരിണാമദുക്ഖവസേന ദുക്ഖാതി ഞാണചക്ഖുനാ പസ്സിതബ്ബാ. **സല്ലതോ ദട്ഠബ്ബാ**തി ദുന്നീഹരണട്ഠേന അന്തോതുദനട്ഠേന പീളനട്ഠേന ദുക്ഖദുക്ഖഭാവേന ദുക്ഖവേദനാ സല്ലന്തി പസ്സിതബ്ബാ. **അനിച്ചതോ**തി ഹുത്വാ അഭാവതോ ഉദയബ്ബയവന്തതോ താവകാലികതോ നിച്ചപടിപക്ഖതോ ച അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ അനിച്ചാതി പസ്സിതബ്ബാ. കാമഞ്ചേത്ഥ സബ്ബാപി വേദനാ അനിച്ചതോ പസ്സിതബ്ബാ, അനിച്ചദസ്സനതോ പന സാതിസയം വിരാഗനിമിത്തം ദുക്ഖദസ്സനന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ സത്ഥാ ''സുഖാ, ഭിക്ഖവേ, വേദനാ ദുക്ഖതോ ദട്ഠബ്ബാ, ദുക്ഖാ വേദനാ സല്ലതോ ദട്ഠബ്ബാ''തി ആഹ. അഥ വാ യത്ഥ പുഥുജ്ജനാ സുഖാഭിനിവേസിനോ, തത്ഥ നിബ്ബേദജനനത്ഥം തഥാ വുത്തം. തേനസ്സാ സങ്ഖാരദുക്ഖതായ ദുക്ഖഭാവോ ദസ്സിതോ. യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖന്തി വിപരിണാമദുക്ഖതായ ''സുഖാ, ഭിക്ഖവേ, വേദനാ ദുക്ഖതോ ദട്ഠബ്ബാ''തി വത്വാ ''സുഖാപി താവ എദിസീ, ദുക്ഖാ നു ഖോ കീദിസീ''തി ചിന്തേന്താനം ദുക്ഖദുക്ഖതായ ''ദുക്ഖാ വേദനാ സല്ലതോ ദട്ഠബ്ബാ''തി ആഹ, ഇതരാ പന സങ്ഖാരദുക്ഖതായ എവ ദുക്ഖാതി ദസ്സേന്തോ ''അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ അനിച്ചതോ ദട്ഠബ്ബാ''തി അവോച.

എത്ഥ ച ''സുഖാ വേദനാ ദുക്ഖതോ ദട്ഠബ്ബാ''തി എതേന രാഗസ്സ സമുഗ്ഘാതനൂപായോ ദസ്സിതോ. സുഖവേദനായ ഹി രാഗാനുസയോ അനുസേതി. ''ദുക്ഖാ വേദനാ സല്ലതോ ദട്ഠബ്ബാ''തി എതേന ദോസസ്സ സമുഗ്ഘാതനൂപായോ ദസ്സിതോ. ദുക്ഖവേദനായ ഹി പടിഘാനുസയോ അനുസേതി. ''അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ അനിച്ചതോ ദട്ഠബ്ബാ''തി എതേന മോഹസ്സ സമുഗ്ഘാതനൂപായോ ദസ്സിതോ. അദുക്ഖമസുഖവേദനായ ഹി അവിജ്ജാനുസയോ അനുസേതി.

തഥാ പഠമേന തണ്ഹാസംകിലേസസ്സ പഹാനം ദസ്സിതം തസ്സ സുഖസ്സാദഹേതുകത്താ, ദുതിയേന ദുച്ചരിതസംകിലേസസ്സ പഹാനം. യഥാഭൂതഞ്ഹി ദുക്ഖം അപരിജാനന്താ തസ്സ പരിഹരണത്ഥം ദുച്ചരിതം ചരന്തി. തതിയേന ദിട്ഠിസംകിലേസസ്സ പഹാനം അനിച്ചതോ പസ്സന്തസ്സ ദിട്ഠിസംകിലേസാഭാവതോ അവിജ്ജാനിമിത്തത്താ ദിട്ഠിസംകിലേസസ്സ, അവിജ്ജാനിമിത്തഞ്ച അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ. പഠമേന വാ വിപരിണാമദുക്ഖപരിഞ്ഞാ, ദുതിയേന ദുക്ഖദുക്ഖപരിഞ്ഞാ, തതിയേന സങ്ഖാരദുക്ഖപരിഞ്ഞാ. പഠമേന വാ ഇട്ഠാരമ്മണപരിഞ്ഞാ, ദുതിയേന അനിട്ഠാരമ്മണപരിഞ്ഞാ, തതിയേന മജ്ഝത്താരമ്മണപരിഞ്ഞാ. വിരത്തേസു ഹി തദാരമ്മണധമ്മേസു ആരമ്മണാനിപി വിരത്താനേവ ഹോന്തീതി. പഠമേന വാ രാഗപ്പഹാനപരികിത്തനേന ദുക്ഖാനുപസ്സനായ അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖോ ദീപിതോ ഹോതി, ദുതിയേന ദോസപ്പഹാനപരികിത്തനേന അനിച്ചാനുപസ്സനായ അനിമിത്തവിമോക്ഖോ, തതിയേന മോഹപ്പഹാനപരികിത്തനേന അനത്താനുപസ്സനായ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖോ ദീപിതോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

യതോതി യദാ, യസ്മാ വാ. **അരിയോ**തി കിലേസേഹി ആരകാ ഠിതോ പരിസുദ്ധോ. **സമ്മദ്ദസോ**തി സബ്ബാസം വേദനാനം ചതുന്നമ്പി വാ സച്ചാനം അവിപരീതദസ്സാവീ. **അച്ഛേച്ഛി തണ്ഹ**ന്തി വേദനാമൂലകം തണ്ഹം അഗ്ഗമഗ്ഗേന ഛിന്ദി, അനവസേസതോ സമുച്ഛിന്ദി. **വിവത്തയി സംയോജന**ന്തി ദസവിധം സംയോജനം പരിവത്തയി, നിമ്മൂലമകാസി. **സമ്മാ**തി ഹേതുനാ കാരണേന. **മാനാഭിസമയാ**തി മാനസ്സ ദസ്സനാഭിസമയാ, പഹാനാഭിസമയാ വാ. അരഹത്തമഗ്ഗോ ഹി കിച്ചവസേന മാനം പസ്സതി, അയമസ്സ ദസ്സനാഭിസമയോ. തേന ദിട്ഠോ പന സോ താവദേവ പഹീയതി ദിട്ഠവിസേന ദിട്ഠസത്താനം ജീവിതം വിയ, അയമസ്സ പഹാനാഭിസമയോ. **അന്തമകാസി ദുക്ഖസ്സാ**തി ഏവം അരഹത്തമഗ്ഗേന മാനസ്സ ദിട്ഠത്താ പഹീനത്താ ച സബ്ബസ്സേവ വട്ടദുക്ഖസ്സ കോടിസങ്ഖാതം അന്തം പരിച്ഛേദം പരിവടുമം അകാസി, അന്തിമസമുസ്സയമത്താവസേസം ദുക്ഖമകാസീതി വുത്തം ഹോതി.

ഗാഥാസു **യോ**തി യോ അരിയസാവകോ. **അദ്ദാ**തി അദ്ദസ, സുഖവേദനം ദുക്ഖതോ പസ്സീതി അത്ഥോ. സുഖവേദനാ ഹി വിസമിസ്സം വിയ ഭോജനം പരിഭോഗകാലേ അസ്സാദം ദദമാനാ വിപരിണാമകാലേ ദുക്ഖായേവാതി. **ദുക്ഖമദ്ദക്ഖി സല്ലതോ**തി യഥാ സല്ലം സരീരം അനുപവിസന്തമ്പി പവിട്ഠമ്പി ഉദ്ധരിയമാനമ്പി പീളമേവ ജനേതി, ഏവം ദുക്ഖവേദനാ ഉപ്പജ്ജമാനാപി ഠിതിപ്പത്താപി ഭിജ്ജമാനാപി വിബാധതിയേവാതി തം സല്ലതോ വിപസ്സീതി വുത്തം. **അദ്ദക്ഖി നം അനിച്ചതോ**തി സുഖദുക്ഖതോ സന്തസഭാവതായ സന്തതരജാതികമ്പി നം അദുക്ഖമസുഖം അനിച്ചന്തികതായ അനിച്ചതോ പസ്സി.

സ വേ സമ്മദ്ദസോതി സോ ഏവം തിസ്സന്നം വേദനാനം സമ്മദേവ ദുക്ഖാദിതോ ദസ്സാവീ. **യതോ**തി യസ്മാ. **തത്ഥാ**തി വേദനായം. **വിമുച്ചതീ**തി സമുച്ഛേദവിമുത്തിവസേന വിമുച്ചതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മാ സുഖാദീനി ദുക്ഖാദിതോ അദ്ദസ, തസ്മാ തത്ഥ വേദനായ തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന സമുച്ഛേദവസേന വിമുച്ചതി. യംസദ്ദേ ഹി വുത്തേ തംസദ്ദോ ആഹരിത്വാ വത്തബ്ബോ. അഥ വാ **യതോ**തി കായവാചാചിത്തേഹി സംയതോ യതത്തോ, യതതി പദഹതീതി വാ യതോ, ആയതതീതി അത്ഥോ. **അഭിഞ്ഞാവോസിതോ**തി വേദനാമുഖേന ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം ഭാവേത്വാ ഛളഭിഞ്ഞായ പരിയോസിതോ കതകിച്ചോ.

സന്തോതി രാഗാദികിലേസവൂപസമേന സന്തോ. **യോഗാതിഗോ**തി കാമയോഗാദിം ചതുബ്ബിധമ്പി യോഗം അതിക്കന്തോ. ഉഭയഹിതമുനനതോ **മുനീ**തി.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഠമഏസനാസുത്തവണ്ണനാ

൫൪. പഞ്ചമേ **ഏസനാ**തി ഗവേസനാ പരിയേസനാ മഗ്ഗനാ. താ വിഭാഗതോ ദസ്സേതും **"കാമേസനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **കാമേസനാ**തി കാമാനം ഏസനാ, കാമസങ്ഖാതാ വാ ഏസനാ കാമേസനാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"തത്ഥ കതമാ കാമേസനാ? യോ കാമേസു കാമച്ഛന്ദോ, കാമരാഗോ, കാമനന്ദീ, കാമസ്നേഹോ , കാമപിപാസാ, കാമമുച്ഛാ, കാമജ്ഝോസാനം, അയം വുച്ചതി കാമേസനാ"തി (വിഭ॰ ൯൧൯).

തസ്മാ കാമരാഗോ കാമേസനാതി വേദിതബ്ബോ. **ഭവേസനായപി** ഏസേവ നയോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

"തത്ഥ കതമാ ഭവേസനാ? യോ ഭവേസു ഭവച്ഛന്ദോ...പേ॰... ഭവജ്ഝോസാനം, അയം വുച്ചതി ഭവേസനാ"തി (വിഭ॰ ൯൧൯).

തസ്മാ ഭവേസനരാഗോ രൂപാരൂപഭവപത്ഥനാ ഭവേസനാതി വേദിതബ്ബാ. ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഏസനാ **ബ്രഹ്മചരിയേസനാ**. യഥാഹ -

"തത്ഥ കതമാ ബ്രഹ്മചരിയേസനാ? സസ്സതോ ലോകോതി വാ, അസസ്സതോ ലോകോതി വാ, അന്തവാ ലോകോതി വാ, അനന്തവാ ലോകോതി വാ, തം ജീവം തം സരീരന്തി വാ, അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീരന്തി വാ, ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാതി വാ, ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാതി വാ, ഹോതി ച ന ച ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാതി വാ, നേവ ഹോതി ന ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാതി വാ, യാ ഏവരൂപാ ദിട്ഠി ദിട്ഠിഗതം ദിട്ഠിഗഹനം ദിട്ഠികന്താരോ ദിട്ഠിവിസൂകായികം ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതം ദിട്ഠിസഞ്ഞോജനം ഗാഹോ പതിട്ഠാഹോ അഭിനിവേസോ പരാമാസോ കുമ്മഗ്ഗോ മിച്ഛാപഥോ മിച്ഛത്തം തിത്ഥായതനം വിപരിയേസഗ്ഗാഹോ, അയം വുച്ചതി ബ്രഹ്മചരിയേസനാ"തി (വിഭ॰ ൯൧൯).

തസ്മാ ദിട്ഠിഗതസമ്മതസ്സ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഏസനാ ദിട്ഠിബ്രഹ്മചരിയേസനാതി വേദിതബ്ബാതി. ഏത്താവതാ രാഗദിട്ഠിയോ ഏസനാതി ദസ്സിതാ ഹോന്തി. ന കേവലഞ്ച രാഗദിട്ഠിയോവ ഏസനാ, തദേകട്ഠം കമ്മമ്പി. വുത്തമ്പി ചേതം -

"തത്ഥ കതമാ കാമേസനാ? കാമരാഗോ തദേകട്ഠം അകുസലം കായകമ്മം വചീകമ്മം മനോകമ്മം, അയം വുച്ചതി കാമേസനാ. തത്ഥ കതമാ ഭവേസനാ? ഭവരാഗോ തദേകട്ഠം അകുസലം കായകമ്മം വചീകമ്മം മനോകമ്മം, അയം വുച്ചതി ഭവേസനാ. തത്ഥ കതമാ ബ്രഹ്മചരിയേസനാ? അന്തഗ്ഗാഹികാ ദിട്ഠി തദേകട്ഠം അകുസലം

കായകമ്മം, വചീകമ്മം, മനോകമ്മം, അയം വുച്ചതി ബ്രഹ്മചരിയേസനാ''തി (വിഭ॰ ൯൧൯) -

ഏവമേതാ തിസ്സോ ഏസനാ വേദിതബ്ബാ.

ഗാഥാസു സമ്ഭവന്തി ഏത്ഥ ഏസനാനം ഉപ്പത്തിഹേതുഭൂതാ അവിജ്ജാദയോ തണ്ഹാ ചാതി **സമ്ഭവോ,** സമുദയോതി അത്ഥോ. **യത്ഥ ചേതാ നിരുജ്ഝന്തീ**തി ബ്രഹ്മചരിയേസനാ പഠമമഗ്ഗേന നിരുജ്ഝതി, കാമേസനാ അനാഗാമിമഗ്ഗേന, ഭവേസനാ അരഹത്തമഗ്ഗേന നിരുജ്ഝതീതി വേദിതബ്ബം. സേസം വുത്തനയമേവ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ദുതിയഏസനാസുത്തവണ്ണനാ

൫൫. ഛട്ഠേ **ബ്രഹ്മചരിയേസനാ സഹാ**തി ബ്രഹ്മചരിയേസനായ സദ്ധിം. വിഭത്തിലോപേന ഹി അയം നിദ്ദേസോ, കരണത്ഥേ വാ ഏതം പച്ചത്തവചനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി ''ബ്രഹ്മചരിയേസനായ സദ്ധിം കാമേസനാ, ഭവേസനാതി തിസ്സോ ഏസനാ''തി. താസു ബ്രഹ്മചരിയേസനം സരൂപതോ ദസ്സേതും **''ഇതിസച്ചപരാമാസോ, ദിട്ഠിട്ഠാനാ സമുസ്സയാ''**തി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - ഇതി ഏവം സച്ചന്തി പരാമാസോ **ഇതിസച്ചപരാമാസോ**. ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞന്തി ദിട്ഠിയാ പവത്തിആകാരം ദസ്സേതി. ദിട്ഠിയോ ഏവ സബ്ബാനത്ഥഹേതുഭാവതോ **ദിട്ഠിട്ഠാനാ**. വുത്തഞ്ഹേതം - ''മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാഹം, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജം വദാമീ''തി (അ॰ നി॰ ൧.൩൧൦). താ ഏവ ച ഉപരൂപരി വഡ്ഢമാനാ ലോഭാദികിലേസസമുസ്സയേന ച **സമുസ്സയാ,** ''ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ''ന്തി മിച്ഛാഭിനിവിസമാനാ സബ്ബാനത്ഥഹേതുഭൂതാ കിലേസദുക്ഖൂപചയഹേതുഭൂതാ ച ദിട്ഠിയോ ബ്രഹ്മചരിയേസനാതി വുത്തം ഹോതി. ഏതേന പവത്തിആകാരതോ നിബ്ബത്തിതോ ച ബ്രഹ്മചരിയേസനാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ.

സബ്ബരാഗവിരത്തസ്സാതി സബ്ബേഹി കാമരാഗഭവരാഗേഹി വിരത്തസ്സ. തതോ ഏവ തണ്ഹക്ഖയസങ്ഖാതേ നിബ്ബാനേ വിമുത്തത്താ **തണ്ഹക്ഖയവിമുത്തിനോ** അരഹതോ. **ഏസനാ പടിനിസ്സട്ഠാ**തി കാമേസനാ, ഭവേസനാ ച സബ്ബസോ നിസ്സട്ഠാ പഹീനാ. **ദിട്ഠിട്ഠാനാ സമൂഹതാ**തി ബ്രഹ്മചരിയേസനാസങ്ഖാതാ ദിട്ഠിട്ഠാനാ ച പഠമമഗ്ഗേനേവ സമുഗ്ഘാതിതാ. **ഏസനാനം ഖയാ**തി ഏവമേതാസം തിസ്സന്നം ഏസനാനം ഖയാ അനുപ്പാദനിരോധാ ഭിന്നകിലേസത്താ. **ഭിക്ഖൂ**തി ച സബ്ബസോ ആസാഭാ വാ. **നിരാസോ**തി ച ദിട്ഠേകട്ഠസ്സ വിചികിച്ഛാകഥംകഥാസല്ലസ്സ പഹീനത്താ **അകഥംകഥീ**തി ച വുച്ചതീതി.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൮. ആസവസുത്തദ്വയവണ്ണനാ

൫൬-൫൭. സത്തമേ **കാമാസവോ**തി കാമേസു ആസവോ, കാമസങ്ഖാതോ വാ ആസവോ കാമാസവോ , അത്ഥതോ പന കാമരാഗോ രൂപാദിഅഭിരതി ച

കാമാസവോ. രൂപാരൂപഭവേസു ഛന്ദരാഗോ ഝാനനികന്തി സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ ഭവപത്ഥനാ ച **ഭവാസവോ**. അവിജ്ജാവ **അവിജ്ജാസവോ**.

ആസവാനഞ്ച സമ്ഭവന്തി ഏത്ഥ അയോനിസോമനസികാരോ അവിജ്ജാദയോ ച കിലേസാ ആസവാനം സമ്ഭവോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"അയോനിസോ, ഭിക്ഖവേ, മനസികരോതോ അനുപ്പന്നാ ചേവ ആസവാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച ആസവാ പവഡ്ഢന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫).

"അവിജ്ജാ, ഭിക്ഖവേ, പുബ്ബങ്ഗമാ അകുസലാനം ധമ്മാനം സമാപത്തിയാ അന്വദേവ അഹിരികം അനോത്തപ്പ"ന്തി (ഇതിവു॰ ൪൦) ച.

മഗ്ഗഞ്ച ഖയഗാമിനന്തി ആസവാനം ഖയഗാമിനം അരിയമഗ്ഗഞ്ച. തത്ഥ കാമാസവോ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹീയതി, ഭവാസവോ അവിജ്ജാസവോ ച അരഹത്തമഗ്ഗേന. കാമുപാദാനം വിയ കാമാസവോപി അഗ്ഗമഗ്ഗവജ്ഝോതി ച വദന്തി. സേസം വുത്തനയമേവ. അട്ഠമേ അപുബ്ബം നത്ഥി.

സത്തമഅട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തണ്ഹാസുത്തവണ്ണനാ

൭൨. നവമേ തണ്ഹായനട്ഠേന **തണ്ഹാ,** രൂപാദിവിസയം തസതീതി വാ **തണ്ഹാ**. ഇദാനി തം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"കാമതണ്ഹാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ **കാമതണ്ഹാ**. രൂപാരൂപഭവേസു ഛന്ദരാഗോ ഝാനനികന്തി സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ ഭവവസേന പത്ഥനാ ച **ഭവതണ്ഹാ**. ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ **വിഭവതണ്ഹാ**. അപിച പച്ഛിമതണ്ഹാദ്വയം ഠപേത്വാ സേസാ സബ്ബാപി തണ്ഹാ കാമതണ്ഹാ ഏവ. യഥാഹ -

"തത്ഥ കതമാ ഭവതണ്ഹാ? സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ സാരാഗോ ചിത്തസ്സ സാരാഗോ - അയം വുച്ചതി ഭവതണ്ഹാ. തത്ഥ കതമാ വിഭവതണ്ഹാ? ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ സാരാഗോ ചിത്തസ്സ സാരാഗോ, അയം വുച്ചതി വിഭവതണ്ഹാ . അവസേസാ തണ്ഹാ കാമതണ്ഹാ"തി (വിഭ॰ ൯൧൬).

ഇമാ ച തിസ്സോ തണ്ഹാ രൂപതണ്ഹാ...പേ॰... ധമ്മതണ്ഹാതി വിസയഭേദതോ പച്ചേകം ഛബ്ബിധാതി കത്വാ അട്ഠാരസ ഹോന്തി. താ അജ്ഝത്തരൂപാദീസു അട്ഠാരസ, ബഹിദ്ധാരൂപാദീസു അട്ഠാരസാതി ഛത്തിംസ, ഇതി അതീതാ ഛത്തിംസ, അനാഗതാ ഛത്തിംസ, പച്ചുപ്പന്നാ ഛത്തിംസാതി വിഭാഗതോ അട്ഠസതം ഹോന്തി. പുന സങ്ഗഹേ കരിയമാനേ കാലഭേദം അനാമസിത്വാ ഗയ്ഹമാനാ ഛത്തിംസേവ ഹോന്തി, രൂപാദീനം അജ്ഝത്തികബാഹിരവിഭാഗേ അകരിയമാനേ അട്ഠാരസേവ, രൂപാദിആരമ്മണവിഭാഗമത്തേ ഗയ്ഹമാനേ ഛളേവ, ആരമ്മണവിഭാഗമ്പി അകത്വാ ഗയ്ഹമാനാ തിസ്സോയേവ ഹോന്തീതി.

ഗാഥാസു **തണ്ഹായോഗേനാ**തി തണ്ഹാസങ്ഖാതേന യോഗേന, കാമയോഗേന, ഭവയോഗേന ച. **സംയുത്താ**തി സമ്ബന്ധാ, ഭവാദീസു സംയോജിതാ വാ. തേനേവാഹ **"രത്തചിത്താ ഭവാഭവേ"**തി. ഖുദ്ദകേ ചേവ മഹന്തേ ച ഭവേ ലഗ്ഗചിത്താതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ഭവോ**തി സസ്സതദിട്ഠി, **അഭവോ**തി ഉച്ഛേദദിട്ഠി. തസ്മാ ഭവാഭവേ സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠീസു സത്തവിസത്തചിത്താതി. ഏതേന ഭവതണ്ഹാ, വിഭവതണ്ഹാ ച ദസ്സിതാ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ "തണ്ഹായോഗേനാ"തി ഇമിനാ കാമതണ്ഹാവ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. **തേ യോഗയുത്താ മാരസ്സാ**തി തേ ഏവംഭൂതാ പുഗ്ഗലാ മാരസ്സ പാസസങ്ഖാതേന യോഗേന യുത്താ ബദ്ധാ. രാഗോ ഹി മാരയോഗോ മാരപാസോതി വുച്ചതി. യഥാഹ -

> "അന്തലിക്ഖചരോ പാസോ, യ്വായം ചരതി മാനസോ;
> തേന തം ബാധയിസ്സാമി, ന മേ സമണ മോക്ഖസീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൧; മഹാവ॰ ൩൩);

ചതൂഹി യോഗേഹി അനുപദ്ദുതത്താ യോഗക്ഖേമം, നിബ്ബാനം അരഹത്തഞ്ച, തസ്സ അനധിഗമേന **അയോഗക്ഖേമിനോ**. ഉപരൂപരി കിലേസാഭിസങ്ഖാരാനം ജനനതോ **ജനാ,** പാണിനോ. രൂപാദീസു സത്താ വിസത്താതി **സത്താ**.

> "ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടി, ധാതുആയതനാന ച;
> അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ, സംസാരോതി പവുച്ചതീ"തി. -

ഏവം വുത്തം ഖന്ധാദീനം അപരാപരുപ്പത്തിസങ്ഖാതം **സംസാരം ഗച്ഛന്തി,** തതോ ന മുച്ചന്തി. കസ്മാ? തണ്ഹായോഗയുത്തത്താ . **ജാതിമരണഗാമിനോ** പുനപ്പുനം ജനനമരണസ്സേവ ഉപഗമനസീലാതി. ഏത്താവതാ വട്ടം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിവട്ടം ദസ്സേതും **"യേ ച തണ്ഹം പഹന്ത്വാനാ"**തി ഗാഥമാഹ. സാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യാവ.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. മാരധേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൯൯. ദസമസ്സ കാ ഉപ്പത്തി? ഏകദിവസം കിര സത്ഥാ സേക്ഖബഹുലായ പരിസായ പരിവുതോ നിസിന്നോ തേസം അജ്ഝാസയം ഓലോകേത്വാ ഉപരി വിസേസാധിഗമായ ഉസ്സാഹം ജനേതും അസേക്ഖഭൂമിം ഥോമേന്തോ ഇദം സുത്തം അഭാസി. തത്ഥ **അതിക്കമ്മാ**തിആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - **അതിക്കമ്മ** അതിക്കമിത്വാ അഭിഭവിത്വാ. **മാരധേയ്യം** മാരസ്സ വിസയം ഇസ്സരിയട്ഠാനം. **ആദിച്ചോവ** യഥാ ആദിച്ചോ അബ്ഭാദിഉപക്കിലേസവിമുത്തോ അത്തനോ ഇദ്ധിയാ ആനുഭാവേന തേജസാതി തീഹി ഗുണേഹി സമന്നാഗതോ നഭം അബ്ഭുസ്സക്കമാനോ സബ്ബം ആകാസഗതം തമം അതിക്കമ്മ അതിക്കമിത്വാ അഭിഭവിത്വാ വിധമിത്വാ **വിരോചതി,** ഓഭാസതി, തപതി; ഏവമേവ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു തീഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ സബ്ബുപക്കിലേസവിമുത്തോ മാരധേയ്യസങ്ഖാതം തേഭൂമകധമ്മപ്പവത്തം അഭിഭവിത്വാ വിരോചതീതി.

അസേക്ഖേനാതി ഏത്ഥ സിക്ഖാസു ജാതാതി സേക്ഖാ, സത്തന്നം സേക്ഖാനം ഏതേതി വാ സേക്ഖാ, അപരിയോസിതസിക്ഖത്താ സയമേവ സിക്ഖന്തീതി വാ സേക്ഖാ മഗ്ഗധമ്മാ ഹേട്ഠിമഫലത്തയധമ്മാ ച. അഗ്ഗഫലധമ്മാ പന ഉപരി സിക്ഖിതബ്ബാഭാവേന ന സേക്ഖാതി **അസേക്ഖാ**. യത്ഥ ഹി സേക്ഖഭാവാസങ്കാ അത്ഥി, തത്ഥായം പടിസേധോതി ലോകിയധമ്മേസു നിബ്ബാനേ ച അസേക്ഖഭാവാനാപത്തി ദട്ഠബ്ബാ. സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതാ ഹി സിക്ഖാ അത്തനോ പടിപക്ഖകിലേസേഹി വിപ്പയുത്താ പരിസുദ്ധാ ഉപക്കിലേസാനം ആരമ്മണഭാവമ്പി അനുപഗമനതോ സാതിസയം സിക്ഖാതി വത്തും യുത്താ, അട്ഠസുപി മഗ്ഗഫലേസു വിജ്ജന്തി; തസ്മാ ചതുമഗ്ഗഹേട്ഠിമഫലത്തയധമ്മാ വിയ അരഹത്തഫലധമ്മാപി "താസു സിക്ഖാസു ജാതാ"തി ച, തംസിക്ഖാസമങ്ഗിനോ അരഹതോ ഇതരേസം വിയ സേക്ഖത്തേ സതി "സേക്ഖസ്സ ഏതേ"തി ച "സിക്ഖാ സീലം ഏതേസ"ന്തി ച സേക്ഖാതി ആസങ്കാ സിയുന്തി തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥം അസേക്ഖാതി യഥാവുത്തസേക്ഖഭാവപ്പടിസേധം കത്വാ വുത്തം. അരഹത്തഫലേ പവത്തമാനാ ഹി സിക്ഖാ പരിനിട്ഠിതകിച്ചത്താ ന സിക്ഖാകിച്ചം കരോന്തി, കേവലം സിക്ഖാഫലഭാവേന പവത്തന്തി. തസ്മാ താ ന സിക്ഖാവചനം അരഹന്തി, നാപി തംസമങ്ഗിനോ സേക്ഖവചനം, ന ച തംസമ്പയുത്തധമ്മാ സിക്ഖനസീലാ. "സിക്ഖാസു ജാതാ"തി ഏവമാദിഅത്ഥേഹി അഗ്ഗഫലധമ്മാ സേക്ഖാ ന ഹോന്തി. ഹേട്ഠിമഫലേസു പന സിക്ഖാ സകദാഗാമിമഗ്ഗവിപസ്സനാദീനം ഉപനിസ്സയഭാവതോ സിക്ഖാകിച്ചം കരോന്തീതി സിക്ഖാവചനം അരഹന്തി, തംസമങ്ഗിനോ ച സേക്ഖവചനം, തംസമ്പയുത്താ ധമ്മാ ച സിക്ഖനസീലാ. സേക്ഖധമ്മാ യഥാവുത്തേഹി അത്ഥേഹി സേക്ഖാ ഹോന്തിയേവ.

അഥ വാ സേക്ഖാതി അപരിയോസിതസിക്ഖാനം വചനന്തി, അസേക്ഖാതി പദം പരിയോസിതസിക്ഖാനം ദസ്സനന്തി ന ലോകിയധമ്മനിബ്ബാനാനം അസേക്ഖഭാവാപത്തി. വുഡ്ഢിപ്പത്താ സേക്ഖാ അസേക്ഖാ ച സേക്ഖധമ്മേസു ഏവ കേസഞ്ചി വുഡ്ഢിപ്പത്താനം അസേക്ഖതാ ആപജ്ജതീതി അരഹത്തമഗ്ഗധമ്മാ വുഡ്ഢിപ്പത്താ. യഥാവുത്തേഹി ച അത്ഥേഹി സേക്ഖാതി കത്വാ അസേക്ഖാ ആപന്നാതി ചേ? തം ന, സദിസേസു തബ്ബോഹാരതോ. അരഹത്തമഗ്ഗതോ ഹി നിന്നാനാകരണം അരഹത്തഫലം ഠപേത്വാ പരിഞ്ഞാദികിച്ചകരണം വിപാകഭാവഞ്ച, തസ്മാ തേ ഏവ സേക്ഖാ ധമ്മാ അരഹത്തഫലഭാവം ആപന്നാതി സക്കാ വത്തും. കുസലസുഖതോ ച വിപാകസുഖം സന്തതരതായ പണീതതരന്തി വുഡ്ഢിപ്പത്താവ തേ ധമ്മാ ഹോന്തീതി "അസേക്ഖാ"തി വുച്ചന്തി.

തേ പന അസേക്ഖധമ്മേ ഖന്ധവസേന ഇധ തിധാ വിഭജിത്വാ തേഹി സമന്നാഗമേന ഖീണാസവസ്സ ആനുഭാവം വിഭാവേന്തോ ഭഗവാ **"അസേക്ഖേന സീലക്ഖന്ധേനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സീല**സദ്ദസ്സ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ. **ഖന്ധ**സദ്ദോ പന രാസിമ്ഹി പഞ്ഞത്തിയം രുള്ഹിയം ഗുണേതി ബഹൂസു അത്ഥേസു ദിട്ഠപ്പയോഗോ. തഥാ ഹി "അസങ്ഖ്യേയ്യോ അപ്പമേയ്യോ മഹാഉദകക്ഖന്ധോത്വേവ സങ്ഖ്യം ഗച്ഛതീ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൪.൫൧; ൬.൩൭) രാസിമ്ഹി ആഗതോ. "അദ്ദസാ ഖോ ഭഗവാ മഹന്തം ദാരുക്ഖന്ധം ഗങ്ഗായ നദിയാ സോതേന വുയ്ഹമാന"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൧) പഞ്ഞത്തിയം.

‘‘ചിത്തം മനോ മാനസം ഹദയം പണ്ഡരം മനോ മനായതനം വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ’’തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൬൩, ൬൫) രുള്ഹിയം. ‘‘ന ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, അരിയേന അട്ഠങ്ഗികേന മഗ്ഗേന തയോ ഖന്ധാ സങ്ഗഹിതാ, തീഹി ച ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, ഖന്ധേഹി അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ സങ്ഗഹിതോ’’തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) ഗുണേ. ഇധാപി ഗുണേയേവ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്മാ അസേക്ഖേന സീലസങ്ഖാതേന ഗുണേനാതി അത്ഥോ. **സമന്നാഗതോ**തി സമ്പയുത്തോ സമങ്ഗീഭൂതോ. സമാദഹതി ഏതേന, സയം വാ സമാദഹതി, സമാധാനമേവ വാതി **സമാധി**. പകാരേഹി ജാനാതി യഥാസഭാവം പടിവിജ്ഝതീതി **പഞ്ഞാ**. സീലമേവ ഖന്ധോ **സീലക്ഖന്ധോ**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

തത്ഥ അഗ്ഗഫലഭൂതാ സമ്മാവാചാ, സമ്മാകമ്മന്തോ, സമ്മാആജീവോ ച സഭാവേനേവ അസേക്ഖോ സീലക്ഖന്ധോ നാമ, തഥാ സമ്മാസമാധി അസേക്ഖോ സമാധിക്ഖന്ധോ. തദുപകാരകതോ പന സമ്മാവായാമസമ്മാസതിയോ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. തഥാ സമ്മാദിട്ഠി അസേക്ഖോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. തദുപകാരകതോ സമ്മാസങ്കപ്പോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീതി ഏവമേത്ഥ അട്ഠപി അരഹത്തഫലധമ്മാ തീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബം.

യസ്സ ഏതേ സുഭാവിതാതി യേന അരഹതാ ഏതേ സീലാദയോ അസേക്ഖധമ്മക്ഖന്ധാ സുഭാവിതാ സുട്ഠു വഡ്ഢിതാ, സോ ആദിച്ചോവ വിരോചതീതി സമ്ബന്ധോ. ‘‘യസ്സ ചേതേ’’തിപി പഠന്തി. തേസഞ്ച സദ്ദോ നിപാതമത്തം. ഏവമേതസ്മിം വഗ്ഗേ പഠമസുത്തേ വട്ടം, പരിയോസാനസുത്തേ വിവട്ടം, ഇതരേസു വട്ടവിവട്ടം കഥിതം.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ

൬൦. ദുതിയവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനീ**തി പുജ്ജഭവഫലം നിബ്ബത്തേന്തി, അത്തനോ സന്താനം പുനന്തീതി വാ പുഞ്ഞാനി, പുഞ്ഞാനി ച താനി ഹേതുപച്ചയേഹി കത്തബ്ബതോ കിരിയാ ചാതി പുഞ്ഞകിരിയാ. താ ഏവ ച തേസം തേസം ആനിസംസാനം വത്ഥുഭാവതോ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി. **ദാനമയ**ന്തി അനുപച്ഛിന്നഭവമൂലസ്സ അനുഗ്ഗഹവസേന പൂജാവസേന വാ അത്തനോ ദേയ്യധമ്മസ്സ പരേസം പരിച്ചാഗചേതനാ ദീയതി ഏതായാതി ദാനം, ദാനമേവ ദാനമയം. ചീവരാദീസു ഹി ചതൂസു പച്ചയേസു അന്നാദീസു വാ ദസസു ദാനവത്ഥൂസു രൂപാദീസു വാ ഛസു ആരമ്മണേസു തം തം ദേന്തസ്സ തേസം ഉപ്പാദനതോ പട്ഠായ പുബ്ബഭാഗേ പരിച്ചാഗകാലേ പച്ഛാ സോമനസ്സചിത്തേന അനുസ്സരണേ ചാതി തീസു കാലേസു വുത്തനയേന പവത്തചേതനാ ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ.

സീലമയന്തി നിച്ചസീലഉപോസഥനിയമാദിവസേന പഞ്ച, അട്ഠ, ദസ വാ സീലാനി സമാദിയന്തസ്സ സീലപൂരണത്ഥം പബ്ബജിസ്സാമീതി വിഹാരം ഗച്ഛന്തസ്സ പബ്ബജന്തസ്സ മനോരഥം മത്ഥകം പാപേത്വാ "പബ്ബജിതോ വതമ്ഹി സാധു സുട്ഠൂ"തി ആവജ്ജേന്തസ്സ സദ്ധായ പാതിമോക്ഖം പരിപൂരേന്തസ്സ പഞ്ഞായ ചീവരാദികേ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ സതിയാ ആപാഥഗതേസു രൂപാദീസു ചക്ഖുദ്വാരാദീനി സംവരന്തസ്സ വീരിയേന ആജീവം സോധേന്തസ്സ ച പവത്താ ചേതനാ സീലതീതി സീലമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ.

തഥാ പടിസമ്ഭിദായം (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮) വുത്തേന വിപസ്സനാമഗ്ഗേന ചക്ഖും അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തസ്സ സോതം, ഘാനം, ജിവ്ഹം, കായം, മനം. രൂപേ...പേ॰... ധമ്മേ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണം. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം വേദനം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സജം വേദനം. രൂപസഞ്ഞം...പേ॰... ധമ്മസഞ്ഞം. ജരാമരണം അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തസ്സ യാ ചേതനാ, യാ ച പഥവീകസിണാദീസു അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു പവത്താ ഝാനചേതനാ, യാ ച അനവജ്ജേസു കമ്മായതനസിപ്പായതനവിജ്ജാട്ഠാനേസു പരിചയമനസികാരാദിവസേന പവത്താ ചേതനാ, സബ്ബാ ഭാവേതി ഏതായാതി **ഭാവനാമയം** വുത്തനയേന പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ചാതി.

ഏകമേകഞ്ചേത്ഥ യഥാരഹം പുബ്ബഭാഗതോ പട്ഠായ കായേന കരോന്തസ്സ കായകമ്മം ഹോതി, തദത്ഥം വാചം നിച്ഛാരേന്തസ്സ വചീകമ്മം, കായങ്ഗം വാചങ്ഗഞ്ച അചോപേത്വാ മനസാ ചിന്തേന്തസ്സ മനോകമ്മം. അന്നാദീനി ദേന്തസ്സ ചാപി "അന്നദാനാദീനി ദേമീ"തി വാ ദാനപാരമിം ആവജ്ജേത്വാ വാ ദാനകാലേ ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ഹോതി. വത്തസീസേ ഠത്വാ ദദതോ സീലമയം, ഖയതോ വയതോ കമ്മതോ സമ്മസനം പട്ഠപേത്വാ ദദതോ ഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ഹോതി.

അപരാനിപി സത്ത പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി - അപചിതിസഹഗതം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു വേയ്യാവച്ചസഹഗതം പത്തിഅനുപ്പദാനം അബ്ഭനുമോദനം ദേസനാമയം സവനമയം ദിട്ഠിജുഗതം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂതി. സരണഗമനമ്പി ഹി ദിട്ഠിജുഗതേനേവ സങ്ഗയ്ഹതി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി.

തത്ഥ വുഡ്ഢതരം ദിസ്വാ പച്ചുഗ്ഗമനപത്തചീവരപടിഗ്ഗഹണാഭിവാദനമഗ്ഗസമ്പദാനാദിവസേന **അപചായനസഹഗതം** വേദിതബ്ബം. വുഡ്ഢതരാനം വത്തപടിപത്തികരണവസേന, ഗാമം പിണ്ഡായ പവിട്ഠം ഭിക്ഖും ദിസ്വാ പത്തം ഗഹേത്വാ ഗാമേ ഭിക്ഖം സമ്പാദേത്വാ ഉപസംഹരണവസേന "ഗച്ഛ ഭിക്ഖൂനം പത്തം ആഹരാ"തി സുത്വാ വേഗേന ഗന്ത്വാ പത്താഹരണാദിവസേന ച **വേയ്യാവച്ചസഹഗതം** വേദിതബ്ബം. ചത്താരോ പച്ചയേ ദത്വാ പുപ്ഫഗന്ധാദീഹി രതനത്തയസ്സ പൂജം കത്വാ അഞ്ഞം വാ താദിസം പുഞ്ഞം കത്വാ "സബ്ബസത്താനം പത്തി ഹോതൂ"തി പരിണാമവസേന **പത്തിഅനുപ്പദാനം** വേദിതബ്ബം. തഥാ പരേഹി ദിന്നായ പത്തിയാ കേവലം വാ പരേഹി കതം പുഞ്ഞം "സാധു, സുട്ഠൂ"തി അനുമോദനവസേന **അബ്ഭനുമോദനം** വേദിതബ്ബം. അത്തനോ പഗുണധമ്മം അപച്ചാസീസന്തോ ഹിതജ്ഝാസയേന പരേസം ദേസേതി - ഇദം **ദേസനാമയം** പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു

നാമ. യം പന ഏകോ "ഏവം മം ധമ്മകഥികോതി ജാനിസ്സന്തീ"തി ഇച്ഛായ ഠത്വാ ലാഭസക്കാരസിലോകസന്നിസ്സിതോ ധമ്മം ദേസേതി, തം ന മഹപ്ഫലം ഹോതി. "അദ്ധാ അയം അത്തഹിതപരഹിതാനം പടിപജ്ജനൂപായോ"തി യോനിസോമനസികാരപുരേചാരികഹിതഫരണേന മുദുചിത്തേന ധമ്മം സുണാതി, ഇദം **സവനമയം** പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ഹോതി. യം പനേകോ "ഇതി മം സദ്ധോതി ജാനിസ്സന്തീ"തി സുണാതി, തം ന മഹപ്ഫലം ഹോതി. ദിട്ഠിയാ ഉജുഗമനം **ദിട്ഠിജുഗതം,** "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനയപ്പവത്തസ്സ സമ്മാദസ്സനസ്സ ഏതം അധിവചനം. ഇദഞ്ഹി പുബ്ബഭാഗേ വാ പച്ഛാഭാഗേ വാ ഞാണവിപ്പയുത്തമ്പി ഉജുകരണകാലേ ഞാണസമ്പയുത്തമേവ ഹോതി. അപരേ പനാഹു "വിജാനനപജാനനവസേന ദസ്സനം ദിട്ഠി കുസലഞ്ച വിഞ്ഞാണം കമ്മസ്സകതാഞാണാദി ച സമ്മാദസ്സന"ന്തി . തത്ഥ കുസലേന വിഞ്ഞാണേന ഞാണസ്സ അനുപ്പാദേപി അത്തനാ കതപുഞ്ഞാനുസ്സരണവണ്ണാരഹവണ്ണനാദീനം സങ്ഗഹോ, കമ്മസ്സകതാഞാണേന കമ്മപഥസമ്മാദിട്ഠിയാ . ഇതരം പന ദിട്ഠിജുഗതം സബ്ബേസം നിയമലക്ഖണം. യഞ്ഹി കിഞ്ചി പുഞ്ഞം കരോന്തസ്സ ദിട്ഠിയാ ഉജുഭാവേനേവ തം മഹപ്ഫലം ഹോതി.

ഇമേസം പന സത്തന്നം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം പുരിമേഹി തീഹി ദാനമയാദീഹി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂഹി സങ്ഗഹോ. തത്ഥ ഹി അപചായനവേയ്യാവച്ചാനി സീലമയേ, പത്തിഅനുപ്പദാനഅബ്ഭനുമോദനാനി ദാനമയേ, ധമ്മദേസനാസവനാനി ഭാവനാമയേ, ദിട്ഠിജുഗതം തീസുപി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> "തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി. കതമാനി തീണി? ദാനമയം...പേ॰... ഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂ"തി (അ॰ നി॰ ൮.൩൬).

ഏത്ഥ ച അട്ഠന്നം കാമാവചരകുസലചേതനാനം വസേന തിണ്ണമ്പി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം പവത്തി ഹോതി. യഥാ ഹി പഗുണം ധമ്മം പരിവത്തേന്തസ്സ ഏകച്ചേ അനുസന്ധിം അസല്ലക്ഖേന്തസ്സേവ ഗച്ഛന്തി, ഏവം പഗുണം സമഥവിപസ്സനാഭാവനം അനുയുഞ്ജന്തസ്സ അന്തരന്തരാ ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേനാപി മനസികാരോ പവത്തതി. സബ്ബം തം പന മഹഗ്ഗതകുസലചേതനാനം വസേന ഭാവനാമയമേവ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ഹോതി, ന ഇതരാനി. ഗാഥായ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ചക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ

൬൧. ദുതിയേ **ചക്ഖൂനീ**തി ചക്ഖന്തീതി ചക്ഖൂനി, സമവിസമം ആചിക്ഖന്താനി വിയ പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. അഥ വാ ചക്ഖനട്ഠേന ചക്ഖൂനി. കിമിദം ചക്ഖനം നാമ? അസ്സാദനം, തഥാ ഹി വദന്തി "മധും ചക്ഖതി ബ്യഞ്ജനം ചക്ഖതീ"തി ഇമാനി ച ആരമ്മണരസം അനുഭവന്താനി അസ്സാദേന്താനി വിയ ഹോന്തീതി ചക്ഖനട്ഠേന ചക്ഖൂനി. താനി പന സങ്ഖേപതോ ദ്വേ ചക്ഖൂനി - ഞാണചക്ഖു, മംസചക്ഖു ചാതി. തേസു **മംസചക്ഖു** ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **ഞാണചക്ഖു** ദിബ്ബചക്ഖു, പഞ്ഞാചക്ഖൂതി ഇധ ദ്വിധാ കത്വാ വുത്തം.

തത്ഥ **ദിബ്ബചക്ഖൂ**തി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബം. ദേവതാനഞ്ഹി സുചരിതകമ്മനിബ്ബത്തം പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദീഹി അപലിബുദ്ധം ഉപക്കിലേസവിമുത്തതായ ദൂരേപി ആരമ്മണഗ്ഗഹണസമത്ഥം ദിബ്ബം പസാദചക്ഖു ഹോതി. ഇദഞ്ചാപി വീരിയഭാവനാബലനിബ്ബത്തം ഞാണചക്ഖു താദിസമേവാതി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബം, ദിബ്ബവിഹാരവസേന പടിലദ്ധത്താ അത്തനോ ച ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താ ആലോകപരിഗ്ഗഹേന മഹാജുതികത്താ. തിരോകുട്ടാദിഗതരൂപദസ്സനേന മഹാഗതികത്താപി ദിബ്ബം. തം സബ്ബം സദ്ദസത്ഥാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. ദസ്സനട്ഠേന ചക്ഖുകിച്ചകരണേന ചക്ഖുമിവാതിപി ചക്ഖു, ദിബ്ബഞ്ച തം ചക്ഖു ചാതി ദിബ്ബചക്ഖു.

പജാനാതീതി **പഞ്ഞാ**. കിം പജാനാതി? ചത്താരി അരിയസച്ചാനി "ഇദം ദുക്ഖ"ന്തിആദിനാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "പജാനാതീതി ഖോ, ആവുസോ, തസ്മാ പഞ്ഞാതി വുച്ചതി. കിഞ്ച പജാനാതി? ഇദം ദുക്ഖ"ന്തിആദി (മം॰ നി॰ ൧.൪൪൯).

അട്ഠകഥായം പന "പഞ്ഞാപനവസേന പഞ്ഞാ. കിന്തി പഞ്ഞാപേതി? അനിച്ചന്തി പഞ്ഞാപേതി, ദുക്ഖന്തി പഞ്ഞാപേതി, അനത്താതി പഞ്ഞാപേതീ"തി വുത്തം. സാ പനായം ലക്ഖണാദിതോ യഥാസഭാവപടിവേധലക്ഖണാ, അക്ഖലിതപടിവേധലക്ഖണാ വാ കുസലിസ്സാസഖിത്തഉസുപടിവേധോ വിയ, വിസയോഭാസനരസാ പദീപോ വിയ, അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനാ അരഞ്ഞഗതസുദേസകോ വിയ. വിസേസതോ പനേത്ഥ ആസവക്ഖയഞാണസങ്ഖാതാ പഞ്ഞാ ചതുസച്ചദസ്സനട്ഠേന **പഞ്ഞാചക്ഖൂ**തി അധിപ്പേതാ. യം സന്ധായ വുത്തം "ചക്ഖും ഉദപാദി, ഞാണം ഉദപാദി, പഞ്ഞാ ഉദപാദി, വിജ്ജാ ഉദപാദി, ആലോകോ ഉദപാദീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൫).

ഏതേസു ച മംസചക്ഖു പരിത്തം, ദിബ്ബചക്ഖു മഹഗ്ഗതം, ഇതരം അപ്പമാണം. മംസചക്ഖു രൂപം, ഇതരാനി അരൂപാനി. മംസചക്ഖു ദിബ്ബചക്ഖു ച ലോകിയാനി സാസവാനി രൂപവിസയാനി, ഇതരം ലോകുത്തരം അനാസവം ചതുസച്ചവിസയം. മംസചക്ഖു അബ്യാകതം, ദിബ്ബചക്ഖു സിയാ കുസലം സിയാ അബ്യാകതം, തഥാ പഞ്ഞാചക്ഖു. മംസചക്ഖു കാമാവചരം, ദിബ്ബചക്ഖു രൂപാവചരം, ഇതരം ലോകുത്തരന്തി ഏവമാദി വിഭാഗാ വേദിതബ്ബാ.

ഗാഥാസു **അനുത്തര**ന്തി പഞ്ഞാചക്ഖും സന്ധായ വുത്തം. തഞ്ഹി ആസവക്ഖയഞാണഭാവതോ അനുത്തരം. **അക്ഖാസി പുരിസുത്തമോ**തി പുരിസാനം ഉത്തമോ അഗ്ഗോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ദേസേസി. **ഉപ്പാദോ**തി മംസചക്ഖുസ്സ പവത്തി. **മഗ്ഗോ**തി ഉപായോ, ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ കാരണം. പകതിചക്ഖുമതോ ഏവ ഹി ദിബ്ബചക്ഖു ഉപ്പജ്ജതി, യസ്മാ കസിണാലോകം വഡ്ഢേത്വാ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസ്സ ഉപ്പാദനം, സോ ച കസിണമണ്ഡലേ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തേന വിനാ നത്ഥീതി. **യതോ**തി യദാ. **ഞാണ**ന്തി ആസവക്ഖയഞാണം. തേനേവാഹ **"പഞ്ഞാചക്ഖു അനുത്തര"**ന്തി. **യസ്സ ചക്ഖുസ്സ പടിലാഭാ**തി യസ്സ അരിയസ്സ പഞ്ഞാചക്ഖുസ്സ ഉപ്പത്തിയാ ഭാവനായ സബ്ബസ്മാ വട്ടദുക്ഖതോ പമുച്ചതി പരിമുച്ചതീതി.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഇന്ദ്രിയസുത്തവണ്ണനാ

൬൮. തതിയേ **ഇന്ദ്രിയാനീ**തി അധിപതേയ്യട്ഠേന ഇന്ദ്രിയാനി. യാനി ഹി സഹജാതധമ്മേസു ഇസ്സരാ വിയ ഹുത്വാ തേഹി അനുവത്തിതബ്ബാനി, താനി ഇന്ദ്രിയാനി നാമ. അപിച ഇന്ദോ ഭഗവാ ധമ്മിസ്സരോ പരമേന ചിത്തിസ്സരിയേന സമന്നാഗതോ. തേന ഇന്ദേന സബ്ബപഠമം ദിട്ഠത്താ അധിഗതത്താ പരേസഞ്ച ദിട്ഠത്താ ദേസിതത്താ വിഹിതത്താ ഗോചരഭാവനാസേവനാഹി ദിട്ഠത്താ ച ഇന്ദ്രിയാനി. ഇന്ദം വാ മഗ്ഗാധിഗമസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതം പുഞ്ഞകമ്മം, തസ്സ ലിങ്ഗാനീതിപി ഇന്ദ്രിയാനി. **അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയ**ന്തി "അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ അനഞ്ഞാതം അനധിഗതം അമതപദം ചതുസച്ചധമ്മമേവ വാ ജാനിസ്സാമീ"തി പടിപന്നസ്സ ഇമിനാ പുബ്ബഭാഗേന ഉപ്പന്നം ഇന്ദ്രിയം, സോതാപത്തിമഗ്ഗപഞ്ഞായേതം അധിവചനം. **അഞ്ഞിന്ദ്രിയ**ന്തി ആജാനനഇന്ദ്രിയം. തത്രായം വചനത്ഥോ - ആജാനാതി പഠമമഗ്ഗഞാണേന ദിട്ഠമരിയാദം അനതിക്കമിത്വാവ ജാനാതീതി അഞ്ഞാ. യഥേവ ഹി പഠമമഗ്ഗപഞ്ഞാ ദുക്ഖാദീസു പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന പവത്തതി, തഥേവ അയമ്പി പവത്തതീതി അഞ്ഞാ ച സാ യഥാവുത്തേനട്ഠേന ഇന്ദ്രിയം ചാതി അഞ്ഞിന്ദ്രിയം. ആജാനനട്ഠേനേവ അഞ്ഞസ്സ വാ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ ഇന്ദ്രിയന്തി അഞ്ഞിന്ദ്രിയം, സോതാപത്തിഫലതോ പട്ഠായ ഛസു ഠാനേസു ഞാണസ്സേതം അധിവചനം. **അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയ**ന്തി അഞ്ഞാതാവിനോ ചതൂസു സച്ചേസു നിട്ഠിതഞാണകിച്ചസ്സ ഖീണാസവസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ ഇന്ദ്രിയട്ഠസമ്ഭവതോ ച അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം. ഏത്ഥ ച പഠമപച്ഛിമാനി പഠമമഗ്ഗചതുത്ഥഫലവസേന ഏകട്ഠാനികാനി, ഇതരം ഇതരമഗ്ഗഫലവസേന ഛട്ഠാനികന്തി വേദിതബ്ബം.

ഗാഥാസു **സിക്ഖമാനസ്സാ**തി അധിസീലസിക്ഖാദയോ സിക്ഖമാനസ്സ ഭാവേന്തസ്സ. **ഉജുമഗ്ഗാനുസാരിനോ**തി ഉജുമഗ്ഗോ വുച്ചതി അരിയമഗ്ഗോ, അന്തദ്വയവിവജ്ജിതത്താ തസ്സ അനുസ്സരണതോ ഉജുമഗ്ഗാനുസാരിനോ, പടിപാടിയാ മഗ്ഗേ ഉപ്പാദേന്തസ്സാതി അത്ഥോ. **ഖയസ്മി**ന്തി അനവസേസകിലേസാനം ഖേപനതോ ഖയസങ്ഖാതേ അഗ്ഗമഗ്ഗേ ഞാണം പഠമം പുരേയേവ ഉപ്പജ്ജതി. **തതോ അഞ്ഞാ അനന്തരാ**തി തതോ മഗ്ഗഞാണതോ അനന്തരാ അരഹത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അഥ വാ **ഉജുമഗ്ഗാനുസാരിനോ**തി ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനാദികേ വജ്ജേത്വാ സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം കത്വാ ഭാവനാവസേന പവത്തം പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗം അനുസ്സരന്തസ്സ അനുഗച്ഛന്തസ്സ പടിപജ്ജന്തസ്സ ഗോത്രഭുഞാണാനന്തരം ദിട്ഠേകട്ഠാനം കിലേസാനം ഖേപനതോ ഖയസ്മിം സോതാപത്തിമഗ്ഗേ പഠമം ഞാണം അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി. **തതോ അഞ്ഞാ അനന്തരാ**തി തതോ പഠമഞാണതോ അനന്തരാ അനന്തരതോ പട്ഠായ യാവ അഗ്ഗമഗ്ഗാ അഞ്ഞാ അഞ്ഞിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി.

തതോ അഞ്ഞാ വിമുത്തസ്സാതി തതോ അഞ്ഞാ അഞ്ഞിന്ദ്രിയതോ പച്ഛാ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണാനന്തരാ അരഹത്തഫലേന പഞ്ഞാവിമുത്തിയാ അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയേന വിമുത്തസ്സ. **ഞാണം വേ ഹോതി താദിനോ**തി അരഹത്തഫലുപ്പത്തിതോ ഉത്തരകാലേ ഇട്ഠാനിട്ഠാദീസു താദിലക്ഖണപ്പത്തസ്സ ഖീണാസവസ്സ പച്ചവേക്ഖണഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. കഥം ഉപ്പജ്ജതീതി ആഹ

“അകുപ്പാ മേ വിമുത്തീ”തി. തസ്സ അകുപ്പഭാവസ്സ കാരണം ദസ്സേതി **“ഭവസംയോജനക്ഖയാ”**തി.

ഇദാനി താദിസം ഖീണാസവം ഥോമേന്തോ **“സ വേ ഇന്ദ്രിയസമ്പന്നോ”**തി തതിയം ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **ഇന്ദ്രിയസമ്പന്നോ**തി യഥാവുത്തേഹി തീഹി ലോകുത്തരിന്ദ്രിയേഹി സമന്നാഗതോ, സുദ്ധേഹിപി വാ പടിപ്പസ്സദ്ധിലദ്ധേഹി സദ്ധാദീഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സമന്നാഗതോ പരിപുണ്ണോ, തതോ ഏവ ചക്ഖാദീഹി സുട്ഠു വൂപസന്തേഹി നിബ്ബിസേവനേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സമന്നാഗതോ. തേനാഹ **“സന്തോ”**തി, സബ്ബകിലേസപരിളാഹവൂപസമേന ഉപസന്തോതി അത്ഥോ. **സന്തിപദേ രതോ**തി നിബ്ബാനേ അഭിരതോ അധിമുത്തോ. ഏത്ഥ ച ‘‘ഇന്ദ്രിയസമ്പന്നോ’’തി ഏതേന ഭാവിതമഗ്ഗതാ, പരിഞ്ഞാതക്ഖന്ധതാ ചസ്സ ദസ്സിതാ. ‘‘സന്തോ’’തി ഏതേന പഹീനകിലേസതാ, ‘‘സന്തിപദേ രതോ’’തി ഏതേന സച്ഛികതനിരോധതാതി. സേസം വുത്തനയമേവ.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അദ്ധാസുത്തവണ്ണനാ

൬൩. ചതുത്ഥേ **അദ്ധാ**തി കാലാ. **അതീതോ അദ്ധാ**തിആദീസു ദ്വേ പരിയായാ - സുത്തന്തപരിയായോ, അഭിധമ്മപരിയായോ ച. തത്ഥ സുത്തന്തപരിയായേന പടിസന്ധിതോ പുബ്ബേ അതീതോ അദ്ധാ നാമ, ചുതിതോ പച്ഛാ അനാഗതോ അദ്ധാ നാമ, സഹ ചുതിപടിസന്ധീഹി തദനന്തരം പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ നാമ. അഭിധമ്മപരിയായേന ഉപ്പാദോ, ഠിതി, ഭങ്ഗോതി ഇമേ തയോ ഖണേ പത്വാ നിരുദ്ധധമ്മാ അതീതോ അദ്ധാ നാമ, തയോപി ഖണേ അസമ്പത്താ അനാഗതോ അദ്ധാ നാമ, ഖണത്തയസമങ്ഗിനോ പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ നാമ.

അപരോ നയോ - അയഞ്ഹി അതീതാദിവിഭാഗോ അദ്ധാസന്തതിസമയഖണവസേന ചതുധാ വേദിതബ്ബോ. തേസു അദ്ധാവിഭാഗോ വുത്തോ. സന്തതിവസേന സഭാഗാ ഏകഉതുസമുട്ഠാനാ, ഏകാഹാരസമുട്ഠാനാ ച പുബ്ബാപരിയവസേന വത്തമാനാപി പച്ചുപ്പന്നാ. തതോ പുബ്ബേ വിസഭാഗഉതുആഹാരസമുട്ഠാനാ അതീതാ പച്ഛാ അനാഗതാ. ചിത്തജാ ഏകവീഥിഏകജവനഏകസമാപത്തിസമുട്ഠാനാ പച്ചുപ്പന്നാ നാമ, തതോ പുബ്ബേ അതീതാ, പച്ഛാ അനാഗതാ. കമ്മസമുട്ഠാനാനം പാടിയേക്കം സന്തതിവസേന അതീതാദിഭേദോ നത്ഥി, തേസംയേവ പന ഉതുആഹാരചിത്തസമുട്ഠാനാനം ഉപത്ഥമ്ഭകവസേന തസ്സ അതീതാദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സമയവസേന ഏകമുഹുത്തപുബ്ബണ്ഹസായന്ഹരത്തിദിവാദീസു സമയേസു സന്താനവസേന പവത്തമാനാ തംതംസമയേ പച്ചുപ്പന്നാ നാമ, തതോ പുബ്ബേ അതീതാ, പച്ഛാ അനാഗതാ. അയം താവ രൂപധമ്മേസു നയോ. അരൂപധമ്മേസു പന ഖണവസേന ഉപ്പാദാദിക്ഖണത്തയപരിയാപന്നാ പച്ചുപ്പന്നാ, തതോ പുബ്ബേ അതീതാ, പച്ഛാ അനാഗതാ. അപിച അതിക്കന്തഹേതുപച്ചയകിച്ചാ അതീതാ, നിട്ഠിതഹേതുകിച്ചാ അനിട്ഠിതപച്ചയകിച്ചാ പച്ചുപ്പന്നാ, ഉഭയകിച്ചം അസമ്പത്താ അനാഗതാ. അത്തനോ വാ കിച്ചക്ഖണേ പച്ചുപ്പന്നാ, തതോ പുബ്ബേ അതീതാ, പച്ഛാ അനാഗതാ. ഏത്ഥ ച ഖണാദികഥാവ നിപ്പരിയായാ, സേസാ പരിയായാ. അയഞ്ഹി അതീതാദിഭേദോ നാമ ധമ്മാനം ഹോതി, ന കാലസ്സ. അതീതാദിഭേദേ പന ധമ്മേ ഉപാദായ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി

കാലോ ഇധ തേനേവ വോഹാരേന അതീതോതിആദിനാ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

ഗാഥാസു **അക്ഖേയ്യസഞ്ഞിനോ**തി എത്ഥ അക്ഖായതി, കഥീയതി, പഞ്ഞാപീയതീതി അക്ഖേയ്യം, കഥാവത്ഥു, അത്ഥതോ രൂപാദയോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''അതീതം വാ അദ്ധാനം ആരബ്ഭ കഥം കഥേയ്യ, അനാഗതം വാ...പേ॰... പച്ചുപ്പന്നം വാ അദ്ധാനം ആരബ്ഭ കഥം കഥേയ്യാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫).

തഥാ -

> ''യം, ഭിക്ഖവേ , രൂപം അതീതം നിരുദ്ധം വിപരിണതം, 'അഹോസീ'തി തസ്സ സങ്ഖാ, 'അഹോസീ'തി തസ്സ സമഞ്ഞാ, 'അഹോസീ'തി തസ്സ പഞ്ഞത്തി; ന തസ്സ സങ്ഖാ അത്ഥീതി, ന തസ്സ സങ്ഖാ ഭവിസ്സതീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൬൨) -

ഏവം വുത്തേന നിരുത്തിപഥസുത്തേനപി ഏത്ഥ അത്ഥോ ദീപേതബ്ബോ. ഏവം കഥാവത്ഥുഭാവേന അക്ഖേയ്യസങ്ഖാതേ ഖന്ധപഞ്ചകേ അഹന്തി ച മമന്തി ച ദേവോതി ച മനുസ്സോതി ച ഇത്ഥീതി ച പുരിസോതി ച ആദിനാ പവത്തസഞ്ഞാവസേന അക്ഖേയ്യസഞ്ഞിനോ, പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു സത്തപുഗ്ഗലാദിസഞ്ഞിനോതി അത്ഥോ. **അക്ഖേയ്യസ്മിം** തണ്ഹാദിട്ഠിഗ്ഗാഹവസേന **പതിട്ഠിതാ,** രാഗാദിവസേന വാ അട്ഠഹാകാരേഹി പതിട്ഠിതാ. രത്തോ ഹി രാഗവസേന പതിട്ഠിതോ ഹോതി, ദുട്ഠോ ദോസവസേന, മൂള്ഹോ മോഹവസേന, പരാമട്ഠോ ദിട്ഠിവസേന, ഥാമഗതോ അനുസയവസേന, വിനിബദ്ധോ മാനവസേന, അനിട്ഠങ്ഗതോ വിചികിച്ഛാവസേന, വിക്ഖേപഗതോ ഉദ്ധച്ചവസേന പതിട്ഠിതോ ഹോതീതി.

അക്ഖേയ്യം അപരിഞ്ഞായാതി തം അക്ഖേയ്യം തേഭൂമകധമ്മേ തീഹി പരിഞ്ഞാഹി അപരിജാനിത്വാ തസ്സ അപരിജാനനഹേതു. **യോഗമായന്തി മച്ചുനോ**തി മരണസ്സ യോഗം തേന സംയോഗം ഉപഗച്ഛന്തി, ന വിസംയോഗന്തി അത്ഥോ.

അഥ വാ **യോഗ**ന്തി ഉപായം, തേന യോജിതം പസാരിതം മാരസേനട്ഠാനിയം അനത്ഥജാലം കിലേസജാലഞ്ച ഉപഗച്ഛന്തീതി വുത്തം ഹോതി. തഥാ ഹി വുത്തം -

> ''ന ഹി നോ സങ്ഗരം തേന, മഹാസേനേന മച്ചുനാ''തി. (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨; ജാ॰ ൨.൨൨.൧൨൧; നേത്തി॰ ൧൦൩);

ഏത്താവതാ വട്ടം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിവട്ടം ദസ്സേതും **''അക്ഖേയ്യഞ്ച പരിഞ്ഞായാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകേ, തേന അക്ഖേയ്യപരിജാനനേന ലദ്ധബ്ബം വക്ഖമാനമേവ വിസേസം ജോതേതി. **പരിഞ്ഞായാ**തി വിപസ്സനാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ദുക്ഖന്തി പരിച്ഛിജ്ജ ജാനിത്വാ, തപ്പടിബദ്ധകിലേസപ്പഹാനേന വാ തം സമതിക്കമിത്വാ തിസ്സന്നമ്പി പരിഞ്ഞാനം കിച്ചം മത്ഥകം പാപേത്വാ. **അക്ഖാതാരം ന മഞ്ഞതീ**തി സബ്ബസോ

മഞ്ഞനാനം പഹീനത്താ ഖീണാസവോ അക്ഖാതാരം ന മഞ്ഞതി, കാരകാദിസഭാവം കിഞ്ചി അത്താനം ന പച്ചേതീതി അത്ഥോ. **ഫുട്ഠോ വിമോക്ഖോ മനസാ, സന്തിപദമനുത്തര**ന്തി യസ്മാ സബ്ബസങ്ഖതവിമുത്തത്താ "വിമോക്ഖോ"തി സബ്ബകിലേസസന്താപവൂപസമനട്ഠാനതായ "സന്തിപദ"ന്തി ലദ്ധനാമോ നിബ്ബാനധമ്മോ ഫുട്ഠോ ഫുസിതോ പത്തോ, തസ്മാ അക്ഖാതാരം ന മഞ്ഞതീതി. അഥ വാ "പരിഞ്ഞായാ"തി പദേന ദുക്ഖസച്ചസ്സ പരിഞ്ഞാഭിസമയം സമുദയസച്ചസ്സ പഹാനാഭിസമയഞ്ച വത്വാ ഇദാനി "ഫുട്ഠോ വിമോക്ഖോ മനസാ, സന്തിപദമനുത്തര"ന്തി ഇമിനാ മഗ്ഗനിരോധാനം ഭാവനാസച്ഛികിരിയാഭിസമയം വദതി. തസ്സത്ഥോ - സമുച്ഛേദവസേന സബ്ബകിലേസേഹി വിമുച്ചതീതി **വിമോക്ഖോ,** അരിയമഗ്ഗോ. സോ പനസ്സ മഗ്ഗചിത്തേന ഫുട്ഠോ ഫുസിതോ ഭാവിതോ, തേനേവ അനുത്തരം സന്തിപദം നിബ്ബാനം ഫുട്ഠം ഫുസിതം സച്ഛികതന്തി.

അക്ഖേയ്യസമ്പന്നോതി അക്ഖേയ്യനിമിത്തം വിവിധാഹി വിപത്തീഹി ഉപദ്ദുതേ ലോകേ പഹീനവിപല്ലാസതായ തതോ സുപരിമുത്തോ അക്ഖേയ്യപരിഞ്ഞാഭിനിബ്ബത്താഹി സമ്പത്തീഹി സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോ. **സങ്ഖായ സേവീ**തി പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തിയാ ചീവരാദിപച്ചയേ സങ്ഖായ പരിതുലേത്വാവ സേവനസീലോ, സങ്ഖാതധമ്മത്താ ച ആപാഥഗതം സബ്ബമ്പി വിസയം ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവസേന സങ്ഖായ സേവനസീലോ. **ധമ്മട്ഠോ**തി അസേക്ഖധമ്മേസു നിബ്ബാനധമ്മേ ഏവ വാ ഠിതോ. **വേദഗൂ**തി വേദിതബ്ബസ്സ ചതുസച്ചസ്സ പാരങ്ഗതത്താ വേദഗൂ. ഏവംഗുണോ അരഹാ ഭവാദീസു കത്ഥചി ആയതിം പുനബ്ഭവാഭാവതോ മനുസ്സദേവാതി സങ്ഖ്യം ന ഉപേതി, അപഞ്ഞത്തികഭാവമേവ ഗച്ഛതീതി അനുപാദാപരിനിബ്ബാനേന ദേസനം നിട്ഠാപേസി.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദുച്ചരിതസുത്തവണ്ണനാ

൬൪. പഞ്ചമേ ദുട്ഠു ചരിതാനി, ദുട്ഠാനി വാ ചരിതാനി **ദുച്ചരിതാനി**. കായേന ദുച്ചരിതം, കായതോ വാ പവത്തം ദുച്ചരിതം **കായദുച്ചരിതം**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ . ഇമാനി ച ദുച്ചരിതാനി പഞ്ഞത്തിയാ വാ കഥേതബ്ബാനി കമ്മപഥേഹി വാ. തത്ഥ പഞ്ഞത്തിയാ താവ കായദ്വാരേ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദസ്സ വീതിക്കമോ കായദുച്ചരിതം, വചീദ്വാരേ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദസ്സ വീതിക്കമോ വചീദുച്ചരിതം, ഉഭയത്ഥ പഞ്ഞത്തസ്സ വീതിക്കമോ മനോദുച്ചരിതന്തി അയം പഞ്ഞത്തികഥാ. പാണാതിപാതാദയോ പന തിസ്സോ ചേതനാ കായദ്വാരേപി, വചീദ്വാരേപി, ഉപ്പന്നാ കായദുച്ചരിതം, തഥാ ചതസ്സോ മുസാവാദാദിചേതനാ വചീദുച്ചരിതം, അഭിജ്ഝാ, ബ്യാപാദോ, മിച്ഛാദിട്ഠീതി തയോ ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാ മനോദുച്ചരിതന്തി അയം കമ്മപഥകഥാ.

ഗാഥായം കമ്മപഥപ്പത്തോയേവ പാപധമ്മോ കായദുച്ചരിതാദിഭാവേന വുത്തോതി തദഞ്ഞം പാപധമ്മം സങ്ഗണ്ഹിതും **"യഞ്ചഞ്ഞം ദോസസഞ്ഹിത"**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ **ദോസസഞ്ഹിത**ന്തി രാഗാദികിലേസസംഹിതം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സുചരിതസുത്തവണ്ണനാ

൬൫. ഛട്ഠേ സുട്ഠു ചരിതാനി, സുന്ദരാനി വാ ചരിതാനി **സുചരിതാനി**. കായേന സുചരിതം, കായതോ വാ പവത്തം സുചരിതം **കായസുചരിതം**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. ഇധാപി പന പഞ്ഞത്തിവസേന, കമ്മപഥവസേന ചാതി ദുവിധാ കഥാ. തത്ഥ കായദ്വാരേ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദസ്സ അവീതിക്കമോ കായസുചരിതം, വചീദ്വാരേ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദസ്സ അവീതിക്കമോ വചീസുചരിതം, ഉഭയത്ഥ പഞ്ഞത്തസ്സ അവീതിക്കമോ മനോസുചരിതന്തി അയം പഞ്ഞത്തികഥാ. പാണാതിപാതാദീഹി പന വിരമന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ തിസ്സോ ചേതനാപി വിരതിയോപി കായസുചരിതം, മുസാവാദാദീഹി വിരമന്തസ്സ ചതസ്സോ ചേതനാപി വിരതിയോപി വചീസുചരിതം, അനഭിജ്ഝാ, അബ്യാപാദോ, സമ്മാദിട്ഠീതി തയോ ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാ മനോസുചരിതന്തി അയം കമ്മപഥകഥാ. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സോചേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൬൬. സത്തമേ **സോചേയ്യാനീ**തി സുചിഭാവാ. **കായസോചേയ്യ**ന്തി കായസുചരിതം, വചീമനോസോചേയ്യാനിപി വചീമനോസുചരിതാനേവ. തഥാ ഹി വുത്തം ''തത്ഥ കതമം കായസോചേയ്യം? പാണാതിപാതാ വേരമണീ''തിആദി (അ॰ നി॰ ൩.൧൨൧-൧൨൨).

ഗാഥായം സമുച്ഛേദവസേന പഹീനസബ്ബകായദുച്ചരിതത്താ കായേന സുചീതി **കായസുചി. സോചേയ്യസമ്പന്ന**ന്തി പടിപ്പസ്സദ്ധകിലേസത്താ സുപരിസുദ്ധായ സോചേയ്യസമ്പത്തിയാ ഉപേതം. സേസം വുത്തനയമേവ.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. മോനേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൬൭. അട്ഠമേ **മോനേയ്യാനീ**തി ഏത്ഥ ഇധലോകപരലോകം അത്തഹിതപരഹിതഞ്ച മുനാതീതി മുനി, കല്യാണപുഥുജ്ജനേന സദ്ധിം സത്ത സേക്ഖാ അരഹാ ച. ഇധ പന അരഹാവ അധിപ്പേതോ. മുനിനോ ഭാവാതി **മോനേയ്യാനി,** അരഹതോ കായവചീമനോസമാചാരാ.

അഥ വാ മുനിഭാവകരാ മോനേയ്യപടിപദാധമ്മാ മോനേയ്യാനി. തേസമയം വിത്ഥാരോ -

> ''തത്ഥ കതമം കായമോനേയ്യം? തിവിധകായദുച്ചരിതസ്സ പഹാനം കായമോനേയ്യം, തിവിധം കായസുചരിതം കായമോനേയ്യം, കായാരമ്മണേ ഞാണം കായമോനേയ്യം, കായപരിഞ്ഞാ കായമോനേയ്യം, പരിഞ്ഞാസഹഗതോ മഗ്ഗോ കായമോനേയ്യം, കായസ്മിം

ഛന്ദരാഗപ്പഹാനം കായമോനേയ്യം, കായസങ്ഖാരനിരോധാ ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തി കായമോനേയ്യം.

“തത്ഥ കതമം വചീമോനേയ്യം? ചതുബ്ബിധവചീദുച്ചരിതസ്സ പഹാനം വചീമോനേയ്യം, ചതുബ്ബിധം വചീസുചരിതം, വാചാരമ്മണേ ഞാണം, വാചാപരിഞ്ഞാ, പരിഞ്ഞാസഹഗതോ മഗ്ഗോ, വാചായ ഛന്ദരാഗപ്പഹാനം, വചീസങ്ഖാരനിരോധാ ദുതിയജ്ഝാനസമാപത്തി വചീമോനേയ്യം.

“തത്ഥ കതമം മനോമോനേയ്യം? തിവിധമനോദുച്ചരിതസ്സ പഹാനം മനോമോനേയ്യം, തിവിധം മനോസുചരിതം, മനാരമ്മണേ ഞാണം, മനോപരിഞ്ഞാ, പരിഞ്ഞാസഹഗതോ മഗ്ഗോ, മനസ്മിം ഛന്ദരാഗപ്പഹാനം, ചിത്തസങ്ഖാരനിരോധാ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തി മനോമോനേയ്യ”ന്തി (മഹാനി॰ ൧൪; ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൧).

നിന്ഹാതപാപകന്തി അഗ്ഗമഗ്ഗജലേന സുട്ഠു വിക്ഖാലിതപാപമലം.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമരാഗസുത്തവണ്ണനാ

൬൯. നവമേ **യസ്സ കസ്സചീ**തി അനിയമിതവചനം, തസ്മാ യസ്സ കസ്സചി പുഗ്ഗലസ്സ ഗഹട്ഠസ്സ വാ പബ്ബജിതസ്സ വാ. **രാഗോ അപ്പഹീനോ**തി രഞ്ജനട്ഠേന രാഗോ സമുച്ഛേദവസേന ന പഹീനോ, മഗ്ഗേന അനുപ്പത്തിധമ്മതം ന ആപാദിതോ. ദോസമോഹേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ അപായഗമനീയാ രാഗദോസമോഹാ പഠമമഗ്ഗേന, ഓളാരികാ കാമരാഗദോസാ ദുതിയമഗ്ഗേന, തേയേവ അനവസേസാ തതിയമഗ്ഗേന, ഭവരാഗോ അവസിട്ഠമോഹോ ച ചതുത്ഥമഗ്ഗേന പഹീയന്തി. ഏവമേതേസു പഹീയന്തേസു തദേകട്ഠതോ സബ്ബേപി കിലേസാ പഹീയന്തേവ. ഏവമേതേ രാഗാദയോ യസ്സ കസ്സചി ഭിക്ഖുസ്സ വാ ഭിക്ഖുനിയാ വാ ഉപാസകസ്സ വാ ഉപാസികായ വാ മഗ്ഗേന അപ്പഹീനാ. **ബദ്ധോ മാരസ്സാ**തി കിലേസമാരേന ബദ്ധോതി വുച്ചതി. യദഗ്ഗേന ച കിലേസമാരേന ബദ്ധോ, തദഗ്ഗേന അഭിസങ്ഖാരമാരാദീഹിപി ബദ്ധോയേവ ഹോതി. **പടിമുക്കസ്സ മാരപാസോ**തി പടിമുക്കോ അസ്സ അനേന അപ്പഹീനകിലേസേന പുഗ്ഗലേന തായേവ അപ്പഹീനകിലേസതായ മാരപാസസങ്ഖാതോ കിലേസോ അത്തനോ ചിത്തസന്താനേ പടിമുക്കോ പവേസിതോ, തേന സയം ബന്ധാപിതോതി അത്ഥോ. അഥ വാ പടിമുക്കോ അസ്സ ഭവേയ്യ മാരപാസോ. സുക്കപക്ഖേ **ഓമുക്കസ്സാ**തി അവമുക്കോ മോചിതോ അപനീതോ അസ്സ. സേസം വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബം.

ഇധ ഗാഥാ സുക്കപക്ഖവസേനേവ ആഗതാ. തത്രായം സങ്ഖേപത്ഥോ - **യസ്സ** അരിയപുഗ്ഗലസ്സ രാഗദോസാവിജ്ജാ **വിരാജിതാ** അഗ്ഗമഗ്ഗേന നിരോധിതാ, തം ഭാവിതകായസീലചിത്തപഞ്ഞതായ ഭാവിതത്തേസു അരഹന്തേസു **അഞ്ഞതരം** അബ്ഭന്തരം ഏകം **ബ്രഹ്മഭൂതം** ബ്രഹ്മം വാ സേട്ഠം അരഹത്തഫലം പത്തം. യഥാ അഞ്ഞേ ഖീണാസവാ പുബ്ബൂപനിസ്സയസമ്പത്തിസമന്നാഗതാ ഹുത്വാ ആഗതാ, യഥാ ച തേ

അന്തദ്വയരഹിതായ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധസഹഗതായ മജ്ഝിമായ പടിപദായ നിബ്ബാനം ഗതാ അധിഗതാ. യഥാ വാ തേ ഖന്ധാദീനം തഥലക്ഖണം യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝിംസു, യഥാ ച തേ തഥധമ്മേ ദുക്ഖാദയോ അവിപരീതതോ അബ്ഭഞ്ഞിംസു, രൂപാദികേ ച വിസയേ യഥാ തേ ദിട്ഠമത്താദിവസേനേവ പസ്സിംസു, യഥാ വാ പന തേ അട്ഠ അനരിയവോഹാരേ വജ്ജേത്വാ അരിയവോഹാരവസേനേവ പവത്തവാചാ, വാചാനുരൂപഞ്ച പവത്തകായാ, കായാനുരൂപഞ്ച പവത്തവാചാ, തഥാ അയമ്പി അരിയപുഗ്ഗലോതി **തഥാഗതം**, ചതുസച്ചബുദ്ധതായ **ബുദ്ധം**, പുഗ്ഗലവേരം കിലേസവേരം അത്താനുവാദാദിഭയഞ്ച അതിക്കന്തന്തി **വേരഭയാതീതം**. സബ്ബേസം കിലേസാഭിസങ്ഖാരാദീനം പഹീനത്താ **സബ്ബപ്പഹായിനം** ബുദ്ധാദയോ അരിയാ **ആഹു** കഥേന്തി കിത്തേന്തീതി.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയരാഗസുത്തവണ്ണനാ

൬൯. ദസമേ അതരീതി തിണ്ണോ, ന തിണ്ണോ **അതിണ്ണോ**. **സമുദ്ദന്തി** സംസാരസമുദ്ദം, ചക്ഖായതനാദിസമുദ്ദം വാ. തദുഭയമ്പി ദുപ്പൂരണട്ഠേന സമുദ്ദോ വിയാതി സമുദ്ദം. അഥ വാ സമുദ്ദനട്ഠേന സമുദ്ദം, കിലേസവസ്സനേന സത്തസന്താനസ്സ കിലേസസദനതോതി അത്ഥോ. **സവീചി**ന്തി കോധൂപായാസവീചീഹി സവീചിം. വുത്തഞ്ഹേതം ''വീചിഭയന്തി ഖോ, ഭിക്ഖു, കോധൂപായാസസ്സേതം അധിവചന''ന്തി (ഇതിവു॰ ൧൦൯; മ॰ നി॰ ൨.൧൬൨). **സാവട്ട**ന്തി പഞ്ചകാമഗുണാവട്ടേഹി സഹ ആവട്ടം. വുത്തമ്പി ചേതം ''ആവട്ടഭയന്തി ഖോ, ഭിക്ഖു, പഞ്ചന്നേതം കാമഗുണാനം അധിവചന''ന്തി (ഇതിവു॰ ൧൦൯; മ॰ നി॰ ൨.൧൬൪; അ॰ നി॰ ൪.൧൨൨). **സഗഹം സരക്ഖസ**ന്തി അത്തനോ ഗോചരഗതാനം അനത്ഥജനനതോ ചണ്ഡമകരമച്ഛകച്ഛപരക്ഖസസദിസേഹി വിസഭാഗപുഗ്ഗലേഹി സഹിതം. തഥാ ചാഹ ''സഗഹം സരക്ഖസന്തി ഖോ, ഭിക്ഖു, മാതുഗാമസ്സേതം അധിവചന''ന്തി (ഇതിവു॰ ൧൦൯). **അതരീ**തി മഗ്ഗപഞ്ഞാനാവായ യഥാവുത്തം സമുദ്ദം ഉത്തരി. **തിണ്ണോ**തി നിത്തിണ്ണോ. **പാരങ്ഗതോ**തി തസ്സ സമുദ്ദസ്സ പാരം പരതീരം നിരോധം ഉപഗതോ. **ഥലേ തിട്ഠതീ**തി തതോ ഏവ സംസാരമഹോഘം കാമാദിമഹോഘഞ്ച അതിക്കമിത്വാ ഥലേ പരതീരേ നിബ്ബാനേ ബാഹിതപാപബ്രാഹ്മണോ തിട്ഠതീതി വുച്ചതി.

ഇധാപി ഗാഥാ സുക്കപക്ഖവസേനേവ ആഗതാ. തത്ഥ **ഊമിഭയ**ന്തി യഥാവുത്തഊമിഭയം, ഭായിതബ്ബം ഏതസ്മാതി തം ഊമി ഭയം. **ദുത്തര**ന്തി ദുരതിക്കമം. **അച്ചതാരീ**തി അതിക്കമി.

സങ്ഗാതിഗോതി രാഗാദീനം പഞ്ചന്നം സങ്ഗാനം അതിക്കന്തത്താ പഹീനത്താ സങ്ഗാതിഗോ. **അത്ഥങ്ഗതോ സോ ന പമാണമേതീ**തി സോ ഏവംഭൂതോ അരഹാ രാഗാദീനം പമാണകരധമ്മാനം അച്ചന്തമേവ അത്ഥം ഗതത്താ അത്ഥങ്ഗതോ, തതോ ഏവ സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധപാരിപൂരിയാ ച ''ഏദിസോ സീലേന സമാധിനാ പഞ്ഞായാ''തി കേനചി പമിണിതും അസക്കുണേയ്യോ പമാണം ന ഏതി, അഥ വാ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനസങ്ഖാതം അത്ഥം ഗതോ സോ അരഹാ ''ഇമായ നാമ ഗതിയാ ഠിതോ, ഏദിസോ ച നാമഗോത്തേനാ''തി പമിണിതും

അസക്കുണേയ്യതായ പമാണം ന ഏതി ന ഉപഗച്ഛതി. തതോ ഏവ **അമോഹയി മച്ചുരാജം,** തേന അനുബന്ധിതും അസക്കുണേയ്യോതി വദാമീതി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുയാവ ദേസനം നിട്ഠാപേസി. ഇതി ഇമസ്മിം വഗ്ഗേ പഠമപഞ്ചമഛട്ഠേസു വട്ടം കഥിതം, ദുതിയസത്തമഅട്ഠമേസു വിവട്ടം, സേസേസു വട്ടവിവട്ടം കഥിതന്തി വേദിതബ്ബം.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയവഗ്ഗോ

൧. മിച്ഛാദിട്ഠികസുത്തവണ്ണനാ

൭൦. തതിയവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **ദിട്ഠാ മയാ**തി മയാ ദിട്ഠാ, മമ സമന്തചക്ഖുനാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ ചാതി ദ്വീഹിപി ചക്ഖൂഹി ദിട്ഠാ പച്ചക്ഖതോ വിദിതാ. തേന അനുസ്സവാദിം പടിക്ഖിപതി, അയഞ്ച അത്ഥോ ഇദാനേവ പാളിയം ആഗമിസ്സതി. **കായദുച്ചരിതേന സമന്നാഗതാ**തി കായദുച്ചരിതേന സമങ്ഗീഭൂതാ. **അരിയാനം ഉപവാദകാ**തി ബുദ്ധാദീനം അരിയാനം അന്തമസോ ഗിഹിസോതാപന്നാനമ്പി ഗുണപരിധംസനേന അഭൂതബ്ഭക്ഖാനേന ഉപവാദകാ അക്കോസകാ ഗരഹകാ. **മിച്ഛാദിട്ഠികാ**തി വിപരീതദസ്സനാ. **മിച്ഛാദിട്ഠികമ്മസമാദാനാ**തി മിച്ഛാദസ്സനഹേതു സമാദിന്നനാനാവിധകമ്മാ യേ ച, മിച്ഛാദിട്ഠിമൂലകേസു കായകമ്മാദീസു അഞ്ഞേപി സമാദപേന്തി. ഏത്ഥ ച വചീമനോദുച്ചരിതഗ്ഗഹണേനേവ അരിയൂപവാദമിച്ഛാദിട്ഠീസു ഗഹിതാസു പുനവചനം മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥം നേസം. മഹാസാവജ്ജോ ഹി അരിയൂപവാദോ ആനന്തരിയസദിസോ. യഥാഹ -

> ''സേയ്യഥാപി, സാരിപുത്ത, ഭിക്ഖു സീലസമ്പന്നോ, സമാധിസമ്പന്നോ, പഞ്ഞാസമ്പന്നോ, ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അഞ്ഞം ആരാധേയ്യ; ഏവംസമ്പദമിദം, സാരിപുത്ത, വദാമി തം വാചം അപ്പഹായ, തം ചിത്തം അപ്പഹായ, തം ദിട്ഠിം അപ്പടിനിസ്സജ്ജിത്വാ യഥാഭതം നിക്ഖിത്തോ ഏവം നിരയേ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൯).

മിച്ഛാദിട്ഠിതോ ച മഹാസാവജ്ജതരം നാമ അഞ്ഞം നത്ഥി. യഥാഹ -

> ''നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം മഹാസാവജ്ജതരം യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാദിട്ഠി. മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാനി, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജാനീ''തി (അ॰ നി॰ ൧.൩൧൦).

തം ഖോ പനാതിആദി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ അത്തപച്ചക്ഖഭാവം ദള്ഹതരം കത്വാ ദസ്സേതും ആരദ്ധം. തമ്പി സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഗാഥാസു **മിച്ഛാ മനം പണിധായാ**തി അഭിജ്ഝാദീനം വസേന ചിത്തം അയോനിസോ ഠപേത്വാ. **മിച്ഛാ വാചഞ്ച ഭാസിയാ**തി മിച്ഛാ മുസാവാദാദിവസേന വാചം ഭാസിത്വാ. **മിച്ഛാ കമ്മാനി കത്വാനാ**തി പാണാതിപാതാദിവസേന കായകമ്മാനി കത്വാ. അഥ വാ **മിച്ഛാ മനം പണിധായാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിവസേന ചിത്തം വിപരീതം ഠപേത്വാ.

സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ഇദാനിസ്സ തഥാ ദുച്ചരിതചരണേ കാരണം ദസ്സേതി **അപ്പസ്സുതോ**തി, അത്തനോ പരേസഞ്ച ഹിതാവഹേന സുതേന വിരഹിതോതി അത്ഥോ. **അപുഞ്ഞകരോ**തി തതോ ഏവ അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദതായ കിബ്ബിസകാരീ പാപധമ്മോ. **അപ്പസ്മിം ഇധ ജീവിതേ**തി ഇധ മനുസ്സലോകേ ജീവിതേ അതിപരിത്തേ. തഥാ ചാഹ "യോ ചിരം ജീവതി, സോ വസ്സസതം അപ്പം വാ ഭിയ്യോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൩; സം॰ നി॰ ൧.൧൪൫), "അപ്പമായു മനുസ്സാന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൪൫; മഹാനി॰ ൧൦) ച. തസ്മാ ബഹുസ്സുതോ സപ്പഞ്ഞോ സീഘം പുഞ്ഞാനി കത്വാ സഗ്ഗൂപഗോ നിബ്ബാനപതിട്ഠോ വാ ഹോതി. യോ പന അപ്പസ്സുതോ അപുഞ്ഞകരോ, കായസ്സ ഭേദാ ദുപ്പഞ്ഞോ നിരയം സോ ഉപപജ്ജതീതി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സമ്മാദിട്ഠികസുത്തവണ്ണനാ

൭൧. ദുതിയേ പഠമസുത്തേ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നിസ്സരണിയസുത്തവണ്ണനാ

൭൨. തതിയേ **നിസ്സരണിയാ**തി നിസ്സരണപടിസംയുത്താ. **ധാതുയോ**തി സത്തസുഞ്ഞസഭാവാ. **കാമാന**ന്തി കിലേസകാമാനഞ്ചേവ വത്ഥുകാമാനഞ്ച. അഥ വാ **കാമാന**ന്തി കിലേസകാമാനം. കിലേസകാമതോ ഹി നിസ്സരണാ വത്ഥുകാമേഹിപി നിസ്സരണംയേവ ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ന തേ കാമാ യാനി ചിത്രാനി ലോകേ,
> സങ്കപ്പരാഗോ പുരിസസ്സ കാമോ;
> തിട്ഠന്തി ചിത്രാനി തഥേവ ലോകേ,
> അഥേത്ഥ ധീരാ വിനയന്തി ഛന്ദ"ന്തി. (അം॰ നി॰ ൬.൬൩);

നിസ്സരണന്തി അപഗമോ. **നേക്ഖമ്മ**ന്തി പഠമജ്ഝാനം, വിസേസതോ തം അസുഭാരമ്മണം ദട്ഠബ്ബം. യോ പന തം ഝാനം പാദകം കത്വാ സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ തതിയമഗ്ഗം പത്വാ അനാഗാമിമഗ്ഗേന നിബ്ബാനം സച്ഛികരോതി, തസ്സ ചിത്തം അച്ചന്തമേവ കാമേഹി നിസ്സടന്തി ഇദം ഉക്കട്ഠതോ കാമാനം നിസ്സരണം വേദിതബ്ബം. **രൂപാന**ന്തി രൂപധമ്മാനം, വിസേസേന സദ്ധിം ആരമ്മണേഹി കുസലവിപാകകിരിയാഭേദതോ സബ്ബേസം രൂപാവചരധമ്മാനം. **ആരുപ്പ**ന്തി അരൂപാവചരജ്ഝാനം. കേചി പന "കാമാന"ന്തി പദസ്സ "സബ്ബേസം കാമാവചരധമ്മാന"ന്തി അത്ഥം വദന്തി. "നേക്ഖമ്മ"ന്തി ച "പഞ്ച രൂപാവചരജ്ഝാനാനീ"തി. തം അട്ഠകഥാസു നത്ഥി, ന യുജ്ജതി ച. **ഭൂത**ന്തി ജാതം. **സങ്ഖത**ന്തി സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ പച്ചയേഹി കതം. **പടിച്ചസമുപ്പന്ന**ന്തി കാരണതോ നിബ്ബത്തം. തീഹിപി പദേഹി തേഭൂമകേ ധമ്മേ അനവസേസതോ പരിയാദിയതി. **നിരോധോ**തി നിബ്ബാനം. ഏത്ഥ ച പഠമായ ധാതുയാ കാമപരിഞ്ഞാ വുത്താ, ദുതിയായ രൂപപരിഞ്ഞാ, തതിയായ സബ്ബസങ്ഖതപരിഞ്ഞാ സബ്ബഭവസമതിക്കമോ വുത്തോ.

ഗാഥാസു **കാമനിസ്സരണം ഞത്വാ**തി ''ഇദം കാമനിസ്സരണം - ഏവഞ്ച കാമതോ നിസ്സരണ''ന്തി ജാനിത്വാ. അതിക്കമതി ഏതേനാതി അതിക്കമോ, അതിക്കമനൂപായോ, തം **അതിക്കമം** ആരുപ്പം ഞത്വാ. സബ്ബേ സങ്ഖാരാ സമന്തി വൂപസമന്തി ഏത്ഥാതി **സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ,** നിബ്ബാനം, തം **ഫുസം** ഫുസന്തോ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സന്തതരസുത്തവണ്ണനാ

൭൩. ചതുത്ഥേ **രൂപേഹീ**തി രൂപാവചരധമ്മേഹി. **സന്തതരാ**തി അതിസയേന സന്താ. രൂപാവചരധമ്മാ ഹി കിലേസവിക്ഖമ്ഭനതോ വിതക്കാദിഓളാരികങ്ഗപ്പഹാനതോ സമാധിഭൂമിഭാവതോ ച സന്താ നാമ, ആരുപ്പാ പന തേഹിപി അങ്ഗസന്തതായ ചേവ ആരമ്മണസന്തതായ ച അതിസയേന സന്തവുത്തികാ, തേന സന്തതരാതി വുത്താ. **നിരോധോ**തി നിബ്ബാനം. സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവപ്പത്തിതോപി ഹി ചതുത്ഥാരുപ്പതോ ഫലസമാപത്തിയോവ സന്തതരാ കിലേസദരഥപടിപസ്സദ്ധിതോ നിബ്ബാനാരമ്മണതോ ച, കിമങ്ഗം പന സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ നിബ്ബാനം. തേന വുത്തം ''ആരുപ്പേഹി നിരോധോ സന്തതരോ''തി.

ഗാഥാസു **രൂപൂപഗാ**തി രൂപഭവൂപഗാ. രൂപഭവോ ഹി ഇധ രൂപന്തി വുത്തോ, ''രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതീ''തിആദീസു വിയ. **അരൂപട്ഠായിനോ**തി അരൂപാവചരാ. **നിരോധം അപ്പജാനന്താ, ആഗന്താരോ പുനബ്ഭവ**ന്തി ഏതേന രൂപാരൂപാവചരധമ്മേഹി നിരോധസ്സ സന്തഭാവമേവ ദസ്സേതി. **അരൂപേസു അസണ്ഠിതാ**തി അരൂപരാഗേന അരൂപഭവേസു അപ്പതിട്ഠഹന്താ, തേപി പരിജാനന്താതി അത്ഥോ. **നിരോധേ യേ വിമുച്ചന്തീ**തി ഏത്ഥ **യേ**തി നിപാതമത്തം. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൭൪. പഞ്ചമേ **പുത്താ**തി അത്രജാ ഓരസപുത്താ, ദിന്നകാദയോപി വാ. **സന്തോ**തി ഭവന്താ **സംവിജ്ജമാനാ ലോകസ്മി**ന്തി ഇമസ്മിം ലോകേ ഉപലബ്ഭമാനാ. അത്ഥിഭാവേന സന്തോ, പാകടഭാവേന വിജ്ജമാനാ. **അതിജാതോ**തി അത്തനോ ഗുണേഹി മാതാപിതരോ അതിക്കമിത്വാ ജാതോ, തേഹി അധികഗുണോതി അത്ഥോ. **അനുജാതോ**തി ഗുണേഹി മാതാപിതൂനം അനുരൂപോ ഹുത്വാ ജാതോ, തേഹി സമാനഗുണോതി അത്ഥോ. **അവജാതോ**തി ഗുണേഹി മാതാപിതൂനം അധമോ ഹുത്വാ ജാതോ, തേഹി ഹീനഗുണോതി അത്ഥോ. യേഹി പന ഗുണേഹി യുത്തോ മാതാപിതൂനം അധികോ സമോ ഹീനോതി ച അധിപ്പേതോ, തേ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **''കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, പുത്തോ അതിജാതോ ഹോതീ''**തി കഥേതുകമ്യതായ പുച്ഛം കത്വാ **''ഇധ, ഭിക്ഖവേ, പുത്തസ്സാ''**തിആദിനാ നിദ്ദേസോ ആരദ്ധോ.

തത്ഥ **ന ബുദ്ധം സരണം ഗതാ**തിആദീസു **ബുദ്ധോ**തി സബ്ബധമ്മേസു അപ്പടിഹതഞാണനിമിത്താനുത്തരവിമോക്ഖാധിഗമപരിഭാവിതം ഖന്ധസന്താനം,

സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനം വാ സച്ചാഭിസമ്ബോധിം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തികോ സത്താതിസയോ ബുദ്ധോ. യഥാഹ -

> “ബുദ്ധോതി യോ സോ ഭഗവാ സയമ്ഭൂ അനാചരിയകോ പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു സാമം സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝി, തത്ഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോ, ബലേസു ച വസീഭാവ”ന്തി (ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൧) -

അയം താവ അത്ഥതോ ബുദ്ധവിഭാവനാ.

ബ്യഞ്ജനതോ പന സവാസനായ കിലേസനിദ്ദായ അച്ചന്തവിഗമേന ബുദ്ധവാ പടിബുദ്ധവാതി ബുദ്ധോ, ബുദ്ധിയാ വാ വികസിതഭാവേന ബുദ്ധവാ വിബുദ്ധവാതി ബുദ്ധോ, ബുജ്ഝിതാതി ബുദ്ധോ, ബോധേതാതി ബുദ്ധോതി ഏവമാദിനാ നയേന വേദിതബ്ബോ. യഥാഹ -

> “ബുജ്ഝിതാ സച്ചാനീതി ബുദ്ധോ, ബോധേതാ പജായാതി ബുദ്ധോ, സബ്ബഞ്ഞുതായ ബുദ്ധോ, സബ്ബദസ്സാവിതായ ബുദ്ധോ, അനഞ്ഞനേയ്യതായ ബുദ്ധോ, വിസവിതായ ബുദ്ധോ, ഖീണാസവസങ്ഖാതേന ബുദ്ധോ, നിരുപക്കിലേസസങ്ഖാതേന ബുദ്ധോ, ഏകന്തവീതരാഗോതി ബുദ്ധോ, ഏകന്തവീതദോസോതി ബുദ്ധോ, ഏകന്തവീതമോഹോതി ബുദ്ധോ, ഏകന്തനിക്കിലേസോതി ബുദ്ധോ, ഏകായനമഗ്ഗം ഗതോതി ബുദ്ധോ, ഏകോ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോതി ബുദ്ധോ, അബുദ്ധിവിഹതത്താ ബുദ്ധിപടിലാഭാതി ബുദ്ധോ, ബുദ്ധോതി ചേതം നാമം ന മാതരാ കതം, ന പിതരാ കതം, ന ഭാതരാ കതം, ന ഭഗിനിയാ കതം, ന മിത്താമച്ചേഹി കതം, ന ഞാതിസാലോഹിതേഹി കതം, ന സമണബ്രാഹ്മണേഹി കതം, ന ദേവതാഹി കതം, അഥ ഖോ വിമോക്ഖന്തികമേതം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം ബോധിയാ മൂലേ സഹ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ പടിലാഭാ സച്ഛികാ പഞ്ഞത്തി, യദിദം ബുദ്ധോ”തി (ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൨).

ഹിംസതീതി **സരണം,** സബ്ബം അനത്ഥം അപായദുക്ഖം സബ്ബം സംസാരദുക്ഖം ഹിംസതി വിനാസേതി വിദ്ധംസേതീതി അത്ഥോ. **സരണം ഗതാ**തി “ബുദ്ധോ ഭഗവാ അമ്ഹാകം സരണം ഗതി പരായണം പടിസരണം അഘസ്സ ഹന്താ ഹിതസ്സ വിധാതാ”തി ഇമിനാ അധിപ്പായേന ബുദ്ധം ഭഗവന്തം ഗച്ഛാമ ഭജാമ സേവാമ പയിരുപാസാമ. ഏവം വാ ജാനാമ ബുജ്ഝാമാതി ഏവം ഗതാ ഉപഗതാ ബുദ്ധം സരണം ഗതാ. തപ്പടിക്ഖേപേന ന ബുദ്ധം സരണം ഗതാ.

ധമ്മം സരണം ഗതാതി അധിഗതമഗ്ഗേ സച്ഛികതനിരോധേ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ ചതൂസു അപായേസു അപതമാനേ കത്വാ ധാരേതീതി ധമ്മോ. സോ അത്ഥതോ അരിയമഗ്ഗോ ചേവ നിബ്ബാനഞ്ച. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ”തി വിത്ഥാരോ (അ॰ നി॰ ൪.൩൪).

ന കേവലഞ്ച അരിയമഗ്ഗനിബ്ബാനാനി ഏവ, അപിച ഖോ അരിയഫലേഹി സദ്ധിം പരിയത്തിധമ്മോ ച. വുത്തഞ്ഹേതം ഛത്തമാണവകവിമാനേ -

“രാഗവിരാഗമനേജമസോകം,
ധമ്മമസങ്ഖതമപ്പടികൂലം;
മധുരമിമം പഗുണം സുവിഭത്തം,
ധമ്മമിമം സരണത്ഥമുപേഹീ”തി. (വിം വം ൮൮൭);

തത്ഥ ഹി **രാഗവിരാഗോ**തി മഗ്ഗോ കഥിതോ, **അനേജമസോക**ന്തി ഫലം, **ധമ്മസങ്ഖത**ന്തി നിബ്ബാനം, **അപ്പടികൂലം മധുരമിമം പഗുണം സുവിഭത്ത**ന്തി പിടകത്തയേന വിഭത്താ സബ്ബധമ്മക്ഖന്ധാ കഥിതാ. തം ധമ്മം വുത്തനയേന സരണന്തി ഗതാ ധമ്മം സരണം ഗതാ. തപ്പടിക്ഖേപേന ന ധമ്മം സരണം ഗതാ.

ദിട്ഠിസീലസങ്ഘാതേന സംഹതോതി സങ്ഘോ. സോ അത്ഥതോ അട്ഠഅരിയപുഗ്ഗലസമൂഹോ. വുത്തഞ്ഹേതം തസ്മിം ഏവ വിമാനേ -

“യത്ഥ ച ദിന്ന മഹപ്ഫലമാഹു,
ചതൂസു സുചീസു പുരിസയുഗേസു;
അട്ഠ ച പുഗ്ഗല ധമ്മദസാ തേ,
സങ്ഘമിമം സരണത്ഥമുപേഹീ”തി. (വിം വം ൮൮൮);

തം സങ്ഘം വുത്തനയേന സരണന്തി ഗതാ സങ്ഘം സരണം ഗതാ. തപ്പടിക്ഖേപേന ന സങ്ഘം സരണം ഗതാതി.

ഏത്ഥ ച സരണഗമനകോസല്ലത്ഥം സരണം സരണഗമനം, യോ ച സരണം ഗച്ഛതി സരണഗമനപ്പഭേദോ, ഫലം, സംകിലേസോ, ഭേദോ, വോദാനന്തി അയം വിധി വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ പദത്ഥതോ താവ ഹിംസതീതി **സരണം,** സരണഗതാനം തേനേവ സരണഗമനേന ഭയം സന്താസം ദുക്ഖം ദുഗ്ഗതിം പരികിലേസം ഹനതി വിനാസേതീതി അത്ഥോ, രതനത്തയസ്സേതം അധിവചനം. അഥ വാ ഹിതേ പവത്തനേന അഹിതാ നിവത്തനേന ച സത്താനം ഭയം ഹിംസതീതി ബുദ്ധോ സരണം, ഭവകന്താരതോ ഉത്താരണേന അസ്സാസദാനേന ച ധമ്മോ, അപ്പകാനമ്പി കാരാനം വിപുലഫലപടിലാഭകരണേന സങ്ഘോ. തസ്മാ ഇമിനാപി പരിയായേന രതനത്തയം സരണം. തപ്പസാദതഗ്ഗരുതാഹി വിഹതകിലേസോ തപ്പരായണതാകാരപ്പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ **സരണഗമനം**. തംസമങ്ഗിസത്തോ **സരണം ഗച്ഛതി,** വുത്തപ്പകാരേന ചിത്തുപ്പാദേന “ഏതാനി മേ തീണി രതനാനി സരണം, ഏതാനി പരായണ”ന്തി ഏവം ഉപേതീതി അത്ഥോ. ഏവം താവ സരണം സരണഗമനം, യോ ച സരണം ഗച്ഛതീതി ഇദം തയം വേദിതബ്ബം.

പഭേദതോ പന ദുവിധം സരണഗമനം - ലോകിയം, ലോകുത്തരഞ്ച. തത്ഥ ലോകുത്തരം ദിട്ഠസച്ചാനം മഗ്ഗക്ഖണേ സരണഗമനുപക്കിലേസസമുച്ഛേദേന ആരമ്മണതോ നിബ്ബാനാരമ്മണം ഹുത്വാ കിച്ചതോ സകലേപി രതനത്തയേ ഇജ്ഝതി, ലോകിയം പുഥുജ്ജനാനം സരണഗമനുപക്കിലേസവിക്ഖമ്ഭനേന ആരമ്മണതോ ബുദ്ധാദിഗുണാരമ്മണം ഹുത്വാ ഇജ്ഝതി. തം അത്ഥതോ

ബുദ്ധാദീസു വത്ഥൂസു സദ്ധാപടിലാഭോ , സദ്ധാമൂലികാ ച സമ്മാദിട്ഠി ദസസു പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂസു ദിട്ഠിജുകമ്മന്തി വുച്ചതി.

തയിദം ചതുധാ പവത്തതി - അത്തസന്നിയ്യാതനേന, തപ്പരായണതായ, സിസ്സഭാവൂപഗമനേന, പണിപാതേനാതി. തത്ഥ **അത്തസന്നിയ്യാതനം** നാമ ''അജ്ജ ആദിം കത്വാ അഹം അത്താനം ബുദ്ധസ്സ നിയ്യാതേമി, ധമ്മസ്സ, സങ്ഘസ്സാ''തി ഏവം ബുദ്ധാദീനം അത്തപരിച്ചജനം. **തപ്പരായണം** നാമ ''അജ്ജ ആദിം കത്വാ അഹം ബുദ്ധപരായണോ, ധമ്മപരായണോ, സങ്ഘപരായണോ ഇതി മം ധാരേഹീ''തി ഏവം തപ്പടിസരണഭാവോ തപ്പരായണതാ. **സിസ്സഭാവൂപഗമനം** നാമ ''അജ്ജ ആദിം കത്വാ അഹം ബുദ്ധസ്സ അന്തേവാസികോ, ധമ്മസ്സ, സങ്ഘസ്സ ഇതി മം ധാരേതൂ''തി ഏവം സിസ്സഭാവസ്സ ഉപഗമനം. **പണിപാതോ** നാമ ''അജ്ജ ആദിം കത്വാ അഹം അഭിവാദനപച്ചുട്ഠാനഅഞ്ജലികമ്മസാമീചികമ്മം ബുദ്ധാദീനം ഏവ തിണ്ണം വത്ഥൂനം കരോമി ഇതി മം ധാരേതൂ''തി ഏവം ബുദ്ധാദീസു പരമനിപച്ചകാരോ. ഇമേസഞ്ഹി ചതുന്നം ആകാരാനം അഞ്ഞതരം കരോന്തേന ഗഹിതം ഏവ ഹോതി സരണഗമനം.

അപിച ''ഭഗവതോ അത്താനം പരിച്ചജാമി, ധമ്മസ്സ, സങ്ഘസ്സ അത്താനം പരിച്ചജാമി, ജീവിതം പരിച്ചജാമി, പരിച്ചത്തോ ഏവ മേ അത്താ ജീവിതഞ്ച, ജീവിതപരിയന്തികം ബുദ്ധം സരണം ഗച്ഛാമി, ബുദ്ധോ മേ സരണം താണം ലേണ''ന്തി ഏവമ്പി അത്തസന്നിയ്യാതനം വേദിതബ്ബം. ''സത്ഥാരഞ്ച വതാഹം പസ്സേയ്യം, ഭഗവന്തമേവ പസ്സേയ്യം; സുഗതഞ്ച വതാഹം പസ്സേയ്യം, ഭഗവന്തമേവ പസ്സേയ്യം; സമ്മാസമ്ബുദ്ധഞ്ച വതാഹം പസ്സേയ്യം; ഭഗവന്തമേവ പസ്സേയ്യ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪) ഏവം മഹാകസ്സപത്ഥേരസ്സ സരണഗമനം വിയ സിസ്സഭാവൂപഗമനം ദട്ഠബ്ബം.

> ''സോ അഹം വിചരിസ്സാമി, ഗാമാ ഗാമം പുരാ പുരം;
> നമസ്സമാനോ സമ്ബുദ്ധം, ധമ്മസ്സ ച സുധമ്മത''ന്തി. (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൯൪) -

ഏവം ആളവകാദീനം സരണഗമനം വിയ തപ്പരായണതാ വേദിതബ്ബാ. ''അഥ ഖോ, ബ്രഹ്മായു, ബ്രാഹ്മണോ ഉട്ഠായാസനാ ഏകംസം ഉത്തരാസങ്ഗം കരിത്വാ ഭഗവതോ പാദേസു സിരസാ നിപതിത്വാ ഭഗവതോ പാദാനി മുഖേന ച പരിചുമ്ബതി, പാണീഹി ച പരിസമ്ബാഹതി, നാമഞ്ച സാവേതി 'ബ്രഹ്മായു അഹം, ഭോ ഗോതമ, ബ്രാഹ്മണോ, ബ്രഹ്മായു അഹം, ഭോ ഗോതമ, ബ്രാഹ്മണോ'''തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൯൪) ഏവം പണിപാതോ ദട്ഠബ്ബോ.

സോ പനേസ ഞാതിഭയാചരിയദക്ഖിണേയ്യവസേന ചതുബ്ബിധോ ഹോതി. തത്ഥ ദക്ഖിണേയ്യപണിപാതേന സരണഗമനം ഹോതി, ന ഇതരേഹി. സേട്ഠവസേനേവ ഹി സരണം ഗയ്ഹതി, സേട്ഠവസേന ഭിജ്ജതി. തസ്മാ യോ ''അയമേവ ലോകേ സബ്ബസത്തുത്തമോ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യോ''തി വന്ദതി, തേനേവ സരണം ഗഹിതം ഹോതി, ന ഞാതിഭയാചരിയസഞ്ഞായ വന്ദന്തേന. ഏവം ഗഹിതസരണസ്സ ഉപാസകസ്സ വാ ഉപാസികായ വാ അഞ്ഞതിത്ഥിയേസു പബ്ബജിതമ്പി ''ഞാതകോ മേ അയ''ന്തി വന്ദതോ സരണം ന ഭിജ്ജതി, പഗേവ അപബ്ബജിതം. തഥാ രാജാനം ഭയേന വന്ദതോ. സോ ഹി രട്ഠപൂജിതത്താ അവന്ദിയമാനോ അനത്ഥമ്പി കരേയ്യാതി. തഥാ യംകിഞ്ചി സിപ്പം സിക്ഖാപകം

തിത്ഥിയമ്പി "ആചരിയോ മേ അയ"ന്തി വന്ദതോപി ന ഭിജ്ജതി. ഏവം സരണഗമനസ്സ പഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച ലോകുത്തരസ്സ സരണഗമനസ്സ ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി വിപാകഫലം, സബ്ബദുക്ഖക്ഖയോ ആനിസംസഫലം. വുത്തഞ്ഹേതം -

"യോ ച ബുദ്ധഞ്ച ധമ്മഞ്ച, സങ്ഘഞ്ച സരണം ഗതോ;
ചത്താരി അരിയസച്ചാനി, സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതി.

"ദുക്ഖം ദുക്ഖസമുപ്പാദം, ദുക്ഖസ്സ ച അതിക്കമം;
അരിയം ചട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം, ദുക്ഖൂപസമഗാമിനം.

"ഏതം ഖോ സരണം ഖേമം, ഏതം സരണമുത്തമം;
ഏതം സരണമാഗമ്മ, സബ്ബദുക്ഖാ പമുച്ചതീ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൯൦-൧൯൨);

അപിച നിച്ചതോ അനുപഗമനാദീനിപി ഏതസ്സ ആനിസംസഫലം വേദിതബ്ബം. വുത്തഞ്ഹേതം -

"അട്ഠാനമേതം, ഭിക്ഖവേ, അനവകാസോ, യം ദിട്ഠിസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ കഞ്ചി സങ്ഖാരം നിച്ചതോ ഉപഗച്ഛേയ്യ, സുഖതോ ഉപഗച്ഛേയ്യ, കഞ്ചി ധമ്മം അത്തതോ ഉപഗച്ഛേയ്യ, മാതരം ജീവിതാ വോരോപേയ്യ, പിതരം ജീവിതാ വോരോപേയ്യ, അരഹന്തം ജീവിതാ വോരോപേയ്യ, ദുട്ഠചിത്തോ തഥാഗതസ്സ ലോഹിതം ഉപ്പാദേയ്യ, സങ്ഘം ഭിന്ദേയ്യ, അഞ്ഞം സത്ഥാരം ഉദ്ദിസേയ്യ നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൭-൧൨൮; അ॰ നി॰ ൧.൨൬൮-൨൭൬; വിഭ॰ ൮൦൯).

ലോകിയസ്സ പന സരണഗമനസ്സ ഭവസമ്പദാപി ഭോഗസമ്പദാപി ഫലമേവ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"യേ കേചി ബുദ്ധം സരണം ഗതാസേ,
ന തേ ഗമിസ്സന്തി അപായഭൂമിം;
പഹായ മാനുസം ദേഹം,
ദേവകായം പരിപൂരേസ്സന്തീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൩൭);

അപരമ്പി വുത്തം -

"അഥ ഖോ സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ അസീതിയാ ദേവതാസഹസ്സേഹി സദ്ധിം യേനായസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ തേനുപസങ്കമി...പേ॰... ഏകമന്തം ഠിതം ഖോ സക്കം ദേവാനമിന്ദം ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ ഏതദവോച - 'സാധു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ബുദ്ധം സരണഗമനം ഹോതി. ബുദ്ധം സരണഗമനഹേതു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ഏവമിധേകച്ചേ സത്താ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജന്തി. തേ അഞ്ഞേ ദേവേ ദസഹി ഠാനേഹി അധിഗണ്ഹന്തി - ദിബ്ബേന ആയുനാ, ദിബ്ബേന വണ്ണേന, ദിബ്ബേന സുഖേന, ദിബ്ബേന യസേന, ദിബ്ബേന ആധിപതേയ്യേന, ദിബ്ബേഹി രൂപേഹി, ദിബ്ബേഹി സദ്ദേഹി, ദിബ്ബേഹി

ഗന്ധേഹി, ദിബ്ബേഹി രസേഹി, ദിബ്ബേഹി ഫോട്ഠബ്ബേഹി...പേ॰... ധമ്മം, സങ്ഘം...പേ॰... ഫോട്ഠബ്ബേഹീ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൧).

വേലാമസുത്താദിവസേനപി (അ॰ നി॰ ൯.൨൦) സരണഗമനസ്സ ഫലവിസേസോ വേദിതബ്ബോ. ഏവം സരണഗമനസ്സ ഫലം വേദിതബ്ബം.

ലോകിയസരണഗമനഞ്ചേത്ഥ തീസു വത്ഥൂസു അഞ്ഞാണസംസയമിച്ഛാഞാണാദീഹി സംകിലിസ്സതി, ന മഹാജുതികം ഹോതി ന മഹാവിപ്ഫാരം. ലോകുത്തരസ്സ പന സംകിലേസോ നത്ഥി. ലോകിയസ്സ ച സരണഗമനസ്സ ദുവിധോ ഭേദോ - സാവജ്ജോ, അനവജ്ജോ ച. തത്ഥ സാവജ്ജോ അഞ്ഞസത്ഥാരാദീസു അത്തസന്നിയ്യാതനാദീഹി ഹോതി, സോ അനിട്ഠഫലോ. അനവജ്ജോ കാലകിരിയായ, സോ അവിപാകത്താ അഫലോ. ലോകുത്തരസ്സ പന നേവത്ഥി ഭേദോ. ഭവന്തരേപി ഹി അരിയസാവകോ അഞ്ഞം സത്ഥാരം ന ഉദ്ദിസതീതി ഏവം സരണഗമനസ്സ സംകിലേസോ ച ഭേദോ ച വേദിതബ്ബോ.

വോദാനമ്പി ച ലോകിയസ്സേവ യസ്സ ഹി സംകിലേസോ, തസ്സേവ തതോ വോദാനേന ഭവിതബ്ബം. ലോകുത്തരം പന നിച്ചവോദാനമേവാതി.

പാണാതിപാതാതി ഏത്ഥ പാണസ്സ സരസേനേവ പതനസഭാവസ്സ അന്തരാ ഏവ അതിപാതനം അതിപാതോ, സണികം പതിതും അദത്വാ സീഘം പാതനന്തി അത്ഥോ. അതിക്കമ്മ വാ സത്ഥാദീഹി അഭിഭവിത്വാ പാതനം അതിപാതോ, പാണഘാതോതി വുത്തം ഹോതി. **പാണോ**തി ചേത്ഥ ഖന്ധസന്താനോ, യോ സത്തോതി വോഹരീയതി, പരമത്ഥതോ രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയേ ഹി വികോപിതേ ഇതരമ്പി തംസമ്ബന്ധതായ വിനസ്സതീതി. തസ്മിം പന പാണേ പാണസഞ്ഞിനോ ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകഉപക്കമസമുട്ഠാപികാ കായവചീദ്വാരാനം അഞ്ഞതരദ്വാരപ്പവത്താ വധകചേതനാ **പാണാതിപാതോ**. യായ ഹി ചേതനായ പവത്തമാനസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ നിസ്സയഭൂതേസു ഉപക്കമകരണഹേതുകമഹാഭൂതപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകമഹാഭൂതാ പുരിമസദിസാ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, വിസദിസാ ഏവ ഉപ്പജ്ജന്തി, സാ താദിസപ്പയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ പാണാതിപാതോ. ലദ്ധൂപക്കമാനി ഹി ഭൂതാനി പുരിമഭൂതാനി വിയ ന വിസദാനീതി സമാനജാതിയാനം കാരണാനി ന ഹോന്തീതി. ''കായവചീദ്വാരാനം അഞ്ഞതരദ്വാരപ്പവത്താ''തി ഇദം മനോദ്വാരേ പവത്തായ വധകചേതനായ പാണാതിപാതതാസമ്ഭവദസ്സനം. കുലുമ്ബസുത്തേപി ഹി ''ഇധേകച്ചോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ഇദ്ധിമാ ചേതോ വസിപ്പത്തോ അഞ്ഞിസ്സാ കുച്ഛിഗതം ഗബ്ഭം പാപകേന മനസാ അനുപേക്ഖിതാ ഹോതീ''തി വിജ്ജാമയിദ്ധി അധിപ്പേതാ. സാ ച വചീദ്വാരം മുഞ്ചിത്വാ ന സക്കാ നിബ്ബത്തേതുന്തി വചീദ്വാരവസേനേവ നിപ്പജ്ജതി. യേ പന ''ഭാവനാമയിദ്ധി തത്ഥ അധിപ്പേതാ''തി വദന്തി, തേസം വാദോ കുസലത്തികവേദനത്തികവിതക്കത്തികഭൂമന്തരേഹി വിരുജ്ഝതി.

സ്വായം പാണാതിപാതോ ഗുണരഹിതേസു തിരച്ഛാനഗതാദീസു ഖുദ്ദകേ പാണേ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹാസരീരേ മഹാസാവജ്ജോ. കസ്മാ? പയോഗമഹന്തതായ. പയോഗസമത്തേപി വത്ഥുമഹന്തതാദീഹി മഹാസാവജ്ജോ, ഗുണവന്തേസു മനുസ്സാദീസു അപ്പഗുണേ പാണേ

അപ്പസാവജ്ജോ, മഹാഗുണേ മഹാസാവജ്ജോ . സരീരഗുണാനം പന സമഭാവേ സതി കിലേസാനം ഉപക്കമാനഞ്ച മുദുതായ അപ്പസാവജ്ജോ, തിബ്ബതായ മഹാസാവജ്ജോ.

എത്ഥ ച പയോഗവത്ഥുമഹന്തതാദീഹി മഹാസാവജ്ജതാ തേഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജമാനായ ചേതനായ ബലവഭാവതോ വേദിതബ്ബാ. യഥാധിപ്പേതസ്സ പയോഗസ്സ സഹസാ നിപ്ഫാദനവസേന സകിച്ചസാധികായ ബഹുക്ഖത്തും പവത്തജവനേഹി ലദ്ധാസേവനായ ച സന്നിട്ഠാപകചേതനായ പയോഗസ്സ മഹന്തഭാവോ. സതിപി കദാചി ഖുദ്ദകേ ചേവ മഹന്തേ ച പാണേ പയോഗസ്സ സമഭാവേ മഹന്തം ഹനന്തസ്സ ചേതനാ തിബ്ബതരാ ഉപ്പജ്ജതീതി വത്ഥുമഹന്തതാപി ചേതനായ ബലവഭാവസ്സ കാരണം. ഇതി ഉഭയമ്പേതം ചേതനാബലവഭാവേനേവ മഹാസാവജ്ജതായ ഹേതു ഹോതി. തഥാ ഹന്തബ്ബസ്സ മഹാഗുണഭാവേ തത്ഥ പവത്തഉപകാരചേതനാ വിയ ഖേത്തവിസേസനിപ്ഫത്തിയാ അപകാരചേതനാപി ബലവതീ തിബ്ബതരാ ഉപ്പജ്ജതീതി തസ്സ മഹാസാവജ്ജതാ ദട്ഠബ്ബാ. തസ്മാ പയോഗവത്ഥുആദിപച്ചയാനം അമഹത്തേപി ഗുണമഹന്തതാദിപച്ചയേഹി ചേതനായ ബലവഭാവവസേനേവ മഹാസാവജ്ജതാ വേദിതബ്ബാ.

തസ്സ പാണോ, പാണസഞ്ഞിതാ, വധകചിത്തം, ഉപക്കമോ, തേന മരണന്തി പഞ്ച സമ്ഭാരാ. പഞ്ചസമ്ഭാരയുത്തോ പാണാതിപാതോതി പഞ്ചസമ്ഭാരാവിനിമുത്തോ ദട്ഠബ്ബോ. തേസു പാണസഞ്ഞിതാവധകചിത്താനി പുബ്ബഭാഗിയാനിപി ഹോന്തി, ഉപക്കമോ വധകചേതനാസമുട്ഠാപിതോ. തസ്സ ഛ പയോഗാ - സാഹത്ഥികോ, ആണത്തികോ, നിസ്സഗ്ഗിയോ, ഥാവരോ, വിജ്ജാമയോ, ഇദ്ധിമയോതി. തേസു സഹത്ഥേന നിബ്ബത്തോ സാഹത്ഥികോ. പരേസം ആണാപനവസേന പവത്തോ ആണത്തികോ. ഉസുസത്തിആദീനം നിസ്സജ്ജനവസേന പവത്തോ നിസ്സഗ്ഗിയോ. ഓപാതഖണനാദിവസേന പവത്തോ ഥാവരോ. ആഥബ്ബണികാദീനം വിയ മന്തപരിജപ്പനപയോഗോ വിജ്ജാമയോ. ദാഠാകോട്ടനാദീനം വിയ കമ്മവിപാകജിദ്ധിമയോ.

എത്ഥാഹ - ഖണേ ഖണേ നിരുജ്ഝനസഭാവേസു സങ്ഖാരേസു, കോ ഹന്താ, കോ വാ ഹഞ്ഞതി? യദി ചിത്തചേതസികസന്താനോ, സോ അരൂപിതായ ന ഛേദനഭേദനാദിവസേന വികോപനസമത്ഥോ, നാപി വികോപനീയോ, അഥ രൂപസന്താനോ, സോ അചേതനതായ കട്ഠകലിങ്ഗരൂപമോതി ന തത്ഥ ഛേദനാദിനാ പാണാതിപാതോ ലബ്ഭതി, യഥാ മതസരീരേ. പയോഗോപി പാണാതിപാതസ്സ യഥാവുത്തോ പഹരണപ്പഹാരാദികോ അതീതേസു സങ്ഖാരേസു ഭവേയ്യ അനാഗതേസു പച്ചുപ്പന്നേസു വാ. തത്ഥ ന താവ അതീതേസു അനാഗതേസു ച സമ്ഭവതി തേസം അവിജ്ജമാനസഭാവത്താ, പച്ചുപ്പന്നേസു ച സങ്ഖാരാനം ഖണികത്താ സരസേനേവ നിരുജ്ഝനസഭാവതായ വിനാസാഭിമുഖേസു നിപ്പയോജനോ പയോഗോ സിയാ, വിനാസസ്സ ച കാരണരഹിതത്താ ന പഹരണപ്പഹാരാദിപ്പയോഗഹേതുകം മരണം, നിരീഹത്താ ച സങ്ഖാരാനം കസ്സ സോ പയോഗോ, ഖണികഭാവേന വധാധിപ്പായസമകാലമേവ ഭിജ്ജനകസ്സ യാവ കിരിയാപരിയോസാനകാലമനവട്ഠാനതോ കസ്സ വാ പാണാതിപാതോ കമ്മബന്ധോതി?

വുച്ചതേ - യഥാവുത്തവധകചേതനാസമങ്ഗീ സങ്ഖാരാനം പുഞ്ജോ സത്തസങ്ഖാതോ ഹന്താ. തേന പവത്തിതവധപ്പയോഗനിമിത്തം അപഗതുസ്മാവിഞ്ഞാണജീവിതിന്ദ്രിയോ മതോതി വോഹാരസ്സ വത്ഥുഭൂതോ യഥാവുത്തവധപ്പയോഗാകരണേ പുബ്ബേ വിയ ഉദ്ധം പവത്തനാരഹോ രൂപാരൂപധമ്മപുഞ്ജോ ഹഞ്ഞതി, ചിത്തചേതസികസന്താനോ ഏവ വാ. വധപ്പയോഗാവിസയഭാവേപി തസ്സ പഞ്ചവോകാരഭവേ രൂപസന്താനാധീനവുത്തിതായ ഭൂതരൂപേസു കതപ്പയോഗവസേന ജീവിതിന്ദ്രിയവിച്ഛേദേന സോപി വിച്ഛിജ്ജതീതി ന പാണാതിപാതസ്സ അസമ്ഭവോ, നാപി അഹേതുകോ, ന ച പയോഗോ നിപ്പയോജനോ. പച്ചുപ്പന്നേസു സങ്ഖാരേസു കതപ്പയോഗവസേന തദനന്തരം ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ സങ്ഖാരകലാപസ്സ തഥാ അനുപ്പത്തിതോ ഖണികാനഞ്ച സങ്ഖാരാനം ഖണികമരണസ്സ ഇധ മരണഭാവേന അനധിപ്പേതത്താ സന്തതിമരണസ്സ ച യഥാവുത്തനയേന സഹേതുകഭാവതോ ന അഹേതുകം മരണം, നിരീഹകേസുപി സങ്ഖാരേസു യഥാപച്ചയം ഉപ്പജ്ജിത്വാ അത്ഥിഭാവമത്തേനേവ അത്തനോ അത്തനോ അനുരൂപഫലുപ്പാദനനിയതാനി കാരണാനിയേവ കരോന്തീതി വുച്ചതി, യഥാ പദീപോ പകാസേതീതി, തഥേവ ഘാതകവോഹാരോ. ന ച കേവലസ്സ വധാധിപ്പായസഹഭുനോ ചിത്തചേതസികകലാപസ്സ പാണാതിപാതോ ഇച്ഛിതോ, സന്താനവസേന വത്തമാനസ്സേവ പന ഇച്ഛിതോതി അത്ഥേവ പാണാതിപാതേന കമ്മബന്ധോ. സന്താനവസേന വത്തമാനാനഞ്ച പദീപാദീനം അത്ഥകിരിയാസിദ്ധി ദിസ്സതീതി. അയഞ്ച വിചാരണാ അദിന്നാദാനാദീസുപി യഥാസമ്ഭവം വിഭാവേതബ്ബാ. തസ്മാ **പാണാതിപാതാ**. ന പടിവിരതാതി **അപ്പടിവിരതാ**.

അദിന്നസ്സ ആദാനം **അദിന്നാദാനം,** പരസ്സ ഹരണം ഥേയ്യം ചോരികാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ **അദിന്ന**ന്തി പരപരിഗ്ഗഹിതം, യത്ഥ പരോ യഥാകാമകാരിതം ആപജ്ജന്തോ അദണ്ഡാരഹോ അനുപവജ്ജോ ച ഹോതി. തസ്മിം പരപരിഗ്ഗഹിതേ പരപരിഗ്ഗഹിതസഞ്ഞിനോ തദാദായകഉപക്കമസമുട്ഠാപികാ ഥേയ്യചേതനാ അദിന്നാദാനം. തം ഹീനേ പരസന്തകേ അപ്പസാവജ്ജം, പണീതേ മഹാസാവജ്ജം. കസ്മാ? വത്ഥുപണീതതായ. തഥാ ഖുദ്ദകേ പരസന്തകേ അപ്പസാവജ്ജം, മഹന്തേ മഹാസാവജ്ജം. കസ്മാ? വത്ഥുമഹന്തതായ പയോഗമഹന്തതായ ച. വത്ഥുസമത്തേ പന സതി ഗുണാധികാനം സന്തകേ വത്ഥുസ്മിം മഹാസാവജ്ജം, തംതംഗുണാധികം ഉപാദായ തതോ തതോ ഹീനഗുണസ്സ സന്തകേ വത്ഥുസ്മിം അപ്പസാവജ്ജം. വത്ഥുഗുണാനം പന സമഭാവേ സതി കിലേസാനം പയോഗസ്സ ച മുദുഭാവേ അപ്പസാവജ്ജം, തിബ്ബഭാവേ മഹാസാവജ്ജം.

തസ്സ പഞ്ച സമ്ഭാരാ - പരപരിഗ്ഗഹിതം, പരപരിഗ്ഗഹിതസഞ്ഞിതാ, ഥേയ്യചിത്തം, ഉപക്കമോ, തേന ഹരണന്തി. ഛ പയോഗാ സാഹത്ഥികാദയോവ. തേ ച ഖോ യഥാനുരൂപം ഥേയ്യാവഹാരോ, പസയ്ഹാവഹാരോ, പരികപ്പാവഹാരോ, പടിച്ഛന്നാവഹാരോ, കുസാവഹാരോതി ഇമേസം അവഹാരാനം വസേന പവത്താ. ഏത്ഥ ച മന്തപരിജപ്പനേന പരസന്തകഹരണം വിജ്ജാമയോ പയോഗോ. വിനാ മന്തേന താദിസേന ഇദ്ധാനുഭാവസിദ്ധേന കായവചീപയോഗേന പരസന്തകസ്സ ആകഡ്ഢനം ഇദ്ധിമയോ പയോഗോതി വേദിതബ്ബോ.

കാമേസൂതി മേഥുനസമാചാരേസു. **മിച്ഛാചാരോ**തി ഏകന്തനിന്ദിതോ ലാമകാചാരോ. ലക്ഖണതോ പന അസദ്ധമ്മാധിപ്പായേന കായദ്വാരപ്പവത്താ അഗമനീയട്ഠാനവീതിക്കമചേതനാ **കാമേസു മിച്ഛാചാരോ**. തത്ഥ അഗമനീയട്ഠാനം നാമ പുരിസാനം താവ മാതുരക്ഖിതാദയോ ദസ, ധനക്കീതാദയോ ദസാതി വീസതി ഇത്ഥിയോ, ഇത്ഥീസു പന ദ്വിന്നം സാരക്ഖസപരിദണ്ഡാനം, ദസന്നഞ്ച ധനക്കീതാദീനന്തി ദ്വാദസന്നം ഇത്ഥീനം അഞ്ഞപുരിസാ. സ്വായം മിച്ഛാചാരോ സീലാദിഗുണരഹിതേ അഗമനീയട്ഠാനേ അപ്പസാവജ്ജോ, സീലാദിഗുണസമ്പന്നേ മഹാസാവജ്ജോ. ഗുണരഹിതേപി ച അഭിഭവിത്വാ മിച്ഛാ ചരന്തസ്സ മഹാസാവജ്ജോ, ഉഭിന്നം സമാനച്ഛന്ദതായ അപ്പസാവജ്ജോ. സമാനച്ഛന്ദഭാവേപി കിലേസാനം ഉപക്കമാനഞ്ച മുദുതായ അപ്പസാവജ്ജോ, തിബ്ബതായ മഹാസാവജ്ജോ. തസ്സ ചത്താരോ സമ്ഭാരാ - അഗമനീയവത്ഥു, തസ്മിം സേവനചിത്തം, സേവനപയോഗോ, മഗ്ഗേനമഗ്ഗപ്പടിപത്തിഅധിവാസനന്തി. തത്ഥ അത്തനോ രുചിയാ പവത്തിതസ്സ തയോ, ബലക്കാരേന പവത്തിതസ്സ തയോതി അനവസേസഗ്ഗഹണേന ചത്താരോ ദട്ഠബ്ബാ, അത്ഥസിദ്ധി പന തീഹേവ. ഏകോ പയോഗോ സാഹത്ഥികോവ.

മുസാതി വിസംവാദനപുരേക്ഖാരസ്സ അത്ഥഭഞ്ജകോ കായവചീപയോഗോ, വിസംവാദനാധിപ്പായേന പനസ്സ പരവിസംവാദകകായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ **മുസാവാദോ**. അപരോ നയോ **മുസാ**തി അഭൂതം വത്ഥു, **വാദോ**തി തസ്സ ഭൂതതോ തച്ഛതോ വിഞ്ഞാപനം. തസ്മാ അതഥം വത്ഥും തഥതോ പരം വിഞ്ഞാപേതുകാമസ്സ തഥാവിഞ്ഞാപനപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ **മുസാവാദോ**.

സോ യമത്ഥം ഭഞ്ജതി, തസ്സ അപ്പതായ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹന്തതായ മഹാസാവജ്ജോ. അപിച ഗഹട്ഠാനം അത്തനോ സന്തകം അദാതുകാമതായ നത്ഥീതി ആദിനയപ്പവത്തോ അപ്പസാവജ്ജോ, സക്ഖിനാ ഹുത്വാ അത്ഥഭഞ്ജനവസേന വുത്തോ മഹാസാവജ്ജോ. പബ്ബജിതാനം അപ്പകമ്പി തേലം വാ സപ്പിം വാ ലഭിത്വാ ഹസാധിപ്പായേന "അജ്ജ ഗാമേ തേലം നദീ മഞ്ഞേ സന്ദതീ"തി പൂരണകഥാനയേന പവത്തോ അപ്പസാവജ്ജോ, അദിട്ഠംയേവ പന "ദിട്ഠ"ന്തിആദിനാ നയേന വദന്താനം മഹാസാവജ്ജോ. തഥാ യസ്സ അത്ഥം ഭഞ്ജതി, തസ്സ അപ്പഗുണതായ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹാഗുണതായ മഹാസാവജ്ജോ. കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാവസേന ച അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ ലബ്ഭതേവ.

തസ്സ ചത്താരോ സമ്ഭാരാ - അതഥം വത്ഥു, വിസംവാദനചിത്തം, തജ്ജോ വായാമോ, പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനന്തി. വിസംവാദനാധിപ്പായേന ഹി പയോഗേ കതേപി പരേന തസ്മിം അത്ഥേ അവിഞ്ഞാതേ വിസംവാദനസ്സ അസിജ്ഝനതോ പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനമ്പി ഏകോ സമ്ഭാരോ വേദിതബ്ബോ. കേചി പന "അഭൂതവചനം, വിസംവാദനചിത്തം, പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനന്തി തയോ സമ്ഭാരാ"തി വദന്തി. സചേ പന പരോ ദന്ധതായ വിചാരേത്വാ തമത്ഥം ജാനാതി, സന്നിട്ഠാപകചേതനായ പവത്തത്താ കിരിയാസമുട്ഠാപകചേതനാക്ഖണേയേവ മുസാവാദകമ്മുനാ ബജ്ഝതി.

സുരാതി പിട്ഠസുരാ, പൂവസുരാ, ഓദനസുരാ, കിണ്ണപക്ഖിത്താ, സമ്ഭാരസംയുത്താതി പഞ്ച സുരാ. **മേരയ**ന്തി പുപ്ഫാസവോ, ഫലാസവോ, മധ്വാസവോ, ഗുളാസവോ സമ്ഭാരസംയുത്തോതി പഞ്ച ആസവാ. തദുഭയമ്പി

മദനീയട്ഠേന **മജ്ജം**. യായ ചേതനായ തം പിവതി, സാ പമാദകാരണത്താ **പമാദട്ഠാനം**. ലക്ഖണതോ പന യഥാവുത്തസ്സ സുരാമേരയസങ്ഖാതസ്സ മജ്ജസ്സ ബീജതോ പട്ഠായ മദവസേന കായദ്വാരപ്പവത്താ പമാദചേതനാ **സുരാമേരയമജ്ജപമാദട്ഠാനം**. തസ്സ മജ്ജഭാവോ, പാതുകമ്യതാചിത്തം, തജ്ജോ വായാമോ, അജ്ഝോഹരണന്തി ചത്താരോ സമ്ഭാരാ. അകുസലചിത്തേനേവ ചസ്സ പാതബ്ബതോ ഏകന്തേന സാവജ്ജഭാവോ . അരിയസാവകാനം പന വത്ഥും അജാനന്താനമ്പി മുഖം ന പവിസതി, പഗേവ ജാനന്താനം. അഡ്ഢപസതമത്തസ്സ പാനം അപ്പസാവജ്ജം, അദ്ധാള്ഹകമത്തസ്സ പാനം തതോ മഹന്തം മഹാസാവജ്ജം, കായസഞ്ചാലനസമത്ഥം ബഹും പിവിത്വാ ഗാമഘാതകാദികമ്മം കരോന്തസ്സ മഹാസാവജ്ജമേവ. പാപകമ്മഞ്ഹി പാണാതിപാതം പത്വാ ഖീണാസവേ മഹാസാവജ്ജം, അദിന്നാദാനം പത്വാ ഖീണാസവസ്സ സന്തകേ മഹാസാവജ്ജം, മിച്ഛാചാരം പത്വാ ഖീണാസവായ ഭിക്ഖുനിയാ വീതിക്കമേ, മുസാവാദം പത്വാ മുസാവാദേന സങ്ഘഭേദേ, സുരാപാനം പത്വാ കായസഞ്ചാലനസമത്ഥം ബഹും പിവിത്വാ ഗാമഘാതകാദികമ്മം മഹാസാവജ്ജം. സബ്ബേഹിപി ചേതേഹി മുസാവാദേന സങ്ഘഭേദോവ മഹാസാവജ്ജോ. തഞ്ഹി കത്വാ കപ്പം നിരയേ പച്ചതി.

ഇദാനി ഏതേസു സഭാവതോ, ആരമ്മണതോ, വേദനതോ, മൂലതോ, കമ്മതോ, ഫലതോതി ഛഹി ആകാരേഹി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **സഭാവതോ** പാണാതിപാതാദയോ സബ്ബേപി ചേതനാസഭാവാവ. **ആരമ്മണതോ** പാണാതിപാതോ ജീവിതിന്ദ്രിയാരമ്മണതോ സങ്ഖാരാരമ്മണോ, അദിന്നാദാനം സത്താരമ്മണം വാ സങ്ഖാരാരമ്മണം വാ, മിച്ഛാചാരോ ഫോട്ഠബ്ബവസേന സങ്ഖാരാരമ്മണോ, സത്താരമ്മണോതി ഏകേ. മുസാവാദോ സത്താരമ്മണോ വാ സങ്ഖാരാരമ്മണോ വാ, സുരാപാനം സങ്ഖാരാരമ്മണം. **വേദനതോ** പാണാതിപാതോ ദുക്ഖവേദനോ, അദിന്നാദാനം തിവേദനം, മിച്ഛാചാരോ സുഖമജ്ഝത്തവസേന ദ്വിവേദനോ, തഥാ സുരാപാനം. സന്നിട്ഠാപകചിത്തേന പന ഉഭയമ്പി മജ്ഝത്തവേദനം ന ഹോതി. മുസാവാദോ തിവേദനോ. **മൂലതോ** പാണാതിപാതോ ദോസമോഹവസേന ദ്വിമൂലകോ, അദിന്നാദാനം മുസാവാദോ ച ദോസമോഹവസേന വാ ലോഭമോഹവസേന വാ, മിച്ഛാചാരോ സുരാപാനഞ്ച ലോഭമോഹവസേന ദ്വിമൂലം. **കമ്മതോ** മുസാവാദോയേവേത്ഥ വചീകമ്മം, സേസം ചതുബ്ബിധമ്പി കായകമ്മമേവ. **ഫലതോ** സബ്ബേപി അപായൂപപത്തിഫലാ ചേവ സുഗതിയമ്പി അപ്പായുകതാദിനാനാവിധഅനിട്ഠഫലാ ചാതി ഏവമേത്ഥ സഭാവാദിതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

അപ്പടിവിരതാതി സമാദാനവിരതിയാ സമ്പത്തവിരതിയാ ച അഭാവേന ന പടിവിരതാ. **ദുസ്സീലാ**തി തതോ ഏവ പഞ്ചസീലമത്തസ്സാപി അഭാവേന നിസ്സീലാ. **പാപധമ്മാ**തി ലാമകധമ്മാ, ഹീനാചാരാ. **പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ**തി സിക്ഖാപദസമാദാനേന പാണാതിപാതതോ വിരതോ, ആരകാ ഠിതോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

ഇധാപി പാണാതിപാതാവേരമണിആദീനം സഭാവതോ ആരമ്മണതോ , വേദനതോ, മൂലതോ, കമ്മതോ, സമാദാനതോ, ഭേദതോ, ഫലതോ ച വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ. തത്ഥ **സഭാവതോ** പഞ്ചപി ചേതനായോപി ഹോന്തി വിരതിയോപി, വിരതിവസേന പന ദേസനാ ആഗതാ. യാ പാണാതിപാതാ വിരമന്തസ്സ "യാ തസ്മിം സമയേ പാണാതിപാതാ ആരതി

വിരതീ"തി ഏവം വുത്താ കുസലചിത്തസമ്പയുത്താ വിരതി. സാ പഭേദതോ തിവിധാ - സമ്പത്തവിരതി, സമാദാനവിരതി, സമുച്ഛേദവിരതീതി. തത്ഥ അസമാദിന്നസിക്ഖാപദാനം അത്തനോ ജാതിവയബാഹുസച്ചാദീനി പച്ചവേക്ഖിത്വാ "അയുത്തമേതം അമ്ഹാകം കാതു"ന്തി സമ്പത്തവത്ഥും അവീതിക്കമന്താനം ഉപ്പജ്ജമാനാ വിരതി **സമ്പത്തവിരതി** നാമ. സമാദിന്നസിക്ഖാപദാനം സിക്ഖാപദസമാദാനേ തദുത്തരി ച അത്തനോ ജീവിതമ്പി പരിച്ചജിത്വാ വത്ഥും അവീതിക്കമന്താനം ഉപ്പജ്ജമാനാ വിരതി **സമാദാനവിരതി** നാമ. അരിയമഗ്ഗസമ്പയുത്താ പന വിരതി **സമുച്ഛേദവിരതി** നാമ, യസ്സാ ഉപ്പത്തിതോ പട്ഠായ അരിയപുഗ്ഗലാനം "പാണം ഘാതേസ്സാമാ"തി ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പജ്ജതി. താസു സമാദാനവിരതി ഇധാധിപ്പേതാ.

ആരമ്മണതോ പാണാതിപാതാദീനം ആരമ്മണാനേവ ഏതേസം ആരമ്മണാനി. വീതിക്കമിതബ്ബതോയേവ ഹി വിരതി നാമ ഹോതി. യഥാ പന നിബ്ബാനാരമ്മണോ അരിയമഗ്ഗോ കിലേസേ പജഹതി, ഏവം ജീവിതിന്ദ്രിയാദിആരമ്മണായേവ ഏതേ കുസലധമ്മാ പാണാതിപാതാദീനി ദുസ്സീല്യാനി പജഹന്തി. **വേദനതോ** സബ്ബാപി സുഖവേദനാവ.

മൂലതോ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തേന വിരമന്തസ്സ അലോഭഅദോസഅമോഹവസേന തിമൂലാ ഹോന്തി, ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേന വിരമന്തസ്സ അലോഭഅദോസവസേന ദ്വിമൂലാ. **കമ്മതോ** മുസാവാദാ വേരമണി വചീകമ്മം , സേസാ കായകമ്മം. **സമാദാനതോ** അഞ്ഞസ്സ ഗരുട്ഠാനിയസ്സ സന്തികേ തം അലഭന്തേന സയമേവ വാ പഞ്ച സീലാനി ഏകജ്ഝം പാടിയേക്കം വാ സമാദിയന്തേന സമാദിന്നാനി ഹോന്തി. **ഭേദതോ** ഗഹട്ഠാനം യം യം വീതിക്കന്തം, തം തദേവ ഭിജ്ജതി, ഇതരം ന ഭിജ്ജതി. കസ്മാ? ഗഹട്ഠാ ഹി അനിബദ്ധസീലാ ഹോന്തി, യം യം സക്കോന്തി, തം തദേവ രക്ഖന്തി. പബ്ബജിതാനം പന ഏകസ്മിം വീതിക്കന്തേ സബ്ബാനി ഭിജ്ജന്തീതി.

ഫലതോതി പാണാതിപാതാ വേരമണിയാ ചേത്ഥ അങ്ഗപച്ചങ്ഗസമ്പന്നതാ, ആരോഹപരിണാഹസമ്പത്തി, ജവനസമ്പത്തി, സുപ്പതിട്ഠിതപാദതാ, ചാരുതാ, മുദുതാ, സുചിതാ, സൂരതാ, മഹബ്ബലതാ, വിസ്സട്ഠവചനതാ, സത്താനം പിയമനാപതാ, അഭിജ്ജപരിസതാ, അച്ഛമ്ഭിതാ, ദുപ്പധംസിയതാ, പരൂപക്കമേന അമരണതാ, മഹാപരിവാരതാ, സുവണ്ണതാ, സുസണ്ഠാനതാ, അപ്പാബാധതാ, അസോകതാ, പിയമനാപേഹി അവിപ്പയോഗോ, ദീഘായുകതാതി ഏവമാദീനി ഫലാനി.

അദിന്നാദാനാ വേരമണിയാ മഹാധനധഞ്ഞതാ, അനന്തഭോഗതാ, ഥിരഭോഗതാ, ഇച്ഛിതാനം ഭോഗാനം ഖിപ്പം പടിലാഭോ, രാജാദീഹി അസാധാരണഭോഗതാ, ഉളാരഭോഗതാ, തത്ഥ തത്ഥ ജേട്ഠകഭാവോ, നത്ഥിഭാവസ്സ അജാനനതാ, സുഖവിഹാരിതാതി ഏവമാദീനി.

അബ്രഹ്മചരിയാ വേരമണിയാ വിഗതപച്ചത്ഥികതാ, സബ്ബസത്താനം പിയമനാപതാ, അന്നപാനവത്ഥച്ഛാദനാദീനം ലാഭിതാ, സുഖസുപനതാ, സുഖപടിബുജ്ഝനതാ, അപായഭയവിമോക്ഖോ, ഇത്ഥിഭാവനപുംസകഭാവാനം അഭബ്ബതാ, അക്കോധനതാ, സച്ചകാരിതാ, അമങ്കുതാ, ആരാധനസുഖതാ, പരിപുണ്ണിന്ദ്രിയതാ, പരിപുണ്ണലക്ഖണതാ, നിരാസങ്കതാ, അപ്പോസ്സുക്കതാ, സുഖവിഹാരിതാ, അകുതോഭയതാ, പിയവിപ്പയോഗാഭാവോതി ഏവമാദീനി.

യസ്മാ പന മിച്ഛാചാരാവേരമണിയാ ഫലാനിപി ഏത്ഥേവ അന്തോഗധാനി, തസ്മാ (അബ്രഹ്മചരിയാ വേരമണിയാ).

മുസാവാദാ വേരമണിയാ വിപ്പസന്നിന്ദ്രിയതാ, വിസ്സട്ഠമധുരഭാണിതാ, സമസിതസുദ്ധദന്തതാ, നാതിഥൂലതാ, നാതികിസതാ, നാതിരസ്സതാ, നാതിദീഘതാ, സുഖസമ്ഫസ്സതാ, ഉപ്പലഗന്ധമുഖതാ, സുസ്സൂസകപരിസതാ, ആദേയ്യവചനതാ, കമലദലസദിസമുദുലോഹിതതനുജിവ്ഹതാ, അലീനതാ, അനുദ്ധതതാതി ഏവമാദീനി.

സുരാമേരയമജ്ജപമാദട്ഠാനാ വേരമണിയാ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നേസു കിച്ചകരണീയേസു അപ്പമാദതാ, ഞാണവന്തതാ, സദാ ഉപട്ഠിതസ്സതിതാ, ഉപ്പന്നേസു കിച്ചകരണീയേസു ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനവന്തതാ , അനലസതാ, അജളതാ, അനുമ്മത്തതാ, അച്ഛമ്ഭിതാ, അസാരമ്ഭിതാ, അനിസ്സുകിതാ, അമച്ഛരിതാ, സച്ചവാദിതാ, അപിസുണഅഫരുസഅസമ്ഫപ്പലാപവാദിതാ, കതഞ്ഞുതാ , കതവേദിതാ, ചാഗവന്തതാ, സീലവന്തതാ, ഉജുകതാ, അക്കോധനതാ, ഹിരോത്തപ്പസമ്പന്നതാ , ഉജുദിട്ഠിതാ, മഹന്തതാ, പണ്ഡിതതാ, അത്ഥാനത്ഥകുസലതാതി ഏവമാദീനി ഫലാനി. ഏവമേത്ഥ പാണാതിപാതാവേരമണിആദീനമ്പി സഭാവാദിതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

സീലവാതി യഥാവുത്തപഞ്ചസീലവസേന സീലവാ. **കല്യാണധമ്മോ**തി സുന്ദരധമ്മോ, സരണഗമനപരിദീപിതായ ദിട്ഠിസമ്പത്തിയാ സമ്പന്നപഞ്ഞോതി അത്ഥോ. യോ പന പുത്തോ മാതാപിതൂസു അസ്സദ്ധേസു ദുസ്സീലേസു ച സയമ്പി താദിസോ, സോപി അവജാതോയേവാതി വേദിതബ്ബോ. അസ്സദ്ധിയാദയോ ഹി ഇധ അവജാതഭാവസ്സ ലക്ഖണം വുത്താ, തേ ച തസ്മിം സംവിജ്ജന്തി. മാതാപിതരോ പന ഉപാദായ പുത്തസ്സ അതിജാതാദിഭാവോ വുച്ചതീതി.

യോ ഹോതി കുലഗന്ധനോതി കുലച്ഛേദകോ കുലവിനാസകോ. ഛേദനത്ഥോ ഹി ഇധ ഗന്ധസദ്ദോ, ''ഉപ്പലഗന്ധപച്ചത്ഥികാ''തിആദീസു (പാരാ॰ ൹൫) വിയ. കേചി പന ''കുലധംസനോ''തി പഠന്തി, സോ ഏവത്ഥോ.

ഏതേ ഖോ പുത്താ ലോകസ്മിന്തി ഏതേ അതിജാതാദയോ തയോ പുത്താ ഏവ ഇമസ്മിം സത്തലോകേ പുത്താ നാമ, ന ഇതോ വിനിമുത്താ അത്ഥി. ഇമേസു പന **യേ ഭവന്തി ഉപാസകാ** യേ സരണഗമനസമ്പത്തിയാ ഉപാസകാ ഭവന്തി കമ്മസ്സകതാഞാണേന കമ്മസ്സ കോവിദാ, തേ ച പണ്ഡിതാ പഞ്ഞവന്തോ, പഞ്ചസീലദസസീലേന **സമ്പന്നാ** പരിപുണ്ണാ. യാചകാനം വചനം ജാനന്തി, തേസം മുഖാകാരദസ്സനേനേവ അധിപ്പായപൂരണതോതി **വദഞ്ഞൂ,** തേസം വാ ''ദേഹീ''തി വചനം സുത്വാ ''ഇമേ പുബ്ബേ ദാനം അദത്വാ ഏവംഭൂതാ, മയാ പന ഏവം ന ഭവിതബ്ബ''ന്തി തേസം പരിച്ചാഗേന തദത്ഥം ജാനന്തീതി വദഞ്ഞൂ, പണ്ഡിതാനം വാ കമ്മസ്സകതാദിദീപകം വചനം ജാനന്തീതി വദഞ്ഞൂ. ''പദഞ്ഞൂ''തി ച പഠന്തി, പദാനിയാ പരിച്ചാഗസീലാതി അത്ഥോ. തതോ ഏവ വിഗതമച്ഛേരമലത്താ **വീതമച്ഛരാ. അബ്ഭഘനാ**തി അബ്ഭസങ്ഖാതാ ഘനാ, ഘനമേഘപടലാ വാ **മുത്തോ ചന്ദോവിയ,** ഉപാസകാദിപരിസാസു ഖത്തിയാദിപരിസാസു ച വിരോചരേ വിരോചന്തി, സോഭന്തീതി അത്ഥോ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അവുട്ഠികസുത്തവണ്ണനാ

൭൬. ഛട്ഠേ **അവുട്ഠികസമോ**തി അവുട്ഠികമേഘസമോ. ഏകച്ചോ ഹി മേഘോ സതപടലസഹസ്സപടലോ ഹുത്വാ ഉട്ഠഹിത്വാ ഥനന്തോ ഗജ്ജന്തോ വിജ്ജോതന്തോ ഏകം ഉദകബിന്ദുമ്പി അപാതേത്വാ വിഗച്ഛതി, തഥൂപമോ ഏകച്ചോ പുഗ്ഗലോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ "അവുട്ഠികസമോ"തി. **പദേസവസ്സീ**തി ഏകദേസവസ്സിമേഘസമോ. പദേസവസ്സീ വിയാതി ഹി പദേസവസ്സീ. ഏകച്ചോ ഏകസ്മിംയേവ ഠാനേ ഠിതേസു മനുസ്സേസു യഥാ ഏകച്ചേ തേമേന്തി, ഏകച്ചേ ന തേമേന്തി, ഏവം മന്ദം വസ്സതി, തഥൂപമം ഏകച്ചം പുഗ്ഗലം ദസ്സേതി "പദേസവസ്സീ"തി. **സബ്ബത്ഥാഭിവസ്സീ**തി സബ്ബസ്മിം പഥവീപബ്ബതസമുദ്ദാദികേ ജഗതിപ്പദേസേ അഭിവസ്സിമേഘസമോ. ഏകച്ചോ ഹി സകലചക്കവാളഗബ്ഭം പത്ഥരിത്വാ സബ്ബത്ഥകമേവ അഭിവസ്സതി, തം ചാതുദ്ദീപികമഹാമേഘം ഏകച്ചസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപമം കത്വാ വുത്തം "സബ്ബത്ഥാഭിവസ്സീ"തി.

സബ്ബേസാനന്തി സബ്ബേസം, അയമേവ വാ പാഠോ. **ന ദാതാ ഹോതീ**തി അദാനസീലോ ഹോതി, ഥദ്ധമച്ഛരിതായ ന കസ്സചി കിഞ്ചി ദേതീതി അത്ഥോ. ഇദാനി ദാനസ്സ ഖേത്തം ദേയ്യധമ്മഞ്ച വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"സമണബ്രാഹ്മണാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സമിതപാപസമണാ ചേവ പബ്ബജ്ജമത്തസമണാ ച ബാഹിതപാപബ്രാഹ്മണാ ചേവ ജാതിമത്തബ്രാഹ്മണാ ച ഇധ "സമണബ്രാഹ്മണാ"തി അധിപ്പേതാ. **കപണാ** നാമ ദുഗ്ഗതാ ദലിദ്ദമനുസ്സാ. **അദ്ധികാ** നാമ പഥാവിനോ പരിബ്ബയവിഹീനാ. **വനിബ്ബകാ** നാമ യേ "ഇട്ഠം ദേഥ കന്തം മനാപം കാലേന അനവജ്ജം ഉദഗ്ഗചിത്താ പസന്നചിത്താ, ഏവം ദേന്താ ഗച്ഛഥ സുഗതിം, ഗച്ഛഥ ബ്രഹ്മലോക"ന്തിആദിനാ നയേന ദാനേ നിയോജേന്താ ദാനസ്സ വണ്ണം ഥോമേന്താ വിചരന്തി. **യാചകാ** നാമ യേ കേവലം "മുട്ഠിമത്തം ദേഥ, പസതമത്തം ദേഥ, സരാവമത്തം ദേഥാ"തി അപ്പകമ്പി യാചമാനാ വിചരന്തി. തത്ഥ സമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണേന ഗുണഖേത്തം ഉപകാരിഖേത്തഞ്ച ദസ്സേതി, കപണാദിഗ്ഗഹണേന കരുണാഖേത്തം. **അന്ന**ന്തി യംകിഞ്ചി ഖാദനീയം ഭോജനീയം. **പാന**ന്തി അമ്ബപാനാദിപാനകം. **വത്ഥ**ന്തി നിവാസനപാരുപനാദിഅച്ഛാദനം. **യാന**ന്തി രഥവയ്ഹാദി അന്തമസോ ഉപാഹനം ഉപാദായ ഗമനസാധനം. **മാലാ**തി ഗന്ഥിതാഗന്ഥിതഭേദം സബ്ബം പുപ്ഫം. **ഗന്ധ**ന്തി യംകിഞ്ചി ഗന്ധജാതം പിസിതം അപിസിതം ഗന്ധൂപകരണഞ്ച. **വിലേപന**ന്തി ഛവിരാഗകരണം. **സേയ്യാ**തി മഞ്ചപീഠാദി ചേവ പാവാരകോജവാദി ച സയിതബ്ബവത്ഥു. സേയ്യഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ആസനമ്പി ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ആവസഥ**ന്തി വാതാതപാദിപരിസ്സയവിനോദനം പതിസ്സയം. **പദീപേയ്യ**ന്തി ദീപകപല്ലികാദിപദീപൂപകരണം.

ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേതി വിജ്ജമാനേപി ദേയ്യധമ്മേ പടിഗ്ഗാഹകാനം ഏവം ദാതബ്ബവത്ഥും സബ്ബേന സബ്ബം അദേന്തോ പുഗ്ഗലോ അവസ്സികമേഘസദിസോ ഹോതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഭിക്ഖവേ, യഥാ സോ മേഘോ സതപടലസഹസ്സപടലോ ഹുത്വാ ഉട്ഠഹിത്വാ ന കിഞ്ചി വസ്സി വിഗച്ഛതി, ഏവമേവ യോ ഉളാരം വിപുലഞ്ച ഭോഗം സംഹരിത്വാ ഗേഹം ആവസന്തോ കസ്സചി കടച്ഛുമത്തം ഭിക്ഖം വാ ഉളുങ്കമത്തം യാഗും വാ അദത്വാ വിഗച്ഛതി, വിവസോ മച്ചുവസം ഗച്ഛതി, സോ അവുട്ഠികസമോ നാമ ഹോതീതി. ഇമിനാ നയേന സേസേസുപി നിഗമനം വേദിതബ്ബം. ഇമേസു ച തീസു പുഗ്ഗലേസു

പഠമോ ഏകംസേനേവ ഗരഹിതബ്ബോ, ദുതിയോ പസംസനീയോ, തതിയോ, പസംസനീയതരോ. പഠമോ വാ ഏകന്തേനേവ സബ്ബനിഹീനോ, ദുതിയോ മജ്ഝിമോ, തതിയോ ഉത്തമോതി വേദിതബ്ബോ.

ഗാഥാസു **സമണേ**തി ഉപയോഗവസേന ബഹുവചനം തഥാ സേസേസുപി. **ലദ്ധാനാ**തി ലഭിത്വാ, സമണേ ദക്ഖിണേയ്യേ പവാരേത്വാ പുട്ഠോ ന സംവിഭജതി. **അന്നം പാനഞ്ച ഭോജന**ന്തി അന്നം വാ പാനം വാ അഞ്ഞം വാ ഭുഞ്ജിതബ്ബയുത്തകം ഭോജനം, തം ന സംവിഭജതി. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യോ അത്ഥികഭാവേന ഉപഗതേ സമ്പടിഗ്ഗാഹകേ ലഭിത്വാ അന്നാദിനാ സംവിഭാഗമത്തമ്പി ന കരോതി, കിം സോ അഞ്ഞം ദാനം ദസ്സതി, **തം** ഏവരൂപം ഥദ്ധമച്ഛരിയം **പുരിസാധമം** നിഹീനപുഗ്ഗലം പണ്ഡിതാ **അവുട്ഠികസമോതി ആഹു** കഥയന്തീതി.

ഏകച്ചാനം ന ദദാതീതി വിജ്ജമാനേപി മഹതി ദാതബ്ബധമ്മേ ഏകേസം സത്താനം തേസു കോധവസേന വാ, ദേയ്യധമ്മേ ലോഭവസേന വാ ന ദദാതി. **ഏകച്ചാനം പവേച്ഛതീ**തി ഏകേസംയേവ പന ദദാതി. **മേധാവിനോ**തി പഞ്ഞവന്തോ പണ്ഡിതാ ജനാ.

സുഭിക്ഖവാചോതി യോ ഉപഗതാനം യാചകാനം ''അന്നം ദേഥ, പാനം ദേഥാ''തിആദിനാ തം തം ദാപേതി, സോ സുലഭഭിക്ഖതായ സുഭിക്ഖാ വാചാ ഏതസ്സാതി സുഭിക്ഖവാചോ. ''സുഭിക്ഖവസ്സീ''തിപി പഠന്തി. യഥാ ലോകോ സുഭിക്ഖോ ഹോതി, ഏവം സബ്ബത്ഥാഭിവസ്സിതമഹാമേഘോ സുഭിക്ഖവസ്സീ നാമ ഹോതി. ഏവമയമ്പി മഹാദാനേഹി സബ്ബത്ഥാഭിവസ്സീ സുഭിക്ഖവസ്സീതി. **ആമോദമാനോ പകിരേതീ**തി തുട്ഠഹട്ഠമാനസോ സഹത്ഥേന ദാനം ദേന്തോ പടിഗ്ഗാഹകവേത്തേ ദേയ്യധമ്മം പകിരേന്തോ വിയ ഹോതി, വാചായപി **"ദേഥ ദേഥാ"തി ഭാസതി**.

ഇദാനി നം സുഭിക്ഖവസ്സിതഭാവം ദസ്സേതും **"യഥാപി മേഘോ"**തിആദി വുത്തം. തത്രായം സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ മഹാമേഘോ പഠമം മന്ദനിഗ്ഘോസേന ഥനയിത്വാ പുന സകലനദീകന്ദരാനി ഏകനിന്നാദം കരോന്തോ ഗജ്ജയിത്വാ പവസ്സതി, സബ്ബത്ഥകമേവ വാരിനാ ഉദകേന ഥലം നിന്നഞ്ച അഭിസന്ദന്തോ പൂരേതി ഏകോഘം കരോതി, **ഏവമേവ** ഇധ ഇമസ്മിം സത്തലോകേ ഏകച്ചോ ഉളാരപുഗ്ഗലോ സബ്ബസമതായ സോ മഹാമേഘോ വിയ വസ്സിതബ്ബത്താ **താദിസോ** യഥാ ധനം **ഉട്ഠാനാധിഗതം** അത്തനോ ഉട്ഠാനവീരിയാഭിനിബ്ബത്തം ഹോതി, ഏവം അനലസോ ഹുത്വാ തഞ്ച **ധമ്മേന** ഞായേന **സംഹരിത്വാ** തന്നിബ്ബത്തേന അന്നേന പാനേന അഞ്ഞേന ച ദേയ്യധമ്മേന **പത്തേ** സമ്പത്തേ **വനിബ്ബകേ സമ്മാ** സമ്മദേവ ദേസകാലാനുരൂപഞ്ചേവ ഇച്ഛാനുരൂപഞ്ച **തപ്പേതി** സമ്പവാരേതീതി.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സുഖപത്ഥനാസുത്തവണ്ണനാ

൭൬. സത്തമേ **സുഖാനീ**തി സുഖനിമിത്താനി. **പത്ഥയമാനോ**തി ഇച്ഛമാനോ ആകങ്ഖമാനോ. **സീല**ന്തി ഗഹട്ഠസീലം പബ്ബജിതസീലഞ്ച. ഗഹട്ഠോ ചേ ഗഹട്ഠസീലം, പബ്ബജിതോ ചേ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലന്തി അധിപ്പായോ.

രക്ഖേയ്യാതി സമാദിയിത്വാ അവീതിക്കമന്തോ സമ്മദേവ ഗോപേയ്യ. **പസംസാ മേ ആഗച്ഛതൂ**തി “മമ കല്യാണോ കിത്തിസദ്ദോ ആഗച്ഛതൂ”തി ഇച്ഛന്തോ പണ്ഡിതോ സപ്പഞ്ഞോ സീലം രക്ഖേയ്യ. സീലവതോ ഹി ഗഹട്ഠസ്സ താവ “അസുകോ അസുകകുലസ്സ പുത്തോ സീലവാ കല്യാണധമ്മോ സദ്ധോ പസന്നോ ദായകോ കാരകോ”തിആദിനാ പരിസമജ്ഝേ കല്യാണോ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതി, പബ്ബജിതസ്സ “അസുകോ നാമ ഭിക്ഖു സീലവാ വത്തസമ്പന്നോ സോരതോ സുഖസംവാസോ സഗാരവോ സപ്പതിസ്സോ”തിആദിനാ...പേ॰... അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതീതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “പുന ചപരം, ഗഹപതയോ, സീലവതോ സീലസമ്പന്നസ്സ കല്യാണോ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതീ”തി (അ॰ നി॰ ൫.൨൧൩; ഉദാ॰ ൭൬; മഹാവ॰ ൨൮൫).

തഥാ -

> “ആകങ്ഖേയ്യ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു - ‘സബ്രഹ്മചാരീനം പിയോ ചസ്സം മനാപോ, ഗരു ച ഭാവനീയോ ചാ’തി, സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ”തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൬൫).

ഭോഗാ മേ ഉപ്പജ്ജന്തൂതി ഏത്ഥ ഗഹട്ഠസ്സ താവ സീലവതോ കല്യാണധമ്മസ്സ യേന യേന സിപ്പട്ഠാനേന ജീവികം കപ്പേതി - യദി കസിയാ, യദി വണിജ്ജായ, യദി രാജപോരിസേന, തം തം യഥാകാലം യഥാവിധിഞ്ച അതിവിയ അപ്പമത്തഭാവതോ അഥസ്സ അനുപ്പന്നാ ചേവ ഭോഗാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച ഭോഗാ ഫാതിം ഗമിസ്സന്തി. പബ്ബജിതസ്സ പന സീലാചാരസമ്പന്നസ്സ അപ്പമാദവിഹാരിസ്സ സതോ സീലസമ്പന്നസ്സ സീലസമ്പദായ അപ്പിച്ഛതാദിഗുണേസു ച പസന്നാ മനുസ്സാ ഉളാരുളാരേ പച്ചയേ അഭിഹരന്തി, ഏവമസ്സ അനുപ്പന്നാ ചേവ ഭോഗാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച ഥിരാ ഹോന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം -

> “പുന ചപരം, ഗഹപതയോ, സീലവാ സീലസമ്പന്നോ അപ്പമാദാധികരണം മഹന്തം ഭോഗക്ഖന്ധം അധിഗച്ഛതീ”തി (അ॰ നി॰ ൫.൨൧൩; ഉദാ॰ ൭൬; മഹാവ॰ ൨൮൫).

തഥാ -

> “ആകങ്ഖേയ്യ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു - ‘ലാഭീ അസ്സം ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാന’ന്തി, സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൬൫) ച -

സേസം വുത്തനയമേവ.

ഗാഥാസു **പത്ഥയാനോ**തി പത്ഥയന്തോ. **തയോ സുഖേ**തി തീണി സുഖാനി. **വിത്തലാഭ**ന്തി ധനലാഭം, ഭോഗുപ്പത്തിന്തി അത്ഥോ. വിസേസതോ ചേത്ഥ പസംസായ ചേതസികസുഖം, ഭോഗേഹി കായികസുഖം, ഇതരേന ഉപപത്തിസുഖം; തഥാ പഠമേന ദിട്ഠധമ്മസുഖം, തതിയേന സമ്പരായസുഖം, ദുതിയേന ഉഭയസുഖം ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇദാനി പസംസാദികാരണസ്സ സീലസ്സ വിയ പസംസാദീനമ്പി വിസേസകാരണം പാപമിത്തപരിവജ്ജനം കല്യാണമിത്തസേവനഞ്ച ആദീനവാനിസംസേഹി സദ്ധിം ദസ്സേന്തോ **"അകരോന്തോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സങ്കിയോ**തി പാപസ്മിം പരിസങ്കിതബ്ബോ "അദ്ധാ ഇമിനാ പാപം കതം വാ കരിസ്സതി വാ, തഥാ ഹേസ പാപപുരിസേഹി സദ്ധിം സഞ്ചരതീ"തി. **അസ്സാ**തി ഇമസ്സ പാപജനസേവിനോ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപരി, അസ്സ വാ പുഗ്ഗലസ്സ **അവണ്ണോ** അഭൂതോപി പാപജനസേവിതായ **രൂഹതി** വിരൂള്ഹിം വേപുല്ലം ആപജ്ജതി പത്ഥരതി. **അസ്സാ**തി വാ ഭുമ്മത്ഥേ സാമിവചനം, തസ്മിം പുഗ്ഗലേതി അത്ഥോ. **സ വേ താദിസകോ ഹോതീ**തി യോ യാദിസം പാപമിത്തം വാ കല്യാണമിത്തം വാ ഭജതി ഉപസേവതി ച, സോ പുഗ്ഗലോ ഭൂമിഭാഗവസേന ഉദകം വിയ താദിസോവ ഹോതി, പാപധമ്മോ കല്യാണധമ്മോ വാ ഹോതി. കസ്മാ? **സഹവാസോ ഹി താദിസോ;** യസ്മാ സഹവാസോ സംസഗ്ഗോ ഉപരാഗോ വിയ ഫലികമണീസു പുരിസഉപനിസ്സയഭൂതം പുഗ്ഗലാകാരം ഗാഹാപേതി, തസ്മാ പാപപുഗ്ഗലേന സഹ വാസോ ന കാതബ്ബോതി അധിപ്പായോ.

സേവമാനോ സേവമാനന്തി പരം പകതിസുദ്ധം പുഗ്ഗലം കാലേന കാലം അത്താനം സേവമാനം സേവമാനോ ഭജമാനോ പാപപുഗ്ഗലോ, തേന വാ സേവിയമാനോ. **സമ്ഫുട്ഠോ സമ്ഫുസ**ന്തി തേന പകതിസുദ്ധേന പുഗ്ഗലേന സഹവാസേന സംസഗ്ഗേന സമ്ഫുട്ഠോ പാപപുഗ്ഗലോ സയമ്പി, തഥാ തം ഫുസന്തോ. **സരോ ദിദ്ധോ കലാപം വാ**തി യഥാ നാമ സരോ വിസേന ദിദ്ധോ ലിത്തോ സരകലാപഗതോ സരസമൂഹസങ്ഖാതം സരകലാപം അത്തനാ ഫുട്ഠം അലിത്തമ്പി ഉപലിമ്പതി, ഏവം പാപേന **ഉപലേപഭയാ ധീരോ**തി ധിതിസമ്പന്നത്താ ധീരോ പണ്ഡിതപുരിസോ പാപസഹായോ ന ഭവേയ്യ.

പൂതിമച്ഛം കുസഗ്ഗേനാതി യഥാ കുച്ഛിതഭാവേന പൂതിഭൂതം മച്ഛം കുസതിണഗ്ഗേന യോ പുരിസോ **ഉപനയ്ഹതി** പുടബന്ധവസേന ബന്ധതി, തസ്സ തേ കുസാ അപൂതികാപി പൂതിമച്ഛസമ്ബന്ധേന പൂതി ദുഗ്ഗന്ധമേവ വായന്തി. **ഏവം ബാലൂപസേവനാ**തി ഏവംസമ്പദാ ബാലജനൂപസേവനാ ദട്ഠബ്ബാ. **ഏവം ധീരൂപസേവനാ**തി യഥാ അസുരഭിനോപി പത്താ തഗരസമ്ബന്ധേന സുരഭിം വായന്തി, ഏവം പണ്ഡിതൂപസേവനാ പകതിയാ അസീലവതോ സീലസമാദാനാദിവസേന സീലഗന്ധവായനസ്സ കാരണം ഹോതി.

തസ്മാതി യസ്മാ അകല്യാണമിത്തസേവനായ കല്യാണമിത്തസേവനായ ച അയം ഏദിസോ ആദീനവോ ആനിസംസോ ച, തസ്മാ **പത്തപുടസ്സേവ** പലാസപുടസ്സ വിയ ദുഗ്ഗന്ധസുഗന്ധവത്ഥുസംസഗ്ഗേന അസാധുസാധുജനസന്നിസ്സയേന ച. **ഞത്വാ സമ്പാകമത്തനോ**തി അത്തനോ ദുക്ഖുദ്രയം സുഖുദ്രയഞ്ച ഫലനിപ്ഫത്തിം ഞത്വാ ജാനിത്വാ **അസന്തേ** പാപമിത്തേ ന ഉപസേവേയ്യ, **സന്തേ** ഉപസന്തേ വന്തദോസേ പസത്ഥേ വാ പണ്ഡിതേ സേവേയ്യ. തഥാ ഹി **അസന്തോ നിരയം നേന്തി, സന്തോ പാപേന്തി സുഗ്ഗതി**ന്തി. ഇതി ഭഗവാ പഠമഗാഥായ യഥാവുത്താനി തീണി സുഖനിമിത്താനി ദസ്സേത്വാ തതോ പരാഹി പഞ്ചഹി ഗാഥാഹി പടിപക്ഖപരിവജ്ജനേന സദ്ധിം പസംസാസുഖസ്സ ആഗമനം ദസ്സേത്വാ ഓസാനഗാഥായ തിണ്ണമ്പി സുഖാനം ആഗമനകാരണേന സദ്ധിം ഓസാനസുഖം ദസ്സേതി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഭിദുരസുത്തവണ്ണനാ

൭൭. അട്ഠമേ **ഭിദുരായ**ന്തി ഭിദുരോ അയം. **കായോ**തി രൂപകായോ. സോ ഹി അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം കേസാദീനഞ്ച സമൂഹട്ഠേന, ഏവം കുച്ഛിതാനം ജേഗുച്ഛാനം ആയോ ഉപ്പത്തിദേസോതിപി കായോ. തത്രായം വചനത്ഥോ - ആയന്തി ഏത്ഥാതി ആയോ. കേ ആയന്തി? കുച്ഛിതാ കേസാദയോ. ഇതി കുച്ഛിതാനം ആയോതിപി കായോ . അത്ഥതോ പന ചതുസന്തതിവസേന പവത്തമാനാനം ഭൂതുപാദായധമ്മാനം പുഞ്ജോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഭിക്ഖവേ, അയം ചതുമഹാഭൂതമയോ രൂപകായോ ഭിദുരോ ഭേദനസീലോ ഭേദനസഭാവോ ഖണേ ഖണേ വിദ്ധംസനസഭാവോതി. ''ഭിന്ദരായ''ന്തിപി പാഠോ, സോ ഏവത്ഥോ. **വിഞ്ഞാണ**ന്തി തേഭൂമകം കുസലാദിചിത്തം. വചനത്ഥോ പന - തം തം ആരമ്മണം വിജാനാതീതി വിഞ്ഞാണം. യഞ്ഹി സഞ്ജാനനപജാനനവിധുരം ആരമ്മണവിജാനനം ഉപലദ്ധി, തം വിഞ്ഞാണം. **വിരാഗധമ്മ**ന്തി വിരജ്ജനധമ്മം, പലുജ്ജനസഭാവന്തി അത്ഥോ. **സബ്ബേ ഉപധീ**തി ഖന്ധൂപധി, കിലേസൂപധി, അഭിസങ്ഖാരൂപധി, പഞ്ചകാമഗുണൂപധീതി ഏതേ ''ഉപധീയതി ഏത്ഥ ദുക്ഖ''ന്തി ഉപധിസഞ്ഞിതാ സബ്ബേപി ഉപാദാനക്ഖന്ധകിലേസാഭിസങ്ഖാരപഞ്ചകാമഗുണധമ്മാ ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന **അനിച്ചാ,** ഉദയബ്ബയപ്പടിപീളനട്ഠേന **ദുക്ഖാ,** ജരായ മരണേന ചാതി ദ്വിധാ വിപരിണാമേതബ്ബസഭാവതായ പകതിവിജഹനട്ഠേന **വിപരിണാമധമ്മാ**. ഏവമേത്ഥ അനിച്ചദസ്സനസുഖതായ രൂപധമ്മേ വിഞ്ഞാണഞ്ച വിസും ഗഹേത്വാ പുന ഉപധിവിഭാഗേന സബ്ബേപി തേഭൂമകധമ്മേ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ അനിച്ചദുക്ഖാനുപസ്സനാമുഖേന തഥാബുജ്ഝനകാനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയേന സമ്മസനചാരോ.കഥിതോ. കാമഞ്ചേത്ഥ ലക്ഖണദ്വയമേവ പാളിയം ആഗതം, ''യം ദുക്ഖം, തദനത്താ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫) പന വചനതോ ദുക്ഖലക്ഖണേനേവ അനത്തലക്ഖണമ്പി ദസ്സിതമേവാതി വേദിതബ്ബം.

ഗാഥായം **ഉപധീസു ഭയം ദിസ്വാ**തി ഉപധീസു ഭയതുപട്ഠാനഞാണവസേന ഭയം ദിസ്വാ, തേസം ഭായിതബ്ബതം പസ്സിത്വാ. ഇമിനാ ബലവവിപസ്സനം ദസ്സേതി. ഭയതുപട്ഠാനഞാണമേവ ഹി വിഭജിത്വാ വിസേസവസേന ആദീനവാനുപസ്സനാ നിബ്ബിദാനുപസ്സനാതി ച വുച്ചതി. **ജാതിമരണമച്ചഗാ**തി ഏവം സമ്മസന്തോ വിപസ്സനാഞാണം മഗ്ഗേന ഘടേത്വാ മഗ്ഗപരമ്പരായ അരഹത്തം പത്തോ ജാതിമരണം അതീതോ നാമ ഹോതി. കഥം? **സമ്പത്വാ പരമം സന്തി**ന്തി പരമം ഉത്തമം അനുത്തരം സന്തിം സബ്ബസങ്ഖാരൂപസമം നിബ്ബാനം അധിഗന്ത്വാ. ഏവംഭൂതോ ച **കാലം കങ്ഖതി ഭാവിതത്തോ**തി ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം വസേന ഭാവനാഭിസമയനിപ്ഫത്തിയാ ഭാവിതകായസീലചിത്തപഞ്ഞത്താ ഭാവിതത്തോ മരണം ജീവിതഞ്ച അനഭിനന്ദന്തോ കേവലം അത്തനോ ഖന്ധപരിനിബ്ബാനകാലം കങ്ഖതി ഉദിക്ഖതി, ന തസ്സ കത്ഥചി പത്ഥനാ ഹോതീതി. തേനാഹ -

> ''നാഭിനന്ദാമി മരണം, നാഭിനന്ദാമി ജീവിതം;
> കാലഞ്ച പടികങ്ഖാമി, നിബ്ബിസം ഭതകോ യഥാ''തി. (ഥേരഗാ॰ ൬൦൬);

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ധാതുസോസംസന്ദനസുത്തവണ്ണനാ

൭൮. നവമേ **ധാതുസോ**തി ധാതുതോ. ധാതൂതി ച അജ്ഝാസയധാതു അജ്ഝാസയസഭാവോ അധിപ്പേതോ, യോ അധിമുത്തീതിപി വുച്ചതി. **സംസന്ദന്തീ**തി തായ ധാതുസഭാഗതായ യഥാധാതു യഥാഅജ്ഝാസയം അല്ലീയന്തി ഏകതോ ഹോന്തി. **സമേന്തീ**തി തായ ഏവ സമാനജ്ഝാസയതായ ഏകചിത്താ ഹുത്വാ സമാഗച്ഛന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഭജന്തി ഉപസങ്കമന്തി, അത്തനോ രുചിഭാവവഖന്തിദിട്ഠിയോ വാ തത്ഥ തത്ഥ സമേ കരോന്താ പവത്തന്തി. **ഹീനാധിമുത്തികാ**തി ഹീനേ കാമഗുണാദികേ അധിമുത്തി ഏതേസന്തി ഹീനാധിമുത്തികാ, ഹീനജ്ഝാസയാ. **കല്യാണാധിമുത്തികാ**തി കല്യാണേ നേക്ഖമ്മാദികേ അധിമുത്തി ഏതേസന്തി കല്യാണാധിമുത്തികാ, പണീതജ്ഝാസയാ. സചേ ഹി ആചരിയുപജ്ഝായാ ന സീലവന്തോ , അന്തേവാസികസദ്ധിവിഹാരികാ ച സീലവന്തോ, തേ ആചരിയുപജ്ഝായേപി ന ഉപസങ്കമന്തി, അത്തനോ സദിസേ സാരുപ്പഭിക്ഖൂയേവ ഉപസങ്കമന്തി. സചേ പന ആചരിയുപജ്ഝായാ സീലവന്തോ, ഇതരേ ന സീലവന്തോ, തേപി ന ആചരിയുപജ്ഝായേ ഉപസങ്കമന്തി, അത്തനോ സദിസേ ഹീനാധിമുത്തികേയേവ ഉപസങ്കമന്തി. ഏവം ഉപസങ്കമനം പന ന കേവലം ഏതരഹി ഏവ, അഥ ഖോ അതീതാനാഗതേപീതി ദസ്സേന്തോ **"അതീതമ്പി, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. സങ്ഖേപതോ സംകിലേസധമ്മേസു അഭിനിവിട്ഠാ ഹീനാധിമുത്തികാ , വോദാനധമ്മേസു അഭിനിവിട്ഠാ കല്യാണാധിമുത്തികാ.

ഇദം പന ദുസ്സീലാനം ദുസ്സീലസേവനമേവ, സീലവന്താനം സീലവന്തസേവനമേവ, ദുപ്പഞ്ഞാനം ദുപ്പഞ്ഞസേവനമേവ, പഞ്ഞവന്താനം പഞ്ഞവന്തസേവനമേവ കോ നിയാമേതീതി? അജ്ഝാസയധാതു നിയാമേതി. സമ്ബഹുലാ കിര ഭിക്ഖൂ ഏകസ്മിം ഗാമേ ഭിക്ഖാചാരം ചരന്തി. തേ മനുസ്സാ ബഹും ഭത്തം ആഹരിത്വാ പത്താനി പൂരേത്വാ "യഥാസഭാഗം പരിഭുഞ്ജഥാ"തി വത്വാ ഉയ്യോജേസും. ഭിക്ഖൂ ആഹംസു "ആവുസോ, മനുസ്സാ ധാതുസംയുത്തകമ്മേ പയോജേന്തീ"തി. ഏവം അജ്ഝാസയധാതു നിയാമേതീതി. ധാതുസംയുത്തേന അയമത്ഥോ ദീപേതബ്ബോ - ഗിജ്ഝകൂടപബ്ബതസ്മിഞ്ഹി ഗിലാനസേയ്യായ നിപന്നോ ഭഗവാ ആരക്ഖത്ഥായ പരിവാരേത്വാ വസന്തേസു സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാദീസു ഏകമേകം അത്തനോ പരിസായ സദ്ധിം ചങ്കമന്തം ഓലോകേത്വാ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസി "പസ്സഥ നോ തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, സാരിപുത്തം സമ്ബഹുലേഹി ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം ചങ്കമന്തന്തി. ഏവം, ഭന്തേ. സബ്ബേ ഖോ ഏതേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂ മഹാപഞ്ഞാ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൯൯) സബ്ബം വിത്ഥാരേതബ്ബം.

ഗാഥാസു **സംസഗ്ഗാ**തി സംകിലേസതോ സഹവാസാദിവസേന സമായോഗതോ, അഥ വാ ദസ്സനസംസഗ്ഗോ, സവനസംസഗ്ഗോ, സമുല്ലാപസംസഗ്ഗോ, സമ്ഭോഗസംസഗ്ഗോ, കായസംസഗ്ഗോതി ഏവം പഞ്ചവിധേ സംസഗ്ഗേ യതോ കുതോചി സംസഗ്ഗതോ. **വനഥോ ജാതോ**തി കിലേസോ ഉപ്പന്നോ മഗ്ഗേന അസമൂഹതോ. **അസംസഗ്ഗേന ഛിജ്ജതീ**തി സംസഗ്ഗപടിക്ഖേപേന കായവിവേകാദിനാ പുബ്ബഭാഗേ ഛിജ്ജിത്വാ പുന അച്ചന്താസംസഗ്ഗേന സമുച്ഛേദവിവേകേന ഛിജ്ജതി പഹീയതി. ഏത്താവതാ സങ്ഖേപതോ ഹീനാധിമുത്തിയാ സമുദയോ അത്ഥങ്ഗമോ ച ദസ്സിതോ ഹോതി.

യസ്മാ പന തേ സംസഗ്ഗാ തേ ച കിലേസാ കോസജ്ജവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി ചേവ വഡ്ഢന്തി ച, ന വീരിയാരമ്ഭവസേന, തസ്മാ ഹീനാധിമുത്തികേ

കുസീതപുഗ്ഗലേ വജ്ജേത്വാ കല്യാണാധിമുത്തികേ ആരദ്ധവീരിയേ സേവന്തേന അസംസഗ്ഗേന സംസഗ്ഗജോ വനഥോ ഛിന്ദിതബ്ബോതി യഥാവുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ കുസീതസേവനായ താവ ആദീനവം പകാസേതും **"പരിത്തം ദാരു"**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **പരിത്തം ദാരുന്തി** ഖുദ്ദകം കട്ഠമയം കുല്ലം. **യഥാ സീദേ മഹണ്ണവേതി** യഥാ ഖുദ്ദകം കുല്ലം ആരുഹിത്വാ മഹാസമുദ്ദം തരിതുകാമോ തീരം അപ്പത്വാ സമുദ്ദമജ്ഝേയേവ സീദേയ്യ, പതിത്വാ മച്ഛകച്ഛപഭക്ഖോ ഭവേയ്യ. **ഏവം കുസീതം ആഗമ്മ, സാധുജീവീപി സീദതീതി** ഏവമേവ കുസീതം വീരിയാരമ്ഭരഹിതം കിലേസവസികം പുഗ്ഗലം നിസ്സായ തേന കതസംസഗ്ഗോ സാധുജീവീപി പരിസുദ്ധാജീവോ പരിസുദ്ധസീലോപി സമാനോ ഹീനസംസഗ്ഗതോ ഉപ്പന്നേഹി കാമവിതക്കാദീഹി ഖജ്ജമാനോ പാരം ഗന്തും അസമത്ഥോ സംസാരണ്ണവേയേവ സീദതി. **തസ്മാതി** യസ്മാ ഏവം അനത്ഥാവഹോ കുസീതസംസഗ്ഗോ, തസ്മാ തം ആഗമ്മ ആലസിയാനുയോഗേന കുച്ഛിതം സീദതീതി **കുസീതം**. തതോ ഏവ **ഹീനവീരിയം** നിബ്ബീരിയം അകല്യാണമിത്തം **പരിവജ്ജേയ്യ**. ഏകന്തേനേവ പന കായവിവേകാദീനഞ്ചേവ തദങ്ഗവിവേകാദീനഞ്ച വസേന **പവിവിത്തേഹി,** തതോ ഏവ കിലേസേഹി ആരകത്താ **അരിയേഹി** പരിസുദ്ധേഹി നിബ്ബാനം പടിപേസിതത്തഭാവതോ **പഹിതത്തേഹി** ആരമ്മണലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനാനം വസേന ഝായനതോ **ഝായീഹി** സബ്ബകാലം പഗ്ഗഹിതവീരിയതായ **ആരദ്ധവീരിയേഹി പണ്ഡിതേഹി** സപ്പഞ്ഞേഹിയേവ സഹ ആവസേയ്യ സംവസേയ്യാതി.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പരിഹാനസുത്തവണ്ണനാ

൭൯. ദസമേ **പരിഹാനായ സംവത്തന്തീതി** അവുദ്ധിയാ ഭവന്തി, മഗ്ഗാധിഗമസ്സ പരിപന്ഥായ ഹോന്തി. അധിഗതസ്സ പന മഗ്ഗസ്സ പരിഹാനി നാമ നത്ഥി. "തയോ ധമ്മാ"തി ധമ്മാധിട്ഠാനവസേന ഉദ്ദിട്ഠധമ്മേ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ വിഭജന്തോ **"ഇധ, ഭിക്ഖവേ, സേഖോ ഭിക്ഖൂ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ കമ്മം ആരമിതബ്ബതോ ആരാമോ ഏതസ്സാതി **കമ്മാരാമോ**. കമ്മേ രതോതി **കമ്മരതോ**. കമ്മാരാമതം കമ്മാഭിരതിം അനുയുത്തോ പയുത്തോതി **കമ്മാരാമതമനുയുത്തോ**. തത്ഥ കമ്മം നാമ ഇതികത്തബ്ബം കമ്മം, സേയ്യഥിദം - ചീവരവിചാരണം, ചീവരകരണം, ഉപത്ഥമ്ഭനം, പത്തത്ഥവികം, അംസബന്ധനം, കായബന്ധനം, ധമകരണം, ആധാരകം, പാദകഥലികം, സമ്മജ്ജനീതി ഏവമാദീനം ഉപകരണാനം കരണം, യഞ്ച വിഹാരേ ഖണ്ഡഫുല്ലാദിപടിസങ്ഖരണം . ഏകച്ചോ ഹി ഏതാനി കരോന്തോ സകലദിവസം ഏതാനേവ കരോതി. തം സന്ധായേതം വുത്തം. യോ പന ഏതേസം കരണവേലായമേവ ഏതാനി കരോതി, ഉദ്ദേസവേലായം ഉദ്ദേസം ഗണ്ഹാതി, സജ്ഝായവേലായം സജ്ഝായതി, ചേതിയങ്ഗണവത്താദികരണവേലായം ചേതിയങ്ഗണവത്താദീനി കരോതി, മനസികാരവേലായം മനസികാരം കരോതി സബ്ബത്ഥകകമ്മട്ഠാനേ വാ പാരിഹാരിയകമ്മട്ഠാനേ വാ, ന സോ കമ്മാരാമോ നാമ. തസ്സ തം -

> “യാനി ഖോ പന താനി സബ്രഹ്മചാരീനം ഉച്ചാവചാനി കിംകരണീയാനി, തത്ഥ ദക്ഖോ ഹോതി അനലസോ, തത്രുപായായ വീമംസായ സമന്നാഗതോ, അലം കാതും അലം സംവിധാതു”ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൫; അ॰ നി॰ ൧൦.൧൭) -

ആദിനാ സത്ഥാരാ അനുഞ്ഞാതകരണമേവ ഹോതി.

ഭസ്സാരാമോതി യോ ഭഗവതാ പടിക്ഖിത്തരാജകഥാദിവസേന രത്തിന്ദിവം വീതിനാമേതി, അയം ഭസ്സേ പരിയന്തകാരീ ന ഹോതീതി ഭസ്സാരാമോ നാമ. യോ പന രത്തിമ്പി ദിവാപി ധമ്മം കഥേതി, പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേതി, അയം അപ്പഭസ്സോ ഭസ്സേ പരിയന്തകാരീയേവ. കസ്മാ? “സന്നിപതിതാനം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വയം കരണീയം - ധമ്മീ വാ കഥാ, അരിയോ വാ തുണ്ഹീഭാവോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൩) വുത്തവിധിംയേവ പടിപന്നോതി.

നിദ്ദാരാമോതി യോ യാവദത്ഥം ഉദരാവദേഹകം ഭുഞ്ജിത്വാ സേയ്യസുഖം, പസ്സസുഖം, മിദ്ധസുഖം അനുയുഞ്ജതി, യോ ച ഗച്ഛന്തോപി നിസിന്നോപി ഠിതോപി ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂതോ നിദ്ദായതി, അയം നിദ്ദാരാമോ നാമ. യസ്സ പന കരജകായഗേലഞ്ഞേന ചിത്തം ഭവങ്ഗം ഓതരതി, നായം നിദ്ദാരാമോ, തേനേവാഹ -

> “അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം, അഗ്ഗിവേസ്സന, ഗിമ്ഹാനം പച്ഛിമേ മാസേ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപ്പടിക്കന്തോ ചതുഗ്ഗുണം സങ്ഘാടിം പഞ്ഞാപേത്വാ ദക്ഖിണേന പസ്സേന സതോ സമ്പജാനോ നിദ്ദം ഓക്കമിതാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭).

ഏത്ഥ ച പുഥുജ്ജനകല്യാണകോപി സേഖോത്വേവ വേദിതബ്ബോ. തസ്മാ തസ്സ സബ്ബസ്സപി വിസേസാധിഗമസ്സ ഇതരേസം ഉപരി വിസേസാധിഗമസ്സ ച പരിഹാനായ വത്തന്തീതി വേദിതബ്ബം. സുക്കപക്ഖസ്സ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥവിഭാവനാ വേദിതബ്ബാ.

ഗാഥാസു **ഉദ്ധതോ**തി ചിത്തവിക്ഖേപകരേന ഉദ്ധച്ചേന ഉദ്ധതോ അവൂപസന്തോ. **അപ്പകിച്ചസ്സാ**തി അനുഞ്ഞാതസ്സപി വുത്തപ്പകാരസ്സ കിച്ചസ്സ യുത്തപ്പയുത്തകാലേയേവ കരണതോ അപ്പകിച്ചോ അസ്സ ഭവേയ്യ. **അപ്പമിദ്ധോ**തി “ദിവസം ചങ്കമേന നിസജ്ജായാ”തിആദിനാ വുത്തജാഗരിയാനുയോഗേന നിദ്ദാരഹിതോ അസ്സ. **അനുദ്ധതോ**തി ഭസ്സാരാമതായ ഉപ്പജ്ജനകചിത്തവിക്ഖേപസ്സ അഭസ്സാരാമോ ഹുത്വാ പരിവജ്ജനേന ന ഉദ്ധതോ വൂപസന്തചിത്തോ, സമാഹിതോതി അത്ഥോ. സേസം പുബ്ബേ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ഇതി ഇമസ്മിം വഗ്ഗേ പഠമദുതിയപഞ്ചമഛട്ഠസത്തമഅട്ഠമനവമേസു സുത്തേസു വട്ടം കഥിതം, ഇതരേസു വട്ടവിവട്ടം.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുത്ഥവഗ്ഗോ

൧. വിതക്കസുത്തവണ്ണനാ

൮൦. ചതുത്ഥവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **അകുസലവിതക്കാ**തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതാ വിതക്കാ, മിച്ഛാവിതക്കാതി അത്ഥോ. **അനവഞ്ഞത്തിപടിസംയുത്തോ**തി ഏത്ഥ **അനവഞ്ഞത്തീ**തി അനവഞ്ഞാ പരേഹി അത്തനോ അഹീളിതതാ അപരിഭൂതതാ, ''അഹോ വത മം പരേ ന അവജാനേയ്യു''ന്തി ഏവം പവത്തോ ഇച്ഛാചാരോ, തായ അനവഞ്ഞത്തിയാ പടിസംയുത്തോ സംസട്ഠോ, തം വാ ആരബ്ഭ പവത്തോ അനവഞ്ഞത്തിപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ. തസ്മാ ''കഥം നു ഖോ മം പരേ ഗഹട്ഠാ ചേവ പബ്ബജിതാ ച ന ഓരകതോ ദഹേയ്യു''ന്തി സമ്ഭാവനകമ്യതായ ഇച്ഛാചാരേ, ഠത്വാ പവത്തിതവിതക്കസ്സേതം അധിവചനം. **ലാഭസക്കാരസിലോകപടിസംയുത്തോ**തി ചീവരാദിലാഭേന ചേവ സക്കാരേന ച കിത്തിസദ്ദേന ച ആരമ്മണകരണവസേന പടിസംയുത്തോ. **പരാനുദ്ദയതാപടിസംയുത്തോ**തി പരേസു അനുദ്ദയതാപതിരൂപകേന ഗേഹസിതപേമേന പടിസംയുത്തോ. യം സന്ധായ വുത്തം -

> ''സംസട്ഠോ വിഹരതി രാജൂഹി രാജമഹാമത്തേഹി ബ്രാഹ്മണേഹി ഗഹപതികേഹി തിത്ഥിയേഹി തിത്ഥിയസാവകേഹി സഹനന്ദീ സഹസോകീ, സുഖിതേസു സുഖിതോ, ദുക്ഖിതേസു ദുക്ഖിതോ, ഉപ്പന്നേസു കിച്ചകരണീയേസു അത്തനാവ യോഗം ആപജ്ജതീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൩; ൪.൨൪൧; വിഭ॰ ൮൮൮).

ഗാഥാസു അനവഞ്ഞത്തിയാ പടിസംയുത്തോ പുഗ്ഗലോ **അനവഞ്ഞത്തിസംയുത്തോ**. ലാഭസക്കാരേ ഗാരവോ ഏതസ്സ, ന ധമ്മേതി **ലാഭസക്കാരഗാരവോ**. സുഖദുക്ഖേസു അമാ സഹ ഭവാതി അമച്ചാ, സഹായസദിസാ ഉപട്ഠാകാ. തേഹി ഗേഹസിതപേമവസേന സഹ നന്ദനസീലോ **സഹനന്ദീ അമച്ചേഹി,** ഇമിനാ പരാനുദ്ദയതാപടിസംയുത്തം വിതക്കം ദസ്സേതി. **ആരാ സംയോജനക്ഖയാ**തി ഇമേഹി തീഹി വിതക്കേഹി അഭിഭൂതോ പുഗ്ഗലോ സംയോജനക്ഖയതോ അരഹത്തതോ ദൂരേ, തസ്സ തം ദുല്ലഭന്തി അത്ഥോ.

പുത്തപസുന്തി പുത്തേ ച പസവോ ച. പുത്തസദ്ദേന ചേത്ഥ ദാരാദയോ; പസുസദ്ദേന അസ്സമഹിംസഖേത്തവത്ഥാദയോ ച സങ്ഗഹിതാ. **വിവാഹേ**തി വിവാഹകാരാപനേ. ഇമിനാ ആവാഹോപി സങ്ഗഹിതോ. **സംഹരാനീ**തി പരിഗ്ഗഹാനി, പരിക്ഖാരസങ്ഗഹാനീതി അത്ഥോ. ''സന്ഥവാനീ''തി ച പഠന്തി, മിത്തസന്ഥവാനീതി അത്ഥോ. സബ്ബത്ഥ ഹിത്വാതി സമ്ബന്ധോ. **ഭബ്ബോ സോ താദിസോ ഭിക്ഖൂ**തി സോ യഥാവുത്തം സബ്ബം പപഞ്ചം പരിച്ചജിത്വാ യഥാ സത്ഥാരാ വുത്തായ സമ്മാപടിപത്തിയാ, തഥാ പസ്സിതബ്ബതോ താദിസോ സംസാരേ ഭയം ഇക്ഖതീതി **ഭിക്ഖു ഉത്തമം സമ്ബോധിം** അരഹത്തം പത്തും അരഹതി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സക്കാരസുത്തവണ്ണനാ

൮൧. ദുതിയേ **സക്കാരേനാ**തി സക്കാരേന ഹേതുഭൂതേന, അഥ വാ **സക്കാരേനാ**തി സക്കാരഹേതുനാ, സക്കാരഹേതുകേന വാ. സക്കാരഞ്ഹി നിസ്സായ ഇധേകച്ചേ പുഗ്ഗലാ പാപിച്ഛാ ഇച്ഛാപകതാ ഇച്ഛാചാരേ ഠത്വാ

“സക്കാരം നിബ്ബത്തേസ്സാമാ”തി അനേകവിഹിതം അനേസനം അപ്പതിരൂപം ആപജ്ജിത്വാ ഇതോ ചുതാ അപായേസു നിബ്ബത്തന്തി, അപരേ യഥാസക്കാരം ലഭിത്വാ തന്നിമിത്തം മാനമദമച്ഛരിയാദിവസേന പമാദം ആപജ്ജിത്വാ ഇതോ ചുതാ അപായേസു നിബ്ബത്തന്തി. യം സന്ധായ വുത്തം - “സക്കാരേന അഭിഭൂതാ പരിയാദിന്നചിത്താ”തി. തത്ഥ **അഭിഭൂതാ**തി അജ്ഝോത്ഥടാ. **പരിയാദിന്നചിത്താ**തി ഖേപിതചിത്താ, ഇച്ഛാചാരേന മാനമദാദിനാ ച ഖയം പാപിതകുസലചിത്താ. അഥ വാ **പരിയാദിന്നചിത്താ**തി പരിതോ ആദിന്നചിത്താ, വുത്തപ്പകാരേന അകുസലകോട്ഠാസേന യഥാ കുസലചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തിവാരോ ന ഹോതി, ഏവം സമന്തതോ ഗഹിതചിത്തസന്താനാതി അത്ഥോ. **അസക്കാരേനാ**തി ഹീളേത്വാ പരിഭവിത്വാ പരേഹി അത്തനി പവത്തിതേന അസക്കാരേന ഹേതുനാ, അസക്കാരഹേതുകേന വാ മാനാദിനാ. **സക്കാരേന ച അസക്കാരേന ചാ**തി കേഹിചി പവത്തിതേന സക്കാരേന കേഹിചി പവത്തിതേന അസക്കാരേന ച. യേ ഹി കേഹിചി പഠമം സക്കതാ ഹുത്വാ തേഹിയേവ അസാരഭാവം ഞത്വാ പച്ഛാ അസക്കതാ ഹോന്തി, താദിസേ സന്ധായ വുത്തം “സക്കാരേന ച അസക്കാരേന ചാ”തി.

ഏത്ഥ സക്കാരേന അഭിഭൂതാ ദേവദത്താദയോ നിദസ്സേതബ്ബാ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> “ഫലം വേ കദലിം ഹന്തി, ഫലം വേളും ഫലം നളം;
> സക്കാരോ കാപുരിസം ഹന്തി, ഗബ്ഭോ അസ്സതരിം യഥാ”തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൩; അ॰ നി॰ ൪.൬൮; ചൂളവ॰ ൩൩൫);

സാധൂനം ഉപരി കതേന അസക്കാരേന അഭിഭൂതാ ദണ്ഡകീരാജകാലിങ്ഗരാജമജ്ഝരാജാദയോ നിദസ്സേതബ്ബാ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> “കിസഞ്ഹി വച്ഛം അവകിരിയ ദണ്ഡകീ,
> ഉച്ഛിന്നമൂലോ സജനോ സരട്ഠോ;
> കുക്കുളനാമേ നിരയമ്ഹി പച്ചതി,
> തസ്സ ഫുലിങ്ഗാനി പതന്തി കായേ.
>
> “യോ സഞ്ഞതേ പബ്ബജിതേ അവഞ്ചയി,
> ധമ്മം ഭണന്തേ സമണേ അദൂസകേ;
> തം നാളികേരം സുനഖാ പരത്ഥ,
> സങ്ഗമ്മ ഖാദന്തി വിഫന്ദമാനം”. (ജാ॰ ൨.൧൯.൭൦-൭൧);
>
> “ഉപഹച്ച മനം മജ്ഝോ, മാതങ്ഗസ്മിം യസസ്സിനേ;
> സപാരിസജ്ജോ ഉച്ഛിന്നോ, മജ്ഝാരഞ്ഞം തദാ അഹൂ”തി. (ജാ॰ ൨.൧൯.൯൬);

സക്കാരേന ച അസക്കാരേന ച അഭിഭൂതാ അഞ്ഞതിത്ഥിയാ നാടപുത്താദയോ നിദസ്സേതബ്ബാ.

ഗാഥാസു **ഉഭയ**ന്തി ഉഭയേന സക്കാരേന ച അസക്കാരേന ച. **സമാധി ന വികമ്പതീ**തി ന ചലതി, ഏകഗ്ഗഭാവേന തിട്ഠതി. കസ്സ പന ന ചലതീതി ആഹ “അപ്പമാദവിഹാരിനോ”തി. യോ പമാദകരധമ്മാനം രാഗാദീനം സുട്ഠു

പഹീനത്താ അപ്പമാദവിഹാരീ അരഹാ, തസ്സ. സോ ഹി ലോകധമ്മേഹി ന വികമ്പതി. **സുഖുമദിട്ഠിവിപസ്സക**ന്തി ഫലസമാപത്തിഅത്ഥം സുഖുമായ ദിട്ഠിയാ പഞ്ഞായ അഭിണ്ഹം പവത്തവിപസ്സനത്താ സുഖുമദിട്ഠിവിപസ്സകം. **ഉപാദാനക്ഖയാരാമ**ന്തി ചതുന്നം ഉപാദാനാനം ഖയം പരിയോസാനഭൂതം അരഹത്തഫലം ആരമിതബ്ബം ഏതസ്സാതി ഉപാദാനക്ഖയാരാമം. സേസം വുത്തനയമേവ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദേവസദ്ദസുത്തവണ്ണനാ

൮൨. തതിയേ **ദേവേസൂ**തി ഠപേത്വാ അരൂപാവചരദേവേ ചേവ അസഞ്ഞദേവേ ച തദഞ്ഞേസു ഉപപത്തിദേവേസു. **ദേവസദ്ദാ**തി ദേവാനം പീതിസമുദാഹാരസദ്ദാ. **നിച്ഛരന്തീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം ആലാപസല്ലാപവസേന പവത്തന്തി. **സമയാ സമയം ഉപാദായാ**തി സമയതോ സമയം പടിച്ച. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മിം കാലേ ഠിതാ തേ ദേവാ തം കാലം ആഗമ്മ നം പസ്സിസ്സന്തി, തതോ തം സമയം സമ്പത്തം ആഗമ്മാതി. ''സമയം സമയം ഉപാദായാ''തി ച കേചി പഠന്തി, തേസം തം തം സമയം പടിച്ചാതി അത്ഥോ. **യസ്മിം സമയേ**തി യദാ ''അട്ഠികങ്കലൂപമാ കാമാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪; പാചി॰ ൪൧൭), ''സമ്ബാധോ ഘരാവാസോ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൯൧; സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪) ച കാമേസു ഘരാവാസേ ച ആദീനവാ, തപ്പടിപക്ഖതോ നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസാ ച സുദിട്ഠാ ഹോന്തി, തസ്മിം സമയേ. തദാ ഹിസ്സ ഏകന്തേന പബ്ബജ്ജായ ചിത്തം നമതി. **അരിയസാവകോ**തി അരിയസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സാവകോ, സാവകഭാവം ഉപഗന്തുകാമോ, അരിയസാവകോ വാ അവസ്സംഭാവീ . അന്തിമഭവികം സാവകബോധിസത്തം സന്ധായ അയമാരമ്ഭോ. **കേസമസ്സും ഓഹാരേത്വാ**തി കേസേ ച മസ്സുഞ്ച ഓഹാരേത്വാ അപനേത്വാ. **കാസായാനി വത്ഥാനി അച്ഛാദേത്വാ**തി കസായേന രത്തതായ കാസായാനി ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്താനം അനുച്ഛവികാനി വത്ഥാനി നിവാസേത്വാ ചേവ പാരുപിത്വാ ച. **അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജ്ജായ ചേതേതീ**തി അഗാരസ്മാ ഘരാ നിക്ഖമിത്വാ അനഗാരിയം പബ്ബജ്ജം പബ്ബജേയ്യന്തി പബ്ബജ്ജായ ചേതേതി പകപ്പേതി, പബ്ബജതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച യസ്മാ അഗാരസ്സ ഹിതം കസിവണിജ്ജാദികമ്മം അഗാരിയന്തി വുച്ചതി, തഞ്ച പബ്ബജ്ജായ നത്ഥി, തസ്മാ പബ്ബജ്ജാ അനഗാരിയന്തി ഞാതബ്ബാ.

മാരേനാതി കിലേസമാരേന. **സങ്ഗാമായ ചേതേതീ**തി യുജ്ഝനത്ഥായ ചിത്തം ഉപ്പാദേതി, മാരം അഭിവിജേതും സന്നയ്ഹതി. യസ്മാ പന ഏവരൂപസ്സ പടിപജ്ജനകപുഗ്ഗലസ്സ ദേവപുത്തമാരോപി അന്തരായായ ഉപക്കമതി, തസ്മാ തസ്സപി വസേന മാരേനാതി ഏത്ഥ ദേവപുത്തമാരേനാതിപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തസ്സാപി അയം ഇച്ഛാവിഘാതം കരിസ്സതേവാതി. യസ്മാ പന പബ്ബജിതദിവസതോ പട്ഠായ ഖുരഗ്ഗതോ വാ പട്ഠായ സീലാനി സമാദിയന്തോ പരിസോധേന്തോ സമഥവിപസ്സനാസു കമ്മം കരോന്തോ യഥാരഹം തദങ്ഗപ്പഹാനവിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനാനം വസേന കിലേസമാരം പരിപാതേതി നാമ, ന യുജ്ഝതി നാമ സമ്പഹാരസ്സ അഭാവതോ, തസ്മാ വുത്തം ''മാരേന സദ്ധിം സങ്ഗാമായ ചേതേതീ''തി.

സത്തന്നന്തി കോട്ഠാസതോ സത്തന്നം, പഭേദതോ പന തേ സത്തതിംസ ഹോന്തി. കഥം? ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, പഞ്ച ബലാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ , അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോതി. ഏവം പഭേദതോ സത്തതിംസവിധാപി സതിപട്ഠാനാദികോട്ഠാസതോ സത്തേവ ഹോന്തീതി വുത്തം "സത്തന്ന"ന്തി. **ബോധിപക്ഖിയാന**ന്തി ബുജ്ഝനട്ഠേന ബോധീതി ലദ്ധനാമസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ മഗ്ഗഞാണസ്സേവ വാ പക്ഖേ ഭവാനം ബോധിപക്ഖിയാനം , ബോധികോട്ഠാസിയാനന്തി അത്ഥോ. "ബോധിപക്ഖികാന"ന്തിപി പാഠോ, ബോധിപക്ഖവന്താനം, ബോധിപക്ഖേ വാ നിയുത്താനന്തി അത്ഥോ. **ഭാവനാനുയോഗമനുയുത്തോ**തി വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരിയമഗ്ഗഭാവനാനുയോഗമനുയുത്തോ. വിപസ്സനാക്ഖണേ ഹി സതിപട്ഠാനാദയോ പരിയായേന ബോധിപക്ഖിയാ നാമ, മഗ്ഗക്ഖണേയേവ പന തേ നിപ്പരിയായേന ബോധിപക്ഖിയാ നാമ ഹോന്തി.

ആസവാനം ഖയാതി കാമാസവാദീനം സബ്ബേസം ആസവാനം ഖയാ. ആസവേസു ഹി ഖീണേസു സബ്ബേ കിലേസാ ഖീണായേവ ഹോന്തി. തേന അരഹത്തമഗ്ഗോ വുത്തോ ഹോതി. **അനാസവ**ന്തി ആസവവിരഹിതം. **ചേതോവിമുത്തിം പഞ്ഞാവിമുത്തി**ന്തി ഏത്ഥ ചേതോവചനേന അരഹത്തഫലസമാധി, പഞ്ഞാവചനേന തംസമ്പയുത്താ ച പഞ്ഞാ വുത്താ. തത്ഥ സമാധി രാഗതോ വിമുത്തത്താ ചേതോവിമുത്തി, പഞ്ഞാ അവിജ്ജായ വിമുത്തത്താ പഞ്ഞാവിമുത്തീതി വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> "യോ ഹിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, സമാധി, തദസ്സ സമാധിന്ദ്രിയം. യാ ഹിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ഞാ, തദസ്സ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം. ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി, അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൪).

അപിചേത്ഥ സമഥഫലം ചേതോവിമുത്തി, വിപസ്സനാഫലം പഞ്ഞാവിമുത്തീതി വേദിതബ്ബാ. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ. **സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ**തി അത്തനായേവ അഭിവിസിട്ഠായ പഞ്ഞായ പച്ചക്ഖം കത്വാ അപരപ്പച്ചയേന ഞത്വാ. **ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ**തി പാപുണിത്വാ സമ്പാദേത്വാ വിഹരതി. **തമേവ സങ്ഗാമസീസം അഭിവിജിയ അജ്ഝാവസതീ**തി മാരം അഭിവിജിനിത്വാ വിജിതവിജയത്താ തേന കതസങ്ഗാമസങ്ഖാതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ സീസഭൂതം അരഹത്തഫലസമാപത്തിഇസ്സരിയട്ഠാനം, അഭിഭവന്തോ ആവസതി, സമാപജ്ജതി ഇച്ചേവ അത്ഥോ. ഇമേ ച ദേവസദ്ദാ ദിട്ഠസച്ചേസു ദേവേസു പവത്തന്തി, വിസേസതോ സുദ്ധാവാസദേവേസൂതി വേദിതബ്ബം.

ഗാഥാസു **മഹന്ത**ന്തി സീലാദിഗുണമഹത്തേന മഹന്തം. **വീതസാരദ**ന്തി സാരജ്ജകരാനം കിലേസാനം അഭാവേന വിഗതസാരജ്ജം അപഗതമങ്കുഭാവം. **പുരിസാജഞ്ഞാ**തി അസ്സാദീസു അസ്സാജാനീയാദയോ വിയ പുരിസേസു ആജാനീയഭൂതാ ഉത്തമപുരിസാ. **ദുജ്ജയമജ്ഝഭൂ**തി പചുരജനേഹി ജേതും അസക്കുണേയ്യം കിലേസവാഹിനിം അഭിഭവി അജ്ഝോത്ഥരി. "അജ്ജയീ"തിപി പഠന്തി, അജിനീതി അത്ഥോ. **ജേത്വാന മച്ചുനോ സേനം, വിമോക്ഖേന അനാവര**ന്തി ലോകത്തയാഭിബ്യാപനതോ ദിയഡ്ഢസഹസ്സാദിവിഭാഗതോ ച വിപുലത്താ അഞ്ഞേഹി ആവരിതും പടിസേധേതും അസക്കുണേയ്യത്താ ച

അനാവരം, മച്ചുനോ മാരസ്സ സേനം വിമോക്ഖേന അരിയമഗ്ഗേന ജേത്വാ യോ ത്വം ദുജ്ജയം അജയി, തസ്സ നമോ, തേ പുരിസാജഞ്ഞാതി സമ്ബന്ധോ.

ഇതീതി വുത്തപ്പകാരേന. **ഹി**-ഇതി നിപാതമത്തം. ഏതം **പത്തമാനസം** അധിഗതാരഹത്തം ഖീണാസവം **ദേവതാ നമസ്സന്തീ**തി വുത്തമേവത്ഥം നിഗമനവസേന ദസ്സേതി. അഥ വാ **ഇതീ**തി ഇമിനാ കാരണേന. കിം പന ഏതം കാരണം? നമുചിസേനാവിജയേന പത്തമാനസത്തം. ഇമിനാ കാരണേന തം ദേവതാ നമസ്സന്തീതി അത്ഥോ. ഇദാനി തം കാരണം ഫലതോ ദസ്സേതും **"തഞ്ഹി തസ്സ ന പസ്സന്തി, യേന മച്ചുവസം വജേ"**തി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - യസ്മാ തസ്സ പുരിസാജഞ്ഞസ്സ പണിധായ ഗവേസന്താപി ദേവാ അണുമത്തമ്പി തം കാരണം ന പസ്സന്തി, യേന സോ മച്ചുനോ മരണസ്സ വസം വജേ ഉപഗച്ഛേയ്യ. തസ്മാ തം വിസുദ്ധിദേവാ നമസ്സന്തീതി.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പഞ്ചപുബ്ബനിമിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൮൩. ചതുത്ഥേ **യദാ**തി യസ്മിം കാലേ. **ദേവോ**തി ഉപപത്തിദേവോ. തയോ ഹി ദേവാ - സമ്മുതിദേവാ, ഉപപത്തിദേവാ, വിസുദ്ധിദേവാതി. തേസു **സമ്മുതിദേവാ** നാമ രാജാനോ ഖത്തിയാ. **ഉപപത്തിദേവാ** നാമ ചാതുമഹാരാജികതോ പട്ഠായ തദുപരിദേവാ. **വിസുദ്ധിദേവാ** നാമ ഖീണാസവാ. ഇധ പന കാമാവചരദേവോ അധിപ്പേതോ. തേന വുത്തം ''ദേവോതി ഉപപത്തിദേവോ''തി. **ദേവകായാ**തി ദേവസമൂഹതോ, ദേവട്ഠാനതോ വാ, ദേവലോകതോതി അത്ഥോ. സമൂഹനിവാസവാചകോ ഹി അയം കായസദ്ദോ. **ചവനധമ്മോ**തി മരണധമ്മോ, ആയുക്ഖയേന വാ പുഞ്ഞക്ഖയേന വാ ഉപട്ഠിതമരണോതി അത്ഥോ.

പഞ്ചസ്സ പുബ്ബനിമിത്താനി പാതുഭവന്തീതി അസ്സ ഉപട്ഠിതമരണസ്സ ദേവപുത്തസ്സ പഞ്ച മരണസ്സ പുബ്ബനിമിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി, പകാസാനി വാ ഹോന്തി. **മാലാ മിലായന്തീ**തി തേന പിളന്ധിതമാലാ മജ്ഝന്ഹികസമയേ ആതപേ ഖിത്താ വിയ മിലാതാ വിഹതസോഭാ ഹോന്തി.

വത്ഥാനി കിലിസ്സന്തീതി സരദസമയേ വിഗതവലാഹകേ ആകാസേ അബ്ഭുസ്സക്കമാനബാലസൂരിയസദിസപ്പഭാനി നാനാവിരാഗവണ്ണാനി തേന നിവത്ഥപാരുതവത്ഥാനി തം ഖണംയേവ കദ്ദമേ ഖിപിത്വാ മദ്ദിതാനി വിയ വിഹതപ്പഭാനി മലിനാനി ഹോന്തി.

കച്ഛേഹി സേദാ മുച്ചന്തീതി സുപരിസുദ്ധജാതിമണി വിയ സുസിക്ഖിതസിപ്പാചരിയരചിതസുവണ്ണപടിമാ വിയ ച പുബ്ബേ സേദമലജല്ലികാരഹിതസരീരസ്സ തസ്മിം ഖണേ ഉഭോഹി കച്ഛേഹി സേദധാരാ സന്ദന്തി പഗ്ഘരന്തി. ന കേവലഞ്ച കച്ഛേഹിയേവ, സകലസരീരതോപി പനസ്സ സേദജലകണ്ണികാ മുച്ചതിയേവ, യേന ആമുത്തമുത്താജാലഗവച്ഛിതോ വിയ തസ്സ കായോ ഹോതി.

കായേ ദുബ്ബണ്ണിയം ഓക്കമതീതി പുബ്ബേ പടിസന്ധിതോ പട്ഠായ യഥാനുഭാവം ഏകയോജനം ദ്വിയോജനം യാവ ദ്വാദസയോജനമത്തമ്പി പദേസം ആഭായ

ഫരിത്വാ വിജ്ജോതമാനോ കായോ ഹോതി ഖണ്ഡിച്ചപാലിച്ചാദിവിരഹിതോ, ന സീതം ന ഉണ്ഹം ഉപഘാതകം, ദേവധീതാ സോളസവസ്സുദ്ദേസികാ വിയ ഹോതി, ദേവപുത്തോ വീസതിവസ്സുദ്ദേസികോ വിയ, തം ഖണംയേവ നിപ്പഭേ നിത്തേജേ കായേ വിരൂപഭാവോ അനുപവിസതി സണ്ഠാതി.

സകേ ദേവോ ദേവാസനേ നാഭിരമതീതി അത്തനോ അച്ഛരാഗണേഹി സദ്ധിം കീളനപരിചരണകദിബ്ബാസനേ ന രമതി, ന ചിത്തസ്സാദം ലഭതി. തസ്സ കിര മനുസ്സഗണനായ സത്തഹി ദിവസേഹി മരണം ഭവിസ്സതീതി ഇമാനി പുബ്ബനിമിത്താനി പാതുഭവന്തി. സോ തേസം ഉപ്പത്തിയാ "ഏവരൂപായ നാമ സമ്പത്തിയാ വിനാ ഭവിസ്സാമീ"തി ബലവസോകാഭിഭൂതോ ഹോതി. തേനസ്സ കായേ മഹാപരിളാഹോ ഉപ്പജ്ജതി, തേന സബ്ബതോ ഗത്തേഹി സേദാ മുച്ചന്തി. ചിരതരം കാലം അപരിചിതദുക്ഖോ തം അധിവാസേതും അസക്കോന്തോ ഏകച്ചോ "ദയ്ഹാമി ദയ്ഹാമീ"തി കന്ദന്തോ പരിദേവന്തോ കത്ഥചി അസ്സാദം അലഭന്തോ വിജപ്പന്തോ വിലപന്തോ തഹിം തഹിം ആഹിണ്ഡതി. ഏകച്ചോ സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ കായവാചാഹി വികാരം അകരോന്തോപി പിയവിപ്പയോഗദുക്ഖം അസഹന്തോ വിഹഞ്ഞമാനോ വിചരതി.

ഇമാനി പന പുബ്ബനിമിത്താനി യഥാ ലോകേ മഹാപുഞ്ഞാനം രാജരാജമഹാമത്താദീനംയേവ ഉക്കാപാതഭൂമിചാലചന്ദഗ്ഗാഹാദീനി നിമിത്താനി പഞ്ഞായന്തി, ന സബ്ബേസം; ഏവമേവ മഹേസക്ഖദേവാനംയേവ പഞ്ഞായതി. ഉപ്പന്നാനി ച താനി "ഇമാനി മരണസ്സ പുബ്ബനിമിത്താനി നാമാ"തി കേചി ദേവാ ജാനന്തി, ന സബ്ബേ. തത്ഥ യോ മന്ദേന കുസലകമ്മേന നിബ്ബത്തോ, സോ "ഇദാനി കോ ജാനാതി, 'കുഹിം നിബ്ബത്തിസ്സാമീ'"തി ഭായതി. യോ പന മഹാപുഞ്ഞോ, സോ "ബഹും മയാ ദാനം ദിന്നം, സീലം രക്ഖിതം, പുഞ്ഞം ഉപചിതം, ഇതോ ചുതസ്സ മേ സുഗതിയേവ പാടികങ്ഖാ"തി ന ഭായതി ന വികമ്പതി. ഏവം ഉപട്ഠിതപുബ്ബനിമിത്തം പന തം ഗഹേത്വാ ദേവതാ നന്ദനവനം പവേസേന്തി സബ്ബദേവലോകേസു നന്ദനവനം അത്ഥിയേവ.

തീഹി വാചാഹി അനുമോദേന്തീതി ഇദാനി വുച്ചമാനേഹി തീഹി വചനേഹി അനുമോദേന്തി, മോദം പമോദം ഉപ്പാദേന്തി, അസ്സാസേന്തി, അഭിവദനവസേന വാ തംഖണാനുരൂപം പമോദം കരോന്തി. കേചി പന "അനുമോദേന്തീ"തി പദസ്സ "ഓവദന്തീ"തി വദന്തി. **ഇതോ**തി ദേവലോകതോ. **ഭോ**തി ആലപനം. **സുഗതി**ന്തി സുന്ദരഗതിം, മനുസ്സലോകം സന്ധായ വദന്തി. **ഗച്ഛാ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഉപേഹി.

ഏവം വുത്തേതി ഏവം തദാ തേഹി ദേവേഹി തസ്സ "ഇതോ ഭോ സുഗതിം ഗച്ഛാ"തിആദിനാ വത്തബ്ബവചനേ ഭഗവതാ വുത്തേ **അഞ്ഞതരോ** നാമഗോത്തേന അപാകടോ തസ്സം പരിസായം നിസിന്നോ അനുസന്ധികുസലോ ഏകോ ഭിക്ഖു "ഏതേ സുഗതിആദയോ ഭഗവതാ അവിസേസതോ വുത്താ അവിഭൂതാ, ഹന്ദ തേ വിഭൂതതരേ കാരാപേസ്സാമീ"തി ഏതം "കിംനു ഖോ, ഭന്തേ"തിആദിവചനം അവോച. സദ്ധാദിഗുണവിസേസപടിലാഭകാരണതോ ദേവൂപപത്തിഹേതുതോ ച മനുസ്സത്തം ദേവാനം അഭിസമ്മതന്തി ആഹ **"മനുസ്സത്തം ഖോ ഭിക്ഖു ദേവാനം സുഗതിഗമനസങ്ഖാത"**ന്തി.

സുഗതിഗമനസങ്ഖാതന്തി "സുഗതിഗമന"ന്തി സമ്മാ കഥിതം, വണ്ണിതം ഥോമിതന്തി അത്ഥോ. **യം മനുസ്സഭൂതോ**തി ഏത്ഥ **യ**ന്തി കിരിയാപരാമസനം,

തേന **പടിലഭതീ**തി ഏത്ഥ പടിലഭനകിരിയാ ആമസീയതി, യോ സദ്ധാപടിലാഭോതി അത്ഥോ. **മനുസ്സഭൂതോ**തി മനുസ്സേസു ഉപ്പന്നോ, മനുസ്സഭാവം വാ പത്തോ. യസ്മാ ദേവലോകേ ഉപ്പന്നാനം തഥാഗതസ്സ ധമ്മദേസനാ യേഭുയ്യേന ദുല്ലഭാ സവനായ, ന തഥാ മനുസ്സാനം, തസ്മാ വുത്തം ''മനുസ്സഭൂതോ''തി. **തഥാഗതപ്പവേദിതേ ധമ്മവിനയേ**തി തഥാഗതേന ഭഗവതാ ദേസിതേ സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹേ സാസനേ. തഞ്ഹി ധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മോ ച, ആസയാനുരൂപം വിനേയ്യാനം വിനയനതോ വിനയോ ചാതി ധമ്മവിനയോ, ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ വാ ധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മം അപ്പരജക്ഖജാതികം വിനേതീതി ധമ്മവിനയോ. ധമ്മേനേവ വാ വിനയോ, ന ദണ്ഡസത്ഥേഹീതി ധമ്മവിനയോ, ധമ്മയുത്തോ വാ വിനയോതി ധമ്മവിനയോ, ധമ്മായ വാ സഹ മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനായ വിനയോതി ധമ്മവിനയോ, മഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദിധമ്മതോ വാ പവത്തോ വിനയോതി ധമ്മവിനയോ. ധമ്മോ വാ ഭഗവാ ധമ്മഭൂതോ ധമ്മകായോ ധമ്മസ്സാമീ, തസ്സ ധമ്മസ്സ വിനയോ, ന തക്കിയാനന്തി ധമ്മവിനയോ, ധമ്മേ വാ മഗ്ഗഫലേ നിപ്ഫാദേതബ്ബവിസയഭൂതേ വാ പവത്തോ വിനയോതി ധമ്മവിനയോതി വുച്ചതി. തസ്മിം ധമ്മവിനയേ.

സദ്ധം പടിലഭതീതി ''സ്വാക്ഖാതോ ഭഗവതാ ധമ്മോ''തിആദിനാ സദ്ധം ഉപ്പാദേതി. സദ്ധോ ഹി ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനോ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേ ആരാധേസ്സതി. **സുലദ്ധലാഭസങ്ഖാത**ന്തി ഏത്ഥ യഥാ ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണഖേത്തവത്ഥാദിലാഭോ സത്താനം ഉപഭോഗസുഖം ആവഹതി, ഖുപ്പിപാസാദിദുക്ഖം പടിബാഹതി, ധനദാലിദ്ദിയം വൂപസമേതി, മുത്താദിരതനപടിലാഭഹേതു ഹോതി, ലോകസന്തതിഞ്ച ആവഹതി; ഏവം ലോകിയലോകുത്തരാ സദ്ധാപി യഥാസമ്ഭവം ലോകിയലോകുത്തരം വിപാകസുഖമാവഹതി, സദ്ധാധുരേന പടിപന്നാനം ജാതിജരാദിദുക്ഖം പടിബാഹതി, ഗുണദാലിദ്ദിയം വൂപസമേതി, സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദിരതനപടിലാഭഹേതു ഹോതി, ലോകസന്തതിഞ്ച ആവഹതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

''സദ്ധോ സീലേന സമ്പന്നോ, യസോ ഭോഗസമപ്പിതോ;
യം യം പദേസം ഭജതി, തത്ഥ തത്ഥേവ പൂജിതോ''തി. (ധ॰ പ॰ ൩൦൩);

ഏവം സദ്ധാപടിലാഭസ്സ സുലദ്ധലാഭതാ വേദിതബ്ബാ. യസ്മാ പനായം സദ്ധാപടിലാഭോ അനുഗാമികോ അനഞ്ഞസാധാരണോ സബ്ബസമ്പത്തിഹേതു, ലോകിയസ്സ ച ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദിധനലാഭസ്സ കാരണം. സദ്ധോയേവ ഹി ദാനാദീനി പുഞ്ഞാനി കത്വാ ഉളാരുളാരവിത്തൂപകരണാനി അധിഗച്ഛതി, തേഹി ച അത്തനോ പരേസഞ്ച അത്ഥമേവ സമ്പാദേതി. അസ്സദ്ധസ്സ പന താനി അനത്ഥാവഹാനി ഹോന്തി, ഇധ ചേവ സമ്പരായേ ചാതി, ഏവമ്പി സദ്ധായ സുലദ്ധലാഭതാ വേദിതബ്ബാ. തഥാ ഹി -

''സദ്ധാ ബന്ധതി പാഥേയ്യം''. (സം॰ നി॰ ൧.൭൯).

''സദ്ധാ ദുതിയാ പുരിസസ്സ ഹോതീ''തി ച. (സം॰ നി॰ ൧.൩൬, ൫൯).

''സദ്ധീധ വിത്തം പുരിസസ്സ സേട്ഠ''ന്തി ച. (സം॰ നി॰ ൧.൭൩; സു॰ നി॰ ൧൮൨).

“സദ്ധാഹത്ഥോ മഹാനാഗോ”തി ച. (അം॰ നി॰ ന്റ.ർ൩; ഥേരഗാ॰ ന്റൻർ).

“സദ്ധാ ബീജം തപോ വുട്ഠീ”തി ച. (സം॰ നി॰ ൧.൧ൻ൭; സു॰ നി॰ ൭൭).

“സദ്ധേസികോ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ”തി (അം॰ നി॰ ൭.ന്റ൭) ച.

“സദ്ധായ തരതി ഓഘ”ന്തി ച. (സം॰ നി॰ ൧.൨ർന്റ) -

അനേകേസു ഠാനേസു അനേകേഹി കാരണേഹി സദ്ധാ സംവണ്ണിതാ.

ഇദാനി യായ സദ്ധായ സാസനേ കുസലധമ്മേസു സുപ്പതിട്ഠിതോ നാമ ഹോതി നിയാമോക്കന്തിയാ, തം സദ്ധം ദസ്സേതും **“സാ ഖോ പനസ്സാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അസ്സാ**തി ഇമസ്സ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. **നിവിട്ഠാ**തി അഭിനിവിട്ഠാ ചിത്തസന്താനം അനുപവിട്ഠാ. **മൂലജാതാ**തി ജാതമൂലാ. കിം പന സദ്ധായ മൂലം നാമ? സദ്ധേയ്യവത്ഥുസ്മിം ഓകപ്പനഹേതുഭൂതോ ഉപായമനസികാരോ. അപിച സപ്പുരിസസേവനാ സദ്ധമ്മസ്സവനം യോനിസോമനസികാരോ ധമ്മാനുധമ്മപ്പടിപത്തീതി ചത്താരി സോതാപത്തിയങ്ഗാനി മൂലാനി വേദിതബ്ബാനി. **പതിട്ഠിതാ**തി അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന കേനചി അകമ്പനീയഭാവേന അവട്ഠിതാ. തേനേവാഹ “ദള്ഹാ അസംഹാരിയാ”തി. **ദള്ഹാ**തി ഥിരാ. **അസംഹാരിയാ**തി കേനചി സംഹരിതും വാ ഹാപേതും വാ അപനേതും വാ അസക്കുണേയ്യാ. ഇതി തേ ദേവാ തസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗസമധിഗമം ആസീസന്താ ഏവം വദന്തി. അത്തനോ ദേവലോകേ കാമസുഖൂപഭോഗാരഹമേവ ഹി അരിയപുഗ്ഗലം തേ ഇച്ഛന്തി. തേനാഹ “ഏഹി, ദേവ, പുനപ്പുന”ന്തി.

ഗാഥാസു പുഞ്ഞക്ഖയമരണമ്പി ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദേനേവ ഹോതീതി ആഹ **“ചവതി ആയുസങ്ഖയാ”**തി. **അനുമോദത**ന്തി അനുമോദന്താനം. **മനുസ്സാനം സഹബ്യത**ന്തി മനുസ്സേഹി സഹഭാവം. സഹ ബ്യേതീതി സഹബ്യോ, സഹപവത്തനകോ, തസ്സ ഭാവോ സഹബ്യതാ. **നിവിട്ഠസ്സാ**തി നിവിട്ഠാ ഭവേയ്യ. **യാവജീവ**ന്തി യാവ ജീവിതപ്പവത്തിയാ, യാവ പരിനിബ്ബാനാതി അത്ഥോ.

അപ്പമാണന്തി സക്കച്ചം ബഹും ഉളാരം ബഹുക്ഖത്തുഞ്ച കരണവസേന പമാണരഹിതം. **നിരൂപധി**ന്തി കിലേസൂപധിരഹിതം, സുവിസുദ്ധം നിമ്മലന്തി അത്ഥോ. യസ്മാ പന തേ ദേവാ മഹഗ്ഗതകുസലം ന ഇച്ഛന്തി കാമലോകസമതിക്കമനതോ, കാമാവചരപുഞ്ഞമേവ ഇച്ഛന്തി, തസ്മാ ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ - “ഇതോ ദേവലോകതോ ചുതോ മനുസ്സേസു ഉപ്പജ്ജിത്വാ വിഞ്ഞുതം പത്തോ കായദുച്ചരിതാദിം സബ്ബം ദുച്ചരിതം പഹായ കായസുചരിതാദിം സബ്ബം സുചരിതം ഉളാരം വിപുലം ഉപചിനിത്വാ അരിയമഗ്ഗേന ആഗതസദ്ധോ ഭവാഹീ”തി. യസ്മാ പന ലോകുത്തരേസു പഠമമഗ്ഗം ദുതിയമഗ്ഗമ്പി വാ ഇച്ഛന്തി അത്തനോ ദേവലോകൂപപത്തിയാ അനതിവത്തനതോ, തസ്മാ തേസമ്പി വസേന “അപ്പമാണം നിരൂപധി”ന്തിപദാനം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ - പമാണകരാനം ദിട്ഠേകട്ഠഓളാരികകാമരാഗാദികിലേസാനം ഉപച്ഛേദേന **അപ്പമാണം,** സത്തമഭവതോ വാ ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ ഖന്ധൂപധിസ്സ തംനിബ്ബത്തകഅഭിസങ്ഖാരൂപധിസ്സ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസൂപധിസ്സ ച

പഹാനേന തേസം അനിബ്ബത്തനതോ നിരുപധിസങ്ഖാതനിബ്ബാനസന്നിസ്സിതത്താ ച **നിരുപധീ**തി.

ഏവം അച്ചന്തമേവ അപായദ്വാരപിധായകം കമ്മം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സഗ്ഗസമ്പത്തിനിബ്ബത്തകകമ്മം ദസ്സേതും **"തതോ ഓപധിക"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഓപധികന്തി** ഉപധിവേപക്കം അത്തഭാവസമ്പത്തിയാ ചേവ ഭോഗസമ്പത്തിയാ ച നിബ്ബത്തകന്തി അത്ഥോ. **ഉപധീ**തി ഹി അത്തഭാവോ വുച്ചതി. യഥാഹ "സന്തേകച്ചാനി പാപകാനി കമ്മസമാദാനാനി ഉപധിസമ്പത്തിപടിബാഹിതാനി ന വിപച്ചന്തീ"തി (വിഭ॰ ൮൧൦). കാമഗുണാപി. യഥാഹ "ഉപധീഹി നരസ്സ സോചനാ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൨; സു॰ നി॰ ൩൪). തത്രായം വചനത്ഥോ - ഉപധീയതി ഏത്ഥ സുഖദുക്ഖന്തി ഉപധി, അത്തഭാവോ കാമഗുണാ ച. ഉപധികരണം സീലം ഏതസ്സ, ഉപധിം വാ അരഹതീതി ഓപധികം, പുഞ്ഞം, തം ബഹും ഉളാരം കത്വാ. കഥം? **ദാനേന**. ദാനഞ്ഹി ഇതരേഹി സുകരന്തി ഏവം വുത്തം. ദാനേനാതി വാ പദേന അഭയദാനമ്പി വുത്തം, ന ആമിസദാനമേവാതി സീലസ്സാപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ പന തേ ദേവാ അസുരകായഹാനിം ഏകന്തേനേവ ദേവകായപാരിപൂരിഞ്ച ഇച്ഛന്തി, തസ്മാ തസ്സ ഉപായം ദസ്സേന്താ **"അഞ്ഞേപി മച്ചേ സദ്ധമ്മേ, ബ്രഹ്മചരിയേ നിവേസയാ"**തി ധമ്മദാനേ നിയോജേന്തി. **യദാ വിദൂ**തി യസ്മിം കാലേ ദേവാ ദേവം ചവന്തം വിദൂ വിജാനേയ്യും, തദാ ഇമായ യഥാവുത്തായ അനുകമ്പായ ദുക്ഖാപനയനകമ്യതായ "ദേവ, ഇമേ ദേവകായേ പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനവസേന **ഏഹി** ആഗച്ഛാഹീ"തി ച അനുമോദേന്തീതി.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ബഹുജനഹിതസുത്തവണ്ണനാ

൮൪. പഞ്ചമേ **ലോകേ**തി ഏത്ഥ തയോ ലോകാ - സത്തലോകോ, സങ്ഖാരലോകോ, ഓകാസലോകോതി. തേസു ഇന്ദ്രിയബദ്ധാനം രൂപധമ്മാനം അരൂപധമ്മാനം രൂപാരൂപധമ്മാനഞ്ച സന്താനവസേന വത്തമാനാനം സമൂഹോ സത്തലോകോ, പഥവീപബ്ബതാദിഭേദോ ഓകാസലോകോ, ഉഭയേപി ഖന്ധാ സങ്ഖാരലോകോ. തേസു സത്തലോകോ ഇധ അധിപ്പേതോ. തസ്മാ **ലോകേ**തി സത്തലോകേ. തത്ഥാപി ന ദേവലോകേ, ന ബ്രഹ്മലോകേ, മനുസ്സലോകേ. മനുസ്സലോകേപി ന അഞ്ഞസ്മിം ചക്കവാളേ, ഇമസ്മിംയേവ ചക്കവാളേ. തത്രാപി ന സബ്ബട്ഠാനേസു, "പുരത്ഥിമായ ദിസായ ഗജങ്ഗലം നാമ നിഗമോ, തസ്സ അപരേന മഹാസാലാ, തതോ പരം പച്ചന്തിമാ ജനപദാ, ഓരതോ മജ്ഝേ; പുരത്ഥിമദക്ഖിണായ ദിസായ സല്ലവതീ നാമ നദീ, തതോ പരം പച്ചന്തിമാ ജനപദാ, ഓരതോ മജ്ഝേ; ദക്ഖിണായ ദിസായ സേതകണ്ണികം നാമ നിഗമോ, തതോ പരം പച്ചന്തിമാ ജനപദാ , ഓരതോ മജ്ഝേ; പച്ഛിമായ ദിസായ ഥൂണം നാമ ബ്രാഹ്മണഗാമോ, തതോ പരം പച്ചന്തിമാ ജനപദാ, ഓരതോ മജ്ഝേ; ഉത്തരായ ദിസായ ഉസിരദ്ധജോ നാമ പബ്ബതോ, തതോ പരം പച്ചന്തിമാ ജനപദാ, ഓരതോ മജ്ഝേ"തി (മഹാവ॰ ൨൫൯) ഏവം പരിച്ഛിന്നേ ആയാമതോ തിയോജനസതേ വിത്ഥാരതോ അഡ്ഢതേയ്യയോജനസതേ പരിക്ഖേപതോ നവയോജനസതേ മജ്ഝിമദേസേ ഉപ്പജ്ജതി തഥാഗതോ. ന കേവലഞ്ച തഥാഗതോവ പച്ചേകബുദ്ധാ അഗ്ഗസാവകാ അസീതിമഹാഥേരാ ബുദ്ധമാതാ ബുദ്ധപിതാ ചക്കവത്തിരാജാ അഞ്ഞേ ച സാരപ്പത്താ

ബ്രാഹ്മണഗഹപതികാ ഏത്ഥേവ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഇധ പന തഥാഗതവാരേയേവ സബ്ബത്ഥകവസേന അയം നയോ ലബ്ഭതി, ഇതരേസു ഏകദേസവസേന.

ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഇദം പന ഉഭയമ്പി വിപ്പകതവചനമേവ, ഉപ്പജ്ജന്താ ബഹുജനഹിതത്ഥായ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന അഞ്ഞേന കാരണേനാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏവരൂപഞ്ഹേത്ഥ സദ്ദലക്ഖണം ന സക്കാ അഞ്ഞേന സദ്ദലക്ഖണേന പടിബാഹിതും.

അപിച ഉപ്പജ്ജമാനോ നാമ ഉപ്പജ്ജതി നാമ ഉപ്പന്നോ നാമാതി അയം പഭേദോ വേദിതബ്ബോ. തഥാഗതോ ഹി മഹാഭിനീഹാരം കരോന്തോ, ബുദ്ധകരേ ധമ്മേ പരിയേസന്തോ, പാരമിയോ പൂരേന്തോ, പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ പരിച്ചജന്തോ, ഞാതത്ഥചരിയം ചരന്തോ, ലോകത്ഥചരിയം, ബുദ്ധത്ഥചരിയം കോടിം പാപേന്തോ, പാരമിയോ പൂരേത്വാ തുസിതഭവനേ തിട്ഠന്തോ, തതോ ഓതരിത്വാ ചരിമഭവേ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തോ, അഗാരമജ്ഝേ വസന്തോ, അഭിനിക്ഖമന്തോ, മഹാപധാനം പദഹന്തോ, പരിപക്കഞാണോ ബോധിമണ്ഡം ആരുയ്ഹ മാരബലം വിധമേന്തോ പഠമയാമേ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്തോ, മജ്ഝിമയാമേ ദിബ്ബചക്ഖും വിസോധേന്തോ, പച്ഛിമയാമേ പടിച്ചസമുപ്പാദേ ഞാണം ഓതാരേത്വാ അനേകാകാരം സബ്ബസങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ സോതാപത്തിമഗ്ഗം പടിവിജ്ഝന്തോ യാവ അനാഗാമിഫലം സച്ഛികരോന്തോപി **ഉപ്പജ്ജമാനോ** ഏവ നാമ, അരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണേ **ഉപ്പജ്ജതി** നാമ, അരഹത്തഫലക്ഖണേ പന **ഉപ്പന്നോ** നാമ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി സാവകാനം വിയ ന പടിപാടിയാ ഇദ്ധിവിധഞാണാദീനം ഉപ്പാദനകിച്ചം അത്ഥി, സഹേവ പന അരഹത്തമഗ്ഗേന സകലോപി ബുദ്ധഗുണരാസി ആഗതോവ നാമ ഹോതി. തസ്മാ തേ നിബ്ബത്തസബ്ബകിച്ചത്താ അരഹത്തഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നാ നാമ ഹോന്തി. ഇധ അരഹത്തഫലക്ഖണം സന്ധായ "ഉപ്പജ്ജതീ"തി വുത്തോ. ഉപ്പന്നോ ഹോതീതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ.

സാവകോപി ഖീണാസവോ സാവകബോധിയാ ഹേതുഭൂതേ പുഞ്ഞസമ്ഭാരേ സമ്ഭരന്തോ പുബ്ബയോഗം പുബ്ബചരിയം ഗതപച്ചാഗതവത്തം പൂരേന്തോ ചരിമഭവേ നിബ്ബത്തന്തോ അനുക്കമേന വിഞ്ഞുതം പത്വാ സംസാരേ ആദീനവം ദിസ്വാ പബ്ബജ്ജായ ചേതയമാനോ പബ്ബജ്ജം മത്ഥകം പാപേത്വാ സീലാദീനി പരിപൂരേന്തോ ധുതധമ്മേ സമാദായ വത്തമാനോ ജാഗരിയം അനുയുഞ്ജന്തോ ഞാണാനി നിബ്ബത്തേന്തോ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേ അധിഗച്ഛന്തോപി **ഉപ്പജ്ജമാനോ** ഏവ നാമ, അരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണേ **ഉപ്പജ്ജതി** നാമ, അരഹത്തഫലക്ഖണേ പന **ഉപ്പന്നോ** നാമ. സേക്ഖോ പന പുബ്ബൂപനിസ്സയതോ പട്ഠായ യാവ ഗോത്രഭുഞാണാ **ഉപ്പജ്ജമാനോ** നാമ, പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ **ഉപ്പജ്ജതി** നാമ, പഠമഫലക്ഖണതോ പട്ഠായ **ഉപ്പന്നോ** നാമ. ഏത്താവതാ "തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലാ ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി പദാനം അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി.

ഇദാനി **ബഹുജനഹിതായാ**തിആദീസു **ബഹുജനഹിതായാ**തി മഹാജനസ്സ ഹിതത്ഥായ. **ബഹുജനസുഖായാ**തി മഹാജനസ്സ സുഖത്ഥായ. **ലോകാനുകമ്പായാ**തി സത്തലോകസ്സ അനുകമ്പം പടിച്ച. കതരസത്തലോകസ്സാതി ? യോ തഥാഗതസ്സ ധമ്മദേസനം സുത്വാ ധമ്മം പടിവിജ്ഝതി, അമതപാനം പിവതി, തസ്സ. ഭഗവതോ ഹി ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തന്തദേസനായ അഞ്ഞാതകോണ്ഡഞ്ഞപ്പമുഖാ അട്ഠാരസ ബ്രഹ്മകോടിയോ ധമ്മം

പടിവിജ്ഝിംസു. ഏവം യാവ സുഭദ്ദപരിബ്ബാജകവിനയനാ ധമ്മം പടിവിദ്ധസത്താനം ഗണനാ നത്ഥി, മഹാസമയസുത്തന്തദേസനായം മങ്ഗലസുത്തം, ചൂളരാഹുലോവാദം, സമചിത്തദേസനായന്തി ഇമേസു ചതൂസു ഠാനേസു അഭിസമയം പത്തസത്താനം പരിച്ഛേദോ നത്ഥി. ഏവമേതസ്സ അപരിമാണസ്സ സത്തലോകസ്സ അനുകമ്പായ. സാവകസ്സ പന അരഹതോ സേക്ഖസ്സ ച ലോകാനുകമ്പായ ഉപ്പത്തി ധമ്മസേനാപതിആദീഹി ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികാദീഹി ച ദേസിതദേസനായ പടിവേധപ്പത്തസത്താനം വസേന, അപരഭാഗേ ച മഹാമഹിന്ദത്ഥേരാദീഹി ദേസിതദേസനായ പടിവിദ്ധസച്ചാനം വസേന, യാവജ്ജതനാ ഇതോ പരം അനാഗതേ ച സാസനം നിസ്സായ സഗ്ഗമോക്ഖമഗ്ഗേസു പതിട്ഠഹന്താനം വസേനപി അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ.

അപിച **ബഹുജനഹിതായാ**തി ബഹുജനസ്സ ഹിതത്ഥായ, നേസം പഞ്ഞാസമ്പത്തിയാ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികഹിതൂപദേസകോതി. **ബഹുജനസുഖായാ**തി ബഹുജനസ്സ സുഖത്ഥായ, ചാഗസമ്പത്തിയാ ഉപകരണസുഖസമ്പദായകോതി. **ലോകാനുകമ്പായാ**തി ലോകസ്സ അനുകമ്പനത്ഥായ, മേത്താകരുണാസമ്പത്തിയാ മാതാപിതരോ വിയ ലോകസ്സ രക്ഖിതാ ഗോപിതാതി. **അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ ദേവമനുസ്സാന**ന്തി ഇധ ദേവമനുസ്സഗ്ഗഹണേന ഭബ്ബപുഗ്ഗലേ വേനേയ്യസത്തേ ഏവ ഗഹേത്വാ തേസം നിബ്ബാനമഗ്ഗഫലാധിഗമായ തഥാഗതസ്സ ഉപ്പത്തി ദസ്സിതാ പഠമവാരേ, ദുതിയതതിയവാരേസു പന അരഹതോ സേക്ഖസ്സ ച വസേന യോജേതബ്ബം. തത്ഥ **അത്ഥായാ**തി ഇമിനാ പരമത്ഥായ, നിബ്ബാനായാതി വുത്തം ഹോതി. **ഹിതായാ**തി തംസമ്പാപകമഗ്ഗത്ഥായാതി വുത്തം ഹോതി. നിബ്ബാനസമ്പാപകമഗ്ഗതോ ഹി ഉത്തരിം ഹിതം നാമ നത്ഥി. **സുഖായാ**തി ഫലസമാപത്തിസുഖത്ഥായാതി വുത്തം ഹോതി, തതോ ഉത്തരി സുഖാഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹേതം ''അയം സമാധി പച്ചുപ്പന്നസുഖോ ചേവ ആയതിഞ്ച സുഖവിപാകോ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫; അ॰ നി॰ ൫.൨൭; വിഭ॰ ൮൦൪).

തഥാഗതോതിആദീനം പദാനം അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ. **വിജ്ജാചരണസമ്പന്നോ**തിആദീസു തിസ്സോപി വിജ്ജാ ഭയഭേരവേ (മ॰ നി॰ ൧.൩൪ ആദയോ) ആഗതനയേന, ഛപി വിജ്ജാ ഛളഭിഞ്ഞാവസേന, അട്ഠപി വിജ്ജാ അമ്ബട്ഠസുത്തേ ആഗതാതി വിജ്ജാഹി, സീലസംവരാദീഹി, പന്നരസഹി ചരണധമ്മേഹി ച, അനഞ്ഞസാധാരണേഹി സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോതി **വിജ്ജാചരണസമ്പന്നോ**. സോഭനഗമനത്താ, സുന്ദരം ഠാനം ഗതത്താ, സമ്മാ ഗതത്താ, സമ്മാ ഗദത്താ ച **സുഗതോ**. സബ്ബഥാ വിദിതലോകത്താ **ലോകവിദൂ**. നത്ഥി ഏതസ്സ ഉത്തരോതി **അനുത്തരോ**. പുരിസദമ്മേ പുരിസവേനേയ്യേ സാരേതി വിനേതീതി **പുരിസദമ്മസാരഥി**. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം അനുസാസതീതി **സത്ഥാ**. സബ്ബസ്സാപി നേയ്യസ്സ സബ്ബപ്പകാരേന സയമ്ഭുഞാണേന ബുദ്ധത്താ **ബുദ്ധോ**തി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൩൨-൧൩൩) ഗഹേതബ്ബോ.

സോ ധമ്മം ദേസേതി ആദി...പേ॰... പരിയോസാനകല്യാണന്തി സോ ഭഗവാ സത്തേസു കാരുഞ്ഞം പടിച്ച ഹിത്വാപി അനുത്തരം വിവേകസുഖം ധമ്മം ദേസേതി. തഞ്ച ഖോ അപ്പം വാ ബഹും വാ ദേസേന്തോ ആദികല്യാണാദിപ്പകാരമേവ ദേസേതി. കഥം? ഏകഗാഥാപി ഹി

സമന്തഭദ്ദകത്താ ധമ്മസ്സ പഠമപാദേന ആദികല്യാണാ, ദുതിയതതിയേഹി മജ്ഝേകല്യാണാ, പച്ഛിമേന പരിയോസാനകല്യാണാ. ഏകാനുസന്ധികം സുത്തം നിദാനേന ആദികല്യാണം, നിഗമനേന പരിയോസാനകല്യാണം, സേസേന മജ്ഝേകല്യാണം. നാനാനുസന്ധികം സുത്തം പഠമേന അനുസന്ധിനാ ആദികല്യാണം, പച്ഛിമേന പരിയോസാനകല്യാണം, സേസേഹി മജ്ഝേകല്യാണം. സകലോപി വാ സാസനധമ്മോ അത്തനോ അത്ഥഭൂതേന സീലേന ആദികല്യാണോ, സമഥവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലേഹി മജ്ഝേകല്യാണോ, നിബ്ബാനേന പരിയോസാനകല്യാണോ. സീലസമാധീഹി വാ ആദികല്യാണോ, വിപസ്സനാമഗ്ഗേഹി മജ്ഝേകല്യാണോ, ഫലനിബ്ബാനേഹി പരിയോസാനകല്യാണോ. ബുദ്ധസുബുദ്ധതായ വാ ആദികല്യാണോ, ധമ്മസുധമ്മതായ മജ്ഝേകല്യാണോ, സങ്ഘസുപ്പടിപത്തിയാ പരിയോസാനകല്യാണോ. തം സുത്വാ തഥത്തായ പടിപന്നേന അധിഗന്തബ്ബായ അഭിസമ്ബോധിയാ വാ ആദികല്യാണോ, പച്ചേകബോധിയാ മജ്ഝേകല്യാണോ, സാവകബോധിയാ പരിയോസാനകല്യാണോ. സുയ്യമാനോ ചേസ നീവരണവിക്ഖമ്ഭനതോ സവനേനപി കല്യാണമേവ ആവഹതീതി ആദികല്യാണോ, പടിപജ്ജിയമാനോ സമഥവിപസ്സനാസുഖാവഹനതോ പടിപത്തിയാപി സുഖമേവ ആവഹതീതി മജ്ഝേകല്യാണോ, തഥാപടിപന്നോ ച പടിപത്തിഫലേ നിട്ഠിതേ താദിഭാവാവഹനതോ പടിപത്തിഫലേനപി കല്യാണമേവ ആവഹതീതി പരിയോസാനകല്യാണോ. നാഥപ്പഭവത്താ ച പഭവസുദ്ധിയാ ആദികല്യാണോ, അത്ഥസുദ്ധിയാ മജ്ഝേകല്യാണോ, കിച്ചസുദ്ധിയാ പരിയോസാനകല്യാണോ. തേന വുത്തം ''സോ ധമ്മം ദേസേതി ആദി...പേ॰... പരിയോസാനകല്യാണ''ന്തി.

യം പന ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേന്തോ സാസനബ്രഹ്മചരിയം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയഞ്ച പകാസേതി, നാനാനയേഹി ദീപേതി, തം യഥാനുരൂപം അത്ഥസമ്പത്തിയാ **സാത്ഥം,** ബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ **സബ്യഞ്ജനം**. സങ്കാസന, പകാസന, വിവരണ, വിഭജന, ഉത്താനീകരണ പഞ്ഞത്തിഅത്ഥപദസമായോഗതോ സാത്ഥം, അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസസമ്പത്തിയാ സബ്യഞ്ജനം, അത്ഥഗമ്ഭീരതാപടിവേധഗമ്ഭീരതാഹി വാ സാത്ഥം, ധമ്മഗമ്ഭീരതാദേസനാഗമ്ഭീരതാഹി സബ്യഞ്ജനം. അത്ഥപടിഭാനപടിസമ്ഭിദാവിസയതോ വാ സാത്ഥം, ധമ്മനിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാവിസയതോ സബ്യഞ്ജനം. പണ്ഡിതവേദനീയതോ പരിക്ഖകജനപ്പസാദകന്തി സാത്ഥം, സദ്ധേയ്യതോ ലോകിയജനപ്പസാദകന്തി സബ്യഞ്ജനം. ഗമ്ഭീരാധിപ്പായതോ സാത്ഥം, ഉത്താനപദതോ സബ്യഞ്ജനം. ഉപനേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ സകലപരിപുണ്ണഭാവേന **കേവലപരിപുണ്ണം,** അപനേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ നിദ്ദോസഭാവേന **പരിസുദ്ധം,** അപിച പടിപത്തിയാ അധിഗമബ്യത്തിതോ **സാത്ഥം,** പരിയത്തിയാ ആഗമബ്യത്തിതോ **സബ്യഞ്ജനം,** സീലാദിപഞ്ചധമ്മക്ഖന്ധപാരിപൂരിയാ **പരിപുണ്ണം**, നിരുപക്കിലേസതോ നിത്ഥരണത്ഥായ പവത്തിതോ ലോകാമിസനിരപേക്ഖതോ ച **പരിസുദ്ധം,** സിക്ഖത്തയപരിഗ്ഗഹിതത്താ ബ്രഹ്മഭൂതേഹി സേട്ഠേഹി ചരിതബ്ബതോ തേസം ചരിയഭാവതോ ച **ബ്രഹ്മചരിയം**. തസ്മാ ''സാത്ഥം സബ്യഞ്ജനം...പേ॰... പകാസേതീ''തി വുച്ചതി. **പഠമോതി** ഗണനാനുപുബ്ബതോ സബ്ബലോകുത്തമഭാവതോ ച പഠമോ പുഗ്ഗലോ.

തസ്സേവ സത്ഥു സാവകോതി തസ്സേവ യഥാവുത്തഗുണസ്സ സത്ഥു സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ധമ്മദേസനായ സവനന്തേ ജാതോ ധമ്മസേനാപതിസദിസോ സാവകോ, ന പൂരണാദി വിയ പടിഞ്ഞാമത്തേന സത്ഥു സാവകോ. **പാടിപദോ**തി പടിപദാസങ്ഖാതേന അരിയമഗ്ഗേന അരിയായ ജാതിയാ ജാതോ ഭവോതി പാടിപദോ, അനിട്ഠിതപടിപത്തികിച്ചോ പടിപജ്ജമാനോതി അത്ഥോ. സുത്തഗേയ്യാദി പരിയത്തിധമ്മോ ബഹും സുതോ ഏതേനാതി **ബഹുസ്സുതോ**. പാതിമോക്ഖസംവരാദിസീലേന ചേവ ആരഞ്ഞികങ്ഗാദിധുതങ്ഗവതേഹി ച ഉപപന്നോ സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോതി **സീലവതൂപപന്നോ**. ഇതി ഭഗവാ ''ലോകാനുകമ്പാ നാമ ഹിതജ്ഝാസയേന ധമ്മദേസനാ, സാ ച ഇമേസു ഏവ തീസു പുഗ്ഗലേസു പടിബദ്ധാ''തി ദസ്സേതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഗാഥാസു **തസ്സന്വയോ**തി തസ്സേവ സത്ഥു പടിപത്തിയാ ധമ്മദേസനായ ച അനുഗമനേന തസ്സന്വയോ അനുജാതോ. അവിജ്ജന്ധകാരം വിധമിത്വാ സപരസന്താനേസു ധമ്മാലോകസങ്ഖാതായ പഭായ കരണതോ **പഭങ്കരാ. ധമ്മമുദീരയന്താ**തി ചതുസച്ചധമ്മം കഥേന്താ. **അപാപുരന്തീ**തി ഉഗ്ഘാടേന്തി. **അമതസ്സ** നിബ്ബാനസ്സ. **ദ്വാരം** അരിയമഗ്ഗം. **യോഗാ**തി കാമയോഗാദിതോ. **സത്ഥവാഹേനാ**തി വേനേയ്യസത്ഥവാഹനതോ ഭവകന്താരനിത്ഥരണതോ സത്ഥവാഹോ, ഭഗവാ, തേന സത്ഥവാഹേന. **സുദേസിതം മഗ്ഗമനുക്കമന്തീ**തി തേന സമ്മാ ദേസിതം അരിയമഗ്ഗം തസ്സ ദേസനാനുസാരേന അനുഗച്ഛന്തി പടിപജ്ജന്തി. **ഇധേവാ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ. സേസം ഉത്താനമേവ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അസുഭാനുപസ്സീസുത്തവണ്ണനാ

൮൫. ഛട്ഠേ **അസുഭാനുപസ്സീ**തി അസുഭം അനുപസ്സന്താ ദ്വത്തിംസാകാരവസേന ചേവ ഉദ്ധുമാതകാദീസു ഗഹിതനിമിത്തസ്സ ഉപസംഹരണവസേന ച കായസ്മിം അസുഭം അസുഭാകാരം അനുപസ്സകാ ഹുത്വാ വിഹരഥ. **ആനാപാനസ്സതീ**തി ആനാപാനേ സതി, തം ആരബ്ഭ പവത്താ സതി, അസ്സാസപസ്സാസപരിഗ്ഗാഹികാ സതീതി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം ''ആനന്തി അസ്സാസോ, നോ പസ്സാസോ. പാനന്തി പസ്സാസോ, നോ അസ്സാസോ''തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൦).

വോതി തുമ്ഹാകം. **അജ്ഝത്ത**ന്തി ഇധ ഗോചരജ്ഝത്തം അധിപ്പേതം. **പരിമുഖ**ന്തി അഭിമുഖം. **സൂപട്ഠിതാ**തി സുട്ഠു ഉപട്ഠിതാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ആനാപാനസ്സതി ച തുമ്ഹാകം കമ്മട്ഠാനാഭിമുഖം സുട്ഠു ഉപട്ഠിതാ ഹോതൂതി. അഥ വാ **പരിമുഖ**ന്തി പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാനം. വുത്തഞ്ഹേതം പടിസമ്ഭിദായം - ''പരീതി പരിഗ്ഗഹട്ഠോ, മുഖന്തി നിയ്യാനട്ഠോ , സതീതി ഉപട്ഠാനട്ഠോ, തേന വുച്ചതി പരിമുഖം സതി''ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൪). ഇമിനാ ചതുസതിപട്ഠാനസോളസപ്പഭേദാ ആനാപാനസ്സതികമ്മട്ഠാനഭാവനാ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

ഏവം സങ്ഖേപേനേവ രാഗചരിതവിതക്കചരിതാനം സപ്പായം പടികൂലമനസികാരകായാനുപസ്സനാവസേന സമഥകമ്മട്ഠാനം വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനഞ്ച ഉപദിസിത്വാ ഇദാനി സുദ്ധവിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനമേവ ദസ്സേന്തോ **''സബ്ബസങ്ഖാരേസു അനിച്ചാനുപസ്സിനോ വിഹരഥാ''**തി ആഹ. തത്ഥ

അനിച്ചം, അനിച്ചലക്ഖണം, അനിച്ചാനുപസ്സനാ, അനിച്ചാനുപസ്സീതി ഇദം ചതുക്കം വേദിതബ്ബം. ഹുത്വാ, അഭാവതോ, ഉദയബ്ബയയോഗതോ, താവകാലികതോ, നിച്ചപടിക്ഖേപതോ ച ഖന്ധപഞ്ചകം **അനിച്ചം** നാമ. തസ്സ യോ ഹുത്വാ അഭാവാകാരോ, തം **അനിച്ചലക്ഖണം** നാമ. തം ആരബ്ഭ പവത്താ വിപസ്സനാ **അനിച്ചാനുപസ്സനാ**. തം അനിച്ചന്തി വിപസ്സകോ **അനിച്ചാനുപസ്സീ**. ഏത്ഥ ച ഏകാദസവിധാ അസുഭകഥാ പഠമജ്ഝാനം പാപേത്വാ, സോളസവത്ഥുകാ ച ആനാപാനകഥാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം പാപേത്വാ, വിപസ്സനാകഥാ ച വിത്ഥാരതോ വത്തബ്ബാ, സാ പന സബ്ബാകാരതോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൩൭-൭൪൦) കഥിതാതി തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനി അസുഭാനുപസ്സനാദീഹി നിപ്ഫാദേതബ്ബം ഫലവിസേസം ദസ്സേതും **"അസുഭാനുപസ്സീന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുഭായ ധാതുയാ**തി സുഭഭാവേ, സുഭനിമിത്തേതി അത്ഥോ. **രാഗാനുസയോ**തി സുഭാരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജനാരഹോ കാമരാഗാനുസയോ. സോ കേസാദീസു ഉദ്ധുമാതകാദീസു വാ അസുഭാനുപസ്സീനം അസുഭനിമിത്തം ഗഹേത്വാ തത്ഥ പഠമജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ തം പാദകം കത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അധിഗതേന അനാഗാമിമഗ്ഗേന **പഹീയതി,** സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്ദീയതീതി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം "അസുഭാ ഭാവേതബ്ബാ കാമരാഗസ്സ പഹാനായാ"തി (അ॰ നി॰ ൻ.൩; ഉദാ॰ ൩൧). **ബാഹിരാ**തി ബഹിദ്ധാവത്ഥുകത്താ അനത്ഥാവഹത്താ ച ബാഹിരാ ബഹിഭൂതാ. **വിതക്കാസയാ**തി കാമസങ്കപ്പാദിമിച്ഛാവിതക്കാ. തേ ഹി അപ്പഹീനാ ആസയാനുഗതാ സതി പച്ചയസമവായേ ഉപ്പജ്ജനതോ വിതക്കാസയാതി വുത്താ. കാമവിതക്കോ ചേത്ഥ കാമരാഗഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോ ഏവാതി തദവസേസാ വിതക്കാ ഏവ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. **വിഘാതപക്ഖികാ**തി ദുക്ഖഭാഗിയാ, ഇച്ഛാവിഘാതനിബ്ബത്തനകാ വാ. **തേ ന ഹോന്തീ**തി തേ പഹീയന്തി. ബ്യാപാദവിതക്കോ, വിഹിംസാവിതക്കോ, ഞാതിവിതക്കോ, ജനപദവിതക്കോ, അമരാവിതക്കോ, അനവഞ്ഞത്തിപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ, ലാഭസക്കാരസിലോകപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ, പരാനുദ്ദയതാപടിസംയുത്തോ വിതക്കോതി അട്ഠ, കാമവിതക്കേന സദ്ധിം നവവിധാ മഹാവിതക്കാ ആനാപാനസ്സതിസമാധിനാ തന്നിസ്സിതായ ച വിപസ്സനായ പുബ്ബഭാഗേ വിക്ഖമ്ഭിതാ. തം പാദകം കത്വാ അധിഗതേന അരിയമഗ്ഗേന യഥാരഹം അനവസേസതോ പഹീയന്തി. വുത്തമ്പി ചേതം "ആനാപാനസ്സതി ഭാവേതബ്ബാ വിതക്കുപച്ഛേദായാ"തി (അ॰ നി॰ ൻ.൩; ഉദാ॰ ൩൧).

യാ അവിജ്ജാ, സാ പഹീയതീതി യാ സച്ചസഭാവപടിച്ഛാദിനീ സബ്ബാനത്ഥകാരീ സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ മൂലഭൂതാ അവിജ്ജാ, സാ അനിച്ചാനുപസ്സീനം വിഹരതം സമുച്ഛിജ്ജതി. ഇദം കിര ഭഗവതാ അനിച്ചാകാരതോ വുട്ഠിതസ്സ സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവസ്സ വസേന വുത്തം. തസ്സായം സങ്ഖേപത്ഥോ - തേഭൂമകേസു സബ്ബസങ്ഖാരേസു അനിച്ചാദിതോ സമ്മസനം പട്ഠപേത്വാ വിപസ്സന്താനം യദാ അനിച്ചന്തി പവത്തമാനാ വുട്ഠാനഗാമിനീവിപസ്സനാ മഗ്ഗേന ഘടീയതി, അനുക്കമേന അരഹത്തമഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതി, തേസം അനിച്ചാനുപസ്സീനം വിഹരതം അവിജ്ജാ അനവസേസതോ പഹീയതി, അരഹത്തമഗ്ഗവിജ്ജാ ഉപ്പജ്ജതീതി. **അനിച്ചാനുപസ്സീനം വിഹരത**ന്തി ഇദം അനിച്ചലക്ഖണസ്സ തേസം പാകടഭാവതോ ഇതരസ്സ ലക്ഖണദ്വയസ്സ ഗഹണേ ഉപായഭാവതോ വാ

വുത്തം, ന പന ഏകസ്സേവ ലക്ഖണസ്സ അനുപസ്സിതബ്ബതോ. വുത്തഞ്ഹേതം "യദനിച്ചം തം ദുക്ഖം, യം ദുക്ഖം തദനത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫). അപരമ്പി വുത്തം "അനിച്ചസഞ്ഞിനോ ഹി, മേഘിയ, അനത്തസഞ്ഞാ സണ്ഠാതി, അനത്തസഞ്ഞീ അസ്മിമാനസമുഗ്ഘാതം പാപുണാതീ"തി.

ഗാഥാസു **ആനാപാനേ പടിസ്സതോതി** ആനാപാനനിമിത്തസ്മിം പടി പടി സതോ, ഉപട്ഠിതസ്സതീതി അത്ഥോ. **പസ്സന്തി** ആസവക്ഖയഞാണചക്ഖുനാ സങ്ഖാരൂപസമം നിബ്ബാനം പസ്സന്തോ. **ആതാപീ സബ്ബദാതി** അന്തരാവോസാനം അനാപജ്ജിത്വാ അസുഭാനുപസ്സനാദീസു സതതം ആതാപീ യുത്തപ്പയുത്തോ, തതോ ഏവ **യതോ** വായമമാനോ, നിയതോ വാ സമ്മത്തനിയാമേന **തത്ഥ** സബ്ബസങ്ഖാരസമഥേ നിബ്ബാനേ അരഹത്തഫലവിമുത്തിയാ വിമുച്ചതി. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ധമ്മാനുധമ്മപടിപന്നസുത്തവണ്ണനാ

൮൫. സത്തമേ **ധമ്മാനുധമ്മപടിപന്നസ്സാതി** ഏത്ഥ ധമ്മോ നാമ നവവിധോ ലോകുത്തരധമ്മോ, തസ്സ ധമ്മസ്സ അനുധമ്മോ സീലവിസുദ്ധിആദി പുബ്ബഭാഗപടിപദാധമ്മോ, തം ധമ്മാനുധമ്മം പടിപന്നസ്സ അധിഗന്തും പടിപജ്ജമാനസ്സ. **അയമനുധമ്മോ ഹോതീതി** അയം അനുച്ഛവികസഭാവോ പതിരൂപസഭാവോ ഹോതി. **വേയ്യാകരണായാതി** കഥനായ. **ധമ്മാനുധമ്മപടിപന്നോയന്തി യന്തി** കരണത്ഥേ പച്ചത്തവചനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യേന അനുധമ്മേന തം ധമ്മാനുധമ്മം പടിപന്നോതി ബ്യാകരമാനോ സമ്മദേവ ബ്യാകരോന്തോ നാമ സിയാ, ന തതോനിദാനം വിഞ്ഞൂഹി ഗരഹിതബ്ബോ സിയാതി. **യന്തി** വാ കിരിയാപരാമസനം, തേനേതം ദസ്സേതി "യദിദം ധമ്മസ്സേവ ഭാസനം, ധമ്മവിതക്കസ്സേവ ച വിതക്കനം തദുഭയാഭാവേ ഞാണുപേക്ഖായ, അയം ധമ്മാനുധമ്മപടിപന്നസ്സ ഭിക്ഖുനോ തഥാരൂപോ അയന്തി കഥനായാനുരൂപഹേതു അനുച്ഛവികകാരണം. **ഭാസമാനോ ധമ്മംയേവ ഭാസേയ്യാതി** കഥേന്തോ ചേ ദസകഥാവത്ഥുധമ്മംയേവ കഥേയ്യ, ന തപ്പടിപക്ഖമഹിച്ഛതാദിഅധമ്മം. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "യായം കഥാ അഭിസല്ലേഖികാ ചേതോവിവരണസപ്പായാ ഏകന്തനിബ്ബിദായ വിരാഗായ നിരോധായ ഉപസമായ അഭിഞ്ഞായ സമ്ബോധായ നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. സേയ്യഥിദം - അപ്പിച്ഛകഥാ, സന്തുട്ഠികഥാ, പവിവേകകഥാ, അസംസഗ്ഗകഥാ, വീരിയാരമ്ഭകഥാ, സീലകഥാ, സമാധികഥാ, പഞ്ഞാകഥാ, വിമുത്തികഥാ, വിമുത്തിഞാണദസ്സനകഥാ , ഏവരൂപായ കഥായ നികാമലാഭീ ഹോതി അകിച്ഛലാഭീ അകസിരലാഭീ"തി (അ॰ നി॰ ൯.൧; ഉദാ॰ ൩൧).

അഭിസല്ലേഖികായ കഥായ ലാഭീ ഏവ ഹി തം ഭാസേയ്യ. ഏതേന കല്യാണമിത്തസമ്പദാ ദസ്സിതാ.

ധമ്മവിതക്കന്തി നേക്ഖമ്മവിതക്കാദിം ധമ്മതോ അനപേതം വിതക്കയതോ "സീലാദിപടിപദം പരിപൂരേസ്സാമീ"തി ഉപരൂപരി ഉസ്സാഹോ അഭിവഡ്ഢിസ്സതി. സോ പന വിതക്കോ സീലാദീനം അനുപകാരധമ്മേ വജ്ജേത്വാ ഉപകാരധമ്മേ

അനുബ്രൂഹനവസേന ഹാനഭാഗിയഭാവം അപനേത്വാ ഠിതിഭാഗിയഭാവേപി അട്ഠത്വാ വിസേസഭാഗിയതം നിബ്ബേധഭാഗിയതഞ്ച പാപനവസേന പവത്തിയാ അനേകപ്പഭേദോ വേദിതബ്ബോ. **നോ അധമ്മവിതക്ക**ന്തി കാമവിതക്കം നോ വിതക്കേയ്യാതി അത്ഥോ. **തദുഭയം വാ പ**നാതി യദേതം പരേസം അനുഗ്ഗഹണത്ഥം ധമ്മഭാസനം അത്തനോ അനുഗ്ഗഹണത്ഥം ധമ്മവിതക്കനഞ്ച വുത്തം. അഥ വാ പന തം ഉഭയം **അഭിനിവജ്ജേത്വാ** അപ്പടിപജ്ജിത്വാ അകത്വാ. **ഉപേക്ഖകോ**തി തഥാപടിപത്തിയം ഉദാസീനോ സമഥവിപസ്സനാഭാവനമേവ അനുബ്രൂഹന്തോ വിഹരേയ്യ, സമഥപടിപത്തിയം ഉപേക്ഖകോ ഹുത്വാ വിപസ്സനായമേവ കമ്മം കരോന്തോ വിഹരേയ്യ. വിപസ്സനമ്പി ഉസ്സുക്കാപേത്വാ തത്ഥാപി സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണവസേന ഉപേക്ഖകോ യാവ വിപസ്സനാഞാണം മഗ്ഗേന ഘടീയതി, താവ യഥാ തം തിക്ഖം സൂരം പസന്നം ഹുത്വാ വഹതി, തഥാ വിഹരേയ്യ സതോ സമ്പജാനോതി.

ഗാഥാസു സമഥവിപസ്സനാധമ്മോ ആരമിതബ്ബട്ഠേന ആരാമോ ഏതസ്സാതി **ധമ്മാരാമോ**. തസ്മിംയേവ ധമ്മേ രതോതി **ധമ്മരതോ**. തസ്സേവ ധമ്മസ്സ പുനപ്പുനം വിചിന്തനതോ **ധമ്മം അനുവിചിന്തയം** തം ധമ്മം ആവജ്ജേന്തോ, മനസി കരോന്തോതി അത്ഥോ. **അനുസ്സര**ന്തി തമേവ ധമ്മം ഉപരൂപരിഭാവനാവസേന അനുസ്സരന്തോ. അഥ വാ വിമുത്തായതനസീസേ ഠത്വാ പരേസം ദേസനാവസേന സീലാദിധമ്മോ ആരമിതബ്ബട്ഠേന ആരാമോ ഏതസ്സാതി **ധമ്മാരാമോ**. തഥേവ തസ്മിം ധമ്മേ രതോ അഭിരതോതി **ധമ്മരതോ**. തേസംയേവ സീലാദിധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസന്തോ കാമവിതക്കാദീനം ഓകാസം അദത്വാ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദിധമ്മംയേവ അനുവിചിന്തനതോ **ധമ്മം അനുവിചിന്തയം** . തദുഭയം വാ പന ഓളാരികതോ ദഹന്തോ അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ സമഥവിപസ്സനാധമ്മമേവ ഉപരൂപരി ഭാവനാവസേന അനുസ്സരന്തോ അനുബ്രൂഹനവസേന പവത്തേന്തോ. **സദ്ധമ്മാ**തി സത്തതിംസപ്പഭേദാ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ നവവിധലോകുത്തരധമ്മാ ച **ന പരിഹായതി,** ന ചിരസ്സേവ തം അധിഗച്ഛതീതി അത്ഥോ.

ഇദാനി തസ്സ അനുസ്സരണവിധിം ദസ്സേന്തോ **"ചരം വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചരം വാ**തി ഭിക്ഖാചാരവസേന ചങ്കമനവസേന ച ചരന്തോ വാ. **യദി വാ തിട്ഠ**ന്തി തിട്ഠന്തോ വാ **നിസിന്നോ** വാ, **ഉദ വാ സയ**ന്തി സയന്തോ വാ. ഏവം ചതൂസുപി ഇരിയാപഥേസു. **അജ്ഝത്തം സമയം ചിത്ത**ന്തി യഥാവുത്തേ കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതേ ഗോചരജ്ഝത്തേ അത്തനോ ചിത്തം രാഗാദികിലേസാനം വൂപസമനവസേന പജഹനവസേന സമയം സമേന്തോ. **സന്തിമേവാധിഗച്ഛതീ**തി അച്ചന്തസന്തിം നിബ്ബാനമേവ പാപുണാതീതി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അന്ധകരണസുത്തവണ്ണനാ

൮൭. അട്ഠമേ **അകുസലവിതക്കാ**തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതാ വിതക്കാ. **അന്ധകരണാ**തിആദീസു യസ്സ സയം ഉപ്പജ്ജന്തി, തം യഥാഭൂതദസ്സനനിവാരണേന അന്ധം കരോന്തീതി **അന്ധകരണാ**. ന പഞ്ഞാചക്ഖും കരോന്തീതി **അചക്ഖുകരണാ**. അഞ്ഞാണം കരോന്തീതി **അഞ്ഞാണകരണാ.** **പഞ്ഞാനിരോധികാ**തി കമ്മസ്സകതാപഞ്ഞാ, ഝാനപഞ്ഞാ, വിപസ്സനാപഞ്ഞാതി

ഇമാ തിസ്സോ പഞ്ഞാ അപ്പവത്തികരണേന നിരോധേന്തീതി പഞ്ഞാനിരോധികാ. അനിട്ഠഫലദായകത്താ ദുക്ഖസങ്ഖാതസ്സ വിഘാതസ്സ പക്ഖേ വത്തന്തീതി **വിഘാതപക്ഖികാ**. കിലേസനിബ്ബാനം ന സംവത്തയന്തീതി **അനിബ്ബാനസംവത്തനികാ**.

കാമവിതക്കോതി കാമപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ. സോ ഹി കിലേസകാമസഹിതോ ഹുത്വാ വത്ഥുകാമേസു പവത്തതി. ബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **ബ്യാപാദവിതക്കോ**. വിഹിംസാപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **വിഹിംസാവിതക്കോ**. ഇമേ ദ്വേ ച സത്തേസുപി സങ്ഖാരേസുപി ഉപ്പജ്ജന്തി. കാമവിതക്കോ ഹി പിയമനാപേ സത്തേ വാ സങ്ഖാരേ വാ വിതക്കേന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, ബ്യാപാദവിതക്കോ അപ്പിയേ അമനാപേ സത്തേ വാ സങ്ഖാരേ വാ കുജ്ഝിത്വാ ഓലോകനകാലതോ പട്ഠായ യാവ നാസനാ ഉപ്പജ്ജതി, വിഹിംസാവിതക്കോ സങ്ഖാരേസു ന ഉപ്പജ്ജതി, സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാപേതബ്ബാ നാമ നത്ഥി, ''ഇമേ സത്താ ഹഞ്ഞന്തു വാ ബജ്ഝന്തു വാ ഉച്ഛിജ്ജന്തു വാ വിനസ്സന്തു വാ മാ വാ അഹേസു''ന്തി ചിന്തനകാലേ പന സത്തേസു ഉപ്പജ്ജതി.

ഇമേയേവ പന കാമസങ്കപ്പാദയോ. അത്ഥതോ ഹി കാമവിതക്കാദീനം കാമസങ്കപ്പാദീനഞ്ച നാനാകരണം നത്ഥി, തംസമ്പയുത്താ പന സഞ്ഞാദയോ കാമസഞ്ഞാദയോ. കാമധാതുആദീനം പന യസ്മാ പാളിയം -

> ''കാമപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ...പേ॰... മിച്ഛാസങ്കപ്പോ, അയം വുച്ചതി കാമധാതു, സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ കാമധാതു. ബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ...പേ॰... മിച്ഛാസങ്കപ്പോ, അയം വുച്ചതി ബ്യാപാദധാതു. ദസസു ആഘാതവത്ഥൂസു ചിത്തസ്സ ആഘാതോ പടിഘാതോ...പേ॰... അനത്തമനതാ ചിത്തസ്സ, അയം വുച്ചതി ബ്യാപാദധാതു. വിഹിംസാപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ മിച്ഛാസങ്കപ്പോ , അയം വുച്ചതി വിഹിംസാധാതു. ഇധേകച്ചോ പാണിനാ വാ ലേഡ്ഡുനാ വാ ദണ്ഡേന വാ സത്ഥേന വാ രജ്ജുയാ വാ അഞ്ഞതരഞ്ഞതരേന സത്തേ വിഹേഠേതി, അയം വിഹിംസാധാതൂ''തി (വിഭ॰ ൧൮൨, ൯൧൦) -

ആഗതത്താ വിസേസോ ലബ്ഭതി.

തത്ഥ ദ്വേ കഥാ സബ്ബസങ്ഗാഹികാ ച അസമ്ഭിന്നാ ച. തത്ഥ കാമധാതുയാ ഗഹിതായ ഇതരാ ദ്വേപി ഗഹിതാ നാമ ഹോന്തി. തതോ പന നീഹരിത്വാ അയം ബ്യാപാദധാതു, അയം വിഹിംസാധാതൂതി ദസ്സേതീതി അയം സബ്ബസങ്ഗാഹികാ നാമ. കാമധാതും കഥേന്തോ പന ഭഗവാ ബ്യാപാദധാതും ബ്യാപാദധാതുട്ഠാനേ , വിഹിംസാധാതും വിഹിംസാധാതുട്ഠാനേ ഠപേത്വാവ അവസേസം കാമധാതു നാമാതി കഥേസീതി അയം അസമ്ഭിന്നകഥാ നാമ.

സുക്കപക്ഖേ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നേക്ഖമ്മപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **നേക്ഖമ്മവിതക്കോ**. സോ അസുഭപുബ്ബഭാഗേ കാമാവചരോ ഹോതി, അസുഭജ്ഝാനേ രൂപാവചരോ, തം ഝാനം പാദകം കത്വാ ഉപ്പന്നമഗ്ഗഫലകാലേ ലോകുത്തരോ. അബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **അബ്യാപാദവിതക്കോ**. സോ

മേത്താപുബ്ബഭാഗേ കാമാവചരോ ഹോതി, മേത്താഝാനേ രൂപാവചരോ, തം ഝാനം പാദകം കത്വാ ഉപ്പന്നമഗ്ഗഫലകാലേ ലോകുത്തരോ. അവിഹിംസാപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **അവിഹിംസാവിതക്കോ**. സോ കരുണാപുബ്ബഭാഗേ കാമാവചരോ, കരുണാജ്ഝാനേ രൂപാവചരോ, തം ഝാനം പാദകം കത്വാ ഉപ്പന്നമഗ്ഗഫലകാലേ ലോകുത്തരോ. യദാ പന അലോഭോ സീസം ഹോതി, തദാ ഇതരേ ദ്വേ തദന്വായികാ ഹോന്തി. യദാ മേത്താ സീസം ഹോതി, തദാ ഇതരേ ദ്വേ തദന്വായികാ ഹോന്തി. യദാ കരുണാ സീസം ഹോതി, തദാ ഇതരേ ദ്വേ തദന്വായികാ ഹോന്തി.

ഇമേയേവ പന നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദയോ. അത്ഥതോ ഹി നേക്ഖമ്മവിതക്കാദീനം നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദീനഞ്ച നാനാകരണം നത്ഥി, തംസമ്പയുത്താ പന സഞ്ഞാദയോ നേക്ഖമ്മസഞ്ഞാദയോ. നേക്ഖമ്മധാതുആദീനം പന യസ്മാ പാളിയം -

> ''നേക്ഖമ്മപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ സങ്കപ്പോ, അയം വുച്ചതി നേക്ഖമ്മധാതു, സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ നേക്ഖമ്മധാതു. അബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ സങ്കപ്പോ, അയം വുച്ചതി അബ്യാപാദധാതു. യാ സത്തേസു മേത്തി മേത്തായനാ മേത്താചേതോവിമുത്തി , അയം വുച്ചതി അബ്യാപാദധാതു. അവിഹിംസാപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ സങ്കപ്പോ - അയം വുച്ചതി അവിഹിംസാധാതു. യാ സത്തേസു കരുണാ കരുണായനാ കരുണാചേതോവിമുത്തി - അയം വുച്ചതി അവിഹിംസാധാതൂ''തി. (വിഭ൦ ൧൮൨) -

ആഗതത്താ വിസേസോ ലബ്ഭതി. ഇധാപി സബ്ബസങ്ഗാഹികാ, അസമ്ഭിന്നാതി ദ്വേ കഥാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഗാഥാസു **വിതക്കയേ**തി വിതക്കേയ്യ. **നിരാകരേ**തി അത്തനോ സന്താനതോ നീഹരേയ്യ വിനോദേയ്യ, പജഹേയ്യാതി അത്ഥോ. **സവേ വിതക്കാനി വിചാരിതാനി, സമേതി വുട്ഠീവ രജം സമൂഹത**ന്തി യഥാ നാമ ഗിമ്ഹാനം പച്ഛിമേ മാസേ പഥവിയം സമൂഹതം സമന്തതോ ഉട്ഠിതം രജം മഹതോ അകാലമേഘസ്സ വസ്സതോ വുട്ഠി ഠാനസോ വൂപസമേതി, ഏവമേവ സോ യോഗാവചരോ വിതക്കാനി മിച്ഛാവിതക്കേ ച വിചാരിതാനി തംസമ്പയുത്തവിചാരേ ച സമേതി വൂപസമേതി സമുച്ഛിന്ദതി. തഥാഭൂതോ ച **വിതക്കൂപസമേന ചേതസാ** സബ്ബേസം മിച്ഛാവിതക്കാനം ഉപസമനതോ വിതക്കൂപസമേന അരിയമഗ്ഗചിത്തേന. **ഇധേവ** ദിട്ഠേവ ധമ്മേ, **സന്തിപദം** നിബ്ബാനം, **സമജ്ഝഗാ** സമധിഗതോ ഹോതീതി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അന്തരാമലസുത്തവണ്ണനാ

൮൮. നവമേ **അന്തരാമലാ**തി ഏത്ഥ **അന്തരാ**സദ്ദോ -

> ''നദീതീരേസു സണ്ഠാനേ, സഭാസു രഥിയാസു ച;
> ജനാ സങ്ഗമ്മ മന്തേന്തി, മഞ്ച തഞ്ച കിമന്തര''ന്തി. -

ആദീസു (സം॰ നി॰ ၃.൨൨൨) കാരണേ ആഗതോ. “അദ്ദസാ മം, ഭന്തേ, അഞ്ഞതരാ ഇത്ഥീ വിജ്ജന്തരികായ ഭാജനം ധോവന്തീ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.၃൪൯) ഖണേ. “അപിചായം തപോദാ ദ്വിന്നം മഹാനിരയാനം അന്തരികായ ആഗച്ഛതീ”തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൩၃) വിവരേ.

“പീതവത്ഥേ പീതധജേ, പീതാലങ്കാരഭൂസിതേ;
പീതന്തരാഹി വഗ്ഗൂഹി, അപിളന്ധാവ സോഭസീ”തി. -

ആദീസു (വി॰ വ॰ ൬൭൯) ഉത്തരിസാടകേ. “യസ്സന്തരതോ ന സന്തി കോപാ”തിആദീസു (ഉദാ॰ ൨൦) ചിത്തേ. ഇധാപി ചിത്തേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്മാ അന്തരേ ചിത്തേ ഭവാ **അന്തരാ**. യസ്മിം സന്താനേ ഉപ്പന്നാ, തസ്സ മലിനഭാവകരണതോ **മലാ**. തത്ഥ മലം നാമ ദുവിധം - സരീരമലം, ചിത്തമലന്തി. തേസു സരീരമലം സേദജല്ലികാദി സരീരേ നിബ്ബത്തം, തത്ഥ ലഗ്ഗം ആഗന്തുകരജഞ്ച, തം ഉദകേനപി നീഹരണീയം, ന തഥാ സംകിലേസികം. ചിത്തമലം പന രാഗാദിസംകിലേസികം, തം അരിയമഗ്ഗേഹേവ നീഹരണീയം. വുത്തഞ്ഹേതം പോരാണേഹി -

“രൂപേന സംകിലിട്ഠേന, സംകിലിസ്സന്തി മാണവാ;
രൂപേ സുദ്ധേ വിസുജ്ഝന്തി, അനക്ഖാതം മഹേസിനാ.

“ചിത്തേന സംകിലിട്ഠേന, സംകിലിസ്സന്തി മാണവാ;
ചിത്തേ സുദ്ധേ വിസുജ്ഝന്തി, ഇതി വുത്തം മഹേസിനാ”തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.၃൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ၃.൧൩൭);

തേനാഹ ഭഗവാ “ചിത്തസംകിലേസാ, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സംകിലിസ്സന്തി, ചിത്തവോദാനാ വിസുജ്ഝന്തീ”തി (സം॰ നി॰ ၃.၃൧൦). തസ്മാ ഭഗവാ ഇധാപി ചിത്തമലവിസോധനായ പടിപജ്ജിതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ “തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, അന്തരാമലാ”തി ആഹ.

യഥാ ചേതേ ലോഭാദയോ സത്താനം ചിത്തേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ മലിനഭാവകരാ നാനപ്പകാരസംകിലേസവിധായകാതി അന്തരാമലാ, ഏവം ഏകതോ ഭുഞ്ജിത്വാ, ഏകതോ സയിത്വാ, ഓതാരഗവേസീ അമിത്തസത്തു വിയ ചിത്തേ ഏവ ഉപ്പജ്ജിത്വാ സത്താനം നാനാവിധഅനത്ഥാവഹാ, നാനപ്പകാരദുക്ഖനിബ്ബത്തകാതി ദസ്സേന്തോ **“അന്തരാഅമിത്താ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ മിത്തപടിപക്ഖതോ **അമിത്താ,** സപത്തകിച്ചകരണതോ **സപത്താ,** ഹിംസനതോ **വധകാ,** ഉജുവിപച്ചനീകതോ **പച്ചത്ഥികാ**.

തത്ഥ ദ്വീഹി ആകാരേഹി ലോഭാദീനം അമിത്താദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ. വേരീപുഗ്ഗലോ ഹി അന്തരം ലഭമാനോ അത്തനോ വേരിസ്സ സത്ഥേന വാ സീസം പാതേതി, ഉപായേന വാ മഹന്തം അനത്ഥം ഉപ്പാദേതി. ഇമേ ച ലോഭാദയോ പഞ്ഞാസിരപാതനേന യോനിസമ്പടിപാദനേന ച താദിസം തതോ ബലവതരം അനത്ഥം നിബ്ബത്തേന്തി. കഥം? ചക്ഖുദ്വാരസ്മിഞ്ഹി ഇട്ഠാദീസു ആരമ്മണേസു ആപാഥഗതേസു യഥാരഹം താനി ആരബ്ഭ ലോഭാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏത്താവതാസ്സ പഞ്ഞാസിരം പാതിതം നാമ ഹോതി. സോതദ്വാരാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം താവ പഞ്ഞാസിരപാതനതോ അമിത്താദിസദിസതാ വേദിതബ്ബാ. ലോഭാദയോ പന കമ്മനിദാനാ ഹുത്വാ

അണ്ഡജാദിഭേദാ ചതസ്സോ യോനിയോ ഉപനേന്തി. തസ്സ യോനിഉപഗമനമൂലകാനി പഞ്ചവീസതി മഹാഭയാനി ദ്വത്തിംസ കമ്മകരണാനി ച ആഗതാനേവ ഹോന്തി. ഏവം യോനിസമ്പടിപാദനതോപി നേസം അമിത്താദിസദിസതാ വേദിതബ്ബാ. ഇതി ലോഭാദയോ അമിത്താദിസദിസതായ ചിത്തസമ്ഭൂതതായ ച “അന്തരാഅമിത്താ”തിആദിനാ വുത്താ. അപിച അമിത്തേഹി കാതും അസക്കുണേയ്യം ലോഭാദയോ കരോന്തി, അമിത്താദിഭാവോ ച ലോഭാദീഹി ജായതീതി തേസം അമിത്താദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

“ദിസോ ദിസം യന്തം കയിരാ, വേരീ വാ പന വേരിനം;
മിച്ഛാപണിഹിതം ചിത്തം, പാപിയോ നം തതോ കരേ”തി. (ധം॰ പ॰ ൪൨; ഉദാ॰ ൩൩);

ഗാഥാസു അത്തനോ പരേസഞ്ച അനത്ഥം ജനേതീതി **അനത്ഥജനനോ**. വുത്തഞ്ഹേതം -

“യദപി ലുദ്ധോ അഭിസങ്ഖരോതി കായേന വാചായ മനസാ തദപി അകുസലം; യദപി ലുദ്ധോ ലോഭേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ പരസ്സ അസതാ ദുക്ഖം ഉപ്പാദേതി വധേന വാ ബന്ധേന വാ ജാനിയാ വാ ഗരഹായ വാ പബ്ബാജനായ വാ ബലവമ്ഹി ബലത്ഥോ ഇതി, തദപി അകുസലം, ഇതിസ്സമേ ലോഭജാ ലോഭനിദാനാ ലോഭസമുദയാ ലോഭപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തീ”തി (അ॰ നി॰ ൩.൭൦).

അപരമ്പി വുത്തം -

“രത്തോ ഖോ, ബ്രാഹ്മണ, രാഗേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ അത്തബ്യാബാധായപി ചേതേതി, പരബ്യാബാധായപി ചേതേതി, ഉഭയബ്യാബാധായപി ചേതേതി, ചേതസികമ്പി ദുക്ഖം ദോമനസ്സം പടിസംവേദേതീ”തിആദി (അ॰ നി॰ ൩.൫൫).

ചിത്തപ്പകോപനോതി ചിത്തസങ്ഖോഭനോ. ലോഭോ ഹി ലോഭനീയേ വത്ഥുസ്മിം ഉപ്പജ്ജമാനോ ചിത്തം ഖോഭേന്തോ പകോപേന്തോ വിപരിണാമേന്തോ വികാരം ആപാദേന്തോ ഉപ്പജ്ജതി, പസാദാദിവസേന പവത്തിതും ന ദേതി. **ഭയമന്തരതോ ജാതം, തം ജനോ നാവബുജ്ഝതീ**തി തം ലോഭസങ്ഖാതം അന്തരതോ അബ്ഭന്തരേ അത്തനോ ചിത്തേയേവ ജാതം അനത്ഥജനനചിത്തപ്പകോപനാദിം ഭയം ഭയഹേതും അയം ബാലമഹാജനോ നാവബുജ്ഝതി ന ജാനാതീതി.

ലുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതീതി അത്തത്ഥപരത്ഥാദിഭേദം അത്ഥം ഹിതം ലുദ്ധപുഗ്ഗലോ യഥാഭൂതം ന ജാനാതി. **ധമ്മം ന പസ്സതീ**തി ദസകുസലകമ്മപഥധമ്മമ്പി ലുദ്ധോ ലോഭേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ ന പസ്സതി പച്ചക്ഖതോ ന ജാനാതി, പഗേവ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മം. വുത്തമ്പി ചേതം -

“രത്തോ ഖോ, ബ്രാഹ്മണ, രാഗേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ അത്തത്ഥമ്പി യഥാഭൂതം ന പജാനാതി, പരത്ഥമ്പി യഥാഭൂതം ന പജാനാതി, ഉഭയത്ഥമ്പി യഥാഭൂതം ന പജാനാതീ”തിആദി (അം॰ നി॰ ന.൫൫).

അന്ധതമന്തി അന്ധഭാവകരം തമം. **യ**ന്തി യത്ഥ. ഭുമ്മത്ഥേ ഹി ഏതം പച്ചത്തവചനം. യസ്മിം കാലേ ലോഭോ സഹതേ അഭിഭവതി നരം, അന്ധതമം തദാ ഹോതീതി. **യ**ന്തി വാ കാരണവചനം. യസ്മാ ലോഭോ ഉപ്പജ്ജമാനോ നരം സഹതേ അഭിഭവതി, തസ്മാ അന്ധതമം തദാ ഹോതീതി യോജനാ, യ-ത-സദ്ദാനം ഏകന്തസമ്ബന്ധഭാവതോ. അഥ വാ **യ**ന്തി കിരിയാപരാമസനം, “ലോഭോ സഹതേ”തി ഏത്ഥ യദേതം ലോഭസ്സ സഹനം അഭിഭവനം വുത്തം. ഏതം അന്ധഭാവകരസ്സ തമസ്സ ഗമനം ഉപ്പാദേതി അത്ഥോ. അഥ വാ യം നരം ലോഭോ സഹതേ അഭിഭവതി, തസ്സ അന്ധതമം തദാ ഹോതി, തതോ ച ലുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതി, ലുദ്ധോ ധമ്മം ന പസ്സതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യോ ച ലോഭം പഹന്ത്വാനാതി യോ പുബ്ബഭാഗേ തദങ്ഗവസേന വിക്ഖമ്ഭനവസേന ച യഥാരഹം സമഥവിപസ്സനാഹി ലോഭം പജഹിത്വാ തഥാ പജഹനഹേതു **ലോഭനേയ്യേ** ദിബ്ബേപി രൂപാദികേ ഉപട്ഠിതേ **ന ലുബ്ഭതി,** ബലവവിപസ്സനാനുഭാവേന **ലോഭോ പഹീയതേ തമ്ഹാ**തി തസ്മാ അരിയപുഗ്ഗലാ അരിയമഗ്ഗേന ലോഭോ പഹീയതി പജഹീയതി, അച്ചന്തമേവ പരിച്ചജീയതി. യഥാ കിം? **ഉദബിന്ദൂവ പോക്ഖരാ**തി പദുമിനിപണ്ണതോ ഉദകബിന്ദു വിയ. സേസഗാഥാനമ്പി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

തഥാ ദോസസ്സ -

“യദപി ദുട്ഠോ അഭിസങ്ഖരോതി കായേന വാചായ മനസാ തദപി അകുസലം; യദപി ദുട്ഠോ ദോസേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ പരസ്സ അസതാ ദുക്ഖം ഉപ്പാദേതി വധേന വാ ബന്ധേന വാ ജാനിയാ വാ ഗരഹായ വാ പബ്ബാജനായ വാ ബലവമ്ഹി ബലത്ഥോ ഇതി, തദപി അകുസലം. ഇതിസ്സമേ ദോസജാ ദോസനിദാനാ ദോസസമുദയാ ദോസപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തീ”തി (അം॰ നി॰ ന.൭൦).

തഥാ -

“ദുട്ഠോ ഖോ, ബ്രാഹ്മണ, ദോസേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ അത്തബ്യാബാധായപി ചേതേതി, പരബ്യാബാധായപി ചേതേതി, ഉഭയബ്യാബാധായപി ചേതേതി ചേതസികമ്പി ദുക്ഖം ദോമനസ്സം പടിസംവേദേതീ”തി (അം॰ നി॰ ന.൫൫).

തഥാ -

“ദുട്ഠോ ഖോ, ബ്രാഹ്മണ, ദോസേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ അത്തത്ഥമ്പി യഥാഭൂതം ന പജാനാതി , പരത്ഥമ്പി യഥാഭൂതം ന പജാനാതി, ഉഭയത്ഥമ്പി യഥാ ഭൂതം ന പജാനാതീ”തി (അം॰ നി॰ ന.൫൫) -

ആദിസുത്തപദാനുസാരേന അനത്ഥജനനതാ അത്ഥഹാനിഹേതുതാ ച വേദിതബ്ബാ.

തഥാ മോഹസ്സ "യദപി മൂള്ഹോ അഭിസങ്ഖരോതി കായേന വാചായ മനസാ"തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൩.൭൦), "മൂള്ഹോ ഖോ, ബ്രാഹ്മണ, മോഹേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ അത്തബ്യാബാധായപി ചേതേതീ"തിആദിനാ(അം॰ നി॰ ൩.൫൫), "അത്തത്ഥമ്പി യഥാഭൂതം ന പജാനാതീ"തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൩.൫൫) ച ആഗതസുത്തപദാനുസാരേന വേദിതബ്ബാ.

താലപക്കംവ ബന്ധനാതി താലഫലം വിയ ഉസുമുപ്പാദേന വണ്ടതോ, തതിയമഗ്ഗഞാണുപ്പാദേന തസ്സ ചിത്തതോ ദോസോ പഹീയതി, പരിച്ചജീയതീതി അത്ഥോ. **മോഹം വിഹന്തി സോ സബ്ബ**ന്തി സോ അരിയപുഗ്ഗലോ സബ്ബം അനവസേസം മോഹം ചതുത്ഥമഗ്ഗേന വിഹന്തി വിധമതി സമുച്ഛിന്ദതി. **ആദിച്ചോവുദയം തമ**ന്തി ആദിച്ചോ വിയ ഉദയം ഉഗ്ഗച്ഛന്തോ തമം അന്ധകാരം.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദേവദത്തസുത്തവണ്ണനാ

൮൯. ദസമേ **തീഹി, ഭിക്ഖവേ, അസദ്ധമ്മേഹി അഭിഭൂതോ**തി കാ ഉപ്പത്തി? ദേവദത്തേ ഹി അവീചിമഹാനിരയം പവിട്ഠേ ദേവദത്തപക്ഖിയാ അഞ്ഞതിത്ഥിയാ ച "സമണേന ഗോതമേന അഭിസപിതോ ദേവദത്തോ പഥവിം പവിട്ഠോ"തി അബ്ഭാചിക്ഖിംസു. തം സുത്വാ സാസനേ അനഭിപ്പസന്നാ മനുസ്സാ "സിയാ നു ഖോ ഏതദേവം, യഥാ ഇമേ ഭണന്തീ"തി ആസങ്കം ഉപ്പാദേസും. തം പവത്തിം ഭിക്ഖൂ ഭഗവതോ ആരോചേസും. അഥ ഭഗവാ "ന, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതാ കസ്സചി അഭിസപം ദേന്തി, തസ്മാ ന ദേവദത്തോ മയാ അഭിസപിതോ, അത്തനോ കമ്മേനേവ നിരയം പവിട്ഠോ"തി വത്വാ തേസം മിച്ഛാഗാഹം പടിസേധേന്തോ ഇമായ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ഇദം സുത്തം അഭാസി.

തത്ഥ **അസദ്ധമ്മേഹീ**തി അസതം ധമ്മേഹി, അസന്തേഹി വാ ധമ്മേഹി. **അതേകിച്ഛോ**തി ബുദ്ധേഹിപി അനിവത്തനീയത്താ അവീചിനിബ്ബത്തിയാ തികിച്ഛാഭാവതോ അതേകിച്ഛോ, അതികിച്ഛനീയോതി അത്ഥോ. അസന്തഗുണസമ്ഭാവനാധിപ്പായേന പവത്താ പാപാ ഇച്ഛാ ഏതസ്സാതി പാപിച്ഛോ, തസ്സ ഭാവോ **പാപിച്ഛതാ** , തായ. "അഹം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സാമി, സങ്ഘം പരിഹരിസ്സാമീ"തി തസ്സ ഇച്ഛാ ഉപ്പന്നാ. കോകാലികാദയോ പാപാ ലാമകാ മിത്താ ഏതസ്സാതി പാപമിത്തോ, തസ്സ ഭാവോ **പാപമിത്തതാ,** തായ. **ഉത്തരികരണീയേ**തി ഝാനാഭിഞ്ഞാഹി ഉത്തരികരണീയേ അധിഗന്തബ്ബേ മഗ്ഗഫലേ അനധിഗതേ സതി ഏവ, തം അനധിഗന്ത്വാതി അത്ഥോ. **ഓരമത്തകേനാ**തി അപ്പമത്തകേന ഝാനാഭിഞ്ഞാമത്തേന. **വിസേസാധിഗമേനാ**തി ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാധിഗമേന. **അന്തരാ**തി വേമജ്ഝേ. **വോസാനം ആപാദീ**തി അകതകിച്ചോവ സമാനോ "കതകിച്ചോമ്ഹീ"തി മഞ്ഞമാനോ സമണധമ്മതോ വിഗമം ആപജ്ജി. ഇതി ഭഗവാ ഇമിനാ സുത്തേന വിസേസതോ പുഥുജ്ജനഭാവേ ആദീനവം പകാസേസി ഭാരിയോ പുഥുജ്ജനഭാവോ, യത്ര ഹി നാമ ഝാനാഭിഞ്ഞാപരിയോസാനാ സമ്പത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാപി അനേകാനത്ഥാവഹം നാനാവിധം ദുക്ഖഹേതും അസന്തഗുണസമ്ഭാവനം

അസപ്പുരിസസംസഗ്ഗം ആലസിയാനുയോഗഞ്ച അവിജഹന്തോ അവീചിമ്ഹി കപ്പട്ഠിയം അതേകിച്ഛം കിബ്ബിസം പസവിസ്സതീതി.

ഗാഥാസു **മാ**തി പടിസേധേ നിപാതോ. **ജാതൂ**തി ഏകംസേന. **കോചീ**തി സബ്ബസങ്ഗാഹകവചനം. **ലോകസ്മി**ന്തി സത്തലോകേ. ഇദം വുത്തം ഹോതി ''ഇമസ്മിം സത്തലോകേ കോചി പുഗ്ഗലോ ഏകംസേന പാപിച്ഛോ മാ ഹോതൂ''തി. **തദമിനാപി ജാനാഥ, പാപിച്ഛാനം യഥാ ഗതീ**തി പാപിച്ഛാനം പുഗ്ഗലാനം യഥാ ഗതി യാദിസീ നിപ്ഫത്തി, യാദിസോ അഭിസമ്പരായോ, തം ഇമിനാപി കാരണേന ജാനാഥാതി ദേവദത്തം നിദസ്സേന്തോ ഏവമാഹ. **പണ്ഡിതോതി സമഞ്ഞാതോ**തി പരിയത്തിബാഹുസച്ചേന പണ്ഡിതോതി ഞാതോ. **ഭാവിതത്തോതി സമ്മതോ**തി ഝാനാഭിഞ്ഞാഹി ഭാവിതചിത്തോതി സമ്ഭാവിതോ. തഥാ ഹി സോ പുബ്ബേ ''മഹിദ്ധികോ ഗോധിപുത്തോ, മഹാനുഭാവോ ഗോധിപുത്തോ''തി ധമ്മസേനാപതിനാപി പസംസിതോ അഹോസി. **ജലംവ യസസാ അട്ഠാ, ദേവദത്തോതി വിസ്സുതോ**തി അത്തനോ കിത്തിയാ പരിവാരേന ജലന്തോ വിയ ഓഭാസേന്തോ വിയ ഠിതോ ദേവദത്തോതി ഏവം വിസ്സുതോ പാകടോ അഹോസി. **''മേ സുത്ത''**ന്തിപി പാഠോ, മയാ സുതം സുതമത്തം, കതിപാഹേനേവ അതഥാഭൂതത്താ തസ്സ തം പണ്ഡിച്ചാദി സവനമത്തമേവാതി അത്ഥോ.

സോ സമാനമനുചിണ്ണോ, ആസജ്ജ നം തഥാഗതന്തി സോ ഏവംഭൂതോ ദേവദത്തോ ''ബുദ്ധോപി സക്യപുത്തോ, അഹമ്പി സക്യപുത്തോ, ബുദ്ധോപി സമണോ, അഹമ്പി സമണോ, ബുദ്ധോപി ഇദ്ധിമാ, അഹമ്പി ഇദ്ധിമാ, ബുദ്ധോപി ദിബ്ബചക്ഖുകോ, അഹമ്പി ദിബ്ബചക്ഖുകോ, ബുദ്ധോപി ദിബ്ബസോതകോ, അഹമ്പി ദിബ്ബസോതകോ, ബുദ്ധോപി ചേതോപരിയഞാണലാഭീ, അഹമ്പി ചേതോപരിയഞാണലാഭീ, ബുദ്ധോപി അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നേ ധമ്മേ ജാനാതി, അഹമ്പി തേ ജാനാമീ''തി അത്തനോ പമാണം അജാനിത്വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധം അത്തനാ സമസമട്ഠപനേന സമാനം ആപജ്ജന്തോ ''ഇദാനാഹം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സാമി, ഭിക്ഖുസങ്ഘം പരിഹരിസ്സാമീ''തി അഭിമാരപയോജനാ തഥാഗതം ആസജ്ജ ആസാദേത്വാ വിഹേഠേത്വാ. ''പമാദമനുജീനോ''തിപി പഠന്തി. തസ്സത്ഥോ ''വുത്തനയേന പമാദം ആപജ്ജന്തോ പമാദം നിസ്സായ ഭഗവതാ സദ്ധിം യുഗഗ്ഗാഹചിത്തുപ്പാദേന സഹേവ ഝാനാഭിഞ്ഞാഹി അനുജീനോ പരിഹീനോ''തി. **അവീചിനിരയം പത്തോ, ചതുദ്വാരം ഭയാനക**ന്തി ജാലാനം തത്ഥ ഉപ്പന്നസത്താനം വാ നിരന്തരതായ ''അവീചീ''തി ലദ്ധനാമം ചതൂസു പസ്സേസു ചതുമഹാദ്വാരയോഗേന ചതുദ്വാരം അതിഭയാനകം മഹാനിരയം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന പത്തോ. തഥാ ഹി വുത്തം -

> ''ചതുക്കണ്ണോ ചതുദ്വാരോ, വിഭത്തോ ഭാഗസോ മിതോ;
> അയോപാകാരപരിയന്തോ, അയസാ പടികുജ്ജിതോ.
>
> ''തസ്സ അയോമയാ ഭൂമി, ജലിതാ തേജസാ യുതാ;
> സമന്താ യോജനസതം, ഫരിത്വാ തിട്ഠതി സബ്ബദാ''തി. (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦; അ॰ നി॰ ൩.൩൬; പേ॰ വ॰ ൬൮൩-൬൮൪; ജാ॰ ൨.൧൯.൭൬-൭൭);

അദുട്ഠസ്സാതി അദുട്ഠചിത്തസ്സ. **ദുബ്ഭേ**തി ദൂസേയ്യ. **തമേവ പാപം ഫുസതീ**തി തമേവ അദുട്ഠദുബ്ഭിം പാപപുഗ്ഗലം പാപം നിഹീനം പാപഫലം

ഫുസതി പാപുണാതി അഭിഭവതി. **ഭേസ്മാ**തി വിപുലഭാവേന ഗമ്ഭീരഭാവേന ച ഭിംസാപേന്തോ വിയ, വിപുലഗമ്ഭീരോതി അത്ഥോ. **വാദേനാ**തി ദോസേന. **വിഹിംസതീ**തി ബാധതി ആസാദേതി. **വാദോ തമ്ഹി ന രൂഹതീ**തി തസ്മിം തഥാഗതേ പരേന ആരോപിയമാനോ ദോസോ ന രുഹതി, ന തിട്ഠതി, വിസകുമ്ഭോ വിയ സമുദ്ദസ്സ, ന തസ്സ വികാരം ജനേതീതി അത്ഥോ.

ഏവം ഛഹി ഗാഥാഹി പാപിച്ഛതാദിസമന്നാഗതസ്സ നിരയൂപഗഭാവദസ്സനേന ദുക്ഖതോ അപരിമുത്തതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തപ്പടിപക്ഖധമ്മസമന്നാഗതസ്സ ദുക്ഖക്ഖയം ദസ്സേന്തോ **"താദിസം മിത്ത"**ന്തി ഓസാനഗാഥമാഹ. തസ്സത്ഥോ - **യസ്സ** സമ്മാ പടിപന്നസ്സ **മഗ്ഗാനുഗോ** പടിപത്തിമഗ്ഗം അനുഗതോ സമ്മാ പടിപന്നോ അപ്പിച്ഛതാദിഗുണസമന്നാഗമേന സകലവട്ടദുക്ഖസ്സ **ഖയം** പരിയോസാനം പാപുണേയ്യ. താദിസം ബുദ്ധം വാ ബുദ്ധസാവകം വാ **പണ്ഡിതോ** സപ്പഞ്ഞോ, അത്തനോ **മിത്തം കുബ്ബേഥ** തേന മേത്തികം കരേയ്യ, **തഞ്ച സേവേയ്യ** തമേവ പയിരുപാസേയ്യാതി.

ഇതി ഇമസ്മിം വഗ്ഗേ ഛട്ഠസത്തമസുത്തേസു വിവട്ടം കഥിതം, ഇതരേസു വട്ടവിവട്ടം കഥിതം.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചമവഗ്ഗോ

൧. അഗ്ഗപ്പസാദസുത്തവണ്ണനാ

൯൦. പഞ്ചമവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **അഗ്ഗപ്പസാദാ**തി ഏത്ഥ അയം **അഗ്ഗ**സദ്ദോ ആദികോടികോട്ഠാസസേട്ഠേസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "അജ്ജതഗ്ഗേ, സമ്മ ദോവാരിക, ആവരാമി ദ്വാരം നിഗണ്ഠാനം നിഗണ്ഠീനം (മ॰ നി॰ ൨.൭൦). അജ്ജതഗ്ഗേ പാണുപേതം സരണം ഗത"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൫൦; പാരാ॰ ൧൫) ച ആദീസു ആദിമ്ഹി ദിസ്സതി. "തേനേവ അങ്ഗുലഗ്ഗേന തം അങ്ഗുലഗ്ഗം പരാമസേയ്യ (കഥാ॰ ൪൪൧). ഉച്ഛഗ്ഗം വേളഗ്ഗ"ന്തി ച ആദീസു കോടിയം. "അമ്ബിലഗ്ഗം വാ മധുരഗ്ഗം വാ തിത്തകഗ്ഗം വാ (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൪). അനുജാനാമി, ഭിക്ഖവേ, വിഹാരഗ്ഗേന വാ പരിവേണഗ്ഗേന വാ ഭാജേതു"ന്തി (ചൂളവ॰ ൩൧൮) ച ആദീസു കോട്ഠാസേ. "അയം ഇമേസം ചതുന്നം പുഗ്ഗലാനം അഗ്ഗോ ച സേട്ഠോ ച ഉത്തമോ ച പവരോ ച (അ॰ നി॰ ൪.൯൫). അഗ്ഗോഹമസ്മി ലോകസ്സാ"തി ച ആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൧; മ॰ നി॰ ൩.൨൦൭) സേട്ഠേ. സ്വായമിധാപി സേട്ഠേയേവ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്മാ അഗ്ഗേസു സേട്ഠേസു പസാദാ, അഗ്ഗഭൂതാ സേട്ഠഭൂതാ വാ പസാദാ അഗ്ഗപ്പസാദാതി അത്ഥോ.

പുരിമസ്മിഞ്ച അത്ഥേ അഗ്ഗസദ്ദേന ബുദ്ധാദിരതനത്തയം വുച്ചതി. തേസു ഭഗവാ താവ അസദിസട്ഠേന, ഗുണവിസിട്ഠട്ഠേന, അസമസമട്ഠേന ച അഗ്ഗോ. സോ ഹി മഹാഭിനീഹാരം ദസന്നം പാരമീനം പവിചയഞ്ച ആദിം കത്വാ തേഹി ബോധിസമ്ഭാരഗുണേഹി ചേവ ബുദ്ധഗുണേഹി ച സേസജനേഹി അസദിസോതി അസദിസട്ഠേന അഗ്ഗോ. യേ ചസ്സ ഗുണാ മഹാകരുണാദയോ, തേ സേസസത്താനം ഗുണേഹി വിസിട്ഠാതി ഗുണവിസിട്ഠട്ഠേനപി

സബ്ബസത്തുത്തമതായ അഗ്ഗോ. യേ പന പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ സബ്ബസത്തേഹി അസമാ, തേഹി സദ്ധിം അയമേവ രൂപകായഗുണേഹി ചേവ ധമ്മകായഗുണേഹി ച സമോതി അസമസമട്ഠേനപി അഗ്ഗോ. തഥാ ദുല്ലഭപാതുഭാവതോ അച്ഛരിയമനുസ്സഭാവതോ ബഹുജനഹിതസുഖാവഹതോ അദുതിയഅസഹായാദിഭാവതോ ച ഭഗവാ ലോകേ അഗ്ഗോതി വുച്ചതി. യഥാഹ -

“ഏകപുഗ്ഗലസ്സ , ഭിക്ഖവേ, പാതുഭാവോ ദുല്ലഭോ ലോകസ്മിം, കതമസ്സ ഏകപുഗ്ഗലസ്സ? തഥാഗതസ്സ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ.

“ഏകപുഗ്ഗലോ , ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി അച്ഛരിയമനുസ്സോ.

“ഏകപുഗ്ഗലോ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി ബഹുജന...പേ०... സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ.

“ഏകപുഗ്ഗലോ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി, അദുതിയോ അസഹായോ അപ്പടിമോ അപ്പടിസമോ അപ്പടിഭാഗോ അപ്പടിപുഗ്ഗലോ അസമോ അസമസമോ ദ്വിപദാനം അഗ്ഗോ. കതമോ ഏകപുഗ്ഗലോ? തഥാഗതോ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ”തി (അം॰ നി॰ ൧.൧൭൦-൧൭൪, ൧൭൪).

ധമ്മസങ്ഘാപി അഞ്ഞധമ്മസങ്ഘേഹി അസദിസട്ഠേന വിസിട്ഠഗുണതായ ദുല്ലഭപാതുഭാവാദിനാ ച അഗ്ഗാ. തഥാ ഹി തേസം സ്വാക്ഖാതതാദിസുപ്പടിപന്നതാദിഗുണവിസേസേഹി അഞ്ഞധമ്മസങ്ഘാ സദിസാ അപ്പതരനിഹീനാ വാ നത്ഥി, കുതോ സേട്ഠാ. സയമേവ ച പന തേഹി വിസിട്ഠഗുണതായ സേട്ഠാ. തഥാ ദുല്ലഭുപ്പാദഅച്ഛരിയഭാവബഹുജനഹിതസുഖാവഹാ അദുതിയഅസഹായാദിസഭാവാ ച തേ. യദഗ്ഗേന ഹി ഭഗവാ ദുല്ലഭപാതുഭാവോ, തദഗ്ഗേന ധമ്മസങ്ഘാപീതി. അച്ഛരിയാദിഭാവേപി ഏസേവ നയോ. ഏവം അഗ്ഗേസു സേട്ഠേസു ഉത്തമേസു പവരേസു ഗുണവിസിട്ഠേസു പസാദാതി **അഗ്ഗപ്പസാദാ**.

ദുതിയസ്മിം പന അത്ഥേ യഥാവുത്തേസു അഗ്ഗേസു ബുദ്ധാദീസു ഉപ്പത്തിയാ അഗ്ഗഭൂതാ പസാദാ അഗ്ഗപ്പസാദാ. യേ പന അരിയമഗ്ഗേന ആഗതാ അവേച്ചപ്പസാദാ, തേ ഏകന്തേനേവ അഗ്ഗഭൂതാ പസാദാതി അഗ്ഗപ്പസാദാ. യഥാഹ “ഇധ , ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ ബുദ്ധേ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതോ ഹോതീ”തിആദി (സം॰ നി॰ ๑.൧൦൨൭). അഗ്ഗവിപാകത്താപി ചേതേ അഗ്ഗപ്പസാദാ. വുത്തഞ്ഹി “അഗ്ഗേ ഖോ പന പസന്നാനം അഗ്ഗോ വിപാകോ”തി.

യാവതാതി യത്തകാ. **സത്താതി** പാണിനോ. **അപദാതി** അപാദകാ. **ദ്വിപദാതി** ദ്വിപാദകാ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. വാ-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, ന വികപ്പത്ഥോ. യഥാ “അനുപ്പന്നോ വാ കാമാസവോ ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നോ വാ കാമാസവോ പവഡ്ഢതീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൭) ഏത്ഥ അനുപ്പന്നോ ച ഉപ്പന്നോ ചാതി അത്ഥോ. യഥാ ച “ഭൂതാനം വാ സത്താനം

റിതിയാ സമ്ഭവേസീനം വാ അനുഗ്ഗഹായാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൨; സം॰ നി॰ ൨.൧൨) എത്ഥ ഭൂതാനഞ്ച സമ്ഭവേസീനഞ്ചാതി അത്ഥോ. യഥാ ച ''അഗ്ഗിതോ വാ ഉദകതോ വാ മിഥുഭേദതോ വാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൫൨; ഉദാ॰ ൭൬; മഹാവ॰ ൨൮൬) എത്ഥ അഗ്ഗിതോ ച ഉദകതോ ച മിഥുഭേദതോ ചാതി അത്ഥോ, ഏവം ''അപദാ വാ...പേ॰... അഗ്ഗമക്ഖായതീ''തി എത്ഥാപി അപദാ ച ദിപദാ ചാതി സമ്പിണ്ഡനവസേന അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തേന വുത്തം ''വാ-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, ന വികപ്പത്ഥോ''തി.

രൂപിനോതി രൂപവന്തോ. ന രൂപിനോതി **അരൂപിനോ. സഞ്ഞിനോ**തി സഞ്ഞാവന്തോ. ന സഞ്ഞിനോതി **അസഞ്ഞിനോ. നേവസഞ്ഞിനാസഞ്ഞിനോ** നാമ ഭവഗ്ഗപരിയാപന്നാ. എത്താവതാ ച കാമഭവോ, രൂപഭവോ, അരൂപഭവോ, ഏകവോകാരഭവോ, ചതുവോകാരഭവോ, പഞ്ചവോകാരഭവോ, സഞ്ഞീഭവോ, അസഞ്ഞീഭവോ, നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീഭവോതി നവവിധേപി ഭവേ സത്തേ അനവസേസതോ പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ. എത്ഥ ഹി രൂപിഗ്ഗഹണേന കാമഭവോ രൂപഭവോ പഞ്ചവോകാരഭവോ ഏകവോകാരഭവോ ച ദസ്സിതോ, അരൂപിഗ്ഗഹണേന അരൂപഭവോ ചതുവോകാരഭവോ ച ദസ്സിതോ. സഞ്ഞീഭവാദയോ പന സരൂപേനേവ ദസ്സിതാ. അപദാദിഗ്ഗഹണേന കാമഭവപഞ്ചവോകാരഭവസഞ്ഞീഭവാനം ഏകദേസോ ദസ്സിതോതി.

കസ്മാ പനേത്ഥ യഥാ അദുതിയസുത്തേ ''ദ്വിപദാനം അഗ്ഗോ''തി ദ്വിപദാനം ഗഹണമേവ അകത്വാ അപദാദിഗ്ഗഹണം കതന്തി? വുച്ചതേ - അദുതിയസുത്തേ താവ സേട്ഠതരവസേന ദ്വിപദഗ്ഗഹണമേവ കതം. ഇമസ്മിഞ്ഹി ലോകേ സേട്ഠോ നാമ ഉപ്പജ്ജമാനോ അപദചതുപ്പദബഹുപ്പദേസു ന ഉപ്പജ്ജതി, ദ്വിപദേസുയേവ ഉപ്പജ്ജതി. കതരേസു ദ്വിപദേസു? മനുസ്സേസു ചേവ ദേവേസു ച. മനുസ്സേസു ഉപ്പജ്ജമാനോ സകലലോകം വസേ വത്തേതും സമത്ഥോ ബുദ്ധോ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. അങ്ഗുത്തരട്ഠകഥായം പന ''തിസഹസ്സിമഹാസഹസ്സിലോകധാതും വസേ വത്തേതും സമത്ഥോ''തി (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൭൪) വുത്തം. ദേവേസു ഉപ്പജ്ജമാനോ ദസസഹസ്സിലോകധാതും വസേ വത്തനകോ മഹാബ്രഹ്മാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി, സോ തസ്സ കപ്പിയകാരകോ വാ ആരാമികോ വാ സമ്പജ്ജതി. ഇതി തതോപി സേട്ഠതരവസേനേസ ''ദ്വിപദാനം അഗ്ഗോ''തി തത്ഥ വുത്തോ, ഇധ പന അനവസേസപരിയാദാനവസേന ഏവം വുത്തം. യാവതകാ ഹി സത്താ അത്തഭാവപരിയാപന്നാ അപദാ വാ...പേ॰... നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞിനോ വാ, തഥാഗതോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീതി. നിദ്ധാരണേ ചേതം സാമിവചനം, മകാരോ പദസന്ധികരോ. അഗ്ഗോ അക്ഖായതീതി പദവിഭാഗോ.

അഗ്ഗോ വിപാകോ ഹോതീതി അഗ്ഗേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ പസന്നാനം യോ പസാദോ, സോ അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഉത്തമോ കോടിഭൂതോ വാ, തസ്മാ തസ്സ വിപാകോപി അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഉത്തമോ കോടിഭൂതോ ഉളാരതമോ പണീതതമോ ഹോതി. സോ പന പസാദോ ദുവിധോ ലോകിയലോകുത്തരഭേദതോ. തേസു ലോകിയസ്സ താവ -

''യേ കേചി ബുദ്ധം സരണം ഗതാസേ, ന തേ ഗമിസ്സന്തി അപായഭൂമിം;

പഹായ മാനുസം ദേഹം, ദേവകായം പരിപൂരേസ്സന്തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩൨; സം॰ നി॰ ൧.൩൭);

“ബുദ്ധോതി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി;
വരമേവ ഹി സാ പീതി, കസിണേനപി ജമ്ബുദീപസ്സ.

“സതം ഹത്ഥീ സതം അസ്സാ, സതം അസ്സതരീ രഥാ;
സതം കഞ്ഞാസഹസ്സാനി, ആമുക്കമണികുണ്ഡലാ;
ഏകസ്സ പദവീതിഹാരസ്സ, കലം നാഗ്ഘന്തി സോളസിം”. (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൨; ചൂളവ॰ ൩൦൫);

“സാധു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ബുദ്ധം സരണഗമനം ഹോതി, ബുദ്ധം സരണഗമനഹേതു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ഏവമിധേകച്ചേ സത്താ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജന്തി. തേ അഞ്ഞേ ദേവേ ദസഹി ഠാനേഹി അധിഗണ്ഹന്തി - ദിബ്ബേന ആയുനാ, ദിബ്ബേന വണ്ണേന, ദിബ്ബേന സുഖേന, ദിബ്ബേന യസേന, ദിബ്ബേന ആധിപതേയ്യേന, ദിബ്ബേഹി രൂപേഹി, ദിബ്ബേഹി സദ്ദേഹി, ദിബ്ബേഹി ഗന്ധേഹി, ദിബ്ബേഹി രസേഹി, ദിബ്ബേഹി ഫോട്ഠബ്ബേഹീ”തി (സം॰ നി॰ ४.൩४൧) -

ഏവമാദീനം സുത്തപദാനം വസേന പസാദസ്സ ഫലവിസേസയോഗോ വേദിതബ്ബോ. തസ്മാ സോ അപായദുക്ഖവിനിവത്തനേന സദ്ധിം സമ്പത്തിഭവേസു സുഖവിപാകദായകോതി ദട്ഠബ്ബോ. ലോകുത്തരോ പന സാമഞ്ഞഫലവിപാകദായകോ വട്ടദുക്ഖവിനിവത്തകോ ച. സബ്ബോപി ചായം പസാദോ പരമ്പരായ വട്ടദുക്ഖം വിനിവത്തേതിയേവ. വുത്തഞ്ഹേതം -

“യസ്മിം , ഭിക്ഖവേ, സമയേ അരിയസാവകോ അത്തനോ സദ്ധം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസപരിയുട്ഠിതം, ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ഉജുഗതമേവസ്സ തസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഹോതി. ഉജുഗതചിത്തസ്സ പാമോജ്ജം ജായതി, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതി…പേ॰… നാപരം ഇത്ഥത്തായാതി പജാനാതീ”തി (അം॰ നി॰ ൬.൧൦; ൨൬).

ധമ്മാതി സഭാവധമ്മാ. **സങ്ഖതാ**തി സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ പച്ചയേഹി കതാതി സങ്ഖതാ, സപ്പച്ചയധമ്മാ. ഹേതൂഹി പച്ചയേഹി ച ന കേഹിചി കതാതി **അസങ്ഖതാ**, അപ്പച്ചയനിബ്ബാനം. സങ്ഖതാനം പടിയോഗിഭാവേന “അസങ്ഖതാ”തി പുഥുവചനം. **വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ**തി തേസം സങ്ഖതാസങ്ഖതധമ്മാനം യോ വിരാഗസങ്ഖാതോ അസങ്ഖതധമ്മോ, സോ സഭാവേനേവ സണ്ഹസുഖുമഭാവതോ സന്തതരപണീതതരഭാവതോ ഗമ്ഭീരാദിഭാവതോ മദനിമ്മദനാദിഭാവതോ ച അഗ്ഗം സേട്ഠം ഉത്തമം പവരന്തി വുച്ചതി. **യദിദ**ന്തി നിപാതോ, യോ അയന്തി അത്ഥോ. **മദനിമ്മദനോ**തിആദീനി സബ്ബാനി നിബ്ബാനവേവചനാനിയേവ. തഥാ ഹി തം ആഗമ്മ മാനമദപുരിസമദാദികോ സബ്ബോ മദോ നിമ്മദീയതി പമദ്ദീയതി, കാമപിപാസാദികാ സബ്ബാ പിപാസാ വിനീയതി, കാമാലയാദികാ സബ്ബേപി ആലയാ സമുഗ്ഘാതീയന്തി, സബ്ബേപി കമ്മവട്ടകിലേസവട്ടവിപാകവട്ടാ ഉപച്ഛിജ്ജന്തി, അട്ഠസതഭേദാ സബ്ബാപി തണ്ഹാ ഖീയതി, സബ്ബേപി കിലേസാ വിരജ്ജന്തി, സബ്ബം ദുക്ഖം നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ മദനിമ്മദനോ…പേ॰…

നിരോധോതി വുച്ചതി. യാ പനേസാ തണ്ഹാ ഭവേന ഭവം, ഫലേന കമ്മം വിനതി സംസിബ്ബതീതി കത്വാ വാനന്തി വുച്ചതി. തം വാനം എത്ഥ നത്ഥി, എതസ്മിം വാ അധിഗതേ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ ന ഹോതീതി **നിബ്ബാനം**.

അഗ്ഗോ വിപാകോ ഹോതീതി എത്ഥാപി -

"യേ കേചി ധമ്മം സരണം ഗതാസേ...പേ°.... (ദീ° നി° ൨.൩൩൨; സം° നി° ൧.൩൭);

"ധമ്മോതി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി...പേ°....

"സാധു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ധമ്മം സരണഗമനം ഹോതി. ധമ്മം സരണഗമനഹേതു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ഏവമിധേകച്ചേ...പേ°... ദിബ്ബേഹി ഫോട്ഠബ്ബേഹീ"തി (സം° നി° ൪.൩൪൧) -

ഏവമാദീനം സുത്തപദാനം വസേന ധമ്മേ പസാദസ്സ ഫലവിസേസയോഗോ വേദിതബ്ബോ. ഏവമേത്ഥ അസങ്ഖതധമ്മവസേനേവ അഗ്ഗഭാവോ ആഗതോ, സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സരണദസ്സനത്ഥം അരിയമഗ്ഗവസേനപി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതേവ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"യാവതാ , ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ"തി (അം° നി° ൪.൩൪).

"മഗ്ഗാനട്ഠങ്ഗികോ സേട്ഠോ"തി ച. (ധ° പ° ൨൭൩).

സങ്ഘാ വാ ഗണാ വാതി ജനസമൂഹസങ്ഖാതാ യാവതാ ലോകേ സങ്ഘാ വാ ഗണാ വാ. **തഥാഗതസാവകസങ്ഘോ**തി അട്ഠഅരിയപുഗ്ഗലസമൂഹസങ്ഖാതോ ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതോ തഥാഗതസ്സ സാവകസങ്ഘോ. **തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ**തി അത്തനോ സീലസമാധിപഞ്ഞാവിമുത്തിആദിഗുണവിസേസേന തേസം സങ്ഘാനം അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഉത്തമോ പവരോതി വുച്ചതി. **യദിദന്തി** യാനി ഇമാനി. **ചത്താരി പുരിസയുഗാനീ**തി യുഗളവസേന പഠമമഗ്ഗട്ഠോ പഠമഫലട്ഠോതി ഇദമേകം യുഗളം, യാവ ചതുത്ഥമഗ്ഗട്ഠോ ചതുത്ഥഫലട്ഠോതി ഇദമേകം യുഗളന്തി ഏവം ചത്താരി പുരിസയുഗാനി. **അട്ഠ പുരിസപുഗ്ഗലാ**തി പുരിസപുഗ്ഗലവസേന ഏകോ പഠമമഗ്ഗട്ഠോ ഏകോ പഠമഫലട്ഠോതി ഇമിനാ നയേന അട്ഠ പുരിസപുഗ്ഗലാ. ഏത്ഥ ച പുരിസോതി വാ പുഗ്ഗലോതി വാ ഏകത്ഥാനി ഏതാനി പദാനി, വേനേയ്യവസേന പനേവം വുത്തം. **ഏസ ഭഗവതോ സാവകസങ്ഘോ**തി യാനിമാനി യുഗവസേന ചത്താരി പുരിസയുഗാനി, പാടേക്കതോ അട്ഠ പുരിസപുഗ്ഗലാ, ഏസ ഭഗവതോ സാവകസങ്ഘോ.

ആഹുനേയ്യോതിആദീസു ആനേത്വാ ഹുനിതബ്ബന്തി ആഹുനം, ദൂരതോപി ആഗന്ത്വാ സീലവന്തേസു ദാതബ്ബന്തി അത്ഥോ. ചതുന്നം പച്ചയാനമേതം അധിവചനം. മഹപ്ഫലഭാവകരണതോ തം ആഹുനം പടിഗ്ഗഹേതും യുത്തോതി ആഹുനേയ്യോ. അഥ വാ ദൂരതോപി ആഗന്ത്വാ സബ്ബം സാപതേയ്യമ്പി ഏത്ഥ ഹുനിതബ്ബം, സക്കാദീനമ്പി ആഹവനം അരഹതീതി വാ ആഹവനീയോ. യോ ചായം ബ്രാഹ്മണാനം ആഹവനീയോ നാമ അഗ്ഗി, യത്ഥ

ഹുതം മഹപ്ഫലന്തി തേസം ലദ്ധി, സോ ചേ ഹുതസ്സ മഹപ്ഫലതായ ആഹവനീയോ, സങ്ഘോവ ആഹവനീയോ. സങ്ഘേ ഹുതഞ്ഹി മഹപ്ഫലം ഹോതി. യഥാഹ -

"യോ ച വസ്സസതം ജന്തു, അഗ്ഗിം പരിചരേ വനേ;
ഏകഞ്ച ഭാവിതത്താനം, മുഹുത്തമപി പൂജയേ;
സാ ഏവ പൂജനാ സേയ്യോ, യഞ്ചേ വസ്സസതം ഹുത"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൧൦൭);

തയിദം നികായന്തരേ "ആഹവനീയോ"തി പദം ഇധ "ആഹുനേയ്യോ"തി ഇമിനാ പദേന അത്ഥതോ ഏകം, ബ്യഞ്ജനതോ പന കിഞ്ചിമത്തമേവ നാനം, തസ്മാ ഏവമത്ഥവണ്ണനാ കതാ.

പാഹുനേയ്യോതി ഏത്ഥ പന പാഹുനം വുച്ചതി ദിസാവിദിസതോ ആഗതാനം പിയമനാപാനം ഞാതിമിത്താനം അത്ഥായ സക്കാരേന പടിയത്തം ആഗന്തുകദാനം, തമ്പി ഠപേത്വാ തേ തഥാരൂപേ പാഹുനകേ സങ്ഘസ്സേവ ദാതും യുത്തം. തഥാ ഹേസ ഏകബുദ്ധന്തരേപി ദിസ്സതി അബ്ബോകിണ്ണഞ്ച. അയം പനേത്ഥ പദത്ഥോ - "പിയമനാപത്തകരേഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ"തി ഏവം പാഹുനമസ്സ ദാതും യുത്തം, പാഹുനഞ്ച പടിഗ്ഗഹേതും യുത്തോതി പാഹുനേയ്യോ. യേസം പന പാഹവനീയോതി പാളി, തേസം യസ്മാ സങ്ഘോ പുബ്ബകാരം അരഹതി, തസ്മാ സങ്ഘോ സബ്ബപഠമം ആനേത്വാ ഏത്ഥ ഹുനിതബ്ബന്തി പാഹവനീയോ, സബ്ബപ്പകാരേന വാ ആഹവനം അരഹതീതി പാഹവനീയോ. സ്വായമിധ തേനേവ അത്ഥേന പാഹുനേയ്യോതി വുച്ചതി.

"ദക്ഖിണാ"തി പരലോകം സദ്ദഹിത്വാ ദാതബ്ബദാനം, തം ദക്ഖിണം അരഹതി ദക്ഖിണായ വാ ഹിതോ മഹപ്ഫലഭാവകരണേന വിസോധനതോതി **ദക്ഖിണേയ്യോ**. ഉഭോ ഹത്ഥേ സിരസി പതിട്ഠപേത്വാ സബ്ബലോകേന കരിയമാനം അഞ്ജലികമ്മം അരഹതീതി **അഞ്ജലികരണീയോ**. **അനുത്തരം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം ലോകസ്സാ**തി സബ്ബലോകസ്സ അസദിസം പുഞ്ഞവിരൂഹനട്ഠാനം. യഥാ ഹി രത്തസാലീനം വാ യവാനം വാ വിരൂഹനട്ഠാനം "രത്തസാലിക്ഖേത്തം യവക്ഖേത്ത"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം സങ്ഘോ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ പുഞ്ഞവിരൂഹനട്ഠാനം. സങ്ഘം നിസ്സായ ഹി ലോകസ്സ നാനപ്പകാരഹിതസുഖനിബ്ബത്തകാനി പുഞ്ഞാനി വിരൂഹന്തി, തസ്മാ സങ്ഘോ അനുത്തരം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം ലോകസ്സ. ഇധാപി -

"യേ കേചി സങ്ഘം സരണം ഗതാസേ...പേ॰.... (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩൨; സം॰ നി॰ ൧.൩൭);

"സങ്ഘോതി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി...പേ॰...".

"സാധു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, സങ്ഘം സരണഗമനം ഹോതി, സങ്ഘം സരണഗമനഹേതു ഖോ ദേവാനമിന്ദ...പേ॰... ദിബ്ബേഹി ഫോട്ഠബ്ബേഹീ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൧) -

ആദീനം സുത്തപദാനം വസേന സങ്ഘേ പസാദസ്സ ഫലവിസേസയോഗോ, തേനസ്സ അഗ്ഗതാ അഗ്ഗവിപാകതാ ച വേദിതബ്ബാ. തഥാ അനുത്തരിയപടിലാഭോ

സത്തമഭവാദിതോ പട്ഠായ വട്ടദുക്ഖസമുച്ഛേദോ അനുത്തരസുഖാധിഗമോതി ഏവമാദിഉളാരഫലനിപ്ഫാദനവസേന അഗ്ഗവിപാകതാ വേദിതബ്ബാ.

ഗാഥാസു **അഗ്ഗതോ**തി അഗ്ഗേ രതനത്തയേ, അഗ്ഗഭാവതോ വാ പസന്നാനം. **അഗ്ഗം ധമ്മ**ന്തി അഗ്ഗസഭാവം ബുദ്ധസുബുദ്ധതം ധമ്മസുധമ്മതം സങ്ഘസുപ്പടിപത്തിം രതനത്തയസ്സ അനഞ്ഞസാധാരണം ഉത്തമസഭാവം , ദസബലാദിസ്വാക്ഖാതതാദിസുപ്പടിപന്നതാദിഗുണസഭാവം വാ **വിജാനതം** വിജാനന്താനം. ഏവം സാധാരണതോ അഗ്ഗപ്പസാദവത്ഥും ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അസാധാരണതോ തം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"അഗ്ഗേ ബുദ്ധേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പസന്നാന**ന്തി അവേച്ചപ്പസാദേന ഇതരപ്പസാദേന ച പസന്നാനം അധിമുത്താനം. **വിരാഗൂപസമേ**തി വിരാഗേ ഉപസമേ ച, സബ്ബസ്സ രാഗസ്സ സബ്ബേസം കിലേസാനം അച്ചന്തവിരാഗഹേതുഭൂതേ അച്ചന്തഉപസമഹേതുഭൂതേ ചാതി അത്ഥോ. **സുഖേ**തി വട്ടദുക്ഖക്ഖയഭാവേന സങ്ഖാരൂപസമസുഖഭാവേന ച സുഖേ.

അഗ്ഗസ്മിം ദാനം ദദതന്തി അഗ്ഗേ രതനത്തയേ ദാനം ദേന്താനം ദേയ്യധമ്മം പരിച്ചജന്താനം. തത്ഥ ധരമാനം ഭഗവന്തം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപട്ഠഹന്താ പൂജേന്താ സക്കരോന്താ പരിനിബ്ബുതഞ്ച ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ ധാതുചേതിയാദികേ ഉപട്ഠഹന്താ പൂജേന്താ സക്കരോന്താ ബുദ്ധേ ദാനം ദദന്തി നാമ. "ധമ്മം പൂജേസ്സാമാ"തി ധമ്മധരേ പുഗ്ഗലേ ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപട്ഠഹന്താ പൂജേന്താ സക്കരോന്താ ധമ്മഞ്ച ചിരട്ഠിതികം കരോന്താ ധമ്മേ ദാനം ദദന്തി നാമ. തഥാ അരിയസങ്ഘം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപട്ഠഹന്താ പൂജേന്താ സക്കരോന്താ തം ഉദ്ദിസ്സ ഇതരസ്മിമ്പി തഥാ പടിപജ്ജന്താ സങ്ഘേ ദാനം ദദന്തി നാമ. **അഗ്ഗം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ**തി ഏവം രതനത്തയേ പസന്നേന ചേതസാ ഉളാരം പരിച്ചാഗം ഉളാരഞ്ച പൂജാസക്കാരം പവത്തേന്താനം ദിവസേ ദിവസേ അഗ്ഗം ഉളാരം കുസലം ഉപചീയതി. ഇദാനി തസ്സ പുഞ്ഞസ്സ അഗ്ഗവിപാകതായ അഗ്ഗഭാവം ദസ്സേതും **"അഗ്ഗം ആയൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അഗ്ഗം ആയൂ**തി ദിബ്ബം വാ മാനുസം വാ അഗ്ഗം ഉളാരതമം ആയു. **പവഡ്ഢതീ**തി ഉപരൂപരി ബ്രൂഹതി. **വണ്ണോ**തി രൂപസമ്പദാ. **യസോ**തി പരിവാരസമ്പദാ. **കിത്തീ**തി ഥുതിഘോസോ. **സുഖ**ന്തി കായികം ചേതസികഞ്ച സുഖം. **ബല**ന്തി കായബലം ഞാണബലഞ്ച.

അഗ്ഗസ്സ ദാതാതി അഗ്ഗസ്സ രതനത്തയസ്സ ദാതാ, അഥ വാ അഗ്ഗസ്സ ദേയ്യധമ്മസ്സ ദാനം ഉളാരം കത്വാ തത്ഥ പുഞ്ഞം പവത്തേതാ. **അഗ്ഗധമ്മസമാഹിതോ**തി അഗ്ഗേന പസാദധമ്മേന ദാനാദിധമ്മേന ച സമാഹിതോ സമന്നാഗതോ അചലപ്പസാദയുത്തോ, തസ്സ വാ വിപാകഭൂതേഹി ബഹുജനസ്സ പിയമനാപതാദിധമ്മേഹി യുത്തോ. **അഗ്ഗപ്പത്തോ പമോദതീ**തി യത്ഥ യത്ഥ സത്തനികായേ ഉപ്പന്നോ, തത്ഥ തത്ഥ അഗ്ഗഭാവം സേട്ഠഭാവം അധിഗതോ, അഗ്ഗഭാവം വാ ലോകുത്തരമഗ്ഗഫലം അധിഗതോ പമോദതി അഭിരമതി പരിതുസ്സതീതി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ജീവികസുത്തവണ്ണനാ

൯൧. ദുതിയം അട്ഠുപ്പത്തിവസേന ദേസിതം. ഏകസ്മിഞ്ഹി സമയേ ഭഗവതി കപിലവത്ഥുസ്മിം നിഗ്രോധാരാമേ വിഹരന്തേ ഭിക്ഖൂ ആഗന്തുകഭിക്ഖൂനം സേനാസനാനി പഞ്ഞാപേന്താ പത്തചീവരാനി പടിസാമേന്താ സാമണേരാ ച ലാഭഭാജനീയട്ഠാനേ സമ്പത്തസമ്പത്താനം ലാഭം ഗണ്ഹന്താ ഉച്ചാസദ്ദാ മഹാസദ്ദാ അഹേസും. തം സുത്വാ ഭഗവാ ഭിക്ഖൂ പണാമേസി. തേ കിര സബ്ബേവ നവാ അധുനാഗതാ ഇമം ധമ്മവിനയം. തം ഞത്വാ മഹാബ്രഹ്മാ ആഗന്ത്വാ ''അഭിനന്ദതു, ഭന്തേ, ഭഗവാ ഭിക്ഖുസങ്ഘ''ന്തി (മ॰ നി॰ ૨.൧൫൭) തേസം പണാമിതഭിക്ഖൂനം അനുഗ്ഗണ്ഹനം യാചി. ഭഗവാ തസ്സ ഓകാസം അകാസി. അഥ മഹാബ്രഹ്മാ ''കതാവകാസോ ഖോമ്ഹി ഭഗവതാ''തി ഭഗവന്തം അഭിവാദേത്വാ പദക്ഖിണം കത്വാ പക്കാമി. അഥ ഭഗവാ ''ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ആഗച്ഛതൂ''തി ആനന്ദത്ഥേരസ്സ ആകാരം ദസ്സേസി. അഥ തേ ഭിക്ഖൂ ആനന്ദത്ഥേരേന പക്കോസിതാ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ സാരജ്ജമാനരൂപാ ഏകമന്തം നിസീദിംസു. ഭഗവാ തേസം സപ്പായദേസനം വീമംസന്തോ ''ഇമേ ആമിസഹേതു പണാമിതാ, പിണ്ഡിയാലോപധമ്മദേസനാ നേസം സപ്പായാ''തി ചിന്തേത്വാ **''അന്തമിദം, ഭിക്ഖവേ''**തി ഇമം ദേസനം ദേസേസി.

തത്രായം **അന്ത**സദ്ദോ ''സന്തി, ഭിക്ഖവേ, ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ പുബ്ബന്തകപ്പികാ പുബ്ബന്താനുദിട്ഠിനോ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮) കോട്ഠാസേ ആഗതോ. ''അന്തമകാസി ദുക്ഖസ്സ, അന്തവാ അയം ലോകോ പരിവടുമോ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൩) പരിച്ഛേദേ. ''ഹരിതന്തം വാ പഥന്തം വാ സേലന്തം വാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൪) മരിയാദായം. ''അന്തം അന്തഗുണ''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ૨.൩൭൭; ഖു॰ പാ॰ ૩.ദ്വത്തിംസാകാര) സരീരാവയവേ ''ചരന്തി ലോകേ പരിവാരഛന്നാ, അന്തോ അസുദ്ധാ ബഹി സോഭമാനാ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧૨૨; മഹാനി॰ ൧൯൧) ചിത്തേ. ''അപ്പേകച്ചാനി ഉപ്പലാനി വാ പദുമാനി വാ പുണ്ഡരീകാനി വാ ഉദകേ ജാതാനി ഉദകേ സംവഡ്ഢാനി ഉദകാനുഗ്ഗതാനി അന്തോ നിമുഗ്ഗപോസീനീ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ૨.൬൯; സം॰ നി॰ ൧.൧൭૨; മഹാവ॰ ൯) അബ്ഭന്തരേ.

> ''മിഗാനം കോട്ഠുകോ അന്തോ, പക്ഖീനം പന വായസോ;
> ഏരണ്ഡോ അന്തോ രുക്ഖാനം, തയോ അന്താ സമാഗതാ''തി. (ജാ॰ ൧.൩.൧൩൩) -

ആദീസു ലാമകേ. ഇധാപി ലാമകേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്മാ **അന്തമിദം ഭിക്ഖവേ ജീവികാന**ന്തി ഭിക്ഖവേ ഇദം ജീവികാനം അന്തം പച്ഛിമം ലാമകം, സബ്ബനിഹീനം ജീവിതന്തി അത്ഥോ. **യദിദം പിണ്ഡോല്യ**ന്തി യം ഇദം പിണ്ഡപരിയേസനേന ഭിക്ഖാചരിയായ ജീവികം കപ്പേന്തസ്സ ജീവിതം. അയം പനേത്ഥ പദത്ഥോ - പിണ്ഡായ ഉലതീതി പിണ്ഡോലോ, തസ്സ കമ്മം പിണ്ഡോല്യം, പിണ്ഡപരിയേസനേന ജീവികാതി അത്ഥോ.

അഭിസാപോതി അക്കോസോ. കുപിതാ ഹി മനുസ്സാ അത്തനോ പച്ചത്ഥികം ''പിലോതികഖണ്ഡം നിവാസേത്വാ കപാലഹത്ഥോ പിണ്ഡം പരിയേസമാനോ ചരേയ്യാസീ''തി അക്കോസന്തി. അഥ വാ ''കിം തുയ്ഹം അകാതബ്ബം അത്ഥി, യോ ത്വം ഏവം ബലവീരിയൂപപന്നോപി ഹിരോത്തപ്പം പഹായ കപണോ

പിണ്ഡോലോ വിചരസി പത്തപാണീ"തി ഏവമ്പി അക്കോസന്തിയേവ. **തഞ്ച ഖോ ഏതന്തി** തം ഏതം അഭിസപമ്പി സമാനം പിണ്ഡോല്യം. **കുലപുത്താ ഉപേന്തി അത്ഥവസികാ**തി മമ സാസനേ ജാതികുലപുത്താ ച ആചാരകുലപുത്താ ച അത്ഥവസികാ കാരണവസികാ ഹുത്വാ കാരണവസം പടിച്ച ഉപേന്തി ഉപഗച്ഛന്തി.

രാജാഭിനീതാതിആദീസു യേ രഞ്ഞോ സന്തകം ഖാദിത്വാ രഞ്ഞാ ബന്ധനാഗാരേ ബന്ധാപിതാ പലായിത്വാ പബ്ബജന്തി, തേ രഞ്ഞാ ബന്ധനം അഭിനീതത്താ **രാജാഭിനീതാ** നാമ. യേ പന ചോരേഹി അടവിയം ഗഹേത്വാ ഏകച്ചേസു മാരിയമാനേസു ഏകച്ചേ "മയം സാമി തുമ്ഹേഹി വിസ്സട്ഠാ ഗേഹം അനജ്ഝാവസിത്വാ പബ്ബജിസ്സാമ, തത്ഥ തത്ഥ യം യം ബുദ്ധപൂജാദിപുഞ്ഞം കരിസ്സാമ, തതോ തതോ തുമ്ഹാകം പത്തിം ദസ്സാമാ"തി തേഹി വിസ്സട്ഠാ പബ്ബജന്തി, തേ **ചോരാഭിനീതാ** നാമ ചോരേഹി മാരേതബ്ബതം അഭിനീതത്താ. യേ പന ഇണം ഗഹേത്വാ പടിദാതും അസക്കോന്താ പലായിത്വാ പബ്ബജന്തി, തേ **ഇണട്ടാ** നാമ. തഞ്ച ഖോ ഏതം പിണ്ഡോല്യം കുലപുത്താ മമ സാസനേ നേവ രാജാഭിനീതാ...പേ... ന ആജീവികാപകതാ ഉപേന്തി, അപിച ഖോ "ഓതിണ്ണമ്ഹാ ജാതിയാ...പേ... പഞ്ഞായേഥാ"തി ഉപേന്തീതി പദസമ്ബന്ധോ.

തത്ഥ **ഓതിണ്ണമ്ഹാ**തി ഓതിണ്ണാ അമ്ഹാ. **ജാതിയാ**തിആദീസു തമ്ഹി തമ്ഹി സത്തനികായേ ഖന്ധാനം പഠമാഭിനിബ്ബത്തി **ജാതി,** പരിപാകോ **ജരാ,** ഭേദോ **മരണം**. ഞാതിരോഗഭോഗസീലദിട്ഠിബ്യസനേഹി ഫുട്ഠസ്സ സന്താപോ അന്തോ നിജ്ഝാനം **സോകോ,** തേഹി ഫുട്ഠസ്സ വചീവിപ്പലാപോ **പരിദേവോ**. അനിട്ഠഫോട്ഠബ്ബപടിഹതകായസ്സ കായപീളനം **ദുക്ഖം,** ആഘാതവത്ഥൂസു ഉപഹതചിത്തസ്സ ചേതോപീളനം **ദോമനസ്സം**. ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഏവ ഫുട്ഠസ്സ പരിദേവേനപി അധിവാസേതും അസമത്ഥസ്സ ചിത്തസന്താപസമുട്ഠിതോ ഭുസോ ആയാസോ **ഉപായാസോ**. ഏതേഹി ജാതിആദീഹി ഓതിണ്ണാ **ദുക്ഖോതിണ്ണാ,** തേഹി ജാതിആദിദുക്ഖേഹി അന്തോ അനുപവിട്ഠാ. **ദുക്ഖപരേതാ**തി തേഹി ദുക്ഖദുക്ഖവത്ഥൂഹി അഭിഭൂതാ. ജാതിആദയോ ഹി ദുക്ഖസ്സ വത്ഥുഭാവതോ ദുക്ഖാ, ദുക്ഖഭാവതോ ച സോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസാ ദുക്ഖാതി. **അപ്പേവ നാമ...പേ... പഞ്ഞായേഥാ**തി ഇമസ്സ സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖരാസിസ്സ പരിച്ഛേദകരണം ഓസാനകിരിയാ അപി നാമ പഞ്ഞായേയ്യ.

സോ ച ഹോതി അഭിജ്ഝാലൂതി ഇദം യോ കുലപുത്തോ "ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സാമീ"തി പുബ്ബേ ചിത്തം ഉപ്പാദേത്വാ പബ്ബജിതോ അപരഭാഗേ തം പബ്ബജ്ജം തഥാരൂപം കാതും ന സക്കോതി, തം ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ **അഭിജ്ഝാലൂ**തി പരഭണ്ഡാനം അഭിജ്ഝായിതാ. **തിബ്ബസാരാഗോ**തി ബലവരാഗോ. **ബ്യാപന്നചിത്തോ**തി ബ്യാപാദേന പൂതിഭൂതത്താ വിപന്നചിത്തോ. **പദുട്ഠമനസങ്കപ്പോ**തി തിഖിണസിങ്ഗോ വിയ ചണ്ഡഗോണോ പരേസം ഉപഘാതവസേന ദുട്ഠചിത്തോ. **മുട്ഠസ്സതീ**തി ഭത്തനിക്ഖിത്തകാകോ വിയ, മംസനിക്ഖിത്തസുനഖോ വിയ ച നട്ഠസ്സതി, ഇധ കതം ഏത്ഥ ന സരതി. **അസമ്പജാനോ**തി നിപ്പഞ്ഞോ ഖന്ധാദിപരിച്ഛേദരഹിതോ. **അസമാഹിതോ**തി ചണ്ഡസോതേ ബദ്ധനാവാ വിയ അസണ്ഠിതോ. **വിബ്ഭന്തചിത്തോ**തി പന്ഥാരുള്ഹമിഗോ വിയ ഭന്തമനോ. **പാകതിന്ദ്രിയോ**തി

യഥാ ഗിഹീ സംവരാഭാവേന പരിഗ്ഗഹപരിജനേ ഓലോകേന്തി അസംവുതിന്ദ്രിയാ, ഏവം അസംവുതിന്ദ്രിയോ ഹോതി.

ഛവാലാതന്തി ഛവാനം ദഡ്ഢട്ഠാനേ അലാതം. **ഉഭതോപദിത്തം മജ്ഝേ ഗൂഥഗത**ന്തി പമാണേന അട്ഠങ്ഗുലമത്തം ഉഭതോ ദ്വീസു കോടീസു ആദിത്തം മജ്ഝേ ഗൂഥമക്ഖിതം. **നേവ ഗാമേ**തി സചേ ഹി തം യുഗനങ്ഗലഗോപാനസിപക്ഖപാസകാദീനം അത്ഥായ ഉപനേതും സക്കാ അസ്സ ഗാമേ കട്ഠത്ഥം ഫരേയ്യ. സചേ ഖേത്തകുടിയാ കട്ഠത്ഥരമഞ്ചകാദീനം അത്ഥായ ഉപനേതും സക്കാ അസ്സ, അരഞ്ഞേ കട്ഠത്ഥം ഫരേയ്യ. യസ്മാ പന ഉഭയത്ഥാപി ന സക്കാ, തസ്മാ ഏവം വുത്തം. **തഥൂപമാഹ**ന്തി തഥൂപമം ഛവാലാതസദിസം അഹം ഇമം യഥാവുത്തപുഗ്ഗലം വദാമി. **ഗിഹിഭോഗാ ച പരിഹീനോ**തി യോ അഗാരേ വസന്തേഹി ഗിഹീഹി ദായജ്ജേ ഭാജിയമാനേ അഞ്ഞഥാ ച ഭോഗോ ലദ്ധബ്ബോ അസ്സ, തതോ ച പരിഹീനോ. **സാമഞ്ഞത്ഥഞ്ചാ**തി ആചരിയുപജ്ഝായാനം ഓവാദേ ഠത്വാ പരിയത്തിപടിവേധവസേന പത്തബ്ബം സാമഞ്ഞത്ഥഞ്ച ന പരിപൂരേതി. ഇമം പന ഉപമം സത്ഥാ ന ദുസ്സീലസ്സ വസേന ആഹരി , പരിസുദ്ധസീലസ്സ പന അലസസ്സ അഭിജ്ഝാദീഹി ദോസേഹി ദൂസിതചിത്തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വസേന ആഹരീതി വേദിതബ്ബം.

ഗാഥാസു **ഗിഹിഭോഗാ**തി കാമസുഖസമ്ഭോഗതോ. **പരിഹീനോ**തി ജീനോ. **സാമഞ്ഞത്ഥ**ന്തി പടിവേധബാഹുസച്ചഞ്ചേവ പരിയത്തിബാഹുസച്ചഞ്ച. താദിസോ ഹി അസുതം സോതും സുതം പരിയോദാപേതും ന സക്കോതി അലസഭാവതോ. ദുട്ഠു ഭഗോതി **ദുബ്ഭഗോ,** അലക്ഖികോ കാളകണ്ണിപുരിസോ. **പരിധംസമാനോ**തി വിനസ്സമാനോ. **പകിരേതീ**തി വികിരേതി വിദ്ധംസേതി. സബ്ബമേതം ഭാവിനോ സാമഞ്ഞത്ഥസ്സ അനുപ്പാദനമേവ സന്ധായ വുത്തം. **ഛവാലാതംവ നസ്സതീ**തി സോ താദിസോ പുഗ്ഗലോ യഥാവുത്തം ഛവാലാതം വിയ കസ്സചി അനുപയുജ്ജമാനോ ഏവ നസ്സതി ഉഭതോ പരിഭട്ഠഭാവതോ. ഏവം ''കായവാചാഹി അകതവീതിക്കമോപി ചിത്തം അവിസോധേന്തോ നസ്സതി, പഗേവ കതവീതിക്കമോ ദുസ്സീലോ''തി തസ്സ അപായദുക്ഖഭാഗിഭാവദസ്സനേന ദുസ്സീലേ ആദീനവം ദസ്സേത്വാ തതോ സത്തേ വിവേചേതുകാമോ **''കാസാവകണ്ഠാ''**തിആദിനാ ഗാഥാദ്വയമാഹ. തസ്സത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ ഏവ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സങ്ഘാടികണ്ണസുത്തവണ്ണനാ

൯൨. തതിയേ **സങ്ഘാടികണ്ണേ**തി ചീവരകോടിയം. **ഗഹേത്വാ**തി പരാമസിത്വാ. **അനുബന്ധോ അസ്സാ**തി അനുഗതോ ഭവേയ്യ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ''ഭിക്ഖവേ, ഇധേകച്ചോ ഭിക്ഖു അത്തനോ ഹത്ഥേന മയാ പാരുതസ്സ സുഗതമഹാചീവരസ്സ കണ്ണേ പരാമസന്തോ വിയ മം അനുഗച്ഛേയ്യ, ഏവം മയ്ഹം ആസന്നതരോ ഹുത്വാ വിഹരേയ്യാ''തി. **പാദേ പാദം നിക്ഖിപന്തോ**തി ഗച്ഛന്തസ്സ മമ പാദേ പാദം നിക്ഖിത്തട്ഠാനേ പാദുദ്ധാരണാനന്തരം അത്തനോ പാദം നിക്ഖിപന്തോ. ഉഭയേനാപി ''ഠാനഗമനാദീസു അവിജഹന്തോ സബ്ബകാലം മയ്ഹം സമീപേ ഏവ വിഹരേയ്യ ചേപീ''തി ദസ്സേതി. **സോ ആരകാവ മയ്ഹം, അഹഞ്ച തസ്സാ**തി സോ ഭിക്ഖു

മയാ വുത്തം പടിപദം അപ്പൂരേന്തോ മമ ദൂരേയേവ, അഹഞ്ച തസ്സ ദൂരേയേവ. ഏതേന മംസചക്ഖുനാ തഥാഗതദസ്സനം രൂപകായസമോധാനഞ്ച അകാരണം, ഞാണചക്ഖുനാവ ദസ്സനം ധമ്മകായസമോധാനമേവ ച പമാണന്തി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ ''ധമ്മഞ്ഹി സോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ന പസ്സതി, ധമ്മം അപസ്സന്തോ ന മം പസ്സതീ''തി. തത്ഥ ധമ്മോ നാമ നവവിധോ ലോകുത്തരധമ്മോ. സോ ച അഭിജ്ഝാദീഹി ദൂസിതചിത്തേന ന സക്കാ പസ്സിതും, തസ്മാ ധമ്മസ്സ അദസ്സനതോ ധമ്മകായഞ്ച ന പസ്സതീതി. തഥാ ഹി വുത്തം -

''കിം തേ, വക്കലി, ഇമിനാ പൂതികായേന ദിട്ഠേന? യോ ഖോ, വക്കലി, ധമ്മം പസ്സതി സോ മം പസ്സതി; യോ മം പസ്സതി, സോ ധമ്മം പസ്സതീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൭).

''ധമ്മഭൂതോ ബ്രഹ്മഭൂതോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൩; പടി॰ മ॰ ൩.൫) ച.

''ധമ്മകായോ ഇതിപി, ബ്രഹ്മകായോ ഇതിപീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൧൮) ച ആദി.

യോജനസതേതി യോജനസതേ പദേസേ, യോജനസതമത്ഥകേതി അത്ഥോ. സേസം വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബം. അരിയമഗ്ഗാധിഗമവസേന ചസ്സ അനഭിജ്ഝാലുആദിഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഗാഥാസു **മഹിച്ഛോ**തി കാമേസു തിബ്ബസാരാഗതായ മഹാഇച്ഛോ. **വിഘാതവാ**തി പദുട്ഠമനസങ്കപ്പതായ സത്തേസു ആഘാതവസേന മഹിച്ഛതായ ഇച്ഛിതാലാഭേന ച വിഘാതവാ. **ഏജാനുഗോ**തി ഏജാസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ ദാസോ വിയ ഹുത്വാ തം അനുഗച്ഛന്തോ. രാഗാദികിലേസപരിളാഹാഭിഭവേന **അനിബ്ബുതോ**. രൂപാദിവിസയാനം അഭികങ്ഖനേന **ഗിദ്ധോ. പസ്സ യാവഞ്ച ആരകാ**തി അനേജസ്സ നിബ്ബുതസ്സ വീതഗേധസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഓകാസവസേന സമീപേപി സമാനോ മഹിച്ഛോ വിഘാതവാ ഏജാനുഗോ അനിബ്ബുതോ ഗിദ്ധോ ബാലപുഥുജ്ജനോ ധമ്മസഭാവതോ യത്തകം ദൂരേ, തസ്സ സോ ദൂരഭാവോ പസ്സ, വത്തുമ്പി ന സുകരന്തി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

''നഭഞ്ച ദൂരേ പഥവീ ച ദൂരേ,
പാരം സമുദ്ദസ്സ തഥാഹു ദൂരേ;
തതോ ഹവേ ദൂരതരം വദന്തി,
സതഞ്ച ധമ്മോ അസതഞ്ച രാജാ''തി. (അ॰ നി॰ ൪.൪൭; ജാ॰
൨.൨൧.൪൧൪);

ധമ്മമഭിഞ്ഞായാതി ചതുസച്ചധമ്മം അഭിഞ്ഞായ അഞ്ഞായ ഞാതതീരണപരിഞ്ഞാഹി യഥാരഹം പുബ്ബഭാഗേ ജാനിത്വാ. **ധമ്മമഞ്ഞായാ**തി തമേവ ധമ്മം അപരഭാഗേ മഗ്ഗഞാണേന പരിഞ്ഞാദിവസേന യഥാമരിയാദം ജാനിത്വാ. **പണ്ഡിതോ**തി പടിവേധബാഹുസച്ചേന പണ്ഡിതോ. **രഹദോവ നിവാതേ ചാ**തി നിവാതട്ഠാനേ രഹദോ വിയ **അനേജോ** കിലേസചലനരഹിതോ ഉപസമ്മതി, യഥാ സോ രഹദോ നിവാതട്ഠാനേ വാതേന അനബ്ഭാഹതോ സന്നിസിന്നോവ ഹോതി, ഏവം അയമ്പി സബ്ബഥാപി പടിപ്പസ്സദ്ധകിലേസോ കിലേസചലനരഹിതോ അരഹത്തഫലസമാധിനാ

വൂപസമ്മതി, സബ്ബകാലം ഉപസന്തസഭാവോവ ഹോതി. **അനേജോതി** സോ ഏവം അനേജാദിസഭാവോ അരഹാ അനേജാദിസഭാവസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഓകാസതോ ദൂരേപി സമാനോ ധമ്മസഭാവതോ അദൂരേ സന്തികേ ഏവാതി.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അഗ്ഗിസുത്തവണ്ണനാ

൯൩. ചതുത്ഥേ അനുദഹനട്ഠേന അഗ്ഗി, രാഗോ ഏവ അഗ്ഗി രാഗഗ്ഗി. രാഗോ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനോ സത്തേ അനുദഹതി ഝാപേതി, തസ്മാ "അഗ്ഗീ"തി വുച്ചതി. ഇതരേസുപി ദ്വീസു ഏസേവ നയോ. തത്ഥ യഥാ അഗ്ഗി യദേവ ഇന്ധനം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജതി, തം നിദഹതി, മഹാപരിളാഹോ ച ഹോതി, ഏവമിമേപി രാഗാദയോ യസ്മിം സന്താനേ സയം ഉപ്പന്നാ, തം നിദഹന്തി, മഹാപരിളാഹാ ച ഹോന്തി ദുന്നിബ്ബാപയാ. തേസു രാഗപരിളാഹേന സന്തത്തഹദയാനം ഇച്ഛിതാലാഭദുക്ഖേന മരണപ്പത്താനം സത്താനം പമാണം നത്ഥി. അയം താവ രാഗസ്സ അനുദഹനതാ. ദോസസ്സ പന അനുദഹനതായ വിസേസതോ മനോപദോസികാ ദേവാ, മോഹസ്സ അനുദഹനതായ ഖിഡ്ഡാപദോസികാ ദേവാ ച നിദസ്സനം. മോഹവസേന ഹി തേസം സതിസമ്മോസോ ഹോതി, തസ്മാ ഖിഡ്ഡാവസേന ആഹാരവേലം അതിവത്തേന്താ കാലം കരോന്തി. അയം താവ രാഗാദീനം ദിട്ഠധമ്മികോ അനുദഹനഭാവോ. സമ്പരായികോ പന നിരയാദീസു നിബ്ബത്താപനവസേന ഘോരതരോ ദുരധിവാസോ ച. അയഞ്ച അത്ഥോ ആദിത്തപരിയായേന വിഭാവേതബ്ബോ.

ഗാഥാസു **കാമേസു മുച്ഛിതേതി** വത്ഥുകാമേസു പാതബ്യതാവസേന മുച്ഛം ബാല്യം പമാദം മിച്ഛാചാരം ആപന്നേ. **ബ്യാപന്നേതി** ബ്യാപന്നചിത്തേ ദഹതീതി സമ്ബന്ധോ. **നരേ പാണാതിപാതിനോതി** ഇദം ദോസഗ്ഗിസ്സ. **അരിയധമ്മേ അകോവിദേതി** യേ ഖന്ധായതനാദീസു സബ്ബേന സബ്ബം ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛായ മനസികാരരഹിതാ അരിയധമ്മസ്സ അകുസലാ, തേ സമ്മോഹേന അഭിഭൂതാ വിസേസേന സമ്മൂള്ഹാ നാമാതി വുത്താ. **ഏതേ അഗ്ഗീ അജാനന്താതി** "ഏതേ രാഗഗ്ഗിആദയോ ഇധ ചേവ സമ്പരായേ ച അനുദഹന്തീ"തി അജാനന്ത്താ ആ പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പഹാനാഭിസമയവസേന ച അപ്പടിവിജ്ഝന്താ. **സക്കായാഭിരതാതി** സക്കായേ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകേ തണ്ഹാദിട്ഠിമാനനന്ദനാഭിരതാ. **വഡ്ഢയന്തീതി** പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനേന വഡ്ഢയന്തി ആചിനന്തി. **നിരയന്തി** അട്ഠവിധം മഹാനിരയം, സോളസവിധം ഉസ്സദനിരയന്തി സബ്ബമ്പി നിരയം. **തിരച്ഛാനഞ്ച യോനിയോതി** തിരച്ഛാനയോനിയോ ച. **അസുരന്തി** അസുരകായം പേത്തിവിസയഞ്ച വഡ്ഢയന്തീതി സമ്ബന്ധോ.

ഏത്താവതാ രാഗഗ്ഗിആദീനം ഇധ ചേവ സമ്പരായേ ച അനുദഹനഭാവദസ്സനമുഖേന വട്ടം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി നേസം നിബ്ബാപനേന വിവട്ടം ദസ്സേതും **"യേ ച രത്തിന്ദിവാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യുത്താതി** ഭാവനാനുയോഗവസേന യുത്താ. കത്ഥ? **സമ്മാസമ്ബുദ്ധസാസനേ.** തേന അഞ്ഞസാസനേ രാഗഗ്ഗിആദീനം നിബ്ബാപനാഭാവം ദസ്സേതി. തഥാ ഹി അനഞ്ഞസാധാരണം തേസം നിബ്ബാപനവിധിം അസുഭകമ്മട്ഠാനം സങ്ഖേപേനേവ ദസ്സേന്തോ -

“തേ നിബ്ബാപേന്തി രാഗഗ്ഗിം, നിച്ചം അസുഭസഞ്ഞിനോ;
ദോസഗ്ഗിം പന മേത്തായ, നിബ്ബാപേന്തി നരുത്തമാ;
മോഹഗ്ഗിം പന പഞ്ഞായ, യായം നിബ്ബേധഗാമിനീ”തി. -

ആഹ . തത്ഥ **അസുഭസഞ്ഞിനോ**തി ദ്വത്തിംസാകാരവസേന ചേവ ഉദ്ധുമാതകാദിവസേന ച അസുഭഭാവനാനുയോഗേന അസുഭസഞ്ഞിനോ. **മേത്തായാ**തി “സോ മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ”തി (അം॰ നി॰ ൩.൬൪, ൬൬) വുത്തായ മേത്താഭാവനായ. ഏത്ഥ ച അസുഭജ്ഝാനഞ്ച പാദകം കത്വാ നിബ്ബത്തിതഅനാഗാമിമഗ്ഗേന രാഗഗ്ഗിദോസഗ്ഗീനം നിബ്ബാപനം വേദിതബ്ബം. **പഞ്ഞായാ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ. തേനേവാഹ “യായം നിബ്ബേധഗാമിനീ”തി. സാ ഹി കിലേസക്ഖന്ധം വിനിവിജ്ഝന്തീ ഗച്ഛതി പവത്തതീതി **നിബ്ബേധഗാമിനീ**തി വുച്ചതി. **അസേസം പരിനിബ്ബന്തീ**തി അരഹത്തമഗ്ഗേന അസേസം രാഗഗ്ഗിആദിം നിബ്ബാപേത്വാ സഉപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ ഠിതാ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തിയാ **നിപകാ** പുബ്ബേവ സമ്മപ്പധാനേന സബ്ബസോ കോസജ്ജസ്സ സുപ്പഹീനത്താ ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനേന അകിലാസുഭാവേന ച **രത്തിന്ദിവമതന്ദിതാ** ചരിമകചിത്തനിരോധേന അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ അസേസം പരിനിബ്ബന്തി. തതോ ച **അസേസം** നിസ്സേസം **വട്ടദുക്ഖം അച്ചഗും** അതിക്കമിംസു.

ഏവം യേ രാഗഗ്ഗിആദികേ നിബ്ബാപേന്തി, തേസം അനുപാദിസേസനിബ്ബാനേന നിബ്ബുതിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പടിവിദ്ധഗുണേഹി ഥോമേന്തോ ഓസാനഗാഥമാഹ. തത്ഥ **അരിയദ്ദസാ**തി അരിയേഹി ബുദ്ധാദീഹി പസ്സിതബ്ബം കിലേസേഹി വാ ആരകത്താ അരിയം നിബ്ബാനം, അരിയം ചതുസച്ചമേവ വാ ദിട്ഠവന്തോതി അരിയദ്ദസാ. വേദസ്സ മഗ്ഗഞാണസ്സ, തേന വാ വേദേന സംസാരസ്സ പരിയോസാനം ഗതാതി **വേദഗുനോ. സമ്മദഞ്ഞായാ**തി സമ്മദേവ സബ്ബം ആജാനിതബ്ബം കുസലാദിം ഖന്ധാദിഞ്ച ജാനിത്വാ. സേസം വുത്തനയമേവ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഉപപരിക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൩൪. പഞ്ചമേ **തഥാ തഥാ**തി തേന തേന പകാരേന. **ഉപപരിക്ഖേയ്യാ**തി വീമംസേയ്യ പരിതുലേയ്യ സമ്മസേയ്യ വാ. **യഥാ യഥാസ്സ ഉപപരിക്ഖതോ**തി യഥാ യഥാ അസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഉപപരിക്ഖന്തസ്സ. **ബഹിദ്ധാ ചസ്സ വിഞ്ഞാണം അവിക്ഖിത്തം അവിസട**ന്തി ബഹിദ്ധാ രൂപാദിആരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജനകവിക്ഖേപാഭാവതോ അവിക്ഖിത്തം സമാഹിതം, തതോ ഏവ അവിസടം സിയാ . ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഭിക്ഖവേ, യേന യേന പകാരേന ഇമസ്സ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഉപപരിക്ഖതോ സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തസ്സ പുബ്ബേ സമാഹിതാകാരസല്ലക്ഖണവസേന സമഥനിമിത്തം ഗഹേത്വാ സക്കച്ചം നിരന്തരം സമ്മസനഞാണം പവത്തേന്തസ്സ അത്തനോ വിപസ്സനാചിത്തം കമ്മട്ഠാനതോ ബഹിദ്ധാ രൂപാദിആരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജനകം ന സിയാ, അച്ചാരദ്ധവീരിയതായ ഉദ്ധച്ചപക്ഖിയം ന സിയാ, തേന തേന പകാരേന ഭിക്ഖു ഉപപരിക്ഖേയ്യ പരിതുലേയ്യാതി. **അജ്ഝത്തം അസണ്ഠിത**ന്തി യസ്മാ വീരിയേ മന്ദം വഹന്തേ സമാധിസ്സ ബലവഭാവതോ

കോസജ്ജാഭിഭവേന അജ്ഝത്തം ഗോചരജ്ഝത്തസങ്ഖാതേ കമ്മട്ഠാനാരമ്മണേ സങ്കോചവസേന ഠിതത്താ സണ്ഠിതം നാമ ഹോതി, വീരിയസമതായ പന യോജിതായ അസണ്ഠിതം ഹോതി വീഥിം പടിപന്നം. തസ്മാ യഥാ യഥാസ്സ ഉപപരിക്ഖതോ വിഞ്ഞാണം അജ്ഝത്തം അസണ്ഠിതം അസ്സ, വീഥിപടിപന്നം സിയാ, തഥാ തഥാ ഉപപരിക്ഖേയ്യ. **അനുപാദായ ന പരിതസ്സേയ്യാ**തി യഥാ യഥാസ്സ ഉപപരിക്ഖതോ "ഏതം മമ, ഏസോ മേ അത്താ"തി തണ്ഹാദിട്ഠിഗ്ഗാഹവസേന രൂപാദീസു കഞ്ചി സങ്ഖാരം അഗ്ഗഹേത്വാ തതോ ഏവ തണ്ഹാദിട്ഠിഗ്ഗാഹവസേന ന പരിതസ്സേയ്യ, തഥാ തഥാ ഉപപരിക്ഖേയ്യാതി സമ്ബന്ധോ. കഥം പന ഉപപരിക്ഖതോ തിവിധമ്പേതം സിയാതി? ഉദ്ധച്ചപക്ഖിയേ കോസജ്ജപക്ഖിയേ ച ധമ്മേ വജ്ജേന്തോ വീരിയസമതം യോജേത്വാ പുബ്ബേവ വിപസ്സനുപക്കിലേസേഹി ചിത്തം വിസോധേത്വാ യഥാ സമ്മദേവ വിപസ്സനാഞാണം വിപസ്സനാവീഥിം പടിപജ്ജതി, തഥാ സമ്മസതോ.

ഇതി ഭഗവാ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനികസ്സ ഭിക്ഖുനോ അനുക്കമേന പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ ആരദ്ധായ അച്ചാരദ്ധവീരിയഅതിസിഥിലവീരിയവിപസ്സനുപക്കിലേസേഹി ചിത്തസ്സ വിസോധനൂപായം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തഥാ വിസോധിതേ വിപസ്സനാഞാണേ ന ചിരസ്സേവ വിപസ്സനം മഗ്ഗേന ഘടേത്വാ സകലവട്ടദുക്ഖസമതിക്കമായ സംവത്തന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"ബഹിദ്ധാ, ഭിക്ഖവേ , വിഞ്ഞാണേ"**തിആദിമാഹ, തം വുത്തനയമേവ. യം പന വുത്തം - **"ആയതിം ജാതിജരാമരണദുക്ഖസമുദയസമ്ഭവോ ന ഹോതീ"**തി, തസ്സത്ഥോ - ഏവം വിപസ്സനം മഗ്ഗേന ഘടേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാ അഗ്ഗമഗ്ഗേന അനവസേസതോ കിലേസേസു ഖീണേസു ആയതിം അനാഗതേ ജാതിജരാമരണസകലവട്ടദുക്ഖസമുദയസങ്ഖാതോ സമ്ഭവോ ഉപ്പാദോ ച ന ഹോതി, ജാതിസങ്ഖാതോ വാ ദുക്ഖസമുദയോ ജരാമരണസങ്ഖാതോ ദുക്ഖസമ്ഭവോ ച ന ഹോതി.

ഗാഥായം **സത്തസങ്ഗപ്പഹീനസ്സാ**തി തണ്ഹാസങ്ഗോ, ദിട്ഠിസങ്ഗോ, മാനസങ്ഗോ, കോധസങ്ഗോ, അവിജ്ജാസങ്ഗോ, കിലേസസങ്ഗോ, ദുച്ചരിതസങ്ഗോതി ഇമേസം സത്തന്നം സങ്ഗാനം പഹീനത്താ സത്തസങ്ഗപ്പഹീനസ്സ. കേചി പന "സത്താനുസയാ ഏവ സത്ത സങ്ഗാ"തി വദന്തി. **നേത്തിച്ഛിന്നസ്സാ**തി ഛിന്നഭവനേത്തികസ്സ . **വിക്ഖീണോ ജാതിസംസാരോ**തി പുനപ്പുനം ജായനവസേന പവത്തിയാ ജാതിഹേതുകത്താ ച ജാതിഭൂതോ സംസാരോതി ജാതിസംസാരോ, സോ ഭവനേത്തിയാ ഛിന്നത്താ വിക്ഖീണോ പരിക്ഖീണോ, തതോ ഏവ **നത്ഥി തസ്സ പുനബ്ഭവോ**തി.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. കാമൂപപത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൯൫. ഛട്ഠേ **കാമൂപപത്തിയോ**തി കാമപടിലാഭാ കാമപടിസേവനാ വാ. **പച്ചുപട്ഠിതകാമാ**തി നിബദ്ധകാമാ നിബദ്ധാരമ്മണാ യഥാ തം മനുസ്സാ. മനുസ്സാ ഹി നിബദ്ധവത്ഥുസ്മിം വസം വത്തേന്തി. യത്ഥ പടിബദ്ധചിത്താ ഹോന്തി, സതമ്പി സഹസ്സമ്പി ദത്വാ തമേവ മാതുഗാമം ആനേത്വാ നിബദ്ധഭോഗം ഭുഞ്ജന്തി. ഏകച്ചേ ച ദേവാ. ചാതുമഹാരാജികതോ പട്ഠായ ഹി

ചതുദേവലോകവാസിനോ നിബദ്ധവത്ഥുസ്മിംയേവ വസം വത്തേന്തി. പഞ്ചസിഖവത്ഥു ചേത്ഥ നിദസ്സനം. തഥാ ഏകച്ചേ ആപായികേ നേരയികേ ഠപേത്വാ സേസഅപായസത്താപി നിബദ്ധവത്ഥുസ്മിംയേവ വസം വത്തേന്തി. മച്ഛാ ഹി അത്തനോ മച്ഛിയാ, കച്ഛപോ കച്ഛപിയാതി ഏവം സബ്ബേപി തിരച്ഛാനാ പേതാ വിനിപാതികാ ച. തസ്മാ നേരയികേ ഠപേത്വാ സേസഅപായസത്തേ ഉപാദായ യാവ തുസിതകായാ ഇമേ സത്താ പച്ചുപട്ഠിതകാമാ നാമ, **നിമ്മാനരതിനോ**തി സയം നിമ്മിതേ നിമ്മാനേ രതി ഏതേസന്തി നിമ്മാനരതിനോ. തേ ഹി നീലപീതാദിവസേന യാദിസം യാദിസം രൂപം ഇച്ഛന്തി, താദിസം താദിസം നിമ്മിനിത്വാ രമന്തി ആയസ്മതോ അനുരുദ്ധസ്സ പുരതോ മനാപകായികാ ദേവതാ വിയ. **പരനിമ്മിതവസവത്തിനോ**തി പരേഹി നിമ്മിതേ കാമേ വസം വത്തേന്തീതി പരനിമ്മിതവസവത്തിനോ. തേസഞ്ഹി മനം ഞത്വാ പരേ യഥാരുചിതം കാമഭോഗം നിമ്മിനന്തി, തേ തത്ഥ വസം വത്തേന്തി. കഥം തേ പരസ്സ മനം ജാനന്തീതി? പകതിസേവനാവസേന. യഥാ ഹി കുസലോ സൂദോ രഞ്ഞോ ഭുഞ്ജന്തസ്സ യം യം രുച്ചതി, തം തം ജാനാതി, ഏവം പകതിയാ അഭിരുചിതാരമ്മണം ഞത്വാ താദിസേയേവ നിമ്മിനന്തി, തേ തത്ഥ വസം വത്തേന്തി, മേഥുനസേവനാദിവസേന കാമേ പരിഭുഞ്ജന്തി. കേചി പന "ഹസിതമത്തേന ഓലോകിതമത്തേന ആലിങ്ഗിതമത്തേന ഹത്ഥഗ്ഗഹണമത്തേന ച തേസം കാമകിച്ചം ഇജ്ഝതീ"തി വദന്തി, തം അട്ഠകഥായം "ഏതം പന നത്ഥീ"തി പടിക്ഖിത്തം. ന ഹി കായേന അഫുസന്തസ്സ ഫോട്ഠബ്ബം കാമകിച്ചം സാധേതി. ഛന്നമ്പി കാമാവചരദേവാനം കാമാ പാകതികാ ഏവ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ഛ ഏതേ കാമാവചരാ, സബ്ബകാമസമിദ്ധിനോ;
> സബ്ബേസം ഏകസങ്ഖാതം, ആയു ഭവതി കിത്തക"ന്തി. (വിഭ॰ ൧൦൨൩);

ഗാഥാസു **യേ ചഞ്ഞേ**തി യേ യഥാവുത്തദേവേഹി അഞ്ഞേ ച കാമഭോഗിനോ മനുസ്സാ ചേവ ഏകച്ചേ അപായൂപഗാ ച സബ്ബേ തേ. **ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവ**ന്തി ഇമം യഥാപടിലദ്ധത്തഭാവഞ്ചേവ, ഉപപത്തിഭവന്തരസങ്ഖാതം ഇതോ അഞ്ഞഥാഭാവഞ്ചാതി ദ്വിപ്പഭേദം സംസാരം **നാതിവത്തരേ** ന അതിക്കമന്തി. **സബ്ബേ പരിച്ചജേ കാമേ**തി ദിബ്ബാദിഭേദേ സബ്ബേപി കാമേ വത്ഥുകാമേ ച കിലേസകാമേ ച പരിച്ചജേയ്യ. കിലേസകാമേ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പജഹന്തോയേവ ഹി വത്ഥുകാമേ പരിച്ചജതി നാമ. **പിയരൂപസാതഗധിത**ന്തി പിയരൂപേസു രൂപാദീസു സുഖവേദനസ്സാദേന ഗധിതം ഗിദ്ധം. **ഛേത്വാ സോതം ദുരച്ചയ**ന്തി അഞ്ഞേഹി ദുരച്ചയം ദുരതിക്കമം തണ്ഹാസോതം അരഹത്തമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്ദിത്വാ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവാതി.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കാമയോഗസുത്തവണ്ണനാ

൯൬. സത്തമേ **കാമയോഗയുത്തോ**തി പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ കാമയോഗോ, തേന യുത്തോ കാമയോഗയുത്തോ, അസമുച്ഛിന്നകാമരാഗസ്സേതം അധിവചനം. രൂപാരൂപഭവേസു ഛന്ദരാഗോ ഭവയോഗോ, തഥാ ഝാനനികന്തി സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ ച രാഗോ, തേന യുത്തോ **ഭവയോഗയുത്തോ,**

അപ്പഹീനഭവരാഗോതി അത്ഥോ. **ആഗാമീ**തി ബ്രഹ്മലോകേ ഠിതോപി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഇമം മനുസ്സലോകം ആഗമനസീലോ. തേനേവാഹ **"ആഗന്താ ഇത്ഥത്ത"**ന്തി. മനുസ്സത്തഭാവസങ്ഖാതം ഇത്ഥഭാവം ആഗമനധമ്മോ , മനുസ്സേസു ഉപപജ്ജനസീലോതി അത്ഥോ. കാമഞ്ചേത്ഥ കാമയോഗോ ഇത്ഥത്തം ആഗമനസ്സ കാരണം. യോ പന കാമയോഗയുത്തോ, സോ ഏകന്തേന ഭവയോഗയുത്തോപി ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം "കാമയോഗയുത്തോ, ഭിക്ഖവേ, ഭവയോഗയുത്തോ"തി ഉഭയമ്പി ഏകജ്ഝം കത്വാ വുത്തം.

കാമയോഗവിസംയുത്തോതി ഏത്ഥ അസുഭജ്ഝാനമ്പി കാമയോഗവിസംയോഗോ, തം പാദകം കത്വാ അധിഗതോ അനാഗാമിമഗ്ഗോ ഏകന്തേനേവ കാമയോഗവിസംയോഗോ നാമ, തസ്മാ തതിയമഗ്ഗഫലേ ഠിതോ അരിയപുഗ്ഗലോ "കാമയോഗവിസംയുത്തോ"തി വുത്തോ. യസ്മാ പന രൂപാരൂപഭവേസു ഛന്ദരാഗോ അനാഗാമിമഗ്ഗേന ന പഹീയതി, തസ്മാ സോ അപ്പഹീനഭവയോഗത്താ "ഭവയോഗയുത്തോ"തി വുത്തോ. **അനാഗാമീ**തി കാമലോകം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന അനാഗമനതോ അനാഗാമീ. കാമയോഗവിസംയോഗവസേനേവ ഹി സദ്ധിം അനവസേസഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനസമുഗ്ഘാതേന അജ്ഝത്തസംയോജനാഭാവസിദ്ധിതോ ഇത്ഥത്തം അനാഗന്ത്വാ ഹോതി, തത്ഥ പരിനിബ്ബായീ അനാവത്തിധമ്മോ. യസ്സ പന അനവസേസം ഭവയോഗോ പഹീനോ, തസ്സ അവിജ്ജായോഗാദിഅവസിട്ഠകിലേസാപി തദേകട്ഠഭാവതോ പഹീനാ ഏവ ഹോന്തീതി , സോ പരിക്ഖീണഭവസംയോജനോ "അരഹം ഖീണാസവോ"തി വുച്ചതി. തേന വുത്തം "കാമയോഗവിസംയുത്തോ, ഭിക്ഖവേ, ഭവയോഗവിസംയുത്തോ അരഹം ഹോതി ഖീണാസവോ"തി. ഏത്ഥ ച കാമയോഗവിസംയോഗോ അനാഗാമീ ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ സുഖദുക്ഖസോമനസ്സദോമനസ്സപ്പഹാനം വിയ, തതിയമഗ്ഗസ്സ ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസസംയോജനപരിക്ഖയോ വിയ ച ചതുത്ഥമഗ്ഗസ്സ വണ്ണഭണനത്ഥം വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. പഠമപദേന സോതാപന്നസകദാഗാമീഹി സദ്ധിം സബ്ബോ പുഥുജ്ജനോ ഗഹിതോ, ദുതിയപദേന പന സബ്ബോ അനാഗാമീ, തതിയപദേന അരഹാതി അരഹത്തനികൂടേന ദേസനം നിട്ഠാപേസി.

ഗാഥാസു **ഉഭയ**ന്തി ഉഭയേന, കാമയോഗേന, ഭവയോഗേന ച സംയുത്താതി അത്ഥോ. **സത്താ ഗച്ഛന്തി സംസാര**ന്തി പുഥുജ്ജനാ സോതാപന്നാ സകദാഗാമിനോതി ഇമേ തിവിധാ സത്താ കാമയോഗഭവയോഗാനം അപ്പഹീനത്താ ഗച്ഛന്തി സംസാരന്തി. തതോ ഏവ ജാതിമരണഗാമിനോ ഹോന്തി. ഏത്ഥ ഏകബീജീ, കോലംകോലോ, സത്തക്ഖത്തുപരമോതി തീസു സോതാപന്നേസു സബ്ബമുദു സത്തക്ഖത്തുപരമോ, സോ അട്ഠമം ഭവം ന നിബ്ബത്തേതി, അത്തനോ പരിച്ഛിന്നജാതിവസേന പന സംസരതി, തഥാ ഇതരേപി. സകദാഗാമീസുപി യോ ഇധ സകദാഗാമിമഗ്ഗം പത്വാ ദേവലോകേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പുന ഇധ നിബ്ബത്തതി, സോ അത്തനോ പരിച്ഛിന്നജാതിവസേനേവ സംസരതി. യേ പന സകദാഗാമിനോ വോമിസ്സകനയേന വിനാ തത്ഥ തത്ഥ ദേവേസുയേവ മനുസ്സേസുയേവ വാ നിബ്ബത്തന്തി, തേ ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമായ യാവ ഇന്ദ്രിയപരിപാകാ പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനതോ സംസരന്തിയേവ. പുഥുജ്ജനേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി സബ്ബഭവസംയോജനാനം അപരിക്ഖീണത്താ. തേന വുത്തം -

“കാമയോഗേന സംയുത്താ, ഭവയോഗേന ചൂഭയം;
സത്താ ഗച്ഛന്തി സംസാരം, ജാതിമരണഗാമിനോ”തി.

കാമേ പഹന്ത്വാനാതി കാമരാഗസങ്ഖാതേ കിലേസകാമേ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പജഹിത്വാ. **ഛിന്നസംസയാ**തി സമുച്ഛിന്നകങ്ഖാ, തഞ്ച ഖോ സോതാപത്തിമഗ്ഗേനേവ. വണ്ണഭണനത്ഥം പന ചതുത്ഥമഗ്ഗസ്സ ഏവം വുത്തം. അരഹന്തോ ഹി ഇധ “ഛിന്നസംസയാ”തി അധിപ്പേതാ. തേനേവാഹ **“ഖീണമാനപുനബ്ഭവാ”**തി. സബ്ബസോ ഖീണോ നവവിധോപി മാനോ ആയതിം പുനബ്ഭവോ ച ഏതേസന്തി ഖീണമാനപുനബ്ഭവാ. മാനഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ തദേകട്ഠതായ ലക്ഖണവസേന വാ സബ്ബോ ചതുത്ഥമഗ്ഗവജ്ഝോ കിലേസോ ഗഹിതോതി. ഖീണമാനതായ ച സഉപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതു വുത്താ ഹോതി, ഖീണപുനബ്ഭവതായ അനുപാദിസേസാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കല്യാണസീലസുത്തവണ്ണനാ

൯൭. അട്ഠമേ **കല്യാണസീലോ**തി സുന്ദരസീലോ, പസത്ഥസീലോ, പരിപുണ്ണസീലോ. തത്ഥ സീലപാരിപൂരീ ദ്വീഹി കാരണേഹി ഹോതി സമ്മദേവ സീലവിപത്തിയാ ആദീനവദസ്സനേന, സീലസമ്പത്തിയാ ച ആനിസംസദസ്സനേന. ഇധ പന സബ്ബപരിബന്ധവിപ്പമുത്തസ്സ സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണസ്സ മഗ്ഗസീലസ്സ ഫലസീലസ്സ ച വസേന കല്യാണതാ വേദിതബ്ബാ. **കല്യാണധമ്മോ**തി സബ്ബേ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ അധിപ്പേതാ, തസ്മാ കല്യാണാ സതിപട്ഠാനാദിബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ഏതസ്സാതി കല്യാണധമ്മോ. **കല്യാണപഞ്ഞോ**തി ച മഗ്ഗഫലപഞ്ഞാവസേനേവ കല്യാണപഞ്ഞോ. ലോകുത്തരാ ഏവ ഹി സീലാദിധമ്മാ ഏകന്തകല്യാണാ നാമ അകുപ്പസഭാവത്താ. കേചി പന “ചതുപാരിസുദ്ധിസീലവസേന കല്യാണസീലോ, വിപസ്സനാമഗ്ഗധമ്മവസേന കല്യാണധമ്മോ, മഗ്ഗഫലപഞ്ഞാവസേന കല്യാണപഞ്ഞോ”തി വദന്തി. അസേക്ഖാ ഏവ തേ സീലധമ്മപഞ്ഞാതി ഏകേ. അപരേ പന ഭണന്തി - സോതാപന്നസകദാഗാമീനം മഗ്ഗഫലസീലം കല്യാണസീലം നാമ, തസ്മാ “കല്യാണസീലോ”തി ഇമിനാ സോതാപന്നോ സകദാഗാമീ ച ഗഹിതാ ഹോന്തി. തേ ഹി സീലേസു പരിപൂരകാരിനോ നാമ. അനാഗാമിമഗ്ഗഫലധമ്മാ അഗ്ഗമഗ്ഗധമ്മാ ച കല്യാണധമ്മാ നാമ. തത്ഥ ഹി ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി. തസ്മാ “കല്യാണധമ്മോ”തി ഇമിനാ തതിയമഗ്ഗട്ഠതോ പട്ഠായ തയോ അരിയാ ഗഹിതാ ഹോന്തി. പഞ്ഞാകിച്ചസ്സ മത്ഥകപ്പത്തിയാ അഗ്ഗഫലേ പഞ്ഞാ കല്യാണപഞ്ഞാ നാമ, തസ്മാ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തോ അരഹാ “കല്യാണപഞ്ഞോ”തി വുത്തോ. ഏവമേവ പുഗ്ഗലാ ഗഹിതാ ഹോന്തീതി. കിം ഇമിനാ പപഞ്ചേന? അഗ്ഗമഗ്ഗഫലധമ്മാ ഇധ കല്യാണസീലാദയോ വുത്താതി അയമമ്ഹാകം ഖന്തി. ധമ്മവിഭാഗേന ഹി അയം പുഗ്ഗലവിഭാഗോ, ന ധമ്മവിഭാഗോതി.

കേവലീതി ഏത്ഥ കേവലം വുച്ചതി കേനചി അവോമിസ്സകതായ സബ്ബസങ്ഖതവിവിത്തം നിബ്ബാനം, തസ്സ അധിഗതത്താ അരഹാ കേവലീ. അഥ വാ പഹാനഭാവനാപാരിപൂരിയാ പരിയോസാനഅനവജ്ജധമ്മപാരിപൂരിയാ ച കല്യാണകട്ഠേന അബ്യാസേകസുഖതായ ച കേവലം അരഹത്തം, തദധിഗമേന കേവലീ ഖീണാസവോ. മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയവാസം വസിത്വാ

പരിയോസാപേത്വാ ഠിതോതി **വുസിതവാ**. ഉത്തമേഹി അഗ്ഗഭൂതേഹി വാ അസേക്ഖധമ്മേഹി സമന്നാഗതത്താ **“ഉത്തമപുരിസോ”**തി വുച്ചതി.

സീലവാതി എത്ഥ കേനട്ഠേന സീലം? സീലനട്ഠേന സീലം. കിമിദം സീലനം നാമ? സമാധാനം, സുസീല്യവസേന കായകമ്മാദീനം അവിപ്പകിണ്ണതാതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഉപധാരണം, ഝാനാദികുസലധമ്മാനം പതിട്ഠാനവസേന ആധാരഭാവോതി അത്ഥോ. തസ്മാ സീലതി, സീലേതീതി വാ സീലം. അയം താവ സദ്ദലക്ഖണനയേന സീലട്ഠോ. അപരേ പന “സിരട്ഠോ സീലട്ഠോ, സീതലട്ഠോ സീലട്ഠോ, സിവട്ഠോ സീലട്ഠോ”തി നിരുത്തിനയേന അത്ഥം വണ്ണയന്തി. തയിദം പാരിപൂരിതോ അതിസയതോ വാ സീലം അസ്സ അത്ഥീതി **സീലവാ,** ചതുപാരിസുദ്ധിസീലവസേന സീലസമ്പന്നോതി അത്ഥോ. തത്ഥ യം ജേട്ഠകസീലം , തം വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സേതും **“പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ”**തിആദി വുത്തന്തി ഏകച്ചാനം ആചരിയാനം അധിപ്പായോ.

അപരേന പന ഭണന്തി - ഉഭയത്ഥാപി പാതിമോക്ഖസംവരോ ഭഗവതാ വുത്തോ. പാതിമോക്ഖസംവരോ ഏവ ഹി സീലം, ഇതരേസു ഇന്ദ്രിയസംവരോ ഛദ്വാരരക്ഖണമത്തമേവ, ആജീവപാരിസുദ്ധി ധമ്മേന പച്ചയുപ്പാദനമത്തമേവ, പച്ചയസന്നിസ്സിതം പടിലദ്ധപച്ചയേ “ഇദമത്ഥ”ന്തി പച്ചവേക്ഖിത്വാ പരിഭുഞ്ജനമത്തമേവ. നിപ്പരിയായേന പാതിമോക്ഖസംവരോവ സീലം. യസ്സ സോ ഭിന്നോ, സോ സീസച്ഛിന്നോ പുരിസോ വിയ ഹത്ഥപാദേ “സേസാനി രക്ഖിസ്സതീ”തി ന വത്തബ്ബോ. യസ്സ പന സോ അരോഗോ, അച്ഛിന്നസീസോ വിയ പുരിസോ, താനി പുന പാകതികാനി കത്വാ രക്ഖിതും സക്കോതി. തസ്മാ **സീലവാ**തി ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസീലമേവ ഉദ്ദിസിത്വാ തം വിത്ഥാരേതും **“പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ”**തിആദി വുത്തന്തി.

തത്ഥ **പാതിമോക്ഖ**ന്തി സിക്ഖാപദസീലം. തഞ്ഹി യോ നം പാതി രക്ഖതി, തം മോക്ഖേതി മോചേതി ആപായികാദീഹി ദുക്ഖേഹീതി പാതിമോക്ഖം. സംവരണം സംവരോ, കായവാചാഹി അവീതിക്കമോ. പാതിമോക്ഖമേവ സംവരോ പാതിമോക്ഖസംവരോ, തേന സംവുതോ പിഹിതകായവാചോതി **പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ**. ഇദമസ്സ തസ്മിം സീലേ പതിട്ഠിതഭാവപരിദീപനം. **വിഹരതീ**തി തദനുരൂപവിഹാരസമങ്ഗിഭാവപരിദീപനം. **ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ**തി ഹേട്ഠാ പാതിമോക്ഖസംവരസ്സ, ഉപരി വിസേസാനുയോഗസ്സ ച ഉപകാരകധമ്മപരിദീപനം. **അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീ**തി പാതിമോക്ഖസീലതോ അചവനധമ്മതാപരിദീപനം. **സമാദായാ**തി സിക്ഖാപദാനം അനവസേസതോ ആദാനപരിദീപനം. **സിക്ഖതീ**തി സിക്ഖായ സമങ്ഗിഭാവപരിദീപനം. **സിക്ഖാപദേസൂ**തി സിക്ഖിതബ്ബധമ്മപരിദീപനം.

അപരോ നയോ - കിലേസാനം ബലവഭാവതോ പാപകിരിയായ സുകരഭാവതോ പുഞ്ഞകിരിയായ ച ദുക്കരഭാവതോ ബഹുക്ഖത്തും അപായേസു പതനസീലോതി പാതീ, പുഥുജ്ജനോ. അനിച്ചതായ വാ ഭവാദീസു കമ്മവേഗക്ഖിത്തോ ഘടിയന്തം വിയ അനവട്ഠാനേന പരിബ്ഭമനതോ ഗമനസീലോതി പാതീ, മരണവസേന വാ തമ്ഹി തമ്ഹി സത്തനികായേ അത്തഭാവസ്സ പാതനസീലോതി പാതീ, സത്തസന്താനോ, ചിത്തമേവ വാ. തം

പാതിനം സംസാരദുക്ഖതോ മോക്ഖേതീതി പാതിമോക്ഖോ. ചിത്തസ്സ ഹി വിമോക്ഖേന സത്തോ വിമുത്തോ . ''ചിത്തവോദാനാ വിസുജ്ഝന്തീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦) ''അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തം വിമുത്ത''ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൩൫) ച വുത്തം. അഥ വാ അവിജ്ജാദിനാ ഹേതുനാ സംസാരേ പതതി ഗച്ഛതി പവത്തതീതി പാതി. ''അവിജ്ജാനീവരണാനം സത്താനം തണ്ഹാസംയോജനാനം സന്ധാവതം സംസരത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪; ൪.൪൨൦) ഹി വുത്തം. തസ്സ പാതിനോ സത്തസ്സ തണ്ഹാദിസംകിലേസത്തയതോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി പാതിമോക്ഖോ. ''കണ്ഠേകാലോ''തിആദീനം വിയസ്സ സമാസസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

അഥ വാ പാതേതി വിനിപാതേതി ദുക്ഖേതി പാതി, ചിത്തം. വുത്തഞ്ഹി ''ചിത്തേന നീയതി ലോകോ, ചിത്തേന പരികസ്സതീ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൬൨). തസ്സ പാതിനോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി പാതിമോക്ഖോ. പതതി വാ ഏതേന അപായദുക്ഖേ സംസാരദുക്ഖേ ചാതി പാതി, തണ്ഹാദിസംകിലേസോ. വുത്തഞ്ഹി ''തണ്ഹാ ജനേതി പുരിസം (സം॰ നി॰ ൧.൫൫-൫൭), തണ്ഹാദുതിയോ പുരിസോ''തി (ഇതിവു॰ ൧൫, ൧൦൫; ചൂളനി॰ പാരായനാനുഗീതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൧൦൭) ച ആദി. തതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി പാതിമോക്ഖോ. അഥ വാ പതതി ഏത്ഥാതി പാതി, ഛ അജ്ഝത്തികാനി ബാഹിരാനി ച ആയതനാനി. വുത്തഞ്ഹി ''ഛസു ലോകോ സമുപ്പന്നോ, ഛസു കുബ്ബതി സന്ഥവ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൭൦). തതോ ഛഅജ്ഝത്തികബാഹിരായതനസങ്ഖാതതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി പാതിമോക്ഖോ. അഥ വാ പാതോ വിനിപാതോ അസ്സ അത്ഥീതി പാതീ, സംസാരോ. തതോ മോക്ഖോതി പാതിമോക്ഖോ. അഥ വാ സബ്ബലോകാധിപതിഭാവതോ ധമ്മിസ്സരോ ഭഗവാ പതീതി വുച്ചതി, മുച്ചതി ഏതേനാതി മോക്ഖോ, പതിനോ മോക്ഖോ തേന പഞ്ഞത്തത്താതി പതിമോക്ഖോ, പതിമോക്ഖോ ഏവ പാതിമോക്ഖോ. സബ്ബഗുണാനം വാ മൂലഭാവതോ ഉത്തമട്ഠേന പതി ച സോ യഥാവുത്തട്ഠേന മോക്ഖോ ചാതി പതിമോക്ഖോ, പതിമോക്ഖോ ഏവ പാതിമോക്ഖോ. തഥാ ഹി വുത്തം ''പാതിമോക്ഖന്തി മുഖമേതം പമുഖമേത''ന്തി (മഹാവ॰ ൧൩൫) വിത്ഥാരോ.

അഥ വാ **പ**ഇതി പകാരേ, **അതീ**തി അച്ചന്തത്ഥേ നിപാതോ. തസ്മാ പകാരേഹി അച്ചന്തം മോക്ഖേതീതി പാതിമോക്ഖോ. ഇദഞ്ഹി സീലം സയം തദങ്ഗവസേന, സമാധിസഹിതം പഞ്ഞാസഹിതഞ്ച വിക്ഖമ്ഭനവസേന സമുച്ഛേദവസേന ച അച്ചന്തം മോക്ഖേതി മോചേതീതി പാതിമോക്ഖം. പതി പതി മോക്ഖോതി വാ പതിമോക്ഖോ, തമ്ഹാ തമ്ഹാ വീതിക്കമിതബ്ബദോസതോ പതി പച്ചേകം മോക്ഖോതി അത്ഥോ. പതിമോക്ഖോ ഏവ പാതിമോക്ഖോ. മോക്ഖോതി വാ നിബ്ബാനം, തസ്സ മോക്ഖസ്സ പടിബിമ്ബഭൂതന്തി പതിമോക്ഖം. പാതിമോക്ഖസീലസംവരോ ഹി സൂരിയസ്സ അരുണുഗ്ഗമനം വിയ നിബ്ബാനസ്സ ഉദയഭൂതോ തപ്പടിഭാഗോ വിയ ഹോതി യഥാരഹം കിലേസനിബ്ബാപനതോതി പതിമോക്ഖം, പതിമോക്ഖം ഏവ പാതിമോക്ഖം. അഥ വാ മോക്ഖം പതി വത്തതി മോക്ഖാഭിമുഖന്തി പതിമോക്ഖം, പതിമോക്ഖമേവ പാതിമോക്ഖന്തി ഏവം താവേത്ഥ പാതിമോക്ഖസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സംവരതി പിദഹതി ഏതേനാതി **സംവരോ,** പാതിമോക്ഖമേവ സംവരോതി **പാതിമോക്ഖസംവരോ**. അത്ഥതോ പന തതോ തതോ വീതിക്കമിതബ്ബതോ വിരതിയോ ചേതനാ വാ, തേന പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ സമന്നാഗതോ **പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ**തി വുത്തോ. വുത്തഞ്ഹേതം വിഭങ്ഗേ -

> ''ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ ഉപഗതോ സമുപഗതോ സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോ. തേന വുച്ചതി പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ''തി (വിഭം ൫൧൧).

വിഹരതീതി ഇരിയാപഥവിഹാരേന വിഹരതി, ഇരിയതി, വത്തതി. **ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ**തി വേളുദാനാദിമിച്ഛാജീവസ്സ കായപാഗബ്ഭിയാദീനഞ്ച അകരണേന, സബ്ബസോ അനാചാരം വജ്ജേത്വാ ''കായികോ അവീതിക്കമോ, വാചസികോ അവീതിക്കമോ''തി ഏവം വുത്തഭിക്ഖുസാരുപ്പആചാരസമ്പത്തിയാ വേസിയാദിഅഗോചരം വജ്ജേത്വാ പിണ്ഡപാതാദിഅത്ഥം ഉപസങ്കമിതും യുത്തട്ഠാനസങ്ഖാതഗോചരേന ച സമ്പന്നത്താ ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ. അപിച യോ ഭിക്ഖു സത്ഥരി സഗാരവോ സപ്പതിസ്സോ സബ്രഹ്മചാരീസു സഗാരവോ സപ്പതിസ്സോ ഹിരോത്തപ്പസമ്പന്നോ സുനിവത്ഥോ സുപാരുതോ പാസാദികേന അഭിക്കന്തേന പടിക്കന്തേന ആലോകിതേന വിലോകിതേന സമിഞ്ജിതേന പസാരിതേന ഓക്ഖിത്തചക്ഖു ഇരിയാപഥസമ്പന്നോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ ജാഗരിയാനുയുത്തോ സതിസമ്പജഞ്ഞേന സമന്നാഗതോ അപ്പിച്ഛോ സന്തുട്ഠോ പവിവിത്തോ അസംസട്ഠോ ആഭിസമാചാരികേസു സക്കച്ചകാരീ ഗരുചിത്തീകാരബഹുലോ വിഹരതി, അയം വുച്ചതി ആചാരസമ്പന്നോ.

ഗോചരോ പന - ഉപനിസ്സയഗോചരോ, ആരക്ഖഗോചരോ, ഉപനിബന്ധഗോചരോതി തിവിധോ. തത്ഥ ദസകഥാവത്ഥുഗുണസമന്നാഗതോ വുത്തലക്ഖണോ കല്യാണമിത്തോ യം നിസ്സായ അസുതം സുണാതി, സുതം പരിയോദപേതി, കങ്ഖം വിതരതി, ദിട്ഠിം ഉജുകം കരോതി, ചിത്തം പസാദേതി, യസ്സ ച അനുസിക്ഖന്തോ സദ്ധായ വഡ്ഢതി, സീലേന, സുതേന, ചാഗേന, പഞ്ഞായ വഡ്ഢതി, അയം **ഉപനിസ്സയഗോചരോ**. യോ ഭിക്ഖു അന്തരഘരം പവിട്ഠോ വീഥിം പടിപന്നോ ഓക്ഖിത്തചക്ഖു യുഗമത്തദസ്സാവീ സംവുതോ ഗച്ഛതി, ന ഹത്ഥിം ഓലോകേന്തോ, ന അസ്സം, ന രഥം, ന പത്തിം, ന ഇത്ഥിം, ന പുരിസം ഓലോകേന്തോ, ന ഉദ്ധം ഓലോകേന്തോ, ന അധോ ഓലോകേന്തോ, ന ദിസാവിദിസാ പേക്ഖമാനോ ഗച്ഛതി, അയം **ആരക്ഖഗോചരോ. ഉപനിബന്ധഗോചരോ** പന ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, യത്ഥ ഭിക്ഖു അത്തനോ ചിത്തം ഉപനിബന്ധതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''കോ ച, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ ഗോചരോ സകോ പേത്തികോ വിസയോ? യദിദം - ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ''തി (സം നി ൫.൩൭൨).

ഇതി യഥാവുത്തായ ആചാരസമ്പത്തിയാ ഇമായ ച ഗോചരസമ്പത്തിയാ സമന്നാഗതത്താ **ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ**.

അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീതി അപ്പമത്തകേസു അണുപ്പമാണേസു അസഞ്ചിച്ച ആപന്നസേഖിയഅകുസലചിത്തുപ്പാദാദിഭേദേസു വജ്ജേസു

ഭയദസ്സനസീലോ. യോ ഹി ഭിക്ഖു പരമാണുമത്തം വജ്ജം അട്ഠസട്ഠിയോജനസതസഹസ്സുബ്ബേധസിനേരുപബ്ബതരാജസദിസം കത്വാ പസ്സതി, യോപി ഭിക്ഖു സബ്ബലഹുകം ദുബ്ഭാസിതമത്തം പാരാജികസദിസം കത്വാ പസ്സതി, അയം അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീ നാമ. **സമാദായ സിക്ഖതി സിക്ഖാപദേസൂ**തി യം കിഞ്ചി സിക്ഖാപദേസു സിക്ഖിതബ്ബം, തം സബ്ബേന സബ്ബം സബ്ബഥാ സബ്ബം അനവസേസം സമാദിയിത്വാ സിക്ഖതി വത്തതി, പൂരേതീതി അത്ഥോ. **ഇതി കല്യാണസീലോ**തി ഇമിനാ പകാരേന കല്യാണസീലോ സമാനോ. പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനവസേന ഹി നിദ്ദിട്ഠം സീലം "ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു കല്യാണസീലോ ഹോതീ"തി വുത്തപുഗ്ഗലാധിട്ഠാനവസേനേവ നിഗമേത്വാ "കല്യാണധമ്മോ"തി ഏത്ഥ വുത്തധമ്മേ നിദ്ദിസിതുകാമേന "തേസം ധമ്മാനം ഇദം സീലം അധിട്ഠാന"ന്തി ദസ്സേതും പുന "ഇതി കല്യാണസീലോ"തി വുത്തം. **സത്തന്നം ബോധിപക്ഖിയാന**ന്തിആദി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥമേവ. പുന **കല്യാണസീലോ**തിആദി നിഗമനം.

ഗാഥാസു **ദുക്കട**ന്തി ദുട്ഠു കതം, ദുച്ചരിതന്തി അത്ഥോ. **ഹിരിമന**ന്തി ഹിരിമന്തം ഹിരിസമ്പന്നം, സബ്ബസോ പാപപവത്തിയാ ജിഗുച്ഛനസഭാവന്തി അത്ഥോ. **ഹിരിമന**ന്തി വാ ഹിരിസഹിതചിത്തം. ഹിരിഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ ഓത്തപ്പമ്പി ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. ഹിരോത്തപ്പഗ്ഗഹണേന ച സബ്ബസോ ദുച്ചരിതാഭാവസ്സ ഹേതും ദസ്സേന്തോ കല്യാണസീലതം ഹേതുതോ വിഭാവേതി. **സമ്ബോധീ**തി അരിയഞാണം, തം ഗച്ഛന്തി ഭജന്തീതി **സമ്ബോധിഗാമിനോ,** ബോധിപക്ഖികാതി അത്ഥോ. **അനുസ്സദ**ന്തി രാഗുസ്സദാദിരഹിതം. "തഥാവിധ"ന്തിപി പഠന്തി. "ബോധിപക്ഖികാനം ധമ്മാനം ഭാവനാനുയോഗമനുയുത്തോ"തി യഥാ യഥാ പുബ്ബേ വുത്തം, തഥാവിധം താദിസന്തി അത്ഥോ. **ദുക്ഖസ്സാ**തി വട്ടദുക്ഖസ്സ, വട്ടദുക്ഖഹേതുനോ വാ. **ഇധേവ ഖയമത്തനോ**തി ആസവക്ഖയാധിഗമേന അത്തനോ വട്ടദുക്ഖഹേതുനോ സമുദയപക്ഖിയസ്സ കിലേസഗണസ്സ ഇധേവ ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ഖയം അനുപ്പാദം പജാനാതി, വട്ടദുക്ഖസ്സേവ വാ ഇധേവ ചരിമകചിത്തനിരോധേന ഖയം ഖീണഭാവം പജാനാതി. **തേഹി ധമ്മേഹി സമ്പന്ന**ന്തി തേഹി യഥാവുത്തസീലാദിധമ്മേഹി സമന്നാഗതം. **അസിത**ന്തി തണ്ഹാദിട്ഠിനിസ്സയാനം പഹീനത്താ അസിതം, കത്ഥചി അനിസ്സിതം. **സബ്ബലോകസ്സാ**തി സബ്ബസ്മിം സത്തലോകേ. സേസം വുത്തനയമേവ.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ദാനസുത്തവണ്ണനാ

൯൮. നവമേ **ദാന**ന്തി ദാതബ്ബം, സവത്ഥുകാ വാ ചേതനാ ദാനം, സമ്പത്തിപരിച്ചാഗസ്സേതം അധിവചനം. **ആമിസദാന**ന്തി ചത്താരോ പച്ചയാ ദേയ്യഭാവവസേന ആമിസദാനം നാമ. തേ ഹി തണ്ഹാദീഹി ആമസിതബ്ബതോ ആമിസന്തി വുച്ചന്തി. തേസം വാ പരിച്ചാഗചേതനാ ആമിസദാനം. **ധമ്മദാന**ന്തി ഇധേകച്ചോ "ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ, ഇമേ ധമ്മാ അകുസലാ, ഇമേ ധമ്മാ സാവജ്ജാ, ഇമേ ധമ്മാ അനവജ്ജാ, ഇമേ വിഞ്ഞുഗരഹിതാ, ഇമേ വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാ; ഇമേ സമത്താ സമാദിന്നാ അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തി, ഇമേ ഹിതായ സുഖായ സംവത്തന്തീ"തി കുസലാകുസലകമ്മപഥേ വിഭജന്തോ കമ്മകമ്മവിപാകേ ഇധലോകപരലോകേ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേന്തോ

വിയ പാകടം കരോന്തോ അകുസലേഹി ധമ്മേഹി നിവത്താപേന്തോ, കുസലേസു ധമ്മേസു പതിട്ഠാപേന്തോ, ധമ്മം ദേസേതി, ഇദം ധമ്മദാനം. യോ പന ‘‘ഇമേ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞേയ്യാ , ഇമേ പരിഞ്ഞേയ്യാ, ഇമേ പഹാതബ്ബാ, ഇമേ സച്ഛികാതബ്ബാ, ഇമേ ഭാവേതബ്ബാ’’തി സച്ചാനി വിഭാവേന്തോ അമതാധിഗമായ പടിപത്തിധമ്മം ദേസേതി, ഇദം സിഖാപ്പത്തം ധമ്മദാനം നാമ. **ഏതദഗ്ഗ**ന്തി ഏതം അഗ്ഗം. **യദിദ**ന്തി യം ഇദം ധമ്മദാനം വുത്തം, ഏതം ഇമേസു ദ്വീസു ദാനേസു അഗ്ഗം സേട്ഠം ഉത്തമം. വിവട്ടഗാമിധമ്മദാനഞ്ഹി നിസ്സായ സബ്ബാനത്ഥതോ പരിമുച്ചതി, സകലം വട്ടദുക്ഖം അതിക്കമതി. ലോകിയം പന ധമ്മദാനം സബ്ബേസം ദാനാനം നിദാനം സബ്ബസമ്പത്തീനം മൂലം. തേനാഹ -

> ‘‘സബ്ബദാനം ധമ്മദാനം ജിനാതി, സബ്ബരസം ധമ്മരസോ ജിനാതി;
> സബ്ബരതിം ധമ്മരതീ ജിനാതി, തണ്ഹക്ഖയോ സബ്ബദുക്ഖം ജിനാതീ’’തി.
> (ധ॰ പ॰ ൩൫൪) -

അഭയദാനമേത്ഥ ധമ്മദാനേനേവ സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

സാധാരണഭോഗിതാധിപ്പായേന അത്തനാ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ ചതുപച്ചയതോ സയമേവ അഭുഞ്ജിത്വാ പരേസം സംവിഭജനം **ആമിസസംവിഭാഗോ**. സാധാരണഭോഗിതാധിപ്പായേനേവ അത്തനാ വിദിതസ്സ അധിഗതസ്സ ധമ്മസ്സ അപ്പോസ്സുക്കോ അഹുത്വാ പരേസം ഉപദേസോ **ധമ്മസംവിഭാഗോ**. ചതൂഹി പച്ചയേഹി ചതൂഹി ച സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി പരേസം അനുഗ്ഗണ്ഹനം അനുകമ്പനം **ആമിസാനുഗ്ഗഹോ**. വുത്തനയേനേവ ധമ്മേന പരേസം അനുഗ്ഗണ്ഹനം അനുകമ്പനം **ധമ്മാനുഗ്ഗഹോ**. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഗാഥാസു **യമാഹു ദാനം പരമ**ന്തി യം ദാനം ചിത്തചേത്തദേയ്യധമ്മാനം ഉളാരഭാവേന പരമം ഉത്തമം, ഭോഗസമ്പത്തിആദീനം വാ പൂരണതോ ഫലനതോ, പരസ്സ വാ ലോഭമച്ഛരിയാദികസ്സ പടിപക്ഖസ്സ മദ്ദനതോ ഹിംസനതോ ‘‘പരമ’’ന്തി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ ആഹു. **അനുത്തര**ന്തി യം ദാനം ചേതനാദിസമ്പത്തിയാ സാതിസയപവത്തിയാ അഗ്ഗഭാവേന അഗ്ഗവിപാകത്താ ച ഉത്തരരഹിതം അനുത്തരഭാവസാധനം ചാതി ആഹു. **യം സംവിഭാഗ**ന്തി ഏത്ഥാപി ‘‘പരമം അനുത്തര’’ന്തി പദദ്വയം ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. **അവണ്ണയീ**തി കിത്തയി, ‘‘ഭോജനം, ഭിക്ഖവേ, ദദമാനോ ദായകോ പടിഗ്ഗാഹകാനം പഞ്ച ഠാനാനി ദേതീ’’തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൫.൩൭), ‘‘ഏവം ചേ, ഭിക്ഖവേ, സത്താ ജാനേയ്യും ദാനസംവിഭാഗസ്സ വിപാക’’ന്തിആദിനാ (ഇതിവു॰ ൨൬) ച പസംസയി. യഥാ പന ദാനം സംവിഭാഗോ ച പരമം അനുത്തരഞ്ച ഹോതി, തം ദസ്സേതും **‘‘അഗ്ഗമ്ഹീ’’**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അഗ്ഗമ്ഹീ**തി സീലാദിഗുണവിസേസയോഗേന സേട്ഠേ അനുത്തരേ പുഞ്ഞക്ഖേത്തേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ അരിയസങ്ഘേ ച. **പസന്നചിത്തോ**തി കമ്മഫലസദ്ധായ രതനത്തയസദ്ധായ ച ചിത്തം പസാദേന്തോ ഓകപ്പേന്തോ. ചിത്തസമ്പത്തിയാ ഹി ഖേത്തസമ്പത്തിയാ ച പരിത്തേപി ദേയ്യധമ്മേ ദാനം മഹാനുഭാവം ഹോതി മഹാജുതികം മഹാവിപ്ഫാരം. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ‘‘നത്ഥി ചിത്തേ പസന്നമ്ഹി, അപ്പകാ നാമ ദക്ഖിണാ;
> തഥാഗതേ വാ സമ്ബുദ്ധേ, അഥ വാ തസ്സ സാവകേ’’തി. (വി॰ വ॰ ൮൦൪; നേത്തി॰ ൯൨);

വിഞ്ഞൂതി സപ്പഞ്ഞോ. **പജാനന്തി** സമ്മദേവ ദാനഫലം ദാനാനിസംസം പജാനന്തോ. **കോ ന യജേഥ കാലേ**തി യുത്തപ്പത്തകാലേ കോ നാമ ദാനം ന ദദേയ്യ? സദ്ധാ, ദേയ്യധമ്മോ, പടിഗ്ഗാഹകാതി ഇമേസം തിണ്ണം സമ്മുഖിഭൂതകാലേയേവ ഹി ദാനം സമ്ഭവതി, ന അഞ്ഞഥാ, പടിഗ്ഗാഹകാനം വാ ദാതും യുത്തകാലേ.

ഏവം പഠമഗാഥായ ആമിസദാനസംവിഭാഗാനുഗ്ഗഹേ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ധമ്മദാനസംവിഭാഗാനുഗ്ഗഹേ ദസ്സേതും **"യേ ചേവ ഭാസന്തീ"**തി ദുതിയഗാഥമാഹ. തത്ഥ **ഉഭയന്തി** "ഭാസന്തി സുണന്തീ"തി വുത്താ ദേസകാ പടിഗ്ഗാഹകാതി ഉഭയം. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യേ **സുഗതസ്സ** ഭഗവതോ **സാസനേ** സദ്ധമ്മേ **പസന്നചിത്താ** വിമുത്തായതനസീസേ ഠത്വാ ദേസേന്തി പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി ച, തേസം ദേസകപടിഗ്ഗാഹകാനം സോ ധമ്മദാനധമ്മസംവിഭാഗധമ്മാനുഗ്ഗഹസങ്ഖാതോ **അത്ഥോ**. പരമത്ഥസാധനതോ **പരമോ**. തണ്ഹാസംകിലേസാദിസബ്ബസംകിലേസമലവിസോധനേന **വിസുജ്ഝതി**. കീദിസാനം? **യേ അപ്പമത്താ സുഗതസ്സ സാസനേ**. യേ ച -

> "സബ്ബപാപസ്സ അകരണം, കുസലസ്സ ഉപസമ്പദാ;
> സചിത്തപരിയോദപനം, ഏതം ബുദ്ധാന സാസന"ന്തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦; ധ॰ പ॰ ൧൮൩) -

സങ്ഖേപതോ ഏവം പകാസിതേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സാസനേ ഓവാദേ അനുസിട്ഠിയം അപ്പമത്താ അധിസീലസിക്ഖാദയോ സക്കച്ചം സമ്പാദേന്തി. തേസം **വിസുജ്ഝതി,** അരഹത്തഫലവിസുദ്ധിയാ അതിവിയ വോദായതീതി.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. തേവിജ്ജസുത്തവണ്ണനാ

൯൯. ദസമേ **ധമ്മേനാ**തി ഞായേന, സമ്മാപടിപത്തിസങ്ഖാതേന ഹേതുനാ കാരണേന. യായ ഹി പടിപദായ തേവിജ്ജോ ഹോതി, സാ പടിപദാ ഇധ ധമ്മോതി വേദിതബ്ബാ. കാ പന സാ പടിപദാതി? ചരണസമ്പദാ ച വിജ്ജാസമ്പദാ ച. **തേവിജ്ജ**ന്തി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണാദീഹി തീഹി വിജ്ജാഹി സമന്നാഗതം. **ബ്രാഹ്മണ**ന്തി ബാഹിതപാപബ്രാഹ്മണം. **പഞ്ഞാപേമീ**തി "ബ്രാഹ്മണോ"തി ജാനാപേമി പതിട്ഠപേമി. **നാഞ്ഞം ലപിതലാപനമത്തേനാ**തി അഞ്ഞം ജാതിമത്തബ്രാഹ്മണം അട്ഠകാദീഹി ലപിതമത്തവിപ്പലപനമത്തേന ബ്രാഹ്മണം ന പഞ്ഞാപേമീതി. അഥ വാ **ലപിതലാപനമത്തേനാ**തി മന്താനം അജ്ഝേനഅജ്ഝാപനമത്തേന. ഉഭയഥാപി യം പന ബ്രാഹ്മണാ സാമവേദാദിവേദത്തയഅജ്ഝേനേന തേവിജ്ജം ബ്രാഹ്മണം വദന്തി, തം പടിക്ഖിപതി. ഭഗവതാ ഹി "പരമത്ഥതോ അതേവിജ്ജം ബ്രാഹ്മണംയേവ ചേതേ ഭോവാദിനോ അവിജ്ജാനിവുതാ 'തേവിജ്ജോ ബ്രാഹ്മണോ'തി വദന്തി, ഏവം പന തേവിജ്ജോ ബ്രാഹ്മണോ ഹോതീ"തി ദസ്സനത്ഥം തഥാ ബുജ്ഝനകാനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയേന അയം ദേസനാ ആരദ്ധാ.

തത്ഥ യസ്മാ വിജ്ജാസമ്പന്നോ ചരണസമ്പന്നോയേവ ഹോതി ചരണസമ്പദായ വിനാ വിജ്ജാസമ്പത്തിയാ അഭാവതോ, തസ്മാ ചരണസമ്പദം

അന്തോഗധം കത്വാ വിജ്ജാസീസേനേവ ബ്രാഹ്മണം പഞ്ഞാപേതുകാമോ **“ധമ്മേനാഹം, ഭിക്ഖവേ, തേവിജ്ജം ബ്രാഹ്മണം പഞ്ഞാപേമീ”**തി ദേസനം സമുട്ഠാപേത്വാ **“കഥഞ്ചാഹം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേന തേവിജ്ജം ബ്രാഹ്മണം പഞ്ഞാപേമീ”**തി കഥേതുകമ്യതായ പുച്ഛം കത്വാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ വിജ്ജത്തയം വിഭജന്തോ **“ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂ”**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **അനേകവിഹിത**ന്തി അനേകവിധം, അനേകേഹി വാ പകാരേഹി പവത്തിതം, സംവണ്ണിതന്തി അത്ഥോ. **പുബ്ബേനിവാസ**ന്തി സമനന്തരാതീതഭവം ആദിം കത്വാ തത്ഥ തത്ഥ നിവുത്ഥക്ഖന്ധസന്താനം. **നിവുത്ഥ**ന്തി അജ്ഝാവുത്ഥം അനുഭൂതം, അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധം, നിവുത്ഥധമ്മം വാ നിവുത്ഥം, ഗോചരനിവാസേന നിവുത്ഥം, അത്തനോ വിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതം പരവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതമ്പി വാ ഛിന്നവടുമകാനുസ്സരണാദീസു. **അനുസ്സരതീ**തി “ഏകമ്പി ജാതിം ദ്വേപി ജാതിയോ”തി ഏവം ജാതിപടിപാടിവസേന അനുഗന്ത്വാ സരതി, അനുദേവ വാ സരതി, ചിത്തേ അഭിനിന്നാമിതേ പരികമ്മസമനന്തരം സരതി.

സേയ്യഥിദന്തി ആരദ്ധപ്പകാരദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ. തേനേവ യ്വായം പുബ്ബേനിവാസോ ആരദ്ധോ ഹോതി, തസ്സ പകാരം ദസ്സേന്തോ **“ഏകമ്പി ജാതി”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏകമ്പി ജാതി**ന്തി ഏകമ്പി പടിസന്ധിമൂലകം ചുതിപരിയോസാനം ഏകഭവപരിയാപന്നം ഖന്ധസന്താനം. ഏസ നയോ **ദ്വേപി ജാതിയോ**തിആദീസു. **അനേകേപി സംവട്ടകപ്പേ**തിആദീസു പന പരിഹായമാനോ കപ്പോ സംവട്ടകപ്പോ , വഡ്ഢമാനോ വിവട്ടകപ്പോ. തത്ഥ സംവട്ടേന സംവട്ടട്ഠായീ ഗഹിതോ ഹോതി തമ്മൂലകത്താ, വിവട്ടേന ച വിവട്ടട്ഠായീ. ഏവഞ്ഹി സതി യാനി താനി “ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, കപ്പസ്സ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി. കതമാനി ചത്താരി? സംവട്ടോ, സംവട്ടട്ഠായീ, വിവട്ടോ, വിവട്ടട്ഠായീ”തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൫൬) വുത്താനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി, താനി പരിഗ്ഗഹിതാനി ഹോന്തി.

തത്ഥ തയോ സംവട്ടാ - തേജോസംവട്ടോ, ആപോസംവട്ടോ, വായോസംവട്ടോതി. തിസ്സോ സംവട്ടസീമാ - ആഭസ്സരാ, സുഭകിണ്ഹാ, വേഹപ്ഫലാതി. യദാ കപ്പോ തേജേന സംവട്ടതി, ആഭസ്സരതോ ഹേട്ഠാ അഗ്ഗിനാ ഡയ്ഹതി. യദാ ഉദകേന സംവട്ടതി, സുഭകിണ്ഹതോ ഹേട്ഠാ ഉദകേന വിലീയതി. യദാ വാതേന സംവട്ടതി, വേഹപ്ഫലതോ ഹേട്ഠാ വാതേന വിദ്ധംസിയതി. വിത്ഥാരതോ പന കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളം ഏകതോ വിനസ്സതി. ഇതി ഏവരൂപോ അയം പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്തോ ഭിക്ഖു അനേകേപി സംവട്ടകപ്പേ അനേകേപി വിവട്ടകപ്പേ അനേകേപി സംവട്ടവിവട്ടകപ്പേ അനുസ്സരതി. കഥം? **അമുത്രാസി**ന്തിആദിനാ നയേന.

തത്ഥ **അമുത്രാസി**ന്തി അമുമ്ഹി സംവട്ടകപ്പേ അമുമ്ഹി ഭവേ വാ യോനിയാ വാ ഗതിയാ വാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ വാ സത്താവാസേ വാ സത്തനികായേ വാ അഹമഹോസിം. **ഏവംനാമോ**തി തിസ്സോ വാ ഫുസ്സോ വാ. **ഏവംഗോത്തോ**തി ഗോതമോ വാ കസ്സപോ വാ. **ഏവംവണ്ണോ**തി ഓദാതോ വാ സാമോ വാ. **ഏവമാഹാരോ**തി സാലിമംസോദനാഹാരോ വാ പവത്തഫലഭോജനോ വാ. **ഏവംസുഖദുക്ഖപ്പടിസംവേദീ**തി അനേകപ്പകാരാനം കായികചേതസികാനം സാമിസനിരാമിസാദിപ്പഭേദാനം വാ സുഖദുക്ഖാനം പടിസംവേദീ. **ഏവമായുപരിയന്തോ**തി ഏവം

വസ്സസതപരിമാണായുപരിയന്തോ വാ ചതുരാസീതികപ്പസതസഹസ്സപരിമാണായുപരിയന്തോ വാ. **സോ തതോ ചുതോ അമുത്ര ഉദപാദി**ന്തി സോഹം തതോ ഭവതോ യോനിതോ ഗതിതോ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിതോ സത്താവാസതോ സത്തനികായതോ വാ ചുതോ പുന അമുകസ്മിം നാമ ഭവേ യോനിയാ ഗതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ സത്താവാസേ സത്തനികായേ വാ ഉദപാദിം. **തത്രാപാസി**ന്തി അഥ തത്രപി ഭവേ യോനിയാ ഗതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ സത്താവാസേ സത്തനികായേ വാ പുന അഹോസിം. **ഏവംനാമോ**തിആദി വുത്തനയമേവ.

അഥ വാ യസ്മാ "അമുത്രാസി"ന്തി ഇദം അനുപുബ്ബേന ആരോഹന്തസ്സ അത്തനോ അഭിനീഹാരാനുരൂപം യഥാബലം സരണം, "സോ തതോ ചുതോ"തി പടിനിവത്തന്തസ്സ പച്ചവേക്ഖണം, തസ്മാ "ഇധൂപപന്നോ"തി ഇമിസ്സാ ഇധൂപപത്തിയാ അനന്തരം "അമുത്ര ഉദപാദി"ന്തി വുത്തം. **തത്രാപാസി**ന്തി തത്രപി ഭവേ...പേ... സത്തനികായേ വാ ആസിം. **ഏവംനാമോ**തി ദത്തോ വാ മിത്തോ വാ, **ഏവംഗോത്തോ**തി വാസേട്ഠോ വാ കസ്സപോ വാ. **ഏവംവണ്ണോ**തി കാളോ വാ ഓദാതോ വാ. **ഏവമാഹാരോ**തി സുധാഹാരോ വാ സാലിഓദനാദിആഹാരോ വാ. **ഏവംസുഖദുക്ഖപ്പടിസംവേദീ**തി ദിബ്ബസുഖപ്പടിസംവേദീ വാ മാനുസസുഖദുക്ഖപ്പടിസംവേദീ വാ. **ഏവമായുപരിയന്തോ**തി ഏവം തംതംപരമായുപരിയന്തോ. **സോ തതോ ചുതോ**തി സോഹം തതോ ഭവാദിതോ ചുതോ. **ഇധൂപപന്നോ**തി ഇധ ഇമസ്മിം ചരിമഭവേ മനുസ്സോ ഹുത്വാ ഉപപന്നോ നിബ്ബത്തോ.

ഇതീതി ഏവം. **സാകാരം സഉദ്ദേസ**ന്തി നാമഗോത്താദിവസേന സഉദ്ദേസം, വണ്ണാദിവസേന സാകാരം. നാമഗോത്തേന ഹി സത്താ "തിസ്സോ ഗോതമോ"തി ഉദ്ദിസീയന്തി, വണ്ണാദീഹി "സാമോ ഓദാതോ"തി നാനത്തതോ പഞ്ഞായന്തി. തസ്മാ നാമഗോത്തം ഉദ്ദേസോ, ഇതരേ ആകാരാ. **അയമസ്സ പഠമാ വിജ്ജാ അധിഗതാ**തി അയം ഇമിനാ ഭിക്ഖുനാ പഠമം അധിഗമവസേന പഠമാ, വിദിതകരണട്ഠേന വിജ്ജാ അധിഗതാ സച്ഛികതാ ഹോതി. കിം പനായം വിദിതം കരോതി? പുബ്ബേനിവാസം. **അവിജ്ജാ**തി തസ്സേവ പുബ്ബേനിവാസസ്സ അവിദിതകരണട്ഠേന തസ്സ പടിച്ഛാദകമോഹോ വുച്ചതി. **തമോ**തി സ്വേവ മോഹോ പടിച്ഛാദകട്ഠേന തമോതി വുച്ചതി. **ആലോകോ**തി സാ ഏവ വിജ്ജാ ഓഭാസകരണട്ഠേന ആലോകോ. ഏത്ഥ ച വിജ്ജാ അധിഗതാതി അയം അത്ഥോ, സേസം പസംസാവചനം. യോജനാ പനേത്ഥ - അയം ഖോ തേന ഭിക്ഖുനാ വിജ്ജാ അധിഗതാ, തസ്സ അധിഗതവിജ്ജസ്സ അവിജ്ജാ വിഹതാ, വിനട്ഠാതി അത്ഥോ. കസ്മാ? യസ്മാ വിജ്ജാ ഉപ്പന്നാതി. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

യഥാ തന്തി ഏത്ഥ **യഥാ**തി ഓപമ്മത്ഥേ, **ത**ന്തി നിപാതമത്തം. സതിയാ അവിപ്പവാസേന **അപ്പമത്തസ്സ**. വീരിയാതാപേന **ആതാപിനോ**. കായേ ച ജീവിതേ ച അനപേക്ഖതായ **പഹിതത്തസ്സ** പേസിതചിത്തസ്സാതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ അപ്പമത്തസ്സ ആതാപിനോ പഹിതത്തസ്സ വിഹരതോ അവിജ്ജാ വിഹഞ്ഞേയ്യ, വിജ്ജാ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തമോ വിഹഞ്ഞേയ്യ, ആലോകോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ; ഏവമേവ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ അവിജ്ജാ വിഹതാ, വിജ്ജാ ഉപ്പന്നാ , തമോ വിഹതോ, ആലോകോ ഉപ്പന്നോ, തസ്സ പധാനാനുയോഗസ്സ അനുരൂപമേവ ഫലം ലദ്ധം ഹോതീതി.

ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാതി ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **വിസുദ്ധേനാ**തി ചുതൂപപാതദസ്സനേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതുഭാവതോ വിസുദ്ധം. യോ ഹി ചുതിമത്തമേവ പസ്സതി ന ഉപപാതം, സോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. യോ ഉപപാതമത്തമേവ പസ്സതി ന ചുതിം, സോ നവസത്തപാതുഭാവദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. യോ പന തദുഭയം പസ്സതി, സോ യസ്മാ ദുവിധമ്പി തം ദിട്ഠിഗതം അതിവത്തതി, തസ്മാസ്സ തം ദസ്സനം ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതു ഹോതി, തദുഭയമ്പായം ബുദ്ധപുത്തോ പസ്സതി. തേന വുത്തം ''ചുതൂപപാതദസ്സനേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതുഭാവതോ വിസുദ്ധ''ന്തി. ഏകാദസഉപക്കിലേസവിരഹതോ വാ **വിസുദ്ധം**. യഥാഹ ''വിചികിച്ഛാ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോതി - ഇതി വിദിത്വാ വിചികിച്ഛം ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസം പജഹിം, അമനസികാരോ...പേ॰... ഥിനമിദ്ധം, ഛമ്ഭിതത്തം, ഉപ്പില്ലം, ദുട്ഠുല്ലം, അച്ചാരദ്ധവീരിയം, അതിലീനവീരിയം, അഭിജപ്പാ, നാനത്തസഞ്ഞാ, അതിനിജ്ഝായിതത്തം രൂപാനം ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൨) ഏവം വുത്തേഹി ഏകാദസഹി ഉപക്കിലേസേഹി അനുപക്കിലിട്ഠത്താ **വിസുദ്ധം**. മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കമിത്വാ രൂപദസ്സനേന **അതിക്കന്തമാനുസകം,** മംസചക്ഖും വാ അതിക്കന്തത്താ അതിക്കന്തമാനുസകം. തേന ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേന അതിക്കന്തമാനുസകേന. **സത്തേ പസ്സതീ**തി മനുസ്സമംസചക്ഖുനാ വിയ സത്തേ പസ്സതി ദക്ഖതി ആലോകേതി.

ചവമാനേ ഉപപജ്ജമാനേതി ഏത്ഥ ചുതിക്ഖണേ ഉപപത്തിക്ഖണേ വാ ദിബ്ബചക്ഖുനാപി ദട്ഠും ന സക്കാ. യേ പന ആസന്നചുതികാ ഇദാനി ചവിസ്സന്തി, തേ ചവമാനാ. യേ ച ഗഹിതപടിസന്ധികാ സമ്പതിനിബ്ബത്താ വാ, തേ ഉപപജ്ജമാനാതി അധിപ്പേതാ. തേ ഏവരൂപേ ചവമാനേ ഉപപജ്ജമാനേ ച പസ്സതീതി ദസ്സേതി. **ഹീനേ**തി മോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ ഹീനാനം ജാതികുലഭോഗാദീനം വസേന ഹീളിതേ പരിഭൂതേ. **പണീതേ**തി അമോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ തബ്ബിപരീതേ. **സുവണ്ണേ**തി അദോസനിസ്സന്ദയുത്തത്താ ഇട്ഠകന്തമനാപവണ്ണയുത്തേ. **ദുബ്ബണ്ണേ**തി ദോസനിസ്സന്ദയുത്തത്താ അനിട്ഠഅകന്താമനാപവണ്ണയുത്തേ. അഭിരൂപേ വിരൂപേതിപി അത്ഥോ. **സുഗതേ**തി സുഗതിഗതേ, അലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ അഡ്ഢേ മഹദ്ധനേ. **ദുഗ്ഗതേ**തി ദുഗ്ഗതിഗതേ, ലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ ദലിദ്ദേ അപ്പന്നപാനഭോജനേ. **യഥാകമ്മൂപഗേ**തി യം യം കമ്മം ഉപചിതം, തേന തേന ഉപഗതേ . തത്ഥ പുരിമേഹി ''ചവമാനേ''തിആദീഹി ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചം വുത്തം, ഇമിനാ പന പദേന യഥാകമ്മൂപഗഞാണകിച്ചം.

തസ്സ ച ഞാണസ്സ അയം ഉപ്പത്തിക്കമോ - ഇധ ഭിക്ഖു ഹേട്ഠാ നിരയാഭിമുഖം ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ നേരയികേ സത്തേ പസ്സതി മഹന്തം ദുക്ഖം അനുഭവമാനേ, ഇദം ദസ്സനം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണകിച്ചമേവ. സോ ച ഏവം മനസി കരോതി ''കിം നു ഖോ കമ്മം കത്വാ ഇമേ സത്താ ഏതം ദുക്ഖം അനുഭവന്തീ''തി, അഥസ്സ ''ഇദം നാമ കത്വാ''തി തംകമ്മാരമ്മണം ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. തഥാ ഉപരി ദേവലോകാഭിമുഖം ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ നന്ദനവനമിസ്സകവനഫാരുസകവനാദീസു സത്തേ പസ്സതി ദിബ്ബസമ്പത്തിം അനുഭവമാനേ, ഇദമ്പി ദസ്സനം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണകിച്ചമേവ. സോ ഏവം മനസി കരോതി ''കിം നു ഖോ കമ്മം കത്വാ ഇമേ സത്താ ഏതം സമ്പത്തിം അനുഭവന്തീ''തി? അഥസ്സ ''ഇദം നാമ കത്വാ''തി തംകമ്മാരമ്മണം ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, ഇദം യഥാകമ്മൂപഗഞാണം നാമ. ഇമസ്സ വിസും പരികമ്മം നാമ

നത്ഥി. യഥാ ചിമസ്സ, ഏവം അനാഗതംസഞാണസ്സപി. ദിബ്ബചക്ഖുപാദകാനേവ ഹി ഇമാനി ദിബ്ബചക്ഖുനാ സഹേവ ഇജ്ഝന്തി. **കായദുച്ചരിതേനാ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. ഇധ **വിജ്ജാ**തി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണവിജ്ജാ. **അവിജ്ജാ**തി സത്താനം ചുതിപടിസന്ധിച്ഛാദികാ അവിജ്ജാ. സേസം വുത്തനയമേവ.

തതിയവാരേ **വിജ്ജാ**തി അരഹത്തമഗ്ഗഞാണവിജ്ജാ. **അവിജ്ജാ**തി ചതുസച്ചപ്പടിച്ഛാദികാ അവിജ്ജാ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **ഏവം ഖോ**തിആദി നിഗമനം.

ഗാഥാസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - **യോ** യഥാവുത്തം **പുബ്ബേനിവാസം അവേതി** അവഗച്ഛതി, വുത്തനയേന പാകടം കത്വാ ജാനാതി. "യോവേദീ"തിപി പാഠോ, യോ അവേദി വിദിതം കത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ. ഛബ്ബീസതിദേവലോകസങ്ഖാതം സഗ്ഗം ചതുബ്ബിധം അപായഞ്ച വുത്തനയേനേവ ദിബ്ബചക്ഖുനാ പസ്സതി. **അഥോ**തി തതോ പരം ജാതിക്ഖയസങ്ഖാതം അരഹത്തം നിബ്ബാനമേവ വാ പത്തോ അധിഗതോ. തതോ ഏവ **അഭിഞ്ഞാ** അഭിവിസിട്ഠായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ജാനിതബ്ബം ചതുസച്ചധമ്മം ജാനിത്വാ കിച്ചവോസാനേന **വോസിതോ** നിട്ഠാനപ്പത്തോ. മോനേയ്യധമ്മസമന്നാഗമേന **മുനി,** ഖീണാസവോ യസ്മാ **ഏതാഹി** യഥാവുത്താഹി **തീഹി വിജ്ജാഹി** സമന്നാഗതത്താ തതോ തതിയവിജ്ജായ സബ്ബഥാ ബാഹിതപാപത്താ ച **തേവിജ്ജോ ബ്രാഹ്മണോ** നാമ ഹോതി. തസ്മാ തമേവ അഹം തേവിജ്ജം ബ്രാഹ്മണം വദാമി, അഞ്ഞം പന ലപിതലാപനം യജുആദിമന്തപദാനം അജ്ഝാപനപരം **തേവിജ്ജം** ബ്രാഹ്മണം ന വദാമി, തേവിജ്ജോതി തം ന കഥേമീതി.

ഇതി ഇമസ്മിം വഗ്ഗേ ദുതിയസുത്തേ വട്ടം കഥിതം, പഞ്ചമഅട്ഠമദസമസുത്തേസു വിവട്ടം കഥിതം, ഇതരേസു വട്ടവിവട്ടം കഥിതന്തി വേദിതബ്ബം.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പരമത്ഥദീപനിയാ ഖുദ്ദകനികായ-അട്ഠകഥായ

ഇതിവുത്തകസ്സ തികനിപാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുക്കനിപാതോ

൧. ബ്രാഹ്മണധമ്മയാഗസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൦. ചതുക്കനിപാതസ്സ പഠമേ **അഹ**ന്തി അത്തനിദ്ദേസോ. യോ ഹി പരോ ന ഹോതി, സോ നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതോ അത്താ ''അഹ''ന്തി വുച്ചതി. **അസ്മീ**തി പടിജാനനാ. യോ പരമത്ഥബ്രാഹ്മണഭാവോ ''അഹ''ന്തി വുച്ചമാനോ, തസ്സ അത്തനി അത്ഥിഭാവം പടിജാനന്തോ ഹി സത്ഥാ ''അസ്മീ''തി അവോച. ''അഹമസ്മീ''തി ച യഥാ ''അഹമസ്മി ബ്രഹ്മാ മഹാബ്രഹ്മാ, സേയ്യോഹമസ്മീ''തി ച അപ്പഹീനദിട്ഠിമാനാനുസയാ പുഥുജ്ജനാ അത്തനോ ദിട്ഠിമാനമഞ്ഞനാഭിനിവേസവസേന അഭിവദന്തി, ന ഏവം വുത്തം. സബ്ബസോ പന പഹീനദിട്ഠിമാനാനുസയോ ഭഗവാ സമഞ്ഞം അനതിധാവന്തോ ലോകസമഞ്ഞാനുരോധേന വേനേയ്യസന്താനേസു ധമ്മം പതിട്ഠപേന്തോ കേവലം താദിസസ്സ ഗുണസ്സ അത്തനി വിജ്ജമാനതം പടിജാനന്തോ **''അഹമസ്മീ''**തി ആഹ. **ബ്രാഹ്മണോ**തി ബാഹിതപാപത്താ ബ്രഹ്മസ്സ ച അണനതോ ബ്രാഹ്മണോ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, അഹം പരമത്ഥതോ ബ്രാഹ്മണോസ്മീതി. ഭഗവാ സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണസ്സ ദാനസംയമാദിവതസമാദാനസ്സ നിരവസേസായ തപചരിയായ പാരം ഗതോ സമ്മദേവ വുസിതബ്രഹ്മചരിയവാസോ സകലവേദന്തഗൂ സുവിസുദ്ധവിജ്ജാചരണോ സബ്ബഥാ നിന്ഹാതപാപമലോ അനുത്തരസ്സ അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ വത്താ പവത്താ, സുപരിസുദ്ധസ്സ ച സാസനബ്രഹ്മചരിയസ്സ പവേദേതാ, തസ്മാ സബ്ബസോ ബാഹിതപാപത്താ ബ്രഹ്മസ്സ ച അണനതോ കഥനതോ പരമത്ഥേന ബ്രാഹ്മണോതി വുച്ചതി.

ഇതി ഭഗവാ സദേവകേ ലോകേ അത്തനോ അനുത്തരം ബ്രാഹ്മണഭാവം പവേദേത്വാ യാനി താനി ബ്രാഹ്മണദാനാദീനി ഛ കമ്മാനി ബ്രാഹ്മണസ്സ പഞ്ഞാപേന്തി, തേസമ്പി സുപരിസുദ്ധാനം ഉക്കംസതോ അത്തനി സംവിജ്ജമാനതം ദസ്സേതും **''യാചയോഗോ''**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **യാചയോഗോ**തി യാചേഹി യുത്തോ. യാചന്തീതി യാചാ, യാചകാ , തേ പനേത്ഥ വേനേയ്യാ വേദിതബ്ബാ. തേ ഹി ''ദേസേതു, ഭന്തേ ഭഗവാ , ധമ്മം; ദേസേതു, സുഗതോ, ധമ്മ''ന്തി ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ ധമ്മദേസനം യാചന്തി. ഭഗവാ ച തേസം ഇച്ഛാവിഘാതം അകരോന്തോ യഥാരുചി ധമ്മം ദേസേന്തോ ധമ്മദാനം ദേതീതി യാചയോഗോ, സദാ സബ്ബകാലം തേഹി അവിരഹിതോ. അഥ വാ **യാചയോഗോ**തി യാചനയോഗ്ഗോ, അധിപ്പായപൂരണതോ യാചിതും യുത്തോതി അത്ഥോ ''യാജയോഗോ''തിപി പാഠോ. തത്ഥ യാജോ വുച്ചതി മഹാദാനം, യിട്ഠന്തി അത്ഥോ. ഇധ പന ധമ്മദാനം വേദിതബ്ബം, യാജേ നിയുത്തോതി യാജയോഗാ. **സദാ**തി സബ്ബദാ, അനവരതപ്പവത്തസദ്ധമ്മമഹാദാനോതി അത്ഥോ. അഥ വാ യാജേന യോജേതീതിപി **യാജയോഗോ**. തിവിധദാനസങ്ഖാതേന യാജേന സത്തേ യഥാരഹം യോജേതി, തത്ഥ ദാനേ നിയോജേതീതി അത്ഥോ. ''യാജയോഗോ സതത''ന്തിപി പഠന്തി. **പയതപാണീ**തി പരിസുദ്ധഹത്ഥോ. യോ ഹി ദാനാധിമുത്തോ ആമിസദാനം ദേന്തോ സക്കച്ചം സഹത്ഥേന ദേയ്യധമ്മം ദാതും സദാ ധോതഹത്ഥോയേവ ഹോതി, സോ ''പയതപാണീ''തി വുച്ചതി. ഭഗവാപി ധമ്മദാനാധിമുത്തോ സക്കച്ചം സബ്ബകാലം ധമ്മദാനേ യുത്തപ്പയുത്തോതി കത്വാ വുത്തം ''പയതപാണീ''തി. ''സദാ''തി ച പദം ഇമിനാപി സദ്ധിം യോജേതബ്ബം ''സദാ പയതപാണീ''തി. അവിഭാഗേന ഹി സത്ഥാ വേനേയ്യലോകസ്സ സദ്ധമ്മദാനം സദാ സബ്ബകാലം പവത്തേന്തോ തത്ഥ യുത്തപ്പയുത്തോ ഹുത്വാ വിഹരതി.

അപരോ നയോ - യോഗോ വുച്ചതി ഭാവനാ. യഥാഹ ''യോഗാ വേ ജായതേ ഭൂരീ''തി (ധം॰ പം॰ ൨൮൨). തസ്മാ **യാജയോഗോ**തി യാജഭാവനം, പരിച്ചാഗഭാവനം അനുയുത്തോതി അത്ഥോ. ഭഗവാ ഹി അഭിസമ്ബോധിതോ പുബ്ബേ ബോധിസത്തഭൂതോപി കരുണാസമുസ്സാഹിതോ അനവസേസതോ ദാനം പരിബ്രൂഹേന്തോ തത്ഥ ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തോ ഹുത്വാ അഭിസമ്ബോധിം പാപുണി, ബുദ്ധോ ഹുത്വാപി തിവിധം ദാനം പരിബ്രൂഹേസി വിസേസതോ ധമ്മദാനം, പരേപി തത്ഥ നിയോജേസി. തഥാ ഹി സോ വേനേയ്യയാചകാനം കസ്സചി സരണാനി അദാസി, കസ്സചി പഞ്ച സീലാനി, കസ്സചി ദസ സീലാനി, കസ്സചി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം, കസ്സചി ധുതധമ്മേ, കസ്സചി ചത്താരി ഝാനാനി, കസ്സചി അട്ഠ സമാപത്തിയോ, കസ്സചി പഞ്ചാഭിഞ്ഞായോ, ചത്താരോ മഗ്ഗേ, ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി, തിസ്സോ വിജ്ജാ, ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാതി ഏവമാദിലോകിയലോകുത്തരഭേദം ഗുണധനം ധമ്മദാനവസേന യഥാധിപ്പായം ദേന്തോ പരേ ച ''ദേഥാ''തി നിയോജേന്തോ പരിച്ചാഗഭാവനം പരിബ്രൂഹേസി. തേന വുത്തം ''പരിച്ചാഗഭാവനം അനുയുത്തോ''തി.

പയതപാണീതി വാ ആയതപാണീ, ഹത്ഥഗതം കിഞ്ചി ദാതും ''ഏഹി ഗണ്ഹാ''തി പസാരിതഹത്ഥോ വിയ ആചരിയമുട്ഠിം അകത്വാ സദ്ധമ്മദാനേ യുത്തപ്പയുത്തോതി അത്ഥോ. **പയതപാണീ**തി വാ ഉസ്സാഹിതഹത്ഥോ, ആമിസദാനം ദാതും ഉസ്സാഹിതഹത്ഥോ വിയ ധമ്മദാനേ കതുസ്സാഹോതി അത്ഥോ. **അന്തിമദേഹധരോ**തി ബ്രഹ്മചരിയവസേന ബ്രാഹ്മണകരണാനം ധമ്മാനം പാരിപൂരിയാ പച്ഛിമത്തഭാവധാരീ. അവുസിതവതോ ഹി വസലകരണാനം ധമ്മാനം അപ്പഹാനേന വസലാദിസമഞ്ഞാ ഗതി ആയതിം ഗബ്ഭസേയ്യാ സിയാ. തേന ഭഗവാ അത്തനോ അച്ചന്തവുസിതബ്രാഹ്മണഭാവം ദസ്സേതി. **അനുത്തരോ ഭിസക്കോ സല്ലകത്തോ**തി ദുത്തികിച്ഛസ്സ വട്ടദുക്ഖരോഗസ്സ തികിച്ഛനതോ ഉത്തമോ ഭിസക്കോ, അഞ്ഞേഹി അനുദ്ധരണീയാനം രാഗാദിസല്ലാനം കന്തനതോ സമുച്ഛേദവസേന സമുദ്ധരണതോ ഉത്തമോ സല്ലകന്തനവേജ്ജോ. ഇമിനാ നിപ്പരിയായതോ ബ്രാഹ്മണകരണാനം ധമ്മാനം അത്തനി പതിട്ഠിതാനം പരസന്തതിയം പതിട്ഠാപനേന പരേസമ്പി ബ്രാഹ്മണകരണമാഹ.

തസ്സ മേ തുമ്ഹേ പുത്താതി തസ്സ ഏവരൂപസ്സ മമ തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, പുത്താ അത്രജാ ഹോഥ. **ഓരസാ**തി ഉരസി സമ്ബന്ധാ. യഥാ ഹി സത്താനം ഓരസപുത്താ അത്രജാ വിസേസേന പിതുസന്തകസ്സ ദായജ്ജസ്സ ഭാഗിനോ ഹോന്തി, ഏവമേതേപി അരിയപുഗ്ഗലാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ധമ്മസ്സവനന്തേ അരിയായ ജാതിയാ ജാതാ. തസ്സ സന്തകസ്സ വിമുത്തിസുഖസ്സ അരിയധമ്മരതനസ്സ ച ഏകംസഭാഗിയതായ ഓരസാ. അഥ വാ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാനുഭാവേന അരിയഭൂമിം ഓക്കമമാനാ ഓക്കന്താ ച അരിയസാവകാ സത്ഥു ഉരേ വായാമജനിതാഭിജാതിതായ നിപ്പരിയായേന ''ഓരസപുത്താ''തി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. തഥാ ഹി തേ ഭഗവതാ ആസയാനുസയചരിയാധിമുത്തിആദിവോലോകനേന വജ്ജാനുചിന്തനേന ച ഹദയേ കത്വാ വജ്ജതോ നിവാരേത്വാ അനവജ്ജേ പതിട്ഠപേന്തേന സീലാദിധമ്മസരീരപോസനേന സംവഡ്ഢിതാ. **മുഖതോ ജാതാ**തി മുഖതോ ജാതായ ധമ്മദേസനായ അരിയായ ജാതിയാ ജാതത്താ മുഖതോ ജാതാ. അഥ വാ അനഞ്ഞസാധാരണതോ സബ്ബസ്സ കുസലധമ്മസ്സ മുഖതോ പാതിമോക്ഖതോ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാസങ്ഖാതതോ വിമോക്ഖമുഖതോ വാ അരിയമഗ്ഗജാതിയാ ജാതാതിപി മുഖതോ ജാതാ. സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹേ സാസനധമ്മേ അരിയമഗ്ഗധമ്മേ വാ ജാതാതി **ധമ്മജാ**. തേനേവ ധമ്മേന നിമ്മിതാ മാപിതാതി **ധമ്മനിമ്മിതാ**. സതിധമ്മവിചയാദി **ധമ്മദായാദാ,** ന ലാഭസക്കാരാദി **ആമിസദായാദാ,** ധമ്മദായാദാ നോ ആമിസദായാദാ ഹോഥാതി അത്ഥോ.

തത്ഥ ധമ്മോ ദുവിധോ - നിപ്പരിയായധമ്മോ, പരിയായധമ്മോതി. ആമിസമ്പി ദുവിധം - നിപ്പരിയായാമിസം, പരിയായാമിസന്തി. കഥം? മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപ്പഭേദോ ഹി നവവിധോ ലോകുത്തരധമ്മോ നിപ്പരിയായധമ്മോ, നിബ്ബത്തിതധമ്മോയേവ, ന കേനചി പരിയായേന കാരണേന വാ ലേസേന വാ ധമ്മോ. യം പനിദം വിവട്ടൂപനിസ്സിതം കുസലം, സേയ്യഥിദം - ഇധേകച്ചോ വിവട്ടം പത്ഥേന്തോ ദാനം ദേതി, സീലം സമാദിയതി, ഉപോസഥകമ്മം കരോതി, ഗന്ധമാലാദീഹി വത്ഥുപൂജം കരോതി, ധമ്മം സുണാതി, ദേസേതി, ഝാനസമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേതി, ഏവം കരോന്തോ അനുപുബ്ബേന നിപ്പരിയായം അമതം നിബ്ബാനം പടിലഭതി, അയം പരിയായധമ്മോ. തഥാ ചീവരാദയോ ചത്താരോ പച്ചയാ നിപ്പരിയായാമിസമേവ, ന അഞ്ഞേന പരിയായേന വാ കാരണേന വാ ലേസേന വാ ആമിസം. യം പനിദം വട്ടഗാമികുസലം, സേയ്യഥിദം - ഇധേകച്ചോ വട്ടം പത്ഥേന്തോ സമ്പത്തിഭവം ഇച്ഛമാനോ ദാനം ദേതി...പേ॰... സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേതി, ഏവം കരോന്തോ അനുപുബ്ബേന ദേവമനുസ്സസമ്പത്തിയോ പടിലഭതി, ഇദം പരിയായാമിസം നാമ.

തത്ഥ നിപ്പരിയായധമ്മോപി ഭഗവതോയേവ സന്തകോ. ഭഗവതാ ഹി കഥിതത്താ ഭിക്ഖൂ മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി അധിഗച്ഛന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “സോ, ഹി, ബ്രാഹ്മണ, ഭഗവാ അനുപ്പന്നസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദേതാ, അസഞ്ജാതസ്സ മഗ്ഗസ്സ സഞ്ജനേതാ...പേ॰... മഗ്ഗാനുഗാ ച പനേതരഹി സാവകാ വിഹരന്തി പച്ഛാ സമന്നാഗതാ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൭൯; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫).

> “സോ, ഹാവുസോ, ഭഗവാ ജാനം ജാനാതി, പസ്സം പസ്സതി, ചക്ഖുഭൂതോ ഞാണഭൂതോ ധമ്മഭൂതോ ബ്രഹ്മഭൂതോ, വത്താ പവത്താ, അത്ഥസ്സ നിന്നേതാ , അമതസ്സ ദാതാ, ധമ്മസ്സാമീ തഥാഗതോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൩; ൩.൨൨൬) ച.

പരിയായധമ്മോപി ഭഗവതോയേവ സന്തകോ. ഭഗവതാ ഹി കഥിതത്താ ഏവ ജാനന്തി “വിവട്ടം പത്ഥേത്വാ ദാനം ദേന്തോ...പേ॰... സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേന്തോ അനുക്കമേന അമതം നിബ്ബാനം പടിലഭതീ”തി. നിപ്പരിയായാമിസമ്പി ഭഗവതോയേവ സന്തകം. ഭഗവതാ ഹി അനുഞ്ഞാതത്തായേവ ഭിക്ഖൂഹി ജീവകവത്ഥും ആദിം കത്വാ പണീതചീവരം ലദ്ധം. യഥാഹ -

> “അനുജാനാമി, ഭിക്ഖവേ, ഗഹപതിചീവരം. യോ ഇച്ഛതി, പംസുകൂലികോ ഹോതു. യോ ഇച്ഛതി, ഗഹപതിചീവരം സാദിയതു. ഇതരീതരേനപാഹം, ഭിക്ഖവേ, സന്തുട്ഠിംയേവ വണ്ണേമീ”തി (മഹാവ॰ ൩൩൭).

ഏവം ഇതരേപി പച്ചയാ ഭഗവതാ അനുഞ്ഞാതത്താ ഏവ ഭിക്ഖൂഹി പരിഭുഞ്ജിതും ലദ്ധാ. പരിയായാമിസമ്പി ഭഗവതോയേവ സന്തകം. ഭഗവതാ ഹി കഥിതത്താ ഏവ ജാനന്തി “സമ്പത്തിഭവം പത്ഥേന്തോ ദാനം ദത്വാ സീലം...പേ॰... സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ അനുക്കമേന പരിയായാമിസം ദിബ്ബസമ്പത്തിം മനുസ്സസമ്പത്തിഞ്ച പടിലഭതീ”തി. യദേവ യസ്മാ നിപ്പരിയായധമ്മോപി പരിയായധമ്മോപി നിപ്പരിയായാമിസമ്പി പരിയായാമിസമ്പി ഭഗവതോയേവ സന്തകം, തസ്മാ തത്ഥ അത്തനോ സാമിഭാവം ദസ്സേന്തോ തത്ഥ ച യം സേട്ഠതരം അച്ചന്തഹിതസുഖാവഹം തത്ഥേവ നേ നിയോജേന്തോ ഏവമാഹ “തസ്സ മേ തുമ്ഹേ പുത്താ ഓരസാ...പേ॰... നോ ആമിസദായാദാ”തി.

ഇതി ഭഗവാ പരിപുണ്ണവതസമാദാനം തപചരിയം സമ്മദേവ വുസിതബ്രഹ്മചരിയം സുവിസുദ്ധവിജ്ജാചരണസമ്പന്നം അനവസേസവേദന്തപാരഗും ബാഹിതസബ്ബപാപം സതതം യാചയോഗം സദേവകേ ലോകേ അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവപ്പത്തം അത്തനോ പരമത്ഥബ്രാഹ്മണഭാവം അരിയസാവകാനഞ്ച അത്തനോ ഓരസപുത്താദിഭാവം പവേദേസി. ഭഗവാ ഹി "സീഹോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതസ്സേതം അധിവചനം അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സാ"തി (അം॰ നി॰ ൫.൯൯) ഏത്ഥ സീഹസദിസം, "പുരിസോ മഗ്ഗകുസലോതി ഖോ, തിസ്സ, തഥാഗതസ്സേതം അധിവചന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൪) ഏത്ഥ മഗ്ഗദേസകപുരിസസദിസം, "രാജാഹമസ്മി സേലാ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൯൯; സു॰ നി॰ ൫൫൯) ഏത്ഥ രാജസദിസം, "ഭിസക്കോ സല്ലകത്തോതി ഖോ, സുനക്ഖത്ത, തഥാഗതസ്സേതം അധിവചന"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൬൫) ഏത്ഥ വേജ്ജസദിസം, "ബ്രാഹ്മണോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതസ്സേതം അധിവചന"ന്തി (അം॰ നി॰ ൭.൮൫) ഏത്ഥ ബ്രാഹ്മണസദിസം അത്താനം കഥേസി. ഇധാപി ബ്രാഹ്മണ സദിസം കത്വാ കഥേസി.

ഇദാനി യേഹി ദാനാദീഹി യുത്തസ്സ ഇതോ ബാഹിരകബ്രാഹ്മണസ്സ ബ്രാഹ്മണകിച്ചം പരിപുണ്ണം മഞ്ഞന്തി, തേഹി അത്തനോ ദാനാദീനം അഗ്ഗസേട്ഠഭാവം പകാസേതും **"ദ്വേമാനി, ഭിക്ഖവേ, ദാനാനീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **യാഗാ**തി മഹായഞ്ഞാ , മഹാദാനാനീതി അത്ഥോ, യാനി "യിട്ഠാനീ"തിപി വുച്ചന്തി. തത്ഥ വേലാമദാനവേസ്സന്തരദാനമഹാവിജിതയഞ്ഞസദിസാ **ആമിസയാഗാ** വേദിതബ്ബാ, മഹാസമയസുത്തമങ്ഗലസുത്തചൂളരാഹുലോവാദസുത്തസമചിത്തസുത്തദേസനാദയോ **ധമ്മയാഗാ**. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

ഗാഥായം **അയജീ**തി അദാസി. **അമച്ഛരീ**തി സബ്ബമച്ഛരിയാനം ബോധിമൂലേയേവ സുപ്പഹീനത്താ മച്ഛേരരഹിതോ. **സബ്ബഭൂതാനുകമ്പീ**തി മഹാകരുണായ സബ്ബസത്തേ പിയപുത്തം വിയ അനുഗ്ഗണ്ഹനസീലോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "വധകേ ദേവദത്തേ ച, ചോരേ അങ്ഗുലിമാലകേ;
> ധനപാലേ രാഹുലേ ചേവ, സമചിത്തോ മഹാമുനീ"തി. (മി॰ പ॰ ൬.൬.൫) -

സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുലഭസുത്തവണ്ണനാ

൱൭. ദുതിയേ **അപ്പാനീ**തി പരിത്താനി. **സുലഭാനീ**തി സുഖേന ലദ്ധബ്ബാനി, യത്ഥ കത്ഥചി വാ സക്കാ ഹോതി ലദ്ധും. **അനവജ്ജാനീ**തി വജ്ജരഹിതാനി നിദ്ദോസാനി ആഗമനസുദ്ധിതോ കായമണ്ഡനാദികിലേസവത്ഥുഭാവാഭാവതോ ച. തത്ഥ സുലഭതായ പരിയേസനദുക്ഖസ്സ അഭാവോ ദസ്സിതോ, അപ്പതായ പരിഹരണദുക്ഖസ്സപി അഭാവോ ദസ്സിതോ, അനവജ്ജതായ അഗരഹിതബ്ബതായ ഭിക്ഖുസാരുപ്പഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതി. അപ്പതായ വാ പരിത്താസസ്സ അവത്ഥുതാ, സുലഭതായ ഗേധായ അവത്ഥുതാ, അനവജ്ജതായ ആദീനവവസേന നിസ്സരണപഞ്ഞായ വത്ഥുതാ ദസ്സിതാ ഹോതി. അപ്പതായ വാ ലാഭേന ന സോമനസ്സം ജനയന്തി, സുലഭതായ അലാഭേന ന ദോമനസ്സം ജനയന്തി, അനവജ്ജതായ വിപ്പടിസാരനിമിത്തം അഞ്ഞാണുപേക്ഖം ന ജനയന്തി അവിപ്പടിസാരവത്ഥുഭാവതോ.

പംസുകൂലന്തി രഥികാസുസാനസങ്കാരകൂടാദീസു യത്ഥ കത്ഥചി പംസൂനം ഉപരി ഠിതത്താ അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന പംസുകൂലം വിയാതി പംസുകൂലം, പംസു വിയ കുച്ഛിതഭാവം ഉലതി ഗച്ഛതീതി പംസുകൂലന്തി ഏവം ലദ്ധനാമം രഥികാദീസു പതിതനന്തകാനി ഉച്ചിനിത്വാ കതചീവരം. **പിണ്ഡിയാലോപോ**തി ജങ്ഘപിണ്ഡിയാ ബലേന ചരിത്വാ ഘരേ ഘരേ ആലോപമത്തം കത്വാ ലദ്ധഭോജനം. **രുക്ഖമൂല**ന്തി വിവേകാനുരൂപം യംകിഞ്ചി രുക്ഖസമീപം. **പൂതിമുത്ത**ന്തി യംകിഞ്ചി ഗോമുത്തം. യഥാ ഹി സുവണ്ണവണ്ണോപി കായോ പൂതികായോവ ഏവം അഭിനവമ്പി മുത്തം പൂതിമുത്തമേവ. തത്ഥ കേചി ഗോമുത്തഭാവിതം ഹരിതകീഖണ്ഡം "പൂതിമുത്ത"ന്തി വദന്തി, പൂതിഭാവേന ആപണാദിതോ വിസ്സട്ഠം ഛഡ്ഡിതം അപരിഗ്ഗഹിതം യംകിഞ്ചി ഭേസജ്ജം പൂതിമുത്തന്തി അധിപ്പേതന്തി അപരേ.

യതോ ഖോതി പച്ചത്തേ നിസ്സക്കവചനം, യം ഖോതി വുത്തം ഹോതി. തേന "തുട്ഠോ ഹോതീ"തി വുത്തകിരിയം പരാമസതി. **തുട്ഠോ**തി സന്തുട്ഠോ. **ഇദമസ്സാഹ**ന്തി യ്വായം ചതുബ്ബിധേന യഥാവുത്തേന പച്ചയേന അപ്പേന സുലഭേന സന്തോസോ, ഇദം ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ സീലസംവരാദീസു അഞ്ഞതരം ഏകം സാമഞ്ഞങ്ഗം സമണഭാവകാരണന്തി അഹം വദാമി. സന്തുട്ഠസ്സ ഹി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം സുപരിപുണ്ണം ഹോതി, സമഥവിപസ്സനാ ച ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി. അഥ വാ സാമഞ്ഞം നാമ അരിയമഗ്ഗോ. തസ്സ സങ്ഖേപതോ ദ്വേ അങ്ഗാനി - ബാഹിരം, അജ്ഝത്തികന്തി. തത്ഥ ബാഹിരം സപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ സദ്ധമ്മസ്സവനഞ്ച, അജ്ഝത്തികം പന യോനിസോ മനസികാരോ ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തി ച. തേസു യസ്മാ യഥാരഹം ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തിഭൂതാ തസ്സാ മൂലഭൂതാ ചേതേ ധമ്മാ, യദിദം അപ്പിച്ഛതാ സന്തുട്ഠിതാ പവിവിത്തതാ അസംസട്ഠതാ ആരദ്ധവീരിയതാതി ഏവമാദയോ, തസ്മാ വുത്തം "ഇദമസ്സാഹം അഞ്ഞതരം സാമഞ്ഞങ്ഗന്തി വദാമീ"തി.

ഗാഥാസു **സേനാസനമാരബ്ഭാ**തി വിഹാരാദിം മഞ്ചപീഠാദിഞ്ച സേനാസനം നിസ്സായ. **ചീവരം പാനഭോജന**ന്തി നിവാസനാദിചീവരം, അമ്ബപാനകാദിപാനം, ഖാദനീയഭോജനീയാദിഭുഞ്ജിതബ്ബവത്ഥുഞ്ച ആരബ്ഭാതി സമ്ബന്ധോ. **വിഘാതോ** വിഹതഭാവോ ചേതോദുക്ഖം ന ഹോതീതി യോജനാ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - "അസുകസ്മിം നാമ ആവാസേ പച്ചയാ സുലഭാ"തി ലഭിതബ്ബട്ഠാനഗമനേന വാ "മയ്ഹം പാപുണാതി ന തുയ്ഹ"ന്തി വിവാദാപജ്ജനേന വാ നവകമ്മകരണാദിവസേന വാ സേനാസനാദീനി പരിയേസന്താനം അസന്തുട്ഠാനം ഇച്ഛിതലാഭാദിനാ യോ വിഘാതോ ചിത്തസ്സ ഹോതി, സോ തത്ഥ സന്തുട്ഠസ്സ ന ഹോതീതി. **ദിസാ നപ്പടിഹഞ്ഞതീ**തി സന്തുട്ഠിയാ ചാതുദ്ദിസാഭാവേന ദിസാ നപ്പടിഹന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"ചാതുദ്ദിസോ അപ്പടിഘോ ച ഹോതി,
സന്തുസ്സമാനോ ഇതരീതരേനാ"തി. (സു॰ നി॰ ൪൨; ചൂളനി॰
ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൨൮);

യസ്സ ഹി "അസുകട്ഠാനം നാമ ഗതോ ചീവരാദീനി ലഭിസ്സാമീ"തി ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ദിസാ പടിഹഞ്ഞതി നാമ. യസ്സ പന ഏവം ന ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ദിസാ ന പടിഹഞ്ഞതി നാമ. **ധമ്മാ**തി പടിപത്തിധമ്മാ. **സാമഞ്ഞസ്സാനുലോമികാ**തി സമണധമ്മസ്സ സമഥവിപസ്സനാഭാവനായ അരിയമഗ്ഗസ്സേവ വാ അനുച്ഛവികാ അപ്പിച്ഛതാദയോ. **അധിഗ്ഗഹിതാ**തി സബ്ബേ തേ തുട്ഠചിത്തസ്സ സന്തുട്ഠചിത്തേന ഭിക്ഖുനാ അധിഗ്ഗഹിതാ പടിപക്ഖധമ്മേ അഭിഭവിത്വാ ഗഹിതാ ഹോന്തി അബ്ഭന്തരഗതാ, ന ബാഹിരഗതാതി.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ആസവക്ഖയസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൨. തതിയേ **ജാനതോ**തി ജാനന്തസ്സ. **പസ്സതോ**തി പസ്സന്തസ്സ. യദിപി ഇമാനി ദ്വേപി പദാനി ഏകത്ഥാനി, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം, ഏവം സന്തേപി ''ജാനതോ''തി ഞാണലക്ഖണം ഉപാദായ പുഗ്ഗലം നിദ്ദിസതി. ജാനനലക്ഖണഞ്ഹി ഞാണം. ''പസ്സതോ''തി ഞാണപ്പഭാവം ഉപാദായ. ദസ്സനപ്പഭാവഞ്ഹി ഉപാദായ ഞാണസമങ്ഗീ പുഗ്ഗലോ ചക്ഖുമാ വിയ പുഗ്ഗലോ ചക്ഖുനാ രൂപാനി, ഞാണേന വിവടേ ധമ്മേ പസ്സതി. അഥ വാ **ജാനതോ**തി അനുബോധഞാണേന ജാനതോ. **പസ്സതോ**തി പടിവേധഞാണേന പസ്സതോ. പടിലോമതോ വാ ദസ്സനമഗ്ഗേന പസ്സതോ, ഭാവനാമഗ്ഗേന ജാനതോ. കേചി പന ''ഞാതതീരണപഹാനപരിഞ്ഞാഹി ജാനതോ, സിഖാപ്പത്തവിപസ്സനായ പസ്സതോ''തി വദന്തി. അഥ വാ ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാഭിസമയേന ജാനതോ, നിരോധം സച്ഛികിരിയാഭിസമയേന പസ്സതോ. തദുഭയേ ച സതി പഹാനഭാവനാഭിസമയാ സിദ്ധാ ഏവ ഹോന്തീതി ചതുസച്ചാഭിസമയോ വുത്തോ ഹോതി. യദാ ചേത്ഥ വിപസ്സനാഞാണം അധിപ്പേതം, തദാ ''ജാനതോ പസ്സതോ''തി പദാനം ഹേതുഅത്ഥദീപനതാ ദട്ഠബ്ബാ. യദാ പന മഗ്ഗഞാണം അധിപ്പേതം, തദാ മഗ്ഗകിച്ചത്ഥദീപനതാ.

ആസവാനം ഖയന്തി ''ജാനതോ, അഹം ഭിക്ഖവേ, പസ്സതോ ആസവാനം ഖയം വദാമീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൪; സം॰ നി॰ ൩.൧൦൧; ൫.൧൦൯൪) ഏവമാഗതേ സബ്ബാസവസംവരപരിയായേ ''ആസവാനം ഖയാ അനാസവം ചേതോവിമുത്തി''ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൪൩൮) ച സുത്തപദേസു ആസവാനം പഹാനം അച്ചന്തക്ഖയോ അസമുപ്പാദോ ഖീണാകാരോ നത്ഥിഭാവോ ''ആസവക്ഖയോ''തി വുത്തോ. ''ആസവാനം ഖയാ സമണോ ഹോതീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൪൩൮) ഫലം.

> ''പരവജ്ജാനുപസ്സിസ്സ, നിച്ചം ഉജ്ഝാനസഞ്ഞിനോ;
> ആസവാ തസ്സ വഡ്ഢന്തി, ആരാ സോ ആസവക്ഖയാ''തി. (ധ॰ പ॰ ൨൫൩);
> –

ആദീസു നിബ്ബാനം.

> ''സേഖസ്സ സിക്ഖമാനസ്സ, ഉജുമഗ്ഗാനുസാരിനോ;
> ഖയസ്മിം പഠമം ഞാണം, തതോ അഞ്ഞാ അനന്തരാ;
> തതോ അഞ്ഞാവിമുത്തസ്സ, ഞാണം വേ ഹോതി താദിനോ''തി. (അ॰ നി॰ ൩.൮൬; ഇതിവു॰ ൬൨) –

ഏവമാഗതേ ഇന്ദ്രിയസുത്തേ ഇധ ച മഗ്ഗോ ''ആസവക്ഖയോ''തി വുത്തോ. തസ്മാ യഥാവുത്തനയേന ജാനന്തസ്സ പസ്സന്തസ്സ അഹം അരിയമഗ്ഗാധിഗമം വദാമീതി വുത്തം ഹോതി. **നോ അജാനതോ നോ അപസ്സതോ**തി യോ പന ന ജാനാതി ന പസ്സതി, തസ്സ നോ വദാമീതി അത്ഥോ. ഏതേന യേ അജാനതോ അപസ്സതോപി സംസാരസുദ്ധിം വദന്തി, തേ പടിക്ഖിപതി. പുരിമേന വാ പദദ്വയേന ഉപായോ വുത്തോ, ഇമിനാ അനുപായപടിസേധോ. സങ്ഖേപേന ചേത്ഥ ഞാണം ആസവക്ഖയകരം, സേസം തസ്സ പരിക്ഖാരോതി ദസ്സേതി.

ഇദാനി യം ജാനതോ യം പസ്സതോ ആസവക്ഖയോ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **''കിഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, ജാനതോ''**തി പുച്ഛം ആരഭി. തത്ഥ ജാനനാ ബഹുവിധാ.

ദബ്ബജാതികോ ഏവ ഹി കോചി ഭിക്ഖു ഛത്തം കാതും ജാനാതി, കോചി ചീവരാദീനം അഞ്ഞതരം, തസ്സ ഈദിസാനി കമ്മാനി വത്തസീസേ ഠത്വാ കരോന്തസ്സ സാ ജാനനാ ''മഗ്ഗഫലാനം പദട്ഠാനം ന ഹോതീ''തി ന വത്തബ്ബാ. യോ പന സാസനേ പബ്ബജിത്വാ വേജ്ജകമ്മാദീനി കാതും ജാനാതി, തസ്സേവം ജാനതോ ആസവാ വഡ്ഢന്തിയേവ. തസ്മാ യം ജാനതോ യം പസ്സതോ ആസവാനം ഖയോ ഹോതി, തദേവ ദസ്സേന്തോ ആഹ **''ഇദം ദുക്ഖ''**ന്തിആദി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം, തം ഹേട്ഠാ യോനിസോമനസികാരസുത്തേ സങ്ഖേപതോ വുത്തമേവ.

തത്ഥ പന ''യോനിസോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു മനസി കരോന്തോ അകുസലം പജഹതി, കുസലം ഭാവേതീ''തി (ഇതിവു॰ ൧൬) ആഗതത്താ ''ഇദം ദുക്ഖന്തി യോനിസോ മനസി കരോതീ''തിആദിനാ അത്ഥവിഭാവനാ കതാ. ഇധ ''ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, ജാനതോ പസ്സതോ ആസവാനം ഖയോ ഹോതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൪; സം॰ നി॰ ൩.൧൦൧; ൫.൧൦൯൪) ആഗതത്താ ''ഇദം ദുക്ഖന്തി പരിഞ്ഞാപടിവേധവസേന പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന മഗ്ഗഞാണേന ജാനതോ പസ്സതോ ആസവാനം ഖയോ ഹോതീ''തിആദിനാ നയേന യോജേതബ്ബം. ആസവേസു ച പഠമമഗ്ഗേന ദിട്ഠാസവോ ഖീയതി, തതിയമഗ്ഗേന കാമാസവോ, ചതുത്ഥമഗ്ഗേന ഭവാസവോ അവിജ്ജാസവോ ച ഖീയതീതി വേദിതബ്ബോ.

ഗാഥാസു **വിമുത്തിഞാണ**ന്തി വിമുത്തിയം നിബ്ബാനേ ഫലേ ച പച്ചവേക്ഖണഞാണം. **ഉത്തമ**ന്തി ഉത്തമധമ്മാരമ്മണത്താ ഉത്തമം. **ഖയേ ഞാണ**ന്തി ആസവാനം സംയോജനാനഞ്ച ഖയേ ഖയകരേ അരിയമഗ്ഗേ ഞാണം. ''ഖീണാ സംയോജനാ ഇതി ഞാണ''ന്തി ഇധാപി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. തേന പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണം ദസ്സേതി. ഏവമേത്ഥ ചത്താരിപി പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി വുത്താനി ഹോന്തി . അവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണാ ഹി ഇധ നത്ഥി അരഹത്തഫലാധിഗമസ്സ അധിപ്പേതത്താ. യഥാ ചേത്ഥ ജാനതോ പസ്സതോതി നിബ്ബാനാധിഗമേന സമ്മാദിട്ഠികിച്ചം അധികം കത്വാ വുത്തം, ഏവം സമ്മപ്പധാനകിച്ചമ്പി അധികമേവ ഇച്ഛിതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **''ന ത്വേവിദം കുസീതേനാ''**തി ഓസാനഗാഥമാഹ.

തത്ഥ **ന ത്വേവിദ**ന്തി ന തു ഏവ ഇദം. **തു**സദ്ദോ നിപാതമത്തം. **ബാലേനമവിജാനതാ**തി **മ**കാരോ പദസന്ധികരോ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - ഇദം സേക്ഖമഗ്ഗേന അസേക്ഖമഗ്ഗേന ച പത്തബ്ബം അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥാദിസബ്ബഗന്ഥാനം പമോചനം പമോചനസ്സ നിമിത്തഭൂതം നിബ്ബാനം ''ഇദം ദുക്ഖ''ന്തിആദിനാ ചത്താരി സച്ചാനി യഥാഭൂതം **അവിജാനതാ** തതോ ഏവ **ബാലേന** അവിദ്ദസുനാ യഥാ അധിഗന്തും ന സക്കാ, ഏവം **കുസീതേന** നിബ്ബീരിയേനാപി, തസ്മാ തദധിഗമായ ആരദ്ധവീരിയേന ഭവിതബ്ബന്തി. തേനാഹ ഭഗവാ ''ആരദ്ധവീരിയസ്സായം ധമ്മോ, നോ കുസീതസ്സ'' (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൮).

> ''ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥ, യുഞ്ജഥ ബുദ്ധസാസനേ;
> ധുനാഥ മച്ചുനോ സേനം, നളാഗാരംവ കുഞ്ജരോ''തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൫; നേത്തി॰ ൨൯; മി॰ പ॰ ൫.൧.൪);

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൮൦൩. ചതുത്ഥേ **യേ ഹി കേചീ**തി യേ കേചി. **ഇദം ദുക്ഖന്തി യഥാഭൂതം നപ്പജാനന്തീ**തി ''ഇദം ദുക്ഖം, എത്തകം ദുക്ഖം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ''തി അവിപരീതം സഭാവസരസലക്ഖണതോ വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ദുക്ഖസച്ചം ന ജാനന്തി ന പടിവിജ്ഝന്തി. സേസേസുപി എസേവ നയോ. **ന മേ തേ, ഭിക്ഖവേ**തിആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം അനനുയുത്താ പബ്ബജ്ജാമത്തസമണാ ചേവ ജാതിമത്തബ്രാഹ്മണാ ച ന മയാ തേ സമിതപാപസമണേസു സമണോതി, ബാഹിതപാപബ്രാഹ്മണേസു ബ്രാഹ്മണോതി ച സമ്മതാ അനുഞ്ഞാതാ. കസ്മാ? സമണകരണാനം ബ്രാഹ്മണകരണാനഞ്ച ധമ്മാനം അഭാവതോതി. തേനേവാഹ ''ന ച പന തേ ആയസ്മന്തോ''തിആദി. തത്ഥ **സാമഞ്ഞത്ഥ**ന്തി സാമഞ്ഞസങ്ഖാതം അത്ഥം, ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനീതി അത്ഥോ. **ബ്രഹ്മഞ്ഞത്ഥ**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം. അപരേ പന ''സാമഞ്ഞത്ഥന്തി ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ, ബ്രഹ്മഞ്ഞത്ഥന്തി ചത്താരി അരിയഫലാനീ''തി വദന്തി. സേസം വുത്തനയമേവ. സുക്കപക്ഖോ വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബോ. ഗാഥാസു അപുബ്ബം നത്ഥി.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സീലസമ്പന്നസുത്തവണ്ണനാ

൮൦൪. പഞ്ചമേ **സീലസമ്പന്നാ**തി എത്ഥ സീലം നാമ ഖീണാസവാനം ലോകിയലോകുത്തരസീലം, തേന സമ്പന്നാ സമന്നാഗതാതി സീലസമ്പന്നാ. **സമാധിപഞ്ഞാസു**പി എസേവ നയോ. **വിമുത്തി** പന ഫലവിമുത്തിയേവ, **വിമുത്തിഞാണദസ്സനം** പച്ചവേക്ഖണഞാണം. എവമേത്ഥ സീലാദയോ തയോ ലോകിയലോകുത്തരാ, വിമുത്തി ലോകുത്തരാവ, വിമുത്തിഞാണദസ്സനം ലോകിയമേവ. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം പരേ ഓവദന്തി അനുസാസന്തീതി **ഓവാദകാ. വിഞ്ഞാപകാ**തി കമ്മാനി കമ്മഫലാനി ച, വിഞ്ഞാപകാ, തത്ഥ ച ''ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ, ഇമേ ധമ്മാ അകുസലാ. ഇമേ ധമ്മാ സാവജ്ജാ, ഇമേ ധമ്മാ അനവജ്ജാ''തിആദിനാ കുസലാദിവിഭാഗതോ ഖന്ധാദിവിഭാഗതോ സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോതി വിവിധേഹി നയേഹി ധമ്മാനം ഞാപകാ അവബോധകാ . **സന്ദസ്സകാ**തി തേയേവ ധമ്മേ ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ വിയ പരസ്സ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേതാരോ. **സമാദപകാ**തി യം സീലാദി യേഹി അസമാദിന്നം, തസ്സ സമാദാപേതാരോ, തത്ഥ തേ പതിട്ഠാപേതാരോ. **സമുത്തേജകാ**തി എവം കുസലധമ്മേസു പതിട്ഠിതാനം ഉപരി അധിചിത്താനുയോഗേ നിയോജനവസേന ചിത്തസ്സ സമ്മാ ഉത്തേജകാ, യഥാ വിസേസാധിഗമോ ഹോതി, എവം നിസാമനവസേന തേജകാ. **സമ്പഹംസകാ**തി തേസം യഥാലദ്ധേഹി ഉപരിലദ്ധബ്ബേഹി ച ഗുണവിസേസേഹി ചിത്തസ്സ സമ്മാ പഹംസകാ, ലദ്ധസ്സാദവസേന സുട്ഠു തോസകാ. **അലംസമക്ഖാതാരോ**തി അലം പരിയത്തം യഥാവുത്തം അപരിഹാപേത്വാ സമ്മദേവ അനുഗ്ഗഹാധിപ്പായേന അക്ഖാതാരോ.

അഥ വാ **സന്ദസ്സകാ**തി ധമ്മം ദേസേന്താ പവത്തിനിവത്തിയോ സഭാവസരസലക്ഖണതോ സമ്മദേവ ദസ്സേതാരോ. **സമാദപകാ**തി ചിത്തേ പതിട്ഠാപനവസേന തസ്സേവ അത്ഥസ്സ ഗാഹാപകാ. **സമുത്തേജകാ**തി തദത്ഥഗ്ഗഹണേ ഉസ്സാഹജനനേന സമ്മദേവ വോദപകാ ജോതകാ വാ. **സമ്പഹംസകാ**തി തദത്ഥപടിപത്തിയം ആനിസംസദസ്സനേന സമ്മദേവ പഹംസകാ തോസകാ. **അലംസമക്ഖാതാരോ**തി സമത്ഥാ ഹുത്വാ വുത്തനയേന സമക്ഖാതാരോ. **സദ്ധമ്മസ്സാ**തി പടിവേധസദ്ധമ്മസ്സ, തിവിധസ്സാപി വാ സദ്ധമ്മസ്സ ദേസേതാരോ.

ദസ്സനമ്പഹന്തി ദസ്സനമ്പി അഹം. തം പനേതം ചക്ഖുദസ്സനം ഞാണദസ്സനന്തി ദുവിധം. തത്ഥ പസന്നേഹി ചക്ഖൂഹി അരിയാനം ഓലോകനം ചക്ഖുദസ്സനം നാമ. അരിയഭാവകരാനം പന ധമ്മാനം അരിയഭാവസ്സ ച വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലേഹി അധിഗമോ ഞാണദസ്സനം നാമ. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ ചക്ഖുദസ്സനം അധിപ്പേതം. അരിയാനഞ്ഹി പസന്നേഹി ചക്ഖൂഹി ഓലോകനമ്പി സത്താനം ബഹൂപകാരമേവ. **സവന**ന്തി "അസുകോ നാമ ഖീണാസവോ അസുകസ്മിം നാമ രട്ഠേ വാ ജനപദേ വാ ഗാമേ വാ നിഗമേ വാ വിഹാരേ വാ ലേണേ വാ വസതീ"തി കഥേന്താനം സോതേന സവനം, ഏതമ്പി ബഹൂപകാരമേവ. **ഉപസങ്കമന**ന്തി "ദാനം വാ ദസ്സാമി, പഞ്ഹം വാ പുച്ഛിസ്സാമി, ധമ്മം വാ സോസ്സാമി, സക്കാരം വാ കരിസ്സാമീ"തി ഏവരൂപേന ചിത്തേന അരിയാനം ഉപസങ്കമനം. **പയിരുപാസന**ന്തി പഞ്ഹപയിരുപാസനം, അരിയാനം ഗുണേ സുത്വാ തേ ഉപസങ്കമിത്വാ നിമന്തേത്വാ ദാനം വാ ദത്വാ വത്ഥം വാ കത്വാ "കിം, ഭന്തേ, കുസല"ന്തിആദിനാ നയേന പഞ്ഹപുച്ഛനന്തി അത്ഥോ. വേയ്യാവച്ചാദികരണം പയിരുപാസനംയേവ. **അനുസ്സരണ**ന്തി രത്തിട്ഠാനദിവാട്ഠാനേസു നിസിന്നസ്സ "ഇദാനി അരിയാ ഗുമ്ബലേണമണ്ഡപാദീസു ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലസുഖേഹി വീതിനാമേന്തീ"തി തേസം ദിബ്ബവിഹാരാദിഗുണവിസേസാരമ്മണം അനുസ്സരണം. യോ വാ തേസം സന്തികാ ഓവാദോ ലദ്ധോ ഹോതി, തം ആവജ്ജിത്വാ "ഇമസ്മിം ഠാനേ സീലം കഥിതം, ഇമസ്മിം സമാധി, ഇമസ്മിം വിപസ്സനാ, ഇമസ്മിം മഗ്ഗോ, ഇമസ്മിം ഫല"ന്തി ഏവം അനുസ്സരണം.

അനുപബ്ബജ്ജന്തി അരിയേസു ചിത്തം പസാദേത്വാ ഘരാ നിക്ഖമ്മ തേസം സന്തികേ പബ്ബജ്ജം. അരിയേസു ഹി ചിത്തം പസാദേത്വാ തേസംയേവ സന്തികേ പബ്ബജിത്വാ തേസംയേവ ഓവാദാനുസാസനിം പച്ചാസീസമാനസ്സ ചരതോപി പബ്ബജ്ജാ അനുപബ്ബജ്ജാ നാമ, അഞ്ഞേസം സന്തികേ ഓവാദാനുസാസനിം പച്ചാസീസമാനസ്സ ചരതോപി പബ്ബജ്ജാ അനുപബ്ബജ്ജാ നാമ, അരിയേസു പസാദേന അഞ്ഞത്ഥ പബ്ബജിത്വാ അരിയാനം സന്തികേ ഓവാദാനുസാസനിം പച്ചാസീസമാനസ്സ ചരതോപി പബ്ബജ്ജാ അനുപബ്ബജ്ജാവ. അഞ്ഞേസു പന പസാദേന അഞ്ഞേസംയേവ സന്തികേ പബ്ബജിത്വാ അഞ്ഞേസംയേവ ഓവാദാനുസാസനിം പച്ചാസീസമാനസ്സ ചരതോ പബ്ബജ്ജാ അനുപബ്ബജ്ജാ നാമ ന ഹോതി. വുത്തനയേന പബ്ബജിതേസു പന മഹാകസ്സപത്ഥേരസ്സ താവ അനുപബ്ബജ്ജം പബ്ബജിതാ സതസഹസ്സമത്താ അഹേസും, തഥാ ഥേരസ്സേവ സദ്ധിവിഹാരികസ്സ ചന്ദഗുത്തത്ഥേരസ്സ, തസ്സാപി സദ്ധിവിഹാരികസ്സ സൂരിയഗുത്തത്ഥേരസ്സ, തസ്സാപി സദ്ധിവിഹാരികസ്സ അസ്സഗുത്തത്ഥേരസ്സ, തസ്സാപി സദ്ധിവിഹാരികസ്സ യോനകധമ്മരക്ഖിതത്ഥേരസ്സ. തസ്സ പന സദ്ധിവിഹാരികോ അസോകരഞ്ഞോ കനിട്ഠഭാതാ തിസ്സത്ഥേരോ നാമ അഹോസി. തസ്സ അനുപബ്ബജ്ജം പബ്ബജിതാ അഡ്ഢതേയ്യകോടിസങ്ഖാ അഹേസും. ദീപപ്പസാദകമഹാമഹിന്ദത്ഥേരസ്സ പന അനുപബ്ബജിതാനം ഗണനപരിച്ഛേദോ നത്ഥി. യാവജ്ജദിവസാ ലങ്കാദീപേ സത്ഥരി പസാദേന പബ്ബജന്താ മഹാമഹിന്ദത്ഥേരസ്സേവ അനുപബ്ബജ്ജന്തി നാമ.

ഇദാനി യേന കാരണേന തേസം അരിയാനം ദസ്സനാദി ബഹൂപകാരന്തി വുത്തം, തം ദസ്സേതും **"തഥാരൂപേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തഥാരൂപേ**തി താദിസേ സീലാദിഗുണസമ്പന്നേ അരിയേ. യസ്മാ ദസ്സനസവനാനുസ്സരണാനി ഉപസങ്കമനപയിരുപാസനട്ഠാനാനി, തസ്മാ താനി അനാമസിത്വാ ഉപസങ്കമനപയിരുപാസനാനിയേവ ദസ്സേതും **"സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ"**തി വുത്തം . ദസ്സനസവനാനുസ്സരണതോ ഹി അരിയേസു ഉപ്പന്നസദ്ധോ തേ ഉപസങ്കമിത്വാ പയിരുപാസിത്വാ പഞ്ഹം പുച്ഛിത്വാ

ലദ്ധസവനാനുത്തരിയോ അപരിപൂരേ സീലാദിഗുണേ പരിപൂരേസ്സതീതി. തഥാ ഹി വുത്തം ‘‘സദ്ധാജാതോ ഉപസങ്കമതി, ഉപസങ്കമന്തോ പയിരുപാസതീ’’തിആദി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൩).

തത്ഥ **സേവതോതി** വത്തപടിവത്തകരണവസേന കാലേന കാലം ഉപസങ്കമതോ. **ഭജതോതി** സമ്പിയായനഭത്തിവസേന ഭജതോ. **പയിരുപാസതോതി** പഞ്ഹപുച്ഛനേന പടിപത്തിഅനുകരണേന ച പയിരുപാസതോതി തിണ്ണം പദാനം അത്ഥവിഭാഗോ ദീപേതബ്ബോ. വിമുത്തിഞാണദസ്സനസ്സ പാരിപൂരി ഏകൂനവീസതിമസ്സ പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ ഉപ്പത്തിയാ വേദിതബ്ബാ.

ഏവരൂപാ ച തേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂതിആദീസു യേ യഥാവുത്തഗുണസമന്നാഗമേന ഏവരൂപാ ഏദിസാ ഭിന്നസബ്ബകിലേസാ ഭിക്ഖൂ, തേ ദിട്ഠധമ്മികാദിഹിതേസു സത്താനം നിയോജനവസേന അനുസാസനതോ **സത്ഥാരോ**തിപി വുച്ചന്തി. ജാതികന്താരാദിനിത്ഥരണതോ **സത്ഥവാഹാ**തിപി, രാഗാദിരണാനം ജഹനതോ ജഹാപനതോ ച **രണഞ്ജഹാ**തിപി, അവിജ്ജാതമസ്സ വിനോദനതോ വിനോദാപനതോ ച **തമോനുദാ**തിപി, സപരസന്താനേസു പഞ്ഞാആലോകപഞ്ഞാഓഭാസപഞ്ഞാപജ്ജോതാനം കരണേന നിബ്ബത്തനേന **ആലോകാദികരാ**തിപി, തഥാ ഞാണുക്കാഞാണപ്പഭാധമ്മുക്കാധമ്മപ്പഭാനം ധാരണേന കരണേന ച **ഉക്കാധാരാ**തിപി, **പഭങ്കരാ**തിപി, ആരകത്താ കിലേസേഹി, അനയേ ന ഇരിയനതോ, അയേ ച ഇരിയനതോ പരേസം തഥാഭാവഹേതുഭാവതോ, സദേവകേന ലോകേന അരണീയതോ **അരിയാ**തിപി, പഞ്ഞാചക്ഖുധമ്മചക്ഖൂനം സാതിസയപടിലാഭേന **ചക്ഖുമന്തോ**തിപി വുച്ചന്തി.

ഗാഥാസു **പാമോജ്ജകരണം ഠാന**ന്തി നിരാമിസസ്സ പമോദസ്സ നിബ്ബത്തകം ഠാനം കാരണം. **ഏത**ന്തി ഇദാനി വത്തബ്ബനിദസ്സനം സന്ധായ വദതി. **വിജാനത**ന്തി സംകിലേസവോദാനേ യാഥാവതോ ജാനന്താനം. **ഭാവിതത്താന**ന്തി ഭാവിതസഭാവാനം, കായഭാവനാദീഹി ഭാവിതസന്താനാനന്തി അത്ഥോ. **ധമ്മജീവിന**ന്തി മിച്ഛാജീവം പഹായ ധമ്മേന ഞായേന ജീവികകപ്പനതോ, ധമ്മേന വാ ഞായേന അത്തഭാവസ്സ പവത്തനതോ, സമാപത്തിബഹുലതായ വാ അഗ്ഗഫലധമ്മേന ജീവനതോ ധമ്മജീവിനം. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യദിദം ഭാവിതത്താനം പരിനിട്ഠിതസമാധിപഞ്ഞാഭാവനാനം തതോ ഏവ ധമ്മജീവിനം അരിയാനം ദസ്സനം . ഏതം അവിപ്പടിസാരനിമിത്താനം സീലാദീനം പാരിപൂരിഹേതുഭാവതോ വിജാനതം സപ്പഞ്ഞജാതികാനം ഏകന്തേനേവ പീതിപാമോജ്ജകാരണന്തി.

ഇദാനി തം തസ്സ കാരണഭാവം ദസ്സേതും **‘‘തേ ജോതയന്തീ’’**തി ഓസാനഗാഥാദ്വയമാഹ. തത്ഥ **തേതി** തേ ഭാവിതത്താ ധമ്മജീവിനോ അരിയാ. **ജോതയന്തീ**തി പകാസയന്തി. **ഭാസയന്തീ**തി സദ്ധമ്മോഭാസേന ലോകം പഭാസയന്തി, ധമ്മം ദേസേന്തീതി അത്ഥോ. **യേസ**ന്തി യേസം അരിയാനം. **സാസന**ന്തി ഓവാദം. **സമ്മദഞ്ഞായാ**തി പുബ്ബഭാഗഞാണേഹി സമ്മദേവ ജാനിത്വാ. സേസം വുത്തനയമേവ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. തണ്ഹുപ്പാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൫. ഛട്ഠേ **തണ്ഹുപ്പാദാ**തി ഏത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി ഏതേസൂതി ഉപ്പാദാ. കാ ഉപ്പജ്ജതി? തണ്ഹാ. തണ്ഹായ ഉപ്പാദാ തണ്ഹുപ്പാദാ, തണ്ഹാവത്ഥൂനി

തണ്ഹാകാരണാനീതി അത്ഥോ. **യത്ഥാതി** യേസു നിമിത്തഭൂതേസു . **ഉപ്പജ്ജമാനാതി** ഉപ്പജ്ജനസീലാ. **ചീവരഹേതൂതി** "കഥ മനാപം ചീവരം ലഭിസ്സാമീ"തി ചീവരകാരണാ ഉപ്പജ്ജതി. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഇതിഭവാഭവഹേതൂതി** ഏത്ഥ പന **ഇതീതി** നിദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ. യഥാ ചീവരാദിഹേതു, ഏവം ഭവാഭവഹേതുപീതി അത്ഥോ. **ഭവാഭവാതി** ചേത്ഥ പണീതപ്പണീതാനി സപ്പിനവനീതാദീനി അധിപ്പേതാനി ഭവതി ആരോഗ്യം ഏതേനാതി കത്വാ. "സമ്പത്തിഭവേസു പണീതപ്പണീതതരോ ഭവാഭവോ"തിപി വദന്തി. ഭവോതി വാ സമ്പത്തി, അഭവോതി വിപത്തി. ഭവോതി വുഡ്ഢി, അഭവോതി ഹാനി. തം നിമിത്തഞ്ച തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജതീതി വുത്തം "ഭവാഭവഹേതു വാ"തി.

ഗാഥാ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാ ഏവ. അപിച **തണ്ഹാദുതിയോതി** തണ്ഹാസഹായോ. അയഞ്ഹി സത്തോ അനമതഗ്ഗേ സംസാരവട്ടേ സംസരന്തോ ന ഏകകോവ സംസരതി, തണ്ഹം പന ദുതിയികം സഹായികം ലഭിത്വാവ സംസരതി. തഥാ ഹി തം പപാതപാതം അചിന്തേത്വാ മധുഗണ്ഹനകലുദ്ദകം വിയ അനേകാദീനവാകുലേസുപി ഭവേസു ആനിസംസമേവ ദസ്സേന്തീ അനത്ഥജാലേ സാ പരിബ്ഭമാപേതി. **ഏതമാദീനവം ഞത്വാതി** ഏതം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നേസു ഖന്ധേസു ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവസഞ്ഞിതം ആദീനവം ജാനിത്വാ. **തണ്ഹം ദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവന്തി** "തണ്ഹാ ചായം വട്ടദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവോ പഭവോ കാരണ"ന്തി ജാനിത്വാ. ഏത്താവതാ ച ഏകസ്സ ഭിക്ഖുനോ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അരഹത്തുപ്പത്തി ദസ്സിതാ. ഇദാനി തം ഖീണാസവം ഥോമേന്തോ **"വീതതണ്ഹോ"**തിആദിമാഹ. യം പനേത്ഥ അവുത്തം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സബ്രഹ്മകസുത്തവണ്ണനാ

൬൩. സത്തമേ **സബ്രഹ്മകാനീതി** സസേട്ഠകാനി. **യേസന്തി** യേസം കുലാനം. **പുത്താനന്തി** പുത്തേഹി പൂജിതസദ്ദയോഗേന ഹി ഇദം കരണത്ഥേ സാമിവചനം. **അജ്ഝാഗാരേതി** സകേ ഘരേ. **പൂജിതാ ഹോന്തീതി** യം ഘരേ അത്ഥി, തേന പടിജഗ്ഗിതാ മനാപേന ചേവ കായികവാചസികേന ച പച്ചുപട്ഠിതാ ഹോന്തി. ഇതി മാതാപിതുപൂജകാനി കുലാനി "സബ്രഹ്മകാനീ"തി പസംസിത്വാ ഉപരിപി നേസം പസംസനീയതം ദസ്സേന്തോ **"സപുബ്ബദേവതാനീ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ബ്രഹ്മാതിആദീനി** തേസം ബ്രഹ്മാദിഭാവസാധനത്ഥം വുത്താനി. തത്രായമത്ഥവിഭാവനാ - **ബ്രഹ്മാതി** സേട്ഠാധിവചനം. യഥാ ഹി ബ്രഹ്മുനോ ചതസ്സോ ഭാവനാ അവിജഹിതാ ഹോന്തി മേത്താ, കരുണാ, മുദിതാ, ഉപേക്ഖാതി, ഏവം മാതാപിതൂനം പുത്തേസു ചതസ്സോ ഭാവനാ അവിജഹിതാ ഹോന്തി. താ തസ്മിം തസ്മിം കാലേ വേദിതബ്ബാ - കുച്ഛിഗതസ്മിഞ്ഹി ദാരകേ "കദാ ന ഖോ പുത്തകം അരോഗം പരിപുണ്ണങ്ഗപച്ചങ്ഗം പസ്സിസ്സാമാ"തി മാതാപിതൂനം മേത്തചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. യദാ പനേസ മന്ദോ ഉത്താനസേയ്യകോ ഊകാഹി വാ മങ്കുലേഹി വാ ദട്ഠോ ദുക്ഖസേയ്യായ വാ പീളിതോ പരോദതി വിരവതി, തദാസ്സ സദ്ദം സുത്വാ മാതാപിതൂനം കാരുഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതി. ആധാവിത്വാ വിധാവിത്വാ കീളനകാലേ പന ലോഭനീയവയസ്മിം വാ ഠിതകാലേ ദാരകം ഓലോകേത്വാ മാതാപിതൂനം ചിത്തം സപ്പിമണ്ഡേ പക്ഖിത്തസതവിഹതകപ്പാസപിചുപടലം വിയ മുദുകം ആമോദിതം പമോദിതം, തദാ നേസം മുദിതാ ലബ്ഭതി. യദാ പന തേസം പുത്തോ ദാരഭരണം

പച്ചുപട്ഠപേത്വാ പാടിയേക്കം അഗാരം അജ്ഝാവസതി, തദാ മാതാപിതൂനം “സക്കോതി ദാനി നോ പുത്തകോ അത്തനോ ധമ്മതായ ജീവിതു”ന്തി മജ്ഝത്തഭാവോ ഉപ്പജ്ജതി. ഏവം തസ്മിം കാലേ ഉപേക്ഖാ ലബ്ഭതി. ഏവം മാതാപിതൂനം പുത്തേസു യഥാകാലം ചതുബ്ബിധസ്സപി ബ്രഹ്മവിഹാരസ്സ ലബ്ഭനതോ ബ്രഹ്മസദിസവുത്തിതായ വുത്തം “ബ്രഹ്മാതി, ഭിക്ഖവേ, മാതാപിതൂനം ഏതം അധിവചന”ന്തി.

പുബ്ബദേവതാതി ഏത്ഥ ദേവാ നാമ തിവിധാ - സമ്മുതിദേവാ, ഉപപത്തിദേവാ, വിസുദ്ധിദേവാതി. തേസു സമ്മുതിദേവാ നാമ രാജാനോ ഖത്തിയാ. തേ ഹി “ദേവോ, ദേവീ”തി ലോകേ വോഹരീയന്തി, ദേവാ വിയ ലോകസ്സ നിഗ്ഗഹാനുഗ്ഗഹസമത്ഥാ ച ഹോന്തി. ഉപപത്തിദേവാ നാമ ചാതുമഹാരാജികതോ പട്ഠായ യാവ ഭവഗ്ഗാ ഉപ്പന്നാ സത്താ. വിസുദ്ധിദേവാ നാമ ഖീണാസവാ സബ്ബകിലേസവിസുദ്ധിതോ. തത്രായം വചനത്ഥോ - ദിബ്ബന്തി, കീളന്തി, ലളന്തി, ജോതന്തി പടിപക്ഖം ജയന്തി വാതി ദേവാ. തേസു സബ്ബസേട്ഠാ വിസുദ്ധിദേവാ. യഥാ തേ ബാലജനേഹി കതം അപരാധം അഗണേത്വാ ഏകന്തേനേവ തേസം അനത്ഥഹാനിം അത്ഥുപ്പത്തിഞ്ച ആകങ്ഖന്താവ യഥാവുത്തബ്രഹ്മവിഹാരയോഗേന അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ പടിപജ്ജന്തി, ദക്ഖിണേയ്യതായ ച തേസം കാരാനം മഹപ്ഫലതം മഹാനിസംസതഞ്ച ആവഹന്തി; ഏവമേവ മാതാപിതരോപി പുത്താനം അപരാധം അഗണേത്വാ ഏകന്തേനേവ തേസം അനത്ഥഹാനിം അത്ഥുപ്പത്തിഞ്ച ആകങ്ഖന്താ വുത്തനയേനേവ ചതുബ്ബിധസ്സപി ബ്രഹ്മവിഹാരസ്സ ലബ്ഭനതോ അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ പടിപജ്ജന്താ പരമദക്ഖിണേയ്യാ ഹുത്വാ അത്തനി കതാനം കാരാനം മഹപ്ഫലതം മഹാനിസംസതഞ്ച ആവഹന്തി. സബ്ബദേവേഹി ച പഠമം തേസം ഉപകാരവന്തതായ തേ ആദിതോയേവ ദേവാ. തേസഞ്ഹി വസേന തേ പഠമം അഞ്ഞേ ദേവേ “ദേവാ”തി ജാനന്തി ആരാധേന്തി പയിരുപാസന്തി, ആരാധനവിധിം ഞത്വാ തഥാ പടിപജ്ജന്താ തസ്സാ പടിപത്തിയാ ഫലം അധിഗച്ഛന്തി, തസ്മാ തേ പച്ഛാദേവാ നാമ. തേന വുത്തം “പുബ്ബദേവതാതി, ഭിക്ഖവേ, മാതാപിതൂനം ഏതം അധിവചന”ന്തി.

പുബ്ബാചരിയാതി പഠമആചരിയാ. മാതാപിതരോ ഹി പുത്തേ സിക്ഖാപേന്താ അതിതരുണകാലതോ പട്ഠായ “ഏവം നിസീദ, ഏവം ഗച്ഛ, ഏവം തിട്ഠ, ഏവം സയ, ഏവം ഖാദ, ഏവം ഭുഞ്ജ, അയം തേ ‘താതാ’തി വത്തബ്ബോ, അയം ‘ഭാതികാ’തി, അയം ‘ഭഗിനീ’തി, ഇദം നാമ കാതും വട്ടതി, ഇദം ന വട്ടതി, അസുകം നാമ ഉപസങ്കമിതും വട്ടതി, അസുകം നാമ ന വട്ടതീ”തി ഗാഹേന്തി സിക്ഖാപേന്തി. അപരഭാഗേ അഞ്ഞേ ആചരിയാപി സിപ്പം മുദ്ദം ഗണനന്തി ഏവമാദിം സിക്ഖാപേന്തി, അഞ്ഞേ സരണാനി ദേന്തി, സീലേസു പതിട്ഠാപേന്തി, പബ്ബാജേന്തി , ധമ്മം ഉഗ്ഗണ്ഹാപേന്തി, ഉപസമ്പാദേന്തി, സോതാപത്തിമഗ്ഗാദീനി പാപേന്തി. ഇതി സബ്ബേപി തേ പച്ഛാആചരിയാ നാമ. മാതാപിതരോ പന സബ്ബപഠമം. തേനാഹ “പുബ്ബാചരിയാതി, ഭിക്ഖവേ, മാതാപിതൂനം ഏതം അധിവചന”ന്തി.

ആഹുനേയ്യാതി ആനേത്വാ ഹുനിതബ്ബന്തി ആഹുനം, ദൂരതോപി ആനേത്വാ ഫലവിസേസം ആകങ്ഖന്തേന ഗുണവന്തേസു ദാതബ്ബാനം അന്നപാനവത്ഥച്ഛാദനാദീനം ഏതം നാമം, ഉപകാരഖേത്തതായ തം ആഹുനം അരഹന്തീതി ആഹുനേയ്യാ. തേന വുത്തം “ആഹുനേയ്യാതി, ഭിക്ഖവേ, മാതാപിതൂനം ഏതം അധിവചന”ന്തി.

ഇദാനി തേസം ബ്രഹ്മാദിഭാവേ കാരണം ദസ്സേതും **“തം കിസ്സ ഹേതു? ബഹുകാരാ”**തിആദി വുത്തം. **തം കിസ്സ ഹേതൂ**തി തം മാതാപിതൂനം

ബ്രഹ്മാദിഅധിവചനം കേന കാരണേനാതി ചേതി അത്ഥോ. **ബഹുകാരാ**തി ബഹൂപകാരാ. **ആപാദകാ**തി ജീവിതസ്സ ആപാദകാ, പാലകാ. പുത്താനഞ്ഹി മാതാപിതൂഹി ജീവിതം ആപാദിതം പാലിതം ഘടിതം അനുപ്പബന്ധേന പവത്തിതം സമ്പാദിതം. **പോസകാ**തി ഹത്ഥപാദേ വഡ്ഢേത്വാ ഹദയലോഹിതം പായേത്വാ പോസേതാരോ. **ഇമസ്സ ലോകസ്സ ദസ്സേതാരോ**തി പുത്താനം ഇമസ്മിം ലോകേ ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണദസ്സനം നാമ മാതാപിതരോ നിസ്സായ ജാതന്തി തേ നേസം ഇമസ്സ ലോകസ്സ ദസ്സേതാരോ നാമ. ഇതി തേസം ബഹുകാരത്തം ബ്രഹ്മാദിഭാവസ്സ കാരണം ദസ്സിതം, യേന പുത്തോ മാതാപിതൂനം ലോകിയേന ഉപകാരേന കേനചി പരിയായേന പരിയന്തം പടികാരം കാതും ന സമത്ഥോയേവ. സചേ ഹി പുത്തോ "മാതാപിതൂനം ഉപകാരസ്സ പച്ചുപകാരം കരിസ്സാമീ"തി ഉട്ഠായ സമുട്ഠായ വായമന്തോ ദക്ഖിണേ അംസകൂടേ മാതരം, ഇതരസ്മിം പിതരം ഠപേത്വാ വസ്സസതായുകോ സകലം വസ്സസതമ്പി പരിഹരേയ്യ ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉച്ഛാദനപരിമദ്ദനന്ഹാപനസമ്ബാഹനാദീഹി ച യഥാരുചി ഉപട്ഠഹന്തോ തേസം മുത്തകരീസമ്പി അജിഗുച്ഛന്തോ, ന ഏത്താവതാ പുത്തേന മാതാപിതൂനം പടികാരോ കതോ ഹോതി അഞ്ഞത്ര സദ്ധാദിഗുണവിസേസേ പതിട്ഠാപനാ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> "ദ്വിന്നാഹം, ഭിക്ഖവേ, ന സുപ്പടികാരം വദാമി. കതമേസം ദ്വിന്നം? മാതു ച പിതു ച. ഏകേന, ഭിക്ഖവേ, അംസേന മാതരം പരിഹരേയ്യ, ഏകേന അംസേന പിതരം പരിഹരേയ്യ വസ്സസതായുകോ വസ്സസതജീവീ, സോ ച നേസം ഉച്ഛാദനപരിമദ്ദനന്ഹാപനസമ്ബാഹനേന, തേ ച തത്ഥേവ മുത്തകരീസം ചജേയ്യും, ന ത്വേവ, ഭിക്ഖവേ, മാതാപിതൂനം കതം വാ ഹോതി പടികതം വാ . ഇമിസ്സാ ച, ഭിക്ഖവേ, മഹാപഥവിയാ പഹൂതരത്തരതനായ മാതാപിതരോ ഇസ്സരിയാധിപച്ചേ രജ്ജേ പതിട്ഠാപേയ്യ, ന ത്വേവ, ഭിക്ഖവേ, മാതാപിതൂനം കതം വാ ഹോതി പടികതം വാ. തം കിസ്സ ഹേതു? ബഹുകാരാ, ഭിക്ഖവേ, മാതാപിതരോ പുത്താനം ആപാദകാ പോസകാ ഇമസ്സ ലോകസ്സ ദസ്സേതാരോ.
>
> "യോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മാതാപിതരോ അസ്സദ്ധേ സദ്ധാസമ്പദായ സമാദപേതി നിവേസേതി പതിട്ഠാപേതി. ദുസ്സീലേ സീലസമ്പദായ, മച്ഛരിനോ ചാഗസമ്പദായ, ദുപ്പഞ്ഞേ പഞ്ഞാസമ്പദായ സമാദപേതി നിവേസേതി പതിട്ഠാപേതി. ഏത്താവതാ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മാതാപിതൂനം കതഞ്ച ഹോതി പടികതഞ്ചാ"തി (അം॰ നി॰ ൨.൩൪).

തഥാ -

> "മാതാപിതുഉപട്ഠാനം, പുത്തദാരസ്സ സങ്ഗഹോ"തി; (ഖു॰ പാ॰ ൫.൬);
> "മാതാപിതുഉപട്ഠാനം, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതപഞ്ഞത്ത"ന്തി ച -

ഏവമാദീനി മാതാപിതൂനം പുത്തസ്സ ബഹൂപകാരഭാവസാധകാനി സുത്താനി ദട്ഠബ്ബാനി.

ഗാഥാസു **വുച്ചരേ**തി വുച്ചന്തി കഥീയന്തി. **പജായ അനുകമ്പകാ**തി പരേസം പാണം ഛിന്ദിത്വാപി അത്തനോ സന്തകം യംകിഞ്ചി ചജിത്വാപി അത്തനോ പജം പടിജഗ്ഗന്തി ഗോപയന്തി, തസ്മാ പജായ അത്തനോ പുത്താനം അനുകമ്പകാ അനുഗ്ഗാഹകാ.

നമസ്സേയ്യാതി സായം പാതം ഉപട്ഠാനം ഗന്ത്വാ "ഇദം മയ്ഹം ഉത്തമം പുഞ്ഞക്ഖേത്ത"ന്തി നമക്കാരം കരേയ്യ. **സക്കരേയ്യാ**തി സക്കാരേന പടിമാനേയ്യ. ഇദാനി തം സക്കാരം ദസ്സേന്തോ **"അന്നേനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അന്നേനാ**തി യാഗുഭത്തഖാദനീയേന. **പാനേനാ**തി അട്ഠവിധപാനേന. **വത്ഥേനാ**തി നിവാസനപാരുപനേന. **സയനേനാ**തി മഞ്ചപീഠഭിസിബിമ്ബോഹനാദിനാ സയനേന. **ഉച്ഛാദനേനാ**തി ദുഗ്ഗന്ധം പടിവിനോദേത്വാ സുഗന്ധകരണുച്ഛാദനേന. **ന്ഹാപനേനാ**തി സീതകാലേ ഉണ്ഹോദകേന, ഉണ്ഹകാലേ സീതോദകേന ഗത്താനി പരിസിഞ്ചിത്വാ ന്ഹാപനേന. **പാദാനം ധോവനേന ചാ**തി ഉണ്ഹോദകസീതോദകേഹി പാദധോവനേന ചേവ തേലമക്ഖനേന ച.

തായ നം പാരിചരിയായാതി എത്ഥ **നന്തി** നിപാതമത്തം, യഥാവുത്തപരിചരണേന. അഥ വാ **പാരിചരിയായാ**തി ഭരണകിച്ചകരണകുലവംസപതിട്ഠാപനാദിനാ പഞ്ചവിധഉപട്ഠാനേന. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "പഞ്ചഹി ഖോ, ഗഹപതിപുത്ത, ഠാനേഹി പുത്തേന പുരത്ഥിമാ ദിസാ മാതാപിതരോ പച്ചുപട്ഠാതബ്ബാ 'ഭതോ നേ ഭരിസ്സാമി, കിച്ചം നേസം കരിസ്സാമി, കുലവംസം ഠപേസ്സാമി, ദായജ്ജം പടിപജ്ജിസ്സാമി. അഥ വാ പന നേസം പേതാനം കാലകതാനം ദക്ഖിണമനുപ്പദസ്സാമീ'തി. ഇമേഹി ഖോ, ഗഹപതിപുത്ത, പഞ്ചഹി ഠാനേഹി പുത്തേന പുരത്ഥിമാ ദിസാ മാതാപിതരോ പച്ചുപട്ഠിതാ പഞ്ചഹി ഠാനേഹി പുത്തം അനുകമ്പന്തി - പാപാ നിവാരേന്തി, കല്യാണേ നിവേസേന്തി, സിപ്പം സിക്ഖാപേന്തി, പതിരൂപേന ദാരേന സംയോജേന്തി, സമയേ ദായജ്ജം നിയ്യാദേന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൬൭).

അപിച യോ മാതാപിതരോ തീസു വത്ഥൂസു അഭിപ്പസന്നേ കത്വാ സീലേസു വാ പതിട്ഠാപേത്വാ പബ്ബജ്ജായ വാ നിയോജേത്വാ ഉപട്ഠഹതി, അയം മാതാപിതുഉപട്ഠാകാനം അഗ്ഗോതി വേദിതബ്ബോ. സാ പനായം പാരിചരിയാ പുത്തസ്സ ഉഭയലോകഹിതസുഖാവഹാതി ദസ്സേന്തോ **"ഇധേവ നം പസംസന്തി, പേച്ച സഗ്ഗേ പമോദതീ"**തി ആഹ. തത്ഥ **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ലോകേ. മാതാപിതുഉപട്ഠാകഞ്ഹി പുഗ്ഗലം പണ്ഡിതമനുസ്സാ തത്ഥ പാരിചരിയായ പസംസന്തി വണ്ണേന്തി ഥോമേന്തി, തസ്സ ച ദിട്ഠാനുഗതിം ആപജ്ജന്താ സയമ്പി അത്തനോ മാതാപിതൂസു തഥാ പടിപജ്ജിത്വാ മഹന്തം പുഞ്ഞം പസവന്തി. **പേച്ചാ**തി പരലോകം ഗന്ത്വാ സഗ്ഗേ ഠിതോ മാതാപിതുപട്ഠാകോ ദിബ്ബസമ്പത്തീഹി മോദതി പമോദതി അഭിനന്ദതീതി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ബഹുകാരസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൭. അട്ഠമേ **ബ്രാഹ്മണഗഹപതികാ**തി ബ്രാഹ്മണാ ചേവ ഗഹപതികാ ച. ഠപേത്വാ ബ്രാഹ്മണേ യേ കേചി അഗാരം അജ്ഝാവസന്താ ഇധ ഗഹപതികാതി വേദിതബ്ബാ . **യേ**തി അനിയമതോ നിദ്ദിട്ഠപരാമസനം. **വോ**തി ഉപയോഗബഹുവചനം. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, തുമ്ഹാകം ബഹൂപകാരാ ബ്രാഹ്മണഗഹപതികാ, യേ ബ്രാഹ്മണാ ചേവ സേസഅഗാരികാ ച "തുമ്ഹേ എവ അമ്ഹാകം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം, യത്ഥ മയം ഉദ്ധഗ്ഗികം ദക്ഖിണം പതിട്ഠാപേമ സോവഗ്ഗികം സുഖവിപാകം സഗ്ഗസംവത്തനിക"ന്തി ചീവരാദീഹി പച്ചയേഹി പതിഉപട്ഠിതാതി.

ഏവം "ആമിസദാനേന ആമിസസംവിഭാഗേന ആമിസാനുഗ്ഗഹേന ഗഹട്ഠാ ഭിക്ഖൂനം ഉപകാരവന്തോ"തി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ധമ്മദാനേന ധമ്മസംവിഭാഗേന ധമ്മാനുഗ്ഗഹേന ഭിക്ഖൂനമ്പി തേസം ഉപകാരവന്തതം ദസ്സേതും **"തുമ്ഹേപി, ഭിക്ഖവേ,"**തിആദി വുത്തം, തം വുത്തനയമേവ.

ഇമിനാ കിം കഥിതം? പിണ്ഡാപചായനം നാമ കഥിതം. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - ഭിക്ഖവേ, യസ്മാ ഇമേ ബ്രാഹ്മണഗഹപതികാ നേവ തുമ്ഹാകം ഞാതകാ, ന മിത്താ, ന ഇണം വാ ധാരേന്തി, അഥ ഖോ "ഇമേ സമണാ സമ്മഗ്ഗതാ സമ്മാ പടിപന്നാ, എത്ഥ നോ കാരാ മഹപ്ഫലാ ഭവിസ്സന്തി മഹാനിസംസാ"തി ഫലവിസേസം ആകങ്ഖന്താ തുമ്ഹേ ചീവരാദീഹി ഉപട്ഠഹന്തി. തസ്മാ തം തേസം അധിപ്പായം പരിപൂരേന്താ അപ്പമാദേന സമ്പാദേഥ, ധമ്മദേസനാപി വോ കാരകാനംയേവ സോഭതി, ആദേയ്യാ ച ഹോതി, ന ഇതരേസന്തി ഏവം സമ്മാപടിപത്തിയം അപ്പമാദോ കരണീയോതി.

ഏവമിദം, ഭിക്ഖവേതിആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, ഏവം ഇമിനാ വുത്തപ്പകാരേന ഗഹട്ഠപബ്ബജിതേഹി ആമിസദാനധമ്മദാനവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം സന്നിസ്സായ കാമാദിവസേന ചതുബ്ബിധസ്സപി ഓഘസ്സ നിത്ഥരണത്ഥായ സകലസ്സപി വട്ടദുക്ഖസ്സ സമ്മദേവ പരിയോസാനകരണായ ഉപോസഥസീലനിയമാദിവസേന ചതുപാരിസുദ്ധിസീലാദിവസേന വാ ഇദം സാസനബ്രഹ്മചരിയം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയഞ്ച വുസ്സതി ചരീയതീതി.

ഗാഥാസു **സാഗാരാ**തി ഗഹട്ഠാ. **അനഗാരാ**തി പരിച്ചത്തഅഗാരാ പബ്ബജിതാ. **ഉഭോ അഞ്ഞോഞ്ഞനിസ്സിതാ**തി തേ ഉഭോപി അഞ്ഞമഞ്ഞസന്നിസ്സിതാ. സാഗാരാ ഹി അനഗാരാനം ധമ്മദാനസന്നിസ്സിതാ, അനഗാരാ ച സാഗാരാനം പച്ചയദാനസന്നിസ്സിതാ. **ആരാധയന്തീ**തി സാധേന്തി സമ്പാദേന്തി. **സദ്ധമ്മ**ന്തി പടിപത്തിസദ്ധമ്മം പടിവേധസദ്ധമ്മഞ്ച. തത്ഥ യം ഉത്തമം, തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"യോഗക്ഖേമം അനുത്തര"**ന്തി അരഹത്തം നിബ്ബാനഞ്ച. **സാഗാരേസൂ**തി സാഗാരേഹി, നിസ്സക്കേ ഇദം ഭുമ്മവചനം, സാഗാരാനം വാ സന്തികേ. **പച്ചയ**ന്തി വുത്താവസേസം ദുവിധം പച്ചയം പിണ്ഡപാതം ഭേസജ്ജഞ്ച. **പരിസ്സയവിനോദന**ന്തി ഉതുപരിസ്സയാദിപരിസ്സയഹരണം വിഹാരാദിആവസഥം. **സുഗത**ന്തി സമ്മാ പടിപന്നം കല്യാണപുഥുജ്ജനേന സദ്ധിം അട്ഠവിധം അരിയപുഗ്ഗലം. സാവകോ ഹി ഇധ സുഗതോതി അധിപ്പേതോ. **ഘരമേസിനോ**തി ഘരം എസിനോ, ഗേഹേ ഠത്വാ ഘരാവാസം വസന്താ ഭോഗൂപകരണാനി ചേവ ഗഹട്ഠസീലാദീനി ച എസനസീലാതി അത്ഥോ. **സദ്ദഹാനോ അരഹത**ന്തി അരഹന്താനം അരിയാനം വചനം, തേസം വാ സമ്മാപടിപത്തിം സദ്ദഹന്താ. "അദ്ധാ ഇമേ സമ്മാ പടിപന്നാ, യഥാ ഇമേ കഥേന്തി, തഥാ പടിപജ്ജന്താനം സാ പടിപത്തി സഗ്ഗമോക്ഖസമ്പത്തിയാ സംവത്തതീ"തി അഭിസദ്ദഹന്താതി അത്ഥോ. "സദ്ദഹന്താ"തിപി പാഠോ. **അരിയപഞ്ഞായാ**തി സുവിസുദ്ധപഞ്ഞായ. **ഝായിനോ**തി ആരമ്മണലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനവസേന ദുവിധേനപി ഝാനേന ഝായിനോ.

ഇധ ധമ്മം ചരിത്വാനാതി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ, ഇമസ്മിം വാ സാസനേ ലോകിയലോകുത്തരസുഖസ്സ മഗ്ഗഭൂതം സീലാദിധമ്മം പടിപജ്ജിത്വാ യാവ പരിനിബ്ബാനം ന പാപുണന്തി, താവദേവ സുഗതിഗാമിനോ. **നന്ദിനോ**തി പീതിസോമനസ്സയോഗേന നന്ദനസീലാ. കേചി പന "ധമ്മം ചരിത്വാന മഗ്ഗന്തി സോതാപത്തിമഗ്ഗം പാപുണിത്വാ"തി വദന്തി. **ദേവലോകസ്മി**ന്തി ഛബ്ബിധേപി കാമാവചരദേവലോകേ. **മോദന്തി കാമകാമിനോ**തി യഥിച്ഛിതവത്ഥുനിപ്ഫത്തിതോ കാമകാമിനോ കാമവന്തോ ഹുത്വാ പമോദന്തീതി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. കുഹസുത്തവണ്ണനാ

൭൦൨. നവമേ **കുഹാ**തി സാമന്തജപ്പനാദിനാ കുഹനവത്ഥുനാ കുഹകാ, അസന്തഗുണസമ്ഭാവനിച്ഛായ കോഹഞ്ഞം കത്വാ പരേസം വിമ്ഹാപകാതി അത്ഥോ. **ഥദ്ധാ**തി കോധേന ച മാനേന ച ഥദ്ധമാനസാ. ''കോധനോ ഹോതി ഉപായാസബഹുലോ, അപ്പമ്പി വുത്തോ സമാനോ അഭിസജ്ജതി കുപ്പതി ബ്യാപജ്ജതി പതിത്ഥീയതീ''തി (അം॰ നി॰ ៣.൨൭; പു॰ പ॰ ൧൦൧) ഏവം വുത്തേന കോധേന ച, ''ദുബ്ബചോ ഹോതി ദോവചസ്സകരണേഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ അക്ഖമോ അപ്പദക്ഖിണഗ്ഗാഹീ അനുസാസനി''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮൧) ഏവം വുത്തേന ദോവചസ്സേന ച, ''ജാതിമദോ, ഗോത്തമദോ, സിപ്പമദോ, ആരോഗ്യമദോ, യോബ്ബനമദോ, ജീവിതമദോ''തി (വിഭ॰ ൮៣൨) ഏവം വുത്തേന ജാതിമദാദിഭേദേന മദേന ച ഗരുകാതബ്ബേസു ഗരൂസു പരമനിപച്ചകാരം അകത്വാ അയോസലാകം ഗിലിത്വാ ഠിതാ വിയ അനോനതാ ഹുത്വാ വിചരണകാ. **ലപാ**തി ഉപലാപകാ മിച്ഛാജീവവസേന കുലസങ്ഗാഹകാ പച്ചയത്ഥം പയുത്തവാചാവസേന നിപ്പേസികതാവസേന ച ലപകാതി വാ അത്ഥോ.

സിങ്ഗീതി ''തത്ഥ കതമം സിങ്ഗം? യം സിങ്ഗം സിങ്ഗാരതാ ചാതുരതാ ചാതുരിയം പരിക്ഖത്തതാ പാരിക്ഖത്തിയ''ന്തി (വിഭ॰ ൮൫൨) ഏവം വുത്തേഹി സിങ്ഗസദിസേഹി പാകടകിലേസേഹി സമന്നാഗതാ. **ഉന്നളാ**തി ഉഗ്ഗതനളാ, നളസദിസം തുച്ഛമാനം ഉക്ഖിപിത്വാ വിചരണകാ. **അസമാഹിതാ**തി ചിത്തേകഗ്ഗതാമത്തസ്സാപി അലാഭിനോ. **ന മേ തേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂ മാമകാ**തി തേ മയ്ഹം ഭിക്ഖൂ മമ സന്തകാ ന ഹോന്തി. മേതി ഇദം പദം അത്താനം ഉദ്ദിസ്സ പബ്ബജിതത്താ ഭഗവതാ വുത്തം. യസ്മാ പന തേ കുഹനാദിയോഗതോ ന സമ്മാ പടിപന്നാ, തസ്മാ ''ന മാമകാ''തി വുത്താ. **അപഗതാ**തി യദിപി തേ മമ സാസനേ പബ്ബജിതാ, യഥാനുസിട്ഠം പന അപ്പടിപജ്ജനതോ അപഗതാ ഏവ ഇമസ്മാ ധമ്മവിനയാ, ഇതോ തേ സുവിദൂരവിദൂരേ ഠിതാതി ദസ്സേതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''നഭഞ്ച ദൂരേ പഥവീ ച ദൂരേ,
> പാരം സമുദ്ദസ്സ തദാഹു ദൂരേ;
> തതോ ഹവേ ദൂരതരം വദന്തി,
> സതഞ്ച ധമ്മം അസതഞ്ച രാജാ''തി. (അം॰ നി॰ ៤.൪൭; ജാ॰ ൨.൨൧.៤൧៤);

വുദ്ധിം വിരൂള്ഹിം വേപുല്ലം ആപജ്ജന്തീതി സീലാദിഗുണേഹി വഡ്ഢനവസേന വുദ്ധിം, തത്ഥ നിച്ചലഭാവേന വിരൂള്ഹിം, സബ്ബത്ഥ പത്ഥടഭാവേന സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധപാരിപൂരിയാ വേപുല്ലം. ന ച തേ കുഹാദിസഭാവാ ഭിക്ഖൂ ആപജ്ജന്തി, ന ച പാപുണന്തീതി അത്ഥോ. **തേ ഖോ മേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂ മാമകാ**തി ഇധാപി മേതി അത്താനം ഉദ്ദിസ്സ പബ്ബജിതത്താ വദതി, സമ്മാ പടിപന്നത്താ പന ''മാമകാ''തി ആഹ. വുത്തവിപരിയായേന സുക്കപക്ഖോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ വിരൂഹന്തി നാമ, അരഹത്തഫലേ പന സമ്പത്തേ വിരൂള്ഹിം വേപുല്ലം ആപന്നാ നാമ. ഗാഥാ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഏവ.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. നദീസോതസുത്തവണ്ണനാ

ഥം. ദസമേ **സേയ്യഥാപീ**തി ഓപമ്മദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ, യഥാ നാമാതി അത്ഥോ. **നദിയാ സോതേന ഓവുയ്ഹേയ്യാ**തി സീഘസോതായ ഹാരഹാരിനിയാ നദിയാ ഉദകവേഗേന ഹേട്ഠതോ വുയ്ഹേയ്യ അധോ ഹരിയേഥ. **പിയരൂപസാതരൂപേനാ**തി പിയസഭാവേന സാതസഭാവേന ച കാരണഭൂതേന, തസ്സം നദിയം തസ്സാ വാ പരതീരേ മണിസുവണ്ണാദി അഞ്ഞം വാ പിയവത്ഥു വിത്തൂപകരണം അത്ഥി, തം ഗഹേസ്സാമീതി നദിയം പതിത്വാ സോതേന അവകഡ്ഢേയ്യ. **കിഞ്ചാപീ**തി അനുജാനനഅസമ്ഭാവനത്ഥേ നിപാതോ. കിം അനുജാനാതി, കിം ന സമ്ഭാവേതി? തേന പുരിസേന അധിപ്പേതസ്സ പിയവത്ഥുസ്സ തത്ഥ അത്ഥിഭാവം അനുജാനാതി, തഥാഗമനം പന ആദീനവവന്തതായ ന സമ്ഭാവേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അമ്ഭോ, പുരിസ , യദിപി തയാ അധിപ്പേതം പിയവത്ഥു തത്ഥ ഉപലബ്ഭതി, ഏവം ഗമനേ പന അയമാദീനവോ, യം ത്വം ഹേട്ഠാ രഹദം പത്വാ മരണം മരണമത്തം വാ ദുക്ഖം പാപുണേയ്യാസീതി.

അത്ഥി ചേത്ഥ ഹേട്ഠാ രഹദോതി ഏതിസ്സാ നദിയാ ഹേട്ഠാ അനുസോതഭാഗേ അതിവിയ ഗമ്ഭീരവിത്ഥതോ ഏകോ മഹാസരോ അത്ഥി. സോ ച സമന്തതോ വാതാഭിഘാതസമുട്ഠിതാഹി മണിമയപബ്ബതകൂടസന്നിഭാഹി മഹതീഹി ഊമീഹി വീചീഹി **സഊമി,** വിസമേസു ഭൂമിപ്പദേസേസു സവേഗം അനുപക്ഖന്ദന്തേന ഇമിസ്സാ താവ നദിയാ മഹോഘേന തഹിം തഹിം ആവട്ടമാനവിപുലജലതായ ബലവാമുഖസദിസേഹി സഹ ആവട്ടേഹീതി **സാവട്ടോ**. തം രഹദം ഓതിണ്ണസത്തേയേവ അത്തനോ നിബദ്ധാമിസഗോചരേ കത്വാ അജ്ഝാവസന്തേന അതിവിയ ഭയാനകദസ്സനേന ഘോരചേതസാ ദകരക്ഖസേന **സഗഹോ സരക്ഖസോ,** ചണ്ഡമച്ഛമകരാദിനാ വാ **സഗഹോ,** യഥാവുത്തരക്ഖസേന **സരക്ഖസോ**.

യന്തി ഏവം സപ്പടിഭയം യം രഹദം. **അമ്ഭോ പുരിസാ**തി ആലപനം. **മരണം വാ നിഗച്ഛസീ**തി താഹി വാ ഊമീഹി അജ്ഝോത്ഥടോ, തേസു വാ ആവട്ടേസു നിപതിതോ സീസം ഉക്ഖിപിതും അസക്കോന്തോ തേസം വാ ചണ്ഡമച്ഛമകരാദീനം മുഖേ നിപതിതോ. തസ്സ വാ ദകരക്ഖസസ്സ ഹത്ഥം ഗതോ മരണം വാ ഗമിസ്സസി, അഥ വാ പന ആയുസേസേ സതി തതോ മുച്ചിത്വാ അപഗച്ഛന്തോ തേഹി ഊമിആദീഹി ജനിതഘട്ടിതവസേന മരണമത്തം മരണപ്പമാണം ദുക്ഖം നിഗച്ഛസി. **പടിസോതം വായമേയ്യാ**തി സോ പുബ്ബേ അനുസോതം വുയ്ഹമാനോ തസ്സ പുരിസസ്സ വചനം സുത്വാ "അനത്ഥോ കിര മേ ഉപട്ഠിതോ, മച്ചുമുഖേ കിരാഹം പരിവത്താമീ"തി ഉപ്പന്നബലവഭയോ സമ്ഭമന്തോ ദിഗുണം കത്വാ ഉസ്സാഹം ഹത്ഥേഹി ച പാദേഹി ച വായമേയ്യ തരേയ്യ, ന ചിരേനേവ തീരം സമ്പാപുണേയ്യ.

അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞാപനായാതി ചതുസച്ചപടിവേധാനുകൂലസ്സ അത്ഥസ്സ സമ്ബോധനായ ഉപമാ കതാ. **അയഞ്ചേത്ഥ അത്ഥോ**തി അയമേവ ഇദാനി വുച്ചമാനോ ഇധ മയാ അധിപ്പേതോ ഉപമേയ്യത്ഥോ, യസ്സ വിഞ്ഞാപനായ ഉപമാ ആഹടാ.

തണ്ഹായേതം അധിവചനന്തി ഏത്ഥ ചതൂഹി ആകാരേഹി തണ്ഹായ സോതസദിസതാ വേദിതബ്ബാ അനുക്കമപരിവുഡ്ഢിതോ അനുപ്പബന്ധതോ ഓസീദാപനതോ ദുരുത്തരണതോ ച. യഥാ ഹി ഉപരി മഹാമേഘേ അഭിപ്പവുട്ഠേ ഉദകം പബ്ബതകന്ദരപദരസാഖായോ പൂരേത്വാ തതോ ഭസ്സിത്വാ കുസുബ്ഭേ പൂരേത്വാ തതോ ഭസ്സിത്വാ കുന്നദിയോ പൂരേത്വാ തതോ മഹാനദിയോ പക്ഖന്ദിത്വാ ഏകോഘം ഹുത്വാ പവത്തമാനം "നദീസോതോ"തി വുച്ചതി, ഏവമേവ അജ്ഝത്തികബാഹിരാദിവസേന അനേകഭേദേസു രൂപാദീസു

ആരമ്മണേസു ലോഭോ ഉപ്പജ്ജിത്വാ അനുക്കമേന പരിവുഡ്ഢിം ഗച്ഛന്തോ "തണ്ഹാസോതോ"തി വുച്ചതി, യഥാ ച നദീസോതോ ആഗമനതോ യാവ സമുദ്ദപ്പത്തി, താവ സതി വിച്ഛേദപച്ചയാഭാവേ അവിച്ഛിജ്ജമാനോ അനുപ്പബന്ധേന പവത്തതി, ഏവം തണ്ഹാസോതോപി ആഗമനതോ പട്ഠായ അസതി വിച്ഛേദപച്ചയേ അവിച്ഛിജ്ജമാനോ അപായസമുദ്ദാഭിമുഖോ അനുപ്പബന്ധേന പവത്തതി. യഥാ പന നദീസോതോ തദന്തോഗധേ സത്തേ ഓസീദാപേതി, സീസം ഉക്ഖിപിതും ന ദേതി, മരണം വാ മരണമത്തം വാ ദുക്ഖം പാപേതി, ഏവം തണ്ഹാസോതോപി അത്തനോ സോതന്തോഗതേ സത്തേ ഓസീദാപേതി, പഞ്ഞാസീസം ഉക്ഖിപിതും ന ദേതി, കുസലമൂലച്ഛേദനേന സംകിലേസധമ്മസമാപജ്ജനേന ച മരണം വാ മരണമത്തം വാ ദുക്ഖം പാപേതി.

യഥാ ച നദിയാ സോതോ മഹോഘഭാവേന പവത്തമാനോ ഉളുമ്പം വാ നാവം വാ ബന്ധിതും നേതുഞ്ച ഛേകം പുരിസം നിസ്സായ പരതീരം ഗന്തും അജ്ഝാസയം കത്വാ തജ്ജം വായാമം കരോന്തേന തരിതബ്ബോ, ന യേന വാ തേന വാതി ദുരുത്തരോ, ഏവം തണ്ഹാസോതോപി കാമോഘഭവോഘഭൂതോ സീലസംവരം പൂരേതും സമഥവിപസ്സനാസു കമ്മം കാതും "നിപകേന അരഹത്തം പാപുണിസ്സാമീ"തി അജ്ഝാസയം സമുട്ഠാപേത്വാ കല്യാണമിത്തേ നിസ്സായ സമഥവിപസ്സനാനാവം അഭിരുഹിത്വാ സമ്മാവായാമം കരോന്തേന തരിതബ്ബോ, ന യേന വാ തേന വാതി ദുരുത്തരോ. ഏവം അനുക്കമപരിവുഡ്ഢിതോ അനുപ്പബന്ധതോ ഓസീദാപനതോ ദുരുത്തരണതോതി ചതൂഹി ആകാരേഹി തണ്ഹായ നദീസോതസദിസതാ വേദിതബ്ബാ.

പിയരൂപം സാതരൂപന്തി പിയജാതികം പിയസഭാവം പിയരൂപം, മധുരജാതികം മധുരസഭാവം സാതരൂപം, ഇട്ഠസഭാവന്തി അത്ഥോ. **ഛന്നേത**ന്തി ഛന്നം ഏതം. **അജ്ഝത്തികാന**ന്തി ഏത്ഥ "ഏവം മയം അത്താതി ഗഹണം ഗമിസ്സാമാ"തി ഇമിനാ വിയ അധിപ്പായേന അത്താനം അധികാരം കത്വാ പവത്താനീതി അജ്ഝത്തികാനി. തത്ഥ ഗോചരജ്ഝത്തം, നിയകജ്ഝത്തം, വിസയജ്ഝത്തം, അജ്ഝത്തജ്ഝത്തന്തി ചതുബ്ബിധം അജ്ഝത്തം. തേസു "അജ്ഝത്തരതോ സമാഹിതോ"തി ഏവമാദീസു (ധ॰ പ॰ ൩൬൨) വുത്തം ഇദം **ഗോചരജ്ഝത്തം** നാമ. "അജ്ഝത്തം സമ്പസാദന"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൮; ധ॰ സ॰ ൧൬൧) ആഗതം ഇദം **നിയകജ്ഝത്തം** നാമ. "സബ്ബനിമിത്താനം അമനസികാരാ അജ്ഝത്തം സുഞ്ഞതം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൭) ഏവമാഗതം ഇദം **വിസയജ്ഝത്തം** നാമ. "അജ്ഝത്തികാ ധമ്മാ, ബാഹിരാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൨൦) ഏത്ഥ വുത്തം അജ്ഝത്തം **അജ്ഝത്തജ്ഝത്തം** നാമ. ഇധാപി ഏതദേവ അധിപ്പേതം, തസ്മാ അജ്ഝത്താനിയേവ അജ്ഝത്തികാനി. അഥ വാ യഥാവുത്തേനേവ അത്ഥേന "അജ്ഝത്താ ധമ്മാ, ബഹിദ്ധാ ധമ്മാ"തിആദീസു വിയ തേസു അജ്ഝത്തേസു ഭവാനി അജ്ഝത്തികാനി, ചക്ഖാദീനി. തേസം അജ്ഝത്തികാനം.

ആയതനാനന്തി ഏത്ഥ ആയതനതോ, ആയാനം തനനതോ, ആയതസ്സ ച നയനതോ ആയതനാനീതി . ചക്ഖാദീസു ഹി തംതംദ്വാരവത്ഥുകാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ സകേന സകേന അനുഭവനാദിനാ കിച്ചേന ആയതന്തി ഉട്ഠഹന്തി ഘടന്തി വായമന്തി, തേ ച ആയഭൂതേ ധമ്മേ ഏതാനി തനോന്തി വിത്ഥാരേന്തി , യഞ്ച അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ പവത്തം അതിവിയ ആയതം വട്ടദുക്ഖം, തം നയന്തി പവത്തേന്തി. ഇതി സബ്ബഥാപിമേ ധമ്മാ ആയതനതോ, ആയാനം തനനതോ, ആയതസ്സ ച നയനതോ ആയതനാനീതി വുച്ചന്തി. അപിച നിവാസട്ഠാനട്ഠേന, ആകരട്ഠേന, സമോസരണട്ഠാനട്ഠേന, സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന,

കാരണട്ഠേന ച ആയതനം വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി ലോകേ “ഇസ്സരായതനം ദേവായതന”ന്തിആദീസു നിവാസട്ഠാനം ആയതനന്തി വുച്ചതി. “സുവണ്ണായതനം രജതായതന”ന്തിആദീസു ആകരോ. സാസനേ പന “മനോരമേ ആയതനേ, സേവന്തി നം വിഹങ്ഗമാ”തിആദീസു സമോസരണട്ഠാനം. “ദക്ഖിണാപഥോ ഗുന്നം ആയതന”ന്തിആദീസു സഞ്ജാതിദേസോ. “തത്ര തത്രേവ സക്ഖിഭബ്ബതം പാപുണാതി സതി സതിആയതനേ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൫൮; അ॰ നി॰ ൩.൧൦൨) കാരണം ആയതനന്തി വുച്ചതി. ചക്ഖാദീസു ച തേ തേ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ നിവസന്തി തദായത്തവുത്തിതായാതി ചക്ഖാദയോ തേസം നിവാസട്ഠാനം. തത്ഥ ച തേ ആകിണ്ണാ തന്നിസ്സിതത്താതി തേ നേസം ആകരോ, സമോസരണട്ഠാനഞ്ച തത്ഥ വത്ഥുദ്വാരഭാവേന സമോസരണതോ, സഞ്ജാതിദേസോ ച തന്നിസ്സയഭാവേന തേസം തത്ഥേവ ഉപ്പത്തിതോ, കാരണഞ്ച തദഭാവേ തേസം അഭാവതോതി. ഇതി നിവാസട്ഠാനട്ഠേന, ആകരട്ഠേന, സമോസരണട്ഠാനട്ഠേന, സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന, കാരണട്ഠേനാതി ഇമേഹി കാരണേഹി ചക്ഖാദീനി ആയതനാനീതി വുച്ചന്തി. തേന വുത്തം “ഛന്നേതം അജ്ഝത്തികാനം ആയതനാന”ന്തി.

യദിപി രൂപാദയോപി ധമ്മാ “രൂപം ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം, ഏത്ഥേസാ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതീ”തി തണ്ഹാവത്ഥുഭാവതോ പിയരൂപസാതരൂപഭാവേന വുത്താ. ചക്ഖാദികേ പന മുഞ്ചിത്വാ അത്തഭാവപഞ്ഞത്തിയാ അഭാവതോ “മമ ചക്ഖു മമ സോത”ന്തിആദിനാ അധികസിനേഹവത്ഥുഭാവേന ചക്ഖാദയോ സാതിസയം പിയരൂപം സാതരൂപന്തി നിദ്ദേസം അരഹന്തീതി ദസ്സേതും “പിയരൂപം സാതരൂപന്തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഛന്നേതം അജ്ഝത്തികാനം ആയതനാനം അധിവചന”ന്തി വുത്തം.

ഓരമ്ഭാഗിയാനന്തി ഏത്ഥ ഓരം വുച്ചതി കാമധാതു, തപ്പരിയാപന്നാ ഓരമ്ഭാഗാ, പച്ചയഭാവേന തേസം ഹിതാതി ഓരമ്ഭാഗിയാ. യസ്സ സംവിജ്ജന്തി, തം പുഗ്ഗലം വട്ടസ്മിം സംയോജേന്തി ബന്ധന്തീതി സംയോജനാനി. സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസകാമരാഗബ്യാപാദാനം ഏതം അധിവചനം. തേ ഹി കാമഭവൂപഗാനം സങ്ഖാരാനം പച്ചയാ ഹുത്വാ രൂപാരൂപധാതുതോ ഹേട്ഠാഭാവേന നിഹീനഭാവേന ഓരമ്ഭാഗഭൂതേന കാമഭവേന സത്തേ സംയോജേന്തി. ഏതേനേവ തേസം ഹേട്ഠാരഹദസദിസതാ ദീപിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. **ഊമിഭയന്തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, കോധുപായാസസ്സേതം അധിവചനന്തി** ഭായതി ഏതസ്മാതി ഭയം, ഊമി ഏവ ഭയന്തി ഊമിഭയം. കുജ്ഝനട്ഠേന കോധോ, സ്വേവ ചിത്തസ്സ സരീരസ്സ ച അഭിപ്പമദ്ദനപവേധനുപ്പാദനേന ദള്ഹം ആയാസനട്ഠേന ഉപായാസോ.

ഏത്ഥ ച അനേകവാരം പവത്തിത്വാ അത്തനാ സമവേതം സത്തം അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ സീസം ഉക്ഖിപിതും അദത്വാ അനയബ്യസനാപാദനേന കോധുപായാസസ്സ ഊമിസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ. തഥാ കാമഗുണാനം കിലേസാഭിഭൂതേ സത്തേ ഇതോ ച ഏത്തോ, ഏത്തോ ച ഇതോതി ഏവം മനാപിയരൂപാദിവിസയസങ്ഖാതേ അത്തനി സംസാരേത്വാ യഥാ തതോ ബഹിഭൂതേ നേക്ഖമ്മേ ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പജ്ജതി ഏവം ആവട്ടേത്വാ ബ്യസനാപാദനേന ആവട്ടസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ. യഥാ പന ഗഹരക്ഖസോപി ആരക്ഖരഹിതം അത്തനോ ഗോചരഭൂമിഗതം പുരിസം അഭിഭുയ്യ ഗഹേത്വാ അഗോചരേ ഠിതമ്പി രക്ഖസമായായ ഗോചരം നേത്വാ ഭേരവരൂപദസ്സനാദിനാ അവസം അത്തനോ ഉപകാരം കാതും അസമത്ഥം കത്വാ അനാവിസിത്വാ വണ്ണബലഭോഗയസസുഖേഹിപി വിയോജേന്തോ മഹന്തം അനയബ്യസനം ആപാദേതി, ഏവം മാതുഗാമോപി യോനിസോമനസികാരരഹിതം അവീരപുരിസം

ഇത്ഥികുത്തഭൂതേഹി അത്തനോ ഹാവഭാവവിലാസേഹി അഭിഭുയ്യ ഗഹേത്വാ വീരജാതിയമ്പി അത്തനോ രൂപാദീഹി പലോഭനവസേന ഇത്ഥിമായായ അന്വാവിസിത്വാ അവസം അത്തനോ ഉപകാരധമ്മേ സീലാദയോ സമ്പാദേതും അസമത്ഥം കരോന്തോ ഗുണവണ്ണാദീഹി വിയോജേത്വാ മഹന്തം അനയബ്യസനം ആപാദേതി, ഏവം മാതുഗാമസ്സ ഗഹരക്ഖസസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ. തേന വുത്തം "ആവട്ടന്തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നേതം കാമഗുണാനം അധിവചനം, ഗഹരക്ഖസോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മാതുഗാമസ്സേതം അധിവചന"ന്തി.

പടിസോതോതി ഖോ ഭിക്ഖവേ നേക്ഖമ്മസ്സേതം അധിവചനന്തി ഏത്ഥ പബ്ബജ്ജാ സഹ ഉപചാരേന പഠമജ്ഝാനം വിപസ്സനാപഞ്ഞാ ച നിബ്ബാനഞ്ച നേക്ഖമ്മം നാമ. സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ നേക്ഖമ്മം നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"പബ്ബജ്ജാ പഠമം ഝാനം, നിബ്ബാനഞ്ച വിപസ്സനാ;
സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ, നേക്ഖമ്മന്തി പവുച്ചരേ"തി.

ഇമേസം പന പബ്ബജ്ജാദീനം തണ്ഹാസോതസ്സ പടിലോമതോ പടിസോതസദിസതാ വേദിതബ്ബാ. അവിസേസേന ഹി ധമ്മവിനയോ നേക്ഖമ്മം, തസ്സ അധിട്ഠാനം പബ്ബജ്ജാ ച, ധമ്മവിനയോ ച തണ്ഹാസോതസ്സ പടിസോതം വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"പടിസോതഗാമിം നിപുണം, ഗമ്ഭീരം ദുദ്ദസം അണും;
രാഗരത്താ ന ദക്ഖന്തി, തമോഖന്ധേന ആവുതാ"തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൫; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨);

വീരിയാരമ്ഭസ്സാതി ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനവീരിയസ്സ. തസ്സ കാമോഘാദിഭേദതണ്ഹാസോതസന്തരണസ്സ ഹത്ഥേഹി പാദേഹി ചതുരങ്ഗനദീസോതസന്തരണവായാമസ്സ സദിസതാ പാകടായേവ. തഥാ നദീസോതസ്സ തീരേ ഠിതസ്സ ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ കാമാദിം ചതുബ്ബിധമ്പി ഓഘം തരിത്വാ തസ്സ പരതീരഭൂതേ നിബ്ബാനഥലേ ഠിതസ്സ പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി ചക്ഖുമതോ ഭഗവതോ സദിസഭാവോ. തേന വുത്തം "ചക്ഖുമാ പുരിസോ...പേ॰... സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സാ"തി.

തത്രിദം ഓപമ്മസംസന്ദനം - നദീസോതോ വിയ അനുപ്പബന്ധവസേന പവത്തമാനോ തണ്ഹാസോതോ, തേന വുയ്ഹമാനോ പുരിസോ വിയ അനമതഗ്ഗേ സംസാരവട്ടേ പരിബ്ഭമനതോ തണ്ഹാസോതേന വുയ്ഹമാനോ സത്തോ, തസ്സ തത്ഥ പിയരൂപസാതരൂപവത്ഥുസ്മിം അഭിനിവേസോ വിയ ഇമസ്സ ചക്ഖാദീസു അഭിനിവേസോ, സഊമിസാവട്ടസഗഹരക്ഖസോ ഹേട്ഠാരഹദോ വിയ കോധുപായാസപഞ്ചകാമഗുണമാതുഗാമസമാകുലോ പഞ്ചോരമ്ഭാഗിയസംയോജനസമൂഹോ, തമത്ഥം യഥാഭൂതം വിദിത്വാ തസ്സ നദീസോതസ്സ പരതീരേ ഠിതോ ചക്ഖുമാ പുരിസോ വിയ സകലം സംസാരാദീനവം സബ്ബഞ്ച ഞേയ്യധമ്മം യഥാഭൂതം വിദിത്വാ തണ്ഹാസോതസ്സ പരതീരഭൂതേ നിബ്ബാനഥലേ ഠിതോ സമന്തചക്ഖു ഭഗവാ, തസ്സ പുരിസസ്സ തസ്മിം നദിയാ സോതേന വുയ്ഹമാനേ പുരിസേ അനുകമ്പായ രഹദസ്സ രഹദാദീനവസ്സ ച ആചിക്ഖനം വിയ തണ്ഹാസോതേന വുയ്ഹമാനസ്സ സത്തസ്സ മഹാകരുണായ ഭഗവതോ തണ്ഹാദീനം തദാദീനവസ്സ ച വിഭാവനാ, തസ്സ വചനം അസദ്ദഹിത്വാ അനുസോതഗാമിനോ തസ്സ പുരിസസ്സ തസ്മിം രഹദേ മരണപ്പത്തിമരണമത്തദുക്ഖപ്പത്തിയോ വിയ ഭഗവതോ വചനം അസമ്പടിച്ഛന്തസ്സ അപായുപ്പത്തി, സുഗതിയം ദുക്ഖുപ്പത്തി ച, തസ്സ പന വചനം സദ്ദഹിത്വാ ഹത്ഥേഹി ച പാദേഹി ച വായാമകരണം വിയ തേന ച വായാമേന പരതീരം

പത്വാ സുഖേന യഥിച്ഛിതട്ഠാനഗമനം വിയ ഭഗവതോ വചനം സമ്പടിച്ഛിത്വാ തണ്ഹാദീസു ആദീനവം പസ്സിത്വാ തണ്ഹാസോതസ്സ പടിസോതപബ്ബജ്ജാദിനേക്ഖമ്മവസേന വീരിയാരമ്ഭോ, ആരദ്ധവീരിയസ്സ ച തേനേവ വീരിയാരമ്ഭേന തണ്ഹാസോതാതിക്കമനം നിബ്ബാനതീരം പത്വാ അരഹത്തഫലസമാപത്തിവസേന യഥാരുചി സുഖവിഹാരോതി.

ഗാഥാസു **സഹാപി ദുക്ഖേന ജഹേയ്യ കാമേ**തി ഝാനമഗ്ഗാധിഗമത്ഥം സമഥവിപസ്സനാനുയോഗം കരോന്തോ ഭിക്ഖു യദിപി തേസം പുബ്ബഭാഗപടിപദാ കിച്ഛേന കസിരേന സമ്പജ്ജതി, ന സുഖേന വീഥിം ഓതരതി പുബ്ബഭാഗഭാവനായ കിലേസാനം ബലവഭാവതോ, ഇന്ദ്രിയാനം വാ അതിക്ഖഭാവതോ. തഥാ സതി സഹാപി ദുക്ഖേന ജഹേയ്യ കാമേ, പഠമജ്ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭേന്തോ തതിയമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്ദന്തോ കിലേസകാമേ പജഹേയ്യ. ഏതേന ദുക്ഖപടിപദേ ഝാനമഗ്ഗേ ദസ്സേതി.

യോഗക്ഖേമം ആയതിം പത്ഥയാനോതി അനാഗാമിതം അരഹത്തം ഇച്ഛന്തോ ആകങ്ഖമാനോ. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - യദിപി ഏതരഹി കിച്ഛേന കസിരേന ഝാനപുരിമമഗ്ഗേ അധിഗച്ഛാമി, ഇമേ പന നിസ്സായ ഉപരി അരഹത്തം അധിഗന്ത്വാ കതകിച്ചോ പഹീനസബ്ബദുക്ഖോ ഭവിസ്സാമീതി സഹാപി ദുക്ഖേന ഝാനാദീഹി കാമേ പജഹേയ്യാതി. അഥ വാ യോ കാമവിതക്കബഹുലോ പുഗ്ഗലോ കല്യാണമിത്തസ്സ വസേന പബ്ബജ്ജം സീലവിസോധനം ഝാനാദീനം പുബ്ബഭാഗപടിപത്തിം വാ പടിപജ്ജന്തോ കിച്ഛേന കസിരേന അസ്സുമുഖോ രോദമാനോ തം വിതക്കം വിക്ഖമ്ഭേതി, തം സന്ധായ വുത്തം "സഹാപി ദുക്ഖേന ജഹേയ്യ കാമേ"തി. സോ ഹി കിച്ഛേനപി കാമേ പജഹന്തോ ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ തം ഝാനം പാദകം കത്വാ വിപസ്സന്തോ അനുക്കമേന അരഹത്തേ പതിട്ഠഹേയ്യ. തേന വുത്തം "യോഗക്ഖേമം ആയതിം പത്ഥയാനോ"തി.

സമ്മപ്പജാനോതി വിപസ്സനാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ സമ്മദേവ പജാനന്തോ. **സുവിമുത്തചിത്തോ**തി തസ്സ അരിയമഗ്ഗാധിഗമസ്സ അനന്തരം ഫലവിമുത്തിയാ സുട്ഠു വിമുത്തചിത്തോ. **വിമുത്തിയാ ഫസ്സയേ തത്ഥ തത്ഥാ**തി തസ്മിം തസ്മിം മഗ്ഗഫലാധിഗമനകാലേ വിമുത്തിം നിബ്ബാനം ഫസ്സയേ ഫുസേയ്യ പാപുണേയ്യ അധിഗച്ഛേയ്യ സച്ഛികരേയ്യ. ഉപയോഗത്ഥേ ഹി "വിമുത്തിയാ"തി ഇദം സാമിവചനം. വിമുത്തിയാ വാ ആരമ്മണഭൂതായ തത്ഥ തത്ഥ തംതംഫലസമാപത്തികാലേ അത്തനോ ഫലചിത്തം ഫസ്സയേ ഫുസേയ്യ പാപുണേയ്യ, നിബ്ബാനോഗധായ ഫലസമാപത്തിയാ വിഹരേയ്യാതി അത്ഥോ. **സ വേദഗൂ**തി സോ വേദസങ്ഖാതേന മഗ്ഗഞാണേന ചതുന്നം സച്ചാനം ഗതത്താ പടിവിദ്ധത്താ വേദഗൂ. **ലോകന്തഗൂ**തി ഖന്ധലോകസ്സ പരിയന്തം ഗതോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ചരസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൦. ഏകാദസമേ **ചരതോ**തി ഗച്ഛന്തസ്സ, ചങ്കമന്തസ്സ വാ. **ഉപ്പജ്ജതി കാമവിതക്കോ വാ**തി വത്ഥുകാമേസു അവീതരാഗതായ താദിസേ പച്ചയേ കാമപടിസംയുത്തോ വാ വിതക്കോ ഉപ്പജ്ജതി ചേ, യദി ഉപ്പജ്ജതി. **ബ്യാപാദവിതക്കോ വാ വിഹിംസാവിതക്കോ വാ**തി ആഘാതനിമിത്തബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ വാ വിതക്കോ, ലേഡ്ഡുദണ്ഡാദീഹി പരവിഹേഠനവസേന വിഹിംസാപടിസംയുത്തോ വാ വിതക്കോ ഉപ്പജ്ജതി ചേതി സമ്ബന്ധോ. **അധിവാസേതീ**തി തം യഥാവുത്തം കാമവിതക്കാദിം യഥാപച്ചയം

അത്തനോ ചിത്തേ ഉപ്പന്നം "ഇതിപായം വിതക്കോ പാപകോ, ഇതിപി അകുസലോ, ഇതിപി സാവജ്ജോ, സോ ച ഖോ അത്തബ്യാബാധായപി സംവത്തതീ"തിആദിനാ നയേന പച്ചവേക്ഖണായ അഭാവതോ **അധിവാസേതി** അത്തനോ ചിത്തം ആരോപേത്വാ വാസേതി ചേ. അധിവാസേന്തോയേവ ച **നപ്പജഹതി** തദങ്ഗാദിപ്പഹാനവസേന ന പടിനിസ്സജ്ജതി, തതോ ഏവ **ന വിനോദേതി** അത്തനോ ചിത്തസന്താനതോ ന നുദതി ന നീഹരതി, തഥാ അവിനോദനതോ **ന ബ്യന്തീകരോതി** ന വിഗതന്തം കരോതി. ആതാപീ പഹിതത്തോ യഥാ തേസം അന്തോപി നാവസിസ്സതി അന്തമസോ ഭങ്ഗമത്തമ്പി ഏവം കരോതി, അയം പന തഥാ ന കരോതീതി അത്ഥോ. തഥാഭൂതോവ **ന അനഭാവം ഗമേതി** അനു അനു അഭാവം ന ഗമേതി. ന പജഹതി ചേ, ന വിനോദേതി ചേതിആദിനാ ചേ-സദ്ദം യോജേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ചരന്തി ചരന്തോ. **ഏവംഭൂതോ**തി ഏവം കാമവിതക്കാദിപാപവിതക്കേഹി സമങ്ഗീഭൂതോ. **അനാതാപീ അനോത്താപീ**തി കിലേസാനം ആതാപനസ്സ വീരിയസ്സ അഭാവേന അനാതാപീ, പാപുത്രാസആതാപനപരിതാപനലക്ഖണസ്സ ഓത്തപ്പസ്സ അഭാവേന അനോത്താപീ. **സതതം സമിത**ന്തി സബ്ബകാലം നിരന്തരം. **കുസീതോ ഹീനവീരിയോ**തി കുസലേഹി ധമ്മേഹി പരിഹായിത്വാ അകുസലപക്ഖേ കുച്ഛിതം സീദനതോ കോസജ്ജസമന്നാഗമേന ച കുസീതോ, സമ്മപ്പധാനവീരിയാഭാവേന ഹീനവീരിയോ വീരിയവിരഹിതോതി വുച്ചതി കഥീയതി. **ഠിതസ്സാ**തി ഗമനം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ തിട്ഠതോ. സയനഇരിയാപഥസ്സ വിസേസതോ കോസജ്ജപക്ഖികത്താ യഥാ തംസമങ്ഗിനോ വിതക്കാ സമ്ഭവന്തി, തം ദസ്സേതും **"ജാഗരസ്സാ"**തി വുത്തം.

സുക്കപക്ഖേ **തഞ്ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു നാധിവാസേതീ**തി ആരദ്ധവീരിയസ്സാപി വിഹരതോ അനാദിമതി സംസാരേ ചിരകാലഭാവിതേന തഥാരൂപപ്പച്ചയസമായോഗേന സതിസമ്മോസേന വാ കാമവിതക്കാദി ഉപ്പജ്ജതി ചേ, തം ഭിക്ഖു അത്തനോ ചിത്തം ആരോപേത്വാ ന വാസേതി ചേ, അബ്ഭന്തരേ ന വാസേതി ചേതി അത്ഥോ. അനധിവാസേന്തോ കിം കരോതീതി? **പജഹതി** ഛഡ്ഡേതി. കിം കചവരം വിയ പിടകേന? ന ഹി, അപിച ഖോ തം **വിനോദേതി** നുദതി നീഹരതി. കിം ബലീബദ്ദം വിയ പതോദേന? ന ഹി, അഥ ഖോ നം **ബ്യന്തീകരോതി** വിഗതന്തം കരോതി. യഥാ തേസം അന്തോപി നാവസിസ്സതി അന്തമസോ ഭങ്ഗമത്തമ്പി, തഥാ തേ കരോതി. കഥം പന തേ തഥാ കരോതി? **അനഭാവം ഗമേതി** അനു അനു അഭാവം ഗമേതി, വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനേന യഥാ സുവിക്ഖമ്ഭിതാ ഹോന്തി തഥാ നേ കരോതീതി വുത്തം ഹോതി.

ഏവംഭൂതോതിആദീസു ഏവം കാമവിതക്കാദീനം അനധിവാസനേന സുവിസുദ്ധാസയോ സമാനോ തായ ച ആസയസമ്പത്തിയാ തന്നിമിത്തായ ച പയോഗസമ്പത്തിയാ പരിസുദ്ധസീലോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ സതിസമ്പജഞ്ഞേന സമന്നാഗതോ ജാഗരിയം അനുയുത്തോ തദങ്ഗാദിവസേന കിലേസാനം ആതാപനലക്ഖണേന വീരിയേന സമന്നാഗതത്താ **ആതാപീ**, സബ്ബസോ പാപുത്രാസേന സമന്നാഗതത്താ. **ഓത്താപീ സതതം** രത്തിന്ദിവം, **സമിതം** നിരന്തരം സമഥവിപസ്സനാഭാവനാനുയോഗവസേന ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനസിദ്ധിയാ, **ആരദ്ധവീരിയോ പഹിതത്തോ** നിബ്ബാനം പടിപേസിതചിത്തോതി **വുച്ചതി** കഥീയതീതി അത്ഥോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഗാഥാസു **ഗേഹനിസ്സിത**ന്തി ഏത്ഥ ഗേഹവാസീഹി അപരിച്ചത്തത്താ ഗേഹവാസീനം സഭാവത്താ ഗേഹധമ്മത്താ വാ ഗേഹം വുച്ചതി വത്ഥുകാമോ. അഥ വാ ഗേഹപടിബദ്ധഭാവതോ കിലേസകാമാനം നിവാസട്ഠാനഭാവതോ

തംവത്ഥുകത്താ വാ കാമവിതക്കാദി ഗേഹനിസ്സിതം നാമ. **കുമ്മഗ്ഗം പടിപന്നോ**തി യസ്മാ അരിയമഗ്ഗസ്സ ഉപ്പഥഭാവതോ അഭിജ്ഝാദയോ തദേകട്ഠധമ്മാ ച കുമ്മഗ്ഗോ, തസ്മാ കാമവിതക്കാദിബഹുലോ പുഗ്ഗലോ കുമ്മഗ്ഗം പടിപന്നോ നാമ. **മോഹനേയ്യേസു മുച്ഛിതോ**തി മോഹസംവത്തനിയേസു രൂപാദീസു മുച്ഛിതോ സമ്മത്തോ അജ്ഝോപന്നോ. **സമ്ബോധി**ന്തി അരിയമഗ്ഗഞാണം. **ഫുട്ഠു**ന്തി ഫുസിതും പത്തും, **സോ താദിസോ** മിച്ഛാസങ്കപ്പഗോചരോ അഭബ്ബോ, ന കദാചി തം പാപുണാതീതി അത്ഥോ.

വിതക്കം സമയിത്വാനാതി യഥാവുത്തം മിച്ഛാവിതക്കം പടിസങ്ഖാനഭാവനാബലേഹി വൂപസമേത്വാ. **വിതക്കൂപസമേ രതോ**തി നവന്നമ്പി മഹാവിതക്കാനം അച്ചന്തവൂപസമഭൂതേ അരഹത്തേ നിബ്ബാനേ ഏവ വാ അജ്ഝാസയേന രതോ അഭിരതോ. **ഭബ്ബോ സോ താദിസോ**തി സോ യഥാവുത്തോ സമ്മാ പടിപജ്ജമാനോ പുഗ്ഗലോ പുബ്ബഭാഗേ സമഥവിപസ്സനാബലേന സബ്ബവിതക്കേ യഥാരഹം തദങ്ഗാദിവസേന വൂപസമേത്വാ ഠിതോ, വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതം നിബ്ബാനസങ്ഖാതഞ്ച അനുത്തരം സമ്ബോധിം ഫുട്ഠും അധിഗന്തും ഭബ്ബോ സമത്ഥോതി.

ഏകാദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. സമ്പന്നസീലസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൧. ദ്വാദസമേ **സമ്പന്നസീലാ**തി ഏത്ഥ തിവിധം സമ്പന്നം പരിപുണ്ണസമങ്ഗീമധുരവസേന. തേസു -

> ''സമ്പന്നം സാലികേദാരം, സുവാ ഭുഞ്ജന്തി കോസിയ;
> പടിവേദേമി തേ ബ്രഹ്മേ, ന നേ വാരേതുമുസ്സഹേ''തി. (ജാ॰ ൧.൧൪.൧) -

ഏത്ഥ പരിപുണ്ണത്ഥോ സമ്പന്നസദ്ദോ. ''ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ ഉപഗതോ സമുപഗതോ സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോ''തി (വിഭ॰ ൫൧൧) ഏത്ഥ സമങ്ഗിഭാവത്ഥോ സമ്പന്നസദ്ദോ . ''ഇമിസ്സാ, ഭന്തേ, മഹാപഥവിയാ ഹേട്ഠിമതലം സമ്പന്നം - സേയ്യഥാപി ഖുദ്ദമധും അനീലകം, ഏവമസ്സാദ''ന്തി (പാരാ॰ ൧൭) ഏത്ഥ മധുരത്ഥോ സമ്പന്നസദ്ദോ. ഇധ പന പരിപുണ്ണത്ഥേപി സമങ്ഗിഭാവേപി വട്ടതി, തസ്മാ **സമ്പന്നസീലാ**തി പരിപുണ്ണസീലാ ഹുത്വാതിപി, സീലസമങ്ഗിനോ ഹുത്വാതിപി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ ''പരിപുണ്ണസീലാ''തി ഇമിനാ അത്ഥേന ഖേത്തദോസവിഗമേന ഖേത്തപാരിപൂരി വിയ പരിപുണ്ണം നാമ ഹോതി. തേന വുത്തം ''ഖേത്തദോസവിഗമേന ഖേത്തപാരിപൂരി വിയ സീലദോസവിഗമേന സീലപാരിപൂരി വുത്താ''തി. ''സീലസമങ്ഗിനോ''തി ഇമിനാ പന അത്ഥേന സീലേന സമങ്ഗീഭൂതാ സമോധാനഗതാ സമന്നാഗതാ ഹുത്വാ വിഹരഥാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ ദ്വീഹി കാരണേഹി സമ്പന്നസീലതാ ഹോതി സീലവിപത്തിയാ ആദീനവദസ്സനേന, സീലസമ്പത്തിയാ ആനിസംസദസ്സനേന ച. തദുഭയമ്പി **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൦-൨൧) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. തത്ഥ ''സമ്പന്നസീലാ''തി ഏത്താവതാ കിര ഭഗവാ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം ഉദ്ദിസിത്വാ ''പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതാ''തി ഇമിനാ ജേട്ഠകസീലം ദസ്സേതീതിആദിനാ ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **കിമസ്സ ഉത്തരി കരണീയ**ന്തി ഏവം സമ്പന്നസീലാനം വിഹരതം തുമ്ഹാകം കിന്തി സിയാ ഉത്തരി കാതബ്ബം, പടിപജ്ജിതബ്ബന്തി ചേതി അത്ഥോ.

ഏവം "സമ്പന്നസീലാ, ഭിക്ഖവേ, വിഹരഥാ"തിആദിനാ സമ്പാദനൂപായേന സദ്ധിം സീലസമ്പദായ ഭിക്ഖൂ നിയോജേന്തോ അനേകപുഗ്ഗലാധിട്ഠാനം കത്വാ ദേസനം ആരഭിത്വാ ഇദാനി യസ്മാ ഏകപുഗ്ഗലാധിട്ഠാനവസേന പവത്തിതാപി ഭഗവതോ ദേസനാ അനേകപുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാവ ഹോതി സബ്ബസാധാരണത്താ, തസ്മാ തം ഏകപുഗ്ഗലാധിട്ഠാനവസേന ദസ്സേന്തോ **"ചരതോ ചേപി, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ അഭിജ്ഝായതി ഏതായാതി **അഭിജ്ഝാ,** പരഭണ്ഡാഭിജ്ഝായനലക്ഖണസ്സ ലോഭസ്സേതം അധിവചനം. ബ്യാപജ്ജതി പൂതിഭവതി ചിത്തം ഏതേനാതി **ബ്യാപാദോ,** "അനത്ഥം മേ അചരീ"തിആദിനയപ്പവത്തസ്സ ഏകൂനവീസതിആഘാതവത്ഥുവിസയസ്സ ദോസസ്സേതം അധിവചനം. ഉഭിന്നമ്പി "തത്ഥ കതമോ കാമച്ഛന്ദോ? യോ കാമേസു കാമച്ഛന്ദോ കാമസ്നേഹോ കാമപിപാസാ കാമപരിളാഹോ കാമമുച്ഛാ കാമജ്ഝോസാന"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൧൫൬), തഥാ "ലോഭോ ലുബ്ഭനാ ലുബ്ഭിതത്തം സാരാഗോ സാരജ്ജനാ സാരജ്ജിതത്തം അഭിജ്ഝാ ലോഭോ അകുസലമൂല"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൩൯൧), "ദോസോ ദുസ്സനാ ദുസ്സിതത്തം ബ്യാപത്തി ബ്യാപജ്ജനാ ബ്യാപജ്ജിതത്തം വിരോധോ പടിവിരോധോ ചണ്ഡിക്കം അസുരോപോ അനത്തമനതാ ചിത്തസ്സാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൪൧൮, ൧൦൬൭) ച വിത്ഥാരോ വേദിതബ്ബോ. **വിഗതോ ഹോതീ**തി അയഞ്ച അഭിജ്ഝാ, അയഞ്ച ബ്യാപാദോ വിഗതോ ഹോതി അപഗതോ, പഹീനോ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏത്താവതാ കാമച്ഛന്ദനീവരണസ്സ ച ബ്യാപാദനീവരണസ്സ ച പഹാനം ദസ്സിതം ഹോതി.

ഥിനമിദ്ധന്തി ഥിനഞ്ചേവ മിദ്ധഞ്ച. തേസു ചിത്തസ്സ അകമ്മഞ്ഞതാ ഥിനം, ആലസിയസ്സേതം അധിവചനം, വേദനാദീനം തിണ്ണം ഖന്ധാനം അകമ്മഞ്ഞതാ മിദ്ധം, പചലായികഭാവസ്സേതം അധിവചനം. ഉഭിന്നമ്പി "തത്ഥ കതമം ഥിനം? യാ ചിത്തസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ ഓലീയനാ സല്ലീയനാ. തത്ഥ കതമം മിദ്ധം? യാ കായസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ ഓനാഹോ പരിയോനാഹോ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൨-൧൧൬൩) നയേന വിത്ഥാരോ വേദിതബ്ബോ.

ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചന്തി ഉദ്ധച്ചഞ്ചേവ കുക്കുച്ചഞ്ച. തത്ഥ ഉദ്ധച്ചം നാമ ചിത്തസ്സ ഉദ്ധതാകാരോ, കുക്കുച്ചം നാമ അകതകല്യാണസ്സ കതപാപസ്സ തപ്പച്ചയാ വിപ്പടിസാരോ. ഉഭിന്നമ്പി "തത്ഥ കതമം ഉദ്ധച്ചം? യം ചിത്തസ്സ ഉദ്ധച്ചം അവൂപസമോ ചേതസോ വിക്ഖേപോ ഭന്തത്തം ചിത്തസ്സാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൫) വിത്ഥാരോ. "അകതം വത മേ കല്യാണം, അകതം കുസലം, അകതം ഭീരുത്താനം; കതം പാപം, കതം ലുദ്ദം, കതം കിബ്ബിസ"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൮; നേത്തി॰ ൧൨൦) പവത്തിആകാരോ വേദിതബ്ബോ.

വിചികിച്ഛാതി ബുദ്ധാദീസു സംസയോ. തസ്സാ "സത്ഥരി കങ്ഖതി വിചികിച്ഛതി, നാധിമുച്ചതി ന സമ്പസീദതീ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൯൧൫), "തത്ഥ കതമാ വിചികിച്ഛാ? യാ കങ്ഖാ കങ്ഖായനാ കങ്ഖായിതത്തം വിമതി വിചികിച്ഛാ ദ്വേള്ഹകം ദ്വേധാപഥോ സംസയോ അനേകംസഗ്ഗാഹോ ആസപ്പനാ പരിസപ്പനാ അപരിയോഗാഹനാ ഛമ്ഭിതത്തം ചിത്തസ്സ മനോവിലേഖോ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൦൦൪) ച നയേന വിത്ഥാരോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച അഭിജ്ഝാബ്യാപാദാദീനം വിഗമവസേന ച പഹാനവസേന ച തേസം വിക്ഖമ്ഭനമേവ വേദിതബ്ബം. യം സന്ധായ വുത്തം -

“സോ അഭിജ്ഝം ലോകേ പഹായ വിഗതാഭിജ്ഝേന ചേതസാ വിഹരതി, അഭിജ്ഝായ ചിത്തം പരിസോധേതി. ബ്യാപാദപദോസം പഹായ അബ്യാപന്നചിത്തോ വിഹരതി, ബ്യാപാദപദോസാ ചിത്തം പരിസോധേതി. ഥിനമിദ്ധം പഹായ വിഗതഥിനമിദ്ധോ വിഹരതി ആലോകസഞ്ഞീ സതോ സമ്പജാനോ, ഥിനമിദ്ധാ ചിത്തം പരിസോധേതി. ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹായ അനുദ്ധതോ വിഹരതി അജ്ഝത്തം ഉപസന്തചിത്തോ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചാ ചിത്തം പരിസോധേതി. വിചികിച്ഛം പഹായ തിണ്ണവിചികിച്ഛോ വിഹരതി അകഥംകഥീ കുസലേസു ധമ്മേസു, വിചികിച്ഛായ ചിത്തം പരിസോധേതീ”തി (വിഭം൦ ൫൦൮).

തത്ഥ യഥാ നീവരണാനം പഹാനം ഹോതി, തം വേദിതബ്ബം. കഥഞ്ച നേസം പഹാനം ഹോതി? **കാമച്ഛന്ദസ്സ** താവ അസുഭനിമിത്തേ യോനിസോമനസികാരേന പഹാനം ഹോതി, സുഭനിമിത്തേ അയോനിസോമനസികാരേനസ്സ ഉപ്പത്തി. തേനാഹ ഭഗവാ -

“അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, സുഭനിമിത്തം. തത്ഥ അയോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നസ്സ വാ കാമച്ഛന്ദസ്സ ഉപ്പാദായ, ഉപ്പന്നസ്സ വാ കാമച്ഛന്ദസ്സ ഭിയ്യോഭാവായ വേപുല്ലായാ”തി (സം൦ നി൦ ൫.൨൩൨).

ഏവം സുഭനിമിത്തേ അയോനിസോമനസികാരേന ഉപ്പജ്ജന്തസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ തപ്പടിപക്ഖതോ അസുഭനിമിത്തേ യോനിസോമനസികാരേന പഹാനം ഹോതി. തത്ഥ അസുഭനിമിത്തം നാമ അസുഭമ്പി അസുഭാരമ്മണമ്പി, യോനിസോമനസികാരോ നാമ ഉപായമനസികാരോ, പഥമനസികാരോ, അനിച്ചേ അനിച്ചന്തി വാ, ദുക്ഖേ ദുക്ഖന്തി വാ, അനത്തനി അനത്താതി വാ, അസുഭേ അസുഭന്തി വാ മനസികാരോ. തം തത്ഥ ബഹുലം പവത്തയതോ കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

“അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അസുഭനിമിത്തം. തത്ഥ യോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ - അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നസ്സ വാ കാമച്ഛന്ദസ്സ അനുപ്പാദായ, ഉപ്പന്നസ്സ വാ കാമച്ഛന്ദസ്സ പഹാനായാ”തി (സം൦ നി൦ ൫.൨൩൨).

അപിച ഛ ധമ്മാ കാമച്ഛന്ദസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തി - അസുഭനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ, അസുഭഭാവനാനുയോഗോ, ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി. ദസവിധഞ്ഹി അസുഭനിമിത്തം ഉഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സപി കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതി, ഭാവേന്തസ്സപി , ഇന്ദ്രിയേസു പിഹിതദ്വാരസ്സപി ചതുന്നം പഞ്ചന്നം ആലോപാനം ഓകാസേ സതി ഉദകം പിവിത്വാ യാപനസീലതായ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുനോപി. തേന വുത്തം -

“ചത്താരോ പഞ്ച ആലോപേ, അഭുത്വാ ഉദകം പിവേ;
അലം ഫാസുവിഹാരായ, പഹിതത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ”തി. (ഥേരഗാ൦ ൯൮൩);

അസുഭകമ്മികതിസ്സത്ഥേരസദിസേ കല്യാണമിത്തേ സേവന്തസ്സപി കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതി, ഠാനനിസജ്ജാദീസു ദസഅസുഭനിസ്സിതസപ്പായകഥായപി പഹീയതി. തേന വുത്തം “ഛ ധമ്മാ കാമച്ഛന്ദസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തീ”തി.

പടിഘനിമിത്തേ ആയോനിസോമനസികാരേന **ബ്യാപാദസ്സ** ഉപ്പാദോ ഹോതി. തത്ഥ പടിഘമ്പി പടിഘനിമിത്തം, പടിഘാരമ്മണമ്പി പടിഘനിമിത്തം. അയോനിസോമനസികാരോ സബ്ബത്ഥ ഏകലക്ഖണോ ഏവ. തം തസ്മിം നിമിത്തേ ബഹുലം പവത്തയതോ ബ്യാപാദോ ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, പടിഘനിമിത്തം. തത്ഥ അയോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ - അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നസ്സ വാ ബ്യാപാദസ്സ ഉപ്പാദായ, ഉപ്പന്നസ്സ വാ ബ്യാപാദസ്സ ഭിയ്യോഭാവായ വേപുല്ലായാ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨).

മേത്തായ പന ചേതോവിമുത്തിയാ യോനിസോമനസികാരേനസ്സ പഹാനം ഹോതി. തത്ഥ "മേത്താ"തി വുത്തേ അപ്പനാപി ഉപചാരോപി വട്ടതി, "ചേതോവിമുത്തീ"തി പന അപ്പനാവ. യോനിസോമനസികാരോ വുത്തലക്ഖണോവ. തം തത്ഥ ബഹുലം പവത്തയതോ ബ്യാപാദോ പഹീയതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, മേത്താചേതോവിമുത്തി. തത്ഥ യോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നസ്സ വാ ബ്യാപാദസ്സ അനുപ്പാദായ ഉപ്പന്നസ്സ വാ ബ്യാപാദസ്സ പഹാനായാ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨).

അപിച ഛ ധമ്മാ ബ്യാപാദസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തി - മേത്താനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ, മേത്താഭാവനാ, കമ്മസ്സകതാപച്ചവേക്ഖണാ, പടിസങ്ഖാനബഹുലതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി. ഓധിസകാനോധിസകദിസാഫരണാനഞ്ഹി അഞ്ഞതരവസേന മേത്തം ഉഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സപി ബ്യാപാദോ പഹീയതി, ഓധിസോ അനോധിസോ ദിസാഫരണവസേന മേത്തം ഭാവേന്തസ്സപി ബ്യാപാദോ പഹീയതി, "ത്വം ഏതസ്സ കുദ്ധോ കിം കരിസ്സസി, കിമസ്സ സീലാദീനി വിനാസേതും സക്ഖിസ്സസി നനു ത്വം അത്തനോ കമ്മേന ആഗന്ത്വാ അത്തനോ കമ്മേനേവ ഗമിസ്സസി, പരസ്സ കുജ്ഝനം നാമ വീതച്ചികങ്ഗാരതത്തഅയസലാകഗൂഥാദീനി ഗഹേത്വാ പരം പഹരിതുകാമതാ വിയ ഹോതി. ഏസോപി തവ കുദ്ധോ കിം കരിസ്സതി, കിം തേ സീലാദീനി വിനാസേതും സക്ഖിസ്സതി ഏസ അത്തനോ കമ്മേന ആഗന്ത്വാ അത്തനോ കമ്മേനേവ ഗമിസ്സതി, അപ്പടിച്ഛിതപഹേണകം വിയ, പടിവാതം ഖിത്തരജോമുട്ഠി വിയ ച ഏതസ്സേവ ഏസ കോധോ മത്ഥകേ പതിസ്സതീ"തി ഏവം അത്തനോ ച പരസ്സ ചാതി ഉഭയേസം കമ്മസ്സകതം പച്ചവേക്ഖതോപി, പച്ചവേക്ഖിത്വാ പടിസങ്ഖാനേ ഠിതസ്സപി, അസ്സഗുത്തത്ഥേരസദിസേ മേത്താഭാവനാരതേ കല്യാണമിത്തേ സേവന്തസ്സാപി ബ്യാപാദോ പഹീയതി, ഠാനനിസജ്ജാദീസു മേത്താനിസ്സിതസപ്പായകഥായപി പഹീയതി. തേന വുത്തം "ഛ ധമ്മാ ബ്യാപാദസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തീ"തി.

അരതിആദീസു അയോനിസോമനസികാരേന **ഥിനമിദ്ധസ്സ** ഉപ്പാദോ ഹോതി. **അരതി** നാമ ഉക്കണ്ഠിതതാ, **തന്ദീ** നാമ കായാലസിയം, **വിജമ്ഭിതാ** നാമ കായവിനമനാ, **ഭത്തസമ്മദോ** നാമ ഭത്തമുച്ഛാ ഭത്തപരിളാഹോ, **ചേതസോ ലീനത്തം** നാമ ചിത്തസ്സ ലീനാകാരോ. ഇമേസു അരതിആദീസു അയോനിസോമനസികാരം ബഹുലം പവത്തയതോ ഥിനമിദ്ധം ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അരതി തന്ദീ വിജമ്ഭിതാ ഭത്തസമ്മദോ ചേതസോ ലീനത്തം. തത്ഥ അയോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ - അയമാഹാരോ

> അനുപ്പന്നസ്സ വാ ഥിനമിദ്ധസ്സ ഉപ്പാദായ, ഉപ്പന്നസ്സ വാ ഥിനമിദ്ധസ്സ ഭിയ്യോഭാവായ വേപുല്ലായാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨).

ആരമ്ഭധാതുആദീസു പന യോനിസോമനസികാരേന ഥിനമിദ്ധസ്സ പഹാനം ഹോതി. **ആരമ്ഭധാതു** നാമ പഠമാരമ്ഭവീരിയം, **നിക്കമധാതു** നാമ കോസജ്ജതോ നിക്ഖന്തതായ തതോ ബലവതരം, **പരക്കമധാതു** നാമ പരം പരം ഠാനം അക്കമനതോ തതോപി ബലവതരം. ഇമസ്മിം തിപ്പഭേദേ വീരിയേ യോനിസോമനസികാരം ബഹുലം പവത്തയതോ ഥിനമിദ്ധം പഹീയതി. തേനാഹ -

> ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ആരമ്ഭധാതു, നിക്കമധാതു, പരക്കമധാതു. തത്ഥ യോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ - അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നസ്സ വാ ഥിനമിദ്ധസ്സ അനുപ്പാദായ, ഉപ്പന്നസ്സ വാ ഥിനമിദ്ധസ്സ പഹാനായാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨).

അപിച ഛ ധമ്മാ ഥിനമിദ്ധസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തി, അതിഭോജനേ നിമിത്തഗ്ഗാഹോ - ഇരിയാപഥസമ്പരിവത്തനതാ, ആലോകസഞ്ഞാമനസികാരോ , അബ്ഭോകാസവാസോ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി . ആഹരഹത്ഥകഭുത്തവമിതകതത്ഥവട്ടകഅലംസാടകകാകമാസകഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാ രത്തിട്ഠാനദിവാട്ഠാനേ നിസിന്നസ്സ ഹി സമണധമ്മം കരോതോ ഥിനമിദ്ധം മഹാഹത്ഥീ വിയ ഓത്ഥരന്തം ആഗച്ഛതി, ചതുപഞ്ചആലോപഓകാസം പന ഠപേത്വാ പാനീയം പിവിത്വാ യാപനസീലസ്സ ഭിക്ഖുനോ തം ന ഹോതി. ഏവം അതിഭോജനേ നിമിത്തം ഗണ്ഹന്തസ്സപി ഥിനമിദ്ധം പഹീയതി. യസ്മിം ഇരിയാപഥേ ഥിനമിദ്ധം ഓക്കമതി, തതോ അഞ്ഞം പരിവത്തേന്തസ്സപി, രത്തിം ചന്ദാലോകം ദീപാലോകം ഉക്കാലോകം ദിവാ സൂരിയാലോകം മനസികരോന്തസ്സപി, അബ്ഭോകാസേ വസന്തസ്സപി മഹാകസ്സപത്ഥേരസദിസേ വിഗതഥിനമിദ്ധേ കല്യാണമിത്തേ സേവന്തസ്സപി ഥിനമിദ്ധം പഹീയതി, ഠാനനിസജ്ജാദീസു ധുതങ്ഗനിസ്സിതസപ്പായകഥായപി പഹീയതി. തേന വുത്തം ''ഛ ധമ്മാ ഥിനമിദ്ധസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തീ''തി.

ചേതസോ അവൂപസമേ അയോനിസോമനസികാരേന **ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ** ഉപ്പാദോ ഹോതി. **അവൂപസമോ** നാമ അവൂപസന്താകാരോ, അത്ഥതോ തം ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചമേവ. തത്ഥ അയോനിസോമനസികാരം ബഹുലം പവത്തയതോ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ -

> ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ചേതസോ അവൂപസമോ. തത്ഥ അയോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ - അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നസ്സ വാ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ ഉപ്പാദായ, ഉപ്പന്നസ്സ വാ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ ഭിയ്യോഭാവായ വേപുല്ലായാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨).

സമാധിസങ്ഖാതേ പന ചേതസോ വൂപസമേ യോനിസോമനസികാരേനസ്സ പഹാനം ഹോതി. തേനാഹ -

> ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ചേതസോ വൂപസമോ. തത്ഥ യോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ - അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നസ്സ വാ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ അനുപ്പാദായ, ഉപ്പന്നസ്സ വാ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ പഹാനായാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨).

അപിച ഛ ധമ്മാ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തി - ബഹുസ്സുതതാ, പരിപുച്ഛകതാ, വിനയേ പകതഞ്ഞുതാ, വുഡ്ഢസേവിതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി. ബാഹുസച്ചേനപി ഹി ഏകം വാ ദ്വേ വാ തയോ വാ ചത്താരോ വാ പഞ്ച വാ നികായേ പാളിവസേന ച അത്ഥവസേന ച ഉഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സപി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹീയതി, കപ്പിയാകപ്പിയപരിപുച്ഛാബഹുലസ്സപി, വിനയപഞ്ഞത്തിയം ചിണ്ണവസീഭാവതായ പകതഞ്ഞുനോപി , വുഡ്ഢേ മഹല്ലകത്ഥേരേ ഉപസങ്കമന്തസ്സപി, ഉപാലിത്ഥേരസദിസേ വിനയധരേ കല്യാണമിത്തേ സേവന്തസ്സപി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹീയതി, ഠാനനിസജ്ജാദീസു കപ്പിയാകപ്പിയനിസ്സിതസപ്പായകഥായപി പഹീയതി. തേന വുത്തം ''ഛ ധമ്മാ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തീ''തി.

വിചികിച്ഛാട്ഠാനിയേസു ധമ്മേസു അയോനിസോമനസികാരേന **വിചികിച്ഛായ** ഉപ്പാദോ ഹോതി. **വിചികിച്ഛാട്ഠാനിയാ ധമ്മാ** നാമ പുനപ്പുനം വിചികിച്ഛായ കാരണത്താ വിചികിച്ഛാവ. തത്ഥ അയോനിസോമനസികാരം ബഹുലം പവത്തയതോ വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ -

> ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, വിചികിച്ഛാട്ഠാനിയാ ധമ്മാ. തത്ഥ അയോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ - അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നായ വാ വിചികിച്ഛായ ഉപ്പാദായ, ഉപ്പന്നായ വാ വിചികിച്ഛായ ഭിയ്യോഭാവായ വേപുല്ലായാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨).

കുസലാദിധമ്മേസു പന യോനിസോമനസികാരേന വിചികിച്ഛായ പഹാനം ഹോതി. തേനാഹ -

> ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, കുസലാകുസലാ ധമ്മാ, സാവജ്ജാനവജ്ജാ ധമ്മാ, സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബാ ധമ്മാ, ഹീനപണീതാ ധമ്മാ, കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗാ ധമ്മാ. തത്ഥ യോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നായ വാ വിചികിച്ഛായ അനുപ്പാദായ, ഉപ്പന്നായ വാ വിചികിച്ഛായ പഹാനായാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨).

അപിച ഛ ധമ്മാ വിചികിച്ഛായ പഹാനായ സംവത്തന്തി ബഹുസ്സുതതാ, പരിപുച്ഛകതാ, വിനയേ പകതഞ്ഞുതാ, അധിമോക്ഖബഹുലതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി . ബാഹുസച്ചവസേനപി ഹി ഏകം വാ...പേ॰... പഞ്ച വാ നികായേ പാളിവസേന ച അത്ഥവസേന ച ഉഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സപി വിചികിച്ഛാ പഹീയതി, തീണി രതനാനി ആരബ്ഭ കുസലാദിഭേദേസു ധമ്മേസു പരിപുച്ഛാബഹുലസ്സപി, വിനയേ ചിണ്ണവസീഭാവസ്സപി, തീസു രതനേസു ഓകപ്പനീയ, സദ്ധാസങ്ഖാത, അധിമോക്ഖബഹുലസ്സപി, സദ്ധാധിമുത്തേ വക്കലിത്ഥേരസദിസേ കല്യാണമിത്തേ സേവന്തസ്സപി വിചികിച്ഛാ പഹീയതി, ഠാനനിസജ്ജാദീസു തിണ്ണം രതനാനം ഗുണനിസ്സിതസപ്പായകഥായപി പഹീയതി. തേന വുത്തം ''ഛ ധമ്മാ വിചികിച്ഛായ പഹാനായ സംവത്തന്തീ''തി.

ഏത്ഥ ച യഥാവുത്തേഹി തേഹി തേഹി ധമ്മേഹി വിക്ഖമ്ഭനവസേന പഹീനാനം ഇമേസം നീവരണാനം കാമച്ഛന്ദനീവരണസ്സ താവ അരഹത്തമഗ്ഗേന അച്ചന്തപ്പഹാനം ഹോതി, തഥാ ഥിനമിദ്ധനീവരണസ്സ ഉദ്ധച്ചനീവരണസ്സ ച . ബ്യാപാദനീവരണസ്സ പന കുക്കുച്ചനീവരണസ്സ ച അനാഗാമിമഗ്ഗേന, വിചികിച്ഛാനീവരണസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന അച്ചന്തപ്പഹാനം ഹോതി. തസ്മാ തേസം തഥാ പഹാനായ ഉപകാരധമ്മേ ദസ്സേതും **''ആരദ്ധം ഹോതി വീരിയ''**ന്തിആദി ആരദ്ധം. ഇദമേവ വാ യഥാവുത്തം അഭിജ്ഝാദീനം നീവരണാനം പഹാനം,

യസ്മാ ഹീനവീരിയതായ കുസീതേന, അനുപട്ഠിതസ്സതിതായ മുട്ഠസ്സതിനാ, അപടിപ്പസ്സദ്ധദരഥതായ സാരദ്ധകായേന, അസമാഹിതതായ വിക്ഖിത്തചിത്തേന ന കദാചിപി തേ സക്കാ നിബ്ബത്തേതും, പഗേവ ഇതരം, തസ്മാ യഥാ പടിപന്നസ്സ സോ അഭിജ്ഝാദീനം വിഗമോ പഹാനം സമ്ഭവതി, തം ദസ്സേതും **"ആരദ്ധം ഹോതി വീരിയ"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തസ്സത്ഥോ - തേസം നീവരണാനം പഹാനായ സബ്ബേസമ്പി വാ സംകിലേസധമ്മാനം സമുച്ഛിന്ദനത്ഥായ വീരിയം ആരദ്ധം ഹോതി, പഗ്ഗഹിതം അസിഥിലപ്പവത്തന്തി വുത്തം ഹോതി. ആരദ്ധത്താ ഏവ ച അന്തരാ സങ്കോചസ്സ അനാപജ്ജനതോ **അസല്ലീനം**.

ഉപട്ഠിതാ സതി അസമ്മുട്ഠാതി ന കേവലഞ്ച വീരിയമേവ, സതിപി ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവേന ഉപട്ഠിതാ ഹോതി, തഥാ ഉപട്ഠിതത്താ ഏവ ച ചിരകതചിരഭാസിതാനം സരണസമത്ഥതായ അസമ്മുട്ഠാ. **പസ്സദ്ധോ**തി കായചിത്തദരഥപ്പസ്സമ്ഭനേന കായോപിസ്സ പസ്സദ്ധോ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ നാമകായേ പസ്സദ്ധേ രൂപകായോപിസ്സ പസ്സദ്ധോ ഏവ ഹോതി, തസ്മാ "നാമകായോ രൂപകായോ"തി അവിസേസേത്വാ "പസ്സദ്ധോ കായോ"തി വുത്തം. **അസാരദ്ധോ**തി സോ ച പസ്സദ്ധത്താ ഏവ അസാരദ്ധോ, വിഗതദരഥോതി വുത്തം ഹോതി. **സമാഹിതം ചിത്തം ഏകഗ്ഗ**ന്തി ചിത്തമ്പിസ്സ സമ്മാ ആഹിതം സുട്ഠു ഠപിതം അപ്പിതം വിയ ഹോതി, സമാഹിതത്താ ഏവ ച ഏകഗ്ഗം അചലം നിപ്ഫന്ദനം നിരിഞ്ജനന്തി.

ഏത്താവതാ ഝാനമഗ്ഗാനം പുബ്ബഭാഗപടിപദാ കഥിതാ. തേനേവാഹ -

> "ചരമ്പി, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവംഭൂതോ ആതാപീ ഓത്താപീ സതതം സമിതം ആരദ്ധവീരിയോ പഹിതത്തോതി വുച്ചതീ"തി (ഇതിവു॰ ൧൧൦).

തസ്സത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ ഏവ.

ഗാഥാസു **യതം ചരേ**തി യതമാനോ ചരേയ്യ, ചങ്കമനാദിവസേന ഗമനം കപ്പേന്തോപി "അനുപ്പന്നാനം പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം അനുപ്പാദായ ഛന്ദം ജനേതി വായമതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൬൫൧-൬൬൨; വിഭ॰ ൩൯൰) നയേന വുത്തസമ്മപ്പധാനവീരിയവസേന യതന്തോ ഘടേന്തോ വായമന്തോ യഥാ അകുസലാ ധമ്മാ പഹീയന്തി, കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി, ഏവം ഗമനം കപ്പേയ്യാതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. കേചി പന "യത"ന്തി ഏതസ്സ സംയതോതി അത്ഥം വദന്തി. **തിട്ഠേ**തി തിട്ഠേയ്യ ഠാനം കപ്പേയ്യ. **അച്ഛേ**തി നിസീദേയ്യ. **സയേ**തി നിപജ്ജേയ്യ. **യതമേനം പസാരയേ**തി ഏതം പസാരേതബ്ബം ഹത്ഥപാദാദിം യതം യതമാനോ യഥാവുത്തവീരിയസമങ്ഗീയേവ ഹുത്വാ പസാരേയ്യ, സബ്ബത്ഥ പമാദം വിജഹേയ്യാതി അധിപ്പായോ.

ഇദാനി യഥാ പടിപജ്ജന്തോ യതം യതമാനോ നാമ ഹോതി, തം പടിപദം ദസ്സേതും **"ഉദ്ധ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉദ്ധ**ന്തി ഉപരി. **തിരിയ**ന്തി തിരിയതോ, പുരത്ഥിമദിസാദിവസേന സമന്തതോ ദിസാഭാഗേസൂതി അത്ഥോ. **അപാചീന**ന്തി ഹേട്ഠാ. **യാവതാ ജഗതോ ഗതീ**തി യത്തകാ സത്തസങ്ഖാരഭേദസ്സ ലോകസ്സ പവത്തി, തത്ഥ സബ്ബത്ഥാതി അത്ഥോ. ഏത്താവതാ അനവസേസതോ സമ്മസനഞാണസ്സ വിസയം സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതി. **സമവേക്ഖിതാ**തി സമ്മാ ഹേതുനാ ഞായേന അവേക്ഖിതാ, അനിച്ചാദിവസേന വിപസ്സകോതി വുത്തം ഹോതി. **ധമ്മാന**ന്തി സത്തസുഞ്ഞാനം. **ഖന്ധാന**ന്തി രൂപാദീനം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം. **ഉദയബ്ബയ**ന്തി ഉദയഞ്ച വയഞ്ച. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഉപരി തിരിയം അധോതി തിസങ്ഗഹേ സബ്ബസ്മിം ലോകേ അതീതാദിഭേദഭിന്നാനം

പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധസങ്ഖാതാനം സബ്ബേസം രൂപാരൂപധമ്മാനം അനിച്ചതാദിസമ്മസനാധിഗതേന ഉദയബ്ബയഞാണേന പഞ്ചവീസതിയാ ആകാരേഹി ഉദയം, പഞ്ചവീസതിയാ ആകാരേഹി വയഞ്ച സമവേക്ഖിതാ സമനുപസ്സിതാ ഭവേയ്യാതി.

ചേതോസമഥസാമീചിന്തി ചിത്തസംകിലേസാനം അച്ചന്തവൂപസമനതോ ചേതോസമഥസങ്ഖാതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ അനുച്ഛവികപടിപദം ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം. **സിക്ഖമാന**ന്തി പടിപജ്ജമാനം ഭാവേന്തം ഞാണപരമ്പരം നിബ്ബത്തേന്തം. **സദാ**തി സബ്ബകാലം, രത്തിഞ്ചേവ ദിവാ ച. **സത**ന്തി ചതുസമ്പജഞ്ഞേന സമന്നാഗതായ സതിയാ സതോകാരിം. **സതതം പഹിതത്തോ**തി സബ്ബകാലം പഹിതത്തോ നിബ്ബാനം പടിപേസിതത്തോതി **തഥാവിധം ഭിക്ഖും** ബുദ്ധാദയോ അരിയാ **ആഹു** ആചിക്ഖന്തി കഥേന്തി. സേസം വുത്തനയമേവ.

ദ്വാദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. ലോകസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൨. തേരസമേ **ലോകോ**തി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോ, അത്ഥതോ പുരിമം അരിയസച്ചദ്വയം ഇധ പന ദുക്ഖം അരിയസച്ചം വേദിതബ്ബം. സ്വായം സത്തലോകോ, സങ്ഖാരലോകോ, ഓകാസലോകോതി വിഭാഗതോ സരൂപതോ ച ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. അപിച ഖന്ധലോകാദിവസേന ച അനേകവിധോ ലോകോ. യഥാഹ -

''ലോകോതി ഖന്ധലോകോ, ധാതുലോകോ, ആയതനലോകോ, വിപത്തിഭവലോകോ, വിപത്തിസമ്ഭവലോകോ, സമ്പത്തിഭവലോകോ, സമ്പത്തിസമ്ഭവലോകോ, ഏകോ ലോകോ സബ്ബേ സത്താ അഹാരട്ഠിതികാ, ദ്വേ ലോകാ നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, തയോ ലോകാ തിസ്സോ വേദനാ, ചത്താരോ ലോകാ ചത്താരോ ആഹാരാ, പഞ്ച ലോകാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ, ഛ ലോകാ ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി, സത്ത ലോകാ സത്ത വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ, അട്ഠ ലോകാ അട്ഠ ലോകധമ്മാ, നവ ലോകാ നവ സത്താവാസാ, ദസ ലോകാ ദസായതനാനി, ദ്വാദസ ലോകാ ദ്വാദസായതനാനി, അട്ഠാരസ ലോകാ അട്ഠാരസ ധാതുയോ''തി (മഹാനി॰ ൩; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨).

ഏവമനേകധാ വിഭത്തോപി ലോകോ പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ഏവ സങ്ഗഹം സമോസരണം ഗച്ഛതി, ഉപാദാനക്ഖന്ധാ ച ദുക്ഖം അരിയസച്ചം ജാതിപി ദുക്ഖാ ...പേ॰... സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാപി ദുക്ഖാതി. തേന വുത്തം ''അത്ഥതോ പുരിമം അരിയസച്ചദ്വയം, ഇധ പന ദുക്ഖം അരിയസച്ചം വേദിതബ്ബ''ന്തി. നനു ച ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠോ അവിസേസേന പഞ്ചസു ഖന്ധേസു സമ്ഭവതീതി? സച്ചം സമ്ഭവതി. യം പന ന ലുജ്ജതീതി ഗഹിതം, തം തഥാ ന ഹോതി, ഏകംസേനേവ ലുജ്ജതി പലുജ്ജതീതി സോ ലോകോതി ഉപാദാനക്ഖന്ധേസ്വേവ ലോകസദ്ദോ നിരൂള്ഹോതി വേദിതബ്ബോ. തസ്മാ ലോകോതി ദുക്ഖം അരിയസച്ചം ഏവ.

യദിപി തഥാഗത-സദ്ദസ്സ ഹേട്ഠാ തഥാഗതസുത്തേ നാനാനയേഹി വിത്ഥാരതോ അത്ഥോ വിഭത്തോ, തഥാപി പാളിയാ അത്ഥസംവണ്ണനാമുഖേന അയമത്ഥവിഭാവനാ - **അഭിസമ്ബുദ്ധോ**തി ''അഭിഞ്ഞേയ്യതോ പരിഞ്ഞേയ്യതോ''തി പുബ്ബേ വുത്തവിഭാഗേന വാ അവിസേസതോ താവ ആസയാനുസയചരിയാധിമുത്തിആദിഭേദതോ കുസലാകുസലാദിവിഭാഗതോ

വട്ടപ്പമാണസണ്ഠാനാദിഭേദതോ, വിസേസതോ വാ പന “അയം സസ്സതാസയോ, അയം ഉച്ഛേദാസയോ”തിആദിനാ “കക്ഖളലക്ഖണാ പഥവീധാതു, പഗ്ഘരണലക്ഖണാ ആപോധാതൂ”തിആദിനാ ച അഭിവിസിട്ഠേന സയമ്ഭുഞാണേന സമ്മാ അവിപരീതം യോ യോ അത്ഥോ യഥാ യഥാ ബുജ്ഝിതബ്ബോ, തഥാ തഥാ ബുദ്ധോ ഞാതോ അത്തപച്ചക്ഖോ കതോതി അഭിസമ്ബുദ്ധോ.

ലോകസ്മാതി യഥാവുത്തലോകതോ. **വിസംയുത്തോ**തി വിസംസട്ഠോ, തപ്പടിബദ്ധാനം സബ്ബേസം സംയോജനാനം സമ്മദേവ സമുച്ഛിന്നത്താ തതോ വിപ്പമുത്തോതി അത്ഥോ. **ലോകസമുദയോ**തി സുത്തന്തനയേന തണ്ഹാ, അഭിധമ്മനയേന പന അഭിസങ്ഖാരേഹി സദ്ധിം ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം. **പഹീനോ**തി ബോധിമണ്ഡേ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണേന സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന സവാസനം പഹീനോ. **ലോകനിരോധോ**തി നിബ്ബാനം. **സച്ഛികതോ**തി അത്തപച്ചക്ഖോ കതോ. **ലോകനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ**തി സീലാദിക്ഖന്ധത്തയസങ്ഗഹോ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ. സോ ഹി ലോകനിരോധം നിബ്ബാനം ഗച്ഛതി അധിഗച്ഛതി, തദത്ഥം അരിയേഹി പടിപജ്ജീയതി ചാതി ലോകനിരോധഗാമിനീ പടിപദാതി വുച്ചതി.

എത്താവതാ തഥാനി അഭിസമ്ബുദ്ധോ യാഥാവതോ ഗതോതി തഥാഗതോതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ചത്താരി ഹി അരിയസച്ചാനി തഥാനി നാമ. യഥാഹ -

> “ചത്താരിമാനി , ഭിക്ഖവേ, തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. കതമാനി ചത്താരി? ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, തഥമേതം അവിതഥമേതം, അനഞ്ഞഥമേത”ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦) വിത്ഥാരോ.

അപിച തഥായ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥം ഗതോതി തഥാഗതോ , ഗതോതി ച അവഗതോ അതീതോ പത്തോ പടിപന്നോതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മാ ഭഗവാ സകലലോകം തീരണപരിഞ്ഞായ തഥായ അവിപരീതായ ഗതോ അവഗതോ, തസ്മാ ലോകോ തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ. ലോകസമുദയം പഹാനപരിഞ്ഞായ തഥായ ഗതോ അതീതോതി തഥാഗതോ. ലോകനിരോധം സച്ഛികിരിയായ തഥായ ഗതോ പത്തോതി തഥാഗതോ. ലോകനിരോധഗാമിനിം പടിപദം തഥം അവിപരീതം ഗതോ പടിപന്നോതി തഥാഗതോതി. ഏവം ഇമിസ്സാ പാളിയാ ഭഗവതോ തഥാഗതഭാവദീപനവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഇതി ഭഗവാ ചതുസച്ചാഭിസമ്ബോധനവസേന അത്തനോ തഥാഗതഭാവം പകാസേത്വാ ഇദാനി തത്ഥ ദിട്ഠാദിഅഭിസമ്ബോധിവസേനപി തം ദസ്സേതും **“യം, ഭിക്ഖവേ”**തിആദിമാഹ. അങ്ഗുത്തരട്ഠകഥായം (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪.൨൩) പന “ചതൂഹി സച്ചേഹി അത്തനോ ബുദ്ധഭാവം കഥേത്വാ”തിആദി വുത്തം. തം തഥാഗതസദ്ദ-ബുദ്ധസദ്ദാനം അത്ഥതോ നിന്നാനാകരണതം ദസ്സേതും വുത്തം. തഥാ ചേവ ഹി പാളി പവത്താതി. തത്ഥ **ദിട്ഠ**ന്തി രൂപായതനം. **സുത**ന്തി സദ്ദായതനം. **മുത**ന്തി പത്വാ ഗഹേതബ്ബതോ ഗന്ധായതനം, രസായതനം, ഫോട്ഠബ്ബായതനഞ്ച. **വിഞ്ഞാത**ന്തി സുഖദുക്ഖാദിധമ്മാരമ്മണം. **പത്ത**ന്തി പരിയേസിത്വാ വാ അപരിയേസിത്വാ വാ പത്തം. **പരിയേസിത**ന്തി പത്തം വാ അപ്പത്തം വാ പരിയേസിതം. **അനുവിചരിതം മനസാ**തി ചിത്തേന അനുസഞ്ചരിതം. കസ്സ പന അനുവിചരിതം മനസാതി? **സദേവകസ്സ...പേ॰... സദേവമനുസ്സായാ**തി സമ്ബന്ധനീയം.

തത്ഥ സഹ ദേവേഹീതി സദേവകോ, തസ്സ **സദേവകസ്സ**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ.

സദേവകവചനേന ചേത്ഥ പഞ്ചകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം, സമാരകവചനേന ഛട്ഠകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം, സബ്രഹ്മകവചനേന ബ്രഹ്മകായികാദിബ്രഹ്മഗ്ഗഹണം, സസ്സമണബ്രാഹ്മണിവചനേന സാസനസ്സ പച്ചത്ഥികസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണഞ്ചേവ സമിതപാപബാഹിതപാപസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണഞ്ച, പജാവചനേന സത്തലോകഗ്ഗഹണം , സദേവമനുസ്സവചനേന സമ്മുതിദേവഅവസേസമനുസ്സഗ്ഗഹണം. ഏവമേത്ഥ തീഹി പദേഹി ദേവമാരബ്രഹ്മേഹി സദ്ധിം സത്തലോകോ, ദ്വീഹി പജാവസേന സത്തലോകോ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ.

അപരോ നയോ - സദേവകഗ്ഗഹണേന അരൂപാവചരദേവലോകോ ഗഹിതോ, സമാരകവചനേന ഛകാമാവചരദേവലോകോ, സബ്രഹ്മകവചനേന രൂപീബ്രഹ്മലോകോ, സസ്സമണബ്രാഹ്മണാദിവചനേന സമ്മുതിദേവേഹി സഹ അവസേസസത്തലോകോ ഗഹിതോ. അപിചേത്ഥ സദേവകവചനേന ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദതോ സബ്ബലോകവിസയസ്സ ഭഗവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവേ പകാസിതേ യേസമേവം സിയാ "മാരോ നാമ മഹാനുഭാവോ ഛകാമാവചരിസ്സരോ വസവത്തീ, ബ്രഹ്മാ പന തതോപി മഹാനുഭാവതരോ ദസഹി അങ്ഗുലീഹി ദസസു ചക്കവാളസഹസ്സേസു ആലോകം ഫരതി, ഉത്തമജ്ഝാനസമാപത്തിസുഖം പടിസംവേദേതി. പുഥൂ ച സമണബ്രാഹ്മണാ ഇദ്ധിമന്തോ ദിബ്ബചക്ഖുകാ പരചിത്തവിദുനോ മഹാനുഭാവാ സംവിജ്ജന്തി. അയഞ്ച സത്തകായോ അനന്തോ അപരിമാണോ, കിമേതേസം സബ്ബേസംയേവ വിസയോ അനവസേസതോ ഭഗവതാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ"തി? തേസം വിമതിം വിധമേന്തോ ഭഗവാ **"സദേവകസ്സ ലോകസ്സാ"**തിആദിമാഹ.

പോരാണാ പനാഹു - "സദേവകസ്സാ"തി ദേവതാഹി സദ്ധിം അവസേസലോകം പരിയാദിയതി, "സമാരകസ്സാ"തി മാരേന സദ്ധിം അവസേസലോകം, "സബ്രഹ്മകസ്സാ"തി ബ്രഹ്മേഹി സദ്ധിം അവസേസലോകം. ഏവം സബ്ബേപി തിഭവൂപഗേ സത്തേ തീസു പദേസു പക്ഖിപിത്വാ പുന ദ്വീഹി പദേഹി പരിയാദിയന്തോ "സസ്സമണബ്രാഹ്മണിയാ പജായ സദേവമനുസ്സായാ"തി ആഹ. ഏവം പഞ്ചഹിപി പദേഹി ഖന്ധത്തയപരിച്ഛിന്നേ സബ്ബസത്തേ പരിയാദിയതി.

യസ്മാ തം തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധന്തി ഇമിനാ ഇദം ദസ്സേതി - യം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു ഇമസ്സ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ "നീലം പീതക"ന്തിആദി രൂപാരമ്മണം ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, തം സബ്ബം "അയം സത്തോ ഇമസ്മിം ഖണേ ഇമം നാമ രൂപാരമ്മണം ദിസ്വാ സുമനോ വാ ദുമ്മനോ വാ മജ്ഝത്തോ വാ ജാതോ"തി തഥാഗതസ്സ ഏവം അഭിസമ്ബുദ്ധം. തഥാ യം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു ഇമസ്സ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ "ഭേരിസദ്ദോ മുദിങ്ഗസദ്ദോ"തിആദി സദ്ദാരമ്മണം സോതദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, "മൂലഗന്ധോ തചഗന്ധോ"തിആദി ഗന്ധാരമ്മണം ഘാനദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി, "മൂലരസോ ഖന്ധരസോ"തിആദി രസാരമ്മണം ജിവ്ഹാദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി , "കക്ഖളം മുദുക"ന്തിആദി പഥവീധാതുതേജോധാതുവായോധാതുഭേദം ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം കായദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി , "അയം സത്തോ ഇമസ്മിം ഖണേ ഇമം നാമ ഫോട്ഠബ്ബം ഫുസിത്വാ സുമനോ വാ ദുമ്മനോ വാ മജ്ഝത്തോ വാ ജാതോ"തി സബ്ബം തം തഥാഗതസ്സ ഏവം അഭിസമ്ബുദ്ധം.

തഥാ യം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു ഇമസ്സ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ സുഖാദിഭേദം ധമ്മാരമ്മണം മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി, "അയം സത്തോ ഇമസ്മിം ഖണേ ഇമം നാമ ധമ്മാരമ്മണം ജാനിത്വാ സുമനോ വാ ദുമ്മനോ വാ മജ്ഝത്തോ വാ ജാതോ"തി സബ്ബം തം തഥാഗതസ്സ ഏവം അഭിസമ്ബുദ്ധം. ഏവം യം ഇമസ്സ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാതം, തം തഥാഗതേന അദിട്ഠം വാ അസുതം വാ അമുതം വാ അവിഞ്ഞാതം വാ നത്ഥി. ഇമസ്സ പന മഹാജനസ്സ പരിയേസിത്വാ അപ്പത്തമ്പി അത്ഥി, അപരിയേസിത്വാ അപ്പത്തമ്പി അത്ഥി, പരിയേസിത്വാ പത്തമ്പി അത്ഥി, അപരിയേസിത്വാ പത്തമ്പി അത്ഥി. സബ്ബമ്പി തഥാഗതസ്സ അപ്പത്തം നാമ നത്ഥി ഞാണേന അസച്ഛികതം. തതോ ഏവ യം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തം രൂപാരമ്മണം നാമ അത്ഥി, തം ഭഗവാ സബ്ബം സബ്ബാകാരേന ജാനാതി പസ്സതി. ഏവം ജാനതാ പസ്സതാ ചാനേന തം ഇട്ഠാനിട്ഠാദിവസേന വാ ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതേസു ലബ്ഭമാനപദവസേന വാ "കതമം തം രൂപം രൂപായതനം? യം രൂപം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ വണ്ണനിഭാ സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം നീലം പീതക"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൧൬) നയേന അനേകേഹി നാമേഹി തേരസഹി വാരേഹി ദ്വേപഞ്ഞാസായ നയേഹി വിഭജ്ജമാനം തഥേവ ഹോതി, വിതഥം നത്ഥി. ഏസ നയോ സോതദ്വാരാദീസുപി ആപാഥമാഗച്ഛന്തേസു സദ്ദാദീസു.

തസ്മാ തഥാഗതോതി വുച്ചതീതി യം യഥാ ലോകേന ഗതം, തസ്സ തഥേവ ഗതത്താ തഥാഗതോതി വുച്ചതി. പാളിയം പന "അഭിസമ്ബുദ്ധ"ന്തി വുത്തം, തം തഥാഗതസദ്ദേന സമാനത്ഥം. ഇമിനാ തഥാദസ്സിഭാവതോ തഥാഗതോതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം ധമ്മസേനാപതിനാ -

"ന തസ്സ അദ്ദിട്ഠമിധത്ഥി കിഞ്ചി,
അഥോ അവിഞ്ഞാതമജാനിതബ്ബം;
സബ്ബം അഭിഞ്ഞാസി യദത്ഥി നേയ്യം,
തഥാഗതോ തേന സമന്തചക്ഖൂ"തി. (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰
മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൧);

സുത്തന്തേപി വുത്തം ഭഗവതാ -

"യം , ഭിക്ഖവേ, സദേവകസ്സ ലോകസ്സ...പേ॰... സദേവമനുസ്സായ പജായ ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാതം പത്തം പരിയേസിതം അനുവിചരിതം മനസാ, തമഹം ജാനാമി, തമഹം അബ്ഭഞ്ഞാസിം, തം തഥാഗതസ്സ വിദിതം, തം തഥാഗതോ ന ഉപട്ഠാസീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൪).

യഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, രത്തിം തഥാഗതോ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝതീതി യസ്സഞ്ച വിസാഖപുണ്ണമരത്തിയം തഥാ ആഗതാദിഅത്ഥേന തഥാഗതോ ഭഗവാ ബോധിമണ്ഡേ അപരാജിതപല്ലങ്കേ നിസിന്നോ തിണ്ണം മാരാനം മത്ഥകം മദ്ദിത്വാ ഉത്തരിതരാഭാവതോ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം ആസവക്ഖയഞാണേന സദ്ധിം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അധിഗച്ഛതി. **യഞ്ച രത്തിം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായതീ**തി യസ്സഞ്ച വിസാഖപുണ്ണമരത്തിയംയേവ കുസിനാരായം ഉപവത്തനേ മല്ലാനം സാലവനേ യമകസാലാനമന്തരേ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായതി. **യം ഏതസ്മിം അന്തരേ**തി ഇമാസം ദ്വിന്നം സഉപാദിസേസഅനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതൂനം വേമജ്ഝേ പഞ്ചചത്താലീസവസ്സപരിമാണേ കാലേ പഠമബോധിയമ്പി, മജ്ഝിമബോധിയമ്പി, പച്ഛിമബോധിയമ്പി യം സുത്തഗേയ്യാദിപ്പഭേദം ധമ്മം **ഭാസതി** നിദ്ദിസനവസേന,

ലപതി ഉദ്ധിസനവസേന, **നിദ്ദിസതി** പടിനിദ്ദിസനവസേന. **സബ്ബം തം തഥേവ ഹോതീ**തി തം ഏത്ഥന്തരേ ദേസിതം സബ്ബം സുത്തഗേയ്യാദിനവങ്ഗം ബുദ്ധവചനം അത്ഥതോ ബ്യഞ്ജനതോ ച അനുപവജ്ജം അനൂനം അനധികം സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണം രാഗമദനിമ്മദനം...പേ॰... മോഹമദനിമ്മദനം, നത്ഥി തത്ഥ വാലഗ്ഗമത്തമ്പി അവക്ഖലിതം, ഏകമുദ്ദികായ ലഞ്ഛിതം വിയ ഏകനാളിയാ മിതം വിയ ഏകതുലായ തുലിതം വിയ ച തം തഥേവ ഹോതി യസ്സത്ഥായ ഭാസിതം, ഏകന്തേനേവ തസ്സ സാധനതോ, **നോ അഞ്ഞഥാ**. തസ്മാ തഥം, അവിതഥം, അനഞ്ഞഥം. ഏതേന തഥാവാദിതായ തഥാഗതോതി ദസ്സേതി. ഗദഅത്ഥോ അയം ഗതസദ്ദോ ദകാരസ്സ തകാരം കത്വാ, തസ്മാ തഥം ഗദതീതി തഥാഗതോതി അത്ഥോ. അഥ വാ ആഗദനം ആഗദോ, വചനന്തി അത്ഥോ. തഥോ അവിപരീതോ ആഗദോ യസ്സാതി ദകാരസ്സ തകാരം കത്വാ തഥാഗതോതി ഏവമേത്ഥ പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

യഥാവാദീ തഥാകാരീതി യേ ധമ്മേ ഭഗവാ ''ഇമേ ധമ്മാ അകുസലാ സാവജ്ജാ വിഞ്ഞുഗരഹിതാ സമത്താ സമാദിന്നാ അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തീ''തി പരേസം ധമ്മം ദേസേന്തോ വദതി, തേ ധമ്മേ ഏകന്തേനേവ സയം പഹാസി. യേ പന ധമ്മേ ഭഗവാ ''ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ അനവജ്ജാ വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാ സമത്താ സമാദിന്നാ ഹിതായ സുഖായ സംവത്തന്തീ''തി വദതി, തേ ധമ്മേ ഏകന്തേനേവ സയം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാസി. തസ്മാ യഥാവാദീ ഭഗവാ, തഥാകാരീതി വേദിതബ്ബോ. **യഥാകാരീ തഥാവാദീ**തി സമ്മദേവ സീലാദിപരിപൂരണവസേന സമ്മാ പടിപന്നോ സയം യഥാകാരീ ഭഗവാ, തഥേവ ധമ്മദേസനായ പരേസം തത്ഥ പതിട്ഠാപനവസേന തഥാവാദീ. ഭഗവതോ ഹി വാചായ കായോ അനുലോമേതി, കായസ്സപി വാചാ. തസ്മാ യഥാവാദീ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ ച ഹോതി. ഏവംഭൂതസ്സ ചസ്സ യഥാ വാചാ, കായോപി തഥാ ഗതോ പവത്തോ. യഥാ ച കായോ, വാചാപി തഥാ ഗതാ പവത്താതി അത്ഥോ.

അഭിഭൂ അനഭിഭൂതോതി ഉപരി ഭവഗ്ഗം ഹേട്ഠാ അവീചിനിരയം പരിയന്തം കത്വാ തിരിയം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു ഭഗവാ സബ്ബസത്തേ അഭിഭവതി സീലേനപി സമാധിനാപി പഞ്ഞായപി വിമുത്തിയാപി വിമുത്തിഞാണദസ്സനേനപി, ന തസ്സ തുലാ വാ പമാണം വാ അത്ഥി, അസമോ അസമസമോ അപ്പടിമോ അപ്പടിഭാഗോ അപ്പടിപുഗ്ഗലോ അതുലോ അപ്പമേയ്യോ അനുത്തരോ ധമ്മരാജാ ദേവാനം അതിദേവോ സക്കാനം അതിസക്കോ ബ്രഹ്മാനം അതിബ്രഹ്മാ. തതോ ഏവ സയം ന കേനചി അഭിഭൂതോതി അനഭിഭൂതോ. **അഞ്ഞദത്ഥൂ**തി ഏകംസത്ഥേ നിപാതോ. യഞ്ഹി കിഞ്ചി നേയ്യം നാമ, സബ്ബം തം ഹത്ഥതലേ ആമലകം വിയ പസ്സതീതി **ദസോ**. അവിപരീതം ആസയാദിഅവബോധേന ഹിതൂപസംഹാരാദിനാ ച സത്തേ, ഭാവഞ്ഞഥത്തൂപനയവസേന സങ്ഖാരേ സബ്ബാകാരേന സുചിണ്ണവസിതായ സമാപത്തിയോ ചിത്തഞ്ച വസേ വത്തേതീതി **വസവത്തീ**. ഏത്താവതാ അഭിഭവനട്ഠേന ഭഗവാ അത്തനോ തഥാഗതഭാവം ദസ്സേതി.

തത്രേവം പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ - അഗദോ വിയ അഗദോ. കോ പനേസ? ദേസനാവിലാസോ ചേവ പുഞ്ഞുസ്സയോ ച. തേനേവ ഹേസ മഹാനുഭാവോ ഭിസക്കോ വിയ ദിബ്ബാഗദേന സപ്പേ, സബ്ബേ പരപ്പവാദിനോ സദേവകഞ്ച ലോകം അഭിഭവതി. ഇതി സബ്ബലോകാഭിഭവനേ തഥോ അവിപരീതോ ദേസനാവിലാസോ ചേവ പുഞ്ഞുസ്സയോ ച അഗദോ അസ്സാതി ദകാരസ്സ തകാരം കത്വാ തഥാഗതോതി വേദിതബ്ബോ. തേന വുത്തം ''സദേവകേ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ...പേ॰... വസവത്തീ, തസ്മാ തഥാഗതോതി വുച്ചതീ''തി.

ഗാഥാസു **സബ്ബലോകം അഭിഞ്ഞായാ**തി തേധാതുകലോകസന്നിവാസം ജാനിത്വാ. **സബ്ബലോകേ യഥാതഥ**ന്തി തസ്മിം തേധാതുകലോകസന്നിവാസേ യംകിഞ്ചി നേയ്യം, തം സബ്ബം യഥാതഥം അവിപരീതം ജാനിത്വാ. **സബ്ബലോകവിസംയുത്തോ**തി ചതുന്നം യോഗാനം അനവസേസപ്പഹാനേന സബ്ബേനപി ലോകേന വിസംയുത്തോ വിപ്പമുത്തോ. **അനൂപയോ**തി സബ്ബസ്മിമ്പി ലോകേ തണ്ഹാദിട്ഠിഉപയേഹി അനൂപയോ തേഹി ഉപയേഹി വിരഹിതോ.

സബ്ബാഭിഭൂതി രൂപാദീനി സബ്ബാരമ്മണാനി, സബ്ബം സങ്ഖാരഗതം, സബ്ബേപി മാരേ അഭിഭവിത്വാ ഠിതോ. **ധീരോ**തി ധിതിസമ്പന്നോ. **സബ്ബഗന്ഥപ്പമോചനോ**തി സബ്ബേ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥാദികേ മോചേത്വാ ഠിതോ വേനേയ്യസന്താനേപി അത്തനോ ദേസനാവിലാസേന തേസം പമോചനതോ സബ്ബഗന്ഥപ്പമോചനോ. **ഫുട്ഠാസ്സാ**തി ഫുട്ഠാ അസ്സ. കരണത്ഥേ ഇദം സാമിവചനം, ഫുട്ഠാ അനേനാതി അത്ഥോ. **പരമാ സന്തീ**തി നിബ്ബാനം. തഞ്ഹി തേന ഞാണഫുസനേന ഫുട്ഠം. തേനേവാഹ "നിബ്ബാനം അകുതോഭയ"ന്തി. അഥ വാ **പരമാ സന്തീ**തി ഉത്തമാ സന്തി. കതരാ സാതി? നിബ്ബാനം. യസ്മാ പന നിബ്ബാനേ കുതോചി ഭയം നത്ഥി, തസ്മാ തം **അകുതോഭയ**ന്തി വുച്ചതി.

അനീഘോതി നിദ്ദുക്ഖോ. **സബ്ബകമ്മക്ഖയം പത്തോ**തി സബ്ബേസം കമ്മാനം ഖയം പരിയോസാനം അച്ചന്താഭാവം പത്തോ. **വിമുത്തോ ഉപധിസങ്ഖയേ**തി ഉപധിസങ്ഖയസങ്ഖാതേ നിബ്ബാനേ തദാരമ്മണായ ഫലവിമുത്തിയാ വിമുത്തോ. **ഏസ സോ**തി ഏസോ സോ. **സീഹോ അനുത്തരോ**തി പരിസ്സയാനം സഹനട്ഠേന, കിലേസാനം ഹനനട്ഠേന ച, തഥാഗതോ അനുത്തരോ സീഹോ നാമ. **ബ്രഹ്മ**ന്തി സേട്ഠം. **ചക്ക**ന്തി ധമ്മചക്കം. **പവത്തയീ**തി തിപരിവട്ടം ദ്വാദസാകാരം പവത്തേസി.

ഇതീതി ഏവം തഥാഗതസ്സ ഗുണേ ജാനിത്വാ. **സങ്ഗമ്മാ**തി സമാഗന്ത്വാ. **തം നമസ്സന്തീ**തി തം തഥാഗതം തേ സരണം ഗതാ ദേവമനുസ്സാ നമസ്സന്തി. മഹന്തേഹി സീലാദിഗുണേഹി സമന്നാഗതത്താ **മഹന്തം,** ചതുവേസാരജ്ജയോഗേന **വീതസാരദം**. ഇദാനി യം വദന്താ തേ നമസ്സന്തി, തം ദസ്സേതും **ദന്തോ**തിആദി വുത്തം. തം ഉത്താനത്ഥമേവ.

ഇതി ഇമസ്മിം ചതുക്കനിപാതേ ഛട്ഠേ സത്തമേ ച സുത്തേ വട്ടം കഥിതം, പഠമദുതിയതതിയദ്വാദസമതേരസമേസു വിവട്ടം കഥിതം, സേസേസു വട്ടവിവട്ടം കഥിതന്തി വേദിതബ്ബം.

തേരസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി പരമത്ഥദീപനിയാ

ഖുദ്ദകനികായ-അട്ഠകഥായ

ഇതിവുത്തകസ്സ ചതുക്കനിപാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിഗമനകഥാ

ഏത്താവതാ ച -

ധമ്മിസ്സരേന ജഗതോ, ധമ്മാലോകവിധായിനാ;
ധമ്മാനം ബോധനേയ്യാനം, ജാനതാ ദേസനാവിധിം.

തം തം നിദാനമാഗമ്മ, സബ്ബലോകഹിതേസിനാ;
ഏകകാദിപ്പഭേദേന, ദേസിതാനി മഹേസിനാ.

ദസുത്തരസതം ദ്വേ ച, സുത്താനി **ഇതിവുത്തകം**;
ഇതിവുത്തപ്പഭേദേന, സങ്ഗായിംസു മഹേസയോ.

ഛളഭിഞ്ഞാ വസിപ്പത്താ, പഭിന്നപടിസമ്ഭിദാ;
യം തം സാസനധോരയ്ഹാ, ധമ്മസങ്ഗാഹകാ പുരേ.

തസ്സ അത്ഥം പകാസേതും, പോരാണട്ഠകഥാനയം;
നിസ്സായ യാ സമാരദ്ധാ, അത്ഥസംവണ്ണനാ മയാ.

സാ തത്ഥ പരമത്ഥാനം, സുത്തന്തേസു യഥാരഹം;
പകാസനാ **പരമത്ഥ-ദീപനീ** നാമ നാമതോ.

സമ്പത്താ പരിനിട്ഠാനം, അനാകുലവിനിച്ഛയാ;
അട്ഠത്തിംസപ്പമാണായ, പാളിയാ ഭാണവാരതോ.

ഇതി തം സങ്ഖരോന്തേന, യം തം അധിഗതം മയാ;
പുഞ്ഞം തസ്സാനുഭാവേന, ലോകനാഥസ്സ സാസനം.

ഓഗാഹേത്വാ വിസുദ്ധായ, സീലാദിപടിപത്തിയാ;
സബ്ബേപി പാണിനോ ഹോന്തു, വിമുത്തിരസഭാഗിനോ.

ചിരം തിട്ഠതു ലോകസ്മിം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധസാസനം;
തസ്മിം സഗാരവാ നിച്ചം, ഹോന്തു സബ്ബേപി പാണിനോ.

സമ്മാ വസ്സതു കാലേന, ദേവോപി ജഗതിപ്പതി;
സദ്ധമ്മനിരതോ ലോകം, ധമ്മേനേവ പസാസതൂതി.

ഇതി ബദരതിത്ഥവിഹാരവാസിനാ ആചരിയധമ്മപാലേന കതാ

ഇതിവുത്തകസ്സ അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.